

Viața Românească

1 2 561

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și Dr. I. CANTACUZINO

22. OCT. 2

I A Ș I

Redacția: Str. Română 4. — Administrația: Str. Carp 6

1908

✓
 ✓
 35637

BIBLIOTECA IN . PED
 PEDAGOGICALIKI KÖNYVTÁRA
 In - Mites - Marosvásárhely

22 JUN

Univ. "Petru Me

Duduia Margareta

II.

Trebue să știi, scumpe prietene, că acuma sînt cu sufletul liniștit. Numaî dorul mă muncește; și amintirile pun umbră din cînd în cînd în sufletul meu. Nu mi-ai răspuns nici acum. Dinspre partea asta însă nu sînt neliniștită; epistolele acestea lungi le scriu mai mult pentru mine și pentru ce-a fost odată.

... A fost odată!

Staîu cufundată dinnaintea focului în jilțul meu, în amurg. Lampa încă nu-î aprinsă. Limbile ascuțite și întortochiate ale flăcărilor se zbat, îmi luminează și-mi încălzesc obrajii. Am început încă de cu ziuă o carte: o dragoste ciudată și melancolică. Imi plac mult cărțile acestea care te pun pe gînduri și te afundă în visuri. Am lăsat cartea pe genunchi, mi-am răzimat bărbia în palma stîngă. În jurul meu clipește o lumină fantastică. Și-mi vin, pe aripă nevăzute, daruri din depărtare, dela noi, și din trecut. În tăcerea care mă împresoară mă simt bine, că într'un fel de voluptate a unei blinde suferinți. Sufletu-mi parcă se face ușor, ușor, și plutește de-asupra-mi în lumina de vis.

Aud pași abia simțiți; o foșnire de rochie. Margareta a deschis ușa. O pală de lumină îi alunecă pe obraji ca o zimbire.

«Ce faci? te gîndești? la ce te gîndești?...»

Răspund c'o voce dureroasă, îmi place mlădierea vocii dureroase:

«Mă gîndesc la multe și mai ales la trecut...»

Fetița tace o clipă și se așează lîngă mine. Amîndouă stăm gîndindu-ne.

Margareta zice: «Domnișoară Anălie, dumneata trebue să fi suferit mult...»

— Da, mult, foarte mult...» răspund eu suspinînd. E foarte ciudată plăcerea aceasta de a spune altuia, în unele clipe, așa, cu glas duios, că ai suferit mult, foarte mult. Și duduia Margareta tăcea și, cu ochii mari țintiți în umbră, se gîndea la marile și necunoscutele mele dureri din trecut. E o fată cu sufletul limpede și cald și mi-î tare dragă.

«Și eu încep a suferi, zice ea apoi deodată cu glas scăzut. Am citit cărțile pe care mi le-ai dat. Eri noapte n'am putut să dorm de loc. Imi era frică să nu vie mama să mă găsească cu cartea lingă luminare...»

— Nu trebuie să pierzi nopțile, zisei eu. Nu trebuie să citești prea mult. Emoțiunile nu fac bine...

— Tare-mi place, zise ea zîmbind. Imi vin lacrimile, și parcă mă doare inima, dar nu pot lăsa cartea din mînă... Pe urmă mă gîndesc, și plîng... Cred că și eu am să fiu foarte nenorocită...»

Am început a rîde: «Nu fii copilă... Așa-î totdeauna în tinerețe...»

Ea mă privea prin umbră cu ochi lucitori de lacrimi.

«Mama nu știe, vorbi ea apoi, nici tata; ei s'ar supăra dacă ar ști că plîng cîteodată; numai ție îți spun, domnișoară Amalie... Am să-ți spun totdeauna decîte ori voiu avea ceva pe suflet...»

Am sărutat-o cu dragoste pe frunte.

«Bine, să-mi spui, draguță, și eu totdeauna am să te mîngîi...»

Intunericul se făcuse deplin; focul murea, sfărîmîndu-se în bucăți mari, clipitoare, de jar. Se auzeau pași pe coridoare. Margareta sări în picioare:

«Eu uitasem... Să mergem, căci e gata masa...»

În adevăr, imi era cam foame, și vestea că e gata masa mă înveseli; mai ales că știam ce masă bună mă așteaptă, ca totdeauna. Trebuie să știu că boerii mei trăesc foarte bine, din belșug. Ah! n'ai idee ce oameni cumsecade.

În sufragerie e lumină puternică; supa fumegă în farfurii. În privința supei nu e nici-o deosebire: se face ca la noi, și de obicei e foarte bună. Cu totul deosebite însă sînt alte mîncări. Cuconu' Tudurache nu iubește mîncările străine; bucătarul său e gras, negru, urît, și pregătește mîncările romînești așa de bine, încît cuconu' Tudurache, după cum singur spune, își linge degetele!

În seara aceasta dumnealui e foarte vesel. Imi strigă cu glas mare, ridicînd o mînă în sus:

«Domnișoară Keminger! bucură-te și te veselește, căci avem niște sarmăluțe dumnezești!»

Petrișor, dintr'un colț de masă, izbucnește într'un rîs cu cascade nesfîrșite, scuturîndu-și în toate felurile capul zbîrlit. Cucoana Irena îl muștră cu glas blind:

«Ce-î, puiule? Nu ride așa de mult, să nu-ți vie rău...»

Sîntem numai noi cinci la masă, toată familia. Tacimurile sună vesel. Feciorul umblă în jurul nostru cu pași nesimțiți. Cuconu' Tudorache minincă repede, cu zgomot; își șterge foarte des mustățile cu șervetul. Apoi se lasă pe speteaza scaunului și privește zîmbind spre Margareta.

«Azi m'am întilnit cu Iordache Rizu, zice el deodată. Mă întreabă: Eî, cînd îți măriți fata, ha?...»

Incepe să ridă. Cucoana Irena se întoarce spre el: «Și ce i-ai răspuns?»

— Cum? Îngină boerul uitîndu-se pe sus, în bagdadie. Ce i-am răspuns? Nu i-am răspuns nimica...»

Bate în palme cu nerăbdare: «Dumitre! Dumitre! adă, frate, sarmalele celea! Și mămăliguța,— mai repede! Ce fel de vorbă-î asta?»

Pe urmă stă în fața sarmăluțelor care fumegă, și pare a le uita. Se gîndește la ceva. Cucoana Irena îl muștră:

«Uite mîncarea, frate dragă... Nu scoți?...»

— Aha! bine zici... Strașnice trebuie să fie... aū o aromă extraordinară... Dar mămăliguța e moale? Aha! e foarte bună. Mare meșter e Gavril!...»

Și iar începe a mînce repede.

Ți-am mai vorbit de mămăligă. Așa ceva pe la noi nu se cunoaște. Întăiu mi se părea ciudată amestecătura aceasta de făină de porumb cu apă clocotită. Pe urmă a început să-mi placă. Și am auzit un lucru ciudat, că tot poporul de jos se hrănește cu această fiertură. În adevăr, îmi închipui că trebuie să le placă mult țaranilor, de vreme ce o mîncă într'una, în toate zilele.

Cuconu' Tudorache e un om care știe să trăiască. Să vezi ce vinuri alese are. Vinuri din partea locului, parfumate și puternice. Te încălzesc și te veselesc îndată. Imi plac tare mult și le beaū cu o deosebită plăcere. Boerul bea destul de des, și ne îndeamnă și pe noi. Și singur spune așa: «Mie imi plac obiceiurile vechi... Din cînd în cînd cite-un pahar de vin,—și-mi place să închin, cum făceau bătrîni!»

Ș'apoi ciocnește păharele, spune cite-o vorbă. Mie imi zice totdeauna:

«Noroc și sănătate, domnișoară Amalie...»

După citeva păhare stăpînul casei începe a vorbi. El e un om care-și are ideile lui, lui nu-î prea place lumea nouă. «La noi nu este civilizație, strigă el; la noi este numai o spoyală!» Să vezi, dragă prietino, cu ce glas cumplit se ridică împotriva guvernului! De multe ori mă inspăimîntă:

«Niște trădători de țară! zice. Ce-aū făcut de cînd aū venit? Calcă legile în picioare! Nu vor să știe de drepturile nimănuî; daū slujbe partizanilor, fură averea țării...»

În adevăr, e ceva grozav. E foarte furios.—L-am întrebat cu oarecare sfială într'un rînd:

«Cucoane Tudorache, dacă lucrurile stau așa de rău, nu se răscoală țara? nu se face revoluție?»

— Ce revoluție! ce revoluție! și începe să ridă cu amărăciune. La noi nu se poate revoluție! La noi nu există oameni! Până mai eri am fost o țară de robi... Acuma deodată a venit un străin care-și bate joc de noi, un rege străin care-și îngroașă punga pe spatele noastre... Nimeni nu zice nimic, toți tac, nimeni nu e în stare să murmure... Vai de țara asta, nu-ți faci idee, domnișoară Keminger, ce țară nenorocită... Toți își fac de cap... Mai bine era în vechime; eu am apucat robi la tatăl meu; atunci era absolutism, dar era dreptate, acuma toate sînt minciuni, vai de noi, sîntem la marginea prăpastiei!...»

Văzîndu-l așa de turburat, cucoana Irena se întoarce cu grijă spre el:

«Liniștește-te frate, ți se răcește mîncarea...»

Și cuconu' Tudorache se liniștește și minia pare că-i trece în degetele mînilor. Cu minie tae bucăți mari de friptură și le inghite; apoi bea cu sete un pahar de vin.

Boerul e foarte revoltat împotriva stării de lucruri. El crede că totul trebuie schimbat; are și planuri de reforme. E cam distrat dumnealui; dar altfel e un om cu idei foarte înaintate.

La masă numai el vorbește. Noi îl ascultăm. Din cînd în cînd își aduce aminte de o istorie nostimă din tinereța lui și ne-o povestește cu plăcere vădită. Dar atunci cucoana Irena își întunecă sprinceană și face cătră bărbatu-său semne spre copii, semne zădarnice de altfel, căci cuconu' Tudorache niciodată nu le vede.

Domnișoara Margareta, eleva mea, la masă e mai mult tăcută, cași în celelalte ceasuri ale neînsemnatei ei vieți. Sufletul ei parcă așteaptă ceva să se dezvăluiească. Citește mult, cu pasiune; cîntă din vioară. Pianul nu-i place. N'a voit niciodată să-l învețe. Cucoana Irena a avut oare-care mîhniri din pricina asta. Și după masă trecem în salon, unde cuconu' Tudorache fumează cu patimă țigară după țigară în țigaretă-i de chilimbar și-și soarbe cu cucernicie cafeaua turcească; eu mă așez la pianul uriaș, Margareta își scoate vioara,—și începem. Muzica-i ține pe toți deștepți. Cucoana Irena și boerul Tudorache ascultă cu ochii mari, răpiți; Petrișor încremenește înflorat într'un colț. Eu însămi mă simt dusă pe aripi nevăzute,—fermecată. Trebuie să știi că fetița aceasta de cincisprezece ani are o comoară în sufletul ei, are comori de simțiri și melodii pe care le revarsă în juru-i. Cu buzele strînse, ușor încruntată, cu ochii lucitori, pare deodată alta, schimbată; vioara tresare cu sunete adînci, cu sunete înalte, grele, fine, în tremurări nervoase, în suspine nesfirșite, ca răsunete ale unor depărtări necunoscute, ale altor lumi...

«Și eu cînt din violoncel, zice dînd cu jale din cap boerul;

de cînd însă a ajuns Margareta stăpînă pe vioară, am zvirlit violoncelul în pod... o rablă de violoncel!

— Ba și tata cîntă frumos! zice zîmbind fetița.

— Cum? strigă minios cuconu' Tudorache. Ce face? Cîntă ești frumos? Adică poți tu zice că are de a face cîntecul meu cu al tău? Auzi dumneata! Asta nu se poate cu nici un preț!

Și pufnește fumul de țigară în juru-î, dînd din cap repede, în semn de împotrîvire.

În unele serî, ne vine lume. Mai adeseori intră cu larmă de glas subțire doamna Lucia Rizu, se lasă alene pe canapea, începe a rîde și a spune o mulțime de lucruri. Vine des și cucoana Ecaterina Bălușescu, mîndră și măreață. Nici nu se uită la mine; după ce-mî răspunde la salut, parcă nu mai exist pentru dînsa. Ești stați ici, — și ea are fața încremenită în altă parte. Parcă i-a bătut cineva un par prin trup, așa înlemnește de dirză și dreaptă la locul ei. Mai vin unele rude, prietini mulți, dar n'am avut încă vremea să-î cunosc pe toți. Privirile mi s'au oprit pînă acuma numai asupra unui tînăr subțire, cu mustața neagră, nalt, cu înfățișare nobilă, cu zîmbetul deschis. Un bărbat cu ochii mari, negri, adînci. Îl chiamă Artur Crivăț; e magistrat în orașul nostru. Vorbește cu ușurință, cîntă și la piano, are și voce plăcută. Totdeauna după ce-și face datoria cîtră stăpînii casei și cîtră ceilalți oaspeți, se îndreaptă grabnic, cu un zîmbet sfios, spre canapeaua vișinie pe care stați ești cu Margareta mea. Își trage un scaun, se așează dinnaintea noastră, se pleacă puțin spre noi.

«Domnișoară Amalie, duduie Margaretă, cum ați petrecut azi?...»

— Am citit ceva foarte interesant, zic ești. Domnișoara Margareta a fost ocupată cu studiile sale... Iarna aceasta ne aduce multe gînduri triste...»

Și începem a vorbi despre o carte, despre o întimplare dramatică pe care ne-ai vestit-o gazetele. Magistratul e tînăr, a primit o educație bună, știe să se poarte în lume; nu înțeleg de ce e așa de sfios. Te gîndești poate la ceva și zîmbești; dar nu, iubite amice, trecutul cu amintirile mă împresoară cu tristețea lor, toate s'au trecut; pentru mine viitorul nu păstrează decît lacrimi...

Mult nu stă cu noi totuși. Stă cît trebuie. Își face datoria și cîtră copila stăpînilor casei. Se apleacă încet, cu minile pe genunchi, spre dînsa:

«Domnișoară Margaretă, v'am văzut azi pe stradă... V'ati plimbat?...»

— Da, zic ești, era cu mine.

— Am fost pînă la episcopie, zice domnișoara Margareta. Zăpada era proaspătă. Îmi place mult să umblu prin zăpadă și prin frig; mi se înroșesc obrazii, îmi umblă sîngele mai iute prin vine, parcă mă simt mai sănătoasă...»

Tinărul își răsucește mustața și se uită gînditor spre mine.

«Dudue Margaretă, zice el; mata ești o fată serioasă, cred că are să-ți placă vestea pe care ți-o aduc... Mă gindeam să-ți spun încă de alaltăieri... E vorba să înființăm, înstîrșit, noi tineretul, cercul artistic aici, în oraș...» Iar se uită spre mine. Pare gînditor.

«Un cerc artistic? Știu că era vorba! zice Margareta săltînd puțin pe scaun și bătînd veselă din palme.

— Da, cerc artistic... Se vor ține conferințe, se va citi literatură, ne vom abona la reviste, iar muzicanții vor face adevărate serbări. Mai cu seamă mata care ești o artistă, vei avea mare succes.

— Eū nu sînt artistă, zice repede fetița, clătînd din cap și plecîndu-și într-o parte ochii.

— Ba da, ba da, dudue Margaretă! Și tinărul întoarce capul spre mine, zîmbînd, un zîmbet foarte duos, te asigur!

«Vom da și serbări pentru săraci, zice el. Și-și trece palma prin părul luciu. Are un păr ondulat, negru, lucios, un păr de artist, te asigur!

— Asta-i foarte bine! zice fetița însuflețită. Și anul trecut voia mama să cerce printre cucoane să înjhebe o reprezentație pentru săraci, dar atunci nu s'a putut...»

Fetița e foarte serioasă, e gînditoare. Cînd stă serioasă și se gîndește, peste genele lungi parcă-i plutește un painjenis de umbră.

«Uite ce să facem, zice ea întorcîndu-și ca ntr'un fulger ochii. Uite ce să facem, domnule Crivăț. Să cumpărăm haine pentru copii, să dăm lemne la văduve... Innaintea Crăciunului aū să aibă și ei bucurie...»

— Foarte bine! zice grav domnul Crivăț.

— Adică nu, nu! murmură înăbușit fetița. O să stringem prea puțin. Mai anul trecut nu s'a putut... Cucoanele nu voiaū să dee. Eū nu înțeleg. Atuncea m'am indignat grozav. In privința asta am convingerile mele...

— Ce convingeri?

— Am convingerile mele! zice încet și serios fetița și iar i se întunecă privirile.

După schimbul acesta de vorbe, domnul Crivăț s'a uitat spre mine și s'a sculat. Eū însă ce puteam să-i spun? Nu-i puteam spune nimic.

«Dar cercul artistic il facem?... întreabă magistratul. Il facem, dudue?

— Tata are să zică: da. Eū atunci n'am să mă împotrivesc...» răspunde cu nepăsare duduia Margareta.— Ea e o copilă, ea nu pricepe că o convorbire este o convorbire; ea nu înțelege că poate tinărul a venit pentru altceva. Dealtminteri privirea lui îmi spunea destul de deslușit pentru ce a venit și pentru ce s'a așezat cu sfilă în fața noastră.

Cînd rămăserăm singure, eu mă întorsei spre tovarăsa mea.

«De ce te-ai supărat, draguță? Ce ai? Ar fi trebuit să vorbești altfel cu domnul Crivăț...»

— Cum am vorbit cu domnul Crivăț? răspunse cu hotărîre fetița. I-am spus ce-aveam de spus. În privința asta sînt foarte hotărîtă. Eă, domnișoară Amalie, am citit zilele acestea o carte care m'a mișcat mult. Eă înțeleg multe lucruri. Oamenii sînt foarte răi, de aceia sînt săraci și bogați, de aceia sînt atîtea nenorociri în lumea asta!

— Ce vorbești tu, fetiță? Cum ai ajuns să te gîndești la lucruri de acestea? Ideile acestea nu-s pentru tine...

— Ba sînt pentru mine. Cînd vād, cînd știu că sînt oameni nenorociți și nedreptățiți, cum să nu mă revolt?...»

— Tacî, are să te audă cuconu' Tudorachi!

— Are să mă audă tata? Las' să m'audă, eu sînt foarte hotărîtă, domnișoară Amalie, eu am ideile mele... Eă din pricina aceasta n'am să mă înțeleg cu oamenii aceștia și am să fiu nenorocită!

— Care «oamenii aceștia?»

— Toți! Nu pot să spun, dar mi-i greū așa, sufletul; sînt foarte nenorocită...»

Și dintr'odată îi luciră lacrimile în ochii mari, serioși, plîni de întuneric. E o copilă neștiutoare; își face idei. Imi închipui că toți copiii sînt așa. Margareta are totuși ceva neliniștitor, cu privirea ei dreaptă și cu încruntarea hotărîtă a sprîncelelor. O să caut s'o observ, să-i dau sfaturi. Mi-i foarte dragă, și trebuie să mă interesez de dînsa. Prietinia mea îi va liniști avînturile copilărești.

În serile acestea cu îmbulzeală, nici mie nu-mi plăcea. Înfațîșarea pașnică a interiorului aceluia blajin se turbura. Rîsurile răsunaū ciudat. Ca o tremurare cristalină de ciocirlie urca deasupra capetelor rîsul doamnei Lucia Rizu. O vedeam mișcîndu-se fără încetare, dîndu-și capul pe spate, spunînd parcă o vorbă de haz lui cuconu' Tudorache care stătea în fața ei cu minile la spate. Vedeam pe doamna Ecaterina Bălușescu privind nemișcată înnainte-î, cu un zimbet abia priceput. Cineva își plimbă degetele pe clapele pianului, care tresare, scandalizat parcă, cu țipete ce răsună prelung. Apoi, cum fumul țigărilor se grămădește, vād cum se arată domni grași, cu lanțuri care se mișcă ca niște șerpîșori de aur pe burțile mari. Până acuma nu i-am văzut; stăteau undeva, într'un colț, la taifas. Acuma pășesc cu greutate, se adună într'o odaie mărginașă, unde un fecior intră repede cu cîteva pîrechî de cărți pe o tablă de argint. Și iată pe cuconu' Tudorache deodată în mișcare, turburat, purtîndu-și în toate părțile minile lungi. Se așează apoi și el pe scaun, întinde și el capu' înnainte, cu încordare, deasupra mesii verzi, pe cînd minile răsfră încet foițele, și ochii urmăresc dezvăluirea lor, lucitori și neclintiți,—arși parcă de un foc

lăuntric. Cuconu' Tudorache e un om pătimaș. Dela o vreme începe să asude, i se umflă vinele dela tîmple, are o ciudată tremurare în degete. Glasul i se schimbă, are tresăriri, are o înmădiere de minie; gura se strînge într'o încrețitură de răutate. Mi se pare ciudată înfățișarea aceasta nouă, sub care îl văd. Mi se pare străin glasul lui. Cucoana Irena deodată răsare în preajma-i neliniștită. Ii dă tircoale. Apoi se apropie rugătoare, îl atinge pe umăr.

Cuconu' Tudorache se întoarce. Are un glas de disperare:

«Ce-î, frate? Pentru Dumnezeu! lăsați-mă să-mi văd de treburile mele!...»

Fetița urmărește de lingă mine mișcările lor, ochii i se întunecă și obrazul i se face palid. Nu zice nimic. Cînd o întrebă cineva o vorbă, caută să zimbească, dar nu răspunde. E un copil foarte simțitor.

În seara în care am vorbit despre săraci și despre cerc artistic, duduia Margareta m'a tras la o parte cu oarecare grijă. M'a întrebat încet:

«Aî văzut pe domnul Crivăț? joacă și el cărți...»

— Da, joacă. Ți se pare curios?..

— Asta nu-mî place, zise ea. Mai bine să nu joace. Mai bine ar fi stat cu noi... De-aceia nu-mî place mie cînd se adună la noi multă lume... Și tata iar joacă, și iar are să piardă... Uite, cum privește mama spre el... Minî sînt sigur că are să fie rău dispus, minios...»

Avea un tremur în glas,—și totuși o hotărîre, ca 'ntr'o pornire de minie. Și parcă și mie mi se innegurează toată bucuria din zilele trecute. Aceasta este cea dintăi umbră deasă pe care o observ în casa de oameni cumsecade în care am intrat.

Ș'adoua-zi pe cuconu' Tudorache îl văd tăcut, cu fruntea încrețită. Nu i se aprind chibriturile. I se stînge țigara. Tresare, plesnește din degete cu minie și strigă: «Sapristi!» La masă se așează cel întăi și e foarte nerăbdător:

«Pentru Dumnezeu, trate! Eū trebuie să mor de foame în casa asta? Dumitre! Dumitre! De ce nu răspunzi? Unde-ai fost? Unde-î mîncarea? Voiți să mă asasinați prin foame?... Dumnezeule, Dumnezeule! Ce oameni! Unde mă aflu? În Cafriera? unde?»

— Indată, într'o clipă, cucoane, zise Dumitru sosind cu gifiiri grele.

— Indată? Și pentru asta trebuie să vii gifiind? Ce dracū aveți, bre omule? Eū nu vă înțeleg de loc, pe onoarea mea! Dar cucoana unde-î? A! aici sînteți? Credeam că nu sînteți aici! Bine, Irenă, nu se aduce la masă?..»

Cucoana Irena a tăcut, cu fața tristă. Acum își întoarce spre el doi ochi blajini și mihniți.

«De ce te turburi așa, dragă? Iaca, indată se fac toate...»
Cuconu' Tudorache plesnește din degete, pufnește și se saltă

odată pe scaunul lui. Ar voi să înceapă iar; nu mai poate. Apoi întâlnește ochii copilei, — neclintiți, privindu-l stăruitor. Ochii aceia, într'o clipă, mi-au strecurat și mie un fior prin vine. Petrișor în colțul lui de masă părea înfricoșat, cu părul vilvoiu, și se uita numai pe furiș în juru-i.

Am mâncat în tăcere; se auzea în sufrageria goală, într'o lumină cenușie, numai țâcănitul tacîmurilor. Nu mi-a priit de loc masa aceia. Mă simțeam nefericită, străină, înghețată. Și Margareta abia atingea mîncările, și fața ei avea ca o lucire de marmoră.

După masă, cum scăpă în ogradă, cuconu' Tudorache iar începu să răcnească în toate părțile. Unde erau caii? De ce nu s'au pus roibii lui la sanie?

«Bine, mizerabililor, ce-ați făcut azi toată ziua? Ce grijă ați avut? Unde sînteți? Ați intrat în pămînt? Unde-i Ilie? Ilie! unde ești Ilie?...»

— Aici-s, cucoane, aici-s...» răspunse vizitiul, ieșind din grajd. Era un Țigan nalt, arămiu, cu părul de pe cap și mustățile albe ca zăpada.

«Aici ești? strigă boerul. Văd eu că ești aici, dar caii de ce nu-s puși la sanie?...»

— Caii, cucoane? De ce să fie puși la sanie? Nu mi-a spus nimeni să-i pun la sanie. Eu, cucoane, am slujit și la boerul cel bătrîn, tatăl domniei tale, da'cînd îmi spunea să pun caii, îi puneam, cînd nu-mi spunea, nu-i puneam...

— Ce face? ce face? ce spuî, ce spuî măgarule? strigă dînd din mîni cuconu' Tudorache.

— Cucoane, eu nu sint măgar! Cucoane, eu sint vezeteu!...

— Te obrăznicești, nenorocitul? Așa? te obrăznicești? Te 'mpușc! Te culc la pămînt c'un glonte de revolver!...

— Oiu, cucoane Tudorache, culcă-mă, omoară mă! Ce-mi folosește viața asta, dacă la așa bătrînețe n'am parte de-o vorbă bună?...»

— Pune caii la sanie!» zice boerul, și cu gulerul blanei ridicat, cu mîinile infundate în buzunări, începe să se plimbe cu pași mari de colo, colo, prin ograda curată. Eu stăteam îngrozită la geam. Deși nu tocmai bine, dar tot înțelegeam răcnetele, și mai ales răspunsurile bătrînuului; din zi în zi înțeleg tot mai bine limba țării.

Aud bufnind ușa sălii. Boerul a intrat în casă. Se plimbă prin sală o vreme, bocănind cu botforii pe podele. Apoi intră în odaia lui. Aștept cu inima strînsă. Afară e o zi fără soare, o zi leșetică, cu cerul jos, alburiu. Stolul de porumbei al curții se înalță, se pierde departe, departe, într'o fluturare, până ce nu se mai vede. — Stam pe gînduri, cînd deodată aud glasul lui cuconu' Tudorache:

«Domnișoară Amalie!»

Am tresărit. Am ieșit repede. Am intrat în salon. Boerul era mai liniștit. Se plimba cu mîinile la spate pe covoarele mori.

Din vreme în vreme se oprea dinaintea unei măsuțe, întindea o mână, ridica la gură o ceșcuță și sorbea cu poftă din cafeaua care-i risipea aburii pe dinnaintea ochilor. Lăsa ceșcuța și iar se plimba de colo, colo. Cucoana Irena sta la geam și privea în liniștea zilei de afară. Margareta își pregătea vioara, avea raze de veselie în ochi. Mă apucă tăcută de mină, mă duse pînă la piano.

«Domnișoară Amalie, să nu-ți faci idee rea de mine...» zise deodată cuconu' Tudorache și începu a ride. Apoi păru a-și aduce aminte de ceva: «L-ai văzut pe moș-Ilie?... E foarte bătrîn... E un om care m'a ținut pe mine în brațe... A fost rob în casa tatei... Margaretă, fata tatei, să-i dai un franc să bee, săracul, și el, o garafă de vin...»

Margareta zîmbi, apoi trase lin cu arcușul, și vioara se cutremură într-o vibrație adîncă, din care porni, se sfărîmă deodată în note dulci o melodie ușurică. Cuconu' Tudorache se opri, cu urechea ațintită, apoi, încet, se apropiă de fereastră și se așeză lîngă cucoana Irena. Își ridică ochii în bagdadie și începu să se gîndească la ceva, —după obiceiul lui.

În ziua aceea, spre seară, Margareta a intrat veselă și foarte vorbăreță în odaia mea.

«Domnișoară Amalie, domnișoară Amalie, gătește-te repede; hai la plimbare... Incepe să ningă... Azi am fost mîhnită; așa se supără tata cîteodată, așa face totdeauna, cînd pierde la cărți... Asta-i ruinează sănătatea... Pe urmă îndată se întoarce; m'a pus să-i cînt... El zice că-i face bine... Dar poate vra să-mi facă mie o plăcere... Ești gata? Hai; moș Ilie a pus caii...»

— Gata, duduiță, gata! » strigă bătrînul arătîndu-și la fereastră obrazul arămiu și barba albă.

Îeșirăm. Ne așezarăm în sanie, ne învălirăm bine. Moș-Ilie întoarse capul peste umăr. Incepu a ride:

«Să vezi mată, duduiță, cu francul acela m'am dus eu întins la crîsmă... Da eu rachiu nu bea, ferească Dumnezeu; mie vinul îmi place... Acu am o leacă de chef, să vezi cum am să-ți mîn eu caii, nici vezeteul împăratului nu-ți mină caii ca mine... Hi băeți! Gata. Să vezi mată, duduiță, azi boeru' a avut o leacă de hărăg... Zice el una, zic eu alta. Vra să zică ne-am *duelat* o leacă!...»

Moșneagul dădu din cap, scuturîndu-și pletele, cu un ris și-riet,—și deodată dădu drumul cailor. Pornirăm ca vîntul, prin roirea fulgilor; o adiere ușurică, ca o muzică lină, mi se strecura pe la urechi; aripioare reci parcă îmi băteau obrazii. Casele, felinarele treceau îndărăt, duse ca de o apă năprasnică.

«Nici n'ai idee ce mult îmi place să zbor așa cu sania! » îmi zise repede Margareta, ghemuindu-se în blănița ei albă.—Și eu mă simțeam ușoară, c'o năvală de veselie de copil în toate simțurile.

(Va urmă)

FIOR

Mesteacănul ne zgribură la poartă,
Biet cerșitor ce-i despoiat de fire,
Și picuri grei ca lacrimi de durere
Se scurg pe coaja albă și subțire.

Bolnav amurgul tremură pe dealuri...
—Ostrov de flori e odăița noastră,
Și stam pierduți... când vîntul vine 'n pripă
Și-și deslușește plînsul la fereastră.

Tot mai aproape vaerul lui geme,
Tot mai pripit cu degetul lui bate.
—Noi ascultăm.—Visarea noastră mută
Pe-acelaș drum cărarile-și abate:

Pe semne-acuma undeva departe
Vre-un călător în taina sării plînge,
Ori înșelat în visu-i de-o viața,
El blastămă și minile le frînge....

Noi tresărim! Acelaș gînd năprasnic
Ne fulgeră fiorul lui de ghiață,
Și îndemnați de-o clipă de cutremur
Cercetător noi ne privim în față.

Octavian Goga

Cum se apără specialistul român

Printre numeroasele mijloace care există pentru a te face că combați o acuzație, ce ți se aduce cu drept cuvint, și a scăpa de primejdie bolmojind lucrurile și ameiind de cap pe cel care te ascultă ori pe cel care te citește, mijloace cercetate cu mare fineță de retorica grecească (vezi Volkmann, Die Rhetorik der Griechen und Römer, II Aufl., § 25), sint unele mai fine, mai meșteșugite, iar altele mai din topor, mai necioplite. Trei dintre aceste din urmă mijloace sint următoarele : 1. Te faci că combați, dar vorbești cu totul despre altceva, spui cai verzi pe păreți, cum se zice. Cel care ascultă fără băgare de samă trage însă concluzia următoare: «Este cu neputință ca acest om să nu fi avind oarecare dreptate, altfel n-ar putea să vorbească atita vreme». De pildă, cineva este acuzat că a mințit pentru a trage un profit dintr-o împrejurare oarecare, în felul acela că a văzut un lucru *galbăn* și a spus că era *albastru*, iar el se apără astfel: «Mai intilii este știut de toată lumea că sara la lumina lămpii se confundă *verdele* cu *albastrul*. Eū lucrul, despre care este vorba, l-am văzut sara. El era *galbăn*, nu tăgăduesc, dar fiindcă la lumina lămpii *verdele* se confundă cu *albastrul*, mie mi s-a părut că e *albastru*. Și apoi alta voiū spune. Să-și aducă cineva numai bine aminte cum am pronunțat eū vorba *albastru* și va înțelege că era să zic *galbăn*, dar m-a luat gura pe dinainte». 2. Ca probă că ești nevinovat arăți că acela care te acuză ți-i dușman. Cineva, de pildă, este acuzat că a furat dela X un inel și furațura a fost dovedită, căci inelul furat s-a găsit în adevăr pe degetul acuzatului, iar acesta se apără astfel: «Cine nu știe că X mi-i dușman și că numai din ciuda ce are pe mine a scornit că inelul lui, care a fost găsit pe degetul meu, ar fi fost furat de mine? Trebuie să credeți pe dușmani? Unde s-a mai pomenit asemenea judecată?» 3. Acuzatul se apără arătind că acuzatorul a vorbit rău de judecători într-o ocazie oarecare. Cel cu inelul de sub No. 2 continuă, de pildă, a se apăra în modul următor: «Ș-apoi numai de mine credeți că s-a legat acest om? D-apoi chiar pe D-voastră, domnilor judecători, care, precum știe toată lumea, sînteți

infaibilă, v-a atăcat în diferite rânduri. Odată a scris, iaca ici în cartea asta, că D-ta, D-le judecător A., ești prea indulgent la darea verdictelor, și că D-ta, D-le judecător B., lași mult de dorit în ce privește cunoștința dreptului civil. Apoi cînd și pe niște oameni ca D-voastră îndrăznește să vă acuze, cum nu va îndrăzni să mă acuze de mine?».

Dintre cele trei chipuri false de apărare enumerate cel de al treilea este cel mai eficace, pentrucă judecătorul începe să privească cu ochi răi pe acuzator, dar este și cel mai ordinar, care aduce aminte de renumitul *delator*.

Se va întreba poate lectorul: «Oare este cu putință să se fi găsit într-adevăr oameni vinovați care să recurgă la asemenea mijloace de apărare?» Nu știu de se vor fi găsit pe la curți, tribunale, judecătorii de pace, unde de multe ori acuzații aparțin celor mai degradate categorii sociale. Dar voiți aduce aici probe că se găsesc printre oamenii cei care formează elita societății, printre oamenii de știință.

În Zeitschrift für romanische Philologie, XXXI, 283 sqq., cu ocazia unei introduceri la niște studii etimologice, introducere în care fac o dare de samă pe scurt despre operele lexicale asupra limbii romine dela Cihac încoace, eu am făcut D-lui Sextil Pușcariu următoarele trei acuzații. 1. Schimbă înțelesul unui cuvînt pentru hatirul unei etimologii: pe *mezîn* îl traduce cu *mijlociî* pentru a-l putea deriva din *medianus*. 2. Schimbă forma unui cuvînt pentru hatirul unei etimologii: pe cuvîntul *pănaț* din psaltirea șcheiană, ps. 136, 6, îl schimbă în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. 3. *Imprumută* etimologiile altora și le dă drept ale sale, în special dela mine a *imprumutat* 22 *).

În Zeitschrift XXX, 742 Dl. Sextil Pușcariu se apără astfel. Mai întîiu despre întîia acuzare nu pomenește nimic. Rămîne, deci, recunoscut de însuș Dl. Sextil Pușcariu că a schimbat înțelesul de *cel din urmă* în *cel dela mijloc*. Cînd traducea Cihac pe *rînă* prin *peau de mouton*, avea cel puțin scuza că cuvîntul *rînă* există numai în izolarea *a sta într-o rînă*, și apoi Cihac nu era așa Român get beget, ca Dl. Sextil Pușcariu. Cînd

*) La cele 61 de *imprumuturi*, pe care le-am notat în Zeitschrift, a-daug cu această ocazie următoarele două: 1. În „Lateinisches *tî* und *kî*“ Leipzig, 1904, pag. 61 Dl. S. P. deriva pe *ciutură* dintr-un **cytola*, formă metatetică din **cotyla*—κότυλος, κοτύλη. În Arhiva Iași din April 1904 G. Pascu a derivat pe același cuvînt dintr-un **cytula*, deminutiv dela κότος, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, κῶτος. Această etimologie a fost *imprumutată* cu greșală de tipar cu tot de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg, 1905: „*ciutură*—**cytola*, pronunțat *kūtola*, poate supt influința lui κότος, cu metateză din κότυλος, κοτύλη.“ 2. În Convorbiri Literare din Ianuar 1905 dl. S. P. deriva pe meglenul *muntur* din **muturnus*, contaminație din *mutus*+*taciturnus*. În Arhiva Iași dia Mart 1905 G. Pascu a dat etimologia *muntur*>*mutulus*. Această etimologie a fost apoi *imprumutată* de dl. S. P. în Etymologisches Wörterbuch (Prefața acestui dicționar este din Iunie 1905).

Dl. Sextil Pușcariu a schimbat înțelesul lui *mezin*, a știut sigur adevăratul înțeles al cuvântului, dar l-a schimbat *inadins*. Aceasta în știință nu este o greșală care se iartă. Știința nu poate avea condescendențele vieții celeilalte omenești, când ridică cineva din umere și zice: «Ei, lasă-l încolo, că doar nu e un cap de țară!» Sint unia care nici în poezie nu permit tendințe—și doar pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas. Ce vor zice aceia despre un om de știință cu tendințe, care ar schimba, de pildă, culoarea unui precipitat chimic pentru gustul de a-și susține o teorie? Acel care e în stare să schimbe înțelesul unui cuvânt pentru gustul unei etimologii, va fi în stare să schimbe și forma unui cuvânt pentru acelaș gust, căci c'est le premier pas qui coûte. Și în adevăr pe *pănaț* din psaltirea șcheiană l-a schimbat Dl. Pușcariu în *păraț* pentru a-l putea deriva din *palatium*. Asupra acestui lucru însă vrea Dl. Pușcariu să se îndreptățească, și iată cum: «*pănaț* stă în loc de *păraț*, nu din greșală de tipar, negreșit, ci din cauza următoare. Psaltirea șcheiană este, după cum știm cu siguranță, o copie după un text mai vechi cu rotacizmu. În cei dintiū șapte psalmi există încă nesiguranță în reproducerea originalului și *cine* se găsește alătura cu *cire*, de acolo înainte până pela ps. 70 se găsește numai forma *cire*, apoi iar domnește nesiguranță în întrebuințare, până ce treptat treptat forma *cine* capătă preponderanță, așa că între ps. 118 și 143 este singura întrebuințată. În această secțiune, ps. 136, se găsește *ἀπαξ λεγόμενον* *pănaț*. Evident acest rar cuvânt era copistului necunoscut (Coresi îl înlocuește cu *grumaz*); fiindcă însă el schimba formele cu rotacizmu în forme cu *n*, apoi a considerat pe *păraț* din original ca un cuvânt cu rotacizmu și s-a înșelat să creadă că ar trebui să-l schimbe în *pănaț*». În această îndreptățire cuvântul *evident* este o presupunere a D-lui Pușcariu. Pentru aceia eū mă voiū pune în ambele cazuri, și în cazul cînd cuvîntul va fi fost cunoscut copietorului, și în cazul cînd îi va fi fost necunoscut. Dacă ne punem în cazul întiū, apoi trebuie să înțelegem explicarea D-lui Pușcariu așa: Fiindcă cel care a scris psaltirea șcheiană vorbea un dialect, în care nu se prefăcuse *n* intervocalic în *r*, iar textul, pe care-l copia, era scris într-un dialect, în care *n* se prefăcuse în *r*, apoi citeodată copia exact, de pildă *cire*, citeodată însă nu copia exact și scria după cum era el deprins să pronunțe, de pildă *cine*. Deci, cînd a dat peste cuvîntul *păraț*, pe care el era deprins să-l pronunțe *pănaț*, în loc să copieze exact, cum era scris în textul pe care-l copia, a scris neexact, așa cum era el deprins să pronunțe, *pănaț*. Și vra să zică el, cel care a scris psaltirea șcheiană, pronunța *pănaț* cu *n*, iar nu *păraț* cu *r*, dupăcum și el ar fi trebuit să pronunțe, dacă cuvîntul ar fi provenit din *palatium*, deoarece toate dialectele romînești, întreaga limbă romînească schimbă pe *l* intervocalic în *r*. D-apoi bine, ce are a face *n* prefăcut în *r* cu *l* prefăcut în *r*? Dacă ar fi fost lucrul *verde* și tu l-ai fi văzut la lumina lămpii *albastru*, da; dar lucrul era *galbăn*.

Dacă ar fi fost lucrul dela capul locului *pănaț*, și l-ar fi văzut copietorul scris *păraț*, și-ar fi putut da în teapă și ar fi putut scrie după pronunțarea lui obișnuită *pănaț*; dar lucrul fusese, după *D-ta*, dela capul locului *palaț* și toți Rominii îl pronunțau *păraț*, deci așa îl pronunța nu numai scriitorul textului, pe care-l copia copistul cel care a scris psaltirea șcheiană, ci și copistul acesta însuși! Dacă ne punem în cazul al doilea, că adevărat cuvântul *păraț* nu era cunoscut copietorului, apoi explicarea *D-ului* Pușcariu sună astfel: 'Fiindcă copistul era deprins pe *cire* din textul pe care-l copia să-l pronunțe ca *cine*, așa că în loc de *cire* scria pe ici pe colea *cine*, apoi ș-a închipuit că și *păraț*, cel necunoscut lui, *pănaț* ar fi trebuit să sune, dacă l-ar fi învățat și el dela maică-sa.' Aceasta e o culme. Vorba cea: cauți s-o îndrepti și mai rău o încurci. Așa e când n-are omul dreptate. Fenomenul înlocuirii prin voință a unui sunet cu altul pentru a evita o pronunțare presupusă dialectală este într-adevăr cunoscut și răscunoscut (vezi Philippide Principii, 237, unde sînt date exemplele înpid—înclid, pirie—chirie, rapiu—rachiu, movilă—moghilă, viclean—hiclean, miriște—niriște, catastif—catastih, arhiva—arhiva), dar are loc totdeauna, firește, la cuvinte cunoscute și răscunoscute, întrebuintate și răsîntrebuintate, n-are loc niciodată la cuvinte auzite pentru întîia oară. Acest copist, care vede pentru întîia dată scris *păraț* și își închipuiește că mă-sa l-ar fi pronunțat *pănaț* este un copist sui generis, care trebuie *D-ului* Pușcariu, dar n-a fost, nu este și nici va fi vreodată. Dar *D-l* Pușcariu continuă cu apărarea sa astfel: «Să îee cineva numai dicționarul meu în mîna și va observa îndată că numărul 1265 în rîndurile 1 și 6 este greșit tipărit.» *D-apoi* iaca îl luăm în mîna și vedem scris așa: «1265 + *păraț* (Psalt. Sch.) sm. [ar. ← W.] „Gaumen“ zeigt | dieselbe Volksetymologie wie fr. *palais* < palatium „Palast“ für | palatum „Gaumen“ (sard. cat. *palau*, vgl. sp. *paladar*, pg. *padar* | „Gaumen.“). Im Drum. ist die Volksetymologie um einen Schritt | weiter gegangen und das „Zänfchen“ heisst, - neben *părătiș* sm. | (= *părat, in Ps. Sch. 136, 6: *pănaț* < palatum + *uș*, eigtl. „der | kleine Gaumen“) , --». Ei, cum trebuie îndreptat? «Acest număr», zice *D-l* Pușcariu, «ar trebui să sune drept așa: La rîndul 1 '+ *părăț* (Ps. Sch. 136, 6: *pănaț*) sm.... etc.', iar la rîndul 6 ('*părat < palatum) + *uș*.' Ei, da, ar trebui să sune, dar pentru ca să sune așa, trebuie întîi în rîndul 6 să pui lui *pănaț* o codiță la *t*, pentru ca să se prefacă din *pănaț* în *pănaț*, apoi trebuie să-l îee și să-l pui tocmai hăt sus la rîndul întîi pe la mijloc, după aceia trebuie să te întorci iar la rîndul 6 și să îee pe *Ps. Sch.* 136, 6 și să le pui sus la rîndul 1 în loc de *Psalt. Sch.*, iar pe *Psalt. Sch.* din rîndul 1 și pe *in* din rîndul 6 să le dai afară. Apoi așa! Icea schimbă, colo ađangă, dincolo ștergă. Cu moda asta poți tăgădui orice. dar aceasta nu se mai chiamă greșală de tipar, ci anagramă. Dar nu-î nici anagramă, ci este un dublu falș: mai întîi a pus *D-l* Pușcariu pe *păraț* din capul *D-sale*, pentru a-

putea deriva din *palatium* și apoi puțin mai la vale a pus tot din capul D-sale pe *pănat* pentru a proba că cuvântul *palatum*, din care derivă *părătuș*, a existat odată în limba rominească, de pildă în psaltirea șcheiană, *pănat*. D-sa a schimbat în două feluri pe unul și același cuvânt, întâi în *păraț* și apoi în *pănat*, macarcă el sună în realitate *pănaț*.

În ce privește acuzarea că *a împrumutat* dela unii și dela alții 61 de etimologii (dintre care 22 dela mine) și le-a dat drept ale sale, D-l Sextil Pușcariu se apără în chipul următor: «Philippide însuș a dat în ale sale «Principii» etimologii cunoscute, ca *acaț*, *auș*, *cam*, *derelic*, *desmierd*, *ie*, *sarbăd*, *subsuară*, *său*, *ia*, fără să citeze.» Da, decit cînd am dat eu exemple în Principii, nu le-am dat pentru a mă afixa cu ele ca cu descoperiri de ale mele, pentru aceia nici etimologii grele, de mine întîiaș dată aflate, nu le-am menționat în Principii ca atare, ci le-am lăsat confundate în masa enormă de exemple, care se găsește acolo. Alceva e însă cînd publică cineva articule de revistă cu intenția de a se arăta descoperitorul unor fapte oarecare și cînd, subtitlul Rumänische Etymologien, publică Dl. Pușcariu în Zeitschrift für romanische Philologie XXVIII, 677, 685: «Amîn > a mine.—Rină > ren.» și citează pe toți cei care dăduse asupra acestor cuvinte etimologii greșite ori pomenise măcar despre ele, pe G. Meyer, Cihac, Șăineanu, Damé, și numai pe mine nu mă citează, care spusesem deja în Principii 72, 147: «amî'n > a mine.—ri'nă, ri'lă > ren.» «Cum aș fi putut eu», zice mai departe Dl. Pușcariu, «să copiez din cartea lui Philippide etimologii, pe care, după propria lui mărturisire le dăduse mai înainte Laurian-Massim, Cipariu, Cihac, Miklosich, Schuchardt și alții.» Este vorba despre *acaț*, *arunc*, *auș*, *cam*, *ie*, *minciună*, *sarbăd*, *ușor*. Dar cum că etimologia acestor cuvinte fusese dată deja de Laurian, Cipariu, Miklosich a aflat Dl. Pușcariu întîi dela mine, în articolul din Zeitschrift XXXI, 283. Înainte de a-i fi spus eu acest lucru, D-sa nu-l știa, iar etimologiile *acaț*, *arunc*, *auș*, *cam*, *ie*, *minciună*, *sarbăd*, *ușor* le-a luat Dl. Pușcariu *direct* dela mine, tot așa de direct, ca și pe *amîn*, *rină*, *vită*. «Pentru *adăpost*», continuă Dl. Pușcariu, «citez pe Tiktin, pentru *despica* și *ura* citez pe Densușianu, și cu toate aceste Philippide spune că nu numesc pe autorul etimologiilor acestor cuvinte.» Citează în adevăr pe Tiktin și pe Ovidiu Densușianu Dl. Pușcariu, dar eu îmi iaș bunul la cel dintîi la care-l găsesc, și macarcă *împrumutul* a mers până la Dl. Pușcariu prin minile D-lor Tiktin și Densușianu, eu l-am sechestrat acolo unde l-am găsit mai la îndămînă, anume la Dl. Pușcariu.

O nimereste cu oiștea în gard, cum se zice, Dl. Pușcariu, dar nu pot să-i tăgăduesc oarecare fineță la întrebuintarea primului mod falș de apărare. Acolo unde e necioplit de tot, este în chipul cum, și de falșuri și de *împrumuturi* nemărturisite, se păra prin modurile falșe No. 2 și 3.

«Philippide repetă aceia ce mai publicase deja în Viața Ro-

mînească într-un moment de cîudă, pentrucă i-a luat Academia Romînă lucrarea dicționarului și mî-a încredințat-o mie.» Așa? Știu eū bine că Dl. Sextil Pușcariu răspîndește pe unde poate vorba, iar un protector al D-săle, Dl. Iorga, a și publicat-o în Neamul Romînesc, 15 Octombře 1906, că: «Academia Romînă a făcut D-luī Sextil Pușcariu onoarea de a-l însărcina cu redactarea dicționarului limbii romînești, care [= pentrucă] a găsit în sfîrșit omul de realitate și de măsură, cel poate duce, în termen scurt, la bun capăt *),» dînd și unul și altul a se înțelege că Dl. Pușcariu a fost însărcinat de Academie cu facerea dicționarului, pentrucă D-sa a fost găsit în sfîrșit, după atîtea încercări nenorocite ale altora, ca omul capabil de a duce lucrul la capăt, căruia în mod firesc a trebuit să i se încredințeze dicționarul. D-apoi lucrul nu stă așa, ci cu totul altfel. Dl. Pușcariu scrie azi dicționarul Academiei, pentrucă n-a voit altul să-l scrie, și acel altul sint eū. Inprejurările sint următoarele. Dupăce în opt ani de zile am reușit să adun un material enorm de citații pentru toate literele alfabetului și să redactez gata pentru tipărit mai mult de un șfert al dicționarului, făcînd astfel aceia ce niciun lexicograf, nu numai din țara noastră, ci nici din țări străine, nu reușise să facă în așa de scurtă vreme înainte de mine, mai ales că dicționarul meu din punct de vedere al bogăției cuvintelor, înțelesurilor, citațiilor, traducerilor, etimologiilor, nu este inferior operelor unuī Littré, Jungmann, Linde (Binevoiască lectorul să compare specimenele publicate de mine în Viața Romînească Decembre 1906, Ianuar 1907 cu articulele corăspunzătoare din operele maștrilor citați); m-am găsit în fața faptului următor: Imi luasem însărcinarea să gătesc dicționarul în cinci ani, iar după trecere de opt ani, cu toate silințele mele, era gata numai un șfert dintr-insul. În două feluri ne gîndiam atunci, eū de o parte într-un felu, iar comisiunea dicționarului de altă parte în alt felu. Eū mă gîndiam așa: «Am fost cel mai prost om, cînd mî-am închipuit că se poate găti un dicționar în cinci ani. Acum daū eū dreptate luī Săineanu și luī Damé că li-aū trebuit celui dintîiū zece ani și celuialalt douăzeci, ca să ducă la capăt dicționalele lor, de altfel destul de defectuoase. Trebuia să mă gîndesc că Littré a lucrat treizeci și cinci de ani, măcarcă avea o putere de muncă, cum la rari oameni se găsește. Un singur mijloc este pentru a mai grăbi lucrarea, anume să pun toate citațiile cite vor fi existînd pentru un înțeles oarecare, fără să mai fac o alegere printre dinsele. Cu cît mă voiu încerca să fac o alegere printre ele, cu atît mai multă întîrziere voiu aduce.» Iar comisiunea dicționarului se gîndia așa: «Acest om nu gătește răpede dicționarul, pentrucă nu vrea și, în loc de a face ceva mai

*) Fiindcă dl. Pușcariu este omul *de realitate și de măsură*, urmează dela sine că eū n-am simțul nici al realității, nici al măsurii. Cred că este locul să amintesc d-luī Iorga două lucruri: 1. Nu-i bine să se amestece cineva unde nu se pricepe. 2. Nu-i bine să vorbească cineva de funie în casa spînzuratului.

mic și mai modest, dorește să facă o lucrare, cu care să sperie oamenii.» Și în consecință mi s-a ținut din partea comisiei dictionarului următoarea cuvîntare: «Ar fi nedrept să nu recunoaștem puterea D-tale de muncă, conștiinciozitatea și competența, cu care lucrezi. Dacă am fi avut norocul să te întîlnim pe D-ta mai dinainte, astăzi dictionarul ar fi gata. Dar nu mai putem aștepta. Fă toate chipurile și-l gătește mai răpede. Prea multe citații pui, prea multe cuvinte, prea multe înțelesuri, prea multe traduceri latinești—Lasă-le pe acestea chiar cu totul la o parte—, prea multe etimologii—Pune numai pe acele care se vor găsi mai răpede—, prea multe transcrieri fonetice. *Alege* cuvintele, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* înțelesurile, pe unele pune-le, pe altele nu; *alege* citațiile, pune numai pe cele mai importante.» Orice încercare din partea mea de a proba că cu traduceri latinești nu se pierde multă vreme, că cu *alegerile* cuvintelor, înțelesurilor, citațiilor se întîrzie lucrul, în loc de a se grăbi, și în aceeași vreme se aduce un prejudiciu enorm științei, a rămas zădarnică. Comisiunii dictionarului i se împlintase definitiv în minte iluzia că dictionarul nu se gătește răpede numai pentru că e prea mare. Pentru a mă convinge să fac dictionarul după metoda propusă de Academie s-a adus la sfîrșit cel mai puternic argument din țara rominească: «Dar dacă ți se va tăia subvenția?» «Voii lucra dictionarul gratis», am răspuns. Și m-am ținut de cuvînt. Eū lucrez mai departe dictionarul *gratis*, așa cum cere știința, iar Dl. Sextil Pușcariu a încăput să lucreze dictionarul cu subvenție, așa cum cere comisiunea dictionarului. Cum lucrez eū dictionarul, poate vedea lectorul din speciemenele publicate în Viața Rominească Decembre 1906, Ianuar 1907 (între altele *acu, amu, acel, cel, aci, aici, bat, cătră, cînd*). Cum lucrează Dl. Pușcariu dictionarul, poate vedea lectorul din speciemenul *ajung* publicat în Junimea Literară din Suceava No. 12, pentru care să se compare critica făcută de Dl. C. Botez în Viața Rominească Decembre 1906. Pe lingă prescripțiile comisiei dictionarului Dl. Pușcariu, pentru a sfîrși lucrul răpede, și-a mai pus încă una, anume pe aceea de a *împrumuta* pe Hasdeu. Deci, cum va lucra Dl. Pușcariu o parte a dictionarului, știu sigur, fără a fi prooroc. D-sa anume va *împrumuta* pe Hasdeu până la *bărbat*, de acolo înainte va *împrumuta* pe Tiktin, până la *d*, unde se sfîrșește dictionarul lui Tiktin. Ce va face dela *d* înainte, cînd Dl. Sextil Pușcariu va rămînea de capul D-sale, aceasta numai unul Dumnezeu știe. Nu eū sint supărat pe Dl. Pușcariu, *nu*, ci D-sa este supărat pe mine și iată pentru ce. La 28 Decembre, anul 1897, D-sa mi-a trimis o scrisoare cu rugămîntea să-l iaū colaborator, care scrisoare inchee cu vorbele (Păstrez ortografia originalului): «Dacă cum-va propunerea mea vă convine și aveți trebuință de sprijinul meu, vă rog să-mi indicați pe scurt condițiile ce aveți să mi-le puneți în privința sistemului, a ortografiei, a considerării dialectelor etc., precum și beneficiile ce le acordați unui colaborator.» La această scrisoare eū n-am răspuns. D-l Sextil Pușcariu s-a

supărat și iată în ce chip vorbește doi ani după trimeterea scrisorii pomenite în Convorbiri Literare pe April 1900, pag. 318: «Tot ce s'a făcut la noi pentru cunoașterea limbii a fost clădit pe pedestale cu mult prea înalte. Rezultatul: saū că filologul crînd un fundament prea mare pentru clădirea sa a trebuit să lasă lucrul neisprăvit, precum ne-o arată Etymological D-lui Hasdeū, saū că voind să zidească un palat de marmoră are să se pomenească că-î lipsește materialul și se va trezi că a clădit o casă de lemn, precum e în primejdie să fie Etymological Academiei, să nu fie zis într'un ceas rău!» Firește, cum s-ar putea face un dicționar bun, dacă nu lucrează Dl. Sextil Pușcariu la dînsul! Cînd am cetit vorbele de mai sus, mî-am zis: «Iaca încă unul care are să latre contra mea toată viața. Rău am făcut că nu i-am zvirlit un cîolan acolo, să roadă». Dl. Pușcariu nu ș-a pierdut cu toate acestea nădejdea de a-mî fi colaborator și ce n-a putut face singur a încercat să facă prin comisiunea dicționarului. Ce e drept, niciunul din membrii comisiunii nu și-a propus lucrul direct, dar secretarul comisiunii mî-a vorbit așa «Comisiunea ar dori ca să iaî ca colaboratori pe D-nii Ovidiu lensușianu și Sextil Pușcariu». Am refuzat net. — «Va să zică să ă spun să-și iee nădejdea?» — «Da!»

La tirșit mă denunță Dl. Sextil Pușcariu areopagului: «Chîar ivățații străini sint dăruiți de Philippide cu particulare atribute. Meyer-Lübke și Sandfeld-Jensen n-au, după dînsul, nici idee de fnetică, Schuchardt e un recensent fără scrupul. Tot așa Herzg. Ca tipuri de recenzenți fără scrupul sint dați Gaston Paris și Tobler». Mă denunță areopagului că am îndrăznit să mă ating de sacrosancta sa persoană. D-apoi dacă nu m-oîu atinge eū, cine s se atingă? Vorba e numai dacă am dreptate. Eū nu mă ter de fulgerele nimăruî, căci doar nu sint Trac degeaba. In *casta* ivățaților din apus știu bine că nu este permis unuî membru săricnească, ci numai să jure în verba magistri. Infallibilitatea nu se discută decît pe șoptite, în patru părēți și cu ușile incuîa. Altfel mori *privat docent* ori ești pus la locul tău cu un gesteronian, care te face să pierzi gustul de a vorbi pentru resul vieții. Asemenea gest am văzut și eū dela un mare brahman, cruia-î imputasem cu drept cuvînt, cu *probe*, că vorbește despe accent lucruri fantastice. Ei bine, am să mai răbd încă vreo iteva de aceste afurisenii, dar vorba e am eū dreptate ori bā. Nicio frică nu mă poate împiedeca de a spune un lucru adevrat, chîar dacă acel lucru adevărat ar fi supărător pentru Meyr-Lübke, Schuchardt, Tobler. Pentru aceia ia să stăm puțintel devorbă. Mai întiū și întiū să reducem lucrurile la adevărata le proporție. In Specialistul Romîn, publicat in anii I și II din Viața Romînească, eū, pentru a scurta vorba și a nu zice *recensit indulgent, care dă hotărîrile fără să citească cu băgare de mîă*, am numit pe acest recensent *fără scrupul*. De soiul acestor sint nouă zecimi din toți recenzenții cîți există și cîți au existat pe fața pămîntului. Se poate zice că nimeni n-a

scăpat de a nu fi fost macar odată în viața lui recensent fără scrupul. Și, fiindcă Schuchardt a laudat pe Dl. Sextil Pușcariu că-i meșter în aflarea etimologiilor, eu am scris: «Un recensent fără scrupul, H. Schuchardt...» A scoate însă la iveală izolat pe acest *fără scrupul, skrupelloser*, și a zice că am făcut pe Schuchardt recensent *fără scrupul, ein skrupelloser Rezensent*, este a da cuvîntului un înțeles insultător, pe care el în realitate, în intenția mea, nu-l are, este a proceda iar *cu meșteșug*. Apoi despre Meyer-Lübke și Sandfeld Jensen eu n-am spus că n-au nici o idee despre fiziologia sunetelor. Acest lucru despre Dl. Pușcariu l-am spus și l-am probat. Citez întocmai, *Viața Rominească*, an. II, pag. 234: «Cum că fiziologia sunetelor este copilul dezmițdat al filologilor, care li dă de gol puțina pregătire înainte de a se avîntura în istoria limbilor, este lucru foarte cunoscut. Dupăcum un copil rău crescut, măcarcă va fi îmbrăcat în mătasă și împodobit cu tot felul de cordele, dă de gol prin vorbe urite defectele morale ale părinților, tot astfel fiziologia sunetelor descopere, din mijlocul a tot felul de paradă de erudiție, lipsurile de cultură ale filologilor. Toți vorbesc de dina, toți jonglează cu terminii tehnici dintr-însa, dar numai puțin o cunosc atita cît trebuie pentru a-și asigura o bază solidă în discuții limbistice. Și fiziologia sunetelor este într-adevăr temeliea oricărui studiu asupra limbilor, așa dupăcum aritmetica este temeliea matematicii. În privința aceasta specialistul omîn se poate lauda că are colegi și în străinătate. Să dau un exemplu. W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen I*, Leipzig, 1890: «*r, ts, dz* sînt sunete *guturale* și *palatale*.» pag. 63; — «*l, n, z* sînt sunete *velare*.» pag. 78; — «*a* nazal se cîsimilează în *ă*.» pag. 106; — «*cină, cine, mine, vinde, sting, limbă, strînge, însu* sînt *proparoxylona*.» pag. 108; — «*difingii* sînt *legături de două vocale care (vocale) au aceeaș tăie de accent*.» pag. 112; — «*ng, nt* sînt *n + sunet palatal*.» pg. 135; — «în *dătus* *ă* se lungeste în *â* și cu toate acestea dvine *deschis*, iar în *dăt* *ă* rămîne scurt și cu toate acestea evine *închis*.» pag. 193; — «*tonlos=unbetont* [afon=neaccentut].» pag. 200; — «*k, g* în *lacte, cane, granum* sînt *palatale*.» pg. 205; — «în prefacerea lui *panis* în francezul *pê* influința lui *ns*-a manifestat prin aceea că a reținut pe *a* în treapta sa de mai înainte (auf einer früheren Stufe).» pag. 215. — «prefacerea lui *arbore* în genezul *erbore*, a lui *barba* în corsicanul *berba* este o *brechung*.» pag. 221; — «în *tro, cro, pro, mno, lno, lmo* avem legătură de *consonant+sonant+vocală*.» pag. 251; — «în *ernr* este *sonant* și formează cu *e* precedent, un diftong analog diftongului *ei* din *leit*.» pag. 251; — «în *tryer* avem o legătură de *consonant+sonant+sonant+vocal*. Primul *sonant* se leagă cu *consonantul*, în urma cărei operații al doilea *sonant* trebuie să se prefacă în vocală, așa că din *tryer* rezultă *tri-y-er*.» pag. 308. ...Cu toate acestea, dacă nu cercetăm lucrul cu amărîțime, ci-l privim așa mai pe departe, nu putem tăgădui lui Meyer-Lübke

o lectură foarte superficială a manualului lui Sievers, singurul tratat de fonetică, pe care specialistul străin se crede obligat de a-l răsfoi... Altfel stă lucrul la specialistul român. Acesta cunoaște pe Sievers numai din auzite... și știința lui în fonetică se reduce la zero... Una din cunoștințele elementare date de fiziologia sunetelor, asemănătoare cu adunarea din aritmetică, este că unele (dintre multe altele) sunete se produc prin *plesnituri*, iar altele prin *frecături*, că adică la unele aerul expirator sfarmă cu plesnitură un obstacol format de organele vocale. Iar la altele aerul expirator se freacă printre organele vocale. Cele dintîi se numesc *explozive*, cele de al doilea se numesc *spirante*. Una din explozive este *k*. Această explozivă se formează prin sfarmarea de către aerul expirator a unui obstacol format de partea posterioară a limbii alipită de palatul moale ori de palatul tare. Cînd *k* se formează la palatul moale, se înseamnă de fonetică cu *k*, cînd se formează la palatul tare, se înseamnă de fonetică cu *k̄*. Cel dintîi se găsește, de pildă, în cuvîntul românesc *cap* (*kap*), cel de al doilea se găsește, de pildă, în cuvîntul românesc *chip* (*k̄ip*). Și copilul, cînd începe întîi să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-și dă socoteală că cel dintîi *plesnește*: *k-a-p kap*, *k̄-i-p k̄ip*! Altceva cu totul o *spirantă*. Iaca spiranta omorgană a lui *k* este *h* în *ham*, de pildă, și spiranta omorgană a lui *k̄* este *h̄* în *hirurg*, de pildă. Și copilul, cînd începe întîi să învețe a ceti, pronunță aceste două sunete foarte lămurit și-și dă socoteala că cel dintîi *se hiriește*: *h-a-m ham*, *h̄-i-r-u-r-g hirurg*! Da, și copilul pricepe. Numai specialistul român nu; căci iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în „Lateinisches t̄i und k̄i im Rumänischen“, Leipzig, 1904, pag. 175: «Sunetul *exploziv k* se prefăce în sunetul *spirant k̄*». Va fi o greșală de tipar, va zice lectorul. Nu, căci tocmai autorul pune mare bază pe acest fapt, cum că adică *k̄* ar fi o spirantă, pentru a explica într-un chip oarecare *ingenios* prefacerea lui *k̄i* latinesc în africată *t̄si*, iar recensentul din Zeitschrift für romanische Philologie XXX, 622 se întreabă cu oarecare sfială (vezi că nici el nu e tocmai sigur): «este *k̄* în adevăr o spirantă? vezi Sievers [Nelipsitul Sievers!] *)». — Altă cunoștință elementară dată de fiziologia sunetelor, asemănătoare cu scăderea din aritmetică, este că vocalele sint unele *mai închise* și altele *mai deschise*, •dupăcum limba se apropie *mai mult* ori *mai puțin* de ceriul gurii: cu cît la o vocală limba se apropie *mai mult* de ceriul gurii, cu atît e *mai închisă*, cu cît la o vocală limba se îndepărtează *mai mult* de ceriul gurii, cu atît e *mai deschisă*. Lucru clar. Și un copil, cînd începe să învețe

*) Acesta o Sandfeld Jensen, pe care e, cum vede lectorul, nu l-am citat pe nume, dar pe care l-a numit dl. Sextil Pușcariu, ca să mă îndușmănească și cu dînsul: „Auzi, d-le Sandfeld Jensen, ce zice și de d-ta!“ În adevăr, de acum înainte m-am prăpădit. Vai de capul meu și de nenorocita mea familie!

limba franceză și află întîi că în această limbă este un *e* ferm și un *e* ouvert și pronunță pe cel dintîi într-un cuvînt ca *aime* și pe cel de al doilea într-un cuvînt ca *mère*, îș dă bine socoteală că la cel dintîi stă mai aproape limba de cerul gurii decît la cel de al doilea. Da, și copilul pricepe. Numai specialistul român nu; căci iată ce ni spune Dl. Sextil Pușcariu în Studiile istro-romine, Analele Academiei Romine ser. II tom. XXVIII. pag. 119: «*a* pentru *a* accentuat are sunetul unui *a* foarte deschis spre *o*, așa cum pronunță Ungurii pe *a* în *nap*, *hat*». Vra să zică, dacă apropii articulația lui *a* de a lui *o*, adică dacă ridici limba puțin în sus, capeți un *a* deschis? Iar *a* cel la care limba nu se ridică defeliu în sus, ci se trage numai puțin îndărăt, acela e un *a* închis? Va fi o greșală de tipar, va zice lectorul indulgent. Ba nu, căci iată ce socoteală și-a făcut Dl. Pușcariu: dacă ții limba neridicată în sus defeliu și lipită de partea inferioară a gurii, atunci ai un *a* lipit, închis, firește, iar dacă dezlipi limba de partea inferioară a gurii și o ridici puțin în sus, atunci ai un *a* dezlipit, deschis, firește.—Altă cunoștință elementară dată de fiziologia sunetelor, asemănătoare cu înmulțirea din aritmetică, este că, dacă prin schimbarea spon-tanee a sunetelor cele închise sint lungi și cele deschise sint scurte, este imposibil ca să existe excepții de așa felu, încît sunetul să fie închis și scurt. De pildă, în limba latină toate vocalele închise erau lungi și toate vocalele deschise erau scurte. A admite că s-a putut întîmpla ca să fie și o vocală scurtă închisă este tot una cu a admite că s-ar putea întîmpla ca doi+doi să dea citeodată și trei. Cu toate acestea Dl. Sextil Pușcariu în Convorbiri Literare 1905 pag. 53, ca să poată deriva cuvîntul bănățean *lis* alb din latinul *lissus, admite că în acest cuvînt latin «era un *i* închis, dar scurt». Nicî pe vremea cînd îș publica Dl. Hasdeu laetica, nu-și bătea specialistul român mai mult joc de fiziologia sunetelor. Am făcut mari progrese dela 1866 încoace!» Și acum, după ce am separat vorbele mele de haina falsă, cu care le îmbrăcase Dl. Sextil Pușcariu, vorba e, am eu dreptate ori ba? Este adevărat că acei care spun că «*diftongii sint legături de două vocale, care (vocale) au aceiaș tîrie de accent*» și stau la îndoială dacă *k* este o explozivă ori o spirantă și trimet cu ezitare la Sievers sînt o superficială cunoștință de fonetică? Adecă, fiindcă cineva e mare romanist, trebuie să știe și fonetica? D-apoi lipsa de cunoștinți în fonetică a romanistilor e lucru cunoscut de toată lumea. Chiar în cel dintîi an din Kritischer Jahresbericht Emil Seelmann făcea constatarea următoare: «La cultivarea aceștei științi [a foneticii] au contribuit în Germania cel mai mult germanistii și anglistii, și cel mai puțin din nenorocire romanistii. Negreșit, nu trebuie să îee cineva în considerație cantitatea. Nicî știință mai mult decît romanistica nu s-a jucat atît de mult și de bu-curos cu copilul răsfatat [fonetica]. Dar era un periculos joc acesta, și acei care s-au lăsat ademiniți de dinsul au spus a-

deseori lucruri, pentru care vorba *nebulie* incetează de a fi o hiperbolă retorică. Acesta e un adevăr amar, dar nu trebuie să ne împiedice o falsă rușine de a-l spune.» De cînd scria Seelmann acestea au trecut 15 ani. În vremea aceasta fonetica a făcut progrese mari, cunoștințele romanistilor într-însa însă au rămas la același nivel, ba chiar au mai scăzut. Cu cît anume fonetica s-a desfăcut de filologie și a devenit tot mai mult o știință fiziologică, fizică și matematică, cu atît filologii, în special romanistii, au părăsit-o mai tare, pînă ce la urmă au început unii chiar să declare că, deoarece filologii nu pot să hotărască firea sunetelor cu precizia unui Rousselot, apoi ar trebui să renunțe la pretenția de a hotărî felul articulației lor. Bartoli, *Das Dalmatische*, vol. II, 313—314 : «Semnele diacritice, de care mă servesc, nu sînt numeroase. Unele nuanțe vor fi cercetate odată pentru totdeauna la § 270 ; a le tot nota [nuanțele sunetelor] într-una cu tot felul de semne diacritice este zădărnice și mai mult incurcă. De altfel o asemenea procedură este numai aparența unei adîncimi științifice, deoarece descrierea fiziologică [a sunetelor] fără ajutorul foneticei experimentale, mai ales după metodele lui Rousselot, este de cele mai multe ori cu totul subiectivă.» Acesta e un pretext pentru a scăpa de o greutate. Nici cauzele schimbării limbii nu le poate filologul cerceta cu precizia unui filosof (De altfel un asemenea profund filosof, *care în aceiaș vreme să stăpînească și un material limbistic bogat*, pînă acum încă n-a apărut), și nici firea sunetelor nu o poate studia cu precizia unui fiziolog ori fizician; dar cu toate acestea nu se poate dispensa de a cunoaște acele cauze și acea fire atît, cît îi permit mijloacele lui filologice. Astfel toate științele sînt principale pentru unii, auxiliare pentru alții. Un specialism așa de exclusiv, că să se ocupe cineva cu istoria limbilor fără să cunoască nimic ori aproape nimic din *firea* sunetelor, sau cu istoria plantelor fără să cunoască nimic ori aproape nimic din *constituția* celulelor, nu poate fi decît dăunător. Că n-am să pot prin calculul infinitezimal și integral să desfac în curbe regulate o curbă neregulată, cum face Rousselot, pentru a afla tonul fundamental și armonicile lui, aceasta nu trebuie să mă împiedice de a căuta să aflu ce-i aceia timbrul unui sunet ; și pentru că n-am să pot, ca Rousselot, să-mi virpalaturî artificiale în gură, aceasta nu trebuie să mă împiedice de a observa prin simțul nervului din limbă, dacă la pronunțarea cutărui sunet lipsesc limba de cerul gurii ori numai o apropiu de dînsul. Chiar acum de curînd însă un tînăr filolog, unul dintre cei mai harnici și mai învățați, care a făcut asupra limbii dalmate un studiu atît de amănunțit și de bogat în izvoare de tot felul, încît cu drept cuvînt lucrarea sa se poate considera ca una dintre cele mai importante ce au apărut dela gramatica lui Diez încoace, Bartoli în *Das Dalmatische* vorbește, din cauză că disprețuește fonetica, atît de nepreciz asupra sunetelor limbii aceleia, adecă asupra celei mai importante părți a limbii aceleia, încît Gartner în *Zeitschrift für romanische Philolo-*

gie XXXI 621 face declarația următoare: «Se pare că *s*, *z* ale scriitorului sînt ori *ŝ*, *đ* ori *s*, *z*, iar *s*, *s'*=venețianele *s*, *z*, deci mai degrabă niște *ŝ*, *đ*; cit despre *c*, *g* cu «semiînchidere prepalatală», nu înțeleg ce fel de sunete vor fi. Asupra acestor șase litere aș ruga pe Dl. Bartoli să publice o lămurire.» Bartoli suferă și el de boala generală a romaniștilor, de a cunoaște adecă numai puțin fiziologia sunetelor. Acel care nu știe *nimic* din această știință este specialistul român, în special Dl. Sextil Pușcariu. Nu trebuie să arunce D-sa asupra romaniștilor în general o acuzație, pe care i-o aduc D-sale în special.

Pentru a scoate în relief îndrăzneala pe care o am de a spune un defect al membrilor areopagului, Dl. Sextil Pușcariu reproduce vorbele cu care incheiă o parte din recensia dictionarului lui Tiktin în Viața Rominească an. I, pag. 524: «Dacă munca și priceperea lui Tiktin aș fost în stare să provoace osanale din partea lui Tobler, d-apoi dacă ar fi cunoscut Tobler munca și priceperea mea? Lăsînd orice modestie la o parte, eă socot că aș merita să capăt în ochii celebrului profesor dela Berlin proporțiile unui... nu găsesc un termen de comparație.» Dl. Pușcariu ar dori să facă pe oameni să creadă că eă aș fi grandoman. D-apoi, dacă aș fi grandoman, n-aș fi eă vinovat, ci acel care a exagerat laudele lui Tiktin. Căci sînt două feluri de valori în lumea aceasta, o valoare relativă și una absolută. Ce voău fi prețuind eă în mod absolut, aceasta e altceva. Valoarea mea relativă însă, exprimată prin vorbele de mai sus, se impune în mod necesar. Cînd anume spune Tobler că «nicio limbă vie n-a fost descrisă, în ce privește partea lexicală, pentru străini cu atita îngrijire și cu atita bogăție, cum a fost descrisă aici limba romină» despre un dictionar, la care am constatat eă între altele că lipsesc 17280 de cuvinte și că din 206 înțelesuri ale unui cuvint (*bat*) sînt înregistrate numai 55, apoi rezultă numai decit, în mod *relativ* și *necesar*, că pentru dictionarul meă laudele cele mai mari nu sînt îndestulătoare. A fi el bun dictionarul lui Tiktin față cu alte dictionare rominești apărute înainte de dînsul, dar eă am probat până la evidentă în recensia pe care i-am făcut-o că dictionarul meă e nemăsurat mai bun. De aceia ar fi bine ca acei care conduc opinia publică să fie mai economi cu laudele, pentru că se poate întimpla ca cineva să ridice glasul și să zică: «D-apoi bine, măriă ta, uite cu cit e mai bună lucrarea mea decit a D-sale. Dacă pe a D-sale ai lăudat-o atita, ce ai mai putea zice despre a mea?» Și atunci ori judecătorul trebuie să-și întoarcă vorba înapoi, ceia ce nu-i bine, ori trebuie să recunoască că în adevăr pentru acel cineva nu se poate găsi termen de comparație. și iată-l, deci, ferească Dumnezeu, pe acest din urmă bolnav de grandomanie. Dar vorbele celea ale mele nici măcar grandomanie nu-s, ci o glumă, căci doar nu sînt eă așa de prost să cred că e mare pricopseală să dovedească cineva pe specialiștii romini.

Dreptate

Sfint lăcașul de la Putna mindru strălucește 'n soare.
Glasuri de argint răvarsă clopotele slăvitoare,
Străduind credința veche din mormint s'o mai invie.
„Darnici Domni erau pe vremuri, lăudați de-apururi fie!....
Nestricat de viermi rămîne singur numele cel bun.
Darnici Domni erau pe vremuri“ —toate clopotele spun.
Ci aude Ștefan Sfintul, lângă spada lui culcat,
Cum cîntările slăvirii până 'n cripta lui străbat.
Și, făcîndu-și roată gîndul peste cîte-a fost trăit,
Strigă din mormint dreptatea marelui nedreptățit:
„Domn am stat Moldovei mele, și norodului părinte—
Dragi mi-s luncile, dragi codrii—toate apele mi-s sfinte....
Dar străjărul lor, ș'a toate purtător de grijă, cine-i?
Cine duce 'n pace greul bogăției și luminei,
Și 'n războiu cine-i viteazul fără slavă, fără nume?....
Domnul milostiv de-apururi—cel mai darnic Domn din lume
E săracul. El palate și biserici, și podoaabe
Fără preț a dat Moldovei—el, cu minile lui roabe!
El mi-a fost puterea 'n lupte, și în liniște norocul.
Cînd ștergeam de sînge spada, și vroiam vremea și locul
Biruinții noastre scumpe c'un dar scump să le cînstim,
El comori căra Sucevei, ziduri mîndre să zidim,
El făcea 'n al clipei stîmpăr, cu durerea lui de țară,
Din pămînt udat cu lacrimi flori de aur să răsără!“
Domnul tace.—Sfîntu-i nume în războiul vremii scut ni-i.
„Darnic e săracul“—cîntă toate clopotele Putnii.

A. Vlahuță

Frescurile dela Wiesbaden

Dacă ar fi să caracterizez prin câteva fapte anul artistic 1907, iată cum aş face-o : Germania constată falimentul modernismului în interpretarea Sf. Scripturi cu ocazia expoziţiei retrospective a d-lui Fritz von Uhde la München, care avea să fie falnică, şi n'a fost decît sarbădă; Franţa, plictisită de impresionism, revine incetîşor la noţiunea clasică a tabloului orînduit, a operei de artă coordonată şi organică, sub cele trei înrîuriri contradictorii, pe de-o parte a încăpăţînatului grup breton : Cottet, Simon, pe de alta a lui Ganguin, decoratorul cel atît de primitiv, şi în sfîrşit a celui veneţian neisprăvit, numit Cézanne; Orientul pierde în România, odată cu Grigorescu, pe singurul om care pînă acum a tîlmăcit cinstit şi fără meşteşugire calitatea luminii şi a zărilor lui; Rusia, cu teremul (haremul vechilor Slavi) principesei Maria Tenişef, la Talaşkino, a desăvîrşit unirea atît de dorită între arta artiştilor şi arta populară, a căreia posibilitate România a întrezărit'o la Expoziţia ei naţională; în Suedia Gustav Adolf Tjaestad ia moştenirea regretatului Carl Larsson ca interpret credincios al liniamentelor decorative din clipele de viaţă vegetală şi minerală hiperboreală; în Germania iarăşi apar primele lucrări eşite din combinarea filosofiei lui Nietzsche cu muzica lui Mahler. Frescele lui Fritz Erler pentru cazinul din Wiesbaden (ale căror cartoane fac ocolul capitalelor germane) devin tot-odată opera-tip, născută sub ocrotirea acestei filosofii şi a acestei muzici, — rezumatul încordărilor şi năzuinţelor acestui mic grup gălăgios, obiectul glumelor pe de o parte, şi pe de alta fala tinerimii artistice mûcheneze care se chiamă *die Scholle* (cum s'ar zice *blocul*).

Astăzi, cu voia cetitorilor romîni, voi vorbi despre aceste frescuri din Wiesbaden. Ele sunt un semn al vremurilor, şi mai sunt, după ce te obişnuieşti cu ele, o operă nu numai puternică, dar frumoasă şi mare. Ele au avut într' adevăr să 'ndure dezaprobarea împăratului german, care le-a făcut astfel o regretabilă reclamă; căci totdeauna este regretabil cînd o operă de artă de atîta însemnătate se prezintă unor ochi preveniţi, şi cînd în-tîia impresie a publicului poate fi falsificată de idei preconcepute. Şi o adevărată legendă circulă astăzi în privinţa acestor patru imense panouri boltite cari săvîrşesc minunea de a înfaţişa (nu zic simboliza) cele patru anotimpuri prin mijloace cari n'au nici o legătură cu mormanul de accesorii întrebuinţate în asemenea împrejurări şi fără ajutorul alegoriilor tradiţionale. Ar fi se zice

Nota Redacţiei.—Cunoscutul critic artistic, d. William Ritter, a avut amabilitatea de a scrie anume pentru „Viaţa Romînească” acest articol, din care cetitorii noştri vor face cunoştinţa mai de aproape cu noile manifestări ale artei moderne din Apus.

un nemaipomenit amestec ȕipător de culori, ultima expresie a secesionismului münchenez, însfirşit ceva nebunesc, sfruntat şi strigător, la un loc. Ei bine, nu! ci numai ceva neobişnuit, cu totul nou, deşi clădit pe nişte principii vechi ca şi lumea, o armonie întemeiată pe un acord de culori până acum osindit în teorie, dar de aci încolo pus în cinste, în practică. Şi meşteşugul stă în a arăta prin chiar acest acord lucrurile cele mai potrivnice: primăvara şi toamna faţă în faţă, iarna şi vara împărechiate. La urma urmei, nu e vorba de alt-ceva decît de şiruri de quinte (odinioară destul de aspru oprite) de a lui Grieg, sau de instrumentaţia gîdilitoare a d-lui Cl. Debussy. Atita în ceia ce priveşte culoarea; şi nu e tocmai mare grozăvie; te deprinzi, te deprinzi chiar destul de repede.

În ceia ce priveşte fondul, lucrul se schimbă. Aci îndrăzneala cea mare a operei te zăpăceşte mai cu dreptul, căci fond cu adevărat, subiect, nu există. Rămăşagul pus şi ciştigat a fost acesta: să se înfăţişeze fiecare anotimp, nu atît prin fapte concrete sau prin indicii caracteristice, cît prin impresiile produse de unul şi acelaş acord de culori şi anume: alb absolut, negru absolut şi un cenuşiu perfect intermediar; iar pe această bază, cîteva tonuri galbene dela acel al canarului până la portocaliu, dela culoarea alunei până la brun şi un oarecare număr de nuante verzui, începînd cu verdele deschis al mlădiţilor fragede şi al vlăstarelor de salcie şi sfirşind cu verdele întunecat (monoxid de crom). Nici un verde ierbos şi plin de măduvă, nici un verde curat de Prusia, sau Veronese, ci numai verde stricat, verde disonant. Tonurile roşii şi albastre nu sînt, se înţelege, cu totul îndepărtate, dar sunt mereu subordonate la un rol de sclavi adevăraţi. Neîncetat subjugate de armonia disonantă dominantă, aceste tonuri o scot la iveală, sprjinind-o. Orice culoare veselă şi zornăitoare este coborîtă la rolul cenuşeresei din poveste, şi tonurile până acum dispreţuite sînt înălţate în plină lumină şi chemate, împreună cu negrul şi albul marilor dolii şi catafalcelor, să contribue la crearea strălucirii măreţe.

Dar trebuie să pătrundem în amănunţimile acestui epicherem de parodoxe construit cu o logică neîndurată. E lucru bine vădit că suntem departe de arta limpede şi cu totul spontană a unui Corot, a unui Grigorescu sau Courbet, ci din potrivă ne aflăm în faţa unei lucrări care atîrnă mai mult dela acea matematică superioară care e muzica, decît dela orice fel de teorie sprjinită pe plăcerea fizică a ochilor. Vine şi plăcerea fizică a ochilor în rîndul al doilea, dar totuşi vine pe calea spiritului, a inteligenţii, nu din cercetări literare, ci pur picturale. E vorba de o extraordinară şi hotărîtoare experienţă de culori. A izbutit? Gustaţi-o. Dealtfel, dacă n'aţi gusta-o, ea ar fi dat greş, alit de sigură e ştiinţa desfăşurată acolo. Miraţi-vă! Strigaţi, cît veţi voi că vi se siluesc sentimentele, impresiunile, credinţele voastre, superstiţiile! Dar reintoarceţi-vă. Siliţi-vă să vă obişnuiţi, şi are să vă cucerească. Şi încă trebuie să vă daţi osteneala de a vă

obişnui. căci încă odată e vorba de răsturnarea tuturor noţiunilor curente asupra culorilor; sinteţi poftiţi să simţiţi măreţia veselă a negrului şi să gustaţi graţia incintătoare a primăverii supt un cer de cărbune şi de plumb. Ce-ai fi spus tu de această pretenţiune, Maestre Grigorescu, tu care n'ai vrut niciodată să pictezi o oare neagră, nici un bou murg, nici—suprema groază—un bivol!

Mai sintem poftiţi şi la alte năzdrăvănii, chibzuite de un creer neasemuit de lucid, cu totul pătruns de înalte declaraţiuni ale lui Zarathustra şi la care timbrele nemaiauzite şi vrăjile diavoleşti din orchestra lui Mahler se traduc în deslănţuiri analoage de cacofonii joviale, figurate, periculoase acrobaţii de culori. Şi cu toate acestea, sensul picturii mari, al artei mîndre stă aci. Şi nu sunt astea paiăterii, ci o dibăcie absolută şi mai cu samă un cap de maestru decorator. Pagini din *Jugend* şi *Simplicissimus* puteau să ne vestească așa ceva; dar la abateri atît de mari dela orice tradiţiune, realizate în proporţiunile acestor pereţi, nimeni nu s'aştepta.

Pentru a face să se'nţeleagă despre ce e vorba, e nevoie să descriem.

Primăvara (*Der Frühling*) este un tînăr bălan şi verzui, călare pe un cal mare alb urmat de un snop de steaguri, dintre care unele de un negru absolut şi incunjurat de flăcăi goi, cu carnaţiunea de aceeaşi culoare a ghiocelilor ca şi a lui, punind pe fugă, cu halebardele lor împodobite cu flori, doi uriaşi nătingi, amintind pe Fafner şi Fasolt ai lui Wagner. Aceştia, îmbrăcaţi în blăni de urs, şi agitînd o torţă aprinsă, reprezintă gheţurile şi promoroaca. Picioarele veselilor flăcăi verzi calcă un pămînt încă veşted, dar deja plin de ghiocel şi de mari genţiane albastre printre petele de zăpadă rămase încă. În depărtare, sub cerul de ardezie, un munte cu totul alb. Să ne oprim deocamdată aci. Primăvara a fost totdeauna pentru artiştii un motiv de apariţiuni înflorite ca la Botticelli, sau de alaiuri vesele dionisiace şi pretext pentru culori vii şi vesele, trandafiriu, albastru fraged, iliachiu, vioriu... Aici nici o culoare vioae, afară de flacăra torţii, de albastrul genţianelor, şi de puţin verde la virful picioarelor la flăcăi. Armonie generală: ghiocel şi ardezie. În accesorii pretutindeni tonuri de ocră şi gutapercă, puţin deosebite de brunul şi de galbănul vechilor frescuri bizantine ale bisericilor româneşti. În scurt o natură redusă la tonuri minerale şi vegetale: zăpadă, cărbune, ardezie—lemn, album muguri, scoarţe.... Şi deodată ai în faţa acestei pinze noţiunea foarte lămurită că această apariţiunea este, fără nici o îndoială, chiar Primăvara: cucerirea tonurilor minerale de către cele vegetale; năvălirea, neaşteptată, într'o natură de promoroacă cutrierată de monştri din epoca primară, a unei vieţi mai cioplite, mai mlădioase, a unei tinereţe, crudă încă, dar sprintenă, cu linii flexibile şi gingaşe; tineri zvelţi ca nişte mlădiţe, cărnuri vegetale care se îndrumează spre carnaţiunile în fine omeneşti ale finţilor din fresca Verei.

N'a fost nici o șovăire : toate culorile, care păreau admise odată pentru totdeauna, adevărul concret care cere ca trupul să păstreze culoarea cărnii și ca un cer să fie de un albastru sau de un cenușiu din realitate, iar nu de substanțe minerale, este cu-bună știință jertfit unui adevăr abstract, care nu țintește decît la aceasta : să producă *impresia primăverii într'un mod și mai puternic* decît înfățișînd o adevărată primăvară. «Orice artă tînde continuu către condițiunea muzicii», a spus Walter Pater. Și el adaugă : «Arta e mereu în luptă... pentru a se sustrage dela responsabilitățile ei față de subiect și de materie». Vedem noi oare aici alt-ceva decît o muzică primăvărată? Ea e merită pentru ochi și nu pentru urechi, iată totul. Nu e de încercat nici o parafrază literară, sau aproape nici una, asupra celor ce vedem. Primăvara se arată cu puterea absolută ce ar avea, într'o simfonie, bucuria alungînd jalea ce o are verdeața născînd sub neguri în natură, și tinerimea înlăturînd bătrîni în viață. Și aceasta cu ajutorul a două fapte subit imobilizate : unul de culoare, altul de mișcare, și care amîndouă nu fac decît unul și acelaș lucru : năvălirea neașteptată a tot ce e tineretă, viață, lumină, în ținuturile frigului și ale morții.

Fresca paralelă a Toamnei, ne dă o minunată variantă în aplicarea aceluiaș procedeu. Primăvara trebuie să apară viu și fără de veste ca pîrăiașele la topirea zăpezilor. Caracterul toamnei va fi incetineala. De aici, acel greoi alai cu taurii albi pe pajiști presărate cu brîndușe. Alte brîndușe în ghirlande moaleșe atîrnă pe șoldurile cogeamitelor dobitoace și pe marginile carului, merovingian oarecum, verzui-cenușiu, cu roatele grele și ferecate. Personagiile primăverii țîșnesc parcă din fondul întunecos ; acest monumental car de vicleim tomatic abia mai înaintează pe acest pămînt deluros, umed și mlăștinos. Iar jocul tonurilor galbene, portocalii și negre se va desfășura pe veșmintele personajului principal, o figură impozantă ieratică, ridicată în virful carului, într'o cîmpie unde abia se vede un decor de arbori vestejiți, sfîrticat pe un fond de nouri grei. Înaintea capetelor enorme ale vitelor, vîrgate cu trandafiriu și verde—iarăși un acord bizantin—un ștregar în zdrențe de culoarea gălbinelelor cîntă dintr'un fluer subțire, care imediat reamintește niște trompete infundate din instrumentația lui Mahler. Deci, aci încă odată nimic care să fie anume toamna în afară de o interpretare decorativă a unui fapt de mișcare și a unuia de culoare, ce determină o senzație de incetineală printr'o armonie portocalie și alunie.

Dacă abia găsim cițiva arbori în fresca toamnei și puțină iarbă care reînvie înflorită din somnul ernatic în acea a primăverii ; nu mai e nimic, absolut nimic vegetal în acea a verii. Cum să produci o impresie de căldură, cînd stăruî în aceste game străine tuturor sistemelor armonice în favoare de atitea veacuri și analoage acelor cîntări de asiaticisme dintr'o anumită muzică modernă ? D. Erler vrea să ne dovedească puțința de

a produce impresia de căldură numai prin îngrămădirea tonurilor reci, în virtutea legii că două negațiuni prețuesc o afirmațiune. Acelaș cer; ardezie și aripă de porumbel cenușiu, ca și pretutindeni, care crează unitatea și a cărei impresiune totuși se schimbă după restul armoniei... Ca o siluetă feerică, un castel gălbui plutește pe mare, o mare de un ultramarin bihilit și mohorit, care cu trei valuri din ce în ce mai deschise, ultramarin, verde și turbure, se izbește de țârm, unde femeii se scaldă sub privirea unei arăpoaice învelită într'o stofă cu desaturi barbare, castanii, alunii, cum le vedem pe velințele arăbești de păr de cămilă sau pe corturile Beduinilor. Această apă tristă pare caldă mai ales prin culoarea intinată a ultimului talaz (acela care se sfărîmă de stîncile între care lucește o oxidațiune violetă exasperată prin tonul de gutapercă al sandalei din piciorul uneia din femeii), și mai cu samă prin tonul galbăn luminos de supt aripile pescărușilor care roesc foarte jos sub cerul acesta, vesel în întunecimea lui. Nu mai e nevoie să spun că d. Erlor a găsit prilejul să deseneze acolo, în cămeșile lor transparente, cîteva ființi de o mare frumusețe; căci, băgați vă rog de samă, în aceste picturi anormale mai că nu există un element feminin. Femeii nu figurează decît în Vara și Iarna; dar nicăieri femeii cu totul nude. Toată lumina samănă acelei scipiri fantastice de după furtună, care immoae totul într'un galbăn spălăcit, ca acel al cremelor cu vin sau cu vanilie... Un grindis verde, de uscat rufe sau de dat semnături, mișcă brațe de scîndură deasupra acestei scaldători nemaipomenite.

Și acum a patra și ultima problemă: cu aceleași tonuri să se producă un efect contrar, un efect rece și alb, ca să zic așa. Cu alte cuvinte: impresiunea iernej, a zăpezii, — fără zăpadă. Și iată desigur una dintre paginile cele mai minunate ale picturii moderne. O paiată uriașă în alb ademeneste la joc, cu o gingășie nespūsă, o «Porumbiță» în galbăn; în profil un clovn cu tricou schimonosindu-se, duce pe umeri un ariel albastru și vioriu. Cei trei Crai, caraghioși ca într'o inchiuire de carnaval, privesc această agitare. Printr'o deschizătură în colțul din stînga ese mascată o femeie în negru cu un *evantaliu*, luminată de o luminare pe care o ține un cavaler înzăuat, ironie poate pe sama anului trecut... Tocmai sus pe o «pergolă», tot atît de neînchipuit ca și evantaliul pentru a produce o impresie de iarnă, un papagal trandafriu, pasăre de la tropici, pe un cer de ardezie. Dar să nu ne înșelăm: tocmai papagalul acesta trandafriu răcește toate tonurile și produce impresia glacială, mult mai mult decît albul agitat al paiăței simpatice sau decît acele grinzi de carpeni despuiăți care, în fond, par zărite de pe terasele dela Schleissheim, evocînd goliciumea unei grădini à la française. Un trunchi mare de platan, cu acele frumoase colorări verzi cenușii și alunii pe care fiecine le cunoaște de pe coaja platanilor, ajută menirii papagalului, dînd trandafriului special culoarea special complimentară. Vara ne

arăta nemișcarea sau mișcarea foarte alene a femeilor supt improșcarea valurilor și în fantasmagoria luminii, adică în natura în mișcare. Aici din contra totul din natură e nemișcat și ințepenit ca papagalul în virful prăjinii sale, dar oamenii se zbe-guesc ca și cum ar vrea să se încălzească. Numai Magii iau parte la neclintirea naturii, fiind impleticiți în niște halaturi largi. Și Baltazar, harapul, stă în paralelă cu nubiana care în fresca de alături privește la baia femeilor, și ei îmbrăcat cu acel verde vin la fel cu tulpanul unei fetițe dintre ele.

Se vede astfel cum, pe armoniile generale fundamentale, aceleași la toate frescele aleargă, se reperceutează, se strigă și și răspund între ele aceleași ciudățeni ale instrumentațiunii colorate, și atunci se va înțelege cu prisos cu câtă răbdare a fost elaborată, din câte cercetări savante s'a întrupat o asemenea operă. Aceasta nu se mai referă la nici o teorie neobișnuită de artă pentru artă—desfătare a simțurilor,—sau de artă pentru motiv—desfătare a sufletului și a spiritului;—ci la teoria cu totul nouă, sau cu totul reînviată de artă pentru muzică, de artă care pricinuește o impresie muzicală,—desfătare a simțurilor și a sufletului și a spiritului în acelaș timp. La o anume adâncime intelectuală bănuiam noi cam de mult—și Socrate știa ceva despre asta—că dăm de muzică. Numai că, după Socrate, lucrul fusese dat uitării, și abia de vreo douăzeci de ani încoace am început a ne da samă din nou. Se înțelege dela sine că nu mai e vorba de acea muzică care e o artă de plăcere, ci de Muzica, una și absolută, adică totdeauna o filosofie sensorială, o disciplină morală, o gimnastică a sufletului, o atmosferă vitală, un grai universal și mai convingător decit toate limbile de pe lume, singurul care îngăduie împărțășirea cu infinitul și comunicarea cu lumea cealaltă—aproape o Religie.

Nu vreu să zic că d. Erler, care a fost în totdeauna un pictor ciudat și greu de urmat și pe deasupra un vesel tovarăș, și-a dat lămurit socoteală de toate acestea. El a ascultat, ca toți marii creatori, mai mult instinctul decit judecata sa. Dar oare nu la bețiile Bacanalelor răsuna strigătul Iod Evohe care trecea din tată 'n fiu prin gura nechemaților, strigătul destăinuirii și înțelesul tetragramului divin? Nu's oare păstorii în migrațiunile lor—D. Densușianu a arătat-o—cei care au dus prin lume împreună cu metaforele frumoase din viața eglogelor, germeii melodiilor populare, sămînța eresurilor albigese și huseite? Și astăzi de ce nu s'ar petrece acelaș lucru cu artiștii? Tarocul e un joc de cărți numai pentru monarhii demenți sau pentru popoarele în fașe? Și orice formă de artă conține idei cu atît mai folositoare cu cît sînt mai ascunse. Insemarea cuvîntului „arta“ dealtfel s'a schimbat grozav de cînd umblam noi la școală. Clienții Kurhaus-ului din Wiesbaden de sigur nu vor căuta decit o recreare de un moment în fața picturilor d-lui Erler. Dar printre cei cițiva care le vor căuta un sens, unul sau doi poate vor înțelege și vor recunoaște în ele un

semn al vremurilor noi, tot atit de caracteristic ca și o simfonie a lui Mahler, un tractat al lui Nietzsche, un strigăt al lui Gorki. Cit despre ceilalți, vrind nevrind, li se vor schimba puțin câte puțin ideile asupra armoniilor și a polifoniei picturale, și li se vor deprinde ochii cu un înțeles nou al culorii, așa după cum ea se schimbă la fiecare cotitură a istoriei culturii universale. Nimeni nu e până acum în stare să ne spue unde ne duce și ce ne aduce arta lui Mahler și a lui Erlor. Cel puțin avem intuițiunea că ea conține un fapt nou. De la aceste decorațiuni până la cele ale lui Puvis de Chavannes, ale lui Chasseriau, Bandry sau Delacroix, e o distanță cu mult mai mare decit dela acestea din urmă până la lucrările marilor Venețieni, ale școlii romane sau ale primitivilor. Toate acestea nu fac decit un singur tot. Este artă creștină. Dar deodată iată-ne față a alt ceva, care nu e nici păgânismul Gentililor și nici n'are nimic elenic, nici celtic... Ce dar! O știu prea bine. Dar nu 'ndrăznesc s'o spun, căci ar însemna să constat înfrângerea a tot ce mi-e scump, și să prezic în viitor întronarea a tot ce atit sîngele cit și educația mea privește cu groază. Pricep minunat de bine fondul gîndirii și repulsia instinctivă a împăratului german... Dar e trist de spus —măcar că aceasta arată lămurit atotputernicia artei—chiar născută dintr'o stare socială și din tendințe filosofice sau religioase pe care nu le aprob, floarea sufletească ce e o operă de artă va avea totdeauna atita farmec pentru mine, că am să uit aici din ce pămînt a încolțit, ce îngrășăminte i-au îngăduit dezvoltarea. Să fie ea ce-o vrea, nu rămîne însă mai puțin vădit că ne aflăm aci în fața unei opere de artă care prin frumusețea ei ciudată, de o rară putere ademenitoare, cit și prin inovațiile ei, ia un caracter excepțional. Și deoarece acțiunile și reacțiunile a tot asupra toate sunt legea lumii, eu socot că arta decorativă a unui neam tinăr (la care unele forme de artă sînt încă de descoperit pentru ca ele să existe după caracterul național) ar putea să găsească în acea operă ultra-modernă tot atitea îndrumări, dacă nu chiar învățături cite însuși d. Erlor a aflat în arta noastră creștină tradițională, cel puțin din frescele lui Hodler sau cite a aflat d. Mahler în toată muzica anterioară lui. Unui organism tinăr, destul de sănătos și de puternic pentru a mistui totul, nu-i ar strica să se supue la diferite regule și să se mlădieze după anumite gimnastici scabroase. Artă romînă nu poate, în secolul al XX-lea, să reînceapă pe socoteala ei tot și-rul de încercări dela Giotto la Ganguin sau la Besnard, la Preissler (Praga) sau la Klimt (Viena), la Hodler sau la Erlor, puțin ne pasă de ținta ultra-modernă care poate fi aleasă, șir care a fost întrerupt pe tărîmul ei între plăcuții zugravi ai vechilor biserică și veacul al XIX-lea. Grigorescu ne dă dovada cea mai bună. El apare deodată ca unul care s'a gîndit să privească peste hotare și să importe la el în țară arta apusului din timpul său, precum a exportat subiectele și poezia țării romînești. Descoperirea lui, oul lui Columb, a fost să înțeleagă că Romînia.

era bună de pictat ca și Franța și că se putea folosi în țara lui de tehnicile cele mai înaintate ale artei contemporane străine. Și dacă acum s'ar arăta nu un mare realist, ci un decorator de frunte, eu cred că i-ar fi mai ușor să împreuneze tradițiunea zugrăvilor dela Curtea de Argeș cu modernismul d-lui Erler în Germania sau al d-lui Mehoffer din Cracovia, decît cu a altor maestri, tocmai pe atrucă modernismul acestor doi artiști este mult mai încărcat cu elemente orientale (în afară de discuția cărui fel de orientalism). Las deocamdată cu totul la o parte pe d. Mehoffer, și nu vreau să vorbesc decît de d. Erler. Simt la el disonanțe de culori înrudite în cele empiric întrebuițate de către zugrăzii în vestmintele sfinților și ctitorilor. De altfel numai faptul că s'a îngrădit în doctrina lui Nietzsche ne arată deja o imaginație orientală (și la Nietzsche, el însuși de origină poloneză, alegerea lui Zarathustra drept crainic al vorbelor sale este tipică). Dar sînt în acea artă stranie a d-lui Erler indicii mai directe încă, mai izbitoare; ceva orgiastic, ceva asiatic se ivește cel puțin în dragostea lui pentru galbăn și în răsturnarea înțelesului creștin al culoarei negre, și în concepția de ființe verzui ca pucioasa, întocmai culoarea anume dată în evul-mediu diavolilor. Cei care sînt în curent cu teoriile istorice asupra mării și decăderii culorilor mă vor înțelege mai bine. Ceilalți să aflu în treacăt numai că e lucru dovedit astăzi că culorile, în felul cum le-a întrebuițat omenirea, au o patrie, o istorie, un înțeles.

De altmintrelea, singura învățătură practică pe care cred că pot s'o trag pentru România, în afară de orice esoterism, din faimoasele zugrăviri dela Wiesbaden este acesta: Marele artist pe care-l doresc din toate puterile ca s'o înzestreze cu o artă decorativă, precum Grigorescu a înzestrat-o cu o artă realistă, bine ar face să primească datele lui Erler asupra răsturnării culorilor vesele și culorilor triste, a tonurilor calde și a tonurilor reci, din pricina foarte simplă că obîrșia acestor inovații e orientală și că coloritul său în genere se 'nrudesc mai curînd cu Bizanțul decît cu Italia. Aceste inovațiuni pot sa fie, mai bine chiar ca în Apus, unde e păcat să se strice o tradiție veche de atîtea veacuri, admirabil folosite în țările mai aproape de locul de origină a spiritului lor, fie și dacă însuți nu ești deloc pătruns de acest spirit. Aceasta într'adevăr nu va împedeca nicidecum pe viitorul maestru să le modifice potrivit felului său de a fi, după cum a schimbat și Grigorescu arta dela Barbizon, arta realiştilor și a primilor impresionişti, după cum iarăși nu va fi împedecat, cu toată întrebuițarea formulelor asiatice, păgine sau semitice, să rămîie atît de naționalist și creștin pe cît noi putem s'o dorim, noi care ne desfătăm aici, fără voia noastră, cu o artă al cărui spirit simțim că ne este dușman.

Tannhäuser*

sau

LUPTA CÎNTĂREȚILOR DE LA WARTBURG

Dramă muzicală în trei acte

de

Richard Wagner

ACTUL AL III-lea

O vale în fața castelului, ca la sfîrșitul actului dintăiu. Ziua se îngîmă cu noaptea. Pe un colț mic de stîncă, la dreapta, zace îngenunchiată *Elisabeta* înaintea icoanei Maicii Domnului. *Wolfram* vine din stînga, coborînd din înălțimile acoperite de păduri; la mijlocul colinei se oprește, zărînd pe *Elisabeta*.

Scena întâia

WOLFRAM, ELISABETA, PELERINII

WOLFRAM

Știam c'o aflu-aci în rugăciune,
Cum o'ntîlnesc ades, cînd singuratic
Din virf de codri rătăcesc pe vale.
Cu moartea 'n suflet ea se roagă,
Acolo, ziua, noaptea 'ntreagă
Spre mintuirea lui în cer.
O sfînt al dragostei mister!
Din Roma ea așteaptă pelerinii.
Cad frunzele,—curînd se 'ntorc și ei...
Cu cei iertați se 'ntorce oare el?
Cum plînge vai, tot așteptîndu-î!
O Doamne, împlinește-i gîndul!
Și dacă n'o scăpa de chin,
Alină-i jalea cel puțin.

(Cînd era să coboare mai adine în vale, aude cîntecul pelerinilor și stă pe loc)

*) Vezi „V. R.” No. 8 și 12, 1907

ELISABETA

E glasul lor !

WOLFRAM

Sint pelerini.

ELISABETA

Ei sint !

WOLFRAM

E cîntecul cucernic
Prin care harul milei se vestește.

ELISABETA

Se reintorc !

Corul pelerinilor bătrini din mare depărtare apropiindu-se încet de scenă :)

Voios pot azi să vin, dulce țară,
Și să-ți salut cîmpiile iară.
De-acum te las, toiag de drum,
Că slujba ți-ai făcut acum.

ELISABETA

O Doamne-arată-mi slujba mea,
S'o îndeplinesc cu vrednicie !

WOLFRAM

O Doamne, dă-i tărie-acum
In cumpăna vieții sale !

PELERINII

Am împăcat prin rugi și chin
Pe Domnul, căruia mă 'nchin,
Și semn de mila lui mi-a dat, —
Să fie Domnul lăudat !

(Aici pelerinii pășesc în scena din dreapta, în planul din față; ei coboară în timpul celor ce urmează, pe după stînci încet, de-alungul văii, spre fund)

De-al milei har smeritul parte'și face.
El va păși spre fericita pace !
De chin, de iad va fi ferit.
Deci fie Domnul preamărit !

RUGĂCIUNE

ELISABETA

(cu adîncă smerenie, căzînd în genunchi)

Fecioară, sfînta mea stăpînă,
 Spre tine strig și mă frămînt !
 În fața ta cad în țărînă—
 O ia-mă de pe-acest pămînt !
 Curată de-orice cuget rău,
 Primește-mă în raiul tău !
 O, dacă de vreun vis furată,
 Uitam vreodată să mă 'nchin,
 Și dac'un dor lumesc vreodată
 Șimțeam că-mi încolțește 'n sin,
 M'am zbuțumiat în suferință,
 Zdrobind în mine-orice dorință !
 Iară dacă nu-s făr' nici o vină,
 Aibi îndurare Tu din cer :
 Ca slugă de păcate plină
 Mă 'ngăduie măcar să-ți cer
 Ca cel mai 'nalt al milei har,
 Să ierți pe cel greșit amar !

(Ea rămîne o bucată de vreme ca într'un extaz cucernic ; cînd apoi se ridică încetîșor, vede pe *Wolfram* care se apropie spre a-i grăi. Ea îl roagă printr'un semn să nu vorbească cu dînsa)

WOLFRAM

Elisabeta, pot eu să-ți fiu tovarăș ?

(Elisabeta îi dă a înțelege încă odată prin semne că-i mulțumește lui și iubirii sale credincioase din tot sufletul ; calea ei însă duce la cer, unde are de îndeplinit o înaltă slujbă ; el cată dar s'o lase fără tovarășie, și nici să n'o urmeze. Ea urcă pînă la jumătatea muntelui și dispăre încetinel pe poteca ce duce la castel, dupăce silueta ei multă vreme încă se zărea în depărtare.

Wolfram, care multă vreme a urmărit'o din ochi, se așază la poalele culmii din stînga și pornește să cînte din harfă)

Scena II-a

ROMANȚĂ

WOLFRAM

(singur)

Amurgul plin de trista morții taină
 Imbracă valea în cernită haină,
 Și sufletul ademenit spre cer
 Țu 'nflorat în zbor de-atîț mister.
 Atunci răsai tu sfîntă stea senină
 Și depărtărilor le-arunci lumină ;
 Plutind prin negură ca 'n alte dăți,
 Din fundul văii cărarea ne-arăți.

O blind luceafăr depărtat,
 Ades cu drag te-am salutat !
 Din inima-mi plină de dor
 Salută-i sufletul ce-n zbor,
 Plutind din valea cea de plingeri,
 Se va 'nălța în sus la ingeri!

(Rămâne cu ochii îndreptați la cer, cîntînd mai departe în harfă)

Scena III-a

TANNHÄUSER, WOLFRAM, mai apoi VENUS, WALTHER,
 SCRITORUL, BITERHOLF, REIUMAR, LANDGRAFUL,
 Pelerini și nobili.

FINALE

(S'a întunecat de tot. *Tannhäuser* pășește 'n scenă, poartă haină de pelerin zdrențuită, fața lui e palidă și aiurită, el șovăie cu pas oboseit, sprijinit de toiag)

TANNHÄUSER

Un glas de harf' aud. Ce trist răsună!
 Doar nu e de la ea!

WOLFRAM

Străine, cine
 Ești tu, de umbli singur?

TANNHÄUSER

Cine sînt ?
 Te știu prea bine doar.
 Wolfram ești, cîntărețul meșter!

WOLFRAM

(oțerit)

Heinrich, tu ?
 Ce te-a adus pe-aceste locuri ? Zi !
 Neizbăvit azi mai cutezi
 Spre-acest ținut să-ți îndreptezi tu pașii ?

TANNHÄUSER

N'ai teamă, cîntăreț cucernic !
 De dragul tău și-al tagmei tale nu vin.
 Ci vreau un om ca să-mi arate drumul,
 Ce așa de lesne-odată îl găseam.

WOLFRAM

Și care drum ?

TANNHÄUSER

Drumul spre Venusberg!

WOLFRAM

Păgine, Fugi! Nu vreau nici să te-aud.
Te chiam'acolo?

TANNHÄUSER

Drumul nu'l cunoști?

WOLFRAM

Smintitule! spaimă mi-e chiar să te ascult!
Acolo-ai fost? La Roma nu te-ai dus?

TANNHÄUSER

(furios)

Taci despre Roma!

WOLFRAM

N'ai fost în ziua sfântă?

TANNHÄUSER

O nu-mi vorbi!

WOLFRAM

N'ai fost tu doar?

Zi-mi, te conjur!

TANNHÄUSER

(Ca și cum ar sta pe gânduri cu obida 'n suflet)
Ba da, la Roma-am fost!

WOLFRAM

Atunci, să-mi povestești. Sărmane, vai,
Ce milă mi-este de amarul tău!

TANNHÄUSER

(să uită lung la *Wolfram*, cu o duioasă admirație)

Ce-ai spus tu, *Wolfram*?
Nu-mi ești dușman tu dar?

WOLFRAM

În veci n'am fost, cit te-am știut cucernic.
Dar, zi! La Roma te-ai fost dus.

TANNHÄUSER

Atunci, auzi ! Tu Wolfram, tu cată să afli !

(S'așază sfîrșit la poala muntelui. *Wolfram* vrea de-asemeni să se lase alături de dînsul)

TANNHÄUSER

Din preajmă 'mi fugi.
Blestemul paște locul unde stau !

(*Wolfram* rămîne la o mică depărtare în picioare înaintea lui *Tannhäuser*).

TANNHÄUSER

Auzi, Wolfram, auzi ! Cu-ardoarea'n suflet, cum
În veci n'a fost vre-un penitent,
Spre Roma am pornit !
Un inger frînse, ah, trufașul jug
Al vinei fără de iertare.

Smerit voiam spășind în patimi
Să-mi capăt iar norocul stîns,
Să indulcesc amar de lacrimi,
Ce pentru mine ea le-a plîns !

Cînd pelerinul cel mai plin de jale
Mergea pe drum, prea lesne îmi părea :
Cînd el pășea pe cîmp prin iarbă moale,
Descult, prin spini și pietre rătăceam,
Cînd la izvor sta setea să-și potoale,
Eu soarele fierbinte îl sorbeam ;
Cînd el cucernic se ruga la Domnul,
Eu singeram, cu ochii duși la cer ;
Cînd l'adăpost își împlinea el somnul,
Eu mi-așterneam în viscol și în ger.

Orb am trecut, cu genele plecate,
Prin văile Italiei minunate.
O da—căci vream cu preț de mii de patimi
Să indulcesc a ingerului lacrimi !
La Roma dar, ajuns, răpus de jale,
Pe pragul templului zăceam în cale.

Era în zori, și clopotele toate
Sunau,—și cîntece umpleau tăria,
Și'n chiotul prelung al multei gloate
Vesteau norocul sfînt și bucuria.

Atunci văzui pe. Cel ales de Domnul,
 Și toți ingenunchiau în calea lui,
 Și miî iertînd, la miî dînd dezlegare
 Voioși se rîdicau la semnul lui.

M'am dus și eu, cu frunte-adînc plecată,
 M'am plîns și-am spus, cu fața 'ndurerată,
 Ce vrajă oarbă mi-a furat simțirea,
 Ce dor păgîn, în veci nepotolit,
 Și am strigat, cerșindu-i înîntuirea,
 Cu glas sălbatic astfel m'am jelit !

Iar el, cu glas înalt, grăi :
 «Fiindcă te-ai lăsat sedus,
 Și pradă iadului te-ai dat,
 Fiindcă 'n Venusberg te-ai dus,
 În veci de veci ești blestemat !

Cum ăst toiag din mîna mea
 În veci nu va înmuguri,
 Tot astfel nici iertarea ta
 Din iad, în veci nu-ți va 'nflori !»

(Pauză lungă)

Atunci, zdrobit de desnădejde-adîncă
 Fără simțiri căzui. Era pustiu
 Și noapte 'n jur cînd m'am trezit, tîrziu.
 În zări pluteau voioase cînturi încă,
 Atunci m'a scîrbit mărețul cînt !
 Cum glasul minciunos purtat de vînt,
 Tăia adînc în sufletu-mi rînit,
 Cu pas sălbatic groaza m'a gonit.
 Un dor nebun mă împingea s'alerg
 Spre plaiul desfătăt, spre Venusberg !

(Cu avînt infricoșat)

Spre tine, Venus, caut cale,
 Și vin cu dor, să-ți cad la piept,
 Din mîndra noapte a vrajei tale
 În veci să nu mai mă deștept.

O lasă tu, ca altă-dată,
 Să nu te caut în zadar !
 Vezi, mă blesteamă lumea toată
 Tu, dulce zîină, vino dar !

(Noapte întunecoasă, ușoare neguri umplu încetul cu încetul scena)

WOLFRAM

(cu groază)

Nebunule, pe cine chemi ?

TANNHÄUSER

Ha ! simți tu adieri ușoare ?

WOLFRAM

Rămii ! Sărmane, nu te temi ?

TANNHÄUSER

Nu simți miresme-amețitoare ?

(Negurile încep să ardă într'un amurg trandafriu).

N'auzi tu mindre glasuri oare ?

WOLFRAM

Se zbate pieptu 'ngrozitor.

TANNHÄUSER

(tot mai apucat, pe măsură ce s'apropie vraja)

Sint nimfele dănțuitoare !

Veniți, veniți, veniți, veniți — v'aștept cu dor !

WOLFRAM

Vai ! ceasul rău e-acum venit !

Tot iadu 'n goană s'a pornit !

TANNHÄUSER

Mă 'mbată farmecul uimirii

In noaptea care se făcu —

In mindra țară a iubirii

In Venusberg întrăm acu !

(Într'o lumină limpede trandafriu apare *Venus*, culcată pe patul ei)

VENUS

Copil ingrat, bine-ai venit :

Blestemul lumii te-a gonit ?

Cind n'affli milă nicăirea,

La sinul meu cerșești iubirea ?

TANNHÄUSER

O, Venus, tu cea mult duioasă !

Mi-e dor, mi-e dor de-al tău palat !

WOLFRAM

Vrajă din iaduri, lasă-l! lasă!
N'ademeni pe cel curat!

VENUS

Fiindcă iar te 'ntorci la mine,
Îți iert avîntul tău trufaș.
Ți-or curge zile 'n veci senine,
De-mi juri că 'n veci nu mai mă lași!

TANNHÄUSER

(In vreme cè cu o hotărire sălbatică se rupe de *Wolfram*)

Pe veci, pe veci pierdii norocul!
In sinul iadului mi-e locul!

VENUS

(cu o teamă născîndă)

O vin!

WOLFRAM

(ține din nou pe *Tannhäuser*)

Stăpîne! nu-l uita 'n păcat!
Heinrich, o vorbă și vei fi iertat!

VENUS

O vin! al meu in veci vei fi!

WOLFRAM

Iertat!

TANNHÄUSER

O lasă-mă!

WOLFRAM

Ertarea ta-i *de-aci 'nainte!*

TANNHÄUSER

Nu, Wolfram! Nu! Cată să merg!

VENUS

Win, o vin! curînd! curînd!

WOLFRAM

Un înger s'a rugat fierbinte,
Curînd deasupra-ți va pluti:
Elisabeta!

TANNHÄUSER

(care tocmai se smulsese, rămîne dintr'o dată ca inlemnit)

Elisabeta!

(Negurile se întunecă încetul cu încetul: lumină de torțe străbate
apoi prin ele)

WALTHER, SCRITORUL, BITEROLF, COR DE BĂRBAȚI.

(în culise)

Odihnă sufletului dus
Din bietul trup neprihănit!
Drept plată între îngeri, sus,
Raiul cerească-i-a fost merit!

WALTHER

(cu sublimă emoție)

Ingerul tău se roagă acolo sus.
El e ascultat, Heinrich, ești mintuit!

(Trîmbițe înapoia scenei)

VENUS

Vai, îl voi pierde!...

(Ea cade. Negurile dispar cu totul. Zori de ziuă. Din partea castelului încoace pășește convoiul cu torțe în adineul văii)

WOLFRAM

(Ține dulce îmbrățișat pe *Tannhäuser*)

Și-auzi tu cîntecul?

TANNHÄUSER

(murînd)

L'aud eu!...

(Aici convoiul pășește pe scenă în adineul văii; pelerini bătîrîni înainte, cîntăreții îndată după sicriu, în care cadavrul *Elisabetei* e purtat de ei. *Landgraful*, cavaleri și nobili vin după sicriu.)

CORUL

Sus între îngeri, fără păcat
Stă dinaintea tronului sfînt!
Doarmă în pace, fie ertat
Cel pentru care-a plîns pe pămînt.

TANNHÄUSER

(e adus de *Wolfram* lângă sicriu, inclinat peste cadavrul *Elisabetei*, cade încetinel la pămînt)

Sfântă Elisabetă, nu mă uita!

(Moare. Toți închină torțele și le sting astfel. Zori de zi umplu de lumină scena)

CORUL PELERINILOR TINERI

(veniad de după colțul muntelui)

Sfint! Sfint! E Domnul Dumnezeu!
 Iertat a fost păcatul greu!
 În taina nopții, a grăit
 Printr'o minune, Dumnezeu:
 În mâna preotului său
 Toiagul a înmugurit!
 Sărmanul suflet osîndit
 Iertare-acum a dobîndit!
 Strigați în zări s'audă dar,
 Cel ce-a primit al milei har!
 A tot stăpîn e Tatăl Sfint,
 Și mila lui nu-i vorbă 'n vînt!
 De-al milei har smeritul parte 'și face,
 El trece-acum la fericita pace!

St. O. Iosif

Socialdemocratism sau poporanism ?

V.

Situația politică și problema democratismului în România

Până acum am cercetat doctrina și practica socialdemocratismului față de problema agrară, precum și față de împrejurările *sociale și naționale* ale neamului nostru, în genere.

Dar doctrinele și caracterul partidelor politice pot fi determinate, vădit, și de situația *politică*, în sensul strict al cuvântului, de problemele puse la ordinea zilei de împrejurările politice propriu zise, externe și interne, ale unei țări determinate.

Nici unei doctrine politice, ca și nici unui partid vrednic de acest nume, nu le este ertat să nesocotească și aceste împrejurări speciale țării, în sinul căreia partidul e menit să-și desfășoare acțiunea și în vederea căreia e zidit întreg edificiul său doctrinal.

Sintem deci datori de a elucida problema și din acest punct de vedere.

Și aici, dela început, trebuie să constatăm o situațiune, cu totul excepțională, a țării noastre.

Dacă orice popor, oricât de mare, puternic și bogat ar fi, oricât de veche ar fi cultura lui, în politica lui internă nu se poate sustrage cu totul înfruirilor din afară, totuși nu se poate tăgădui că pentru marile națiuni înaintașe ale lumii putem face abstracție de aceste înfruriri în ce privește desvoltarea vieții lor interne: idealurile urmărite de diferitele partide politice, precum și doctrinele ce sînt la baza acțiunii lor pot fi considerate ca niște momente de sine stătătoare ale vieții lor sociale și sufletești. Aceste națiuni pot chiar năzui la rolul de directivă în istoria universală, pot nădăjdui să impună omenirii întregi idealul lor național, adică ideile născute în sinul vieții lor naționale.

Gîndiți-vă numai la atitudinea mîndră a Franței în timpul marii revoluțiuni ! Dacă la sfidarea aruncată „tiranilor“, aceștia au răspuns prin coalițiunea tuturor tronurilor împotriva „hidrei revoluționare“, Franța, totuși, chiar în urma sfîrșitului

tragic al epopeii napoleoniane, a putut să determine dezvoltarea constituțională a continentului european...

Sau priviți la cele ce se petrec chiar acum în Rusia, unde partidul de guvernământ al Rusiei constituționale de mine, partidul „constituțional-democrat“, are curajul să adopte în chestia agrară un program atît de apropiat de *naționalizarea pămîntului*. Biruința sau înfrîngerea acestui partid, vădit, atîrnă înainte de toate de raporturile sociale *interne* din Rusia. Și oricît ar putea înspăimînta „naționalizarea pămîntului“ chiar pe cele mai înainte *partide de guvernământ* din Apus, partidul constituțional-democrat rus poate hrăni nădejdea, că biruința lui *în țară* poate determina o nouă îndrumare în politica agrară a statelor civilizate și, deci, poate privi cu oarecare indiferență această spaimă.

Cît de deosebită e situațiunea unei țări ca România, care nu numai a servit veacuri îndelungate de cîmp de bătălie pentru toți vecinii puternici; care nu numai abia a ieșit de sub indoita tutelă a „înaltelor curți suzerane și protectoare“, sau de sub controlul colectiv al sanhedrinului „marilor puteri“; care nu numai pînă ieri (dacă nu și pînă azi!) intra în sfera savanțelor combinațiuni de „compensații“ între balaurii politicei europene;—dar și astăzi ea nu e ferită încă, chiar în politica curentă, de amare decepțiuni în ce privește realitatea *independenței* sale... Oricît de dureroasă ar fi această constatare pentru noi toți, indignarea și protestările ori cît de energice nu pot schimba nimic în această lume, în care, mai ales în sfera raporturilor politice, nimene nu e ascultat decît în măsura forțelor materiale de care poate dispune...

Dar tocmai aceste împrejurări impun tuturor filor țării anumite îndatoriri, pe cari nu le cunosc sau pe cari le pot necoti cetățenii altor țări, dar pe cari nu este iertat să le uite, un moment măcar, nici un om de doctrină și nici un om de acțiune din România, dacă ei nu vor să cadă sub povara unui greu păcat față de viitorul neamului;—și nu le este iertat să uite aceste îndatoriri, oricît i-ar înfiora ticăloșiile vieții noastre sociale, oricît de adîncă li s-ar părea prăpastia ce desparte realitatea întunecată de înălțimea și strălucirea idealului pînă la care s'a ridicat gîndirea lor,—oricît de puternic ar simți ei datoria să lupte pentru realizarea acestui ideal. Nici un ideal nu se poate înălța pe ruinele, pe surparea condițiunilor înseși de viață și de dezvoltare a poporului, pentru care și în numele căruia stegarii acestui ideal pornesc la luptă.

Și în aceste condițiuni, vădit, nu numai că este cu desăvîrșire exclusă, prin firea însăși a lucrurilor, *orice politică revoluționară*, și deci, România, din principiu, nu-și poate permite luxul unui *partid revoluționar* (nu putem uita, că pînă și evenimentele din Martie trecut au putut da naștere zvonurilor sinistre de posibilitatea intervențiunii străine...); dar în situațiunea descrisă, statul român, în care s'a putut închea pentru viața politică abia o jumătate din neamul nostru, în fața marilor

probleme naționale nedeslegate încă, nu numai nu este pus încă la adăpostul unor dureroase încercări, dar e și dator să fie gata, la orice eventualitate, să răspundă unor chemări, la cari nu poate renunța nici un popor vrednic de viață.

Nu-mi este îngăduit aici să intru în analiza amănunțită a situațiunii internaționale ce, cu toate variațiunile aparente, rămîne în fond neschimbată pentru noi de mai multe decenii, și vecinic amenințătoare cine știe pentru cită vreme încă,—situațiune, care ne impune datoria de a ne încorda în atitudinea de apărare chiar peste puterile noastre reale, și de a sta nesmintit cu pușca la picior, în fața tuturor curențelor și a contracurențelor din „concertul-european“.

Dar și cunoștinți istorice elementare ajung pentru a vădi marea chemare, la care încă nu a răspuns statul român.

A, îmi dau seama tot așa de bine ca și orișicine de toate scăderile și de toate nemerniciile vieții noastre de stat, în fața acestei chemări!... Dacă însă ele ne indeamnă spre o politică hotărîită de *reforme* adinci și largi,—ele nu ne pot ierta, în împrejurările concrete, o *acțiune revoluționară*, care ar atinge la rădăcină *puterea însăși a statului*.

Poate rămînea străin de aceste considerațiuni chiar un socialist român, oricit de revoluționar ar fi inspirat el? Căci rostul doctrinei socialiste, — ca și al oricărei alta, — nu se poate pune în contradicere cu condițiunile ineseși de viață ale unui popor, pe cari el nu le poate nici înlătura, nici schimba? Cine poate jertfi un popor de oameni vii pe altarul unei formule abstracte, chiar dacă ea ar sintetiza cele mai nobile aspirațiuni ale omenirii?

De altfel, pentru orice om serios e lămurit că pentru România orice politică revoluționară, în ce privește bazele ineseși ale vieții sociale, e o fantasmagorie urită nu numai din cauza situațiunii internaționale.

Țara noastră nu poate avea prezumțiunea de a deschide cărări nouă în istoria universală.

Nici împrejurările noastre sociale, nici gradul de cultură, nici însușirile morale ale unui popor, în a cărui țărănime trăește încă sufletul de iobagi, iar în clasa diriguitoare sint încă vii tradițiunile fanarului,— nu pot îndreptați năzuința de a ne pune în fruntea omenirii, în ce privește premenirea formelor sociale. Să fim fericiți, dacă ne vom putea ține nu prea departe în urma înaltașilor noștri...

Grandomania atrage după sine pedeapsa ridicolului nu numai pentru indivizi, ci și pentru popoare...

Teoreticianii socialdemocrătismului român de altă dată, se pare, se feriau tocmai de pedeapsa ridicolului, cînd scriau în programul lor, acum mai bine de 20 ani:

„Realizarea unei țări socialiste la noi, cînd în Europa nu s'a realizat încă, ar fi cu neputință, himerică. Chiar dacă am

„reuși a pregăti mințile pentru prefacerea socialistă mai iute decât în Europa, — *ceia ce este de bună samă cu neputință*, — chiar atunci noi, o țară mică [numai pentru că e mică?], n'am putea realiza o stare de lucruri socialiste în fața Europei burgheze“...¹⁾ Atunci ?

Dacă chiar cu toții fiind socialiști, „dela opincă până la vladică“, încă n'am putea realiza „o stare de lucruri socialiste“, — iar, pe de altă parte, „realizându-se“ această „stare“ în Europa, vădit că nici cei mai feroci „mincători de socialiști“ n'ar mai putea împiedica introducerea ei și la noi (dacă nu s'ar transforma chiar de adouazi ei înșiși în socialiști... fără voe); — ce rost mai poate avea atunci un partid «revoluționar», social-democratic ?

Autorul din „Ce vor socialiștii romîni“ înțelege, că nu poate măcar invoca pilda tinerimii revoluționare dela 1848. Aceasta, doar, dacă a reușit să introducă formele unui stat modern în România, a apărut însă pe arena de luptă numai după biruința acestor forme în Apus, și totuși succesul ei relativ se datorește nu numai acțiunii sale revoluționare, ci *cel puțin* în aceiași măsură și *intervențiunii directe* a politicii internaționale (Cine nu cunoaște, de pildă, măcar rolul lui Napoleon III ?).

„Socialiștii romîni, — urmează programul dela 1880, — ridicînd steagul proletariatului înainte de realizarea formelor socialiste în Europa [înainte chiar de nașterea proletariatului însuși!...], se află tocmai în starea în care s'ar fi aflat o tinerime liberală romînă pela 1770, înainte de revoluția cea mare“...

Oare nu cu mult chiar înainte ? Am văzut în capitolele precedente cîtă vreme sîntem amenințați să așteptăm „realizarea stării de lucruri socialiste“ în Europa, chiar după judecata de azi a fruntașilor social-democrației europene... N-ar fi mai corectă comparațiunea socialdemocrației romîne de astăzi cu vre-o «tinerime liberală» în țările romîne de prin veacul XVII sau chiar XVI ? Trecem însă...

Dar, se întreabă autorul nostru :

«Oare n'ar fi fost ridicată la ceriu această tinerime eroică de cătră burghezimea de azi, și oare acest rol n'ar fi fost în adevăr mai eroic, mai măreț, deși mai greu, mai plin de suferinți, decît al celei dela 1848 ?... *Unica deosebire* [Excusez du peu!...] între noi și între tinerimea revoluționară burgheză dela 1848 este deci în folosul nostru, arată rolul nostru ca mai nalt, «mai frumos, mai eroic»...²⁾»

Dar *partidele politice* se înființează pentru «frumuseța rolului» (chiar dacă am admite această frumuseță), sau pentru o acțiune *pozitivă*, pentru *luptă*, care nu poate scăpa din vedere nici situațiunea concretă, nici îmbunătățirile realizabile, *prin această luptă însăși*, ale vieții sociale și politice ?

Și comparația pe care o face teoreticianul social-democrat în-

1) „Ce vor socialiștii romîni“, Iași, 1886, — p. 117—118.

2) *Ibid.*, p. 67—68, *passim*.

tre socialiștii romini de azi și acei oameni iubitori de țară, cari — (în mijlocul unei Europe feudale și în plin regim fanariot, în sărmanele principate dunărene, vecinical cimp de bătălie, jăfuite și umilite, cu domniile efemere cumpărate dela Turci, fără administrație, fără justiție, fără legiuire statornică, expuse pe deasupra competițiilor Rusiei și ale Austriei) — n'ar fi găsit nimic mai bun de făcut în vremea unui C. Mavrocordat sau Gr. Ghica, bătrînul, în epoca vestitelor «urbării» și «ponturi», decît, inspirîndu-se de ideile lui Montesquieu depildă, să pună la cale organizarea unui «partid revoluționar-burghez», spre a lupta pentru... principiile constituționalismului englez și separațiunea puterilor în stat!?... Poate fi o mai crudă judecată asupra socialdemocratismului nostru decît însăși această comparație?...

Cu adevărat, foarte „înalt, frumos și eroic“, dar... dacă n'am sta în fața mormintului atitor visuri nobile sfărmate, greu ne-ar fi să oprim pe buze un cuvînt de sarcasm amar.:

E interesant că această exaltare a Frumosului... în sine se face în numele lui K. Marx, pe care, în realismul lui rece, îl încălziu atît de puțin pozele frumoase și „eroice“...

În adevăr, am putea să rezumăm toată filozofia marxistă, în această privință, în două teze :

1) Partidele politice se nasc din nevoile reale ale unei anumite faze sociale ; ele luptă, în numele intereselor concrete ale unei clase sociale determinate, pentru scopuri *realizabile, prin propriile lor forte*, prin cucerirea puterii politice.

Această idee — cu tărie afirmată în toate programele socialdemocratismului apusean începînd cu „Manifestul comunist“ — K. Kautsky, care e mai în drept decît oricine să vorbească în numele ortodoxiei marxiste, o formulează cu multă claritate :

„Orice partid trebuie să urmărească *cucerirea puterii politice*, pentru a organiza statul în conformitate cu vederile sale și spre a utiliza în acest senz acțiunea puterii statului asupra „formelor sociale“... Mai mult : „un partid, care dela început ar „declara, că el nu poate lucra cu folos decît în opoziție, că el „tinde numai să capete influență (Socialiștii noștri nici la aceasta „nu tind!), și nu puterea, — un astfel de partid, prin aceasta chiar, „s'ar paraliza singur și și-ar instrăina cu desăvîrșire orice încredere a maselor populare“...¹⁾

1) K. Kautsky, — „Le Marxisme“, etc., p. 332—333. Și în același sens în „Programul din Erfurt“ Kautsky scrie : „Orice partid politic trebuie să „aibă de scop dominațiunea politică. El trebuie să tindă să utilizeze pentru sine, adică pentru interesele clasei ce o reprezintă (sau, dacă voîți, în „formă mai indulcită : pentru ideile sale), puterea statului, el trebuie să „tindă să ajungă un partid dominant în stat (sau cum se zice la noi : să „ajungă la putere)“, — K. Kautsky, — „Das Erfurter Programm“, p. 227. (ed. Sa, 1907).

Cum apare în lumina acestei concepții *marxiste* un „partid“, care recunoaște că nu se poate bizui pentru realizarea scopurilor sale pe forțele proprii, ci se declară silit să aștepte realizarea lor, decenii sau poate chiar veacuri, ca... un *dar* venit din afară,—iar până la realizarea în Apus a „stării de lucruri socialiste“, se mulțumește să formeze „un grup de socialiști“, care să-și admire în oglindă frumusețea și eroismul?...

Și la aceasta doar se reduce atitudinea „marxiștilor“ romini !...

2) În al doilea rând, chiar din postulatul de mai sus, rezultă și cealaltă condițiune : orice partid politic trebuie să se razime pe elemente sociale însemnate, cari—după starea lor socială și morală—să-l poată virtual alimenta, să-i poată asigura o masă de aderenți în măsura necesară pentru cucerirea puterii politice.

În primele capitole ale acestui studiu am arătat că, după K. Marx și Fr. Engels, socialismul se lămurește numai ca un reflex al mișcării politice și sociale a proletariatului industrial,—fără de care *nu poate avea ființă* un partid social-democrat.

Dar chiar existența unui salariat, fie și industrial, nu ajunge pentru a îndreptăți organizarea unui partid social-democrat, ci se presupun încă și anumite condițiuni politice și culturale (afară, bine înțeles, de condițiunile esențiale, economice și sociale, pe larg lămurite în prima parte a studiului nostru).

„Astfel se prezintă lucrurile,—spune de pildă Ed. Bernstein,— în țările orientale. O clasă muncitoare, lipsită de drepturi politice, rău educată și crescută în superstiție, *poate, firește, din timp în timp, să se revolte și să se preteze la mici conspirațiuni* (Parcă anume e scris pentru țara noastră!), *dar ea nu va naște niciodată o mișcare socialistă*. So cere oarecare *lărgime a orizontului intelectual*, pentru ca un muncitor, care se revoltă la ocaziune, să *poată* ajunge socialist“...¹⁾

În această privință e de acord cu antagonistul său în socialdemocratism și ortodoxul K. Kautsky, care ne spune, că „chiar gradul la care capitalismul aduce dezvoltarea producțiunii nu este decît unul din factorii socialismului. El este însă un *corp neînsuflețit*, dacă nu vine un alt factor să-i dea viață : un proletariat *puternic și politicește matur*...“²⁾

Cu atât mai puțin un *partid* social-democrat își poate găsi elementele necesare, din cari să se recruteze, într'o țară în care, pe lângă starea ei înapoiată—socială, culturală și politică,—categoria socială a muncii e reprezentată aproape exclusiv de țărani și meseriași cu toate însușirile caracteristice ale acestor clase.³⁾

Ce „partid“ e acela care rămîne redus la rezervorul de forțe ce i le poate da jalnicul «proletariat» al celor citeva mii de salariați ai unei industrii *întreținute* de stat, în România ?

Nu ne putem mira, că autorul programului vechilor socialiști din România, după exhortațiuni mișcătoare, de pildă, la

1) Ed. Bernstein,—„Socialisme théorique“ etc., p. 240.

2) K. Kautsky,—„Le Marxisme“ etc., p. 314.

3) Cf. K. Kautsky, op. cit., p. 333.

adresa meseriaşilor, *ruinaţi de concurenţa mărfurilor străine*, să organizeze fabrici pe bază de asociaţiune.—sîrşeşte prin a se mîngia şi cu un rezultat mai modest:—«formarea unui grup de «socialişti... așa că în ziua transformării sociale în Europa (!). «să fie şi la noi răspîndit în ţară un număr de socialişti» !...»)

Dar viaţa politică a unei ţări nu se poate opri în loc până în „ziua transformării sociale în Europa“:—nu se poate opri nici prin faptul că situaţia noastră internaţională, independent de voînţa noastră, exclude orice politică revoluţionară, şi că pentru neamul nostru puterea statului se prezintă încă ca un factor indispensabil al conservării naţionale; nu se poate opri nici prin faptul că nu ne este ertată pretenţiunea de a merge în fruntea omenirii în calea-i spre formele superioare ale vieţii sociale şi, smeriţi, trebuie să ne mulţumim de a o urma. cît ne va sta în putinţa mai de aproape, în înaintarea-i fără preget;—şi nici prin faptul că nu putem avea elemente sociale necesare pentru formarea unui partid social-democrat care să fie în stare de a urmări, prin sine însuşi, cucerirea puterii politice sau cel puţin înriurirea directă asupra mersului afacerilor publice...

Viaţa politică nu se poate opri, şi în cadrul acestei vieţi politice sîntem datori să luptăm pentru a asigura ţării noastre, până la marginile cîmpului deschis puterilor şi năzuinţilor noastre, tot progresul social, politic şi economic, ce-l putem realiza prin noi inşi-ne; şi în aceste condiţiuni, impuse de destinul istoric, sîntem datori să intrupăm în viaţa noastră socială binele întreg şi toate aspiraţiunile ideale până la cari ne putem înălţa, nu prin zborul neînfrinat al închipuirii, ci prin o luminată hotărîre, şi bărbătească, de a merge până la ultimul hotar, pe care ni-l pune înaintea noastră legea supremă a neamurilor omenesti, ca şi a oricăror fiinţe vieţuitoare,—legea de conservare.

Şi acesteidatorii nu i se poate sustrage nimene, spun fără nici o cruţare, decît prin laşitate, indiferentism sau egoism, fie conştient, fie inconştient, cînd se îmbracă în hainele strălucitoare ale pozelor... «frumoase şi eroice»...

1) „Ce vor socialişti romîni“, p. 71.—Despre neo-socialişti romîni, dela „Viitorul social“, nu pot vorbi aici: după programul publicat în No. 1 al menţionatei reviste, şi caruia nu i se putea tăgădoi limpezimea şi, mai ales, fraucheţa, cu care mîrginea lupta pentru proletariat în realitate numai la organizaţia sindicală, şi aproape toată lupta politică, propriu zisă, o reducea la „sprijinul burghezimii“ de a dărma „ingrădirile“ constituţionale împotriva străinilor (vezi „Miscellanea“ în No. 8, an. II din „Viaţa Romînească“).—după acest program franc, prin polemicele şi lămuririle sale ulterioare, însă „Viitorului social“ mă pune în imposibilitate de a mă orienta în adevăratele sale năzuiri.—cu atît mai mult cã felul de a polemiza al acestei reviste nu face discuţia cu ea nici agreabilă, nici interesantă. Dar intrucit în ultimul Nr. al „Viitorului social“ (Decembrie 1907) ni se promite un răspuns al d-lui Gherea, rămîne să aşteptăm acest răspuns, care, sîntem siguri, nu numai va îmbogăţi săraca noastră literatură cu un nou cap-d'operă al ilustrului nostru critic şi publicist, dar va contribui, desigur, mult şi la limpezirea situaţiunii şi la lămurirea grelelor probleme ce ne preocupă.

Nu se pot sustrage datoriei de a lupta în cadrul vieții noastre politice și în condițiunile impuse de istorie mai ales aceia cari, prin studiul istoriei universale și al evoluției formelor sociale din Apus,—în lumina orizontului mai larg deschis privirii lor scrutătoare a viitorului,—, însușindu-și aspirațiunile ce însuflețesc avangarda omenirii, au ajuns la credința marilor și neapăratelor prefaceri sociale; fiindcă, cu atit mai puțin, le este ertat lor de a primi cu nepăsare gindul, că fără o îndărătnică încordare a întregii noastre puteri de viață împotriva tuturor lovirilor vremii vrăjmașe, «ziua transformării sociale in Europa» ar putea găsi aici numai o rasă degenerată, osindită să se stingă odată cu ultimele umbre ale nopții,—rasa părinților lor...

Și lupta aceasta, deși e lipsită de «frumuseță», de acel nimb strălucitor ce încununează fruntea aleșilor chemați să deschidă omenirii cărări nebătute, cere totuși dela noi, în resemnarea la tonurile șterse ale realității, desigur, mai multă înălțare morală și mai mult eroism, decit acea „politică revoluționară“, care se reduce la hotărîrea mindră de a aștepta, invesmintăți în cutele largi ale mantiei de intransigență: „proletară“... darul din Apus...

Astfel sîntem siliți înainte de toate, spre a putea răspunde chemării noastre morale, să analizăm împrejurările reale ale vieții politice și problemele ce ea le pune înaintea noastră.

Problema, a cărei rezolvire în primul rînd se impune generației noastre, se poate rezuma în puține cuvinte:

Opera generațiunii dela 1848 a rămas nedesăvîrșită.

Introducerii formelor de stat modern n'a urmat democratizarea tuturor instituțiunilor vieții publice, înrădăcinarea democratismului în viața poporului însuși, în legislație, în funcționarea întregului aparat administrativ și politic; cu alte cuvinte: masele populare au rămas aproape cu desăvîrșire străine vieții politice;—nu numai că sîntem încă departe de guvernarea poporului prin sine însuși, dar toate „libertățile“ înscrise pe fațada edificiului nostru constituțional n'au pătruns încă nici în realitatea vieții, în adîncimile ei, *nici măcar în conștiința poporului.*

Democratismul însă nu este numai o formulă abstractă a celui mai perfect guvernămint, nici numai un postulat ideal și moral al demnității omenеști.

În împrejurările vieții moderne, el este o condițiune *sine qua non* a reușitei în lupta popoarelor pentru existență, o condițiune de *conservare națională*,—ca singurul izvor al energiilor individuale neînfrinate, care poate asigura vitalitatea și sănătatea unui neam, în mijlocul acestui mecanism de necurmăte frămîntări și ciocniri de interese, în lupta aprigă pentru un loc sub soare, care prefăce- astăzi lumea întregă într'o singură arenă de răsboiu neîncetat între toate neamurile pămîntului, chiar în timpuri de pace.

Publicistul englez Stead și miliardarul american Carnegie au putut, cu drept cuvânt, să afirme, că expansiunea ameteitoare a rasei anglo-saxone —, care dintr'un popor de țărani de 5½ milioane ce locuia acum vr'o două veacuri un teritoriu aproape egal cu al Regatului român, a ajuns astăzi să stăpânească o lume, — se datorește în primul rînd străvechilor sale instituțiuni democratice ¹⁾.

Această explicație nu este nouă. Într'o veche carte, în celebra operă a lui Tocqueville asupra *Democrației americane*, acest mare cugetător se întreabă, pentru ce Franța, care altădată stăpînea în America de Nord un teritoriu aproape tot atît de vast cît întreaga Europă, — de la gura Sintului Laurentiu pînă la delta Mississipi, — a fost silită să cedeze pasul Anglo-saxonilor în stăpînirea lumii ?

«În primul rînd, — răspunde el cu melancolie, — pentru că *poarele libere* și deprinse cu *regimul de autonomie locală* reușesc «mai cu ușurință să creeze colonii înfloritoare. Deprimirea înrădăcinată de a gîndi prin sine însuși și de a se guverna e indispensabilă într'o țară nouă, unde succesul atîrnă necesar în «mare parte de la eforturile individuale ale colonilor»... ²⁾.

Dar aceste însușiri, ca și instituțiile democratice ce le presupun, condiționează biruința în toate ciocnirile între popoare, nu numai pentru înființarea de colonii înfloritoare.

Astfel, Tocqueville a fost îndreptățit să vadă în «revoluțiunea democratică ce se săvîrșește sub ochii noștri un fapt irezistibil, împotriva căruia nu e nici rațional nici cu putință a «lupta» ³⁾, și să mărturisească că și-a scris toată cartea, consacrată acelei creațiuni înfricoșate în marea ei a rasei anglo-saxone, «sub impresiunea unui fel de teroare religioasă, produsă în sufletul autorului prin priveliștea acestei revoluțiuni irezistibile, care se îndrumează, de veacuri, peste toate piedicile și «peste toate ruinele pricinuite de ea»... ⁴⁾.

E adevărat că în Apus, unde democratismul acum în mare parte este un punct cîștigat, în broșurile lor de propagandă social-democrației sînt adesea porniți spre un scepticism ușor, cristalizat în cunoscuta formulă de «libertate de a muri de foame».

Ar fi însă o naivitate neertată, mai ales într'o țară atît de înapoiată în această privință ca România, dacă, împotriva doctrinei unanime a social-democrației (concretizată chiar în numele de partid), am lua în serios aceste manifestări, — fiindcă democratismul nu este numai o condițiune indispensabilă pentru conservarea și propășirea națională, dar și o condițiune tot atît de indispensabilă și a progresului social însuși.

„Democrația — spune de pildă Ed. Bernstein, — e o *condițiune primordială* a realizării socialismului : ea nu se pre-

1) Stead. — „Americanisation of the World“, p. 150

2) A. de Tocqueville, — „De la Démocratie en Amérique, v. II, p. 423.

3) Op. cit., v. III, p. 2

4) Op. cit., v. I, p. 8.

„zintă în această privință, numai ca un mijloc, ci și ca *substanța* „însăși a socialismului. Fără un anumit contingent de instituții „sau de tradiții democratice, doctrina socialistă contemporană „nici n'ar fi fost cu putință“¹⁾.

De asemenea cetim în Coranul social-democrației germane de astăzi :

„Libertățile politice sînt de cea mai mare însemnătate pentru clasele muncitoare. Ele însemnă pentru proletariat lumină și aer... Și ar fi cel mai rău dușman al muncitorilor acela care ar încerca să-i rețină dela lupta pentru cîștigarea sau lărgirea acestor libertăți, oricîtă dragoste ar simți el ori numai ar manifesta fățarnic pentru ei...“²⁾

Democratismul presupune nu numai un regim constituțional sincer, cu care seamănă foarte puțin parodia lui de astăzi; nu numai desființarea privilegiilor electorale și lărgirea sistemului electoral, până la votul obștesc, egal și direct; nu numai adevărata «domnie a legilor», care în situația de azi nu poate fi decît o vorbă deșartă, oricît de curate ar fi intențiile celor ce o aruncă; nu numai respectarea desăvîrșită a libertăților constituționale — a libertății cuvintului, a tiparului, a dreptului de întruniri și asociațiuni, etc., care astăzi sînt cu totul necunoscute la țară (încît până și satele rominești din Ungaria trăesc în această privință sub un regim neasămănat mai liberal: care candidat de opoziție ar îndrăzni să organizeze la noi întruniri publice la sate, cum fac zilnic deputații și candidații romîni din Ardeal?...); dar și o participare efectivă și energică a poporului însuși la guvernarea țării, și mai ales o viață cetățenească reală în adîncimile organismului de stat, — la sat, la comună, la județ.

Intr'un cuvînt, — pentru România, stat de țărani, desăvîrșirea operei începută de generația dela 1848 impune urmașilor sarcina de a lupta pentru realizarea unei adevărate, puternice și sănătoase *democrații rurale*.

Poate lua asupra-și această sarcină, în România de astăzi, un partid social-democratic, sau mai bine zis: o poate el pune pe umerii cîtorva sute sau mii de bieți «proletari» născuți din vecinicile și fantasticile «avantaje» și «încurajări» ale «industriei» noastre?

Și chiar dacă augurii de astăzi ai quasi-proletariatului român n'ar privi țărănimea, cu compătımirea disprețuitoare a finților superioare, ca o masă din care urmează numai să fie scoși, din „viața îndobitocitoare dela țară“, viitorii proletari, — sau chiar dacă țărănimea noastră, ca orice țărănime de altfel, nu ar fi cu totul refractară propagandei social-democratice, — încă această sarcină, vădit, întrece strivitor puterile virtuale ale unui partid social-democratic în România :

Fiindcă cu istoria ei seculară în spate, — istorie de înjosiri, și nespūsă apăsare, — țărănimea noastră sărăcită și întunecată,

1) *Ed. Bernstein*, Op. cit., p. 239.

2) *K. Kautsky*, — „Das Erfurter Program“, 1907 (ed. 8-a), p. 219.

din nenorocire, încă nu poate, *singură*, constitui acea forță politică conștientă, necesară pentru îndeplinirea misiunii, ce am moștenit dela generația dela 1848.

O masă de țărani, care, după cuvintele citate mai sus ale lui Ed. Bernstein, «se poate din cînd în cînd răscula», dar nu e în stare să susțină, un timp îndelungat (foarte îndelungat!), o luptă politică oricît de vie și îndărătnică, dar pacinică și legală,— această masă nu poate servi încă, ea singură, de bază politică, de focar de energie conștientă pentru acțiunea renovatoare.

...Mai ales că nu ne este îngăduit să repetăm de mai multe ori experiența tristă din primăvara anului 1907: nici riscurile situațiunii internaționale, despre care am vorbit la începutul acestui articol, nici represiunile inevitabile și necesare, cu cortegiul lor fatal de violențe, acte arbitrare, răzbunări și prigoniri administrative, cu otrăvirea atmosferei vieții publice prin isbucnirea de patimi și exasperarea spiritului polițienesc,— nu aceasta este cărarea care ne poate duce spre democratism, propășire și regenerare națională.

Nu putem urmări rezolvirea problemelor politice oricît de însemnate și urgente, decît printr'o acțiune hotărîtă, conștientă și organizată,—și această cale, din nenorocire, este în mare parte încă închisă țărănimii noastre.

De aici cade umbra tragică asupra vieții noastre politice.

* * *

Vădit, în sprijinul țărănimii, în elementele ei mai conștiente și mai viguroase, trebuie să vină alte elemente sociale: clasele mijlocii,—*fruntașii* satelor, „mica burghezime“ orășenească, și mai ales *intelectualii*, cari în țara noastră, cu o viață industrială și comercială săracă, formează un element atît de însemnat al claselor noastre mijlocii.

Numai printr'o colaborare strînsă între toate aceste elemente sociale, într'o acțiune și organizațiune politică temeinică, în care cu vremea să intre tot mai multe elemente din țărănime, în măsura în care pentru ea va fi tot mai accesibilă viața politică conștientă și lupta pacinică și legală,—numai prin această colaborare se poate asigura rezolvirea problemei ce ni se impune în actuala fază a dezvoltării noastre politice și sociale.

Dar și în afară de atîtea considerațiuni desfășurate în cursul acestui studiu, singură neînălăturata necesitate a colaborării politice între elementele menționate apare cu desăvîrșire necompatibilă cu formulele sacramentale curente ale politicei social-democratice, pătrunsă de credința în antagonismul indelebil de clase și în perfida năzuință burgheză de a scoate castane din foc cu minile altora!...

Dar analiza realității și argumentarea logică nu pot fi înălțurate prin clișee și fraze «ortodoxe».

E adevărat că «Manifestul comunist», cînd recunoaște ne-

cesitatea pentru proletariat să colaboreze cu burghezia în lupta pentru libertățile politice, îl îndeamnă totuși să-și păstreze organizația politică *independentă*.

Dar această independență presupune (bine înțeles, pe lângă existența înainte de toate a *proletariatului* însuși) anumite condițiuni: dovada cea mai bună e chiar faptul că apelul «Manifestului» a rămas fără răsunet și că au trebuit să treacă două decenii pînă la primele încercări de organizare a proletariatului în partid politic de sine stătător.

Și însuși K. Kautsky recunoaște categoric relativitatea postulatului de independență politică a proletariatului.

«Momentul,—spune el,—în care proletariatul dintr'o țară «ajunge să facă acest pas hotărîtor, de a tăia firul ombilical ce-l «leagă politicește cu societatea burgheză, din sinul careia a eșit, «atîrnă înainte de toate de *gradul desvoltării economice a acestor țări*, care desigur determină numărul, puterea și energia «proletariatului. Dar există și *un șir de alte condițiuni*, cari au «însemnătate în privința realizării independenței politice a proletariatului. Mai ales următoarele două: *măsura priceperii «(Einsicht) clasei muncitoare a raporturilor politice și economice «și purtarea partidelor burgheze față de ea!*... »¹⁾

Mai la vale K. Kautsky enumără astfel aceste condițiuni:

«Creșterea proletariatului ca număr, putere morală și politică și ca însemnătate economică; desvoltarea spiritului său «de solidaritate și disciplină; întărirea organizațiilor sale; «până ce, însfirșit, proletariatul ajunge în sfera felului capitalist «de producțiune *din ce în ce mai importanta și, la urmă, chiar «unica clasă muncitoare, de la activitatea căreia atîrnă societatea «intreagă.*»... »²⁾

(Comparați acest tablou cu situația muncitorilor din industria noastră factice, a căreia existența atîrnă de capriciul celui dintăiu guvern ce ar voi să-și modereze «încurajarea», pentru a vă da seamă de seriozitatea întreprinderii de a organiza pe acești muncitori într'un partid politic independent!...)

De aici rezultă, după chiar Kautsky, că pînă la realizarea acestor condițiuni, proletariatul unei țări, în lupta politică, *nu poate încă «tăia firul ombilical ce-l leagă politicește cu partidele burgheze.*...

Dar nu e numai atita.

Pretutindeni democratismul s'a născut ca rezultat al *colaborării*, în lupta politică, a *claselor mijlocii* (intelectualii în frunte) *cu masele muncitoare.*

Și nici că se poate altfel, fiindcă înainte de înrădăcinarea în viața publică a instituțiilor și a moravurilor democratice, înainte de biruința hotărîtoare a democratismului, *clasa muncitoare nici nu poate avea acele însușiri, și nu pot avea, deci, ființă și acele condițiuni prealabile pe cari K. Kautsky le stabilește ca in-*

1) K. Kautsky, — „Das Erfurter Programm“, p. 227.

2) *Op. cit.*, — p. 228.

dispensabile pentru organizarea unui partid independent al muncitorimii, pentru «ruperea firului ombilical» ce o leagă cu clasele mijlocii.

Cu alte cuvinte: organizarea muncitorimii unei țări într'un partid independent presupune o *prealabilă* intrupare în instituțiuni și moravuri a principiilor democratice, și—deci—pentru biruință, și *până la* biruința acestor principii, se impune *colaborarea* în luptă politică a muncitorimii cu clasele mijlocii și cu intelectualii acelei țări.

Triumful revoluțiunii franceze se datorește acestei colaborări, și în primul rînd rolului de conducere luat de burghezimea cu intelectualii săi, acei filozofi, enciclopediști, cari au colorat toată această mare mișcare revoluționară.

Deasemenea, numai intervențiunii claselor mijlocii orășenești și *frunțașilor* dela sate (Yeomanry), cu sprijinul energic al maseselor populare, trebuie să mulțumim și succesul revoluțiunii engleze, cu un veac înainte, care a asigurat în Anglia regimul constituțional și a impus astfel, putem zice, omenirii civilizate întregi formele nouă de viață politică.

Rolul intelectualilor în revoluțiunea engleză se vedește chiar din forma discuțiunilor îmbrăcate în haina disputelor religioase, cari preocupau pe vremuri atîta pe gînditorii tuturor popoarelor.

«In calvinism—spune Fr. Engels,—revolta burgheziei în Anglia și-a găsit pregătită de mai înainte o teorie de luptă; această revoltă a fost începută de burghezia orășenească, iar țărănimea frunțașă (Yeomanry) i-a asigurat isbîndă și biruință... In orice caz, numai mulțămîta intervențiunii țărănimii și a elementului plebeian din orașe, lupta a fost dusă până la sfîrșit și «Carol I a urcat treptele eșafodului...»¹⁾.

În zilele noastre mișcarea revoluționară din Rusia a mers, —cîtă vreme clasele mijlocii, intelectualii și muncitorimea de la orașe și dela țară luptau mină în mină,—din biruință în biruință, până ce în toamna anului 1905 a ajuns să domine în țară și a și smuls autocrației manifestul din 17 Octombrie cu promisiunea libertăților și a regimului constituțional, asigurînd astfel, se părea, marelui popor rus o viață nouă.

Dar în momentul, în care această coalițiune iresistibilă a încetat, și clasele unite până în ajunul victoriei, au început a se lupta între ele,—mai ales mulțămîta proletariatului orășenesc căzut sub înriurirea doctrinarilor,—partizanii vechiului regim au putut îndrăzni acea încercare de a restabili *statu quo ante*, care durează până azi...

După concepția vulgară, care predomină astăzi în masele social-democrației, clasele mijlocii săvîrșesc întotdeauna un fel de vastă escrocherie, cînd se pun în fruntea revendicărilor democratice, neurmărind altceva decît să exploateze în folosul pro-

1) Fr. Engels.—„Socialism Utopian and Scientific“, London, 1892. pretață, pg. XXII. Reprodus în *Neue Zeit*, 1892—93, v. I; „Ueber Historischen Materialismus“ p. 43—44.

priu și exclusiv biruința asigurată cu ajutorul brațelor vinjoase ale muncitorimii.

Intrucît reorganizarea democratică a instituțiilor politice, prin firea ei, nici nu tinde la socializarea imediată a mijloacelor de producțiune, e vădit că clasele mijlocii mai culte, mai bogate, mai bine înarmate în lupta pentru trai, capătă inevitabil o firească preponderență în viața politică și socială, iar în sinul societății democratice născîndu-se noi diferențieri sociale, accentuîndu-se și noi antagonisme de interese, cari despart pe luptătorii aliați până ieri împotriva vechiului regim,—e tot așa de fresc ca toate avantajele situațiunii preponderente să fie utilizate de cei mai favorizați de soartă.

Totuși concepția menționată e din rădăcină falsă,

In momentul luptei pentru democrație, interesele tuturor claselor sociale aliate sînt identice, ele sînt deopotrivă interesate pentru stabilirea unei noi ordine sociale. Clasele ce se află în fruntea mișcării reprezintă nu numai interesele lor egoiste, ci interesele *societății întregi*, care are nevoie de această nouă ordine, sub amenințare de peire.

Și dacă am putea face aceste distincțiuni, clasele muncitoare poate au o mai mare nevoie de noua ordine de lucruri decît cele mijlocii, care în orice caz sufăr mai puțin sub presiunea vechiului regim, mai ușor se pot apăra sau se adaptează mai bine în acele condițiuni. Pe cînd pentru muncitorime, în adevăr, cum se exprimă K. Kautsky, regimul democratic «e necesar ca și aerul și lumina». (Gîndiți-vă, de pildă, numai la situația dela noi și din Rusia !).

Și această constatare rezultă din însăși concepția materialistă a istoriei, și nimene n'a precizat-o mai limpede decît însuși întemeetorul socialdemocratismului.

Iată ce ne spune K. Marx despre revoluția engleză din veacul al XVII-lea și despre cea franceză din al XVIII-lea:

„In ambele revoluțiuni burghezia era acea clasă, care în „adevăr s'a pus în fruntea mișcării. Proletariatul și acele straturi „ale populațiunii, ce nu aparțineau burgheziei, sau nu aveau încă „interese separate de ale burgheziei, sau nu formau încă clase „desvoltate independente.... Revoluțiunile din 1648 și 1789 n'au „fost numai o revoluțiune engleză sau franceză, ele au fost re- „voluțiuni europene. Ele nu erau biruința unei singure clase so- „ciale asupra vechii ordine politice ; ele erau proclamațiunea or- „dinei politice pentru întreaga nouă societate europeană. Burgh- „zia a fost aceia care a biruit în ele ; dar biruința burgheziei a „fost atunci biruința noiei ordine sociale însăși....“ Și pentru aceasta, cetim cu cîteva rînduri mai sus : „burghezia s'a unit cu poporul împotriva regelui, a nobilimii și a clerului superior“¹⁾

Și K. Kautsky în altă parte a „Istoriei socialismului“, scris

1) „Neue Rhein. Zeitung“, 15 Dec. 1848. apud : K. Kautsky, etc.— „Geschichte des Socialismus“ (Stuttgart, 1895), v. I. p. 507—508, *passim*.

în colaborare cu alți teoreticieni ai socialdemocratismului, de unde am luat citația de mai sus, vorbind de prima fază a *Reformei germane* subliniază că pe atunci interesele tuturor claselor societății germane erau *identice și solidare*, în lupta împotriva papismului, și numai în urmă s'au diferențiat, dînd naștere răscoalei țărănilor¹⁾.

Caracteristica situațiunii claselor mijlocii și a celorlalte elemente progresiste în toate aceste momente istorice constă în faptul că interesele lor particulare *coincid cu interesul propășirii sociale generale*, și că astfel aceste clase se înfățișează ca purtătoare ale intereselor superioare ale *societății întregi*.

Din acest punct de vedere ele pot fi numite, în fața judecării istorice, clase sociale *pozitive*, spre deosebire de acele elemente sociale, *negative*, cari apără vechiul regim cu privilegiile și abuzurile lui, temelia situațiunii lor dominante.

Dacă social-democrația europeană poate afirma superioritatea socială a proletariatului, aceasta o poate face numai fiindcă ea acolo poate susține (și departe de a avea întotdeauna dreptate chiar acolo), că proletariatul se prezintă în faza socială actuală din Apus ca singura clasă *pozitivă*, din punctul de vedere al progresului social, că numai asupra lui cade misiunea istorică de a determina un nou pas înainte pentru *societatea întreagă*, fiindcă numai interesele lui cad în direcția progresului universal.

Aș putea aduce nenumărate mărturii din literatura clasică a socialdemocratismului, dar mă voiu mărgini numai să citez cuvintele unui fanatic al proletariatului și al ortodoxiei marxiste:

„Singura clasă,—spune K. Kautsky,—care își însușește interesele colectivității este proletariatul; nu fiindcă noi am fi *mai buni*, ci fiindcă *interesul proletariatului coincide cu interesul evoluțiunii sociale...*”²⁾

Am spus că nici pentru Apus aceasta nu este întotdeauna adevărat, fiindcă, cum ați văzut în unul din capitolele precedente, chiar pentru Germania bătrînul Liebknecht susținea că „proletariatul trebuie să meargă încă o lungă cale împreună cu clasele mijlocii, în luptă pentru democrație” (fără să mai repet aici cele spuse despre țărănime).

Cîtă vreme însă toate elementele sociale pozitive nu și-au îndeplinit încă misiunea căzută pe umerii lor în progresul universal, ele reprezintă deopotrivă *interesul societății întregi*, iar colaborarea politică între ele, într'o formă sau alta, apare ca o *necesitate istorică și socială*, dela care ele nu se pot abate.

Mai mult. Izolarea muncitorimii într'un partid independent, neputîndu-se realiza decît în anumite împrejurări, pînă atunci colaborarea necesară între toate elementele conștiente politicește nu poate avea ființă, prin forța lucrurilor, decît ca *luptă comună* în jurul aceluiași steag, pentru aceeași lozincă impusă de momentul istoric.

1) *Op. cit.* v. I. p. 242 urm.

2) K. Kautsky,—„Marxisme”, etc., p. 37.

* * *

Considerațiunile de mai sus ne dau putința să ne orientăm și mai bine în situațiunea noastră politică, față de marea problemă a momentului.

Dacă este la noi o clasă care suferă adinc de orientalismul vieții noastre publice, de neînfrinată gospodărie a oligarhiei întemeiată pe privilegiile electorale, de lipsa de legalitate și dreptate,—aceasta desigur e țărănimea, care, ea mai ales, poate numai câștiga din democratizarea instituțiilor noastre politice, legată cu stabilirea, însfârșit, a domniei legilor, a administrațiunii corecte și a justiției neprihănite. Intr'un stat, în care țărănimea formează peste optzeci la sută din populațiunea țării, democratizarea instituțiilor, vădit ne poate duce numai, cum am spus mai sus, la realizarea unei adevărate *democrații rurale*,—în felul celor pe cari le găsim astăzi, de pildă, în Danemarca, Norvegia sau în unele cantoane ale Elveției,—cînd țărănimea noastră fatal va ajunge să câștige acea situațiune precumpănitoare morală, socială și politică, potrivită cu valoarea ei numerică și însemnatatea ei economică, cu rolul pe care îl are în procesul național de producțiune.

Dar chiar într'o țară ca Franța de pildă, istoria a dovedit, cum a fost silit de atîtea ori să constate și K. Marx, că, deși nici o reformă mai însemnată socială sau politică nu s'a putut realiza *împotriva* țărănimii, totuși și acolo această clasă, singură, nici odată nu a putut să ia asupra-și vre-o inițiativă sau să aibă măcar un rol mai activ în luptele politice,—cu toate că în ea de mult a pierit până și amintirea vremurilor de iobăgie, iar cultura mai veche, practicile administrative și judiciare mai curate, regimul politic mai sincer, ca și educația politică a maseilor mai serioasă ce rezultă din toate acestea, crează pentru țărănimea franceză atîtea împrejurări prielnice, de cari nu are încă parte cea rominească.

A nădăjdui, în asemenea condițiuni, ca experiența seculară să fie desmințită *în momentul de față* tocmai în România, a crede că la noi țărănimea de rînd poate avea, acum de îndată, un rol de inițiativă și o organizație politică proprie independentă, chiar în lupta ce se impune, fără aminare, pentru democratizarea țării,—înseamnă a părăsi terenul ipotezelor permise pentru gîndirea științifică,—iar cit pentru minuni, ele nu sînt mai cu putință în sfera socială sau politică, ca în sfera fenomenelor fizice.

După desvoltările de mai sus, și din tot șirul acestor studii, socot că nu-mai e nevoie să stăruim mai mult asupra acestui punct.

Dar în sinul țărănimii noastre se poate observa diferențierea unui nou element social,—al *frunțașilor satelor*, asemănător cu acea *yeomanry*, a căreia însemnatate pentru luptele politice din veacul al XVII din Anglia o scoate la iveală, cum am văzut, Fr. Engels.

Ridicați puțin deasupra mulțimii printr'o împrejurare fericită sau alta, într'o situație materială mai prosperă, cu multă autoritate în mijlocul consătenilor, frunțașii satelor, acest simbul al viitoarei mici burghezii rurale,—oricât de mult s'ar putea desvolta în urmă germenii antagonismului de interese între ei și obștie,—pentru moment sufăr alături de obștie toate neajunsurile situațiunii actuale și, în marea problemă politică a zilei, interesele lor coincid cu ale obștiei. Pe acești frunțași îi jignește adinc situația lor intolerabilă în toate privințile, îi demoralizează și înjosirea în fața acestui «parlamentarism», în care nu se găsește loc pentru ei; îi exasperează lipsa de viață cetățenească la sate, nesiguranța isvorită din disprețul legilor și abuzurile administrative; îi înădușă mai ales neputința oricărui expansiuni și înălțări în acest regim, care nu suferă stări intermediare între gloata robită și o mină de potențați ai oligarhiei privilegiate, și care mereu îi amenință, pe ei înșiși sau pe copiii lor, să-i afunde din nou în gloată,—regim ce oglindește atît de minunat repartizarea proprietății noastre funciare.

Alături de elementele mai viguroase ale țărănimii, își găsesc locul lor firesc, între frunțași, și intelectualii satelor, în primul rînd *învățătorii* și *preoții*, pe care îi strivește mecanismul nostru politic și social deopotrivă cu țărani și care simt prea dureros nepotrivirea între însemnătatea morală și socială a misiunii lor și înjosirea și mizeria, pe care fatal trebuie să o împartă cu o țărănime ticăloasă și robită, pentru a nu-și da seamă de solidaritatea ce o leagă în momentul de față cu obștia, în lupta pentru desrobire.

Dacă n'am avea alte indicațiuni, decît rolul ce li se atribuie în răscoalele din primăvara 1907, precum și furia cu care sînt atacate de partea reacționară a societății noastre tocmai aceste elemente dela sate,—până la planuri de a deslănțui, *împotriva lor* mai cu seamă, scorpionii unor guvernatori generali *à la* Kaulbars sau Trepov,—încă ar fi destul pentru ca să ne lămurim asupra rolului și a menirii lor adevărate în viața noastră publică, în acest moment istoric.

Iar în orașe, vădit, aceiași menire o are «mici burghezii».

O categorie socială întreagă nu poate fi determinată, în acțiunea ei politică, decît de *interesele ei comune*. Acest fapt sînt siliți să-l recunoască astăzi toți istoricii, oricărui partid ar aparține ea, cînd voesc să ne explice mișcările sociale dintr'o epocă dată și atitudinea diferitelor elemente ale societății. Cetiți măcar recensia cărții profesorului Kaindl din Cernăuți, datorită d-lui Ioan Bogdan, unde d-sa încearcă să ne lămurească politica burghezimii germane din trecut¹⁾.

Din acest punct de vedere, interesele materiale ale micii noastre burghezii orășenești se află, vădit, într'o strînsă atîrnare de prosperitatea clasei țărănești. Într'o țară atît de precumpăni-

1) „Conv. literare“, No. 12, 1907, pag. 1178.

tor, putem spune exclusiv, agricolă ca România, orașele și ținșoșoarele, în afară de caracterul lor administrativ, sînt numai mici centre de comerț pentru populațiunea rurală înconjurătoare. Numai înălțarea țărănimii, ridicarea puterii sale de consumațiune poate determina înflorirea comerțului și a micilor industrii orășenești, dela cari atîrnă, deci, înălțarea materială și a micii burghezii din ținșurile noastre.

Mai mult. Mica burghezie orășenească suferă și ea foarte mult din cauza lipsei de adevărată viață cetățenească, din cauza atotputerniciei oligarhiei privilegiate, a nesiguranții izvorite din ilegalitățile și abuzurile administrative, și are cel puțin tot atita interes, ca și țărănimea și fruntașii satelor, de a lupta pentru reformele democratice.

Fiecare membru al acestei clase, luat izolat, e prea slab pentru a putea rezista presiunii celui dintăiu sub-comisar, sau chiar sergent de oraș, însă interesele lui *de clasă* în această privință sînt foarte lămurite. Dacă din cauza organizațiunii noastre electorale, care permite administrațiunii de a influența direct și *individual*, prin prigoniri, amenințări sau corupțiune, pe fiecare alegător în parte, această clasă nu și-a putut da încă măsura puterii sale în sfera politică, din acest fapt însă suferă înainte de toate ea însăși, *ca clasă*, și tendințele ei adevărate se vădesc îndeajuns din faptul că, mulțumită ei mai ales, la noi nu pot de pildă reuși decit ziarele de opoziție extremă, indiferent dacă e vorba despre «Adevărul» quasi-socialist sau «*Neamul românesc*» cu antisemitismul lui feroce: ținșovățul de rînd le ia pe amîndouă, și le gustă deopotrivă, direct proporțional cu violența de limbaj la adresa «guvernului», a «partidelor istorice» a «politicii» sau a «politicianilor», — fiindcă în aceste atacuri vede, înainte de toate, lovituri îndreptate împotriva *sistemului*, a cărui victimă este și el. Această stare sufletească a micii burghezii orășenești explică și aureola, care înconjoară pe cei ce pretind că planează «deasupra partidelor» și se luptă împotriva «politicii» și a «politicianilor», — aureolă care ispitește, din cauza aceasta, cu atita ușurință voințele slabe și inteligențele mediocre.

Dar nu poate întîrzia momentul cînd și cel mai mărginit «mic burghez» va înțelege, că viața politică nu e cu puțință fără... «politică» și fără «politicieni», și că interesul superior nu poate cere înlăturarea vieții politice înseși, ci numai o îndrumare a ei în alte direcții, și, prin urmare, impune crearea unor anumite condițiuni, — adică tocmai *democratizarea instituțiunilor noastre*.

De altfel, și K. Marx de atitea ori arată în studiile sale, că și în Apus mica burghezie orășenească, cu tot îngustul ei orizont social, a dat întotdeauna dovezi de multă putere combativă și chiar de spirit revoluționar în politică: ea constituie acolo forța tuturor partidelor *radicale*.

Nc-a rămas să spunem cîteva cuvinte despre ultima categorie socială ce ne interesează aci, — *intelectualii*.

Sub „intelectuali“ se înțeleg aici toți acei oameni de elită, cări, mulțumită inteligenței, talentului sau cunoștințelor superioare, servesc societății tocmai prin aceste însușiri și trăesc în același timp din *munca intelectuală* în diferite ramuri de activitate, — în știință, în literatură, în conducerea serviciilor publice sau a diferitelor întreprinderi productive în sfera economică, — ca profesori, scriitori, medici, ingineri, specialiști de tot felul, funcționari publici, etc. etc.

Dintr'un punct de vedere mai larg, toți intelectualii, vădit, fac parte din *categoria socială a muncii*, deși nu participă prin munca fizică la procesul de producție, însă situația lor socială se deosebește, și s'a deosebit întotdeauna, atit de mult de aceea a celorlalte categorii de muncitori, încit e foarte legitimă cercetarea specială asupra rolului lor social și politic distinct.

Concepția social-democratică curentă e dispusă să vadă în această categorie o clasă de mercenari, cari pun întotdeauna la dispoziția claselor dominante știința și talentul lor, în schimbul avantajelor materiale.

Această concepție păcătuște însă împotriva datelor istorice și sociologice pozitive.

În antichitate, începînd cu vechile state din India, Egipt, Asiria, Iudea etc., dintre intelectuali se recruta *casta preoților*, care monopoliza toată cultura, toată știința și arta timpului, în diferitele lor manifestări.

Prin urmare, intelectuali, departe de a se prezenta ca o clasă de mercenari în serviciul *altor clase*, formau atunci ei înșiși clasa cea mai superioară a societății, în minile căreia se concentra puterea și avuția.

Și această situație le-o asigura tocmai *funcțiunea lor socială* ca intelectuali, — funcțiune indispensabilă pentru orice societate.

Ideile antichității în această privință se pot caracteriza prin locul, pe care îl ocupă intelectualii, — *«filosofii»*, — în Republica lui Platon, ca o clasă cu o situație socială mai înaltă chiar decît casta militară.

Ca o supraviețuire a instituțiilor antice în această privință se poate considera mandarinatul din China de astăzi, unde la toate treptele sociale nimene nu se poate urca, decît printr'o gradăție de examene și concursuri menită să constate măsura culturii și a talentului aspiranților.

Deasemenea, în tot cursul evului mediu și, putem spune, până la căderea regimului feudal, numai clerul îndeștula nevoia pe care o avea societatea de învățați, literați, medici sau artiști, — *«universitățile»* apar în acea epocă ca o instituție pur clericală, iar monastirile, pe de altă parte, sînt și focare de cultură; clerul împărțea cu nobilimea și funcțiunile administrațiunii publice.

Clerul medieval însă, este în același timp o clasă privilegiată, alături de nobilime. Istoria cunoaște multe cazuri, cînd la

orice încercare de a se atinge de privilegiile sale, clerul răspundea cu energie, invocând tocmai funcțiunea lui socială. Și să nu uitați că în fruntea clerului se afla «moștenitorul sfintului Petru» care, în ierarhia socială a evului mediu, ocupă un rang superior chiar Impăratului, și fiecare pagină a istoriei medievale ne vorbește despre lupta pentru supremație între acest reprezentant al intelectualilor epocii și purtătorul puterii materiale a societății, Impăratul.

Numai cu triumful burgheziei și întronarea capitalismului se poate vorbi despre degradarea clasei intelectualilor din situația ei superioară.

«Burghezia,—spun K. Marx și Fr. Engels,—a desbrăcat de aureola lor toate profesiunile considerate până atunci ca venerabile, și venerate. Din medic, din jurist, din preot, din poet, «din savant ea a făcut simpli salariați»... 1).

Să nu ne înșelăm însă asupra înțelesului adevărat al situațiunii intelectualilor în societatea modernă, în care ei dela început apar ca servitori ai capitalismului. Nimene nu arată cu mai multă putere caracterul revoluționar al capitalismului în această societate, și rolul lui, cu toate urmările întunecate pentru muncitorime, nu numai necesar și folositor din punctul de vedere al societății întregi, ci și pentru viitorul muncitorimii înseși, ca tocmai autorii «Manifestului comunist», din care nu mă pot opri să nu reproduc una din cele mai frumoase pagini scrise de ei:

«Burghezia a dovedit cum brutala manifestare de forță în «veacul de mijloc, atât de admirată de reacționari, își găsește urmarea naturală în lenea cea mai josnică. Ea, cea dintăiu a arătat ce poate săvârși activitatea omenească: ea a săvârșit minuni cu mult mai mari ca piramidele Egiptului, ca apeductele romane și catedralele gotice; ea a condus expedițiuni mai mărețe decît anticele migrațiuni ale popoarelor și cruciadele...

«Burghezia, dela venirea ei, abia de un secol, a creat forțe productive mai variate și mai colosale, decît toate generațiunile trecute luate împreună. Subjugarea forțelor naturii, mașinile, aplicarea chimiei la industrie și la agricultură, navigațiunea cu aburi, căile ferate, telegraful electric, defrișarea de continente întregi, canalizarea riurilor, populațiuni întregi «șite ca prin farmec din pămînt.—ce secol anterior putea măcar bănuî, că astfel de forțe productive zăceau ascunse în muncă socială?»... 2).

Dar toate aceste minuni capitalismul nu le-ar fi putut săvârși fără concursul intelectualilor, cari îi puneau la dispoziție comorile științei și ale talentului lor!...

E de mirare, deci, că intelectualii conștienți de importanța colaborării lor în aceste condițiuni și-au putut însuși în acea-

1) „Manifeste“, pag. 18.

2) *ibid.*, p. 18 și 21.

epocă interesele clasei ce avea o atît de măreață misiune de împlinit? E drept de a explica, pentru epoca de aur a burgheziei, această psihologie a intelectualilor, ca clasă *cu o anumită funcțiune socială*, numai prin situațiunea lor de salariați, de „mercenari ai capitalismului“?

Doar chiar reprezentantul tipic al „marxismului“ îngust și netolerant de astăzi, K. Kautsky, e silit să mărturisească în privința intelectualilor, că această clasă „se distinge mai întăiu prin vastul ei orizont intelectual și prin înrădăcinata facultate de abstracțiune. Acest strat al populațiunii se ridică cu cea mai mare înlesnire pe deasupra prejudecăților de clasă și de profesiune, deasupra intereselor particulare trecătoare, până la idealism, pentru a putea simți și a lua în considerație interesele durabile ale societății întregi, și a le apăra.“¹⁾

Nu servilismului de „mercenari ai clasei domnitoare“, ci acestor însușiri se datorește în primul rînd faptul, că intelectualii, ca clasă socială distinctă, fac parte întotdeauna *dintre elementele sociale pozitive*. stau alături de acea clasă, asupra căreia cade într'o epocă dată sarcina istorică de a duce înainte evoluția societății.

Dar elita intelectualilor întrezărește cărările viitorului întotdeauna chiar înainte de însăși clasa cea mai direct interesată. Ei cei dintăiu aprind făclia; ei sînt apostolii și primii martiri ai „lumii ce va să fie“; asupra lor cade sarcina de a lovi în toate prejudecățile și de a săvîrși o revoluție în idei, în ajunul marilor prefaceri sociale; pentru ei e cupa de cucută și coroana de spină; dintre ei au căzut cele mai multe jertfe pe rugul netoleranței...

Gîndiți-vă la opera intelectualilor dinainte de marea revoluție franceză, și chiar la opera pe care o săvîrșesc ei, și în mare parte au și săvîrșit-o, în zilele noastre.

În această constă chiar funcțiunea lor socială de *clasă distinctă*.

Și socialismul nu s'a născut între proletarii propriu ziși, ci între intelectuali. Pe vremea cînd intelectualii creau un sistem socialist după altul, și chiar scriau „Manifestul comunist“, mișcarea pur proletară de protestare împotriva capitalismului se mărginea doar la acte de vandalism împotriva mașinilor. Numai vr'o două decenii după apariția «Manifestului comunist», cele două curente, *prin sfortările repetate și stăruitoare ale intelectualilor*, se contopesc însfirșit în mișcarea social-democratică modernă. Și în zilele noastre conducătorii de frunte ai acestei mișcări și reprezentanții ei cei mai autorizați sînt tot intelectualii, din cari mulți, prin lucrările lor, au adus un prinos prețios tezaurului științii universale.

În România intelectualii nu pot avea iluzii asupra rolului social al capitalismului, care apare aici în formele brutale ale

1) K. Kautsky, — „Le Marxisme“ etc., p. 251.

«capitalului vagabond», și deci nu pot avea ispita de a intra în slujba lui, din motive idealiste, dar nici din motive de ordine materială, față de *acest* capitalism fără vlagă.

Mai curînd, intelectualii, ca și fruntașii satelor și mica burghezie din orașe, au interesul, material chiar, de a lucra pentru înălțarea economică și politică a țărănimii, — ei cari, în majoritate covârșitoare s'au ridicat chiar din acest mediu dela sate sau orașe, și au deci strîns legături cu toate aceste elemente sociale prin însăși originea lor.

Țărănimea emancipată de sub presiunea împrejurărilor actuale, puternică economicște, așezată temeinic pe pămîntul părinților, fatal se va îndruma spre o cultură mai intensivă a ogoarelor sale, va da naștere industriilor accesorii, întemeiate pe operație, și diferitelor alte asociațiuni de producțiune, consumație sau credit, precum ea va avea noi și tot mai multe trebuinți culturale, științifice și literare. Țărănimea daneză, despre care am vorbit într'unul din capitolele anterioare, ne poate sluji de imagine vie a viitorului spre care ne-ar duce dezvoltarea în această direcție. Și cit de multă însemnătate are o țărănime viguroasă pentru cultura națională generală, se poate vedea tocmai din pilda Danemaricii sau a Norvegiei, unde niște mici popoare de țărani, mult mai mici decît poporul nostru, au nevoie nu numai de *licee rurale*, anume potrivite pentru copii de țărani ce nu-și rup legătura cu pămîntul, dar chiar și de universități sătești... Și astfel, aceste mici popoare au putut da omenirii, culturii universale, o literatură din cele mai puternice și mai bogate.

E vădit, dar, că propășirea economică a țărănimii nu numai va deschide un vast cîmp de activitate intelectualilor, prin nevoia ce crează de munca specialiștilor de tot felul în gospodăria țărănească, — agronomi, tehniciani, conducători și directori de cooperative, etc.; nu numai ea va spori enorm cererea de medici, juriști, ingineri, veterinari, etc.; nu numai ea va necesita crearea unui număr mare de școli primare, speciale, secundare și deci, va crea un imens „debușeu“ pentru învățători și profesori de toate gradele; — dar toate acestea presupun și o extraordinară intensivare a *culturii generale*, școli superioare, laboratorii și institute științifice, înflorirea științei pure, a literaturii, a artei, etc.

Ușor se poate deduce ce rol măreț și ce însemnătate socială ar avea intelectualii în mijlocul unei vieți atît de intense, clădită pe aceste baze.

Mai mult. Din democratizarea instituțiunilor unei țări, intelectualii, cei dintâi, cîștigă și direct, nu numai prin faptul că respectul demnității omenesti, al libertății cuvîntului și al gîndirii sînt acele bunuri, pe cari nimene nu le poate prețui mai mult decît tocmai intelectualii; dar într'un regim cu adevărat democratic are mai puțină însemnătate, pentru accesul la diferite demnități publice, legăturile de familie și averea, încît talentului și cunoștinților reale li sînt mai deschise toate treptele mării și ale

puterii, începînd cu administrațiunile locale și sfîrșind cu organele guvernului central.

Astfel, chiar dacă intelectualii, ca clasă, n'ar fi îndemnați decît de interesul lor mai îngust, încă simpatiile lor adînci și reale pentru țărănime, cît și imboldul la luptă pentru realizarea idealului democratic, ar fi asigurate.

Dar, cum am văzut, însuși materialistul K. Kautsky recunoaște, că această clasă, chiar prin orizontul ei intelectual mai vast, e mai capabilă de a se ridica peste interesele înguste de clasă, spre a se pătrunde de interesul superior și general al societății întregi, decît oricare altă categorie socială.

E adevărat că în ultimele două decenii, intelectualii noștri, împotriva acestor considerațiuni, au fost pătrunși mai curînd de un reacționarism fără nici un luminîș. Dar această stare sufletească a fost trecătoare, și astăzi, vădit, asistăm la redășeptarea spiritului democratic. Nu putem intra aici în digresiuni, care ar fi necesare pentru a explica cauzele mai adînci ale acestei întunecări trecătoare, a pornirii reacționare la intelectualii noștri; voiu spune numai în treacăt, că una din cauzele acestui fenomen e tocmai și acea izolare vremelnică a elementelor mai idealiste, ce s'a săvîrșit în acea epocă sub înfrîurirea formulei social-democratice aduse din Apus, și care nu numai le-a sterilizat și le-a zădărnicit orice acțiune publică prin desăvîrșita nepotrivire cu cerințele timpului și ale locului,—dar a și lăsat cîmp liber elementelor mai reacționare, sau pur și simplu «ariviștilor» de tot felul, și le-a dat puțința să-și asigure un moment exclusivă dominațiune asupra spiritului public.

Am trecut astfel în revistă cele mai însemnate din *elementele sociale pozitive*, cari constituie acele forțe active, pe cari trebuie să se raziune generația de azi pentru desăvîrșirea operei generațiunii dela 1848; nu sînt singure: în realitate forțele democratice nu au împotriva lor decît cele citeva sute, maximum 1500—2000 de «familii domnitoare» ale citadelor electorale, dar cari mulțumită sistemului electoral stăpînesc situația.

Dar aceste categorii sociale formează puterea cea mai însemnată, elementul vital al armatei democratice; și izbînda nu poate rezulta decît din colaborarea strînsă între ele, din organizarea și disciplinarea lor politică ¹⁾.

Din toată analiza situațiunii noastre politice interne rezultă prin urmare, că și proletariatul nostru industrial,—atît de neînsemnat numericeste și slab politiceste,—întrucît i se impune vr'un rol politic în momentul de față al dezvoltării noastre po-

1) Dacă această misiune o poate îndeplini vreunul din partidele politice existente, sau dacă se impune crearea unui nou partid,—e o chestiune, din punctul de vedere teoretic, singurul cari ne interesează, cu totul secundară, iar în discuțiuni de politică curentă nu pot intra aici. Dar *a priori* e lămurit, că partidele politice nu se înprovizează, ele nu se nasc decît sub imboldul unor necesități imperioase ale timpului, față de cari partidele vechi își dovedesc desăvîrșita lor neputință și cad astfel iremediabil într'o stare de faliment.

iltice și sociale, nu poate, fatal, face altfel decît să-și unească puterile sale cu grosul armatei democratice.

Fiindcă, altfel, el nu poate figura în bilanțul forțelor active ale societății, nu poate fi un factor al progresului politic și social. 1)

* * *

Iată dar situația ce ni se înfățișează, în urma rezultatelor obținute în tot cuprinsul acestor studii:

Poporul român, în împrejurările lui excepționale, nu poate nici urmări vre-o politică revoluționară, nici năzui la transformarea bazelor înseși ale ordinii sociale, înaintea popoarelor mai fericite din Apus.

El e silit încă să lupte pentru însăși ființa sa națională primejduită atît prin situația lui internațională, întrucît e supus la încercări violente de maghiarizare, germanizare, rutenizare sau rusificare,—cît și prin o alcătuire socială anormală în regiuni întinse, care îngreuează dezvoltarea sănătoasă a claselor mijlocii naționale, atît de însemnate în economia forțelor sociale.

Problema națională ce se pune astfel înaintea noastră, în aceste condițiuni, nu e cunoscută de loc popoarelor înaintate ale Apusului.

Pe de altă parte, problema socială arzătoare din Apus, ca rezultat al dezvoltării capitaliste și al industrializării producției moderne, nu se pune încă înaintea societății noastre, sau se pune cu totul sub altă înfățișare,—și anume, ca chestie țărănească în toată varietatea și lărgimea ei, și nu ca o chestie a proletariatului, ca în Apus.

De aici rezultă deosebiri fundamentale și consecinți incalculabile:

Ne putînd avea loc la noi nici dezvoltarea capitalistă, nici industrializarea țării, în formele apusene,—toată evoluția noastră socială e fatal să se îndrumeze pe alte căi.

În deosebire de situația din Apusul european, deci, problema socială covârșitoare în însemnătate pentru noi, e—cum am spus—

1) Cele spuse în text nu exclud organizarea independentă a proletariatului în sindicate, în vederea scopurilor comune pur economice, și în afara de orice acțiune politică propriu zisă, după chipul organizațiilor de acest fel din Anglia, care atîta vreme n'a cunoscut organizațiunea politică independentă a proletariatului. Profesorul W. Sombart, în cartea lui adesea citată în cursul acestor studii, susține cu multă căldură, că tocmai această lipsă de caracter politic al sindicatelor engleze le-a fost foarte utilă chiar politicește, întrucît, nefînd respinse prin întransigența îndărătnică a proletariatului, partidele politice spre a-i atrage simpatiile au fost silit să facă multe concesii.

Din acest punct de vedere sindicatele, cu tot caracterul lor exclusiv economic, și la noi ar putea avea și efecte politice utile. Însă desigur, chiar pentru înlesnirea scopurilor economice ale proletariatului, el este interesat în lupta politică a celorlalte elemente sociale pozitive, și deci i se impune colaborarea cu ele, și din aceste motive, și colaborarea în formele impuse de împrejurările noastre,—prin acțiunea politică comună.

problema agrară, nesocotită până acum de doctrina social-democratică, care astăzi recunoaște, că agricultura nu urmează legile dezvoltării industriale și deci nu-i sînt aplicabile nici formulele și lozincile întemeiate pe evoluția producției industriale.

În aceste condițiuni, nu numai că proletariatul industrial nici nu se poate dezvolta, și în orice caz nu poate avea vr'un rol politic apreciabil, dar categoria socială a muncii rămîne aproape exclusiv reprezentată prin țărănimе, care nu are nici caracterul social, nici însușirile politice și morale caracteristice proletariatului apusean.

Mai mult. Noi n'am ajuns încă la acea stare de lucruri, realizată și în Apus abia în a doua jumătate a veacului trecut, care face cu putință organizarea muncitorimii într'un partid politic independent.

Iar problema politică urgentă, — democratizarea țării, — nu poate fi rezolvită la noi, cum n'a putut fi rezolvită nici în Apus (unde regimul democratic astăzi poate fi considerat în mare parte ca realizat), decît prin colaborarea strînsă a tuturor elementelor sociale pozitive.

Astfel, nici situația internațională și națională; nici faza actuală socială și politică; nici starea culturală, nici natura problemelor naționale, culturale, sociale, economice și politice; nici caracterul social al diferitelor straturi ale populației, și mai ales al muncitorimii, — nu se pot asemăna în România cu cele din Apus.

Dar întrucît, cum spun înșiși întemeietorii socialdemocratismului, «nici într'o societate nu se poate pune vre-o problemă ce nu e născută chiar în sinul ei», și întrucît nici un partid politic nu-și îndeplinește misiunea, decît rezămîndu-se pe anumite elemente sociale, cari îi pot asigura forța politică îndestulătoare pentru realizarea scopurilor sale, — față de deosebirile semnalate, — e vădită absurditatea încercărilor de a transporta din Apus formulele și practicile «proletare», cum au făcut social-democrații noștri acum aproape un sfert de veac.

Atunci cînd, după doctrina însăși social-democratică, un partid politic e necesar determinat de natura problemelor ce are de rezolvit, într'o fază socială anumită, și de caracterul social al elementelor pe cari se reazimă, sfișitul fatal al acestor încercări a întîrziat încă prea mult: chiar energia și devotamentul luptătorilor pentru această cauză desperată apar ca una din pricinile întîrzierii și în rezolvirea problemei democratice reale...

Și, pentru a ajunge la această concluzie, — la care au ajuns, după atîtea decepții și crize sufletești, și vechii socialiști, — n'am avut nevoie să ne atingem de ineseși bazele teoretice ale social-democratismului; m'am sprijinit chiar în mare parte tocmai pe autoritatea teoreticianilor social-democrației în analiza împrejurărilor concrete din România.

Avem acum nevoie, pentru confirmarea concluziilor noastre, de certificate din partea acestor teoreticieni, cari vădit nu le pot

elibera, în contradicere cu premisele însăși ale teorii lor, decît în necunoștința împrejurărilor concrete ?

Totuși, fiindcă aceste certificate servesc pentru a justifica acțiunea neo-socialiștilor romîni, sau a *adevăraților socialiști* de astăzi,—cum își zic ei pentru a-și manifesta cu mai multă putere disprețul pentru antecesorii lor,—voiu reproduce aprecierile asupra socialismului romîn ale unei autorități, în numele căreia „adevărații socialiști” ei înseși zilnic se închină :

„Literatura socialistă germană, născută sub presiunea domniei burgheze, este expresiunea literară a revoltei împotriva acestei domnii. Ea a fost importată în România în momentul în care abia au fost introduse și formele unui stat modern. Scriitorii și semi-scriitorii romîni s’au aruncat cu lăcomie asupra acestei literaturi, însă ei au uitat că, odată cu importarea în România a literaturii germane, nu a avut loc importarea și a condițiunilor sociale din Germania. Față de condițiunile sociale din România, literatura germană a pierdut orice semnificație practică imediată și a luat un caracter pur literar. Literații romîni și-au însușit ideile germane, cum se asimilează o limbă străină, prin traducere...

„Se cunoaște cum călugării au suprapus pe manuscrisele autorilor clasici ai păgînismului legendele absurde ale sfinților catolici. Literații romîni au operat în sens invers față de literatura germană. Ei strecurau absurditățile lor sub originalul german. De pildă, sub ideia doctrinei germane asupra rolului revoluționar al capitalismului, ei scriau —*cămătăria arendașilor* ; sub proletariat, ca clasa socială cea mai puternică numericeste și cu un rol covârșitor în producțiunea națională, ei puneau o mină de lefegii din budgetul încurajărilor unei industrii agonizante, și așa mai departe...

„Și această frazeologie ei au botezat-o... *adevărutul socialism*...

„Dar odată cu mișcarea poporanistă, lupta împotriva formelor învechite din România începe mai energetică, într’un cuvînt, mișcarea liberală ajunge mai serioasă. Astfel, *adevărutul socialism* capătă ocaziunea de mult dorită de a confrunța reclamațiunile socialiste cu mișcarea politică. El a putut arunca asupra temele tradiționale împotriva liberalismului, împotriva statului burghez, împotriva libertăților burgheze, împotriva reformelor burgheze; el a putut predica maselor, că ele nu pot cîștiga nimic din această mișcare burgheză. Socialismul romîn uită, că critica germană, al cărei ecou stupid este, presupune societatea burgheză modernă, împreună cu condițiunile materiale de existență ce-i corespund și o constituție politică conformă, — lucruri tocmai care trebuiesc încă cucerite în România...

„Cu mici excepțiuni, publicațiunile quasi-socialiste, cari circulă în România, aparțin acestei murdare și enervante literaturi...”

Dar cine e autorul acestei violente diatribe, pe care eu personal nu mi-ași permite să o adresez socialiștilor noștri ?

Sint . . . . *K. Marx și Fr. Engels!*... 1)

N'am înlocuit în tot pasagiul acesta decit numele de Franța și Germania prin acela de România și Germania (și bine înțeles, încă vr'o două trei expresiuni spre a păstra „coloarea locală“). El se referă la Germania di'nainte de 1848, cînd se introduceau acolo fără rost ideile literaturii socialiste franceze.

Dar condițiunile sociale ale Germaniei din 1848 erau *cu mult mai apropiate* de cele din Franța din aceeași epocă decit condițiunile sociale ale Romîniei de astăzi față de Germania!...

E ușor să deducem de aici, față de acest fel de a gîndi al lui K. Marx, care ar fi fost judecata lui asupra „adevăraturii socialism“ din Romînia...

Cu atît mai mult, că succesul relativ al socialiștilor noștri nu poate avea de rezultat decit abținerea unei părți din muncitorimea orășenească dela colaborarea cu celelalte elemente sociale pozitive, în lupta pentru democratizarea țării, servind astfel numai cauza reacțiunii, — încît ei, cu drept cuvînt, își pot atrage cuvintele d-lui Gherea, pe care le-am pus ca *motto* în capul acestor studii :

«Socialiștii trebuie să țină bine seama să nu dea cu oiștea socialistă în gardul reacționar»...

Dar n'am isprăvit încă.

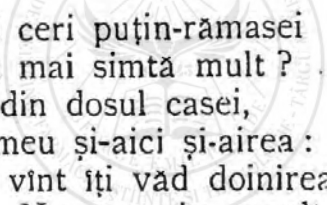
(*Va urma*)

C. Stere

1) „Manifeste“, p. 50—54, *passim*.

NUCUL

Tot mai ceri puțin-rămasei
Inimi să mai simtă mult ?
Nucule din dosul casei,
Tot al meu și-aici și-airea :
Ziua 'n vînt îți vad doinirea,
Noaptea și-o ascult.

Umbra ta 'nvălia rotundă
Masa cea de nu-știu-cînd,
Și-amindoi pe banca scundă,
Eu robînd suflarea 'n gură,
Și, cu acu 'n cusătură,
Mama-mea cîntînd.

Jale tu, din legănată
Doină, ce de-amar omori !
Dar tu știi că niciodată
Nu cîntam, urmîndu-i cîntul,
Numai, nuce tu, și vîntul
O 'nsoțiai aori.

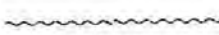
Și-urmarind fugara-mi minte,
Mă 'nvățai, prieten bun,
Cum s'adun în gînd cuvinte,
Și-mi cîntai spre-a-mi da cărare,
Și vedeam că ies cîntare
Vorbele ce-adun.

Ca și-atunci, mai coase mama,
Coase și suspină rar,
Dar cînd da 'ndărat marama
Desvălindu-și cîmpul frunții,
Parul ei e alb ca munții
Ernii lui Ghenar.

A murit pe lunca macul,
A murit și-i mult de-atunci.
Rasvrătit se miră acul
Mini trudite-acum că vede—
El e tot copil, și crede
Că-i tot vara 'n lunci.

Plînge-acum cîntînd sub tine,
Nucule, pe cel ce-i dus—
Nu mai vine, o nu mai vine!
Și-și îngroapă 'n palme fața:
Cît de tristă-i sting ei viața,
Neguri din Apus...

G. Coșbuc..

Datorii Uitate

Fragment.

Cu trenul de dimineată D-na Corbu plecase, chemată printr'o telegramă de tatăl ei, care se afla bolnav la Iași.

Petre Corbu, care-și petrecuse soția până la gară, se întorcea pe jos în oraș singur, necăjit. La capătul șoselei se opri o clipă, parcă-i era urit să se întoarcă acasă. Cum n'avea oră de curs la liceu în dimineța aceea, se îndreptă agale spre port; voia să mai scape de grija care-l stăpânea.

Din capătul șoselei apărea întreaga panoramă a portului cu viața, mișcarea și culorile văzute în zarea albăstrie a luciului apei. Citeva bărci pe Dunăre departe, cu pinzele în vânt, păreau niște fluturi albi în zbor, jucându-se deasupra apei. Un remorcher mic, ca un gândac, sfiriind răgușit, tira în urma lui un șlep de patru ori mai mare, greoiu, cu burta plină de grâul pe care-l înghițise.

O pornise desigur spre Brăila.

În port se încărcau la cheu vre-o opt vase cu rapiță și grâu.

Și Petre Corbu nu se mai sătura privind toată mișcarea aceea, alergătura, lucrul grăbit și fuga hamalilor desculți pe schelele de lemn cu sacul în spinare.

Cum sta privind la grâul auriu ce se scurgea în valuri, ca apa, într'una, el se gindea la bogăția țării aceștia:

— Cit aur n'a plutit pe Dunăre și mare, spre țări îndepărtate, hrănind o lume întreagă în scursul atîtor vremuri.

* * *

Petre Corbu era de curînd numit profesor definitiv de istorie la liceul acestui oraș de pe malul Dunării.

Ridicat de jos de o mîină bine-voitoare, muncise ani de zile, chinuit prin școlile statului până izbutise a-și face un loc sigur și tihnit în lume.

Singurul băiat al lui Arghir Corbu, dascălul bisericii din

Cuzăni, Petrică crescuse mai mult prin curtea bisericii, ca un copil fără mamă. Coana Profirița, preuteasa, o femeie miloasă și bună, se îngrijise de copilul acesta din ziua în care închise ochii dascălița. Dascălul Arghir, om sărac și cuminte, nu hrănea năzuinți deșarte și nu visa pentru fiul său o soartă mai mare decât credea că i se cuvenea. Ca să ajungă băiatul mai sus decât dînsul, era bine, dar din cele citeva prăjini de pămînt nu-l ajutau puterile să scoată atîta cit i-ar fi trebuit băiatului să învețe carte mai departe, la oraș.

Era mulțumit că sfîrșise cu bine școala din sat și se fălea chiar cu băiatul care-i ținea isonul în strana din dreapta.

Dar cine poate cunoaște drumul ursitei fiecărui om ?

Deși chemarea firească a lui Petre Corbu părea a fi aceea de a urma viața tatului său la lucrul cîmpului și în slujba bisericească, o întîmplare neașteptată îi schimbă *macazul* vieții, cum spunea chiar el rîzînd, de cite ori povestea plecarea lui la oraș.

Era în adevăr o întîmplare căzută parcă din cer.

Ce frămîtare a fost atunci în tot satul, mă rog și până în ziua de azi povestesc bătrînii cum s'a întîmplat o asemenea minune, care nu s'a mai pomenit decât în evanghelie.

Era tocmai în ziua de Sîntă-Mărie, și lumea forfotea pe ulița satului și în bătătura cîrciumii, ca în zi de sărbătoare, cînd așa pe la o toacă se auziră clopote și zurgalai dinspre podul Troțușului. Și o trăsură de tirg, trasă de patru cai negri înhămați buziș, se vedea venind în goană, într'un nor de praf, pe șoseaua Bacăului.

În trăsură era un militar cu chipul roș și o cucoană cu umbrela albă. Nimeni n'a putut bănui ce anume caută boerii aceștia în Cuzăni și de ce se oprise tocmai în poarta bisericii.

Părintele Ilie, pe care povoara celor optzeci și opt de ani îl îndoise de mijloc, dar nu-i îmbătrînise inima, se'nvirtea printre căpițile de fîn proaspăt cosit din livada bisericii. Căuta loc potrivit pentru clăditul stogurilor care trebuia să înceapă a doua zi.

— D'apoi bine părinte, nu lași lucrul nici în zi de sărbătoare? Erai mai fercheș cînd slujeai la Sfinții Apostoli la Bacău.— zise rîzînd militarul, care privea pe deasupra zaplazului în livadă.

Părintele, pe care îl prinsese vremea numai în camașă, surprins și rușinat oarecum, nu știa ce să răspundă, dar striga mereu la un băetan să deschidă porțița și să-i aducă antereul din tindă.

De cum a intrat în curtea bisericeii, militarul a început a căta cercetător împrejur, parcă ar fi vrut să vadă dacă sînt toate rînduite la locurile lor.

— Da' ici, lîngă biserică, era un măr domnesc, părinte ?

— He ! de cîți ani s'o uscat saracu.... L-am tăet și l-am pus pe foc.

— Da' dincoace, în spatele bisericii, era casa dascălului Chitic, cela scurt și schiop?

— D'apoi de cîți ani l'o ertat D-zău pe Chitic... și casa i s'o daramat că era o cocioabă. Pesemne c'ai mai fost matale pe la noi prin sat, că tot lucruri vechi de-atiția amar de ani mă întrebi.

Și părintele, ridicîndu-și sprincenele albe și stufoase, căta mirat și în zădar își chinuia fruntea încrețită să poată regăsi în minte infățișarea acestui om chipos și mîndru, cu barbișonul tăiat după ciocul lui Cuza.

— Profirițo! Profirițo! ia gătește de dulceți pentru boeri — strigă părintele, pe cînd intrau cu toții în casa răcoroasă în care plutea mirosul de gutui.

— D-zău, să mă erte și să mă ertați și d-voastră, d-le căpitan, tot stăruia părintele, dē, bătrînețele pesemne, că nu mă mai ajută capu ista al meu. Nu-mi aduc aminte defel să vă fi cunoscut cîndva.... Da' oricum, să nu vă fie cu bănuială, da' cu ce daraveli v'ați abătut și pe la noi prin partea locului?

Militarul se ferea să răspundă limpede, tot schimba vorba și întreba pe rînd despre toți oamenii din sat, pe cînd fața i se lumina de-un zîmbet voios, prietenesc.

— Părinte, da' era și-un băet: Panaite, mititel și nespălat, ia așa de pripas prin curtea bisericii, îți mai aduci aminte de el sfinția-ta? Unde mai e băetul cela, părinte?

— He!... Pitache.... băetu Siritencii. Maică-sa, vădană, l'o lasat pe drumuri. Cine știe pe unde o mai fi.... ia s'o ales un soiu rău, c'o fugit la țîrg cu niște cărăuși și nici până în ziua de azi nu s'o mai întors. Aminteri s'arata isteț și cu tragere de inimă la carte, dar ușărnice.... soiu rău și pace.

— L'ai mai cunoaște, dacă l'ai vedea, părinte?

— D'apoi de unde, cînd de-atiția ani i s'o perdut și urma? gîndesc c'a fi murit pe undeva.

Cucoana, care urmărea cu ochii în lacrimi toate vorbele care se schimbau, nu mai putu să se stăpînească.

— N'a murit, părinte, ăsta-i Pitache, părinte.... Și bătrînul stătu o clipă nedumerit cătînd țîntă înaintea, apoi se răpezi la icoane, luînd în brațe pe Maica Domnului.

— Doamne prea-curată, făcătoare de minuni, mort ai fost s'ai înviat, perdut ai fost și te-am aflat... Și, printr'o perdea de lacrimi calde, părintele se uita și-l măsura din cap până 'n picioare și nu-i venea să creadă că cel ce se afla înainte-i în haine boerești cu galoane de aur și copilul cela sprintar și de pripas de altă dată erau unul și acelaș om.

Cinci zile cit a stat colonelul în Cuzăni, la casa părintelui Ilie, lumea nu mai contenea venind care dincotro să vadă cu ochii minunea care se povestea.

Dintre dinșii, din satul lor, dintr'un copil de pripas să se ridice un om care să ajungă până la așa mărire și slavă—cine ar fi crezut vreodată?...

— Cine poate ști din toată mulțimea chemată care va fi cel ce este alesul Domnului,—zicea părintele la toți cei care-l cercetau să aștepte cum s'a întâmplat minunea.

Și părintele, de câteori vorbea de întâmplarea asta, își arunca ochii la icoane și se apleca de șale cu mâinile încovoiate în chip de metanii. Că-și aducea aminte Sfinția-sa de unele fapte pentru care se mustra oarecum.

— Dă... D-zău să mă erte, spunea în taină la câte unul, iaca l-am și bătut uneori, zău așa, mă rog, ca pe-un copil... ca acumă îmi aduc aminte când l-am prins cu mina în căldărușă la o zi 'ntăi. Dă, de unde puteam eu să gîndesc ce-are să ajungă el odată... cum e scris omului, care trebuie să ajungă boer, ajunge; care nu, rămîne țăran pămîntean.

... Și colonelul a răscolit tot satul și s'a sărutat cu toți tovarășii din vremea copilăriei, de pe cînd umbla desculț și cu capul gol, prăjindu-se pe nisipișul cald, la malul Troțușului.

Și toți erau acum încărunțiți de vîrstă și nevoi, c'o droae de copii pe urmă, cu toții gospodari, care mai cuprinși care mai săraci, după cum le fusese partea fiecăruia pe lume.

Cel dintăiu pe care a dorit să-l vadă colonelul era Arghir Corbu, dascălul bisericii satului; de dînsul îi era mai tare dor, că îi fusese așa de bun prieten, căci se aveau ca frați de cruce amîndoi. Cu el fugise din Cuzăni acum vre-o treizeci de ani în urmă, într'o noapte, c'o tabără de cărăuși, care mergeau cu sare la Bacău.

Și cum aveau băeții condeiu bun, că-i învățase bine a scrie părintele Andrei de peste vale, au fost primiți ca scriitori pe cîțiva sorocoveți pe lună la căpitănia poștei, cum era pe vremurile acelea.

Pe mesele șchioape, pe care scîrțiau condeele toată ziulica, se lungeau noaptea visînd visuri frumoase, deși aveau drept căpătăiu grămezile de condici și de hîrtoage.

Copiii fugari crescuți la țară, cînd se vedeau acumă cu degetele albastre de pete de cerneală, și cînd se năbușau de praful din condicile arhivei, lăcrămau și se gîndeau cu jale la viața fără grijă pe cînd hoinăreau pe prundul Troțușului departe.

Însă nu-i pe lume dar mai mare decît o minte îndrăzneată în vremea tinereței. Arghir n'a mai putut răbda de dorul de acasă; și într'o dimineată a pornit'o întins pe jos la țară înapoi, așa că a rămas numai Pitache singur și încăpăținat să lupte cu viața de oraș.

I se înfipsese în minte o vorbă înțeleaptă, rămasă din bătrîni și pe care i-o spuse părintele Andrei pe cînd era la școală: că fiecărui om norocul îi bate în ușa, macar odată în viață, și dacă nu-i dă drumul atunci, apoi zădarnic se mai căește în urmă.

A stat și s'a hrănit printre străini, până ce, sfătuit de unul și de altul, s'a hotărît de bună voe să intre în oștire. Și cum era pe-atunci, cînd toate se întemeiau din nou, țara avea

nevoe de oameni cu carte și, în lipsă, îi ceruse și lumii de la sate, iar satele i-au dat deajuns și de prisos.

Deștept și muncitor, în școala grea a armatei, încetul cu încetul se înălțase din grad în grad până la starea pe care n'o visase nici el, nici nimeni dintre ai lui.

Cînd a fost să plece colonelul din Cuzăni, s'a ținut mult de Arghir ca să-i dea băiatul să-l ducă la oraș.

— Am să ți-l fac om, zicea el încrezător și sigur... Dacă eu din nimic am ajuns unde sint, d'apoi băiatul ăsta, pe care eu am să-l ajut și să-l călăuzesc în viață.

Și Petrică, mititel că abia îi ajungea capul, tuns chilug, până la clanța ușii, cu obraji umflați și rumeni de arșița verii, cătînd cu ochii în jos la picioarele goale și înțepate de mărăcini, asculta cu spaimă cum i se croia soarta vieții lui.

Ce n'ar fi dat să scape mai curînd de-acolo din fața boerilor, și să alerge afară, unde îl aștepta Mitriță, băiatul morarului, cu prințătoarea de vrăbii cea nouă la care lucrau de-o săptămînă. Și cînd l-a întreat colonelul de vrea să meargă cu dinsul la oraș, nici n'a fost chip să-i desclește gura; — lui Petrică îi dase ochii în lacrimi, și abia de mai zărea strălucind guloanele la mina care-l mîngîia, ținîndu-l de bărbie.

— Așa-i el rușinos cu lumea străină... da' are să se'nvețe el, căuta să-l aperse tătucă-său... să te faci a-l vedea pe-afară, că numai gura lui s'aude.

Părintele Ilie s'amestecă în vorbă :

— D'apoi bine, măi Petrică, tu nu vrei să te faci boer?... macar s'ajungi cînd îi fi mare iote așa de mindru... că să fi avut și tată-tău mînte la vreme, nu se mai canonea acuma.

— He... pesemne așa mi-o fost scris... că dacă ar ști omul dinainte—și dascălul oftă din greu apăsîndu-și cu pumnul furca pieptului—amu... ce să mai zic... dacă așa mi-o fost partea—sfîrși clatinînd încetîșor din cap.

... Și într-o dimineață răcoroasă de August, a plecat trăsura colonelului în sunetul clopotelor, prin mijlocul satului.

Pe capră sta Petrică, premenit curat, ținîndu-și o legătură cu schimburi în brațe și urmărind cu ochii cum s'alungau în goană copitele cailor îndemnați de biciu.

Cînd s'a pierdut din ochi trăsura spre podul Trotușului, departe, atunci au intrat tăcuți, pe poarta bisericii, părintele Ilie, dascălul și coana preuteasa, care n'a mai putut răbda :

— Nu de alta, zicea ștergîndu-și ochii, dar îi prea mititel... unde s'o mai pomenit să-l dai așa de fraged printre străini...

— Las, că are să fie bine, grăi părintele către Arghir, care mergea tăcut cu ochii în pămînt.

Și până acuma încă mai povestesc sătenii din Cuzăni de întimplarea asta. Duminica și în sărbători cu toții privesc portretul pe care părintele Ilie l-a pus chiar în pridvorul bisericii dia sat,—precum ca să se știe de cătră tot norodul, că omul care

s'a ridicat de acolo, dintre ai lor, nu i-a uitat, că el a zugrăvit biserica din nou, a refăcut școala și a îngrădit frumos mormîntul părintelui Andrei, care-i pusese bucoavna pentru întâiaș-dată în mină.

*

Cu știința lui și cu stăruința colonelului, Petrică izbuti să intre ca bursier în internatul liceului din Iași.

Speriat și zăpăcit de zgomotul și învălmășala lumii, cu greu s'a fasonat și el în chipul școlarilor din internat.

Mai toți erau băeți săraci, veniți de pe la țară ca să-și deschidă drumuri, să poată să răzbească în vieața de virtējuri a lumii de oraș.

Ce luptă cu programul și orele de clasă, care treceau în chinuri până suna afară glasul cel răgușit al clopotului școlii...

De cîte ori nu-l apucase plînsul și dorul de acasă, cînd rămînea cu ochii pierduți, cătînd pe geam în zarea fumurie spre culmile Galatei acoperite de vii și de livezi. Și cîte umilinți nu trebuia să îndure,—de cîte ori nu-și simțise obrajii imbujorați de sînge. În certuri copilărești pentru un creion sau pentru o calamă, i s'aruncau din partea *externilor* vorbe răutăcioase: «că-i venit dela oi, că-i tot țaran, deși stă tot la un loc cu băeții de familie bună».

Și uneori plîngea de ciudă sara în dormitor cu pătura pe cap, că să nu-l vadă nimeni. Tîrziu, cînd somnul îl biruia la urmă, visa visuri frumoase văzîndu-se departe pe malul Troțușului, în satul lui, la munte.

În toate duminicile avea eșire în oraș. Cu ce grijă își curăța hainele albastre și nasturii cei aurii... Mîndru în uniforma școlii, pleca întins acasă la colonelul, privindu-se în geamuri la prăvălii pe stradă.

Cît de tare îi bătea inima de cum intra pe ușă,—il înfiora tăcerea aceea rece din sala de intrare. Și ce încordare în vorbă și mișcări; veșnic cu frica să nu facă vre-o stingăcie, la masă mai cu samă. Duduia Maricel, fetița colonelului, un drăcușor brunet cu părul creț și prins în panglici roșii, avea niște ochi așa de negri și pătrunzători, că bietul Petrică, simțîndu-se privit, trebuia să stea smirna cu ochii în farfurie.

Examenele îl răzibunau de suferința de peste an. Tăranii bursieri ieșise premianți mai în toate clasele liceului din Iași. Și umilința, ce la 'nceput le aplecase capul, cu încetul se prefăcea în mîndrie trufașă sau ascunsă. Patimile se răscoleau de ambiție în cei tari care aduceau în luptă putere de muncă și voință.

Cu cît vremea trecea și Petre se deprindea cu viața și cu lumea în care se 'ndrumase, cu atîta slăbeau legăturile de locul din care se desrădăcinase.

În cei dintăi ani își petrecuse vacanțele la țară. Tot satul se minuna de dînsul, cît de cuminte și învățat era. «Domnul Petrică» îl numeau băeții cu respect.

Iar dascălul Arghir s'a închinat, cînd l'a văzut întăiu; mai anu-i venea să creadă că e Petrică al lui, așa era de mîndru în

haina lui albastră, cu șapca aplecată pe-o parte, tăcut și măsurat în toate.

Cînd s'a făcut mai mare, vre-o cîțiva ani dearîndul, nici n'a mai dat prin sat; găsise o *preparație*, de unde putea să ciștige și în timpul vacanței de vară.

În cursul superior îl părăsi ambiția cea școlărească, cititul îi deschisese orizonturi noi și largi. El, care ani de zile nu avusese altă țintă decît să ajungă întăiul, acuma răsfoia cu silă caetele de școală, în timp ce sorbea cu lăcomie cărțile oprite, aduse pe ascuns și ținute pe sub saltele în dormitorul școlii.

În scurt timp, era deochiat dealbinelea, direcția îl trecuse de mult pe lista neagră, — de cînd într'o oră de latină fusese prins citînd pe ascuns o revistă urgisită.

Cu'n fel de mîndrie și înălțare de sine, Petre Corbu își primi pedeapsa care-i atrăgea pierderea bursei.

Trebuia să se hrănească singur.

Dar cit de tare și hotărit era! Un vis măreț îi îmbăta simțirea în dorul lui de luptă în focul tineretei. Și în viața-i de student sărac, în vîlmășeală crincenă a luptei pentru trai, cunoscu mizeria, umilința, revolta și descurajarea...

De cite ori nu a simțit că șovăește și-i gata să cadă îngenunchiat, și iarăși s'a ridicat încordîndu-și puterile din nou.

Tirziu a răzbătut. Ajunsese la țintă. Era asigurat, dar nu mai era acelaș.

.....
Incepuse a se îngrășa, de cînd se însurase. Mustețile negre, care-i cădeau în jos, le întindea mereu pe obrajii rumeni și innăspriti de briciu.

Greoiu, cu pălăria moale trasă pe ochii din care se perduse strălucirea cea vie de altădată, puțin plecat, pășea rar și potolit, făcînd acelaș drum în fiecare zi de-acasă pînă la școală. Judeca sănătos, dar prea vorbea puțin și nu putea să lege prietenii mai strînse.

După ce s'a stîns și dascălul Arghir, el n'a mai dat pe acolo. De satul lui s'a înstrăinat cu totul. De ce, nici el n'ar fi putut să spue. Și nici n'a căutat vreodată să-și lămurească viața, legînd-o cu trecutul de unde a fost plecat.

Neașteptînd nimic în viața-i tihnită, monotonă, se mulțumea să-și păstreze locul pe care-l prinsese în trudă și necazuri.

Corect și cumpătat, nu încerca a se înălța mai sus, de teamă să nu cadă. De aceia se ferea să între în angrenajul roților politice, care l'ar fi putut strivi în învîrtitura lor nebună și fără de măsură.

Din focul ce pîlpîise odată în vremea tineretii, nu mai știa nici el de-a mai rămas ceva sub stratul de cenușă, pe care-l așternuse nevoile și vremea.

Resortul sufletesc părea de mult tocit.

Nu se tira, dar nici nu se încerca să zboare.

* * *

În dimineața acelei zile răcoroase de primăvară, Petre Corbu

cutrierase de vre-o două ori portul, oprindu-se la fiecare pas ca un om fără treabă. — Era tocmai să se îndrepte spre oraș, cînd se opri iarăși în loc, ca să privească pe luciul apei în sus. Un caic turcesc aluneca la vale încet și lin numai c'o pînză prinsă la unul din catarge.

De departe se zărea o grămădire de oameni, vite și căruțe, toate clae peste grămadă. Oameni nevoiași care se mutau cu tot sărăcăciosul lor avut.

Caicul se apropia ușor de mal, ajutat de cele două lopeți lungi, care se ridicau încet din apă și se lăsau să cadă obosite, într'o mișcare greoaie, cadentată. Abia se lipi vasul de cheiul înalt de piatră, și începu să se audă dintr'acolo zgomot de strigăte și ceartă.

Petre Corbu se îndreptă într'acolo. Un gardist din port îi lămuri că sînt niște veterani, care vin de dincolo, că e ordin să nu-i lase să debarceși și că ei «se pun contra», ci-că nu vor să se întorcă în Dobroea.

— Dar de unde sînt? unde vor să meargă?

— Cică sînt de prin ținutul Bacăului, dela Cuzăni, trebuie să le dea pămînt, și ei acu....

Dar Petre Corbu n'a mai ascultat sfîrșitul,—plecase în grabă spre caic stăpînindu-și bătăile grăbite ale inimii.

...Din Cuzăni!... și un fior cald îi străbătea prin tot trupul... e satul lui... sînt oameni din satul lui, din Cuzăni... nu se poate să nu-i cunoască, dacă sînt din Cuzăni.

Dinspre caic, pe marginea cheiului, venea șchiopătînd un țăran bătrîn, și în urma lui un soldat de grăniceri.

De departe, dintr'o aruncătură de ochi l-a recunoscut: «e bădița Sandu... de sigur că-i bădița Sandu»... și în minte îi năvăli cu o repegiune uimitoare, în clipe luminoase, o lume de imagini rămase de multă vreme în umbră.

...În trăsături din ce în ce mai clare își amintea de chipul unui român voinic și mîndru cu ochii negri, mari sub sprincenele stufoase imbinat... mustața căruntă și răsucită în sus... purta căciulă brumărie dată înapoi pe ceafă... și avea un piept lat de-i plesnea pieptarul cel de piele înflorit în cusături de arnicu roșu... cu trei decorații prinse în șir în partea stingă... Copiii se îndesau s'asculte cu gura căscată, cînd se pornea a povesti minunile cu Turcii... Valea cea largă a Trotușului, deschisă dintre munții albăstrii din zare, îi apărea ca printr'o pînză de fum auriu jucînd deasupra apei în razele de soare. Pe coasta înclinată până în prundiș și în lung până la pod, se întindea tot satul răspîndit... și prin verdeața livezilor de pruni, casele mici și albe par niște pietre căzute din cer la întîmplare. ...De cealaltă parte se ridicau finetele pe culme până sus. ...În fund pe deal sînt tîrlele de vite... se văd în zarea ștearsă bordeele din Cornan ca niște paseri negre lăsate din zbor să se odihnească... în vale biserica și cei doi plopi tremurători la poartă... alături casa lor cu streșina până în pămînt de joasă, pe care se ridică la fugă cele două

capre negre ale coanei preutesei... moara forfotind pe-ascuns, băgată în sălciile girlei... și în dosul morii căsuța lui bădița Sandu, în capătul iezăturii....

Dar cum a îmbătrinit săracul!... Drept în fața lui se opri, ținându-și răsufllarea :

— Buna ziua, bădița Sandu. Nu mă mai cunoști ?

Țăranul se opri și scoțindu-și căciula din cap, căta cu mirare.

— Poi... de unde să vă cunoaștem, boerule, că noi nu simtem de pe aici, venim de departe.

— Nu ești dumneta Sandu Cliepa din Cuzăni ?

— Ba așa îmi zice. D'apoi matale de unde știi ?

— Nu-ți mai aduci aminte de băetul lui Arghir Dascalu.

— Ira!... nu-i fi Petruță al lui Arghir, nepotul părintelui Ilie?... Poi de unde, Doamne iartă-mă, să te mai cunosc, că erai numai atitica de-o șchioapă, când te-o luat coloneiu să te dea la școală la oraș.—Așa-i... iote taman obrazul lui Arghir, îi sa-meni—da' ceva mai smolit și mai plin la obraz.—Curat vorba ceia, că munte cu munte se întilnește d'apoi om cu om.

— Ei, dar unde vă duceți ? Ce căutați tocmai pe aici ?

— Ia am dat de-o poznă mare, nu vrea să ne dea voe să ne coborim aici în Romiția, ci-că să ne înturnăm înapoi în Dobrogea. O zis că ni dă pământ, și nu ni-o dat, acum nici înapoi nu ne lasă... da' noi nu mai vrem pământ, că ne-am hrănit noi de pământu de-acolo, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

— Iaca vine și domnul sub-comisar, zise soldatul de grăniceri, care se oprise mai deoparte, dă, eu *izicut* ordinu, ci-că nici un veteran n'are voe să debarce. Dacă el a zice să-i las, îi las.

Sub-comisarul din port, un om înalt și chipeș, cu o țigară specială așezată după ureche, venea agale citind o hirtie desfăcută.

— Bine, mă creștine, da' tu nu știi rominește ? Cind îți spun că așa-i ordinul să vă trimitem înapoi ?

— Apoi de două săptămîni umblăm așa pe drumuri.... de cind ne chinuim așa. ni-o murit și vitele de foame, nu mai avem nici un leu de parale, ce-o să facem noi acolo, vremea de arătură o trecut, nu mai e chip de făcut ceva, vrem să ne întoarcem înapoi în satul nostru.

Pe cînd bătrînul vorbea, ținîndu-și căciula într'o mîină și cîntînd rugător în ochii sub-comisarului, Petre Corbu simțea cum sîngele înfierbîntat îi năvălea în obraz ; nu se mai putu stăpîni.

— Da bine, domnule, oamenii ăștia sint urmăriți ? Au furat ceva ? Nu sint liberi ? Cum puteți să-i opriți așa ?

Domnul sub-comisar, cu toate că fruntea i se încrețise de-o undă de minie, răspunse neted, păstrînd un suris rece :

— Cu toate că n'am onoare să cunosc cu cine am de a

face, dar, ca om cult, d-ta trebuie să înțelegi mai ușor de cit un țaran cum stă chestia. Mă rog, citești telegrama primăriei din Cuiusu. Iaca ce zice în original:

„Inapoiati cele trei familii de veterani pentru darea pământ în cătunul nou Prințul Nicolai.

Iscălit primarul comunei Cuiusu“.

— Mă rog, pot face altfel decît ordinul? adăogă omul legii, dînd din umeri și băgînd tacticos hîrtia în buzunar.

— Dar bine, domnule, telegrama asta e un ordin de urmărire? Dacă oamenii nu vor să ia pământ, o să le dea cu deasila? Ei vor să se întoarcă înapoi în satul lor. Mă rog, unde-i d. comisar al portului, să vedem ce zice dumnealui?

— Nu poate să zică decît ce-am zis și eu; dar n'aveți decît să-l așteptați pe dumnealui.

— Mare nacak, măi frate, în ce poznă am intrat.... unde s'o mai pomenit una ca asta, să nu te lese nici la casa ta, parcă am făcut moarte de om.

Și moșneagul, blajin și umilit, care se jăluia cu-atîta des-nădejde, izbucni deodată în furie aprinsă, zmuncindu-și căciula din cap și bufnind-o de pământ: Dar nu mă las nici mort!... că numai sufletul meu știe cît am pătimit, de cînd umblăm ca și cîinii hoinari pe drumuri,—și în ochii bătrînului scăpărau scintei de încruntare. Iși clătină capul pletos, trecîndu-și cu ciudă degetele noduroase prin nițele părului încalzit.

— Dar liniștește-te, bre omule, nu înțelegi că nu poate să vă oprească? încercă să-l potolească Petre Corbu.

— O să-i vorbesc, comisarului, și dacă n'o vrea, mergem la prefectură, nu se poate să nu vă dea drumul.

Bădița Sandu, tăcut, își ridică de jos căciula înnălbită de praful de pe drum și, potolit, ștergînd-o cu mîneca sumanului, oftă adînc și zise într'un tîrziu:

— A nu, toată nădejdea la dumnetale ni-o mai ramas... zău, ț-ăi face o pomană mare cu noi.

— Ia să mai stăm jos pe sacii iștia, până o veni comisarul, să nu-l scăpăm — nu faci o țigară, bădiță? Și Petre îi întinse tabacherea. Moșul o luă cu grijă, și așezînd-o pe genunchi își răsuci o țigară groasă.

— De cînd s'o scumpit hîrtia, fumăm și noi cu cea de gazetă ori cu pănuși de popușoiu uscat.

Apoi făcură amîndoi.

Bădița Sandu, care-și lăsase căciula în jos pe ochi, căta țîntă în pământ și trăgea cîte un fum de țigară, rar, adînc până în fundul pieptului.

Petre Corbu, privind cu coada ochiului la sumanul rupt și plin de noroiu uscat, nu știa cum să înceapă vorba,—o șfială copilărească îl amuțise;—și cum ar fi voit să știe totul... să afle toate cîte s'au întîmplat pe-acolo de-atîta vreme în urmă.

O clipă îi fulgeră prin minte un gînd chinuitor de frică și muștrare. Se ridică în picioare și azvirlînd țigara pe sfîrșite, își aprinse alta, trăgînd fumul răpede, nervos.

— Bădiță, începu el încet, da' pentruce ați plecat din sat, cum v'ați hotărît să părăsiți casele, s-o luați așa în lume?

— He!.. poi ziceam noi că tot de-o moarte era să murim... ori în satul nostru ori aiurea, răspunse moșul silit, cătînd tot în pămînt.

Și iar tăcu.

Cum sta în picioare, în fața lui, așteptînd neliniștit, Petre Corbu simți că i se tae genunchii și, biruit, se lăsă jos, moale, sovăitor, un dor neînțeles îi apăsa inima. Și ca să scape de nodul care-l ineca în gît, cu ochii aproape în lacrimi el începu oftînd :

— Tare mi-i dor și mie de Cuzăni... da' n'am putut scăpa cu slujba asta a școlii...

— Apoi tot n'ai gătit cartea?

— Ba da, acuma învăț pe alții.

— A, se chiamă adicălea că ești de iștia, profesor, cum îi la oraș. Dă, nu pot zice alta, dar îi bună și cartea. Dacă apuci s'o prinzi, scapi de nacazuri și de muncă. Iaca n'a fost tot așa cu băetul Tuduroaii și cu cel a lui Măgură, că nu i-am mai văzut, de cînd o plecat la tîrg.

Intr'un tirziu, după ce și-a răsucit încă o țigară, s'a hotărît Bădița Sandu să-și descarce focul care-l ardea la inimă.

— Nu mai este chip de trai; s'o înmulțit lumea, domnule, n'ajunge pămîntu și pace. Poi dacă numai eu să chiamă că am avut șapte copii, patru fete și trei băeți. S'o îmbucătățit pămîntu, toți să vaită de pămînt, nu-i și nu-i, ce să-i faci!.. Mă rog sint cincisprezece ani de cînd ne judecăm obștea satului cu boeru aista nou, care o venit după Muruzești. Știi cum îi chestia?

— Da... îmi aduc aminte ceva... de un proces lung care ține de mult, ingină Petre cam rușinat, cu jumătate de glas.

— Așa-i, că bine zici, poi de unde să-ți aduci aminte c'ai plecat de militel la oraș... Mă rog, din bătrîni ci-că Muruzi, cînd o întemeiat satul, o adus oameni, c'avea nevoie să-i lucreze moșia, și li-o dat loc de casă și pămînt de lucru, — mă rog cum li-o fost și tocmală, că sint și hrisoave bune la avucați... Dacă o murit Muruzi și-o venit ista nou, el n'o vrut nici în ruptu capului să se înțeleagă cu oamenii, ci-că el nu le ie de bune toate cum o fost în vechime... 'Ci, am cumparat moșia cu totul, n'aveți drept la loc de casă, și pămîntul trebui plătit că și vatra satului e făcută tot pe moșia boerească... Și iaca așa s'o deschis procesul, care ne poartă pe drumuri de-ațiția ani. O cumparat pe primarele și pe notar, care acuma sint de-ai lor, și ține-te la aminări și avucați, mă rog cum îi treaba judecăților. Copiii noștri ori nepoții dacă or trăi să vadă sfirșitul. Dacă am văzut că nu mai este chip de trai, că nu mai poți să ții nici un cap de vită în imaș, că ne lua din an în an mai mult, zic hai să mă înscriu și eu, că se zvonise prin sat de darea pămîntului la veterani în Dobrogea. M'am înțales cu alde Miron Costea, Florea și Păun, că unde ni-a da, acolo ni-om duce. Astă

iarnă, facem chip de vre-o câteva parale și mergem la Constanța la ziua hotărîtă. Lume peste lume, din toate colțurile țării venise veteranii ca să se înscrie acolo. Cascam și noi ochii la marea, că n'o mai văzusem. Ba unii cîrteau că iaca unde ne dă statul locuri, la marginea pămîntului, că de-aici în colo începe apa. La cancelaria domeniilor statului ni-o dat peticu ista de hîrtie cu pecetea și cu numărul:—La primăvară, moșule, să vii să-ți iei pămîntul în primărie la Cuiusu. M'am întors frumușel acasă și-am început a mă pregăti de strămutare. Am vîndut ce-am putut, să-mi închipesc ceva parale ca pentru o treabă ca asta. Cum s'o desprimăvărat, ne-am și încarcat cu toții, eram trei case din Cuzăni care am plecat odată cu toți, copchil, cățal și purcel, mă rog ca pe vremea bejăniei. Femeile, cum li-i naravu, să boceau de parcă mergeam la groapă. Dela suprefectură ni-o venit bilet de drum, și-o săptămînă ne-am hodorogit cu capu de păreții vagonului, că erau de istea de marră. După ce-am trecut Dunărea, am luat-o pe jos cu carele din sat în sat ca șatrele de țigani. După patru zile am ajuns la Cuiusu. Catam noi în drum la pămînturi ori pre uscate ori smîrcuri și bălți, ne gîndeam cu jînd la mîndreța care o lasasem noi în urmă la Cuzăni noștri. Primaru din Cuiusu, după ce ni caută în condică după bilet, ci-că nu sînteți înscriși aici, iți fi la altă comună, poate la Udeni. N'am mai văzut bine înaintea ochilor, cînd am auzit o vorbă ca asta. Apoi amu, zic, ce-i de făcut. C'o fi, c'o drege... hai cu toții la Udeni. Cînd acolo, nici habar n'avea de noi. La cine să cel, la cine să te plingi, cine să te asculte? Acolo în comună găsim așezați alți veterani tot de prin ținutu Bacăului. Venise mai dinainte și sfîrșise arătura. Ne tocnim cu ei, să le muncim pînă s'a hotări și cu noi într'un chip. Da, primarele, cînd aude asta, nu și nu, că lui nu-i trebuie oameni străini în comună și ne scoate cu jandarmii din sat. Dacă am văzut ș'am văzut, zic hai acasă înapoi. Da' pe unde, și cum? Mă rog, ce să-ți mai spun cite-am pătimit? Șapte zile pe drumuri defundate, de intra roata pînă în butuc; vitele moarte de foame, de-ți era mai mare jelea. Doi căișori i-am vîndut să mai închipuim ceva parale. Un juncan mi-o pierit, ba într'un loc niște pădurari ni-o închis și vitele pentru amendă, ci-că de ce le-am dat să pască în pădurea statului? Cînd am văzut și asta, cumătru Florea unde-o pus mina pe-o furcă, și cit pe ce să facă moarte de om. Dela Ostrov am luat caicu ista, i-am dat șese lei de parale Turcului, și ni-o trecut Dunărea de partea asta.

Gardistul din port veni să spue că a sosit domnul comisar.

Victor Iliș, un tinăr zvelt cu infățușare blîndă,—era licențiat în drept și intrat în poliție după legea nouă. Il cunoștea din vedere pe Corbu, îi zîmbi radios, fericit că putea servi pe unul din *intelectualii* orașului, printre care și el se număra.

— Cu ce vă putem servi, d-le Corbu?

— Sînt niște veterani, care vor să se întoarcă în satul lor, și nu-i lasă să debarce. Și în câteva cuvinte Petre îi lămuri lucrul.

Comisarul părea foarte incurcat, deși asculta cu multă bunăvoință și nedumerire.

— După cum vedeți, oamenii nu sînt urmăriți, nu-i motiv să nu-i lăsați liberi, cred că primarul din Cuiusu o fi făcut vre-o greșală; în urmă venind vre-un inspector, s'a lămurit lucrul, și a dat telegrama asta, termină Petre Corbu, înfăbîntat și convinsgător.

— E foarte probabil: serviciul domeniilor din Dobrogea e de curînd înființat, și numai boclucuri ne face... Bine, să-i lăsăm, dar cum se întorc oamenii ăștia în satul lor? — Moșule, aveți parale de drum?

— Poi de unde, că ce bruma de parale am avut le-am cheltuit pe drum, să tot avem vre-o opt lei de parale cu toții.

— Ei poftim, zise enervat d. comisar, ca în fața unei noi piedici.

— Și cîți sinteți?

— Poi om fi de toți vre-o optsprezece, și mai avem și trei minori.

— Cum, ce fel de minori?

— Adecăle să chiamă, să ertați, că sug încă la țigă.

D. comisar începu să rîdă.

— Vra să zică douăzeci și unu de suflete?

E vorba ce-i de făcut cu ăștia? E o chestie dificilă.

— Dacă îți binevoi dumnevoastră, să trăiți d-le comisar, să vă faceți o pomană să ne scriți un bilet de drum cu trenu,— și moșul căta cu ochii întrebători să vadă efectul vorbelor sale.

— De unde să am eu bilete de tren? Are să fie imposibil de căpătat, nu cred nici prefectura să aibă. Dar încercați d-voastră, d-le Corbu. Domnul prefect e un om modern, democrat și e foarte gentil, termină d. comisar, ridicîndu-se de la birou pentru a da ordin să se permită debarcarea veteranilor din caic.

Dar unde dorm? Ce minincă oamenii ăștia? Se întrebă incurcat, neștiind ce să facă mai întăiu.

— Domnule Ionescu, se adresă el către magazionerul stației din port care răsfoia un registru, nu s'ar putea să-i lăsați în magazia cea mare de cereale?

— Aș, unde se pomenește... atîta golătime... se face foc domnul șef, cînd o vedea una ca asta.

— Dar în vagoanele astea de marfă, numai până s'o hotărî cu dinșii?

— Poi vagoanele fac manevră în stație toată ziulica. Zău nu-i chip.

— Atunci hai la prefectură.

(Va urma)

Jean Bart

Cronica artistică

Sîntem vrednici de un Muzeu național ?

În noi totul e spoială, tot e
lustru fără bază.

Eminescu ; Epigonii.

Azi, cînd toată lumea e preocupată de îndreptarea stării economice a țărănimii, s'ar părea, poate, că nu e nemerit să ne mai gîndim și la Muzeele noastre. Totuși, eu cred dinpotrivă că acum tocmai își are rostul ei și chestiunea aceasta, fiind în foarte strînsă legătură cu reformele sociale ce se pînuiesc.

Căci dacă într'adevăr una din cauzele revoltei din primăvara trecută este prăpastia ce s'a dovedit că desparte clasele noastre sociale, atunci nu numai prin reforme agrare se va îndrepta răul. Pe lângă ușurarea traiului țăranului, trebuie să ne îngrijim și de educația lui morală. Și într'acest sens este încă foarte mult de făcut, față de puținul realizat.

Pămînt i s'a mai dat țăranului și în alte dăți ; acum i s'a mai asigurat imajul vitelor sale și i se vor mai înlesni și alte avantagii de ordin material. E momentul să ne întrebăm însă, ce s'a făcut în trecut și ce se pînuiește în prezent pentru ridicarea moralității sale ? Căci instrucția singură—o experiență dureroasă ne-a dovedit-o—nu satisface și mai ales nu îmbliînește în destul sufletul țăranului. Știința de carte este incontestabil absolut necesară tuturor, nu mai încapă îndoială. Ea singură însă nu e de ajuns pentru a da educația sau cultura în înțelesul adevărat al cuvîntului. Pe lângă spirit trebuie îngrijit și sufletul. Întru cît cel ce va ști să citească și să scrie nu se va simți legat de pămîntul patriei sale și prin alte legături sufletești, nu ne vom putea bizui pe statornicia sentimentelor sale. Neavînd nimic sfînt în cugetul său, țăranul, fie el chiar absolvent al școlii primare, într'un moment de orbire va da uitării și patria, și pe frate și chiar avutul său propriu. Se va simți străin într'o țară indiferentă, cît timp printr'o educație serioasă nu i se va fi lămurit rostul său pe acest petic de pămînt și nu i se va fi însuflat o adevărată iubire pentru ogorul și neamul său. Asemenea sentimente trebuie deci redate în sufletul său.

Respectul tradiției este incontestabil unul din elementele cele mai puternice pentru educarea morală a popoarelor. La țăranul nostru tradiția religiei strămoșești împlinea în parte acest rol în educația sentimentală. Cu slăbirea credinții, țăranul de azi și-a pierdut însă multe din însușirile sufletești ale părinților săi. De vom putea pe baza credinții să reinviem și celelalte sentimente bune ale poporului român de odinioară, nu e loc de cercetat aci. Voi insista numai asupra unui singur factor, de care va trebui să se țină samă în îndruinarea viitoare a maselor. Și anume asupra educației artistice a poporului, care trebuie să capete un loc de samă în programul nostru cultural. Arta, considerată nu ca o cerință a luxului, ci ca o îndeletnicire productivă și recreativă în acelaș timp, dovedește întotdeauna o bună stare sufletească precum și prosperarea materială a unui popor.

Și dacă luptăm pe cale de reforme economice să redăm țăranului un traiu mai omenos și mai îmbelșugat, trebuie neapărat să-i ușurăm și reluarea ocupațiilor artistice ale strămoșilor săi. Căci un belșug mai mare și o artă mai frumoasă a avut și țăranul nostru din generațiile trecute. Dovezile indiscutabile ni le produc tocmai rămășițele artistice ce mai găsim. Frumoasele și numeroasele mănăstiri și biserici presărate pe întregul pământ românesc ne mărturisesc credința, sentimentul de patrie și tot deodată și simțul artistic al voevozilor și boerilor; iar sculpturile și țesăturile naționale ne dau dovadă a artei și a bogăției plugarului de odinioară. Căci desigur că nu-l trage inima să-și înflorească poarta și tinda casei, sau să-și împodobească pereții căminului cu velințe alese și scumpe pe cel ce n'are un cean de mămăligă.

Cultivarea artei merge paralel cu prosperitatea materială. Să redobîndim pe aceasta din urmă și în mod firesc se va naște și cea dintâi. Cu siguranță că atunci cînd țăranul nu va mai duce grija zilei de mîine și nu va mai fi așa de greu apăsător de condițiile muncii sale, atunci va reinvia în chip firesc și poezia și arta populară, acum date uitării. Ori-care ar fi însă soarta reformelor sociale plănuite, și, deci implicit și a viitorului artei noastre populare, o misiune avem de împlinit. Trebuie neapărat să salvăm rămășițele ce mai rămîn din arta de odinioară. Fie chiar numai ca document al unor vremi mai bune și al unor însușiri sufletești mai înalte, pe care le-a avut, și desigur că le mai are încă, poporul român. Prin asemenea probe, mai mult decît prin vorbe, vom putea dovedi gradul nostru de cultură. Astfel numai am putea înfiera pe răuvoitorii care, judecîndu-ne după un moment de cumplită rătăcire, s'au grăbit să ne trateze de „semisălbatici“, contestîndu-ne dreptul de nație civilizată.

Datorja de a culege aceste testimonii ale trecutului trebuie să o împlinim, chiar dacă printr'o orbire momentană nu am fi cu toții convinși de însemnătatea lor artistică sau culturală. Să ne ferim de blestemul generațiilor viitoare, care nu ne-ar ierta greșala de a nu fi salvat la timp asemenea rămășițe. Căci nepăsarea de azi nu se va mai putea îndrepta mîine: obiectele dispărute sau distruse nu se mai regăsesc. Ele

sînt pierdute pe vecie și cu ele dispar alîtea titluri ale omeniei noastre. E vreme, cred, ca, după încercările rușinoase prin care am trecut, să ne desmeticin pușin și reculegîndu-ne să cîutăm să îndreptăm greșelile comise.

Acum, ori niciodată, mai este vreme să înființăm acel muzeu național, în care să se oglindească în mod demn trecutul artistic și cultural al poporului românesc. Mîndria națională nu ar trebui să ne îngăduie să rămînem, mai ales în această privință, într'o prea vădită inferioritate față chiar și de vecinii noștri mai tineri și mai pușini la număr decît cele douăsprezece milioane de Romîni. Chiar frații noștri de peste Carpați, cu toate greutățile ce-i strîng, au reușit să ne întrecă. Sibiiul, Clujul și Cernăuții, de pildă, au muzeele lor cu mult încă înainte de capitala regatului român. Aci, cu toate acestea, ar trebui să se înalțe acest adevărat templu al rominismului. Prin porturile și obiectele lor uzuale să se vadă cel pușin reunite la un loc ramurile rîzlețe ale Romînilor de prin Macedonia, Bosnia, Serbia, Ungaria, Moravia, Bucovina și Basarabia. Alături de variatele costume ale județelor din țară, această adunare, fie chiar numai de veșminte, ar putea totuși să ne lase să întrezirăm puterea ce-am reprezenta de s'ar realiza vreodată întrunirea numeroaselor populațiuni romînești, azi atît de împrăștiate. Dar nu pentru evocarea unor asemenea utopii, ci în vederea unor scopuri cu mult mai practice și imediate ar trebui înființat acest muzeu. El ar fi casa de educație a sentimentului național și în acelaș timp depozitul izvoadelor artei pămîntene. Prin el ar învăța generațiile tinere să aprecieze și să iubiască trecutul; prin el ar afla gospodarul dela țară mijloacele atît de simple și totuși atît de apreciable prin care bătrîniștiau să-și îmbîlnzească traiul și să-și desfete ochiul; prin el în fine s'ar face educația artistică a întreg poporului. Săteanul va fi mîndru vîzînd considerarea deosebită ce se dă produselor mînilor sale, iar țîrgoveșul va fi uimit descoperînd asemenea însușiri fratelui său dela țară. Măgulirea primului și mulțumirea celuiilalt ar contribui desigur la apropierea lor și poate chiar la iubire reciprocă.

În afară de asemenea considerațiuni de ordin moral, să se ia în samă mai ales însă avantajile economice ce ar rezulta din renașterea industriilor naționale pe urma modelelor din muzeu.

Toate aceste argumente, pe scurt numai enunțate aci, vor fi oare în stare să ne deștepte din amorțeala în care ne perpetuăm?

Și în momentul în care ne încumetăm să prefacem starea economică a țaranului, fi-vom în stare să realizăm cel pușin această mică operă din domeniul preocupărilor culturale? Dacă nu din sentiment de datorie față de contemporanii și urmașii noștri, cel pușin din respect față de trecutul nostru ar trebui să ne executăm.

* * *

Cauza neexistenței unui muzeu românesc, așa cum ni s'ar conveni, nu este, dupăcum s'ar putea crede, numai lipsa de fonduri. În realitate s'au cheltuit sume cu mult mai mari decît ar fi trebuit chiar, ca să pu-

tem fi cel puțin la nivelul vecinilor noștri. Am arătat altă dată¹⁾ risipa ce s'a făcut cu banii destinați Muzeului de antichități și cum în cele din urmă, cu toate creditele de milioane acordate, tot cu nimic ne-am ales.

Din fericire însă nu tot așa s'a procedat cu Muzeul de Zoologie. Acesta, deși venit cu mult în urma celui de antichități, a știut să profite mai bine de împrejurări. Azi îl vedem răsfrâindu-se în marele și luminosul local dela Șosea, anume construit într'acest scop. Sumele modeste prevăzute la început au fost cu mult depășite în urmă. Cu mulțumire am constatat că noile credite nu i s'au refuzat. S'au dat și se mai dau sume însemnate și pentru complecta instalare a acestei instituțiuni, cum de altfel se și cuvine. Căci Statul e dator să facă asemenea sacrificii pentru institutele sale. Cu atât mai mult cu cât era neapărat necesar ca în Capitala regatului român să se aile și un Muzeu de Zoologie. Nimeni nu va avea nimic de obiectat în contra lui.

Iar acum că acest muzeu există, și e dotat cu toate cele necesare, nu ar trebui oare să ne ocupăm puțin și de Muzeul de etnografie și arta națională, năpusit într'un colț al desființatei Monetării a Statului? Până când oare dobitoacele să se bucure de o mai mare favoare decît oamenii? Oare lupii, urșii, șerpii și toate celelalte lighioane de pe la noi sau chiar din alte continente, ne sînt mai scumpe decît produsele artistice ale strămoșilor și fraților noștri din țară sau de peste hotare? Oare după varietățile peștilor sau lipitorilor din apele noastre sau balenelor și focelor aduse de pe aiurea se poate căpăta mai lesne o imagină a culturii românești, decît după o strană a lui Petru Rareș, o timplă a Cantacuzineștilor sau o troiță, ridicată de bătrînul Burdușel în memoria fiului său mort în războiul Independenței noastre? Și-apoi oare, atât pentru vizitatorul indigen cît și pentru cel străin, este de mai mare interes, de pildă, cuibul berzei din Muzeul de zoologie decît casa cu sculpturile ei unice, a meșterului gorjan Antonie Mogoș, instalată în Muzeul etnografic? Cuiburile de berze cred că sînt aceleași peste tot și bine cunoscute chiar și de copii, fără deosebire de naționalitate; pe cînd o casă cu stîlpi la fel cu ai lui Mogoș nu se mai întilnește nicăeri pe-ntinsul pămîntului. Și de acela socot că atât pămînteanul cît și străinul va trage mai mare folos din vizitarea muzeului de artă națională decît a celui de zoologie universală.

Iar în mintea țaranului mai ales — căci de el trebuie să ne îngrijim în primul rînd — se vor naște, sînt sigur, mai curînd idei de ordin moral sau patriotic din contemplarea unei icoane străbune sau a portretului cîtoricesc al lui Tudor Vladimirescu de pildă, decît în fața tigrului sfășîindu-și prada. Necesitatea unui muzeu de artă și etnografie romînească se impune deci mai ales moralei, cînd avem chiar unul de zoologie. Căci și foloasele ce se pot trage pe urma celui dintăi sînt incomparabil mai mari

1) Vezi articolul: *Muzeul nostru național*, dia Iunie 1936 al acestei reviste.

decît cele ce ne poate da cel dealdoilea. Şi e sigur o nespusă ruşine că ne lipseşte încă un muzeu naţional, cînd avem un muzeu zoologic aşa de splendid şi costisitor instalat. Cu atît mai mult cu cît un asemenea muzeu, fie el oricît de însemnat din punct de vedere ştiinţific—după cum de altfel se pare că este al nostru—nu compensează lipsa unui muzeu naţional). Însemnătatea celui zoologic se datoreşte în bună parte caracterului său universal. Un muzeu de etnografie şi artă romînească însă, oricum ar fi el înjghebat, va avea totdeauna un caracter propriu, o originalitate a sa, prin natura colecţiilor chiar. În nici un caz el nu poate suferi comparaţia cu alte instituţii străine decît întrucît priveşte instalaţiunea, căci din punct de vedere al conţinutului el este fără termen de asemănare, fiind unic în felul său. De aceea numai un asemenea muzeu poate da nota caracteristică a poporului nostru, arătînd gradul său de cultură. După importanţa tezaurilor artistice şi culturale, iar nu după speţele de dobitoace, ni se fixează locul ce ni se cuvine în rîndul naţiilor civilizate.

Oricît de vădită e dar superioritatea şi necesitatea unui asemenea muzeu, şi oricît de regretabilă e lipsa lui, totuşi să ne bucurăm că avem cel puţin un bun muzeu zoologic. Căci cu atît mai multă înlesnire vom putea deci consacra pe viitor toată atenţiunea, precum şi mai ales toate resursele disponibile, pentru muzeul artistic. Faţă de cel zoologic nu mai avem îndatoriri noi. Li s'a făcut animalelor onoarea unei clădiri precum şi a unei splendide instalaţiuni; e vreme să aducem aceiaşi atenţiune dacă nu aceleaşi omagii şi semenilor noştri. Şi trebuie chiar să ne grăbim cît mai mult. Animalele mai pot aştepta. Chiar de nu sînt încă reprezentate în colecţii absolut toate speciile diferitelor familii, nu e o lipsă ireparabilă: ele se reproduc în deajuns şi chiar fără intervenţia sau grija noastră. Nu tot astfel e însă cu obiectele de artă. Acestea dispar pe zi ce merge. Şi e o crimă să mai întîrziem cît de puţin cu colecţionarea lor. O mare şi importantă parte e chiar pierdută. Să salvăm dar cît mai curînd ce ne-a mai rămas. Pericolul e iminent ca în puţină vreme, chiar de-am voi, să nu mai putem alcătui un asemenea muzeu. Obiectele dispar nu numai prin distrugerea timpului sau a nepreţeririi posesorilor lor, dar şi prin colecţionarea străinilor. Ei au agenţi numeroşi care cutieră ţara şi cumpără tot ce e mai important. Şi dacă nu vom lua măsurile necesare, în curînd ne vom trezi în foarte umilitoare situaţie de a fi nevoiţi să ne ducem la Sofia sau la Budapesta să vedem în muzeele de acolo obiectele romîneşti, ce n'am fost capabili să reţinem în ţara noastră. Nu pentru întăia dată *) atrag aten-

1) Cu atît mai mult cu cît nici nu este în legătură cu vreun institut care să dea rezultate practice, folositoare vreunei ramuri a activităţii naţionale. Asemenea institute, cum e de pildă cel nou planuit de geologie, au precădere faţă de toate celelalte. Pentru acestea nu ni se vor putea reproşa cheltuelile, île ele oricît de mari. Ele sînt necesităţi imperioase.

2) Vezi articolul: *Muzeul romînesc şi cel bulgăresc*, apărut în No. din Decembrie 1906 al acestei reviste.

ținea asupra pericolului ce ne amenință. Dacă mai târăgănim, vom îndura și această rușine. Vecinii vor veni să vadă la noi lupii din Bărăgan, iar noi vom admira în muzeele lor odoarele poporului român. Va fi rezultatul îndărătniciei și indolenței noastre. Și cu drept cuvânt vom merita blestemele urmașilor noștri.

* * *

Realizarea Muzeului național dorit este cu atât mai lesnicioasă, cu cât un început există chiar. În Octombrie s'a împlinit un an dela înființarea oficială, pe cale bugetară, a „Muzeului de Etnografie și artă națională” dela Șosea.

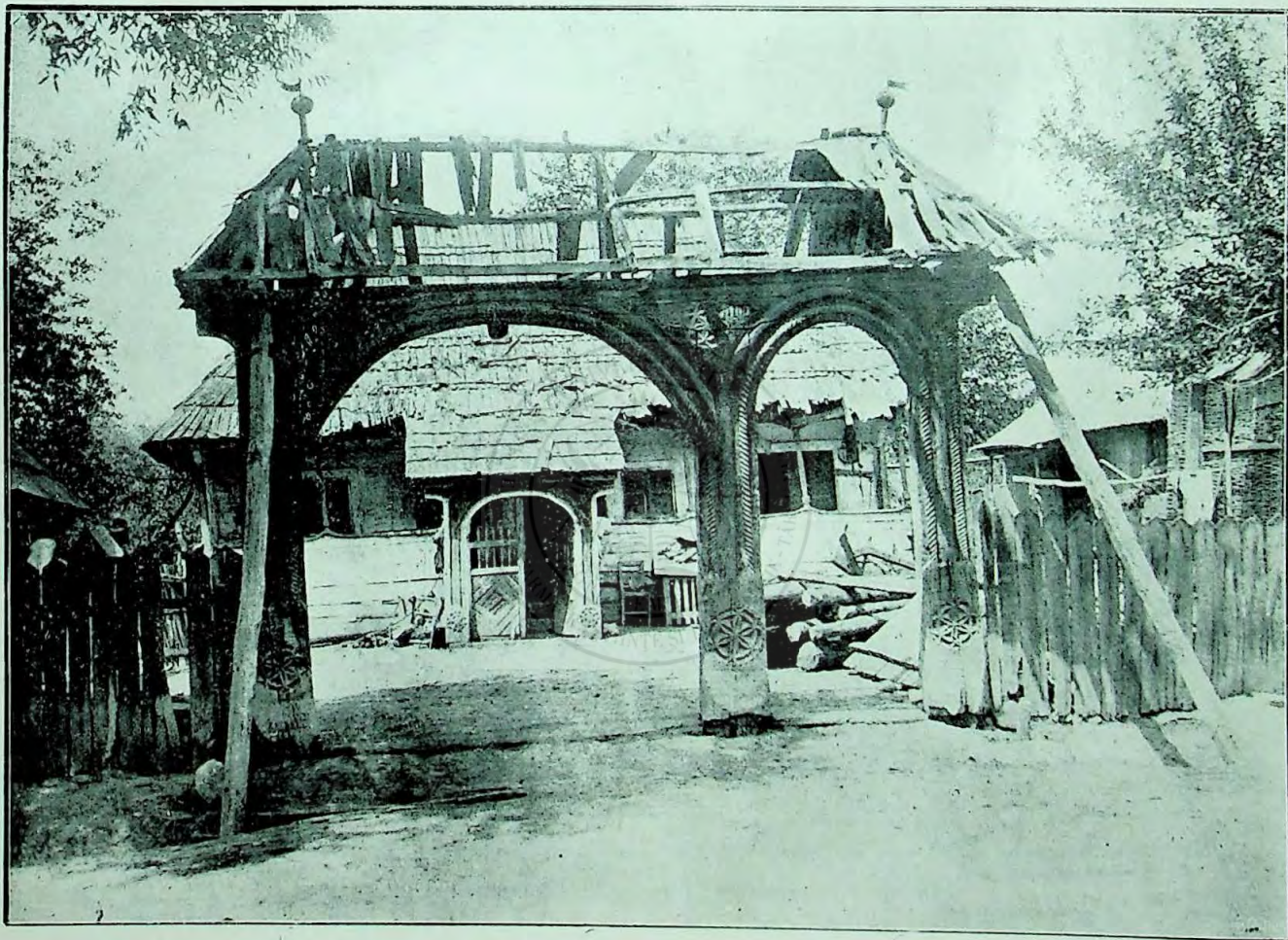
Ce s'a realizat în acest timp dovedesc cele patru săli, redată în parte și în alăturatele fotografii. Lăsând altora aprecierea lucrării, relev ez numai existența acestor săli, care sînt o dovadă materială și prin urmare apreciabilă pentru fiecare. Convins că lucrarea nu e terminată și nici perfectă, adaug numai că în timpul dat și cu mijloacele foarte reduse de care am dispus, cu greu s'ar fi putut face mai mult. E totuș un început, un fel de program de muzeu, după care se poate judeca cam ce ar trebui să fie opera complectă.

Pentru ca muzeul național să ia avîntul și proporțiile ce i se cuvin, și pentru ca să realizăm o instituție în genul celor similare dela alte popoare civilizate, ar trebui :

I). Să se despartă definitiv cele două instituții, care se confundă încă. Anume, să se lase în sarcina „Muzeului de antichități” numai antichitățile ; iar celui nou creat întreaga artă pămînteană. Primul ar cuprinde preistoria, epoca greco-romană, cu bogatul material epigrafic, precum și numismatica veche. „Muzeul de artă națională” ar cuprinde întreaga artă a poporului român, dela cele mai simple produse ale țaranului până la costumele vovezilor noștri precum și întreaga artă a mănăstirilor și bisericilor din țară. O secțiune a parte ar forma acea a reproducerilor în gips după sculpturile și pisaniile principalelor noastre monumente.

Asemenea separațiune se impune, și nu ar constitui decît intrarea în legalitate. S'a putut tolera amestecul straniu din vechiul nostru muzeu, cît timp nu a existat un altul ; acum însă trebuie curmată o așa ciudată stare. De altfel, tot printr'o asemenea sciziune, s'a creat și actualul Muzeu de zoologie, care era înainte alipit pe lîngă cel de geologie.

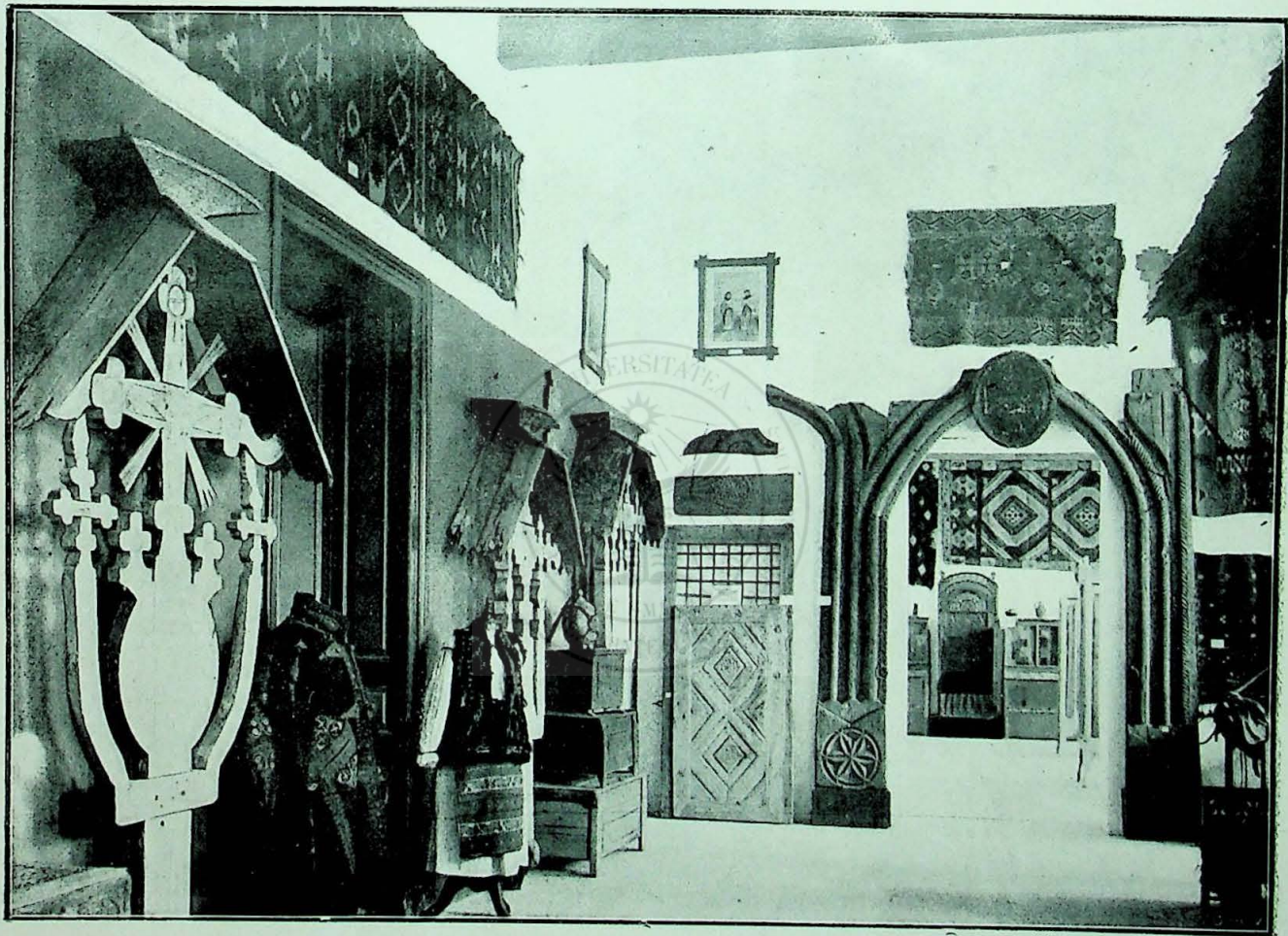
Muzeul de antichități, mult prea strîmtorat în actualul local, nu ar putea decît să profite în toate privințele de separațiunea propusă. Nu odată am cerut oficial ca să mi se remită obiectele romînești ce se pierd cu totul în vecinătatea copleșitoare a pietrelor romane. Un raport al meu a fost chiar aprobat, fără însă ca de fapt să se fi realizat predarea obiectelor. Până cînd însă averea națională va fi considerată ca posesiunea particulară a unui vremelnic director, care se obținează a nu ceda obiectele ce nu-i aparțin ?

Reproducerea interzisă.

Casa lui Antonie Mogoș din Gorj,
azi din nou instalată în Muzeul de Artă națională.

„Viața Românească”, I, 908.

Reproducerea interzisă.

Muzeul de Artă națională.

Vederea din sala sculpturii în lemn.

„Viața Românească”, I, 908.

Reproducerea interzisă.

Muzeul de Artă națională
Vedere din sala costumelor

„Viața Românească”, I, 908.

Reproducerea interzisă.

Muzeul de artă națională.
Vedere din sala ceramicii.

„Viața Românească”, I, 908.

2) Pentru complectarea colecțiilor acestui muzeu național și salvarea cât mai grabnică a rămășițelor artei românești, ar trebui să se acorde fondurile necesare. Mai ales în primii ani ai funcționării instituției. În această privință însă Muzeul de artă națională se prezintă în cele mai rușinoase condițiuni. Tabelele comparative ce urmează vor dovedi tristul adevăr al plîngerilor mele. Pentru a face să reiasă nedreptatea ce se comite, am dat în primul rînd bugetul Muzeului etnografic din Sofia, care întocmai ca și al nostru este în primul an de cînd funcționează separat de cel de antichități, de care era alipit până aci. Iar pentru a dovedi că și la noi se cheltuiește incomparabil mai mult cu celelalte muzee, care totuș sînt cu mult mai vechi ca cel etnografic, am dat și bugetele lor respective. Toate aceste bugete, și cel bulgar, sînt cele oficiale pe întreg anul 1907—908.

	MUZEEL ETNOGRAFICE		MUZEEL DIN BUCUREȘTI	
	Din Sofia	Din Bucu- rești	de Anti- chități	de Zoologie
Director	5.580	2.400	5.160	4.800
Secretar contabil	1.680	1.200		
Desenator		1.800	2.400	1)
Custode preparator				3.000
Asistenți			1.140	3.360
Oameni de serviciu	3.000	840	5.196	3.156
Totalul personalului	10.000	6.240	13.896	14.316
Pentru achizițiuni și întreținerea colecțiilor.	20.000	2.000	9.000	57.500
TOTAL	31.160	8.240	22.896	71.810

Orice comentarii sînt, cred, de prisos, căci inferioritatea muzeului de artă românească e vădită pentru oricine.

Cu 20,000 lei anual pentru achiziții, față de cele *două mii* numai de care dispunem noi, li e foarte ușor Bulgarilor ca să ne facă, după cum au și început, o enormă concurență în cumpărarea obiectelor din țară și în curînd să vedem în muzeul dela Sofia o secțiune valahă.

Și față de muzeele din București, cel de artă națională e pus într'o strigătoare inferioritate. Nu mai vorbesc de cel de antichități, care cu toate resursele de care dispune vegetează în aceeași stare, fără nici o ameliorare vădită.

Chiar muzeul de zoologie, care până în prezent a costat aproape o jumătate de milion, se mai bucură de un buget anual de 71.810 lei. Dintr'aceștia 37.500 lei reprezintă „a doua rată pentru plata costului dulapurilor“. N'ar mai putea aștepta animalele în dulapurile cele vechi

1) 2400 lei dați însă din fondul serviciului de pescării.

până ce să se salveze mai întâi rămășițele artistice, pentru care nu se acordă în buget decît 2.000 lei ?

E clar că, cu un așa buget, muzeul—reduc la un singur servitor—nu poate funcționa normal și deși gata instalat încă din Maiu, nu poate fi deschis publicului. Nu a mea va fi vina, dacă muzeul de toți dorit nu se va întemeia. Am arătat, cred, destul pericolul ce ne amenință. Mărturisesc, că în afară de reaua voință a unora, am întîmpinat și mult sprijin din partea multora. D. Ministru al Cultelor, în primul rînd, convingîndu-se de imposibilitatea de a face ceva cu un buget așa redus, a bine-voit să-mi adauge din fondurile extraordinare încă un servitor pe lingă singurul ce mi se lăsase. Tot prin credite extraordinare mi-a fost posibil să salvez splendida casă de lemn a lui Mogoș, ce era destinată a fi dă-rămată și care azi e una din podoabele Muzeului.

Pentru bugetul anului viitor d. administrator al Casei Școalelor—proprio motu—mi-a asigurat o subvenție de vreo 2 mii lei. Aceiaș sumă mi s'a promis și dela Casa Bisericii. Amîndurora le exprim aci recunoș-tința mea. E mult, neapărat, ce au bine-voit a face, față mai ales de ni-micul esistent. In tot cazul însă nu e suficient.

Se pare că alte imperioase cerinți nu permit sporirea bugetelor muzeelor, chiar cînd arta națională e în joc. Ar fi oare prea îndrăzneată cererea, tocmai în anul în care ne preocupăm atîta de îndreptarea soartei țăranului și deci și a artei lui ca bugetul Muzeului de artă națională să fie cel puțin egal cu acel al Muzeului zoologic ?

3). Pentruca noul muzeu să se înfățișeze în mod demn, ar tre-bui să aibă și un local propriu, potrivit cerinților cu totul speciale ale muzeografiei moderne. Planurile (publicate pe lingă articolul meu : Mu-zeul național, din *Convorbiri literare*, Nr. 2, 1906,) ce într'acest scop am alcătuit împreună cu d. arhitect N. Ghika-Budești, nu au însă șansă de a fi realizate. Avem doară un splendid Muzeu de zoologie. Ce ne mai trebuie și unul pentru arta națională !

* * *

Soarta muzeului artistic este, se vede, tare compromisă. Dacă Sta-tul nu se va decide a face datoria ce-i încumbă, nu mai rămîne decît o singură nădejde : *intervenția particulară*. Aceasta s'a și arătat foarte efi-cace în protecția noului muzeu. Dacă nu cu bani oficiali, să încercăm prin subscripție publică să întemeem această instituție cu așa de înaltă me-nire națională. Intr'acest scop propun fondarea unei societăți, un fel de *Epitropie a Muzeului*, la care sper că vor adera toți cei cu adevărate sentimente patriotice. Astfel numai vom putea dovedi, dacă sîntem sau nu vrednici de un muzeu național.

Al. Tzigara-Samurcaș

Cronica Internă

— Mizeria țărânimii și Repartizarea proprietății —

Auguste Comte, mi se pare, a spus că, dacă de stabilirea legilor atracțiunii universale ar fi fost legat vre-un interes material, desigur, aceste legi ar fi rămas încă multă vreme nedescoperite, și recunoașterea lor ar fi întâmpinat o rezistență îndărătnică a tuturor intereselor jignite.

Ca o ilustrație tristă a adevărului cuprins în această afirmare ne pot servi acele încercări de a tăgădui starea de mizerie a țăranului, cari au avut loc cu ocazia discuției legii tocmelelor agricole în Cameră și Senat.

Atunci cînd, acum cîțiva ani, la Academie s'a afirmat că țăranul nostru trăește într'o „foamete constantă“ nimeni n'a protestat împotriva acestei afirmări, fiindcă o declarație de această natură nu tulbură pe nimeni cît limp nu atrage după sine vre-o încercare mai serioasă de remediare; poate chiar e interesant să-ți dovedești nobleța sufletească prin manifestarea de simpatie... platonice pentru cei obidiți...

Dar cînd se pune în discuție o măsură de îndreptare cît de modestă, ce torente de elocvență în descripții idilice ale vieții fericitului de țăran!...

Am arătat în această revistă nu numai că țăranii, în majoritate covârșitoare, se adăpostesc în locuințe mizerabile; nu numai că se nutresc astăzi mai prost decît în oricare altă epocă anterioară; nu numai că la fiecare doi, sau cel mult trei ani, într'o regiune sau alta a țării, Statul sau județul e silit să distribue porumb țărnimii muritoare de foame; nu numai că pelagra, oftiga și alte boli ale mizeriei duc la degenerare această rasă, altă dată atît de viguroasă, etc.,—dar am dovedit că asistăm la un proces economic constant, care duce la o ruină desăvîrșită gospodăria țărănească, că în treizeci de ani, în mod regulat, din fiecare perioadă de cinci ani în alta scade, *chiar în cifre absolute*, cantitatea de porumb consumată de populațiunea noastră, dela 99.000 de vagoane în 1876 pînă la 82.000 de vagoane în perioada 1901—5, cu toate că popu-

lația, în acești treizeci de ani, a crescut cu cel puțin 2 milioane de suflete; dacă vom socoti cantitatea de porumb consumată, pe cap de populație, ea scade dela 230 kg. în 1876 numai la 130 kg. în perioada 1901—1905!... În acelaș timp numărul de vite, această principală bogăție a țărănilor, scade tot mai mult și constant în gospodăriile țărănești.

Dacă considerăm acest proces de istovire, care e cu atit mai înspăimântător prin cruda lui regularitate și statornicie, paralel cu creșterea suprafeții agricultate dela 3 milioane până la 5 milioane de ha., a exportului cerealelor dela 60,000 de vagoane la 250.000 (din care exportul porumbului, ce rămîne tot mai puțin pentru hrana țărăului, a crescut dela 25.000 la 100,000 de vagoane), a dărilor numai cătră Stat dela 80 milioane în 1876 până la aproape 250 milioane de astăzi: atunci e vădit că toată această expansiune de producțiune și de export, precum și dezvoltarea bugetară se fac pe sama puterii economice a țărăului, cu prețul ruinii și strivirii lui.

Pentru a trăi, țărăul de mult „își mîncă fondul“, pierde capitalul gospodăriei sale...

Socot că am dreptul să nu mai revin mai pe larg asupra acestor triste constatări: cetitorii noștri, cari au nevoie de date mai complete, le pot găsi în studiile noastre anterioare.')

De altfel e și inutil de a discuta cu acei cari contestă evidența însăși. Chiar în politică, pe cei ce orbiți de patimă sau de interese tăgăduesc adevărul, îi poți strivi sau supune, dacă ești în stare, în orice caz ai datoria de a lupta pentru a-i *birui*, dar e naiv să mai încerci a-i *convinge*. Dar, în cadrul unei reviste literare, noi ne putem adresa numai la aceia a căror inimă este deschisă adevărului și cari sînt în stare să se rîdice pe deasupra preocupărilor meschine ale unei conștiinți întunecate de egoism.

Așa dar, putem pleca dela afirmarea mizeriei groaznice a clasei țărănești în România, pentru a cerceta cauzele ei mai adînci și a căuta mijloace de îndreptare.

* * *

În orice manual de Economie politică veți găsi constatarea că întreg *venitul național* anual, adică tot produsul unei țări dintr'un an, se împarte, în mod firesc, între cele trei categorii economice principale: o parte revine, ca rentă a pămîntului, proprietarilor funciari, a doua apare ca profitul cuvenit capitalului, și în sfîrșit a treia servește pentru răsplată muncii.

1) Vezi: Dr. N. Lupu: — „Alimentarea țărăului“, vol. I și „Rolul medicinei“ etc., vol. III; Dr. P. Cazacu: „Locuințele sătenilor“, Vol. III; precum și *Cronicele interne* ale subscrisului: „Foamea constantă“, „Reforma morală“, vol. I, și „Fischerland“ vol. III din *Viața Romînească*.

Cifrele relative la consumația porumbului, date în text, sînt complete, față de cele din „Foamea constantă“, cu datele Ministerelor de domenii și finanțe până la 1905.

Categoria muncii e reprezentată la noi prin țărani. Prin urmare, dacă e adevărat că țărănimia se ruinează, că e constrinsă să-și mărginească chiar, cum am arătat, hrana ei principală în porumb, și totuși e silită să-și înstrăineze treptat capitalul, vitele sale de muncă,—apoi aceasta nu poate însemna decît că partea țărănimii în venitul național este tot mai mică.

Și dacă vom stabili aceasta, este vădit că prin orice mijloace am căuta îndreptarea, scopul la care trebuie să tindem nu poate consta decît în rezultatul precis: *mărirea părții cuvenite țărănimii din produsul anual al țării.*

Orice reforme am face, orice cale am alege în vederea acestui rezultat, ele pot fi considerate din acest punct de vedere ca secundare numai să fie *eficace.*

Dar, întrucît întregul venit național anual, într'un moment oarecare, se prezintă ca o valoare determinată, creșterea părții cuvenite țărănimii nu se poate face decît pe sama celorlalte categorii.

Adică, în cazul nostru, îmbunătățirea stării materiale a țăranilor, creșterea părții lor *relative* în venitul național, însemnă scăderea părților *relative* cuvenite din acest venit proprietarilor, ca rentă a pămîntului, sau arendașilor ca reprezentanți ai capitalului (venitul lor *absolut* nu se poate urca în viitor decît dacă creșterea venitului național total va fi cu mult mai repede decît această scădere relativă,—ceia ce însă nu putem visa într'un viitor apropiat).

Orice eufemism, orice încercare de a întuneca acest adevăr, n'ar fi decît o dovadă de slăbiciune morală sau intelectuală, tot așa de neertată ca și în cazul cînd ne-am teme de adevărul clar ce rezultă dintr'o operație aritmetică simplă: cînd ai de împărțit în trei o sumă dată nu poți mări o cifră decît pe sama celorlalte două.

Aceasta ne explică și rezistența tenace ce se opune chiar reformelor celor mai modeste.

* * *

Dar se poate dovedi că partea țărănimii din venitul național scade sau tînde spre scădere?

Cînd din „Acte și Legiuri“ publicate de Academie rezultă ¹⁾ că, sub Regulamentul organic, ziua de lucru cu brațele se plătea, *în lei noi*, cu 80 de bani, 1 leu și chiar 2 lei; o zi cu carul cu doi boi se plătea 3, 4, 5, lei sau chiar mai mult; o falce de arătură, cu 12, 16 lei și mai mult etc.; iar prețul pămîntului luat în arendă costa 8 lei falcea sau mai puțin chiar,—nu sîntem în drept să tragem concluzia că în 75 de ani, prețul muncilor rămînînd staționar (dacă n'a scăzut chiar), iar prețul pă-

1) *Acte și Legiuri privitoare la Chestia țărănească*, Seria I, Vol. I pag. 180, 292 urm., 305 urm., și vol. III pag. 200 urm.

mintului arendat urcându-se de zece ori, că partea țăranului în venitul național a trebuit să scadă în aceeași măsură ?

Intrucît țăranul nu poate plăti în realitate pămîntul arendat de el decît prin muncă, e vădit că atunci cînd prețul muncii este acelaș, iar prețul arenzii mai urcat de 8 și de 10 ori, că pentru aceeași întindere de pămînt țăranul trebuie să muncească de 8 și de 10 ori mai mult și, prin urmare să sufere o scădere corespunzătoare a părții din venitul național cuvenită lui.

Dar, fiindcă în epoca regulamentară condițiile de muncă și de gospodărie agricolă se prezintă cu totul sub altă înfățișare decît în ziua de astăzi, îmi rezerv să revin altă dată pe larg asupra datelor extrem de interesante din publicațiunea Academiei, pentru a înzista mai mult asupra vremii dela desființarea clăcii încoace.

Toate datele pe care le avem pentru această epocă confirmă sau chiar accentuiază acelaș proces.

Așa, de pildă, în interesanta sa broșură d. Sebastian Moruzi citează cifre din lucrarea fostului prefect al lui Lascar Catargiu, Alex. Millo, care nu poate fi bănuît de „idei subversive“, — cifre confirmate prin cercetările făcute pentru mai multe moșii. După aceste date, prăjina de prășit în Moldova de sus se plătea pela 1866 cu 0.65 bani; astăzi ea se plătește 0.50, maximum 0.60 bani; o falce de arătură se plătea cu 13, 14 lei și o căpiță de fin în plus, pe cînd astăzi ea adesea scade până la 12 lei. În acelaș timp, arenda unei fălci a pămîntului de arătură se urca abia la 27 lei, iar „astăzi acest preț îl vedem urcat la 80—120 lei falcea, iar cîte odată ajunge până la 160 lei falcea“. Urcarea arenzii pămîntului rezultă și din următoarele date: „părechea de boi la suhat, pentru cari se plătea atunci 13 franci, astăzi se plătește de la 30—40 lei; la stîină se plătea 0.60 bani de oaia aplecătoare, astăzi se plătește prin părțile noastre, cu sau fără de lapte, dela 2 lei până la 2.50“¹⁾.

Pentru ultimele trei decenii avem datele precise adunate, pe baza contractelor autentice de tocmeli agricole din țara întreagă, de cătră ministerul de interne²⁾.

Din aceste date rezultă că numai în 30% din proprietăți prețul arenzii s'a urcat cu mai puțin de 100%, la 31% din proprietăți prețul arenzii s'a urcat cu 100—200%, iar pentru 37% din proprietăți arenda s'a urcat cu peste 200%, adică mai bine de trei ori, urcându-se adesea cu peste 500%, adică mai bine de șapte ori, în 36 de ani (la 70% din proprietăți) !...

Tot așa în ce privește urcarea dijmei în Muntenia: în 1870 aproape în jumătate din moșii dijma luată dela țărani era mai mică de $\frac{1}{3}$; astăzi

1) Sebastian Moruzi, „Cîteva vederi în chestia țărănească“. Fălliceni 1907, pag. 7—9.

2) „Creșterea arenzei pămîntului și a prețurilor muncilor agricole dela 1870—1906“. București, 1908. Vezi și Cuvîntarea d-lui I. Brălianu din Cameră, în discuția Legii tocmelilor agricole.

aproape nu sînt moşii cu această dijma... În 1870 abia în 2% din proprietăţi dijma se urcă la $\frac{1}{2}$ din produs; astăzi proprietarii cari se mulţumesc cu dijma „una şi una” sînt consideraţi ca un model de moderaţiune, fără să mai vorbească de *rusfeturi*. Dacă am transforma valoarea dijmei în bani pentru Muntenia, am constata cel puţin aceiaşi proporţiune în urcarea preţului de arendă.

Şi în acelaş timp, dacă comparăm preţurile de muncă din contractele pe anul 1906, adunate de Ministerul de Interne, ¹⁾ cu cele publicate, de pildă, în Monitorul Oficial pentru 1882 (No. 291 din 1 Decembrie), rezultă o scădere în preţul muncilor cîte-odată de 40, 50% şi chiar mai mult, şi în cazul cel mai bun preţul acesta rămîne staţionar.

Şi toate acestea, fără să ţinem samă de partea anecdotică în ce priveşte contractele agricole, toate acele combinaţiuni de o virtuozitate uimitoare, care tind să coboare preţul *real* al muncii până la un nivel fantastic de 20 bani ziua de muncă şi chiar mai puţin,—exemple veţi găsi şi în broşura d-lui Sebastian Moruzi, care citează şi cazuri cînd „un sat rămîne dator după şase ani de muncă cu 70,000 de lei, atunci cînd întreaga valoare anuală a muncilor agricole nu întrece 6,000 de lei²⁾”, ceea ce însemnă că munca oamenilor în această genială combinaţiune nu ajunge să acopere dobînda pentru sumele datorite.

Ştiu că, în faţa acestor cifre, cei mai mulţi caută să înlăture încheierea la care trebuie să ajungem, pur şi simplu prin contestarea lor. De sigur, din punctul de vedere riguros *ştiinţific*, statisticile noastre oficiale, merită puţină încredere, dar aici nu este vorba de rigurozitate ştiinţifică. Atunci cînd toate datele adunate de diferite servicii a trei ministere deosebite, ale Camerilor de Comerţ, ale Consiliilor judeţene, etc., din toată ţara, ne vorbesc cu o statornicie şi regularitate neclintită despre aceiaşi tendinţă în dezvoltarea noastră economică, cînd aceste date se confirmă prin lucrările Academiei sau ale publiciştilor, ale medicilor şi ale economiştilor, — nu ne putem închipui o vastă conspiraţie de 40 de ani a tuturor biurourilor publice, a oamenilor de ştiinţă, etc., pentru a înşela opinia publică şi posteritatea.

Aşa dar, putem afirma că dela desfiinţarea clăcii încoace, în cazul cel mai bun pentru ţărani, preţurile muncii au rămas staţionare, dacă n'au scăzut încă, iar preţul arenzilor s'a urcat de 4, 5 şi de mai multe ori.

Pentru a ne da samă de înţelesul acestor cifre trebuie să avem în vedere că această situaţie nu se justifică prin urcarea productivităţii pămîntului: fiind samă de producţiunea mijlocie pe perioade de cinci ani, spre a compensa fluctuaţiunile de recolte bune şi rele, productivitatea pămîntului în ce priveşte porumbul, dela 1862 până la 1906, chiar a scăzut, iar pentru grîu a rămas aproape neschimbată.

1) *Ministerul de Interne*: „Contracte de învoeli agricole în vigoare pe anul 1906”.

2) *Loc cit.* pag. 12 şi urm.

Nu se justifică această situație nici prin urcarea prețului cerealelor, care, cu toate fluctuațiunile vremelnice, manifestă o tendință hotărâtă și statornică spre scădere în toată această epocă.

Singura justificare e—posibilitatea unei exploatari mai... intensive a *muncii țăranului*.

Mai mult. Dacă prețul muncilor a rămas nominal statornic, nu trebuie să uităm că puterea de cumpărare a banului a scăzut simțitor. Prețul îmbrăcămintei unui țăran, de pildă, după socoteala făcută de d. Sebastian Moruzi, s'a urcat dela 55 lei în 1866 până la 228 lei în 1906, iar îmbrăcămintea unei țărance dela 50 lei la 174. Vedeți și tabelele extrem de însemnate publicate la sfârșitul volumului III, seria I, din „Acte și Legiuri“.

Aceasta este explicarea adevărată a faptului că consumațiunea de porumb a țăranului, cum rezultă din datele publicate de mine încă în Cronică Internă din Martie 1906, scade mereu, și *absolut și relativ*, pe cînd cantitatea de muncă săvîrșită de țăran, întinderea suprafețelor cultivate și exportul cerealelor crește mereu :

Partea țărănimii din venitul național e relativ tot mai mică, creșterea producțiunii și a exportului se face pe sama ei ; „bogăția națională“ crește, iar țărănimea se ruinează, își dezorganizază gospodăria și trăește pe jumătate flămîndă de azi pe mine, și la cea dintîi recoltă rea are nevoie de milostenia statului pentru a nu pieri de foame...

Care este resortul, care este forța ascunsă care a putut să aducă economia națională la această stare ?

Aice ne dă cheia acea repartizare a proprietății noastre funciare, despre care am avut ocazia de mai multe ori să vorbesc pe larg în paginile acestei reviste ¹⁾.

Dar, înainte de toate, trebuie să înlătur un echivoc.

S'a vorbit, și în Cameră și prin presă, foarte mult despre rolul important, în economia națională și în viața socială, al *proprietății mari*. Și cu această ocazie se făcea totdeauna o confuziune, voită sau inconștientă, între noțiunile atît de deosebite de *proprietate mare*, pe deo parte, și *latifundiu*, pe de altă parte.

Pentru a ne orienta în situația noastră, trebuie să facem o distincțiune necesară între aceste noțiuni, fiindcă, în faza actuală a dezvoltării noastre economice și sociale, se poate afirma că proprietatea mare are un rol util, nu se poate tăgădui, cum spune d. Radu Rosetti, că dușmanul cel mare este latifundiul.

1) Vezi *Cronicele interne*: „Țară de latifundii“, vol. III, „Piemont românesc?“ și „Formarea latifundiilor“, vol. IV din „V. R.“.

Iată ce cetim în această privință la un economist conservator, profesorul de Economie politică dela Universitatea din Viena, Eugen v. Philippovich :

„Prin proprietatea mare se înțelege acea proprietate a cărei con-
ducere ajunge pentru a da ocupațiune unei singure persoane din clasa
„cultă. Ea se transformă în proprietate latifundiară (Latifundienbesitz)
„cînd absoarbe proprietatea mijlocie și duce la fărâmițarea celei mici,
„încît face clasa micilor proprietari insignifiantă politicește și social-
minte“ ¹⁾.

Și mai departe profesorul din Viena lămurește astfel deosebirea între efectele economice ale proprietății mari și ale latifundiului :

„Nu poate fi nici o îndoială că în vremea noastră, fiind date diferi-
tele straturi de populație și răspîndirea limitată a unei instrucțiuni în-
„destulătoare, e foarte mult de dorit ca cel puțin o parte a solului să
„aparție marilor proprietari, în jurul cărora să se grupeze în mod firesc
„un număr îndestulător de proprietari mijlocii și de mici cultivatori (ță-
„rani). Din potrivă, nu există nici o rațiune de vre-o ordine econo-
„mică, politică sau socială, care să vorbească în favoarea latifundiilor...
„Această îngrămădire de pămînturi nu poate fi comparată cu marile în-
„treprinderi industriale, pentrucă aceste din urmă reprezintă întotdeauna
„o formă mai înaltă a organizării producțiunii, pe cînd într'o proprie-
„tate latifundiară nu se poate avea o exploatațiune agricolă mai perfec-
„ționată decît a unui simplu proprietar mare ; — mai mult, acaparînd pă-
„mînturile, latifundiile împiedică colonizarea rurală, duc la depopulație...
„sînt astfel contrarii intereselor economice“ ²⁾.

De asemenea cunoscutul profesor de științi de stat din Halle, tot con-
servator, I. Conrad, sub direcția căruia a fost publicat celebrul *Dicțio-
nar al Științelor de stat*, indispensabil pentru orice publicist și om
politic, scrie în această privință :

„Proprietatea latifundiară e dăunătoare prosperității poporului, îl
„împiedică să participe în măsură mai largă la proprietatea funciară.
„Dar nimic nu desvoltă și nu întărește atît patriotismul, nu înalță atît
„simțul de legătură între stat și națiune, nu înrădăcinează atîta interesul
„maselor populare pentru liniște și ordine și pentru mersul desvoltării
„culturale, ca participarea la proprietatea funciară. În vremea noastră,
„cînd propaganda social-democratică împreună cu ideile subversive (Kul-
„turzerstörenden) se răspîndesc cu atîta repegiune, înmulțirea numărului
„de proprietari are de două ori mai multă însemnătate, și deci proprie-
„tatea latifundiară e de două ori mai dăunătoare“ ³⁾.

Cum vedeți, profesorul Conrad nu poate fi bănuît de simpatie pentru școalele sociale extreme.

1) Philippovich, „La Politique agraire“, pg. 67.

2) Ibid pag. 83—84.

3) Conrad, „Latifundien“, in Handwörterbuch der Staatswissenschaften, v. IV p. 972.

În cartea d-lui Radu Rosetti „*Pentru ce s'au răsculat țărani*?” veți putea găsi alte mărturii numeroase din partea oamenilor de stat, publiciștilor sau învățaților, conservatori ca direcție socială, cari cu toții susțin cu căldură utilitatea proprietății mari, dar în zădar veți căuta un singur glas în favoarea latifundiului.

Caracterul inerent al acestei forme de proprietate este de a distruge și de a absoarbe proprietatea funciară mijlocie și de a stringe într'un cerc de fier, ce nu-i dă nici o puțință de dezvoltare și de expansiune, proprietatea mică, proprietatea țărănească.

Latifundiul, prin puterea lui de atracțiune, prin puterea financiară pe care o reprezintă, fiind în mod firesc să cuprindă cu timpul în corpul său toate proprietățile mijlocii vecine, și în acelaș timp lipsește și pe proprietarii țărani, cari ar fi pus la o parte micile lor economii, de puțința de a se ridica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici de pământ, fiindcă, în aceste condiții, nici nu se pot găsi întinderi mici de pământ de vânzare, și nici țărani nu pot ușor închipui mijloacele necesare, sau a se organiza pentru a cumpăra trupuri mari de moșie:

Astfel, pe de-o parte, țărănimea fiind restrînsă la cel mult acea întindere de pământ în posesiunea căruia se află, e condamnată la o tot mai mare fărâmițare cu timpul a pământurilor ei, iar pe de altă parte gospodăria latifundiară ce o împresoară din toate părțile îi poate dicta legea sa, atît în ce privește arenda pământului de care nu se poate lipsi, cit și în privința condițiunilor de muncă, mai ales că, în asemenea împrejurări, din cauza lipsei de fînețe și îmașuri, țărănimea se vede amenințată în însăși forța vitală a gospodăriei sale, în vitele sale de muncă.

Dacă dar economiștii ca Roscher, Schmoller, Wagner, etc., susțin că pentru *sănătatea economică* a unei țări, e necesar a păstra o anumită proporție între întinderile proprietății mari, mijlocii și celei mici,— proprietatea latifundiară este necompatibilă cu *sănătatea economică*.

Și repartizarea proprietății funciare cea mai dezastroasă, desigur, este aceia în care găsim, alături de imense latifundii, numai proprietatea țărănească fărâmițată, parcelară, necompatibilă cu o gospodărie rurală independentă și o cultură rațională.

Și tocmai acesta este caracterul repartizării proprietății funciare la noi!

Nu voiu cita aici toate datele statistice, pe cari cetitorii „*Vieții românești*” le pot găsi în „*Cronicile interne*” menționate mai sus.

Voiu reproduce numai o singură tabelă întocmită după datele ultimului recensămînt, cuprinse în raportul d-lui Căpităneanu.

Spre a învedera mai bine situațiunea, am făcut o singură rubrică pentru *întreaga* proprietate țărănească, adică cuprinzînd și pe țărani cu 10—50 ha. Această categorie care posedă în mijlociu o întindere de 19 ha. de gospodărie (deci majoritatea covârșitoare din ea are mai puțin de 20 ha.), — are și ea caracterul de proprietate *țărănească*, din punctul de

vedere economic. Fac aceasta tocmai fiindcă toate încercările de a arăta starea țărânimii noastre cel puțin egală, dacă nu mai superioară celei din alte țări, speculau pe *excluderea din calcule a acestei categorii de țărani*. Așa încît, depildă, în Dobrogea unde țărani posedă 71 % din întinderea totală a proprietăților private, și unde chiar în clasa cea mai inferioară de țărani întinderea mijlocie de gospodărie e aproape 9 ha. (față de 3 ha. în restul țării), — ar rezulta cu acest sistem că țărâimea stă acolo mai prost, fiindcă această categorie a țărânimii mai sărace posedă numai 32 1/2 % din întinderea totală, față de 42 1/2 % din România! *)

Adică, fiindcă în Dobrogea rămîn cu mult *mai puțini* țărani în starea degradată a celor din sînga Dunării, și nu numai că aproape nu sînt țărani cu mai puțin de 10 ha., dar mulți sînt în stare să se ridice și peste această limită, — ei ar fi mai nenorociți decît în România, — tocmai pentru că mizerabila proprietate parcelară firește nu poate avea aceeași proporție!

Bine înțeles, în tabela de mai jos am exclus cifrele relative la Dobrogea, dar am cuprins cele relative la *întinderea pădurilor private*, fiindcă numai astfel putem avea icoana credincioasă a situațiunii:

Repartizarea proprietății în România (<i>fără Dobrogea</i>)	No. proprietarilor	Întinderea în ha.	% din toată întinderea	Mijlocia de proprietate în ha.
Proprietate țărănească (până la 50 ha.)	1.013.091	3.695.423	42 1/2	3.64
Proprietatea mijlocie (50—100 ha.)	1.814	124.178	1 1/2	68
Proprietatea mare (100—500 ha.)	2.359	866.653	10	363
Proprietatea latifundiară (peste 500 ha.)	1461	4.109.528	46	2.815
Total	1.018.725	8.795.782	100	8,63

Aceasta e situația: între cele două extreme e un gol, iar proprietatea mijlocie propriu zisă e redusă la 1 1/2 % din întindere! Parcă anume ne-am însărcinat să dăm lumii exemplul celei mai rele alcătuirii agrare, spre a ilustra concepția economiștilor citați mai sus....

1) Aici proporția pentru proprietatea până la 10 ha. e arătată, fără să se ție seamă de păduri; din tabela din text vedem că la aceeași proporție de 42 1/2 % e redusă *întreaga* proprietate țărănească — până la 50 ha. — ținîndu-se însă seamă și de perderi, — față de 71 % — cum am spus mai sus — din Dobrogea pentru aceeași categorie.

Și tabela noastră încă nu oglindește toată realitatea, cifra de 1461 din rubrica proprietății latifundiare reprezintă numărul de *proprietăți*, nu de *proprietari*, din cari mulți posedă mai multe proprietăți în diferite județe (deci caracterul latifundiar e și mai accentuat, cum am arătat în altă parte).

Chiar dacă nu vom socoti proprietățile între 500—1000 ha. între latifundii, și vom exclude întinderea lor de vr'o 800.000 ha. (și aici fără să ținem seamă, că mai multe proprietăți de acestea întrunite într'o mână pot trece peste limita de 1000 ha.),—încă rămâne în minile a citorva sute de proprietari o întindere de 3.300.000 ha.,—aproape 40% din total, cu peste 4000 ha. în mijlociu de proprietate....

Și să nu uităm, că pe cînd în alte părți, ca în Anglia de pildă, organizarea gospodăriilor corijează rezultatele repartizării funciare, întrucît proprietățile prea întinse se subîmpart în mai multe ferme independente, la noi sistemul de cultură e și mai latifundiar, și prin arendări și trusturi de arendași acumulîndu-se în aceeași mână mai multe proprietăți, situația se mai agravează încă.

Această repartizare a proprietății a creat acel mecanism, care—mulțumită și intervenției agravante a arendașiei—strivește țărănimea noastră scăzîndu-i tot mai mult partea ei relativă din venitul național, până la... „foametea constantă“....

Sub presiunea acestui regim, în care—cum a spus în strălucitul său discurs din Cameră colaboratorul nostru, I. G. Duca,—proprietarii și arendașii sînt condamnați să fie „cămătari cu voe sau fără voe“,—țărănuț fiind silit să muncească pentru proprietar—după prețurile *reale*—tot mai ieftin, și deci tot mai mult,—în locul celor 22 zile regulamentare el dă astăzi proprietarului 60, 80 și chiar mai multe zile pe an: —am ajuns la acel paradox economic, că el nu-și mai poate munci cum trebuie nu numai pămînturile sale, dar chiar cele arendate, *pentru cari s'a angajat cu munca!*.... Și totuși nevoia, și mai ales nevoia de imasă și finanț pentru vite, îl silește să se angajeze, și să se angajeze pentru pămînt (proprietarii și arendașii din Muntenia nici *nu-l pot plăti în bani!*)... Și din acest angrenaj, în situația de până azi el nu putea găsi nici o ieșire.

Și ce rezultate are acest sistem pentru economia națională, se poate vedea din faptul următor.

De trei ani Ministerul de Domenii adună datele relative la producțiunea anuală *separat* pentru proprietatea țărănească și cea mare, și se constată, că pecînd pretutîndeni în țară pămînturile țărănești produc cu vr'o 3% (și cîteodată chiar cu 100%!) mai puțin decît celelalte,—în Dobrogea însă, unde repartizarea proprietății e mai normală, productivitatea proprietăților țărănești e cel puțin *egală* cu a marilor moșii și cîteodată, mai ales în Tulcea, unde regimul e și mai prielnic, *chiar mai superioară!*...

Acest fapt e într'o contrazicere atît de flagrantă cu legenda creată la noi, că proprietatea țărănească *prin firea ei* produce mai puțin, încît

reproduc aici datele relative la producțiunea grîului și a porumbului în Dobrogea în anii 1905—1907, pe proprietățile mari în comparație cu cele țărănești :

Anii	Județele	Grîu		Porumb	
		La marii agricul- tori	La micii agricul- tori	La marii agricul- tori	La micii agricul- tori
		Hectolitri		Hectolitri	
1905	(Tulcea	5,0	7,8	1,5	3,9
	(Constanța	15,9	15,0	6,9	4,9
1906	(Tulcea	15,3	13,0	14,3	14,5
	(Constanța	19,7	17,6	25,2	22,2
1907	(Tulcea ¹⁾	3,9	4,4	—	—
	(Constanța	4,7	3,7	11,1	7,8

O paranteză.

D. P. Carp n'a binevoit să răspundă la întrebarea ce i s'a pus în Camera, pentru ce, dacă—cum afirmă d-sa—cauza principală a răscoalilor e o administrație rea,—pentru ce nu s'au răscolat și țărani din Dobrogea ?

Vădit, nimene nu poate fi încîntat de administrația noastră,—e de-
testabilă.

Dar, dacă e o parte a țării, care poate servi de pildă în ce privește ticăloșia administrației, e tocmai Dobrogea, acest loc de scurgere a tuturor elementelor netrebnice din aparatul nostru administrativ.

Mai trebuie să căutăm răspunsul, pentru ce această provincie atît de rău administrată și pedesupra de curînd anexată, locuită de elemente eterogene, unde sînt atitea condițiuni prielnice pentru agitație, este totuși aproape singurul colț de țară în care răscoalele n'au avut nici un răsunset ?

Răspunsul ni-l dau cifrele relative la repartizarea proprietății, și la prosperitatea relativ mai mare a gospodăriilor țărănești...

Dar țărani din România nu stau numai de vr'o trei sau patru ori mai rău, în această privință, decît foasta raia turcească din Dobrogea,—dar ei pot privi și starea fraților *subjugati* din Ardeal, Bucovina sau Basarabia, ca un vis irealizabil... (vezi—„Piemont românesc“, în „V.R.“, No. I din 1907).

Un orator din Camera făcea aluzii la primejdiile situațiunii inter-

1) Datele privitoare la producțiunea porumbului din jud. Tulcea pe 1907 nu s'au sîcise încă la Minister, în momentul în care le-am cerut.

naționale, și ne deschidea largi orizonturi în privința complicațiunilor posibile...

Dar... gândiți-vă, dacă ostașii-țărani, ce luptau pentru „moșie” sub steagurile lui Mircea și Ștefan, asigurându-ne veacuri de nealtnare relativă și ziua emancipării desăvârșite, —dacă ei ar fi putut întrezări răsplata ce aștepta pe urmașii lor?...

Gândiți-vă mai ales la soarta ce ne-o așternem, dacă vom lăsa să încolțească în inima acestor urmași gândul amar, că vitejia părinților în clipele acele de cumpănă a slujit numai pentru adâncirea lor în această ticăloșie, din care ei, fiii luptătorilor mândri de altă dată, pot privi astăzi, în desnădejde și amărăciune, cu ochii lacomi spre fii celor căzuți sub jug... și chiar la copiii raialelor...

Inchid parenteza...

* * *

Așa dar problema se pune astfel :

Mulțumită unei repartizări nenorocite a proprietății funciare, s'a dezvoltat acel mecanism de presiune asupra țărânimii (pe care îl ilustrează pitoresc extravaganțele învoelilor agricole citate de obicei, dar ele au însemnătate mai secundară față de grozavul sistem ce se ascunde în dosul lor), prin care partea din venitul național cuvenită muncii scade mereu, în favoarea părții din acest venit a proprietarului și a arendașului.

Măsurile de îndreptare se pot, deci, judeca din două puncte de vedere :

- 1) întrucît ele lovesc la rădăcina răului, în repartizarea actuală a proprietății ;
- 2) întrucît ele caută să remedieze măcar efectele ei, —să înlătore *presiunea prea mare* a mecanismului.

În orice caz *eficacitatea* acestor legiuiri se va dovedi numai prin măsura, în care ele vor contribui *la urcarea* părții din venitul național ce primește țărâניה, *sau* pe seama venitului proprietarului, *sau* pe seama venitului arendașului, *sau* pe a amîndurora.

Restul—sînt vorbe, vorbe, vorbe...

Voiu reveni.

C. S.

Caleidoscop

Glasul lui Memnon.—Neurastenie.—Problemă.—
Simbolism.—Hornarul.

15 Decembrie 1907

Mă 'ntrebi de ce am stat deoparte
Ca un profet într'un pustiu,
Și-acum ce năzuinți deșarte
Mă fac să cînt fără să știu ?

Era 'n Eghipt cunoscută,
În preajma Tebei, o statuie
Ce sta de-alîtea veacuri mută...
Întreab'o dacă vrei să'ți spue...

Stăpîn peste pustia 'ntreagă
Domnea colosul neclintit—
Arar c'o pasăre pribeagă
Veghind pe fruntea-i de granit.

Cerca Simunul să-l îngroape,
Zvîrlind asupra lui nisipul
Și nu-l mai cunoșteai aproape,
Așa i se schimbase chipul.

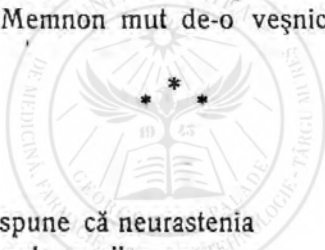
Săpase vremea răni pe dînsul
Și-acuma goalele-i orbite
Adesea-i lăcrămau de plînsul
Atîtor ploii nenorocite...

Prin creștetu-i crăpat în două
 Spre inimă făcându'și cale,
 Se aduna bogata rouă
 A nopților orientale...

Și iată că 'ntr'o auroră
 Statuia cea nepăsătoare
 Deodată deveni sonoră
 Cu roua ce urca în soare...

Vibra'nnăuntrul lui granitul
 Și lumea plină de mirare
 Pindea de-atuncea răsăritul
 Ca să-i asculte-a lui cântare...

Și tu te miri că imnuri nouă
 Îmi izbucnesc din suflet mie,
 Când l'a trezit un strop de rouă
 Pe Memnon mut de-o veșnicie !...

5 Ianuarie

Se spune că neurastenia
 E boala marilor orașe
 Și-i crește groaznică domnia
 Luînd proporții uriașe.

În adevăr, e-atîta larmă
 În capitalele moderne,
 Că omul n'are chip să doarmă,
 Oricît de bine și-ar așterne.

Atîtea zilnice dispute,
 Alîtea mini care fac game,
 Și-apoi jurnalele-apărute
 Cu singeroasele lor drame.

Flașnetele și precupeții,
 Țigani cu curse și grătare,
 Schimbarea gărzii cu trompeții,
 Societatea de salvare,

Mari camioane cu gunoae
 Și vehicule de tot neamul,
 Trăsuri, cucoane și tramvae
 Și tot ce poartă macadamul

Uzinele ce prind să cheme
 Și clopotele grele 'n turlle...
 Orașul pare la o vreme
 Un monstru osîndit să urle.

Tăcerea-i un cuvînt fantastic,
 Un pleonasm al morții poate...
 Să ai un nerv cit de elastic,
 Din balamale tot te scoate...

De-aceia nu mă mir că'ți pare,
 O provincial ce stai deoparte,
 Că 'n România noastră mare
 Bucureșteanu-i tip aparte!

10 Ianuarie

„... păcătuște prin vagul
 relațiunilor în timp și'n spa-
 țiu...”

M. Dragomirescu, în
Convorbiri critice.

Se 'ntreab' un critic: „Tu Horațiu,
 Ce stai acuma în Olimp,
 Pe cînd trăiai, oare cit timp
 Și cam ce loc aveai în spațiu?”

Și i-a răspuns atunci Horațiu
 Din culmea mîndrului Olimp:
 „Dragomirescu are spațiu,
 Horațiu însă n'are timp.”

* * *

14 Ianuarie

Poemul d-lor Iosif și Anghel, apărut în „Viața Rominească” cuprinde o notă simbolistă pe care ne mirăm că au aprobat-o poporanistii de la Iași... etc.

Ervin-Densușianu, în „Viața Nouă” No. 24 c.

Da, simbolist e tot poemul
Și orice erou e un simbol—
Ervin, ajungă-te blestemul!
Căci numai tu i-ai dat de gol?

Da, un simbol e toată drama—
Mi-au spus-o mie autorii:
Petrache Carp e Rilda-mama,
Ce știe bine ce vreau norii!

Ionescu Tache Hunar este—
Pe-un nor călare, iată-l, vine...
Da, „Funigeii” nu-s poveste...
Cum ai ghicit așa de bine!

Dar cin' să fie oare Runa?
Și ce-i cămașa fermecată
Ce-o țese și o distramă 'ntruna?
Aici e drama încurcată!

Cămașa este „fuziunea”
Si Runa-i chiar „partidul”, dragă!
Cum altfel să'ți explici minunea
Că țese de-o vecie 'ntreagă?

Și că „Viața Rominească”,
Mult enigmatică revistă,
S'a și grăbit să tipărească
O dramă—așa de simbolistă!?

19 Ianuarie

Pe cerul alb se face-o pată,
Apare și dispăre iar,
Și pata asta 'ndoliată
E-o siluetă de hornar...

Se pleacă omul de cărbune,
Ținând în mină un odgon,
Și'ntr'un ogeag nu știu ce spune
Ca printr'un negru telefon.

Din horn în horn își schimbă locul,
La orice pas primejdut,
Dar neschimbat îi e norocul.
Ș'atunci cu jale m'am gândit:

Indur' atâtea suferințe
Acest înalt funcționar,
Cind sînt atîtea conștiințe
Ce au nevoie de-un hornar!

A. Mirea

Viața Românească în Ardeal

— Gimnaziul Românilor din granița bănățeană —

Noembrie 1907

Deschiderea gimnaziului de stat, unguresc, în centrul unui ținut și într'un oraș românesc, în Caransebeș, s'a îndeplinit cu începutul anului școlar 1907—908.

Din bani românești, pe pământul românesc, s'a ridicat, așa dar, o cetate dușmană.

Jertfă s'a adus, din avutul Românului creștin, pe altarul *Molahului* maghiaro-șovinist.

Ni-a cuprins revolta și... desnădejdea,—văzînd în locul rezistenței energice contra nedemnelor tentațiuni și în locul apărării demne a drepturilor legitime, sancționate, ale urmașilor grănițerilor din „Regimentul No. 13 romîno-banatic“, ¹⁾ la cirna avutului lor : intonarea nemerniciei, pentru care totul este marfă de mezat.

Pe ce mini a ajuns mîndra și viguroasa noastră graniță ?

Din avutul ei școală străină s'a ridicat, pentru zdrobirea sufletelor românești.

Iar la noua pepinieră de *ienicerie* dau năvală copilașii graniții noastre ca... la „blidul de linte“.

Dar nu este „mare taina aceasta“,—ci vom căuta a o desluși.

* * *

Furtuna, care a înfrînt cocoțarea neamului unguresc (1848—1849), adusese Romînilor noștri, cu ideile nouă, și nădejdi nouă.

Supt absolutismul austriac (1849—1867) poporul nostru, care fusese pînă aci în *iobăgie*, prinsese a se deprinde cu idealurile, cu „misiunea istorică“ ce este rezervată de providența unei „prole ilustre“.

---

1) Intăi (1767) „Reg. valaho-illiric“, apoi bifurcat în „romîno-banatic“, și serbo-german, cu reședințele în Caransebeș și Biserica-Albă (Weiskirchen).

Și : „credința te mîntuește“, îți dă putere, răbdare și suflet de jertfă!...

Constituționalismul ungar, care a urmat dezastrului dela Kőnigrätz (1866) suferit de Austria, altădată „felix“, venind la rînd (1867) asigură naționalităților dreptul și sprijinul statului, pentru a se putea cultiva în limba lor, în școalele cu limba țînuturilor în care se află, până la gradul studiului universitar (art. XLIV 1868).

Dar, cu toate speranțele și îndreptățirea, mijloace nu li s'au pus la dispoziție ; ba ce e mai mult, legea de naționalități, deși nu satisfăcea pretențiile Romînilor, nici așa, rea, nici cînd n'a fost executată.

Astfel, pentru învățătura poporului nostru, oamenii de samă și instituțiunile noastre plăpînde, ce abia se înjghebaseră, trebuiră se caute înșiși izvoare, fîntîni „de aur“...

* * *

De școalele populare îngrijise împărăția, adecă Maria Teresia cea înțeleaptă și luminatul humanist Iosif al II-lea, („Ratio Educationis“ și patenta dela 1776 Noembrie 2), atît de cele din granițe ¹⁾ cit și de cele confesionale gr. or. și gr. catolice. Dintre aceste din urmă în special a luat avînt, dela anul 1745, anul deschiderii sale, gimnaziul din Blaj, aducînd un însemnat folos creșterii numărului intelectualilor romîni din Ardeal.

Dar toate aceste școli, dintre care numai ale Blajului dau învățatură mai superioară, nu erau suficiente pentru împlinirea nevoilor unui popor deșteptat și dornic de lumină.

Școalele grănițerești, în deosebi cele din Banat, ce e drept au dat o aleasă producțiune dar numai pentru armata împărătească.

Serii întregi de ofițeri au eșit din școalele de graniță pentru armată ; ofițeri distinși, oameni cu credință și devotament pentru țară și tron,—ținînd tot odată și întotdeauna, legăturile lor cu poporul graniței.

Nevoile noilor condiții de viață cereau însă, pe timpul absolutismului și în urmă, sub regimul unguresc, pregătirea unei clase de intelectuali romîni ; și însăși conștiința deșteptată a poporului nostru, urma să-și ceară adăposturi pentru progresul cultural.

1) Pentru a se vedea caracterul și deosebirea tendințelor culturale dela 1776, veacul XVIII, ale unei autocrații germane (austriace) față cu cele ale unei democrații liberale constituționale din 1907, adecă veacul XX, lăsăm să urmeze aci, dispozițiunile Mariei Teresia, în cauza limbii școlare (legea lui Apponyi e cunoscută), în școalele naționalităților din „Ungaria“: „Obiectele de învățămînt sînt: cetirea și scrierea, computul și religiunea, toate în limba națională (i. e. romînă ori sirbească, după țînut) ; dacă copiii mai învață și nemțește, e lauda învățătorului. Cetirea se învață din abecedarul nou, scris de curînd (din ordina competent), iar școlariilor mai în vîrstă se dau cărți de cetit, în care se cuprind bucăți religioase și morale, oricare se referesc la agricultură și prăsierea vitelor“. [După Ist. instr. publ. din Ungaria, pe timpul Mariei Teresia.]

În lipsă de alt sprijin și alte mijloace, se recurge la veșnica jertfă a Romînului, în credința, împlinirii strigătului de deșteptare a lui *D. Tichindeal*¹⁾:

„Minte, minte, mărită nație romînească, și mai ales neam nu va fi înaintea ta!“

* * *

Astfel s'a întemeiat liceul (gr. cat.) din Beiuș, din dărnicia episcopului Samuil Vulcan (1828)²⁾; liceul mare (ort. rom.) din Brașov (1850), din veniturile fondurilor bisericilor din Brașov, daruri de ale străluciților Voevozi de pe vremuri, ai Munteniei; gimnaziul din Brad (1869), prin daruri și colecte, la care „inimile bune răspund“ și astăzi pentru completarea lui, la liceu; și liceul grănițeresc din Năsăud (1863), țara lui Coșbuc!—adînc zbuciumat. în zilele noastre, de amestecul „controlului“ statului ce trece, ca întotdeauna, în ce privește afacerile romînești, în terorism, pînditor al momentului „bine venit“ pentru a zugruma acea instituțiune³⁾

S'a mai pus temelie unor fonduri menite a se spori cu timpul pentru întemeierea de gimnazii romînești în două centre romînești, în Arad și Caransebeș. Condițiile de viață, însă tot mai grele, în deosebi în urma situației și tratării vitrige a masselor poporului și în special a poporului nostru romînesc, fără bunuri din strămoși, au oprit sporul; iar viața politică a îndrumat preocupățiunile pe alte tărîmuri mai puțin prielnice, dar neînălăturabile, ca dezvoltare condițiilor vieții noastre.

1) Primul director al școlii pedagogice romine din Arad (1812).

2) Liceul din Beiuș s'a înființat, după obiceiul vremii, cu limba de propunere latină; și deși o școală cu caracter romînesc, guvernul constituțional al țării a forțat, și a izbutit a impune, propunerea studiilor din cursul superior numai în ungurește (afară de limba romîna), iar în cursul inferior elevii pot răspunde și ungurește.—Notăm, că profesorul de literatură romîna, d-l Gedeon, după propria sa mărturisire făcută în public, e rutean, dar e... greco-catolic.

3) Sub raportul stărilor interne, granița năsăudeană nu stă tocmai bine. Pentru a dovedi aceasta, lăsăm să vorbească „*Tribuna*“ dela 24 Nov. a. c. n. în care scrie *Un Grănițer* năsăudean următoarele:

„Aicea în Năsăud în chiar inima ținutului grănițeresc în decursul vremilor s'a încuibat o mină de oameni parveniți, minai aicea de foame și nevoi, caractere slabe, oameni pătimași, care ajunși mai tirziu în slujbe și onoruri... azi deveniți șpioni și denunțatori, instrumente oarbe în mina străinilor, vipere crescute la sînul nostru. Urmările se văd mereu, noi începem deja a le experia zilnic, generațiile viitoare însă vor simți amar cruda realitate, ce nu pare a intrizia: Năsăudul aproape jidovit, fondurile, grănițerilor, *stipendiile în mina străinilor*, în gimnaziu (liceu) incuibat spiritul de oportunitate și servilism umilitor, școlile normale (elementare!) părăsitate, desconsiderate, iar viața culturală, socială, națională, moartă... Dovadă alegera din anul trecut, la care „clica“ din Năsăud alăturarea cu jidanii (guvernul!) au votat contra candidatului nostru național“.

Notăm că deputat este d. Ciocan, fost director gimnazial, amicului lui *Banffy*. Multă asemănare cu Caransebeșul lui *C. Burdea*, după cum se va învedera din cele următoare.

Totuș ca prin farmec a rămas la dispoziție capitalizându-se cu în-cetul, un *fond destinat pentru înființarea unui gimnaziu rominesc în Caransebeș*.

* * *

Originea fondului păstrat de „Comunitatea de avere”, a Regimentului 13 romîno-banatic organizată ca administratoară independentă, dar supusă controlului statului, se constituie din proprietăți de păduri ⁴⁾ din munții și dealurile mai ales dinspre Romînia a graniței,—ce s’au dăruit grănițerilor pentru apărarea țării prin arme și singe, de puhoiul Semilunii în zilele de suferințe și de glorie, ale trecutului și la care s’a mai alăturat echivalentul în bani, dat de împărăție, în schimbul purtării propriilor îmbrăcăminte, ca ostași împărătești, paznici ai hotarelor, în timpuri grele cînd împărății erau strîmtoși de dușmani și din apus și din răsărit.

Sub preșidenția strălucitului general de pioasă aducere aminte, *Traian Dodă* ⁵⁾, după regularea proprietăților urbariale (1878—1880) prin comisiunile regești-ungare, lămurindu-se starea proprietății și fondurilor grănițerești, *Romîni hotărâsc să înființeze un gimnaziu rominesc în Caransebeș* pe atunci (1880—1882) centrul energiei de neam și de viață romînească.

Stăpîn pe dreptul de a dispune de veniturile avutului lor, grănițerii banatici, aprobați, susținuți și încurajați de adeziunea întregii opinii publice romînești, pornesc o vie mișcare, în frunte cu naționalistul general *Traian Doda*, pentru *înființarea unui gimnaziu rominesc în Caransebeș*, căci bani adunați grămadă, pentru început, erau de ajuns, și garanție pentru viitor ofereau averile și buna gospodărie a „Comunității de avere”.

Și cu atît mai ales avea grănița trebuință de o școală medie, căci pentru școalele de teologie și pedagogie, înființate cu noua eparhie ort. rom. cu reședința episcopoească în Caransebeș (1868), nu se găsește în Banat școală romînească pregătitoare pentru cariera preoțească și învățătorească.

Chiar și școalele elementare, școalele grănițerești ⁶⁾ fuseseră trans-

4) Pădurile „Grăniței” au o întindere de 253.089 jugere (hectare). Grănița proprietară se constituie din 90 comune romînești, 6 nemțești (colonizată în veacul XVIII de generalul Mercy). Administrarea averilor se face de „Comunitatea de avere” a cărei președinte se alege tot la cinci ani, de delegații aleși de grănițeri (romune) și care ar trebui să fie și ei grănițeri după origine.

5) Ca general pensionat ales, într’o serie de ani, până la moarte (1894) președinte al „Com. de av”. E singurul deputat naționalist ales în parlamentul din 1884. Refuză a-și lua locul. Dat în judecată, om în vîrstă, e condamnat la temniță de 2 ani, dar e grațiat de Maj. Sa. Romîn inimos, până la urmă a rîspîns toate încercările statului de amestec sub titlul de „control” în afacerile instituției grănițerești. S’a încercat să facă meseriași din copii de grănițeri, dar n’a reușit.

6) Grănițerii ardeleni din părțile sudice (Sibiu-Hățeg)—a treia și cea mai modestă grupare—susțin și astăzi din modestele lor fonduri, școalele foste grănițerești, ca școale romînești.

formate și abătute dela misiunea lor, prin dispozițiile din anii 1871, 1875 și 1877, prefăcute fiind în școale „comunale“, cu învățători instituți de stat și cu introducerea potențată și progresivă a limbii maghiare, ca limbă de propunere în contul învățămîntului cerut de legile firii și principiile pedagogice.

Ca o consecință vădită a acestei stări de lucruri se răresc ofițerii romîni din părțile bănățene, și dispar cu totul urmele chiar de ofițeri superiori, de generali, de care avusese mai mulți în trecut.

„Comunitatea de avere“, așa dar, pornește lupta pentru întemeierea gimnaziului romînesc, căci averile grănițerilor li s'au dat pentru scopuri de natură culturală ¹⁾.

Dar cu toate silințele sale întemeierea gimnaziului romînesc al grănițerilor bănățeni, e oprită de împotrivirea guvernului țării noastre, care, de-o jumătate de veac încoace, nu se dă înlături dela nici un fel de mijloace pentru a impune dominațiunea orgiei șoviniste-maghiare.

Respinsă reclamațiunea grănițerilor, sub cuvînt că sînt școale medii ungurești destule, apoi generalul Doda părăsind această „vale a plîngerilor“,—ceice urmează sînt represintanții „piticilor vremii“ și roslul lucrurilor și *interesul* „afacerilor“ se schimbă...

În locul Generalului, în fața căruia s'au cutremurat cetăți și porțile temnițelor ungurești, urmează, într'o perioadă de cîtiva ani de somnolență morală-sufletească și de uitare a problemei înființării gimnaziului romînesc, un locotenent pensionat, *Ilie Curescu*. Noul președinte înalță un palat, pentru locuințe, pe sama funcționarilor „Comunității de avere“, „din prisosul veniturilor“, cum anunță marmora comemorativă din coridorul palatului.

Și nu se va mai găsi oare nimeni, să pună din nou, pîndind doar un moment mai potrivit, de eventuală strîmtorare a guvernanților noștri, sau pe urma vre-unui pas de progres făcut de... noi,—ca să pună din nou în toporiște cu mai mult noroc decît înaintașii dela 1880—1882 chestiunea gimnaziului grănițerilor din confiniul militar romîno-banatic ?

O, da! vine ; a venit chiar ! Dar nu acela, care să pună chestia în toporiște, ci a venit : *Coadă de topor !*

* * *

În împrejurările actuale culturale-morale ale Romînilor din ținutul caransebeșan ²⁾ nu este deloc surprinzător, că s'a deschis cale largă par-

1) *Iustitia regnorum fundamentum* (Iosif II).

2) La alegerea de membri în reprezentanța comitatului, în Caransebeș s'au petrecut următoarele, în ziua de 27 Noembrie a. c. :

„Au venit alegătorii dela vreo 20 de comune. În loc să se vadă preoții în fruntea alegătorilor, aceștia, ca niște turme rătăcite, au fost conduși sau minați prin codreni (din slujba „comun. de avere“ !), învățători, etc

venitismului, și în consecință, validității elementelor gata la orice fel de servicii, fără alte considerente decît interesele proprii pur egoiste, pentru împlinirea cărora nimic nu se cruță. Asemenea situații se crează totdeauna acolo, unde e lipsă de educație, cultură și dezvoltare a sentimentului social; acolo unde nu sînt așezăminte școlare *) și sociale corăspunzătoare întocmite și conduse în vederea unei mențiuni de ordin superior, ideal.

Dintr'un astfel de mediu, este evident că a fost nu numai cu puțință, ci natural, chiar ca un om îndrăzneț, fără orice altă însușire, să fie bombardat de arbitriu al situației.

Acel om, fără nici o pregătire intelectuală, avînd însă simțămîntul realității, recunoscînd situația de exploatat, ajunge, ca un *Deux ex machina*, în fruntea tuturor afacerilor graniței,—el este: *Constantin Burdea*, care începîndu-și cariera, acum 25 de ani, ca polițist nocturn, acum ajuns la o înălțime oarecare, pornește în goană după cucerii de „merite“, prin care se parvine și la distincții și la beneficii. Și înălțarea acestui om, în timp așa de scurt după dispariția lui Tr. Doda, e privită cu capete plecate,—după cum cu nepăsare e privită și slidarea simțămîntului românesc și în-deosebi al grănițierilor *).

Stîrpirea tradiției, falsificarea istoriei, sugerarea unor utopii, cultivarea nemerniciei, distrugerea conștiinții și caracterelor, pe de altă parte ridicarea tîrgoveților imbecili și perversi ce fac samsarlic din sufletul lor: iată metoda de educație politică, profesată de elemente ca Burdea, cu nelipsiții săi ciraci și de stăpînii lui, care îl bat pe umere și-l felicită, cu potențare de elan, în măsura în care perversitatea și mișelia omească și tradarea de neam, cum și slugărnicia, i-au fost mai depline.

Și a venit unul dintre închinătorii palimilor urite și vinduții vrăjmașilor, și a dat semnul de alipirea graniței rominești către împăratul

ai partidului contrar (gubernamental)... Purtarea *preoților* a fost sub toată critica... Taranii nici nu știau că erau și candidați pur naționali... Candidații stăpînirii au intrat în toate voturile, mulțumită lui *Burdea*, care cu un stab de aderenți se înfățișă la alegere, potrecîndu-și afașul cu mulți țarani odinioară dușmanii săi... [„Tribuna“ 28. XI. 1897].

3) În anul școlar 1906—1907 au fost, în patru cursuri pedagogice, în număr total, 24 elevi. Examenul de calificare, nu s'a făcut la institut. Numărul profesorilor de studiu a fost: trei. Numărul elevilor seade din an în an.—Cu contrast, față cu afluența dela gimnaziul *unguresc* (vezi mai jos).

4) *Romînii au* în Caransebeș: Episcopie gr. or. rom., Consistor, institut ped.-teologic, o școală elementară, tipografie și librărie diecezană, un ziar oficios (Foia Diecezană) redactată mai mult „cu foarfecile“, afară de polemicele cu „Renășterea“, ziar „naționalist“, care lăudiază faptele „rominești“ ale lui C. Burdea, două banchi, conduse de șefii celor două ziare, „conducători“ și altor „afaceri“, primar romîna care acum va scoate un ziar gubernamental, împreună cu un profesor de stat, Comunitatea de avere.—*Nu au*: Nici un fel de comitet, secție sau organizare culturală (Asociație sau Teatru), nici cor, (în Banat!) nici viața socială, nici culturală nici artistică, nimic rominec decît: o inspecție grea, cu grele consecvențe pentru pedagogiul romin, venită dela minister, în zilele prime ale lunii Decembrie din a. c.

intr'o inscripție străină pentru amîndouă părțile, scrisă în slove de aur, pe monumentul de bronz reprezentînd pe M. Sa, păzit de doi lei de marmoră:

I *Ferencz Iozsef királynak hálás határörei.*

A cui limbă este aceasta ?

A nici unuia, dintre cei pe care are să-i reprezinte !

Și așa a început a se da din banii cîștigați cu sîrguință și îngrijii de Doda și urmașul său domol la muncă, dar și strîns la mînă, cînd e vorba de banul „comunității” romînești.

* * *

Odată primul pas făcut de Burdea, urmează și al doilea.

„*Se simte acum necesitatea*” unui gimnaziu în Caransebeș ! Il pune la cale „patriotul”, deputatul C. Burdea, președintele comunității de avere”, devenit acum „consilier de Curte”, după recomandarea guvernului kossuthian, făcută regelui din casa habsburgică, pentru „meritul patriotic” ce și-a cîștigat, un născut romîn, pentru... maghiarizarea patriei, istoriei și dinastiei ungare (?).

Adunarea reprezentanții grănițerilor, după propunerea „comunității de avere” votează un dar de 230,000 cor. din banii săi, pentru înființarea unui gimnaziu de stat, unguresc, în Caransebeș. Ministerul primește „modestul” ofert, face oarecare restricțiuni cererii graniții, relative la propunerea limbii romîne,—iar gimnaziul se înființează, se deschide.

În mijlocul celui mai vîguros element romînesc, ca fizic și ca grupare de masă, ca însușiri sufletești și ca trecut istoric și național,—se răsfață azi seva transformării de suflete, pepiniera răpirii caracterului de neam și zmulgerea limbii copiilor unui popor,—prin ienicerii cei mai odioși și nemernici încă posibil, în veacul al XX-lea.

La conducerea gimnaziului, făcut din ofrandă dată din prețul singelui romînesc pentru țară și tron, pentru a fi altar închinătorilor ce se vor lepăda de limbă... s'au pus soli, ce și-au pierdut idealul ce pune Dumnezeu în suflet și fire, pentru a vesti fericitoarea morală a lui Iuda Iscarioteanul...

Profesori chemați a vesti adevărul evangheliei maghiarizării „singure mîntuitoare”, sînt trimiși în marginile romînești ale patriei noastre, ca să ne crească copiii de Romîn „cu simțire maghiară” și să pregătească „caractere maghiare”,—ca Constantin Burdea, Ioan Ciocan și alți cetași de ai lor.

Și cine sînt acei patriotici slujitori ? Iată numele lor—„maghiare”, ce sînt și pecetie de caractere :

Director : Kalkbrenner Antal ; profesori : Gajda Béla, Elekes Pál,

Jakob Iános, Weigl Géza și Elie Minea, 1) acest din urmă profesor și la pedagogiul românesc în... strămoare.

Și această pleiadă de... apostoli, învățați, adunați de vânturi parcă, străini de neam, lege, obiceiuri, creștere și rost, vor fericii poporul, poporul plecat pe genunchi, cu domni, cu opincari, preoți și orice cărturari, din glorioasa graniță care azi plecându-se lui Constantin Burdea, lăcrămînd se bocesc:

— Ave!...

Limba romînă o propune în noul gimnaziu d. Minea în două ore pe săptămînă de clasă (fiind trei cl. I. paralele!); dar îl ascultă numai acei elevi, deși sînt Romîni și grăniceri, care vor să învețe și limba romînă: căci „înaltul minister“,—la primirea „votului graniței“ de jertfirea banilor romînești pe altarul utopiei „patriotice“,—nu a admis, ca *studiul limbii romînești* să se declare de obligat, ci *numai de facultativ*,—ceiace e contrar legii 1)—dar nu supără pe guvernanții, care nu se ascund după legi, ci-și etalează arbitriul oligarhic, fără nici o șifală, în fața lumii întregi.

Și cînd legea lui Apponyi, pentru școalele populare a fost votată și pusă în aplicare, un organ de publicitate, reprezentînd pe însuși ministrul numit (*Budapesti Hirlap*) a declarat că nu este vreun cîștig mare în strămtorarea școalelor elementare nemaghiare, ci: „Să statificăm nu școalele elementare ale naționalităților, ci pe cele secundare“.

Aici însă, a mers și mai departe, cu opera sa „coada de topor“ a grănicerilor...

Căci nu numai trecutul s'a făcut praf, nu numai prezentul s'a transformat în contrar legilor firii și nevoilor reale ale poporului, ci și asupra viitorului „s'a tras poliță“,—în contul graniții.

Pentru vînzarea sufletelor generațiilor grănițarești, ce au să vină, s'a pregătit, nu numai duhului, ci și slăbiciunilor nemernicului trup, culcuș... „cald și moale“.

Spre zugrumare s'a dat nu numai drum deschis și mină liberă, ci s'au întins și gîturile de porumbei nevinovați...!

„Comunitatea de avere“ a instalat, și susține un *internat* pentru întreținerea și provederea grăbuită a fiilor de grăniceri; și a investit pentru această „binefacere“, pînă acum 36.000 de coroane,—pentru care

1) O părere competentă: „De sigur îl vom închina lor“ (*Luceafărul* No. 19—20 a.c.) pe acest profesor român, amic al... prezidentului „Comunității de avere“.

1) La anul 1883 s'a făcut legea și planul de învățămînt pentru școalele medii. Pentru studiul limbii romine nu s'a făcut nici un fel de plan sau normativ (deși sînt și școalele de stat, ca gimnaziile din Sibii și Lugoj, cu jumătate numărul elevilor romîni, unde se propune și limba romînă. Romînilor, de mărturie, prin profesori unguri!), iar astăzi, guvernanții procedează volnic, oprind întrebuințarea de cărți romînești din altă țară și dela noi chiar, și pentru motivul că locul tipăririi nu ar fi indicat în limba statului, adică maghiară.

lucru, „reprezentanța comunelor” grănițerești, „în termeni aleși și încălzii de căldura simțimintelor eșite dintr'o inimă plină de recunoștință”, a adus „mulțumită ostenelilor și îngrijirii speciale a d-lui president *Constantin Burdea*” 1).

Cită ironie amară în ziceri :

„La așa cap, așa căciulă”,—atit de trist, in aplicarea sa aci!

Căci nu este un cuib de salvare a rominismului, al simțimintului dela Dumnezeu și de-acasă primit, în internatul „Comunității de avere”, cum s'ar fi putut contempla, ca ușă a mîntuirii, ci oprită este acolo vorbirea între elevi a limbii lor materne! Pentru garantarea culturii curat ungurești și educațiunii în spiritul maghiar, s'au instituit doi unguriți, dintre profesori, de conducători, educători și pedagogii salariați, interni, stăpîni peste sufletele copiilor grănicerilor și în orele libere, pentru a-i putea izola sufletește și forma—după rețeta din „Budapesti Hirlap”.

Elevii înscriși la acest gimnaziu sînt 151, împărțit în trei clase paralele (I gimn.); internatul întreține 106 gratuit, toți grănițeri.

Ce dor de... carte ungurească, pe Romîni, pecînd pedagogiul romîn din loc aproape moare, și încă de... inaniție: din lipsa de elevi (și profesori)!

Ce va urma din această situație, cînd nu numai cămeșa, ci și sufletul ți-l dai de pomană, necuratului?

Aceasta este *era slugoilor!*

Dar în slugărnice se cuprinde deja germenul destrucțiunii,—și nu va fi departe furtuna, care va curăți și mătura fărâmurile acestor vremuri de patimi și întuneric.

Borlova (Banat).

S. Secula

1) Citat din „*Renașterea*” (24 Nov.—1 Dec. a.c.) „naționalistului” și puritanului în cete bisericesti, director de bancă, avocatul Dr. N. Ionescu.

Viața românească în Bucovina

— Societatea arheologică română din Cernăuț —

Cu prilejul Expoziției generale române din anul 1906, apărui în Cernăuț o carte cu titlul „Românii din Bucovina”, care a fost la timpul său aspru dar pe drept criticată în *Viața Românească*, anul I, No. 6, de către un tânăr profesor bucovinean, sub pseudonimul *Văleanu*. În această carte sînt înșirate toate societățile culturale și economice din Bucovina românească, fără să se amintească cît de cît și despre rodnică activitate a societății arheologice române din Cernăuț, care a contribuit mult la cunoașterea istoriei Românilor din Bucovina. Cauza uitării vom istorisi-o mai pe urmă.

Societatea arheologică română din Cernăuț s-a înființat în Iunie 1886 de către vreo cîțiva Români cu interes și dragoste pentru istoria țării lor. Sufletul acestei societăți erau prezidentul *Dionisie O. Olinescu*, concepist la finanțe, și secretarul *Constantin Morariu*, actualul paroh din Pătrăuț pe Suceava, un preot vrednic și Român ales. Toți membrii erau profani în ale arheologiei, dar cu toate acestea au răspîndit numele societății lor și printre străinii din Apus.

Societatea arheologică română din Cernăuț avea de gînd în sensul §-lui 2 din statute: 1) să lucreze printre Români la deșteptarea interesului pentru anticitățile lor naționale, bisericesti și seculare în genere, precum și a contribui, pe cît va fi cu putință, la răspîndirea științelor arheologice printre ei; 2) a aduna, a descrie și a conserva orișice anticități bisericesti sau seculare aflate în Bucovina sau pe aiurea; 3) a stăruii pentru conservarea zidurilor, monumentelor și ruinilor istorice; 4) a face cercetări (explorări) arheologice¹⁾.

Colecțiunea de anticități era la început mică, dar, prin intervenția d-lui *Dionisie O. Olinescu*, soția decedatului conservator din Sirete, *Iosif cavalier de Gutter*, a dăruit societății o colecțiune însemnată de anticități din diferite timpuri. Colecțiunea spori prin mai multe daruri făcute de unele persoane binevoitoare societății, mai ales domnii *Dimitrie Bucevschi*, *Vasile Morariu*, *Zaharia Voronca*, pâr. paroh *Sbiera* din

1) *Gazeta Bucovinei*, 1891, No. 64.

Sirete, V. Vasiloschi, Diomed Nosievici, Onofrei Mironovici, W. Wikenhauser, Emanuel Ciuntuleac, Emil Cozub, Mihail Dracinschi, Dionisie O. Olinescu, ș. a. ¹⁾

Astfel înavuțită a expus societatea arheologică romină colecțiunea sa de anticități la expoziția orașului Cernăuț în Septembrie 1886, în localul școlii c. r. de meserii de acolo.

După lista din catalogul expoziției ²⁾, societatea arh. romină avea în anul 1886 un total de 47 obiecte felurite.

Societatea arheologică romină a fost premiată la această expoziție cu medalia de argint pentru merite, și i s-a făcut elogii meritate în foi romine și străine, precum în Tribuna, Voința națională, Revista politică din Suceava, Neue Freie Presse, etc. Incurajată chiar la început într-un mod atât de măgulitor, tînăra societate dezvoltă o activitate febrilă sub conducerea neobositului ei președinte, care nu cruța nici timp nici bani, ci neconținut năzuia să răspundească printre Rominii din Bucovina cunoștinții arheologice prin publicații diferite și conferinți publice, spre a stîrni un interes mai viu pentru scopurile societății ³⁾.

Părintele *Constantin Morariu*, autorul opului *Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Rumänen der Bukowina*, spune că societatea ar fi stîrnit interes pentru arheologie prin publicațiuni. Poate Sfinția Sa se gîndește la rapoartele anuale ale societății, din Gazeta Bucovinei, an. I, 1891, No. 64 și an. II, 1892, No. 3, precum și la cel din Romänische Revue, loc. citat, căci alte publicațiuni de ale d-lui *Dionisie O. Olinescu* nu-mi sînt cunoscute, afară de studiul d-sale „Tezaurul dela Pietroasa“, despre care nu mai țin minte unde a fost publicat.

Societatea arheologică romină posedă și un registru cronologic despre toate descoperirile arheologice din țară și străinătate. În No. 3 din Gazeta Bucovinei an. 1892, se mai vorbește că „Darea de samă despre mersul general al științii arheologice la Romini, care se cere în înțelesul §-lui 18 al statutelor, va urma mai tîrziu.“ Această dare de samă n-am aflat-o nicăiri; probabil că nu s-a făcut nici una.

Comitetul societății n-a lăsat să treacă nici o ocaziune, cînd a aflat despre vreo descoperire arheologică, fără să se fi adresat cătră persoane de încredere, dela care spera să capete descrierea obiectelor, precum și obiectele înseși. La ce vază a ajuns societatea arheologică romină în ochii lumii străine, pe baza descrierii obiectelor ei în feluritele foi, aceasta o dovedesc unele corespondențe ce le-a primit dela alte societăți arheologice. Așa de pildă a cerut renumitul Muzeu central germano-roman din Mainz, ca societatea arheologică romină să-i trimită obiectele

1) Raport despre activitatea societății arheologice romine din Bucovina, în răstimpul dela Iunie 1886 până în Decembrie 1891. Gaz. Buc. Cernăuț, 1892. No. 3.

2) Katalog der Ausstellung. Cernăuț 1886 pg. 80.

3) Romänische Revue, 1890, anul VI, pag. 363.

ei de bronz spre decopiere, și societatea arheologică din Spalatto s-a adresat ministerului de culte să-i mijlocească publicațiunile arheologice ale societății românești. Mai amintim că societatea arheologică română e citată și în cartea *Handbuch der archäologischen-und Kunstvereine in Österreich*, editată sub egida ministerului de culte. ¹⁾

Părintele *Morariu*, secretariul societății, mi-a comunicat personal că și Muzeul din Turin avea legături cu societatea arheologică română din Cernăuț.

Nu poate fi trecută cu vederea și o altă împrejurare, care face onoarea societății arheologice române :

„În anul 1888 fu adevărat delegat căpitanul c. r. *Heinrich Himmel* de către societatea antropologică din Viena de a face studii etnografice asupra feliuritelor populațiuni ale Bucovinei și spre acest scop el fu strămutat la regimentul 41 de infanterie din Cernăuț. Domnul *Himmel* își compuse niște chestionare în mulțime de exemplare și le trimise pe la toate societățile, ba chiar pe la persoane particulare, rugându-le să răspundă la întrebările etnografice formulate în ele. ²⁾

Atunci se puse pe muncă strașnică părintele *Constantin Morariu*, secretarul societății, care era pe atunci administrator la biserica Sf. Paraschiva din Cernăuți, cerceta și studia toate teancurile de acte ce zăceau colbăite prin arhivele capitalei bucovinene și dădu în scurt timp la iveală valorosul său op în limba germană, retipărit din *Romänische Revue* : „Culturhistorische und ethnographische Skizzen über die Romänen der Bukowina“. Această carte e prima istorie temeinică a Românilor bucovineni; ea făcu mult zgomot pe vremea aceea, căci i se făcură recenzii chiar în reviste din Londra. În Bucovina bîntuia atunci o nemai-pomenită prigoană în contra a tot ce-i romînesc, și de aceea cartea Sfinției Sale, care a zvrilit în fața asupritorilor adevărurile cele mai crude, a făcut mult sînge rău prin cercurile înalte din Bucovina și imperiu. Cartea aceasta e și un product al societății arheologice romîne; păcat numai că Sfinția Sa n-a publicat și partea a doua, etnografică, ce-o are în manuscris, și care conține prețioase date despre obiceiurile romînilor din Bucovina.

Cercetările și dezgropările arheologice întreprinse de societatea arh. romînă din Cernăuț pe moșiile fondului religionar gr. or., precum și de conservatorul *Iosif cav. de Gutter* pe la Hatna și Dănila, atrase atențiunea *Comisiunii centrale c. r. din Viena pentru artă și monumente istorice*, asupra descoperirilor arheologice din Bucovina și de aceea îl trimise comisiunea pe exploratorul *Szombathy* în țara noastră. Acesta povestește, că d. *Olinescu* proiectase o hartă arheologică a tuturor locurilor din Bucovina cu rămășiți preistorice și romane, de pe

1) Gaz. Buc. la locul citat.

1) Gaz. Bucovinei, I. cit.

care hartă a luat societatea antropologică din Viena o copie. Această hartă îi înlesni foarte mult lui *Szombathy* cercetările sale. 1).

Societatea era în toiul activității sale, când căpătă fatalul act dela Curatorul pentru înființarea unui Muzeu al țării, prin care act se cerea cu împrumut colecțiunea de anticități a societății arheologice romine. Iată în traducere rominească, actul, care, nevrind, a pus capăt societății, și pe care l-am copiat din archiva Muzeului c. r. al țării:

Onorabile Comitet al Societății,

Subsemnatul, Curator al Muzeului țării din Bucovina, roagă pe onorabilul comitet al Societății arheologice romine din Cernăuț, să-i *împrumute* Muzeului țării din Bucovina colecțiunea sa arheologică spre a lăși și propaga interesul pentru istoria țării. Aceasta (colecțiunea) va fi expusă în localul Muzeului; iar mai ales faptul că actualul director al societății arheologice romine, d. Dionisie O. Olinschi-Olinescu, a fost ales în ședința Curatorului din 6 Mart a. c. custode pentru secția arheologică a muzéului țării, garantează că obiectele vor fi expuse într-un mod sigur și corăspunzător.

Cernăuț, în 12 Mart 1892.

Secretar. *N. N.*

Pentru Curatorul Muzeului țării din Bucovina.

Președinte. *N. N.*

În arhivele Muzeului c. r. al țării am aflat următorul act din partea societății arheologice romine, prin care răspunde Curatorului:

Onorabile Curator,

Subsemnatul Comitet are onoarea să răspundă prețiosului act cu data de 12 Mart, 1892, No. 80, că colecțiunea societății arheologice romine se va *împrumuta* Muzeului țării din Bucovina, numai cu învoirea adunării generale, care se va ține cit de curind.

Cernăuț, în 26 Iunie 1892.

Secretar, *N. N.*

Președinte. *N. N.*

Întreaga colecție, care-i o avere națională neprețuită, se află și acum, de 14 ani, în Muzeul c. r. al țării, fără să-i fi trăsnit cuiva prin cap să o reclame.

Fiindcă guvernul Bucovinei persecuta pe atunci pe cei mai înverșunați luptători ai Romînilor, și deoarece societatea arheologică romină nu era privită cu ochi buni de cătră cei dela putere, s-au împrăștiat mai toți membrii societății prin diferitele colțuri ale țării, unde nu li prea venia să facă arheologie. Stîlpii societății, *Dionisie O. Olinescu* a pă-

1) *Szombathy*. Die erste prähistorische Recognoscierungstour nach der Bukowina, im Jahre 1893, pag. 4.

răsit țara din cauza vîntului pustiirii ce bătea atunci în Bucovina și a trecut în regat și acuma se află pare-mi-se în Caracal; iar pe părintele *Constantin Morariu*, cel mai cerbicos dintre așa zișii „iredentiști“ l-a trimis în satul Pătrăuți lângă Suceava, ca să-i treacă pofta de arheologie și de a scrie cărți ca „Schifele“ și altele.

Societatea există numai pe hîrtie.

D. *Dr. Polek*, bibliotecar al Universității din Cernăuț și membru în Curatoriu, precum și *d. Stupnicki*, secretar la Muzeul c. r. al țării, mi-au comunicat personal, că o adunare generală nu s-a ținut, iar colecția s-a împrumutat așa dela mîna la mîna (kurzer Hand) fără formalități. Părintele *Constantin Morariu* însă ni spune: „Ca să poată vedea fiecare lucrurile societății arheologice romînești, societatea a hotărît și a dat (prin urmare trebuie să fi fost o adunare generală a societății), aceste lucruri în 14 Mai 1893, ca să se păstreze cu totul deosebit în Muzeul țării din Bucovina.“¹⁾ D. prof. universitar *dr. R. Fr. Kaindl*, care a descris obiectele societății după rapoartele *Comisiunii centrale c. r. din Viena pentru artă și monumente istorice*, și după scrierile *păr. C. Morariu*, zice că colecțiunea s-a predat încă înainte de deschiderea Muzeului.²⁾ Dar asta pușin ne interesează.

Societatea nu mai există, averea societății nu se știe pe ale cui mîni a ajuns, iar actele sînt pierdute, afară de vreo trei care se află încă în posesiunea fostului ei secretar, părintele *C. Morariu*, dimpreună cu sigiliul societății. În statute se spunea apriat, că în cazul dizolvării societății, trece toată averea dimpreună cu colecțiunea de anticități în mîna Mitropoliei gr. or. din Bucovina, care singură are un Muzeu de anticități bisericești, ce stă veșnic închis pentru orișicine. Dar să nu se uite că mitropolia este greco-orientală, adecă a Romînilor și a Rușilor, și în caz cînd ar face pretențiuni la colecția de anticități, ar trebui să vedem iarăș, cum din cauza cuvîntului *gr. or.*, atît de fatal pentru Romîni din Bucovina, vor pune Rușii mîna pe averea noastră strînsă cu atîta cheltuială. În cazul unei reactivări a societății, va fi de lipsă deci să se schimbe acest punct din statute.

Dovadă că totuș se mai păstrează măcar amintirea despre societatea arheologică romînă, este că la toate adunările generale ale Curatorului Muzeului c. r. al țării se invită și consilierul dela Curtea de Casație din Viena, *d. Vasile Morariu*, ca reprezentant al societății arheologice romîne. Însă d-sa nu apare nicicînd, și de aceia Nemții noștri dispun de colecție după plac, bunăoară cazul cu Expoziția din 1906, cînd obiectele societății arheologice romîne n'au fost expuse supt o etichetă proprie, ca să știe și ceilalți Romîni că muncim și noi, ci au fost orînduite supt eticheta Muzeului.

1) *Constantin Morariu*, Părți din ist. Rom. buc. Cernăuți 1894, p. 308

2) *Dr. Raimund Friedrich Kaindl*, Der rumänische archäologische Verein in der Bukowina, Cernăuți, 1894, pag. 3.

Un fapt caracteristic pentru indiferența Romînilor bucovineni, este că la predarea colecțiunii nu s-a scris nici un act din partea Muzeului, că a primit sau nu colecția; ba ce-i mai mult, nu s-a făcut nici măcar o listă completă și o descriere amănunțită a obiectelor predate, ci s-a luat totul la hurtă: *100 de numere, 450 de bucăți și 300 de monete!* Ce fel de bucăți și monete sînt acele, habar n-au.

De aceia m-am decis să compun eu o listă completă după indicațiile din scrierile p. r. *C. Morariu* din *Römänische Reyue* 1890, an VI, pg. 362—363 și părți din *Istoria Romînilor bucovineni Cernăuți*, 1894 pg. 307 și 308; rapoartele anuale din *Gazeta Bucovinei* 1891 No. 64 și anul 1892 No. 3; *Catalogul expoziției din Cernăuți*, 1886 pg. 80 și cartea d-lui *Dr. R. Fr. Kaindl*, *Der rumänische archäologische Verein in der Bukowina, Czernowitz*, 1894. Aceștia din urmă a întrebuițat și descrierea obiectelor după rapoartele *Comisiunii centrale c. r. din Viena pentru artă și monumente istorice*. Definiția obiectelor nu-i totdeauna adevărată. Iată deci din ce constă colecția de anticități a societății arheologice romine din Cernăuți:

- 1) Patru urice dela Constantin Miha! Racoviță Vodă, dtto 14 Mai 1756, și celelalte dela Voevodul Grigore Ioan, dtto 14 Iunie 1763.
- 2) O evanghelie armenească cu 9 icoane și o psaltire romină, ambele cărți în manuscris.
- 3) 12 copii de pe pietre mormîntale.
- 4) 9 bucăți de feljurate unelte, anume cușite, toporașe, ciocane, etc., și doi idoli de lut din epoca de piatră.
- 5) 43 obiecte de lut din epoca preistorică.
- 6) O garnitură de obiecte pentru cusut; constau din case de pești, coarne de animale, ciocuri de păsări etc.
- 7) 3 obiecte fosile.
- 8) Un inel de argint de construcție foarte primitivă.
- 9) 39 obiecte paleontologice.
- 10) 16 obiecte din epoca de bronz, anume lanțuri, lănci, virfuri de săgeți, inele etc.
- 11) O urnă pentru cenușă, două cărămizi, 6 monete de argint, una de alamă, 11 de aramă (la Kaindl, No. XI mi se pare că-i o greșală de tipar, căci în loc de 11 se află 1 monedă de aramă), toate din timpul Romanilor și aflate pe pămîntul Bucovinei.
- 12) 101 obiecte din epoca de fier, între care se află incuelori din secolul al XI-lea sau al XII-lea, apoi virfuri de săgeți, săbii, lănci, bucăți de zale, cușite, aparate pentru signaluri, furculițe, zăbale dela cai, ancore, cue, pînteni etc.
- 13) Un inel antic de argint.
- 14) O chee de aramă.
- 15) O cersală (perie de cai) împietrită de lemn, de pe timpul Mongolilor.

16) O cruce de piept, care, după cum se pare, aparținea unui prelat.

17) 15 obiecte din timpul mai nou: anume săbii, vîrfuri de săgeți, arcuri, straturi ornamentate de pușcă, gloanțe de piatră de felurite mărimi, pistoale, cuțite, furculițe, etc.

18) Două obiecte de argint și două de aramă, anume pîteni și sigile.

19) 12 monete românești de aramă și 8 de argint din timpul ocupațiunii rusești; altele de ale lui Petru Mușat (1375) și ale Voevozilor Ilie (1433—1434), Alexandru, Ștefan, Bogdan, cele mai multe cu inscripții latine.

20) 18 monete poloné de argint și 29 de aramă.

21) 21 monete germane de diferite tipuri.

22) 15 monete austriace de argint și 54 de aramă.

23) 15 monete turcești.

24) 9 monete rusești.

25) 1 monetă grecească, una spaniolă, una italiană, și una svedeză.

26) 5 monete de origine necunoscută.

27) 10 medalii.

28) 10 bucăți bani de hîrtie din diferite timpuri.¹⁾

Dacă comparăm articolul pînă *C. Morariu* din *Römänische Revue*, 1890, anul VI, pag. 362—363 cu acel al d-lui d-r. *Kaindl* din 1894, vedem că colecțiunea de anticități a societății arheologice romine s-a înmulțit în decurs de 3 ani cu 8 obiecte de lut. Ar fi foarte bine, dacă *Societatea pentru cultura și literatura poporului român din Bucovina*, ar pune mîna cît mai degrabă pe această bogată colecție, și ar așeza-o în una din salele Palatului național din Cernăuț, ca să o poată cerceta și studia oricine, sau să o dăruiască Muzeului național din București.

Ion Gramadă

1) Multe din obiectele citate pe lista expoziției din 1886 nu se află acum. Ce s-a făcut cu dinsele?

Miscellanea

RONETTI ROMAN

Zilele acestea a murit Ronetti Roman în vîrstă de cincizeci și cinci de ani. Născut dintr'o familie evreiască săracă din nordul Moldovei, a cunoscut de timpuriu literatura ebraică și talmudul.—Și-a complectat apoi cultura, studiind în străinătate, mai ales în Germania. Intors în țară, familiarizîndu-se cu limba, a început a scrie, făcîndu-se cunoscut printr'un pamflet spiritual îndreptat împotriva lui V. A. Ureche și mai cu samă prin poema romantică „Radu” apărută în 1877, lucrare mult apreciată pe atunci în urma criticii ce i-a făcut d. Carp în „Convorbirile literare”. Funcționar la ministerul de externe, ziarist la „Timpul”, în redacția căruia a lucrat cu Eminescu și Caragiale, retras apoi la țară, unde s'a ocupat cu agricultura, Ronetti Roman n'a produs nimic remarcabil pînă la 1900, cînd a dat la iveală drama „Manasse”. Această operă, care a fost un mare succes de teatru și asupra căreia s'au scris nenumărate articole, e desigur cea mai de samă din producțiile lui. În ea Ronetti Roman a știut să facă cu multă pătrundere psihologia aproape completă a rasei evreești în reprezentanții ei tipici, să creeze caractere vii, cum sînt acele al bătrînului Manasse și al misitului Șor și mai ales să pună, cu o netăgăduită putere de cugetare și adîncime, una din problemele importante ale vremii noastre, cea a asimilării Evreilor cu popoarele în mijlocul cărora viețuiesc. Aceste calități reale, cu toate imperfecțiunile limbii pe care Ronetti Roman n'a posedat'o niciodată deplin, fac din „Manasse”, oricare ar fi sforțările numeroșilor săi detractori, o operă de o valoare durabilă și asigură autorului său un loc onorabil în literatura noastră.

IN SUBURBIA LITERARĂ...

Sfîrșitul de an a slujit de îndemn aproape tuturor publicațiilor noastre literare să ne dea cîte o „revistă a anului” consacrată literaturii.

Tristă impresie, mărturisim, ne-au făcut cele mai multe din aceste reviste : ca țară mică, se vede, nu ne putem desbăra de porniri „suburbane” nici în literatură...

Mulți dintre „confrați“ ne-au onorat și pe noi, aceștia grupați în jurul „Vieții rominești“, cu înalta lor atenție.

Cel mai puțin pățimas a fost tot d. N. Iorga, care numește *Viața Românească* „cel dintăiu mare *Magazin* literar“ (acest nume îl poartă marile reviste engleze,—însă lor le lipsește *unitatea de direcție*, pentru ca denumirea să fie potrivită și pentru noi).

Cei mai mulți însă deplîng „mercantilismul“ introdus de noi în literatură și plîng și pe literații romîni pe cari noi îi „stricăm“ prin... onorarii „fabuloase“...

Ce e asta? Ori suburbanul e ignorant, ori, în nerușinarea lui, presupune pe cetitor ignorant, căci cine nu știe că de o sută de ani marii artiști și literați din toată lumea civilizată trăesc *numai* din munca lor!

Dacă aceste plîngeri le-ar afla un european, ciudată impresie i-ar face această pretenție ca tocmai munca literară, care cere atîta încordare nervoasă, și care e atît de utilă, să fie gratuită... Și ce ar crede despre o astfel de concepție un Balzac, un Maupassant sau V. Hugo?... E, în orice caz, o psihologie născută din disprețul muncii, din lipsa de mîndrie a *muncitorului* pentru cîștigul cîstit.

Poate aceasta ar ușura unui străin să înțeleagă expresivul nostru cuvînt de „ciocoism“...

Mai ales dacă va afla în acelaș timp, că după tradițiile noastre... literare răsplata colaborării la revistele cele „dezinteresate“ constă în dreptul ce se recunoaște colaboratorilor—bine-intenționați,—îndată ce apucă condeiul spre a combate ideile subversive,—la burse, misiuni în străinătate și catedre universitare...

Dezinteresare literară... pe seama visteriei publice...

Vedeți, cînd un literat scrie după cum îi spune cugetul, și nu se călăuzește decît de inspirație și de conștiința sa, dar primește un onorar ori-cît de modest,—e „mercantil“ și se coboară de pe Parnas...

Dar cînd i se impune să tîmteze pe toți idoli marelui... refectoriu al culturii naționale, cînd zelul său împotriva „ereziei“ se răsplătește cu onorarii... pe viață din lada statului, cînd el este amenințat să-și piardă cariera profesorală pentru simpla colaborare cu „ereticii“ (da, *amenințat*, vreți numele?),—o, atunci e *dezinteresat*, și se poate așeza la dreapta... Părintelui, în templul cristalin al Literaturii neprihănite...

Dar trebuie să isprăvim odată cu toate aceste insinuări și șoapte perfide,—și măcar pentru a curăți literatura pe viitor de aceste apucături de suburbie trebuie să ne coborîm până la... suburbanii ei.

Și ne permitem o întrebare indiscretă:

Nu știm tirajul confrăților din suburbie, dar dacă el este egal cu al nostru, ce fac ei, în *dezinteresarea lor*, cu aurul vulgar ce curge în lăzile lor? (căci beneficiile lor trebuie să fie cu mult mai mari ca ale noastre,—prețul și dimensiunile revistei noastre neputînd da decît beneficii relativ modeste chiar cu tirajul nostru).

Și acum să judecați acest curios fel de a gândi.

Dacă noi, membri de redacție, n'am munci, cum muncim, *gratuit* —și față de proporțiile pe care le-a luat opera noastră noi muncim mai mult decît toți „confrații” împreună,—dacă, zic, n'am munci *gratuit*, ci am încasa noi înșine toate beneficiile realizate,—noi am da, după adorabilii noștri confrăți, dovada de... dezinteresare!...

Iar fiind-că noi am reușit să facem pe cetitorii romîni să ne dea puține mijloace pentru onorariile, foarte modeste încă, ale *unora* din muncitorii pe ogorul literar,—din afară din redacție,—noi introducem „mercantilismul” în literatură!...

Cerem iertare cetitorilor.

Doi ani de zile am păstrat o tăcere disprețuitoare față de toate insinuările și calomniile, chiar cînd veniau de la oameni, cărora situația lor înaltă nu le îngăduia uneltiri dosnice. Am stăpînit dezgustul nostru înfrînd în aceste detalii, pentru a le pune, înșirșit capăt,—și tot numai dezgustul ne oprește să desvălim, cu acte și probe, cîtă josnicie morală se poate ascunde în dosul unei gesticulații de dezinteresare.

Dar dacă am dori, pentru atmosfera morală a literaturii, să dispară din ea astfel de porniri și apucături,—ele nu ne vor descuraja, nu ne vor opri în calea noastră.

Dacă, întemeind această revistă, noi am urmărit în primul rînd să creăm o tribună pentru propaganda ideilor noastre, sîntem fericiți, că în același timp putem aduce literaturii un mare serviciu și în altă ordine de idei.

Scriam în acest loc după încheierea primului an al revistei:

„Munca literară cere încordarea tuturor puterilor sufletești; o dez-voltare normală a literaturii și, în consecință, a culturii naționale, nu e cu „putință” cîtă vreme, pentru a-și asigura pînea zilnică, un Brătescu-Voi-nești e silit să facă advocatură, un Vlăhuță, Coșbuc, sau Sadoveanu să „zgrîie hîrtia șease sau opt ceasuri pe zi într'o cancelarie oare-care, un „Carageale sau Gherea să se apuce de negustorie, în loc ca, în mod fi-resc și fără sfortare în direcție străină, să-și găsească în îndeplinirea „misiunii lor proprii și răsplata muncii, atît de necesară neamului *). Vă „închipuiți pe un Goethe, Heine, Maupassant sau Balzac, etc., tîind „toată ziua șuncă, pledînd pentru „aplicarea art. 151”, sau scriind circu-lări administrative, *pentru a putea trăi?*”

„Dacă membrii redacției noastre au muncit și muncesc și acum „fără nici o remunerație, totuși, făcînd apel la forțele literare din toate „părțile Romînimii, am socotit că ar fi și nedrept și chiar imoral, ca o „revistă ce se adresează unui popor de peste 12 milioane,—fiîndcă pentru „literatura și cultura națională nu există hotare—să nu poată *forța* pe „cetitorii ei să contribuie, în schimbul momentelor de distracție sau ins-

* „Dacă Gr. Alexandrescu n'ar fi fost toată viața lui angajat, ar fi devenit unul din cei dintîi literați ai Orientului...” (Eminescu, „Scrieri politice și literare”, Vol. I, pag. 29).

„trucrie ce li se oferă, la o răsplată cît de modestă a muncii literaţilor,—
„punîndu-se ast-fel un început modest, e adevărat, al unei dezvoltări
„literare normale“...

Colaboratorii noştri, asigurînd revistei simpatiile statornice ale cetitorilor, ne-au înlesnit această sarcină, chiar peste aşteptările noastre.

Putem privi cu mîndrie îndărat şi cu încredere în viitor: *Viaţa romînească* va însemna şi din acest punct de vedere o epocă în istoria literaturii noastre.

*

Post-scriptum.—Rîndurile de mai sus erau scrise, cînd am găsit în No. 7 al „Neamului romînesc“ următoarea afirmare :

„A fost cu neputinţă ca din sărăcia *Sămănătorului* să se poată împărţi salarii ca acelea care se puteau oferi de *Viaţa romînească* ce se „razimă şi pe o puternică organizaţie politică, ai cărei membri o susţin „cu toţii, înţelegîndu-i însemnata faţă de *Convorbirile literare* ju-
„nimiste“...

Mai trebuie să repetăm, că aici d. Iorga, în a cărei bună credinţă nu avem motive să ne îndoim, prin cuvintele subliniate se face ecou, acelorăşi calomnii şi insinuări ?

Nu, d-le Iorga, nu sîntem nici organ de partid, şi n'am avut nici un sprijin material, sau măcar moral, din partea vreunui partid,—deşi, bine înţeles, avem mulţi colaboratori dintre liberali, dar şi dintre conservatori şi chiar junimişti, şi mai ales dintre oameni ce sînt în afară de ori-ce partid. Oricine primeşte să conlucreze cu noi, în cadrul concepţiunii moderne şi democratice pe care o reprezentăm în viaţa noastră intelectuală,—e bine venit,—ori unde l'ar fi dus „combinaţiunile“ de partid, de cari, după caracterul publicaţiunii noastre, nu putem ţine seamă.

„PENTRU CE S'AU RĂSCULAT ȚĂRANII?“

Cetitorii cunosc volumul „Pămîntul, stăpînii şi sătenii“ al colaboratorului nostru, d. Radu Rosetti,—cea mai însemnată lucrare istorică din ultimele decenii. Sub titlul de „Pentru ce s'au răsculat țăranii?“ d. Rosetti publică acum un nou volum, care se prezintă ca o continuare a celui dintăiu. În numărul viitor al „Vieţii romîneşti“, vom publica o recenzie amănunţită a acestei extrem de importante scrieri, pe care o recomandăm cu căldură tuturor cetitorilor noştri, cari voesc să-şi dea seama de cauzele adînci ale situaţiunii actuale.

ULTIMA OARĂ

D. Mehedinţi, fericitul tată al lui „Kebias“, făcînd luna trecută o mică exploraţie în pampasurile literaturii americane, a descoperit pe un oarecare scriitor... „*Samuel Klains (M. Twain)*...“ Detalii senzaţionale la „Revista Revistelor“....

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Shakespeare, Romeo și Julieta tragedie în 5 acte, tradusă în versuri de **Haralamb G. Leca**. „Biblioteca pentru toți”. Prețul 30 bani.

Am vorbit altădată („V.R.” I, 9) despre traduceri. Spuneam atunci că, pentru ca o traducere să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie tot atât de mare artist cași scriitorul din care traduce și să-i fie congenial. Greșeam, sau, mai bine, nu eram complet: Pentru ca traducerea să fie *ideală*, ar trebui ca traducătorul să fie mai mult decât congenial scriitorului din care traduce, să fie „sosia” intelectuală a celuiia!... Și tot n'ar fi de ajuns, căci cuvintele unei limbi nefiind o sumă de semne algebrice convenționale, ci niște rezumate ale unei mentalități și sensibilități *specifice* unui popor, un cuvânt dintr'o altă limbă, numai prin faptul că e dintr'o *alta*, spune altceva decât cuvântul tradus... Așa dar, o traducere *ideală*, nu numai că nu poate exista, dar nici nu se poate imagina,— ...decît doară dacă un autor s'ar traduce pe sine însuși din volapük în esperanto...

Dar, cum spuneam și altă dată, deoarece e nevoie ca un popor să aibă, traduse în limba sa, operele literare ale altor popoare, trebuie să ne mulțumim cu traduceri conștiințioase făcute de traducători care să aibă măcar *oarecare* talent literar.

Și d. Leca are, de sigur, „oarecare” talent literar, încît, din acest punct de vedere, nu poate fi recuzat, dar... Dar mai întâiu o chestie „prealabilă”.

Cea mai ușoară condiție de îndeplinit, pentru un traducător, este, fără îndoială, aceea de a traduce originalul complet,—de a nu suprima nimic și de a nu adăuga nimic, căci, altminterlea, *traduttore* e mai mult decît un *traditore*...

D. Leca însă, care a tradus pe Romeo și Julieta pentru scenă, a făcut — ne spune d-sa — „prescurtări” și „transpueri” în drama lui Shakespeare, ca la „Teatrul Imperial din Viena și cel Național din București”.

Știu că pentru „reprezentare”, Shakespeare suferă asemenea operații chirurgicale, după cum, pentru livret de operă, e nevoie să suferă altele și mai grezave,—dar să ne dea d. Leca, nouă, publicului, care nu sîntem actori, „rolurile” de teatru, drept opera genialului dramaturg!... „Biblioteca pentru toți” n'are menirea să *tipărească* „rolurile” pentru actori, ea se adresează marelui public, căruia are pretenția că-i da operele mari din toate literaturile și nu, încă, odată „rolurile” pentru actori!...

Nu e locul aci de a face comparații pe larg între original și traducerea d-lui Leca, și, de altminterlea, nici n'am putut avea vremea și răbdarea să ce-

tesc toată traducerea în comparație cu originalul. Așa dar, mă voiu mărgeți să indic numai câteva din suprimările ce am observat.

Unul din cele două sau trei pasagi celebre din Romeo și Julieta este monologul Julietei din noaptea de căsătorie; ei bine, d. Leca a suprimat mai mult de jumătate din el; e posibil ca, pentru „Teatrul Imperial din Viena și cel Național din București“, să fie prea lung acel monolog, dar pentru cititor el nu e de loc prea lung, și, dacă și pentru simțul estetic al d-lui Leca el poate fi prea lung, D-sa n'are, totuși, dreptul să-l mutilizeze!—Apoi o scenă întreagă, monologul Fratelui Laurentiu și dialogul acestuia cu Romeo, absolut semnificative și caracteristice (Fratele Laurentiu reprezintă aici pe însuși Shakespeare) sînt lăsate cu totul afară. Și nu mai vorbesc de suprimări de sferturi și jumătăți de scenă, pe care am putut să le observ, deși, încă odată, n'am avut vremea să controlez totul. Dar d. Leca suprimă chiar dela început: suprimă corul, suprimă din primul dialog al servitorilor.—Mai mult, suprimă personajii întregi. Traducerea d-lui Leca e în deficit cu vre-o 500 de versuri față cu originalul. Și, dacă ținem samă că d-sa, pe lângă suprimări, are și adaosuri, atunci de sigur că deficitul e mai mare, căci versuri ale lui Shakespeare sînt înlocuite prin altele ticluite de d. Leca.

...Căci d. Leca „amplifică“, corectează pe Shakespeare, ...socotind că nu sînt deajuns corecturile pe care le-a făcut însuși Shakespeare, mai întăiu cînd și-a scris piesa și apoi dela 1591, cînd era gata, până la 1599 cînd i-a dat forma definitivă!

Innainte de celebrul pasagiu, în care Mercutio vorbește de regina Mab, d. Leca face dela dinsul versuri, lungind dialogul între Romeo și Mercutio. Chiar în scena despărțirii, unde

e un sacrilegiu să te amesteci, d. Leca, cum vom vedea, după ce suprimă din Shakespeare, adaogă dela d-sa... Dar e evident că noi am prefera versurile lui Shakespeare versurilor d-lui Leca..

Dar cel puțin acolo unde d. Leca n'a suprimat—și n'a adaogă—unde l'a dat pe Shakespeare, l'a redat?

Dar mai întăiu: putea d. Leca, era d-sa indicat să ne redea, cit de modest, pe Shakespeare, și anume pe Shakespeare din Romeo și Julieta?

Traducătorul să fie congenial autorului! Dar Shakespeare care a zugrăvit iubirea feciorelnică a Ofeliei și cinismul lui Falstaff, impulsivitatea lui Othello și indoiiala hiperintellectualului Hamlet, iubirea pasionată, tare ca moartea, a Julietei și a lui Romeo și biiguiala ridicolă a „Doicii“, imbecilitatea lui Caliban și spiritul fin al lui Mercutio, nobleța Cordeliei și „veselia“ cumetrelor dela Windsor,—Shakespeare care a fost un liric, un tragic, un comic, un psiholog realist și un romantic până la misticism, Shakespeare care a zugrăvit trecutul și prezentul, Nordul și Sudul, și a pus probleme morale pentru eternitate,—Shakespeare e așa de multilateral, încit cu greu se poate găsi un traducător care să-i fie... congenial!

Și dacă d. Leca ar fi ales o piesă în care Shakespeare să utilizeze numai o însușire a lui,—însușire pe care, în grad cit de mic, s'o aibă și d-sa!...—Dar ipoteza e absurdă, pentrucă Shakespeare e, mai mult sau mai puțin, multilateral în toate pieșele sale.

În Romeo și Julieta, Shakespeare e un îndrăgostit (Romeo și Julieta), un om de fantezie delicată și de spirit (Mercutio), un filozof comprehensiv și indulgent (Fratele Laurentiu), un *radoteur* („Doica“), etc. etc. Și e un psiholog realist în analiza sufletelor, și un romantic exuberant în atmosfera

ce răspindește asupra acelei pasionate povești de iubire...

Și d. Leca? D. Leca gre ceva din acel spirit rece, „ce nimica nu visează”, ee, în loc de a arunca vâslul iluziei albastre asupra prozei vieții, mai degrabă știe să-l spintece acolo unde alții, comunul oamenilor, l'au aruncat... D-sa e dintre aceia pentru care lacrimile sînt nu șliu ce combinație chimică...

Și, dacă e ceva care predomină în Romeo și Julieta, ceva care, dacă ar fi redat, macar el, traducerea și-ar îndeplini cel puțin în parte datoria, — apoi e tocmai lirismul înflăcărat, iluzia splendidă ce amorul tinăr aruncă asupra prozaiciei realității.

Și rșu, deci, a ales d. Leca, „tragedia” pe care trebuia s'o traducă! Il socot mai degrabă în stare să traducă pe Hamlet, —... mai ales scena groparilor, ori a actorilor, — decît pe Romeo și Julieta... O parenteză: Ce bine ar fi tradus Eminescu această poemă a iubirii nefericite!... De altmîntrelea, numai el ar fi putut'o traduce bine.

Dar această recenzie ia proporții neașteptate...

Scurtez...

Lirismul din Romeo și Julieta se manifestează mai cu strălucire, mai pasionat, în celebrele scene: declarația la bal, monologul Julietei înainte de noaptea căsătoriei și despărțirea. — Am comparat aceste pasagii cu originalul și... Nu voiu bănuî d-lui Leca că n'a băgat de samă că declarația e scrisă de Shakespeare aproape în forma sonetului (formă potrivită pentru cuvintele pasionat galante dintre doi tineri Italiani din vremea Renașterii); nu-i voiu bănuî, dacă voiți, nici schimbarea măsurii și a ritmului — defect al întregii traduceri; nu-i voiu bănuî rezumarea acelor *concelli*, adesea de un gust îndolnic pentru moderni, dar caracteristice lui Shakespeare; — voiu tre-

ce cu resemnare și peste înjumătăți, rea celebrului monolog; mă voiu sforța să nu-i bănuesc — dacă se porto, — suprimarea imaginilor lui Shakespeare. Dar îi voiu bănuî banalizarea imaginilor.

Dar îi voiu bănuî suprimarea poeziei din original.

N'am loc pentru multe citații. Mă voiu mărgeni să citez sfîrșitul din scena despărțirii.

(Romeo... să vorbim, nu-i ziua). — Julieta. Ba da, ba da, pleacă, du-te, depărtează-te! — E ciocirlia care cântă atît de fără armonie, — *Incordînd acorduri aspre și supărător de ascuțite.* — Unii spun că ciocirlia scoate acorduri dulci, — Aceasta nu face așa, căci ne desparte; — Unii spun că ciocirlia își schimbă ochii cu scirboasa broască.

— Ah, acum ași vrea să-și fi schimbat și glasurile, — *De oarece glasuri ne smulge cu spaîmă pe unul din brațele altuia, — Gonindu-te de aici cu fanfarele-i în onoarea dimineții.* — Ah, du-te acum, din ce în ce mai mult se luminează. — Romeo. Din ce în ce mai mult se luminează? Din ce în ce sînt mai întunecate suferințele noastre. — Doica. Madam! Julieta. Ce e doivă?

— Doica. Doamna mama d-voastră vine încoace. — *S'a luminat de ziua, păzește-te, fii cu băgare de sam (Ese).* — Julieta. Atunci, fereastră, lasă să intre ziua și lasă să iasă viața. — Romeo. Adio! Adio! o sărutare și mă scobor. — Julieta. Și-ai plecat așa? iubitul meu! stăpînul meu! prietenul meu! — Imi trebuiești vești despre tine în fiecare ceas al zilei, — Căci într'un minut se cuprind multe zile. Ah, socotind așa, voiu număra mulți ani. — Până ce voiu vedea iarăși pe Romeo al meu. — Romeo. Adio! Nu voiu pierde nici un prilej. — Care să-ți poate aduce, iubit, salutările mele. — Julieta. Ah, crezi tu că ne vom mai vedea vreodată?

— Romeo. De aceasta nu mă îndoiesc

și toate aceste nefericiri ne vor servi—
Pentru dulci convorbiri în timpul ce
o să vie.—*Julietta*. Ah, Dumnezeuule,
am prevestiri rele în suflet.—Imi pare
că te văd, acum când ești jos.—*Cu pe
un mort în fundul unui mormânt*.—
Ori privirea mă înșală, ori ești palid.

Bine înțeles că aceasta e, și ea, o
traducere, și încă în proză, ceea ce
răpește mai tot farmecul originalu-
lui ¹⁾—și încă făcută de cineva care
nu e poet!

Să vedem acuma traducerea d-ului
Leca, care are avantajul—ar putea, a-
dică, să-l aibă—de a fi în versuri, în
acea formă menită să adauge sută la
sută lirismului:

Julietta.—Ba nu! aveai dreptate, iu-
bitul meu. Așa e
E ziuă, Uite-o... Vine... O
vezi?... Într'un oclău...
Și-aceea care țipă acum în
aer. e
Ea, ciocirlia. — Doamne! s'a
zis, nu știu de ce,
Că cîntecul ei este plăcut. O
fi; dar poate
Să-mi placă mie-un cîntec,
care-mi dărimă toate
Speranțele? Nu.—Alții pre-
tind, cu drept cuvînt,

Că ochii ciocirliei și-ai broaș-
tei la fel sînt
Și că fac schimb adesea. Mai
bine schimb ar face
Cu glasurile; poate că ne-ar
lăsa în pace
Atunci, și nu te-ar simți de
liugă mine. Vai!
Lumina se mărește din ce
în ce...

Romeo. — Mai stai!
Julietta. — Nu, nu! Ești în pericol... Te
rog, *Romeo*, pleacă...
Romeo. — Cu cît ne-ineacă ziua, mai
mult, cu-atît se-uneacă
Și viața noastră 'n neguri!
Julietta. — Taci, nu mă dispera
Și dule.
Doica. — (din ușe).—*Julieto!*
Julietta. — Ce, doică?
Doica. — Mama ta

S'a deșteptat, se'mbracă și-mi
pore c'o să vie
Incoa. Să bagi de seamă. (dis-
pare)

Julietta. . . . Pe voia ta să fie,
Lumină: într'un casă, — și
lasă viața mea
Să zboare
Romeo. — Încă, încă o sărutare.
Julietta. — Da.

(După ce se sărută, *Romeo* se scoboară)

Cum! Pleci? Mă lași, *Ro-
meo*? Așa curînd? Iubitul,

¹⁾ Iată originalul:

(*Romeo*... let us talk, it is not day.)
—*Juliet*. It is, it is, hie hence, begone,
away!—It is the lark that sings so out
of tune.—Straining harsh discords, and
unpleasing sharps.—Some say, the
lark makes sweet division;—This doth
not so, for she divideth us:—Some
say, the lark and loathed toad change
eyes;—O, now, I would they chang'd
voices too!—Since arm from arm that
voice doth us affray,—Hunting thee
hence with hunts-up to the day.—O,
now be gone; more light and light it
grows. *Romeo*. More light and light?
—more dark and dark our woes.—
(Enter Nurse).—*Nurse*. Madam!—*Jul-
iet*. Nurse?—*Nurse*. Your lady mo-
ther's coming to your chamber:—The
day is broke; be wary, look about.
Exit).—*Juliet*. Then, window, let day

in, and let life out.—*Romeo*. Farewell,
farewell! one kiss, and I'll descend.
(Descends).—*Juliet*. Art thou gone so?
my love! my lord! my friend?—I must
hear from thee every day in the hour,
—For in a minute there are many
days:—O! by this count I shall be-
much in years—Ere I again behold my
Romeo.—*Romeo*. Farewell! I will omit
no opportunity—That may convey my
greetings, love, to thee.—*Juliet*. O, I think
'st thou we shall ever meet again?—
Romeo. I doubt it not: and all these
woes shall serve—For sweet discour-
ses in our time to come.—*Juliet*. O,
God, I have an ill-divining soul—Me-
thinks I see thee, now thou art below,
—As one dead in the bottom of a tomb:
—Either my eyesight fails, or thou look'st
pale.

Prietenul, stăpînul meu... Par-
că e sfîrșitul
Pămîntului fereastra pe care
te cobori!
Să-mi scrii des, des... de două,
de cinci, de zece ori
Pe zi... Auzi, Romeo? să-mi
scrii, căci, pentru mine,
In fiecare clipă va fi o lună.

Cinc.
Ah, cine-mi poate spune, de-
ași socoti așa,
Câți ani vor trece până să te
mai pot vedea.

Romeo. — Promit, promit, iubito, să nă-
scocesc oricare
Prilej, spre a'ti trimite o lun-
gă sărutare.

Adio!

Julieta — Vai! adio. — Și spune-mi: mai
speri tu
Să fi al meu vreodată și eu
a ta? sau nu?

Romeo. — Sper, — și-atîtea chinuri ce azi
ne stau nainte,

Vor fi atunci o dulce aduce-
re aminte
Si vom vorbi de ele cu drag.

Julieta. — Eu însă sînt
Cu inima cernită de-un trist
presimțimint.

Da, cînd mă uit acuma cum
te cobori, îmi pare
Că te cobori, cadavru, într'un
mormint, în care

Te voi urma.

Romeo. — Păreră.
Julieta. — Poate, iubitul meu
Dar ce-i? Mă'nșeală ochii?
sau palid ești?

Ceea ce am subliniat în bucata d-lui
Leca nu este în original, și ceea ce
am subliniat în original (vezi mai sus)
nu e în traducerea d-lui Leca.

Și ce a lăsat afară d. Leca? Toc-
mai imaginile cele mai frumoase și lu-
crurile cele mai semnificative, ca de
pildă acele „acorduri aspre și supă-
rător de discordante”, care arată ura
Julietei împotriva ciocirlei, parcă ea
ar fi cauza că noaptea s'a sfîrșit, etc.
etc. etc.

Iar ceea ce a pus d. Leca dela sine
sînt umpluturi („Ba nu! aveai drep-
tate iubitul meu. Așa e. E ziua. Ui-

te-o! Vine... O vezi?... Intră'n odaie“
— „Cum! Pleci: Mă lași Romeo? Așa
curînd?...“), ori vulgarități de fete de
suburbie („Doamne!“ — „Un cîntec care-
mi dărimă toate speranțele (!!)“ —
„Vai!“ — „Nu, nu! Ești în pericol...
Te rog, Romeo, pleacă.“ — „Taci, nu
mă dispera.“ — „Auzi Romeo, să-mi
scrii“ (!!) — „Promit, promit, iubit'o!“
— „Vai, adio!“ etc...) — Mai observați,
apoi, că d. Leca lungeste dialogul: De
unde Julieta vorbește de șase ori și
Romeo de patru ori, la d. Leca Julie-
ta ia cuvîntul de nouă ori și Romeo
de șase ori.

Iar rezultatul este că „poezia“, a
dispărut, iar în schimb a rămas un
dialog, din care Julieta ne apare ca o
eroină din Noaptea Furtunoasă, dar
dementă, căci o fată care vorbește cu
„Vai“, cu „Doamne“, cu „dărimarea
speranțelor“, cu „Auzi, să-mi scrii, Ro-
meo“ (...Auzi, să-mi scrii, Costică!),
dar, în același timp vorbește de cio-
ciria care-și schimbă glasul cu broa-
ștele, este, pur și simplu, o suburbia-
nă din București care a luat cîmpii..

Shakespeare, de altmîntrelea, n'a a-
vut niciodată noroc în romînește, — și
nu va avea, până ce un scriitor de ta-
lent, un poet liric, nu-și va lua însă-
rcinarea să-l traducă, și să-l traducă
în proză, pentru a nu fi silit să re-
nunțe la nici o imagina din original,
căci strălucirea și puterea de evocare
a imaginilor este jumătate din puterea
de creațiune a celui mai mare poet
al omenirii.

George Ranetti. *Fabule.* „Bi-
blioteca pentru toți“, 1907. Prețul 30
bani.

De cîtva timp asistăm la învierea
unui gen care murise demult în litera-
tura noastră... Tratatetele de poetică ne
spuneau lămurit că *fabula* este un gen
al copilăriei unei literaturi, cînd omul

e incintat de naivele povestiri care formează „alegoria” fabulei și când, în acest chip concret, el se poate pătrunde mai ușor de unele adevăruri morale. Aceleași tratate ne mai spun-neau că fabula înfloreste în vremuri de opresiune socială ciud prin aceeași „alegorie”, ea este una din puținele căi, prin care se poate face critică „socială” și „politică”...

Si iată că, în vremea noastră de rafinare intelectuală — luați cuvântul în ce înțeles voiți, dar, în orice caz, în unul foarte relativ, — în vremea noastră de strașnică libertate a cuvântului, scriitori mari ca Vlăduța și Caragiale, scriitori de mult talent ca d. Ranetti, își consacră uneori vremea acestui gen „inferior”, aproape „patriarhal”...

Care să fie cauza?

Dar, mai întâiu, trebuie să observăm că, din toate genurile poetice, genul didactic e cel mai *tezist*, iar cea mai *tezistă* specie a acestui gen e fabula: Un fabulist, chiar când se numește Lafontaine, caută în totdeauna, dacă nu chiar să *îndemne*, cel puțin să *dovedească*.

Puneți aceasta în legătură cu caracterul vremii în care trăim, vreme de luptă, vreme în care se pun mari probleme sociale, — când nu rămâne om care să nu fie solicitat de aceste probleme, — și veți găsi, poate, un început de explicare a apariției acestui gen, căci, băgați de seamă, și Vlăduța, și Caragiale, se „virtuesc”, în „fabulele” lor, în jurul problemelor dela ordinea zilei.

Dar la aceasta trebuie de adăugat un alt fapt: tocmai acea libertate a cuvântului care, ne spun tratatele de poetică, ar face inutilă fabula. Libertatea cuvântului, mai ales așa cum a fost practică la noi, a ajuns să se compromită pe sine însăși. Atacul direct, gazetăresc, s'a banalizat, nu mai face impresie. Și atunci *ideea*, pentru

a învinge, a căutat, ca 'ntotdeauna, o altă formă, — și, în mod firesc, forma aceasta a trebuit să fie indirectă, *alegorică*. Scriitorul, pentru a nu cădea în vulgaritatea zilei, a trebuit să recurgă la „aluzii”, care sînt un mod de exprimare mai fin, decît cel direct. — Și faptul că Caragiale a scris și o broșură, nu infirmă cele spuse, dimpotrivă, le confirmă, căci aceasta arată că, în adevăr, scriitorii noștri — chiar un *Caragiale!* — n'au mai putut răbda să stea izolați în turnul lor de fildeș...

Acum, bine înțeles, aceste „fabule” nu au tocmai „naivitatea” clasică a genului, ele sînt mult mai vibrante, mult mai „polemice”, — sînt, în fond, adevărate satire...

Și iată, nostima bucată a d-lui Ranetti *Herr von Frankfurter și Nenea Cartaboș*, în care cel dintăiu reprezintă „străinismul” și cel de-al doilea „rominismul”, — antagonism la ordinea zilei în publicistica romină. — D. Ranetti reușește să ne arate foarte bine pe ridicolul și păcătosul *Herr von Frankfurter* și pe țanțoșul mitocan *Nenea Cartaboș*, — dar intenția „polemică” care, cum am spus, caracterizează fabulele de azi, e prea evidentă aici. D. Ranetti n'o poate stăpini și mască, spre sfirșitul fabulei, și iată ce tiradă pune în gura lui *Nenea Cartaboș*:

Scuzați mă rog, cam brusc mă
port,

Dar nu putui să mai suport!
Păi bine nene 'n țar' aici
E un azil de venetici?

Tot ce este Romînesc

Romîniî desprefuesc,

Și tot ce este strein

Admirabil e, divin, etc.etc. etc.

* * *

Fabulele d-lui Ranetti sînt de mai multe feluri.

Și mai întâiu sînt acele fabule... care nu sînt fabule. Așa, *Scaunul Șchiop*...

e o fantezie, și foarte frumoasă; *Ouăle roșii* e o legenda, ar putea fi intitulată *Legenda ouălor roșii*; altele sînt „alegorii”, dar simboliste, cum e *Grădina mea*.—

Între „fabulele” care sînt fabule, unele sînt foarte frumoase, îndeplinesc toate condițiile frumosului, ca *O și I*, *Omida* și *Furnica*, *Măgarul* și *Privighitoarea*, *La Sf. Gheorghe*, *Gheata* și *Șoșonul*, etc., dintre care întăia și a patra ar putea să intre în Antologii... dacă n'ar conține a cîteva „apropouri”... licențioase...

Însfîrșit sînt fabulele, care înlănesc condițiile genului, dar nu înlănesc toate condițiile frumosului; căci „morală” unora e insignifiantă, a altora exprimată prea lung și explicit, a altora de prisos, căci ea se pricepe dela sine. etc.

Însfîrșit, d. Ranetti, ca „fabulist”, cu toate că nu mă entuziasmează, îmi place. Dar în „Fabule”, ca și în bucățile de la sfîrșit, pe care le intitulă „Diferite”, cea ce este în-cintător, sînt acele scînteeri de spirit, care poartă marca proprie a autorului, pe care le găsim împrăștiate cu o dărnice de risipitor în *Furnica*, și care rezultă din acele bizare, extraordinare și neașteptate asociații de idei, al căror secret îl are d. Ranetti,—urmașul neuitatului Anton Bacalbașa:

În ziua de... dar ce importă data?

Un biet șoșon voi
A convorbi
Cu gheata.

Aceasta își ciule urochea...

„Cu Louis Quinze, prin tocuri,
„Sunt rudă Prin bizeț,
„Port numele de mare preț
„Al lui Bizet, compozitorul,
„Care-a cîntat toreadorul”,—

sfidează gheata pe bietul șoșon, căruia,

În negrăita lui durere
Plezniți-i-au două artere
De cauciu...
(*Gheata și Șoșonul*)

Sau, în *O și I*, apostrofa lui *Unu* către *Zero*:

No te vezi
„In ce hal ești, măi firtate?
„Ua nimic!... *O nulitate!*”

la care *zero*, între altele, îl răspunde:

„Darnic n'ai fost niciodată,
„Nici bărbat,
„Probă că nici nu'mpărtești,
„Nici nu'mmullăști:
„Acest fapt e demonstrat.” etc.

Și totuși, nu aci e partea esențială a talentului d-lui Ranetti: Dacă d-sa n'ar fi în stare să ne dea și alt ceva decît bizare și surprinzătoare asociații de idei, n'ar avea dreptul să ocupe în literatura rominească acel loc însemnat pe care d-sa și l'a dobîndit. Dar d. Ranetti, cum se știe, e unul din acei umoriști care a reușit adesea să ne zugrăvească ridicolul societății noastre, mai ales pe acel al „mahalalei”, — pînea de toate zilele a scriitorilor noștri satirici. Găsește și în acest volumaș o bucată de natura aceasta: *Nea Nae Patriotul* și cu soția sa călătorească prin Apus, dar nici Parisul, nici Viena, nici Venetia, nu le fac nici o plăcere... Pe Nea Nae îl apucă nostalgia patriei,

Încit la Munchen într'un birt
Nea Nae s'aprinse spirit
Și, vrînd pe țalul neamț să-l arză,
Cu vocea tunătoare-i strigă:
— „Pen' ce n'ai măi rată pe varză
„Și ciulama cu mămăligă!?!“
Dar țalul zise:— „vais nicht”,
S'atunci Nea Nae desperat
Solemu și grav a pronunțat
Către consoart'acest verdict:
— „Măndico—auzi și te crucește
„Nemții nu știu nici rominește!!!“
Iar Dumnezeu-i ostă din greu:
„Cum îi măi rabdă Dumnezeu?!“

Și cine s'ar aștepta ca d. Ranetti să fie duios până la lacrimi? — Dar lucrul nu e de loc curios: În orice humorist se ascunde un sentimental...

În plîns și 'n ris, un copilăș
E tot atît de drăgălaș...
Ș'un leagăn mic cioplină dulgherul,

El nu-și dă seamă în neștire
 Ca e trăsura de unire
 Unind pământul și cu cerul !

E iad pământul?... Calomnie !
 E-o vale jalnică de plingeri ?..
 Dar nici în cer nu cred să fie
 Ațiși copii... ațiștia ingeri !

Dar vom vorbi odată despre întreaga operă a acestui scriitor, despre toate coardele muzei sale.

G. I.

* * *
St. O. Iosif și D. Anghel. *Legenda Funigeilor*, Iași, Editura „Vieții Românești”, 1907, prețul 1 leu.

D. Iorga a zis cîndva vorba înțeleaptă că în arta și literatura noastră trebuie să fim noi înșine, să nu imitam operele străinilor, oricît ar fi aceste opere de superioare, și d-sa nu e viuoval, desigur, dacă cei ce i-au împrumutat ideea o răsfrîng prin oglinda strîmbă a inteligenței lor deformînd-o. Imitația este în seria calităților animale un mijloc de adaptare inferior, este la om, cum zice Rémy de Gourmont, (*Problèmes du Style*), un fel de mimetism, și totuși, în evoluția fiecărui scriitor, este o perioadă cînd *imiți* pe un *alt scriitor*, perioada cînd admiră, cînd e încă în stare de formațiune și nu și-a desfăcut încă personalitatea, fizionomia lui originală. Cînd însă scriitorii formați, personalități ce-și au deja originalitatea, produc opere ce poartă în ele reflexul unei întregi mișcări literare intelectuale din apus, atunci nu mai poate fi vorba de o „imitație”, este o influență, și de această influență d. Iorga nu cred că ar fi bănuit ceva scriitorilor noștri. Același Rémy de Gourmont, care, cu voia criticilor noștri, nu e primul venit în lumea intelectuală din apus, zice că orice schimbare în literatura unei țări este datorită influențelor culturale din afară, făcînd, prin aceasta, deosebire între „imitație”, procedeul *invertebraților intelectuali*, și

influențe ce produc opere originale cu manifestare artistică, dar reprezintă analogia în tendințele generale ale spiritului modern ce se manifestă în toate popoarele cu un nivel cultural apropiat la un moment dat al evoluției lor. Acestea însă sînt lucruri subțiri care cer oarecare lectură și cugetare, pe cînd bagagiul criticii noastre e numai un ștoc de injurii grosolane.

D. Anghel în versurile sale reprezintă, ce e drept, tendința scriitorilor apusei din cînaclul ce alcătuește azi „poezia nouă”, de a da viață și realitate unor simțiminte și idei ce nu încap în graiul nostru precis și direct, ci se exprimă prin *simboluri*. Simbolul, legenda, mitul, sînt semnele prin care poezia nouă evocă, sugerează, acele nelămurite și tainice impresii izvorite din necunoscutul ce domnește îndărătul aparențelor lumii senzibile.

Legenda Funigeilor a d-lor Anghel și St. Iosif e un simbol, „o aluzie” menită să deslepte în sufletul nostru a-dineul simțimint al miraculosului; legenda e limbajul de care s'au servit autorii pentru a ne reda, într'o sinteză și în imagini concrete, armonia universală răsfrîntă în cele mai mici și mai neînsemnate acțiuni omenești. Runa, Hunar, Funigeii, nu sînt individualități concrete, luăte din realitatea ce ne înconjoară, create de împrejurări anumite, ele sînt *reale* ca taina ce ne înconjoară și ca taina ce e în ființa noastră intimă.

E acest poem o muzică mai mult decît o poezie, o muzică vrăjită ce incintă și ochiul prin imaginile ei prețioase și urechea prin ritmul variat și alt de strîns legat de simțirile și ideile pe care vor să le evoce autorii. Cînd plin și armonios ca farmecul de lună, ce cîntă în sufletul și stativile Runii cu și în sufletul cetitorului; cînd misterios în corul Funigeilor ca glasul însuși al necunoscutului, cînd scurt și sacadat ca suflarea spaimei supre-

me; cînd frînt și îngîșmat ca glasul nebuniei, revărsîndu-se apoi solemn, dureros și liniștit, impunător și măreț, ca marșul funebru al lui Beethoven, pentru a exprima simțîmintul de nimicnicie zdrobitoare în fața atotputerniciei morții și a vieții, în imensul cu care se termină poemul și în care se preamărește suferința, pentru că numai ea singură deschide perspective adînci asupra tainii și necunoscutului de dincolo de cunoștință.

E un juvaer rar și prețios acest poem dramatic al celor doi mai talențați poeți din generația actuală. Fantazia bogată, senzibilitatea fină și darul imagini prețioase a lui D. Anghel se îmbină cu duioșia și impresionabilitatea lui St. Iosif, în care tremură toate durerile omenești, găsind cînd accente adînc omenești care-ți sfîșie sufletul, cînd acel glas suprafiresc ce turbură cu o suflare a unei groaze nelămurite sau se coboară ca o alinare și o chemare, din liniștea veciei, de undeva din taină și necunoscut.

Ai vrea să ai în glas toată armonia muzicii lui Beethoven pentru a reda înlădierea ritmului în toate nuanțele versului ce urmărește, cu o așa perfecțiune, caprițioasă și strălucitoare fantazie a lui D. Anghel, ca și duioșia și farmecul intim al simțirii lui Iosif. Și nu poți îndeajuns să admiri armonia cu care calitățile acestor două firi de artiști, atât de deosebiți și de originali, se îmbină se leagă și se răsfrîng într'o operă unică ce aparține deopotrivă lui D. Anghel și lui St. Iosif.

I. S.

* * *

Michel Bréal. *Pour mieux connaître Homère.* Hachette. Paris VIII+309, prețul 3 lei 50 bani.

Din îndepărtata vreme cînd acei diacevastes au alcătuit, după dorința lui Pisistrates, cea dintâi ediție a poemelor homerice și pînă în zilele noas-

tre, cite nu s-au scris asupra lui Homer și cite teorii și ipoteze—începînd cu acei vechi chorizontes și pînă la cartea de față—nu s-au susținut! Și rezultatul cel mai sigur, după atîta muncă și frămîntare, pare a fi convingerea pe care o exprimă cu resemnare bărbătească Ulrich von Willamowitz-Moellendorff: „Nașterea acestor epopei, lungul drum pe care opera poetică trebuie să-l fi străbătut mai înainte, va rămînea pentru noi deapururi un secret“.

Teoria care părăuse a da explicarea definitivă, după care poemele homerice trebuiau considerate ca produsul spontan al geniului poetic al întreg poporului grec dintr'o îndepărtată epocă anteistorică, nu mai este astăzi admisă; Willamowitz-Moellendorff nu se slășește a o numi „eine verkehrte Annahme“. Aplicarea acestei teorii asupra eposului în general cu cunoscuta diviziune în epos popular, spontan și epos cult, artificial, pe care și acum o învață școlarii din manualele noastre de poetică romină, a căzut și ea. Comparetti, vestitul cercetător al eposului finic, Kalevala, spune lămurit: „epopee creată de popor nu există, nici nu se poate aștepta“.

Pentru Bréal, ca și pentru W.-M., poemele homerice sînt poezie artistică; ele presupun concepția și voința unui poet. Cum ar putea fi populare aceste poeme, cînd cea ce caracterizează poezia populară este scurțimea și lipsa de continuitate? Nici din mîci poeme răzlețe, adunate mai tirziu (teoria lui Lachmann, admisă și de G. Paris), n'a putut rezulta Homer. Cine să fi putut pune în ordine 16,000 de versuri, și ce imbold putem noi presupune, în acea îndepărtată vreme, de a colecta poezia populară și a o așeza încă în hexametre? Și afară de aceasta, observă B., nu trebuie să se uite un lucru de mare însemnătate: în Homer se vede o desăvîrșită lipsă a pa-

sionii populare, a opoziției etnice; el arată o deopotrivă bunăvoință și față de Greci și față de Troieni. Niciodată însă în adevărata poezie populară nu se păzește această dreaptă obiectivitate față de poporul dușman.

Dacă se mai adaugă că în aceste poeme poporului nu i se dă nici o importanță, și că tocmai zeii adevărați populari, ai sămănăturilor și ai agriculturii, lipsesc din olimpul homeric, rămâne în afară de orice îndoială că poemele homerice sînt poezie artistică; pentru B. acest lucru nu mai are nevoie de discuție. Ceia ce însă vrea el să cerceteze în această carte, este determinarea mai deaproape a epocii, locului și împrejurărilor în care s-au născut epopeile homerice. În privința timpului el vrea să dovedească că Homer nu e așa de vechiu, precum obișnuit se crede. Aparența de vechime, zice el, se datorește unei „mise en scène” speciale: astfel Homer se fește d. p. a pomeni arta scrierii, măcar că săpăturile recente din Creta au dovedit întrebuițarea ei curentă chiar prin veacul al XV a. Ch.: tot așa evită de a vorbi de statui, picturi, monedă.

Lucrul acesta se explică prin faptul că poetul se supunea unor anumite reguli ale genului în care scriea. Tot așa e și cu arhaismul moravurilor: Ulysse care-și construiește singur patul, Nausiccaa care spală rufe, Achille care pregătește singur mîncarea, etc. E un arhaism de convenție fiindcă poetul știe că vorbește de personaje legendare, pe cînd starea reală de pe timpul lui Homer se poate ușor vedea: în locul simplității domnește luxul; la fiecare pagină întilnim aurul, argintul, ivoarul, purpura; eroii au foarte dezvoltat gustul pentru obiecte de artă și-s foarte cunoscători, interesîndu-se de origina și proprietarii lor; elocvenții i se atribuie o importanță care nu se poate înțelege într-o epocă

primitivă; religia se prezintă cam uzată, se vede bine că legendele mitice nu sînt crezute, etc. etc. Toate acestea trădează o epocă de cultură deja înaintată. Pe de altă parte stilul lui Homer, cu expresiile sale stereotipe, cu epitele sale, și cu versificația sa presupune o limbă mlădiată deja printr-o îndelungă întrebuițare literară. Dealtmîntrelea că Homer a avut predecesori se poate ușor dovedi, zice B.: mai înainte el singur pomeniște de alte poeme în cinstea lui Meleagru și Bellerophon; apoi presupune ca cunoscută poziția luată de zei față de cele două popoare în luptă; Agamemnon, Ulysse, Achille, Priam sînt prezentați ca vechi cunoștințe, etc. Că aceste poeme au luat naștere într-o epocă relativ cultă, se poate deduce și din auditoriul pentru care ele se vîd a fi fost compuse: e un auditoriu instruit, care pricepe cu înlesnire toate aluziunile mitice și legendare; cu spirit liber, așa că-și permite și glume la adresa zeilor; nobil, cum se vede din tonul distins și niciodată vulgar pe care-l păstrează poetul. Nu poate fi vorba deci de sec. X, IX, VIII; nici într-un caz, zice B., alcătuirea poemelor homerice nu poate fi pusă mai înainte de începutul veacului al VII a. Ch. Cînd aceste poeme au fost aduse la Athena, pe timpul lui Pisistrat (561—528), ele nu puteau fi de mult timp sfîrșite de compus; entuziasmul stîrnit pentru ele atunci nici nu s'ar putea explica, dacă ar fi fost vorba de o exhumație. Elaborarea lor a putut dura cel mult 150 de ani, căci un timp mai lung ar fi avut de efect schimbarea personajelor și stricarea unității. Timpul deci în care s'au încheiat poemele homerice nu e cu mult îndepărtat de epoca în care Thales inaugurează filozofia ionică, Hecateu compune cea dintîi carte de istorie, Aleman și Mannerm crează poezia lirică.

În ce loc însă s-au creat aceste poeme? Dacă examinăm Olympul lui Homer, zice B., și ne gândim că totdeauna cerul s'a conceput după modelul statului, apoi vedem că concepția de stat a lui Homer este aceea a monarhiilor asiatice, pe cînd societatea lui e o societate feudală. Într-un asemenea stat deci, probabil Lydia, s'a născut Homer. După multe alte amănunte se poate vedea că poemele au fost scrise pentru curtea unui prinț, poate pentru curtea lui Alyatte sau Cresus. Cine a fost autorul? Poporul nu, dar nici un singur om. Un prim poet — numit poate Homer — a scris-o sub forma primitivă și simplă, apoi a fost succesiv mărită și complectată de către poeți de meserie, care cînd compuneau complectînd, aveau prezent în mintea lor întregul. Deci înțaiu un poet, apoi o corporație.

Aceste complectări succesive trebuiau să aibă loc cu ocazia revenirii periodice a unor serbări, probabil religioase, un fel de jocuri cum erau la Greci. E prin urmare o operă colectivă. Legătura între aceste poeme și celebrarea unor jocuri se vede și din ideea de glorie care stăpînește așa de mult pe eroii lui Homer și poate de aceea, atunci cînd au fost duse la Athena, s-a hotărît ca ele să fie recitate în toți anii la serbarea Panatheuelor.

Cum se vede, în privința locului, autorului și împrejurărilor în care s-au născut aceste poeme, B. propune o serie de ipoteze care nu pot fi nici odată probate și poate nu-s nici probabile; rămîne însă din acest volum analiza fină a stării culturale contemporane poetului. Cartea se termină cu un foarte interesant *lexilogus*, în care se explică un număr însemnat de cuvinte și expresii homerice.

C. B.

* * *

Const. C. Diculescu. *Originile limbii romine. Studii critice. Rezultate Noăă. Vocalismul.* Extras din Analele Academiei Romine seria II, tomul XXIX. Memoriile secțiunii literare. București, Göbl, 1907, un volum în 4° de 164 pg., preț 1.60.

Toți cercetătorii încep cu articole de revistă. D. Diculescu începe deodată cu un volum. Și încă ce volum, și mai ales ce titlu: *Originile limbii romine—Studii critice—Rezultate noăă—Vocalismul!* Judecînd după acest titlu sunător, chiar zgomotos (orice om de știință, cînd publică o carte, este evident că prelinde, prin însuș faptul, a aduce „rezultate noăă“), te-ai aștepta ca lucrarea să îmbrățișeze epoca de formație a limbii romine, fixarea în timp a apariției diverselor fenomene limbistice rominești; totuș cartea este un lanț de studii etimologice, înșirate sub formă de prefață, introducere și vocalisme.

Patru mari cusururi stau la baza cărții d-lui D.: lipsa de metodă, latinomania, tendința de a fi original cu orice preț, nedeprinderea stilistică și tehnică. Din cauza acestor grave defecte bogatul material discutat, pe icl pe colo bine utilizat, este zvrilit într'o harababură, cum foarte de multă vreme nu s-a mai văzut în filologia romină. S-o încep de undeva. Autorul admite elemente rominești în limba veche slavonă, principiu just, dar foarte greu de aplicat la exemple concrete. Pentru a admite că cutare cuvînt vechi slovenic se derivă din cutare cuvînt rominesc, va trebui neapărat să stabilești că *fonetismul* și *înțelesul* cuvîntului slav sînt străine spiritului slav și caracteristice celui rominesc, dupăce prealabil vei fi stabilit că cuvîntul rominesc, pe care vrei să-l dai ca etymon celui slav, este la Romini băștinaș. Procedînd astfel autorul a reușit să dovedească că *vsl. komkati* este rom. *cuminecare*, *vsl.*

komerkati—rom. *cumirecare*, vsl. *pa-unū*—rom. *păun*, vsl. *mătoră*—rom. *mătur*, vsl. *țerū*—mr. orî vr. *țeru*, vsl. *vapa*—rom. *apă*, vsl. *popū*—rom. *popă*. Dar autorul a trecut limita permisă admitînd că și vsl. *nevesta* și vsl. *lebedū* sînt romineștile *nevastă* și *lebedă*, și nu invers, după cum se crede, propunînd ca etyma rominești: pentru *nevastă* pe presupusul *nebestra și pentru *lebedă* pe *albida* (scilicet *avis*)!—În ce privește „raportul dicționarului român cu dicționarul limbilor vecine”, autorul admite ca imprumutale din rominește cuvinte ca *beaurcă*, *mancă*, *măgar*, *bacău*, *ghugă*, *traistă*, *ciomug*, *cîmpoțu*, *fluer*, *mămăligă*, *vatră*, *măra*, *baligă*, *gâlbează*, fără a dovedi mai întău că aceste cuvinte sînt băștinașe la Romîni.—Autorul nu face deosebire între elementele latine populare și cele medievale din limba noastră pe de o parte, și între elementele latine și cele străine pe de alta. Din această cauză este adus a admite abateri fonologice, care în realitate nu există, și pe care le explică prin ennosentul subterfugiu al pătrunderii cuvintelor de dialecte, cu fonetisme presupuse, în limba comună. Așa, pentru a explica cazurile, în care *ă+n* se păstrează nealterat față de cazurile în care *ă+n* se prefacă în *î+n*, d. D. spune că „trebuie să admitem existența în limba romină veche a unui dialect în care, cași în italiană și celelalte limbi neolatine, *a* urmat de *n* se păstrează nealterat” (pg. 52). Odată acest șurub învîrtit, autorul dă o listă de etimologii, care de care mai imposibile. Până și sufixul *-an* (din *gol-an*) și *-andru* (din *băeș andru*) este considerat de autor ca latină (= *anus*, din *paganus*)!—Autorul nu face deosebire nici între cuvinte moștenite și cuvinte dezvoltate pe însuș teritoriul limbii romine, între fonetisme curate și fonetisme provenite din amestecul diverselor prin-

cipii de schimbare a limbii. Iată astfel o lege fonologică enunțată de d. D.: *o lung accentuat a devenit u*, exemple: *mursec*—*morsico*, *cuget*—*cogito*, *cum*—*quommodo*, mr. *tut*—*totus*, *puscă*—*posca*, *turtă*—*torta*, *ură*—*horror*. Însă la *mursec*, *cuget* prefacerea lui *o* în *u* este datorită analogiei formelor neaccentuate; *ură* este derivat imediat dela *urăsc*; în mr. *tut* prefacerea lui *o* în *u* este datorită poziției neaccentuate a cuvintului în tact; *puscă* și *turtă* au corespondente pe lat. *pusca* și *turta*; prefacerea lui *o* în *u* la *cum* este datorită țarăș poziției neaccentuate în tact (cași *tut*). Sînt într-adevăr și citeva cuvinte la care *o* accent. s-a prefăcut în *u*, ca *mură*—*mora*, *curte*—*corte*, *cute*—*cote*, dar aceste cuvinte au o explicație specială (v. Arhiva din Iași, 1906, pg. 272).—Pentru a nu mai lungi vorba zadarnic, iată o listă de citeva din groaznicele etimologii ale d-lui D.: *glie*—*gleba*, *curpân*—*colberus=*coluber* șerpă, *guler*—*collilum=*dimia*, dela *colum*, *pămătuf*—lat. *paunus*+germ. *Tuch*, *prepeleac*—*perpenniculum*, *bulgăr*—*blocculus*, *colb*—*pulvere*, *toiag*—*taleaca*, *cumpănă*—*campana*, *catir*—*cantherius*, *țandură*—*scandala*, *manc*—*mancus*, *sanie*—*sagnia* „*navis species*”, *Vulcan* localitate și nume de familie—zeul *Vulcanus*, *burcă* bracca, *ghiolbană*—*glabrar*, *blană* scindură—*plana*, *moacă*—*maca*, *dop*—*tappus*, *ploscă*—*pilasca*, *rusă*—*racha*, *paștă*—*plactella*, *oftică*—*ectica*, *obor*—*emporium*, *ovreșu*—*hebraeus*, urducare—*ereclicare*, *geană*—*cila*, *geantă*—*cincta*, *holleșu*—*felilius*, *ciutură*—*situla*, *șuștar*—*sixtarius*, *copil*—*pupillus*, *sponcă*—*spincula*, *condeșu*—*contilius*, *tron*—*strunus*, *sobă*—*stuba*, *pisălug*—*pistilliculum*, *troacă*—*truca*, *colibă*—*calyba*, *Glad*—*Cladus*, *pălărie*—*piliolilea*, *cîmpina*—*campula*, *țarină*—*terru*, *codină*—*codula* (cu prefacerea lui *u* în *i* ca în *mazi-*

mus din *maximus* și cu „netacizarea“ lui *r* în *n*!), *intimpin*—anteambulo. Un comentariu asupra acestor etimologii este de prisos, ele caracterizează singure și în deajuns pe „filologul“ nostru.—Trec peste lipsa de orice sistem în aranjament și mă voiŭ opri asupra unor „împrumuturi“. D. D. nu s-a putut dezbara de nevrednica apucătură a specialistului român, apucătură care consistă în a-ți însuși munca altuia. D-sa dă ca ale sale proprii etimologii ca: *aricŭ* = *arice — lat. *erix ericis=*ericus*, *conciŭ*—lat. *comitus*, *mîndru*—lat. *mundulus*, *porcină*—lat. *porcina*. Primele două aparțin însă d-lui A. Philippide (Altgriechische Elemente im Rumänischen); ultimele două, subsemnatului (Arhiva din Iași, Iunie 1906).

Cartea d-lui D. nu este însă lipsită de absolut orice valoare. În baosul acesta de curiozități se găsesse totuși câteva lucruri bune. Astfel sînt bune ori cel puțin interesante următoarele etimologii: *scol*—lat. *excollevare, *stat* = *statură*—lat. *status*. *crădon*-*crăŭ*+*domn*. *gingină*-*gingina*, prefixul *ne*—ca fiind de origină pur latinească, *mr. mutresc*, *muntresc* dr. *nutră*—germ. *muntran*, *amutesc*—lat. *emutire*, *brăncinar*—lat. *brachionarium*, *brînză*—alb. *blândză* burduf, *platoșă*—lat. *plata*, *turchez* albastru—lat. *turchesus*. Sînt bune cîteva lucruri spuse asupra neologismelor, și, cu cîteva excepții tot ce spune asupra lipselor din dicționarul etimologic al d-lui Sextil Pușcariu (Dicționarul d-lui S. P. e așa de sărac, încît oricine se poate ilustra semnalîndu-i lipsuri). D. D. să nu se supere însă, dacă, la vreo ocazie, noi vom uita de a face cîvenita citație pentru vreuna din etimologiile sale bune, fiindcă indicele final, fără de care o carte nu se poate utiliza, este defectuos făcut. Astfel din el lipsesc cuvinte ca *cută*, *fluer*, *fulg*, *covîltir*, *dezmetic*, iar pentru un cuvînt ca a-

muțire sîntem trimiși la o singură pagină, deși cuvîntul mai e discutat și la alta.

Cele citeva lucruri bune pe care le-am recunoscut, și pe care trebuie să le recunoască orice om cinstit, nu salvează însă modul *general* de a face știință al d-lui D, adică diletantismul cel mai reprobabil. Această constatare nu se oprește însă aici. Cartea d-lui D. este publicată de *Academie*. Și atunci te întrebî: după ce *criteriu* judecă *Academia* manuserisele filologice trimise spre a fi publicate pe socoteala ei; care este comisia *filologică* care să-șdea vreditul ei competent?, căci în definitiv, afară de d. A. Philippide care trăește cu totul retras, *Academia* nu mai are *niciun filolog*. Dar să lăsam cuvîntul d-lui D.:

„Cu redactarea aceasta, manuscrisul—anume partea care formează acest volum—era gata de acum trei ani. Anul din urmă a stat neîntrerupt la *Academie* spre cercetare, în care timp eu n-am mai dat ochi cu el, spre a-l aduce treptate în bunătațiri. Imediat după aprobare, a fost trimis la tipografie, rămîindu-mi mie prea puțin timp și puțină latitudine de a-l revede. Aș fi dorit să refac multe părți și mai cu samă să dau altă expunere celor citeva legi și fenomene fonetice relevate pentru intăia oară aici. Aceasta eu atît mai virtos, cu cît astăzi imi stă la îndămină un bogat material filologic comparativ bazat pe cele mai recente lucrări și studii făcute asupra dialectelor romanice din Apus“.

Iată deci cum se face știință la *Academie*. După la *Academie* un manuscris, să zic de filologie, cu rugămintea de a se publica. *Academia* delegă pe unul din membrii ei, oricare-ar fi, spre a-l ceta și da avisul. În treacăt fie zis și mai dinainte că ți se va delega un „prietin“. (La *Academie* nu poți încerca nimic, dacă mai intăru nu te-ai asigurat de un număr însemnat de

„prietini“). Prietinelul la manuscrisul a-casă, îl răsfățește — să admit chiar și acest lucru — dar nu înțelege nimic. Așa fiind el amină firește răspunsul de azi pe mine. Trece o săptămână, trece o lună, trece un an. Insfirșit „raportorul“ își depune „raportul“: ‘lucrarea d-lui *** se prezintă în condițiile cele mai științifice, sînt deci de părere a se admite publicarea ei pe socoteala Academiei’. Academia firește aprobă, și manuscrisul insfirșit se dă la tipar. Dar a trecut doar un an la mijloc. În acest timp autorul s-a mai schimbat ceva din părerile emise altă dată și ar vrea firește să revie. Nu se poate! Academia a admis publicarea manuscrisului prezentat, nu a altuia! Și în așa a apărut acest prim volum al d-lui D., căci ni se mai făgăduese și altele.. Haide mai degrabă d-le D., că doar tot Academia plătește... gloaba..

G. P.

* * *
Ilie Ghibănescu. *Fenomenele fizice și psihice. Raportul și valoarea lor în fața cunoștinții.* Iași, 1907, Tipografia „Dacia“, Iliescu, Grossu & Comp.

Această lucrare, prima teză de doctorat trecută la Facultatea noastră de Litere, tratează în 96 pagini despre una din cele mai dezbătute, grele și poate irezolubile probleme ale filosofiei. Autorul ei a utilizat în mare parte bogata literatură germană a chestiei, aproape deloc pe cea engleză și franceză, care totuși nu e totdeauna de neglijat.

Concepțiile asupra naturii fenomenelor psihice și fizice d-sa le studiază din două puncte de vedere, acel ontologie și acel al teoriei cunoștinții. Primul punct, în care considerațiile istorice primează, are, cum era de așteptat, o extenziune mai mare. Materialismul lui Vogt, Moleschott, Büchner, energetismul lui Ostwald sînt ex-

puse în 14 pagini și combătute cu obișnuitele argumente. Spiritualismul lui Leibniz, Berkeley, Herbart, Lotze e pe scurt analizat în șapte pagini. Spiritualistii francezi din prima jumătate a secolului al XIX sînt pomeniți numai. Despre neospiritualismul francez recent autorul nu pare a avea cunoștință. Tot pe scurt e expus dualismul lui Descartes și ocazionalismul lui Geulinx. Dintre partizanii actuali ai acestei concepții, d-sa nu numește decît pe Külpe, ignorînd pe însămna-lul cogeaților american Ladd. Mai pe larg (33 pagini) e analizat paralelizmul lui Paulsen și Wundt. Părerile celui dintăi, teoria sintezelor creatoare a celui din urmă, sînt combătute pe larg cu argumentele lui Sigwart, ale cărui părerii, împreună cu d. Radulescu Motru, autorul le adoptă în întregime. Obiecțiile aduse paralelizmului de Büsse, Stumpf și Külpe sînt deasemeni expuse, și valoarea lor contestată. În partea a II-a a lucrării, care cuprinde 36 pagini, autorul studiază problema din punctul de vedere al teoriei cunoștinții, expunînd pe scurt ideile anterioare lui Kant, criticismul Kantian, în care vede cu alții pricina teoriei contemporane a actualității su-fletești, pe care o analizează mai pe larg, criticînd-o cu argumente din Spencer și Külpe. Reproducînd ideile principale expuse de Spencer în prima parte a „Primelor Principii“ asupra relativității cunoștinții și a existenței necesare a absolutului, autorul le adoptă în totul, declarîndu-se cu cogea-tătorul englez partizanul teoriei reciproității cauzale și al unui moniz-m paralelist agnosticist, legat de cel mai strict fenomenalizm, soluție prudentă și vagă, care lasă problema deschisă și nici nu contribuie mult la clarificarea ei. Lucrarea pe care am căutat s'o rezum cu fidelitate, dacă dovedește din partea autorului muncă și erudiție, nu dovedește desigur nimic mai

mult. Cititorului cult, care are răbdarea de a o citi până la capăt, ea nu-i poate procura decit o vie decepție, nu numai prin lipsa totală a celei mai palide scîntieri de cugetare personală, dar prin expunerea lipsită de claritate, defectuoasă, stingace, greoaie a doctrinelor, și prin slăbiciunea vizibilă a argumentării. Obiecțiile aduse diferitelor doctrine sînt unele extrem de sumare, altele lipsite de precizie, obscure, sau vagi.

Iată principala obiecție pe care autorul o aduce spiritualizmului :

„O consecvență contestabilă a cugetării spiritualiste e considerația că sufletul fiind substras observației și experienței prin natura sa materială, nu poate exista a priori o psihologie științifică : avem știință numai acolo unde putem experimenta, pipăi, împărți, etc. Substanța sufletului nu e de această natură, deci, în laturi cu o știință a sufletului. În această privință, spiritualizmul se apropie de filozofia materializmului dogmatic“ (pg. 26).

Combătînd ideile lui Wundt asupra cauzalității psihice separate de cea a științelor naturii, asupra valorilor calitative și a sintezelor creatoare, d-sa susține întăi, după Mill, că aceste sinteze nu sînt specifice vieții sufletești, că ele se găsesc și în lumea fizică, susține apoi că ele se pot explica împreună cu legea creșterii energiei, despre care vorbește Wundt, prin influența mediului social. Părerea aceasta e adoptată de autor dela d. Rădulescu Motru, care a exprimat-o în Problemele sale de Psihologie apărute la 1898. Dar, ca și d. Rădulescu Motru, d-sa nu ne arată ci tuși de puțin care e natura cauzalității manifestate în viața socială. Se poate susține oare că această cauzalitate e de natură pur fizică ? De răspunsul care se dă acestei întrebări a-tîrnă în mare parte valoarea obiecțiilor făcute lui Wundt, obiecții care con-

stitue unul din punctele principale ale lucrării de față, punct care, după cum vedem, rămîne cu totul nelămurit. Dar cea ce izbește în chip cu totul dispăcut în această lucrare e forma externă, stilul abstract, confuz, sec, anemic, complect lipsit de viață și calitate estetice. Construcții incorecte și fraze ca acestea : „Cu toate că doctrina spiritualistă e mai cugetabilă și prin urmare mai probabilă decit metafizica materialistă, ea nu e scutită de oarecare obiecții, ce i se pot aduce. Argumentul teoretic, privitor la valoarea cunoștințelor omenești, îl lăsăm să-l discutăm în partea a doua a studiului de față“, nu se întilnesc rar în lucrarea d-lui G. Pentru cuvintele ca *dispută*, *veritate* d-sa arată o deosebită predilecție. Numeroase greșeli de tipar întunecă înțelesul atit de adesea obscur al conținutului, și contribuiesc a face aproape imposibilă citirea acestei lucrări, cu care regretăm că nici facultatea noastră de litere, nici tînăra noastră literatură filosofică nu se poate mindri.

O. B.

* * *
C. Bouglé. *Qu' est-ce que la Sociologie?* Paris, 1907, „Bibliothèque de Philosophie contemporaine“, Felix Alcan. Prix 2.50.

Cine s'ar aștepta să găsească în acest volum un studiu sintetic asupra sociologiei, după cum se pare că ne-arda dreptul să ne așteptăm titlul lui, cine ar căuta aice o definiție complectă a acestei discipline, o privire generală asupra evoluției și asupra stării ei actuale, așa cum a încercat acum cițiva ani să ne dea G. Palante, tot în această colecțiune, în al său *Précis de Sociologie*, ar găsi prea puțin din aceasta în cele 175 de pagini ale cărții profesorului dela Universitatea din Toulouse.

Autorul a adunat aici o serie de articole publicate în diferite reviste fran-

ceze. Ceia ce le leagă oarecum, și îngăduie publicarea lor într'un singur volum și cu un titlu general, e faptul că din toate se desface o idee centrală: progresul mare pe care sociologia l-a făcut în ultimul timp intru lărgirea și precizarea domeniului și metodei sale de cercetare.

O încercare în acest sens e primul articol—*Ce e Sociologia?*— în care autorul arată, cu numeroase exemple luate din viața zilnică și din istorie, cum sociologia, ocupându-se cu *formele sociale*, cu cercetarea *consecințelor* acestora, ca descoperirea *cauzelor* lor, are în mod necesar un domeniu foarte vast și foarte variat, din pricina mulțimii fenomenelor pe care are a le studia și a varietății și multiplicității raporturilor dintre ele.

Urmază apoi două articole care, deși publicate în reviste și la epoci diferite, se ocupă de aceeași problemă: raportul dintre sociologie și istorie. În cel dintâiu autorul își expune constatările sale proprii, iar în al doilea studiază acest raport după ideile lui Cournot.

Sociologia populară și istoria este titlul celui dintâiu. Ce e „sociologia populară”? E rezultatul eforturilor pe care conștiința populară le face pentru a defini și caracteriza fenomenelor sociale care au atingere cu viața poporului, eforturi care se învederează în diferite ziceri populare, în care e concentrată observația populară.

Iar astfel de ziceri și de considerații cu caracter de generalizări sociologice se găsesc—autorul dă citații—și la istorici ca Guizot, Renan, Langbeis, Seignobos și alții, cu toate că ce mai mulți istorici pretind că ei se ocupă numai de fapte și nu vor să facă generalizări. Ei nu pot însă săpa de generalizări, pentru că așa-i mîntea omenească: nu poate studia faptele fără să caute să și le explice, și explicarea e ori un fapt anterior,

care joacă rolul de cauză, ori o teorie generală.

Însă din cauza dorinței de a evita generalizările, istoricii se feresc de sociologie și de aceea pun în operele lor numai observații din domeniul sociologiei populare, comune, care fatal e neregulată și nesistematică.

De aceea, crede autorul, ar fi timpul ca istoricii să-și dea samă că nu pot face istorie fără sociologie și să caute s'o studieze în mod științific.

În celălalt articol, al III-lea din volum, *Raporturile istoriei și a științei sociale după Cournot*, autorul, față cu lupta dintre cele două curente care domină azi în metodică istoriei: „istoricii-istorizanti” și „istoricii-sociologi”, caută să găsească o soluție mijlocie, bazându-se pe ideile lui Cournot.

Concepția lui Cournot, teoreticianul „hazardului”, nu exclude posibilitatea unor legi generale. Orice știință are, după el, și partea sa de „teoretic” și partea sa de „practic”. Chiar în acele științe, al căror material îl formează faptele și în care „hazardul” („întîlnirea a două serii de cauze nesolidare”) are cel mai mare rol, tot nu ne e interzis de a distinge fapte dominante, de a deosebi tendințe generale, chiar de a formula și legi.

Intrucît istoria propriu zisă, aceea aplicată la societățile omenești, poate face aceasta?

În istoria societăților omenești, e drept că avem de-aface mai mult, de pildă, decît în studiul naturii, cu fapte neexplicate, cu hazardul. Aici „individualul”, influența „marilor personalități”, „loviturile soartei”, „curiozitățile destinului”, toate au un rol mai însemnat. Trebuie însă pentru asta ca istoria să se mulțamească numai cu notarea curiozităților? Evident că nu. De-aceia „analele”, notarea faptelor deosebite, nu merită numele de istorie. Pentru că să avem istorie, trebuie „un oarecare amestec de legi necesare”

re și de fapte accidentale." Chiar rolul „personalităților” mari în istorie trebuie delimitat în sensul că aceste personalități sînt un produs al mediului social și al timpului lor. Numai apariția exact la anumit timp a unui anume individ—Napoleon, Luther etc.—e un hazard: actele săvîrșite de ei s'ar fi îndeplinit însă numaidecît (poate ceva mai tîrziu, cu mai puțină strălucire etc.) chiar și fără ei, pentru că erau necesare, erau cerute de starea societății.

Asfel, între diferitele „fapte” ale istoriei, se pot distinge fapte esențiale și oarecare tendinți generale,—și deci se pot formula legi.

Aceasta ne dovedește necesitatea unei organizari a științelor sociale.

În sfîrșit, al IV-a și cel din urmă articol se ocupă cu *teoriile recente asupra diviziunii muncii*.

În ceea ce privește definiția și *formele* diviziunii muncii autorul arată că vechea teorie, a lui Adam Smith (explicarea diviziunii muncii prin schimb) e prea simplistă, și că cercetările moderne în domeniul economiei politice ne arată că, pentru a avea o idee clară despre diviziunea muncii, trebuie să ținem samă și de mediile în care ea are loc, de regimurile cărora e supusă, de modurile după care se efectuează, de materiile la care se aplică, de condițiile de existență a muncitorilor, etc...

Ocupîndu-se de *urmările* diviziunii muncii, autorul arată că, dacă pentru primii economiști care s'au ocupat de diviziunea muncii, ele sînt numai bune (scăderea prețurilor, perfecționarea produselor etc.), pentru economiștii noi ele sînt adesea rele (crizele de supraproducție, mașinalizarea și „chômage”-ul muncitorilor; sterilizarea în artă și știință, lipsa de vederi generale și de coordonare, etc.), deși sînt și unele bune (emanciparea individului și coeziunea societății, după cum arată Durkheim).

Care sînt *cauzele* care determină apariția diviziunii muncii? După economiștii vechi, pricina, una și singură, era: nevoia de schimb. Dar azi s'a observat că diviziunea, specializarea, există și fără schimb. Azi se admit dar pentru diviziunea muncii o serie de cauze. În primul loc, după cum arată Tarde, invențiunile, perfecționarea tehnică; apoi, ceea ce Adam Smith nu admitea odinioară, diversitatea aptitudinilor oamenilor. Afară de aceste cauze oarecum naturale, sînt și unele sociale: diferențierea politică, inegalitatea economică, situația socială. Dar toate acestea nu sînt, propriu zis, cauzele, ci condițiunile care fac posibilă diviziunea muncii. Care e însă *primum movens*? Este densitatea socială, care obligă pe individ la specializare pentru că poată trăi, care dă mai mare libertate individului pentru a se abate dela tradiție, și totodată rafinează și multiplică trebuințele oamenilor. De aceea la națiunile mari, și mai ales în orașele mari, diviziunea muncii e mai mare.

La sfîrșitul volumului, autorul dă, într'un „Apendice” o *notă* asupra publicației *L'année sociologique*, în care arată rolul pe care ea îl are în cercetările sociologice, scopul pe care-l urmărește și felul de a lucra al colaboratorilor. E o prețioasă îndrumare pentru toți acei ce voesc să utilizeze cunoscuta publicație de sub direcția sociologului Durkheim.

Luat în totul, volumul bogat în aște și subtil în analiză al lui Bouglé e foarte interesant și instructiv. El ne lasă să întrevădem cu claritate dezvoltarea mare pe care cercetările sociologice au luat-o în timpul din urmă, și mai ales rolul pe care sociologia e din ce în ce mai mult chemată să-l joace între științi.

*
C. Rădulescu-Codin. *Cuvîntări pentru popor.* Vol. I. Cimpulung, 190.

Editura Tipografiei și Librăriei Gheorghe N. Vlădescu. Prețul 1.50.

Volumul acesta de peste două sute de pagini cuprinde primele 12 conferințe—celelalte vor urma în alt volum—din acele ce se țin la „Cercurile culturale“.

Așa dar lucrarea se adresează nu mai sâtenilor cu carte și mai mult încă acelor care, fiind în alingere cu țărani și dorind să le fie de folos, și-ar lua sarcina de a le da oarecare îndrumări folositoare pentru viață;—iar interesul ei pentru noi nu stă, de sigur, în cunoștințele cuprise în ea și care, potrivit scopului și publicului cărnia se adresează, sint cu totul restrinse, ci doară în chipul cum autorul a știut să aducă la îndeplinire ceea ce urmărește.

Și stilul limpede și curgător al expunerii, graiul popular și adesea plin de imagini, numeroasele pilde din viața de țară, anecdotele, zicerile populare, citațiile din poezia populară,—toate ne dau dreptul să spunem că autorul a izbutit în mare parte să-și realizeze scopul. Poate că el abuzează pe alocuri de citații, poate că unele fragmente din poeziile culte pe care le utilizează nu pot fi decit prea puțin înțelese de sâteni, poate că unele din cunoștințele de care se folosește autorul sint prinse cam în grabă și nu destul de precis redată,—acestea însă sint lipsuri mici și nu sint de natură a micșura valoarea lucrării.

Autorul arată foarte bine publicului său relele ce izvorăsc din lene, risipa și minciună, foloasele învățaturii, urmările cumplite ale alcoolismului, însemnătatea locuinții, a hranei și a îmbrăcăminte, mijloacele pentru a face pământul cit mai productiv, chipul cum trebuesc îngrijite vitele, etc.

Asfel cum e aleatuită cartea d-lui Radulescu, ea ar folosi, de sigur, țărănilor,—dacă ei ar ceti...

*

I. G. Ciorescu. *Cooperativele sâtești, starea lor actuală și menirea lor în viitor.* Birlad. 1907. Tip. Munteanu. Prețul 50 bani.

Plecind dela constatarea, justă în parte, că până acum aceste cooperative n'au făcut tocmai mult pentru îndreptarea stării materiale a țărănimii, autorul își arată desăvârșita sa nemulțomire pentru starea actuală a băncilor populare mai ales.

Pesimismul d-lui Ciorescu ne pare însă exagerat. Firește, „Băncile Populare“ sufăr înră de multe neajunsuri, și unele fapte date de autor ne arată cit de mult e încă de făcut pentru ca ele să-și îndeplinească menirea, sau cum spune autorul, „să aducă foloasele ce li se impun“...

Și conducătorii acestor instituții cunosc aceste rele,—dovadă că chiar d. Ciorescu se servește de exemple luate dela d. Nenitescu, unul din membrii consiliului de administrație al Bancilor,—și luptă pentru îndreptarea lor.

Nu se poate însă să nu ținem samă de scurtul timp decind Băncile funcționează, de faptul că nu avem deloc oameni pregătiți anume pentru conducerea lor la sate, de starea de înapoarea a țărănimii etc.,—cind voim să apreciem rezultatele pe care le-au dat până acum Băncile Populare.

Oricum, d. Ciorescu, care, spre cinstea sa, pare animat de cele mai bune intenții pentru țărănime, face bine că atrage atenția asupra rălelor, de care sufăr instituțiile create pentru ridicarea stării economice a sâtenilor.

Căci, pe luga multele lucruri cunoscute pe care le pune în broșura sa, d. Ciorescu dă și citeva fapte și constatări, de care e bine să aibă cunoștință toți acei se ce interesează de cea mai mare problemă a României de azi,—starea țărănimii romine.

M. C.

Revista Revistelor

Convorbiri Literare. (Decembrie și Ianuarie).—D. Mehedinți, care pornise un teribil asalt împotriva *direcției* revistelor noastre, își concentrează, acum, întreaga-i artilerie împotriva a două fraze ale unui colaborator al nostru (din care pe una o mutilează după cunoscutul sistem al d-lui M. Simionescu-Rimniceanu). Și aceasta n'o face d. Mehedinți decît pentru a denunța d-lui Haret lipsa de știință și de pedagogie a colaboratorului nostru.—Trecînd peste faptul că colaboratorul nostru a fost numit profesor în urma unui concurs prezidat de d. Maiorescu, care l'a clasificat printre cei dintâi,—admitem că colaboratorul nostru ar merita, cum vrea d. Mehedinți, să fie scos din învățămînt,—dar, totuși, ne mirăm de confuzia pe care o face d. Mehedinți între rolul său de director al „C. L.” și între atribuțiile de membru în consiliul permanent al instrucției,—căci în Decembrie încă nu se demisionase din acel post.—În orice caz, d. Mehedinți atinge chestii foarte delicate, căci ia închipuiți-vă că ne-ar veni și nouă gustul să intrăm în chestii „pedagogice”, și am pune o întrebare, desigur indiscretă, și anume: în virtutea cărui concurs, ori în virtutea căror opere științifice monumentale ocupă d. Mehedinți catedra pe care o onorează cu știința sa?

Intr'o notă a articolului din Decembrie, d. Mehedinți declară că are ne-

voie de un timp mai îndelungat, ca să răspundă în privința celebrului „Kebias”, cit și în privința „restului comentariilor și întrebărilor provocate de articolul *Politica și literatura*“...

Am așteptat, a trecut luna, a apărut fascicula de pe Ianuarie a „C. L.” și d. Mehedinți n'a răspuns nici în privința lui „Kebias”, nici la „întrebările și comentariile” provocate de articolul d-sale.

În schimb însă, d. Mehedinți scrie un articol, pe care, în stilul său întotdeauna înaripat, îl intitulează, „Americanism literar” și în care, în acelaș stil, injură pe toți scriitorii romîni, afară de d-nii Bassarabescu și Tutoveanu, numindu-i „mercantili”, pentru că nu scriu gratuit la revista d-sale...

Nu înțelegem doleanțele d-lui Mehedinți: dacă scriitorii romîni (afară de d-nii Bassarabescu și Tutoveanu) n'au nimic de spus din fundul sufletului lor, ci fac numai compoziții pentru bani, atunci de ce atita durere că ei nu scriu în revista d-sale? Ce i-ar putea da ei d-lui Mehedinți decît reaculatură?..

Dar mai bine să ne folosim de articolul d-lui Mehedinți, pentru a continua psihologia literară asupra scrișului său, pe care am început'o în numărul trecut, tot în această rubrică: celitorul și-aduce aminte de acea „ispită”, în care a căzut d. Mehedinți, de a caracteriza proza lui Odobescu cu

aceste cuvinte ale lui Horatius: *Ut pictura poesis*, „ispită“ cu atîta mai îndreptăţită, cu cit Odobescu, în chiar bucată analizată de d. Mehedinţi, caracteriza cu aceste cuvinte proza lui Turghenieff...

În articolul acesta nou, d. Mehedinţi, plauind deasupra literaturii americane cu aripi de condor, descoperă un scriitor, pe care, însoţindu-l cu un epitet înaripat, îl numeşte „Samuel Klains (M. Twain)“... Cine să fie acest „Samuel Klains“? Fără nici o îndoială că nu poate să fie Samuel Klain, contemporanul lui Şincai şi Maior... Dar dacă „M. Twain“ (?), e, cumva Mark Twain, cunoscutul humorist, care niciderum nu poate fi M. Twain, după cum Papă lapte nu poate fi „P. Lapte“,—atunci de sigur că nu e vorba de blindul călugăr dela Blaj, Samuel Klain, ci de scriitorul Samuel Clemens).

Departă însă de noi pretenţia că d. Mehedinţi n'ar cunoaşte opera scriitorului american, căci d. Maiorescu a tradus vre-o două schiţe din el, alături de cîteva din Bret Harte, pe care, fireşte, d. Mehedinţi îl citează împreună cu „Samuel Klains“, scriindu-l aproape corect („Bret Hart“ în loc de Bret Harte).

Şi, cu aceasta, fie-ne îngăduit—cum ar zice d. Mehedinţi... căci am ajuns să-l ştim pe de rost!—fie-ne îngăduit să revenim la acel celebru „Kebias“, la Kebias din „platonicele dialog“ (expresie poetică pentru dialog al lui Platon)... Care „Kebias“, încă odată? Ce „Kebias“?

D. Mehedinţi vorbea de acest nenorocit ca de o persoană foarte cunoscută d-sale: „Kebias“ e necesar, căci îi aduce aminte de Platon; „Kebias“ va trăi cit va trăi şi Platon; „Kebias“

în sus, „Kebias“ în jos... Dar cine e „Kebias“?... Este el—sau ea—o fiinţă pămînteană? Este închipuirea unui poet? Este o pură fantasmagorie? Cine este?

Vorba lui Iancu Văcărescu:

Fost'a. n'a fost, ori a fost vis
Acel.... Costache Ghica?

Viitorul social. (Decembrie).—Acum un an şi jumătate, vorbind de broşura d-lui Gherea asupra „socialismului“, manifestam bucuria de a putea celi încă odată proza luminoasă a celui dintîiu publicist pe care-l avem. Articolul de acum al d-lui Gherea, *Judecata posterităţii şi judecata contemporanilor*, ne-a pricinuit o adevărată emoţie şi ne-a făcut să regretăm cu mai multă amărăciune voinţa soartei care face ca literatura noastră să fie lipsită de contribuţia marelui nostru critic... Iar cuvintele d-lui Gherea, din scrisoarea către redacţie, că *speră* numai, că va continua şi că nu poate întru trebuinţa „un termen mai afirmativ“, pentrucă, zice d. Gherea: „odată ajuns la o anumită vîrstă, şi mai ales cînd ai ajuns să ai un sistem nervos cum îl am eu, atunci, vorba lui Miron Costin puţin schimbată: nu mai e omul deasupra vremilor, ci bietul om e sub vremei“,—cuvintele acestea sint alit de întristătoare pentru noi!—În articolul acesta, d. Gherea arată cum a ajuns la concluzia că singura răsplată a faptei bune e mulţumirea că ai făcut bine, şi nu vre-o altă răsplată din afară: dela contemporani, posteritate, ori Dumnezeu; arată că fapta bună, odată făcută, nu pieră în lumea morală, cum nu pieră o singură undă de energie în lumea fizică; arată că *bună* e acea faptă omenească care contribuie la progresul omenirii; arată că, progresul omenirii fiind făcut de anumite clase, în anumite epoce istorice, şi progresul ce are să-l facă omenirea acum fiind sarcina clasei proletare, elica cea mai superioară, azi,

1). Este cunoscut că *Mark Twain* (pe romineşte: *Insamnă două!*) e un strigăt de comandă, pe care Samuel Clemens, fost marinăr, şi l'a ales ca pseudonim.

„se rezumă în cuvîntul *Socialism*“. Oricît am putea să ne deosebim în aceeași privință de d. Gherea, și din punct de vedere teoretic și din acel al idealului, rămînem cu impresia că d. Gherea, cu acest articol, a adăugat o pagină admirabilă la admirabila sa operă, — pagina cea mai frumoasă, poate, prin sinceritatea, înalțimea de gîndire și de simțire, și prin o discretă dar puternică subiectivitate care, în anumit chip, stă așa de bine uneori unor anumiți oameni, — celor aleși.

Sămănătorul (Decembrie-Ianuarie). Frumoase poezii datorite d-lor Iosif și Anghel.—D. A. Mirea își urmează cu multă vervă și cu un *brio* crescînd „Cronicele Vesele“, din care remarcăm una: *Vulcanii glodoși*, o invectivă scrisă în forma cea mai inepicabilă a lui Dante și încare fondul—un oribil vis rău—se încadrează așa de potrivit. E, poate, cea mai bună invectivă de până acuma a d-lui A. Mirea. Acelaș autor publică un cînt (XI) dintr'un Carmen Saeculare, scris în corecte hexametre...

D. M. Sadoveanu, în *Subiect de nuvelă*, serie una din cele mai frumoase și mai evocatoare bucăți ale sale.

Luceafărul (Decembrie și Ianuarie). Poezii, originale sau traduse, de Octavian Goga, dintre care remarcăm frumoasa *Poezie*.—Versuri de d. A. Seca, d-na Elena Farago, d-ra Maria Cunțan.—Proză de M. Sadoveanu (două schițe, frumoase ca tot ce scrie acest mare scriitor), de d. A. Ciura, d. Agirbiceanu, etc.—O cronică vioae.—Ilustrații după pictori clasici, vechi sau moderni.—Revista anunță caricaturile de d-nii Murnu și Izer...

Nesămănătorul (Ianuarie), prin încetarea revistei *Floarea Daurilor*, a devenit politico-literar. Revista își urmează acelaș program, în acelaș ton. D. Iorga spune de multe ori lucruri bune, și le spune bine... Ne miră însă *sentimentul* d-sale față

cu cele ce se petrec în Portugalia: d. Iorga „ține“ cu Franco, cu „dreptătorul“ Franco, care a voit să guverneze Portugalia după concepții „junimiste“... Cum nu simte d. Iorga că un Franco pe d-sa, printre cei dintâi, l'ar fi băgat la pușcărie, ori l'ar fi exilat, ori l'ar fi impușcat?—În Nr. din 23 Ianuarie, găsim, într'o corespondență din Focșani, un rezumat al unei „conferențe“ a d-lui Mehedinți, ținută acolo. Subiectul, fi-rește: „Demagogia contemporană“... Învățăutul barbat a vorbit, înaintea Focșănenilor „stupefăcuți“ de admirație, de „dezechilibratele idei ale lui J. J. Rousseau“ (d. Mehedinți și J. J. Rousseau!), a vorbit de „smintitele idei de libertate, egalitate și fraternitate“ (Aristocratul d. Mehedinți nevoit să stea alături „cu fiii ridicați din țărănie“); a vorbit de „opera citorva dezechilibrați: revoluția franceză“ (Concepție de sociolog: *cîtiva dezechilibrați* mișcă un popor de zeci de milioane, care, la rîndul său, schimbă fața Europei!); a vorbit de „cererile de pămînt nedrepte ale țaranilor, căci cel vrednic are, cel lenș n'are“ (În d. Mehedinți vorbește instinctul de clasă: d-sa e fiu de boer mare!); a vorbit de „pericolul de astă primăvară datorit demagogilor“.

Dar ce să mai vorbim atîta de d. Mehedinți? Să cugetăm puțin la *specie*:

Și să vorbim clar: Dacă n'ar fi fost acea „operă a citorva dezechilibrați“, cîți din parveniții din ziua de azi ar fi rămas ciobani la oi, bătuiți cu biciul la scară de cătră vatafi boerilor, a căror clientelă fudulă sînt acuma?—Și în acest moment, cînd o lume n'treagă, tot ce e mai bun în această țară, se agită pentru a face să străbată măcar o slabă rază de lumină la sate, acești opincari parveniți, care-și au părinții, trații, surorile, rudele acolo, în satele întunecate,—ce fac ei pentru aceștia?... Iar dacă cineva, care poate că nici nu s'a ridicat din clasa din care

fac parte ei, își întoarce privirile către acea clasă, în loc să-i fie recunoscători, ei îl înjură, îl tratează de „demagog“, parcă s'ar teme să audă de suferințele acelor pe care i-au renegat. Este, poate, singurul omagiu pe care acești renegați îl pot aduce memoriei celor pe care i-au părăsit... Sau poate aici „demagogi“ le evocă umbra lui Banco.—amintirea a cine știe ce biet țaran bătrîn și necăjit dintr'un fund de munte?..

Săptămîna. (Ianuarie).—Spicuim. În *Iarăși automobilele*, d. Panu stăruie asupra nerespectării legilor, la noi, de către cei mari, care nu pot concepe că legea e și pentru ei: Se știe cum un automobil a mers anume asupra sergentului, care reprezintă, el e el de mic, majestatea forței publice,—și l'a zdrobit.—În *Chestiuni sociale-feminine*, d. Panu arată cât de ușor desfac judecătorii căsatoriile („familia“!),—în dauna femeilor.—În *Oamenii și animalele la circ*, după ce-și arată iarăși dezgustul pentru campioni și campionat, d. Panu face psihologia publicului spectator, și arată că singurul lucru, în adevăr interesant la circ, sînt animalele,—mai ales pentru un observator al psihologiei animale...

Revista Edenistă. (Decembrie). Arcăastă anostă, deși clandestină, publicație (*deși*, căci publicațiile clandestine păcătuiesc de obicei prin piper și nu prin papaver somniferum) conține, în acest număr, un articol al unui oarecare August Scriban, mai mult scriban decît August, care, după stil, simțire și cea ce s'ar putea numi „idei“, trebuie să fie un arendaș devastat... Să i se dea mai răpede despăgubiri, căci altminterea e în stare să mai scrie un „articol“!..

Revista Generală a Invățămîntului. (Ianuarie 1903. București). Comitetul de redacție al revistei, rămasă văduvă de director, ține să pu-

blice în acest No. o scrisoare colectivă de mulțumire, adresată d-lui Pangrați, dela care d-nii din comitet „au putut deprinde precizia și devotamentul cu care se servesc interesele școlii“.

Al II-lea Congres internațional de Higienă Școlară datorit d-nei *Adela Proca*, e o conștiințioasă și interesantă dare de samă a congresului dela Londra, unde autoarea ne-a reprezentat. D. *St. C. Ioan*—Rolul Școlii—arată necesitatea ridicării culturale a țaranului. Contribuțiile d-lui *Ionușcu* sînt pline de „precizie și devotament pentru școală“.

La Nouvelle Revue. (Ianuarie 1908).

O ochire repede asupra situației politice și asupra celor mai însemnate din acest domeniu, în cursul anului trecut, ne dă Roger Trousselle în articolul său, *Politica externă în 1907*. În *Asia* s'au încheiat anul trecut trei acorduri între puteri: între Franța și Japonia pentru asigurarea liniștii în China și apărarea intereselor lor de puteri învecinate; între Rusia și Japonia, un fel de răspuns la celalt acord, tot în priviuța Chinei; și în sfîrșit între Anglia și Rusia asupra Persiei, Afganistanului și a Tibetului. Tot în anul expirat Coreea a dispărut ca stat independent, cu toate revoltele poporului și cu toate încercările Coreenilor de a aduce cauza lor înaintea conferinței de la Haga,—lucru care nici nu a fost primit. În *Africa*, Egiptul se pune în evidență prin renașterea naționalismului, care tinde la liberarea țării de tutela britanică, și prin criza financiară pe care au adus-o speculațiunile neînfrinate de ultimii ani. Marocul a dat foarte mult de lucru diplomației europene și un moment, în jurul conferinței de la Algesiras, era cit pe ce să aprindă focul unui războiu european. Situația nu se limpezește cu încheierea anului 1907, care lasă anului acestuia o moștenire din-

tre cele mai încurcate acolo. În *Europa*, Spania, relativ liniștită, a dat spectacolul unor alegeri singeroase (la Barcelona); în Portugalia lupta între rege și popor a ajuns la alita încordare încît s'a suspendat constituția și s'a stabilit dictatura lui Franco, și anul 1907 se încheie în astfel de împrejurări încît drama din zilele trecute era aproape de așteptat. În Rusia a doua Dumă, care chiar prin felul cum era constituită nu putea să lucreze nimic, a fost dizolvată și guvernul, mulțumită presiunilor pe care le-a exercitat, și-a ales o Dumă mai docilă,—iar frământările și ororile continuă în marele imperiu al nordului. Germania stirnește oarecare mirare prin rezultatul alegerilor pentru Reichstag, în care socialiștii pierd un mare număr de scaune, întreține neliniștea și neîncrederea în Europa prin atitudinea sa mai ales în chestia Marocului, și se manifestă prin persecuția Polonilor, care nu se lasă deloc germanizați, și prin deficite bugetare care par a silii guvernul să recurgă la impozite nouă. În Austro-Ungaria luptele între naționalități continuă; împăratul dă un moment de îngrijit lumii politice prin boala grea de care e atins; alegerile austriace dau oarecare însemnătate în politica partidelor înaintate. În Balcani continuă luptele și asasinările, fără ca ele să emoționeze prea mult cercurile europene, deoarece chestia orientului a pierdut mult din însemnătatea ei de odinioară. În Italia e liniște; în Belgia chestia Congului și puterea regelui stirnesc mari nemulțumiri; Olanda adună conferența de la Haga, ale cărei rezultate *practice* sînt aproape nule; Anglia se manifestă prin expansiunea socialismului, agitațiile feministe și lupta contra Camerii Lorzilor; Norvegia se separă de Suedia, al cărui rege încetează din viață. În America sînt de observat: criza financiară și con-

flictul cu Japonia. Numeroase întrevederi între capete încoronate ori între diplomați aduc dezlegarea multor neînțelegeri și îndulcirea multor încordări, așa că impresia generală e că popoarele se arată din ce în ce mai doritoare de pace.—Doctorul I. Thomas propune o teorie pentru a explica starea generală rea a organismului bolnavului de cancer, cachesia canceroasă. Aceasta se datorește faptului că celula canceroasă se izolează și nu lucrează în acord cu celelalte celule ale organismului. Cum însă viața e o otrăvire lentă, pentrucă protoplazma, chiar numai prin faptul că e o substanță vie, dă naștere la produse toxice; cum aceste produse toxice nu-și pierd toxicitatea lor decît prin reînnoire, prin curente de endosmoză și de exosmoză din organism; cum păreții celulei canceroase se îndesesc și se îngroașă, așa că nu permit schimbul cu substanțele produse de celulele vecine,—urmează că celula canceroasă, care continuă de a fabrica secrețiune internă, toxică, nu permite ca această secrețiune să-și piardă toxicitatea cum se întâmplă cu cea a celulelor sănătoase, prin combinația cu celulele vecine. Astfel această secrețiune toxică a celulelor canceroase se împrăștia prin sînge în tot organismul și dă bolnavului acea înfațișare caracteristică, pe care o are cancerosul la care boala e într'un grad înaintat.

Mercure de France. (Ianuar 1908).

Asupra responsabilității criminale și a rolului pe care prezența ori absența acestei responsabilități îl are în justiție, Marcel Réja ne dă interesante considerațiuni. Plecînd dela constatarea că invocarea iresponsabilității a ajuns un mijloc prea des întrebuintat în justiție, și că grație acestui mijloc foarte mulți criminali scapă de orice pedepsă, autorul caută să precizeze ro-

lul pe care responsabilitatea trebuie să-l aibă în judecarea actelor omenești. De obicei noțiunea de responsabilitate silește justiția să opteze între două soluții contradictorii: dreptatea absolută și aplicația practică. În adevăr, după dreptatea absolută, nu trebuie să pedepsim pe un rău făcător dacă el nu e responsabil; dar ca aplicație practică, acel rău făcător e totuși vătămător societății și, dacă-l lăsăm liber, expunem pe alții să sufere din cauza lui. Ce face în acest caz justiția socială? Ceva foarte curios: mai întâi sacrifică siguranța societății absolute și apoi sacrifică dreptatea absolută, siguranții!... În adevăr, dacă un om arată înclinații rele, fără să facă vre-un rău, justiția îl lasă în pace (și astfel siguranța societății e sacrificată), căci după dreptatea absolută nu i se poate face nimic; după ce comite însă vre-un fapt rău, justiția îl pedepsește (și atunci dreptatea absolută e sacrificată siguranței societății) și-l pune în situație ca să nu mai poată face rău. De aceea autorul crede că noțiunile de dreptate și de nedreptate ar trebui să cedeze locul noțiunilor de primejdios ori neprimejdios. Tot din acest punct de vedere trebuie considerată și responsabilitatea. Astăzi de obicei se zice că un om e ner responsabil când actul său nu e premeditat; când e la mijloc reflexiunea, justiția condamnă. Științificește însă această apreciere e cu totul greșită, de vreme ce mulți alienați (idiotii, epilepticii, etc) premeditează crimele lor, —și ei sînt nerresponsabili... Dealtfel, nimeni nu mai admite azi liberul arbitru, și atunci orice act poartă în sine dinainte rațiunile sale determinante, în mod absolut nimeni nu e responsabil, toți purtăm fatalitatea noastră internă: atavismul, educația, temperamentul. Trebuie dar ca justiția să aibă în vedere nu responsabilitatea, ci puțința de corijare a indivizilor.

Atunci cei care nu pot fi corijați ar fi scoși din societate și puși în situație ca să nu mai fie vătămători, iar cei corijabili ar fi tratați anume pentruca să devie membri buni ai societății. Altfel, după cum foarte fericit se exprimă autorul „crima e o boală socială pe care o tratăm cu lovituri de ciomag”.—Z. Hippius dă citeva sumare note asupra literaturii ruse din timpul nostru. Autorul scoate mai ales în relief lipsa de orientare, haosul care domnește în literatura rusă de azi, și caută să deosebească oarecare grupări și tendinți în ea.

Revue des idées, 15 Ianuarie.

Intr'un articol asupra Sinonimilor, *Alphonse Chide* tratează această chestie mai mult din punct de vedere filosofic. El tăgăduiește existența sinonimelor, susținând că conținutul cuvintelor variază dela o cugetare la alta și orice comunicare întină e interzisă între două suflete. Jocul sinonimelor cuprinde după el mai mult decît o problemă de logică. Ideea, expresia, acțiunea sînt atil de strins unite încît nu pot fi izolate decît prin abstracție. Intre gîndire și act se interpune cuvîntul care joacă rolul cel mai important. Cuvintele au putere magică, multe acte își au în cuvinte unicul lor izvor. Antiintelelectualist aprins, autorul crede că în morală și în limbă și în logică, în lumea actelor, ca și în cea a cuvintelor, nu sînt sinonime. După cum între toate cuvintele unei limbi este ceva distinct, cu toate coincidentele parțiale, tot așa o nuanță mai mult sau mai puțin determinată separă dela individ la individ actele provenite din cuvinte, cugetări sau volițiuni. Deasemeni aceleași cuvinte nu deșteaptă aceleași idei în diferite minți, și formula căzută din gura unui magistru întilnește adesea în crierul discipolilor săi greutăți ireductibile de asimilare. Actele discipolilor sînt determinate nu de cu-

getarea magistrului lor, ci de modul cum ei s'au asimilat'o.

Revue Internationale de L'Enseignement, (15 Ianuarie).

După ministerul muncii Franța are acum și o *Catedră de Istoria muncii* la Collège de France. Catedra o ocupă *Georges Renard*, care și-a deschis cursul arătând direcțiunea generală a cursului și subiectul pe care îl va trata în acest an, istoria muncii în republica Florenței.

„Civilizația întreagă este fructul muncii multiple săvârșite de brațele și crierul muncitorului neobosit care este umanitatea. Munca este instrumentul universal care asigură victoria omului asupra materiei, asupra limbului, asupra distanței; ea este, în adevăr, însăși condiția vieții“.

Cum s'a făcut iusă ca avînd o importanță atît de esențială să scape curiozității istoricilor?

„Pentru că evenimentele strălucitoare, care se petrec la suprafața societăților, ascundeau ceea ce se petrecea în adîncul lor“.

Și numai cînd un nou spirit a început să influențeze omenirea, numai atunci istoria a priceput: „că regulile și procedeele după care o societate dată produce, schimbă și repartizează bogăția conțin cea mai bună parte din legile și actele sale“.

Arată apoi Renard cum în acest fel istoria va pierde desigur mult din elementul dramatic dar va câștiga printr'o „serioasă înțelegere a lucrurilor“.

Revue de métaphysique et de morale. Ianuar 1908.

Analizînd doctrina lui William James asupra experienții religioase, *Emile Boutroux* crede că vederile emise de marele cugetător american și expuse cu o rară putere de viață și ingeniozitate, sînt de cel mai mare interes pentru cugetarea contemporană. James a eliminat din esența religiei tot ce era intelectual și mate-

rial: dogme, rituri, tradiții, punînd pe primul plan elementul ei emotiv și voluntar. Religia adevărată nu e pentru James un misticism pasiv și contemplativ, ci o exaltare a activității. Scoțînd în lumină caracterul ei propriu și personal, el a arătat că religia face parte din viața normală a omului și că e favorabilă conservării, integrării și prosperității acestei vieți. Situația religiei față de știință în această *doctrină* Boutroux o crede solidă. Pentru James niciun conflict nu poate fi conceput între ele, religia fiind în întregime în schimbările de sentiment ce constituie centrul personalității noastre, pecînd știința observă și notează fenomenele reprezentate. Pe de altă parte amîndouă au acelaș scop, fericirea și puterea omului; o aceeași metodă: experiența, inducția și ipoteza; un acelaș cîmp: conștiința omenească, din care religia e totul și știința o parte. Totuși Boutroux crede că doctrinei lui James i se pot face puternice obiecții. Experiența religioasă, lipsită de date obiective, amestecată cu acte de credință, nu poate fi considerată de oamenii de știință ca o experiență adevărată, ci ca o simplă stare de sentiment. Împreună cu Höfding, Boutroux susține că această stare de sentiment, nu poate fi caracterizată decît prin noțiunea sau credința care o însoțește. Pentru ca o emoție să fie religioasă, trebuie să fie considerată ca avînd în Dumnezeu principiul și scopul său. Credința nu numai că însoțește emoția religioasă dar uneori o poate produce. Și dacă e așa, experiența religioasă nu e, cum spune James, ceva independent de noțiune, dogme, instituții, tradiții, căci aceste condiții exterioare sînt elementele credinței și conținutul său. Nu se poate susține că religia personală e ceea ce este esențial religiei, aceasta fiind înainte de toate și mai ales la origine, un fapt social.

Dacă sentimentul e sufletul religiei, credințele și instituțiile sint corpul său și, spune Boulroux, pretutindeni în lume sufletele sint indisolubil unite cu corpurile.

Nuova Antologia. (16 Ianuarie 1908). Cunoscutul sociolog *Achille Loria* publică un admirabil articol intitulat *Sintem noi mai fericiți decît strămoșii noștri?* Fericirea, zice *Loria*, pentru a se putea produce, are nevoie de patru factori: dorinți, mijloace de a le satisface, muncă proprie și siguranța viitorului. E ușor de văzut prin urmare, că e imposibil de a întruni toate aceste condiții și că fericirea perfectă e un vis ce nu poate fi realizabil. N-o găsim nici în mănăstiri — mai degrabă morminte în care se îngroapă nefericirea, decît leagăne în care să se nască fericirea —; nici în viața rustică, nici în știință ori artă. Dar dacă nu poate fi vorba de fericirea absolută, putem găsi macar fericirea relativă, care poate fi partea omului pe pămînt? E clar că o societate compusă din diferite clase sociale în mod fatal știrbește neamului omenesc o parte din fericire. Muncitorii, d. p., împlinesc două condiții: dorința și munca, dar le lipsește satisfacerea; clasa bogată posedă dorința și satisfacția și uneori și siguranța viitorului, dar e lipsită de munca proprie; clasa medie suferă de monotonia existenței și nicio clasă prin urmare nu poate fi fericită. Față însă cu alte organizații sociale, din cîte a pereurs omenirea, cum stă cu organizația actuală? E drept, se vede o superioritate: bogăția a crescut și prin urmare bunăstarea materială; munca a devenit mai puțin penibilă și satisfacerea și plăcerile mai accesibile. Dar față cu aceste avantaje, cîte părți întunecate! Dacă munca azi cere o mai mică efortare musculară, în schimb consumă forța nervoasă. Să se gîndească cineva la funcționarii telefonului, telegrafului,

tramvaiurilor. Dar ziaristii! Viața mijlocie a unui director al ziarului *Times* nu trece peste patru ani. Siguranța viitorului dispare din ce în ce; clasele bogate chiar sint torturate de conștiința că proprietatea lor nu e justă nici legitimă; viața familiară se distruge; libera concurență suscită ambiția; amorul propriu se hipertrofiază într'un mod anormal. Apoi lupta pentru viață înăbușă senzibilitatea, iubirea de aproapele — cel mai însemnat izvor de fericire — dispare, și dispare și mîngierea credinței. Aceste constatări nu trebuie să producă numai quietismul resemnat. Dacă principalul vinovat e organizarea actuală a societății, atunci această organizare trebuie schimbată într-un sens democratic și nivelator; dispărînd munca proletară și proprietatea trîndavă, realizîndu-se uni versalitatea, siguranța și ușurarea muncii, s-ar ajunge la acea liniște harnică, condiția fericirii. Fiecare deci, conchide *Loria*, trebuie să se devoteze schimbării stării actuale și creării unei stări nouă, pentruca astfel fericirea să zîmbească tuturor, și apăsătorilor de astăzi și privilegiaților.

Revista d'Italia (Decembrie 1907). *G. Lino*, Japonia și Japonezii. Autorul își publică impresiile și observațiile culese în timpul șederii sale în imperiul soarelui ce răsare, vreme de doi ani. Pentru un italian, zice autorul, Japonia e frumoasă, dar e departe de a fi un paradis, cum pare scriitorilor americani sau englezi. Mai frumoasă ar părea Japonia, dacă n-ar ploua 300 de zile pe an. Și atunci cînd plouă e aproape imposibil de a eși pe jos, din pricina glodului. Casa japoneză, ridicată numai de o jumătate de metru dela pămînt, are pereții externi de lemn și cei interni, despărțitori ai odăilor, tot de lemn și așa de șubrezi încît rezemîndu-te de ei, poți cădea în odaia de alături. Arhitectura lor, cum se vede, e foarte simplă. Unii din aris-

tocrați au început a-și face case europene, dar nu le locuiesc, ci stau tot în case japoneze. Mobile aproape n-au, nici chiar mese și scaune, căci ei mănincă, citesc, scriu, pe pământ. În privința mâncării sînt foarte sobri, se hrănesc numai cu orez și pește. Țăranul japonez nu cîștigă mai mult de 60 până la 80 fr. pe an, și nu poate prin urmare fi prea pretențios la mâncare. Familia japoneză e o foarte devotată mamă și soție, și o foarte harnică gospodină, cu toată aparența de ușurință copilărească pe care o are. Cursele pe strădele Tokio-lui, lungi de cite 10 km. se fac într-o trăsuriță pe două roate, trasă de un om. La 1904 s-a construit cea dintăiu linie de tramvai și acuma sînt patru companii, din care numai una are 500 de trăsuri.

Sufletul japonezului de astăzi nu se poate pricepe de acel ce nu cunoaște trecutul țării și vechile ei instituții. Organizația feudală, cu acel codice al principiilor cavaleresti, numit *bushido*, a lăsat urme adinci. Și astăzi japonezul simte ca un *samurai* și de atunci a rămas acel obicei, care pare atît de barbar, numit *harakiri*, adică deschiderea pîntecului pentru a proba nevinovația sau pentru a ispăși vina. Două însușiri caracterizează sufletul japonez: nobleța de sentimente și puterea de reținere a pasiunilor. În ziua cînd amiralul Makaroff a fost ucis, s-a oprit imediat, în semn de doliu, o serbare care avea loc în Kobe. Și aceasta nu din ipocrizie, ci în mod sincer. Cea mai mare nenorocire nu poate împedea pe un japonez de a-și primi afaibil și cu zîmbetul pe buze, pe vizitatorii săi.

Deutsche Rundschau (Ianuar 1908). Unul din cei mai iubiți poeți ai generației tinere din Germania, unul din acei care au făcut „școală” și care a fost proclamat de critici admiratori fanatici drept cel mai mare poet german de după Goethe, este

Hugo von Hofmannsthal. Acestui poet îi consacră *Arthur Schurig* un studiu critic, în numărul de față. Hugo von Hofmannsthal s-a născut în anul 1874, ca unic fiu al unui bogat negușor vienez, de origină semită. Și-a făcut studiile în gimnaziul academic din Viena, remarcîndu-se prin pasiunea sa pentru lectură și prin talentul său pentru limbi. Acasă lua lecții particulare de limba și literatura franceză. După isprăvirea gimnaziului, a urmat puțin dreptul la Viena, apoi filologia romanică, specialitate în care și-a luat la 1901 și doctoratul, cu o disertație asupra lui V. Hugo. Dela vrîsta de 14 ani a început să facă versuri, sub influența mai cu samă a simbolistilor franceji. Încă înaintea de a termina gimnaziul, el scrie studiul dramatic „Gestern”, care îl face cunoscut publicului. Din această primă parte a activității sale fac parte și poemele: „Der Tod des Tizian” și „Der Tor und der Tod”. În această primă perioadă poetul își cîntă sentimentele sale, incorporîndu-le în simboluri. În a doua perioadă, depe la 1895 pînă la 1902, poetul se instrăinează din ce în ce mai mult de viața reală. În această epocă scrie el șapte mici drame: *Das kleine Welttheater*, *Der weisse Fächer*, *Die Frau am Fenster*, *Der Abenteurer und die Sangerin*, *Die Hochzeit der Sobeide*, *Der Kaiser und die Hexe*, *Das Bergwerk zu Falun*, și novela *Reitergeschichte*. Cu toate că se poate observa influența altor poeți ca: *Stephan George*, *Keats*, *D'Annunzio*, *Malarmé*, totuși această perioadă de productivitate este cea mai însemnată și mai originală. Două însușiri o caracterizează: eleganța fermecătoare a formei și predominarea meditativității. Ultima perioadă în care poetul se află încă, se caracterizază prin aceea că operele sale nu mai sînt creații originale, ci, supt altă formă, repetă pe cele dintăi. Cea ce e caracteristic a-

cestui poet, zice autorul, este ușurința cu care el asimilează din bogata sa lectură, elemente nouă, care îi modifică sufletul. Un „spirit de camlelon“, cum s-a caracterizat odată singur, îl face să evolueze continuu, dar și să fie lipsit de o proprie individualitate.

Deutsche Revue (Ianuar 1908).

—*Gabriel Maura Gamazo*, **Opinia publică în Spania și problema marocană**. Chestia marocană, zice autorul, are două laturi: una internă și alta externă. Marocul, cași alte state africane ori asiatice, oferă un cimp favorabil activității supraplusului de energie al țărilor europene; cu toate acestea niciodată această țară n-a putut fi supusă de vreo altă putere: nici de Spania, nici de Turcia. Studiul cauzelor acestei stări, formează problema internă marocană. Pe de altă parte, situația geografică a acestei țări, o face să fie cauza unor lupte diplomatice între puterile Europei, lupte care-și au origina în Europa și care alcătuiesc latura externă a chestiunii marocane. Care e judecata opiniei publice din Spania, asupra fiecăreia din aceste faze a problemei marocane? E adevărat că cele șapte veacuri de lupte dintre Mauri și Spanioli au săpat pe veci un abis între sufletele celor două popoare, totuși această ură moștenită nu e de natură de a împiedica orice raport între aceste două nații. Pe la începutul veac. XIX, gânduri vagi de cucerire nu erau străine opiniei spaniole și de aceia. cînd guvernul generalului O'Donnell a declarat război sultanului, poporul l-a primit cu entuziasm. Pe la 1880 însă, o grupă de oameni politici și publiciști și-au luat sarcina de a lumina opinia publică în această chestie și ei au reușit să convingă poporul spaniol că singura politică priincioasă e numai aceea a influenței pașnice. Convingeror această este astăzi

generală, după cum s-a putut vedea cu ocazia conferinții dela Algéciras, în care s-au arătat lamurit lealitatea alianței cu Franța și intenția de a nu jigni nici interesele Sultanului nici acele ale tuturor puterilor interesate în Maroc. Spania va urma și pe viitor să-și îndeplinească în mod fidel însărcinările impuse de tratatele internaționale, fără să depășească limita drepturile acordate de acele tratate, pentru a nu da ocazie vreunei alte puteri de a ocupa fie chiar și o palmă de loc de pe coasta Marocului, a cărui integritate este de o importanță vitală pentru însăși existența Spaniei.

Sozialistische Monats-Hefte

(9 Ianuar 1908). În zilele dela 21 pînă la 23 Noembre 1907, a avut loc în Berlin adunarea partidului social democratic prusian. *Eduard Bernstein* examinează, într'un articol din acest număr, ce holăriri a luat adunarea cu privire la chestiunea modificării sistemului de vot pentru Landtag. De la început constată că cu tot entuziasmul arătat și cu toate îndemnulile la luptă, ceia ce era mai important și mai necesar nu s-a discutat: determinarea tacticii ce trebuie urmată pentru a ajunge la vreun rezultat practic. Adunările de protestare și demonstrațiile făcute, oricît ar fi fost de impunătoare, nu însămnă mult; prin ele nu se va putea cîștiga nimic de oarecare însemnătate. Sistemul de vot de pînă astăzi nu mai poate dăinui; introducerea însă a votului universal, direct și secret, cum o dorește socialiștii, nu se poate obține acuma, trebuie prin urmare să se mulțumească cu o reformă parțială. Modul în care se va face această parțială reformă, nu poate fi indiferent pentru socialiști și de aceia ei trebuie să ia parte la luptă. Singuri ei, prin ei înșeși, nu pot opera nimic; dacă grupa radicalilor (Freisinngruppe) ar putea primi alianța socialiștilor, atunci ar fi ușor

de luptat, dar acești din urmă, de cînd fac parte din bloc, nu mai primesc o asemenea alianță. Ce trebuie să facă deci socialiștii? Singurul lucru pe care-l pot face, e următorul. Alegătorii mandatarilor radicali din Landtag nu sînt o masă unitară; în afară de marii capitaliști, între ei se mai află și mici negustori și proprietari, funcționari, profesori și chiar muncitori. Aceștia, în chestia sistemului de vot, au anumite interese și cu dinșii s-ar putea ajunge la o înțelegere pentru a influența, la alegeri, candidații radicali în sensul de a-i îndatora să lupte pentru o reformă mai democratică a dreptului de vot.

Literaturblatt für germanische und romanische Philologie (Ianuarie 1908). În acest număr, d. Weigand recensează broșura d-lui O. Densușianu, Din istoria migrațiilor părăstorești la popoarele romanice, București 1907. Pentru recenzent lucrarea aceasta conține „ipoteze fantastice”; autorul ia drept un popor, o sectă religioasă; Waldensii; admite, fără să aducă nici o probă, că Waldensii italieni erau păstori, și nu bagă de seamă că prefacerea lui *n in r* nu probează nimic, deoarece fenomenul acesta nu e general în limba romină.

Byzantinische Zeitschrift, herausgegeben von Karl Krumbacher, 31 Ianuarie 1907.

E de relevat recensia pe care savantul bizantinist german K. Dieterich o face cărții d-lui Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*. Recenzentul, după ce arată că opera d-lui I. e o lucrare serioasă, care va aduce servicii lumii străine, își fixează atenția asupra primei părți, privitoare la procesul de desprindere a poporului român din haosul de popoare din sud-estul Europei și cum se formează *habitusul* său etnografic și moral, „căci acest proces nu numai că cade în timpul perioadelor însemnate ale istoriei bizantine,

dar primește dela dînsa lumină și se învîrte în cercul spiritual al ei”.

Aici are de făcut cîteva observații asupra operei d-lui I. Ii impută că n-a scos îndestul în relief influența culturală bizantină, chiar dacă ușori e latentă și venită prin mediul bulgar. Arată că autorul nu e în curent cu știința bizantină, că edițiile vechi pe care le citează sunt greșite și dăunătoare chiar unui istoric.

Că afară de opera lui Jiriček, autorul nu cunoaște noua literatură istorică rusă referitoare la primele încercări ale istoriei rominești.

Regretă că autorul n-a pus în evidență caracterul latin al limbii, și n-a arătat îndeajuns influențele interne și externe ce le-a suferit; că sînt confuzii și contradicții regretabile în partea privitoare la toponimie.

Revine apoi asupra influenței culturii bizantine și afirmă că d. I. face o mare greșală cînd cuvînte ca: aspru (*ἀσπρον*), elitori, drum, farmec, etc.. le pune pe sama epocii fanariote. Compară expresii ca: frați de cruce, absolut egal lui *σταυραδερποι*, fiul de suflet, correspondent lui *ψυχόγυιός*; mărginaș și lateraș cu însemnarea lui *σύμπλιος*, care se pot explica numai prin influența bizantină, în timp ce d. I. le tratează ca pe niște lucruri specific rominești.

Concluzia la care ajunge recenzentul e că o Istorie a vieții interne a poporului român nu se poate face fără cunoașterea filologiei bizantine și fără serioase cercetări balcanice, că Romîni nu-și pot despărți trecutul de trunchiul balcanic, cu care formează o unitate, și că chiar azi această despărțire e grea.

North American Review. (Ianuarie 1908, New-York). — D. L. S. Rowe, profesor de Științe Politice la universitatea din Pensilvania în Cîteva păreri fundamentale greșite asu-

pra Americii de Sud arată cit de departe de realitate sînt părerile curente asupra Americii de Sud. Cei care voesc să cunoască adevărata stare socială a țărilor din sudul Americii să nu judece numai după informațiile ziarelor, care nu văd decît certele și luptele politice de suprafață, și care cred că fluctuațiilor politice din America Sudică le corespunde zdruncinul adine al ordinii sociale și economice. America de Sud e departe de starea feudală: revoluțiile politice și confictele cu arma în mînă nu opresc progresul liniștit al țărilor, cel mult ele au indus în eroare pe unii scriitori, care au zugrăvit romantic și fantastic starea țărilor latine din America Sudică. Politica acolo e o profesie și sportivă și rentabilă, ea nu reprezintă exact treapta de civilizație a țărilor; lumea se uită cu indiferență la politiciani ca la niște profesioniști, și luptele lor nu afectează afacerile publice. Acum, cînd Statele-Unite încep să intre în relații din ce în ce mai întinse cu popoarele latine din America de Sud, imprăștierea atmosferei romantice, care de atîta timp învăluie partea sudică a noului continent, e o datorie națională a scriitorilor. Prima greșală și totodată prima dovadă că acei care au scris pînă acum asupra acestei părți de continent n-au avut cunoștinți serioase asupra subiectului ce-și propuneau să-l lămurească, e fap-

tul că America de Sud întreagă a fost tratată *en bloc*, cași cum ar fi o singură țară, cașicum ar prezenta un singur tip de dezvoltare istorică. Cu toate aceste, între țările Americii de Sud sînt deosebiri tot așa de profunde cași între diferitele țări din Europa. Republica federală a Braziliei nu poate fi pusă la un loc cu aristocraticul Chili ori cu democratica Argentină. America de Sud trebuie studiată țară cu țară, și pentru a înțelege o țară trebuie să-i studiem mai înainte de toate organizația socială. Pînă acum America de Sud a fost zugrăvită numai după jocul partidelor politice, fapt care explică lumina absolut falsă în care se cunoaște această regiune de pe glob. În toate țările din America sudică o adevărată prapastie se deschide între viața politică a poporului pe de o parte, și între activitatea lui economică, industrială și socială pe de alta. Virtuțile casnice în familie, și virtuțile civice ale cetățenilor, în multe privinți, fac adeseori din latinul de sud un om superior anglo-saxonului de nord. Istoria Americii de Sud e plină de fapte eroice, iar amintirea acestor fapte constituie în permanentă un indemn spre mîndrie și patriotism. Cei care cred ca latinii din sudul noului continent nu se fălesc cu trecutul ori nu îngrijesc de viitor, dovedesc că nu cunosc temperamentul acestui popor activ și prospir.

Varietăți

Lord Kelvin. De curând a murit în reședința sa de la *Ayrshire* (Scoția) unul din cei mai de seamă fizicieni. Născut în 1824 dintr'o familie de *fermeri*, se ocupă, după terminarea universității, cu studiul matematicii și a fizicii, mai ales cu electricitatea și magnetismul. Atât știința teoretică cât și cea aplicată îi dădorec un număr mare de invenții și de experiențe, și nu-i tratat de fizică unde să nu se expună metodele de măsură sau teoriile lui *Sir William Thomson*. A construit aparate pentru cercetarea electricității atmosferice, un compas de mare foarte perfecționat, electrometre, galvanometre etc. Puțini știu că el a prezidat la punerea unui mare număr de cable submarine și o bună parte din progresele telegrafiei se datoresc lui. Ca inginer electrician a pus cablul atlantic francez, apoi cablul Braziliei și al La Platei, al Indiilor occidentale, cablul atlantic *Mackay-Bennett*. În 1892 guvernul britanic îl făcu pair și de atunci *Sir William Thomson* deveni *Lord Kelvin*. A fost nu numai un mare spirit științific dar și un întreprinzător iscusit și îndrăzneț; a luat întreprinderile cablelor submarine și a creat institutul *White* și *Kelvin* pentru fabricarea instrumentelor științifice de precizie inventate de dînsul.

Azot solid. Doctorul *H. Erdmann*, evaporînd în vid aerul lîcid fără apă și anhidridă carbonică, a reușit să-l solidifice. Studiul minuțios a arătat că masa cristalină obținută este constituită din *azot solid*, ceia ce permite fabricarea celui mai curat azot, întrebuițat la fabricarea termometrelor, a azotaților, și la umflarea pneumaticelor de automobile.

Manuscrise de-ale lui Beethoven. Marele „British Museum“ din Londra s'a îmbogățit de curînd cu un număr de manuscrise rămase dela genialul compozitor german. E vorba de primele sonete pentru piano, dedicate lui Haydn, și a căror manuscrise, trecute prin mai multe mîni, împreună cu niște manuscrise de-ale lui Mozart, au ajuns în cele din urmă în stăpînirea familiei Plowden, care le-a lăsat acum muzeului din Londra.

Aducerea la viață a asfixiaților.— În general se încearcă respirația artificială pentru ajungerea acestui scop, dar procedeul obișnuit reclamă multă răbdare și putere, și nici nu reușește totdeauna. Acum de curînd a fost inventat pentru acest scop un aparat de către prof. *Poë* o rudă a lui *Edgar Allan Poë*. El constă din doi cilindri, în care se mișcă niște pistoane; rînd pe rînd acestea sug din plămîii asfixiatului aerul, pentru a-l înlocui cu oxigen. Cu ajutorul aparatului său, *Poë* a reușit să redea viață unui mare număr de înecați. De multe ori cînd doctorii voesc să adoarmă bolnavii pentru a-i opera, intervin accidente mortale, datorite narcoticilor. Aparatul lui *Poë* readuce și pe aceștia la viață. Fapt curios, oamenii *beți*, supuși tratamentului cu oxigen prin aparatul lui *Poë*, se trezesc în cîteva minute. Aparatul pare astfel menit să aducă mari servicii în cazuri de moarte datorită frigului, narcoticelor ori asfixiei.

Hîrtia-Pergament.— Mulți întrebunțează această hîrtie și puțini știu cum se face ea. O scurtă descriere a fabricării ei ne dă *Revue scientifique* din Noembrie 1907. Se ea lîrția sugătoare albă și se ține cîteva secunde în acid sulfuric, preparat prin

amestecul a 2 părți de acid sulfuric concentrat, cu o parte de apă. Hirtia este apoi spălată bine cu apă, și în cele din urmă cu o soluție de amoniac ori carbonat de sodiu. În urma acestui tratament hirtia capătă proprietăți nouă, din cauza schimbărilor ce le-a suferit celuloza aflătoare la suprafața ei; hirtia e mai subțire, mai grea și rezistența ei la rupere e de trei ori chiar de patru ori mai mare.

În loc de acid sulfuric se poate în-trebuința clorură de zinc în soluție, ori licoare amoniacală de oxid de cupru.

O nouă Evangheliie.—Al cincelea volum din textele papirologice găsite la Oxyrhynchos de către învățații Grenfell și Hunt, dă la iveală, între alte curioase rămășițe cum sînt: fragmentele din culegerea perdută (Pean) a lui Pindar, o continuare a cărții a opta a istoriei lui Tucicide etc., —și o foaie de manuscris din sec. IV-a, care e un fragment dintr'o Evangheliie necunoscută. Epizodul povestit se aseamănă cu acel de la Marcu VII 1—23 și dela Mateiu XV 1—20, dar e cu totul altfel redat.

Până acum nu s'a putut stabili nici autorul acestei Evangheliiei și nici măcar data compunerii ei.

O conductă de petrol în Statele-Unite.—Rafineriile din Texas se consideră că vor fi cele mai avantajate în ziua cînd va fi gata canalul Panama. De aceia Americanii au căutat să le lege prin o conductă (pipe-line) cu terenurile petrolifere de pe teritoriul indian. Conducta pleacă dela *Glenn Pool* și ajunge la *Sour Lake*, de unde se leagă cu conducta care merge la Port-Arthur în statul Texas. Canalul e lung 730 km. și gros de 0,20 m., a fost așezat în 6 luni, și a costat 25 milioane franci. Ca să umple această conductă este nevoie să se toarne în ea 125.000 de butoaie de petrol. Se crede că cu ajutorul acestei conducte se vor putea transporta zilnic cel puțin 12000 poloboace de petrol.

Dispariția aparentă a sateliților lui Jupiter.—La $\frac{3}{10}$ Octombrie dela oarele 8 la 8 și 10' sara Jupiter nu s'a mai văzut întovărășit de sateliți,

căci 3 din aceștia erau în dărătul planetei, iar unul în fața ei. Fenomenul a putut fi văzut numai din Asia și Oceania. Dispariția complectă a sateliților lui Jupiter a mai fost observată și alte dăți, și chiar Galileu a observat-o la 13 Mart 1611.

Relicvii napoleoniene.—Cu prilejul unei comunicări, pe care secretarul comitetului pentru întreținerea grădinii „Kensington Square“, a făcut-o prin ziarul „Times“ cum că în acea grădină se află o salce care provine dintr'o mlađiță de pe mormîntul lui Napoleon,—au mai eșit la iveală și alte încercări de a comemora în acest chip pe marele războinic. Astfel colonistul John Tinline, oprindu-se în drumul său către Noua-Zeelanda la insula St. Elena, a luat din sălciile plîngătoare de pe mormîntul lui Napoleon mai multe mlađițe și astăzi în Noua-Zeelandă sînt foarte multe sălcii de acestea. Unul din păzitorii lui Napoleon la Sf. Elena, căpitanul Lesson, a luat și el un smochin de la mormîntul lui Napoleon și l-a plantat la South Cave (în East Iorkshire); acel smochin s'a uscat de mult, dar urmașii lui trăesc și dau și astăzi încă roade foarte bune.

Ridicarea corăbiilor cufundate. Până acum vasele cufundate se sco-teau în chipul următor: se treceau pe sub corabie lanțuri ale căror capete se legau de un doc umplut mai dinainte cu apă; cu ajutorul unor pompe se scotea apa din doc și acesta se ridica trăgînd după dînsul și vasul cufundat. Docul și vasul erau apoi conduse la basînul trebuitor sau ap oape de mal. Metoda aceasta-i foarte înceată și nu se poate aplica decît cînd marea e liniștită.

Acum de curînd Americanii au în-trebuințat alt procedeu pentru scoțerea la suprafață a vasului *Bavarian*, cufundat pe coastele Canadei. Au scos cu ajutorul aerului comprimat apa din vas și acesta ușurîndu-se a eșit singur la suprafață. Ac procedeu tinde să se generalizeze deoarece reușește sigur cu un

vase mai ales cu submarinele. Pentru ușurința și repeziciunea salvării vaselor au început chiar să se ia măsuri, ca în caz de accidente să se poată pompa repede în interior aer comprimat.

Crăpături în lună.—Canalele lui Martie. *W. H. Pickering*, astronom la observatorul dela *Harvard College*, a luat acum citva timp diferite vederi fotografice ale vulcanilor din insulele *Havai*. Pe una din fotografii se vede o crăpătură lungă de mai mulți kilometri, aflătoare toată în coaja produsă de lavă; pe fundul acestei crăpături cresc vegetale. Asemenea crăpături a observat *Pickering* și în lună. În 1904 observând craterul lunar *Eratostene*, el a găsit că în jurul craterului sînt multe crăpături; a studiat cu atenție unele din acestea, cînd erau luminate de soare și le-a văzut lărgindu-se, modificîndu-se neconținut și luînd aspect de canale.

Aceste fapte și altele îi fac pe *Pickering* să admită că în lună ar fi apă sub formă de gheață; cînd soarele ar lumina fundul crăpăturilor, apa s'ar transforma în vapori și ar fertiliza pămîntul crăpăturilor; vegetația ar da crăpăturilor aspectul de canale. Această explicație s'ar aplica și canalelor din Martie, care devin vizibile numai în anumite epoce ale anului, după topirea omăturilor polare martiane; apa ar inunda crăpăturile, producînd cursurile de apă care ar produce vegetație și aceasta ar explica lărgirea periodică a canalelor.

Crăpătura cea mai mare pe lună ar avea o lungime de 643 km. Asemenea crăpături există și în scoarța pămîntului. Se știe deja că vulcanii din *Anzi* se ridică deasupra unei crăpături enorme, care începe în Peru și se termină în Țara de foc pe o întindere de 4000 Km. O crăpătură enormă se întinde dela marea Moartă pînă la lacul *Nyassa* în Africa de răsărit pe o întindere de 5,600 Km. cît cel mai lung canal din Martie. În unele părți această crăpătură e acoperită; în altele, ea apare la supra-

fața pămîntului. Un rol însemnat joacă aceste crăpături în teoria actuală a vulcanilor.

Undele electrice și Meteorologia. Într'o lucrare recentă *G. J. Garcia* din Barcelona arată tot folosul ce-l putem avea dela undele electrice pentru prevederea timpului. Ori-decîteori o descărcare electrică, se produce în atmosferă, ea dă naștere la unde electrice, care sînt prinse de aparatele telegrafiei fără fir.

Garcia a construit o sumă de aparate, numite de dînsul *ceraunografe*, *ceraunofone* etc. care înregistrează undele electrice provenind dela descărcările atmosferice. Cu ajutorul lor el poate ști dacă furtuna se apropie ori se îndepărtează și aproximativ la ce distanță se află. Ținînd samă și de observațiile barometrului etc. se poate prevedea timpul.

O nouă cavalerie. Autoritățile militare germane din Africa orientală, văzînd ravagiile pe care boalele tropicale le fac între caii cavaleriei, au încercat să înlocuiască acest animal prin zebre. Încercările de a domestici zebra au reușit în adevăr, zebrele conduse de urechi sînt foarte docile, și se pare că în curînd cavaleria germană din Africa va putea în-trebuința în chip regulat zebra, care are asupra calului marele avantaj că e refractară boalelor tropicale.

Împrăștierea ceții și a fumului prin electricitate. Se știe de multă vreme—în urma experiențelor scoțianului *Aitken*—că firele de colb din atmosferă joacă un rol covîrșitor în formarea negurelor; împreună cu *Tyndall* și *Gérardin* el a reușit să dovedească că firele de colb se în-conjoară cu o pătură de apă, silînd vaporii să se condenseze.

Dacă deci vom reuși să îndepărtăm colbul, chiar cînd atmosfera va fi încărcată de vapori, ei nu se vor condensa și nu vom avea ceață. Se în-țelege de la sine cît de mare e interesul ce 'l prezintă problema curățirii aerului de colb, cînd știm că negurile zdruncină siguranța drumurilor de fer, a navigației și con-

tribue la dezvoltarea unui mare număr de boli.

În 1884 cunoscutul învațat englez *Oliver Lodge* a constatat că colbul din jurul electrozilor mașinilor electrostatice se depunea pe acești electrozi în urma descărcărilor electrice. În 1905 *Lodge* reluă studiul acestei chestiuni; în același an inginerul francez *Dibos* se ocupă de aceeași chestiune. Pe când *Lodge* lucra cu *dinamuri*, *Dibos* a lucrat cu mașini electrice de potențial foarte înalt, 140000 Volți.

Dibos lucrează într-o vilă situată lângă Pas-de-Calais. Pe când ceața era așa de deasă, încît nu se vedea omul la 2 m 5, el a putut să limpezască cu ajutorul descărcărilor electrice, atmosfera pînă la distanța de 60 m. El a mai observat că cu cît negura e mai bogată în fire de colb, cu atît îndepărtarea ei e mai ușoară.

Sir Oliver Lodge a reușit să imprăștie negura cu ajutorul undelor electrice pe o distanță de 100—110 m. Cu toate că chestiunea se găsește încă la început, totuși rezultatele căpătate sînt din cele mai importante. Deja obținerea unei zone luminoase de 100 m. poate fi de un folos imediat pentru navigație, căci permite ușoara intrare și iese din porturi. E de ajuns ca corăbiile să fie prevăzute cu mașinile electrice necesare. Încercările ce le face *Sir Oliver Lodge* în același timp în Anglia și în America sînt urmărite cu interes de învățați, și se prevede că ele vor avea o enormă însemnătate din punct de vedere practic.

Tramvae electrice fără șine. Sînt numai patru tramvae de acestea în Germania (Vestfalia); ele au fost propuse încă din 1901 de un inginer *Schiemann*. Cablul electric e aerian și varga care leagă canalul cu tramvaiul permite acestuia o deplasare laterală de 3 m, așa că poate întrece trăsurile ce sînt înaintea, trecînd pe lîngă dinsele. Modul acesta de tracțiune este cel mai economic. Din raportul oficial adresat de *Volkorts*, inginer în Mînster, Ministrului de drumuri de fer, și din studiul inginerului *Ernst Nickel* din Berlin, se vede că transportul unei tone pe Ki-

lometru costă 0,125 fr., pe cînd cu tracțiune animală varia între 0,32—0,37 fr.

Nou procedeu pentru conservarea lemnului. În urma încercărilor făcute de municipalitatea orașului Londra în cartierul *Whitehall* s'a văzut că procedeu *Powell* pentru conservarea lemnului prezintă serioase avantaje asupra celor întrebuintate pînă acum. După acest procedeu lemnele fine se pun și se încălzesc în soluție de zahar, iar cele mai puțin fine în melasă. Zaharul pătrunde în lăuntru lemnului și, fără să-i schimbe aspectul ori culoarea, îl face foarte rezistent.

Încălzitul electric în Statele-Unite. După *Electrical World* încălzitul electric, care e o raritate în Europa, tînde să se lățească cît mai mult în Statele-Unite, unde numeroase societăți au căutat să răspîndească cît mai mult această întrebuintare. Așa, încălzirea electrică a mașinilor de călcat tînde să se generalizeze nu numai la spălătorii, ci și la particulari. O companie, pentru a răspîndi această aplicație la spălătorii, ia asupra sa toate cheltuielile de instalație, cumpărarea ferelor, și face clienților și o altă mare înlesnire, lăsîndu-i în timp de două luni să facă încercare plătînd 15 bani de Kilowat—oră, de 5 ori mai efitin ca la noi în Iași. Se constată că acest încălzit e de 3 ori mai efitin decît cu gaz. O altă companie pregătește bucatele, încălzînd cu ajutorul electricității; în casele moderne arhitectii prevăd totdeauna instalarea bucătăriei electrice. La New-York multe restaurante se servesc numai de electricitate și se citează manufacturi numeroase, care pregătesc masa lucrătorilor la căldură electrică. Dar întrebuintarea căldurii obținută din electricitate pătrunde în stabilimentele industriale; din multe dispare vechiul suflaiu și cărbunele pentru a face loc instrumentelor cu electricitate mai elegante și mai economice. În fine cînd iarna conductele de apă îngheață, dezghețarea lor cu ajutorul electricității este o operație repede și ușoară.

Mișcarea intelectuală în Străinătate

FILOSOFIE

Albert Bazaillas. *Musique et Inconscience.* F. Alcan, 5 fr.

Studiu de psihologie asupra raportului dintre inconștient și muzică. Autorul definește muzica: „o artă a inconștientului“.

Albert Keim. *Notes de la main d'Helvétius, publiées d'après des manuscrits inédits, avec une introduction et des commentaires.* F. Alcan, Paris.

Sînt diferite note scrise de mîna filosofului, interesante pentru cunoașterea caracterului marelui om.

Alberto Straticò. *Pedagogia Sociale.* Sandron, Palermo.

Autorul examinează evoluția familiei, proprietății, societății și statului, arătînd raporturile lor cu teoriile pedagogice și cu educația.

Giovani Cesca. *La filosofia dell'azione.* Sandron, Palermo.

Autorul cercetează condițiunile și necesitatea acțiunii, arătînd cum omul poate modifica prin acțiunea sa mediul fizic și social.

ISTORIE

Edme Campion. *Vue générale sur l'Histoire de France.* Colin, Paris.

Reeditarea operei publicată de autor în 1882 sub titlu de „Philosophie de l'Histoire de France“. E o privire generală asupra istoriei Franței.

Georges de Pascal. *Lettres sur l'Histoire de France,* 2 v. Paris, Nouvelle Librairie Nationale.

Autorul trece în revistă împrejurările mai însemnate din istoria Franței, explicîndu-le și comentîndu-le.

A. Mézières. *Hommes et Femmes d'hier et d'avant-hier.* Hachette.

Studii asupra diferitelor personalități care au jucat un rol mai mare sau mai mic în istoria Franței, începînd de la al II-a consulat încoace.

Silbert Stenger. *La Société française pendant la consulat,* sixième série: *L'Armée, le Clergé, la Magistrature, l'Instruction publique.* Perrin, Paris.

Continuarea interesantelor studii întreprinse de autor asupra societății și a instituțiilor din timpul Consulatului.

Jeseph Turquan. *Du nouveau sur Louis XVII.* Emile Paul.

Lămurirea ministerului care învălue moartea micului Ludvic XVII, ucis, după cum probează autorul, de către dușmanii regalității.

M. G. Schmidt. *Geschichte des Welthandels,* Leipzig, Teubner.

Un volum din colecția „Aus Natur und Geisteswelt“. Un rezumat al istoriei comerțului, dela Egipteni pînă în zilele noastre.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Arthur Bauer. *Essai sur les Révolutions.* Paris, Giard et Brière.

Lucrarea, premiată de Institutul internațional de sociologie, e o încercare de explicare a revoluțiilor prin studiarea diferitelor faze: fermentația, criza și renașterea.

E. van Bruyssel. *La Vie sociale et son évolution*. Flammarion, 3.50.

O privire repede și superficială asupra instituțiilor omenești din toate timpurile: familie, religie, industrie, artă etc...

Neera. *Les Idées d'une femme sur le féminisme*. Paris, Giard et Brière.

Traducerea din italiană a unui studiu în care cunoscuta romancieră își arată ideile sale asupra chestiunii feminismului.

ȘTIINȚA

I. Loeb. *Le Dynamique des phénomènes de la vie*. Alcan, 9 fr.

O expunere a tuturor cuceririlor nouă ale științei cu privire la explicarea vieții și la posibilitatea reproducerii ei pe cale chimică

M. Pozzi-Escot. *Théorie moderne sur la matière*. Prix 1.50.

Scriere de popularizare: expunerea noilor teorii asupra materiei.

Véry. *Agenda aide-memoire agricole*. Paris, Baillière.

Se dau în această carte lămuriri pentru îngrășarea pământului, pentru cultura plantelor, îngrijirea vitelor, și chiar asupra legislației, asupra tarifelor drumurilor de fier și asupra măsurătorilor.

Albert et Alexandre Mary. *Le soulèvement du Bray*. Jules Rousset, 1 fr.

Studii geologice asupra ținutului Bray, care se întinde dela Beauvais până la Picardia, și care e cunoscut prin locurile sale pitorești.

CRITICA. STUDII LITERARE ȘI ARTISTICE

Gh. M. Des Granges. *Le Romantisme et la Critique. La Presse littéraire, 1815—1830*. „Mercure de France“.

Autorul cercetează raporturile dintre romantism și critica timpului, arătând cum multe din judecățile critice de altă dată nu mai sînt primite azi. În partea a doua a studiului său, autorul caută să reconstitue atmosfera epocii dela 1815—1830, prin cercetarea revistelor și ziarelor timpului.

Maurice Louriau. *Moralistes et Poètes*. Vuiberg et Nowy.

O încercare de critică literară științifică. Autorul enumeră până și rimele bogate și cele sărace ale lui Lamartine, pe care-l învinuiește că „și-a răsipit geniul, după cum și-a răsipit și averea“.

Maxime Collignon. *Scopas et Praxitèle*. Paris, Plon-Nourrit.

O caracterizare a unei din cele mai însemnate epoce din istoria artei la Greci, acea în care artiștii în cercetarea noutății, o caută și o găsesc în expresiunea pasiunilor.

Dr. Ernst Foerster. *Die Frauenfrage in den Romanen englischer Schriftstellerinnen der Gegenwart*. Marburg. N. G. Elwert, 1907.

Autorul se ocupă în special cu trei scriitoare: George Egerton, Mona Caird și Sarah Grand, arătându-ne ce părere au asupra femeii din patru puncte de vedere: femeia ca mama, ca iubită, ca soție și ca membru a societății.

Anathon Aall. *Henrik Ibsen als Dichter und Denker*. Halle a. S., Max Niemeyer.

Autorul, profesor la universitatea din Halle, e norvegian de naștere. El consideră pe Ibsen ca un genial teoretician dramatic, pentru care faptele n-au importanță, ci numai ideile Oamenii din piesele lui Ibsen, nu-s oameni reali, ci principii concretizate.

LITERATURA

H. G. Wells. *L'Utopie moderne*. Paris, „Mercure de France“, 3.50.

Traducerea franceză a operei cunoscutului romancier englez. Autorul ne descrie o planetă care ar fi asemenea pământului nostru, cu același continent, aceleași orașe, cu aceiași locuitori,—dar cu altă viață.

Jean Lorrain. *Maison pour dames*. Ollendorff, 3.50.

Un roman din viața femeilor literate, între care se rătăcește și o provincială care își dezorganizează astfel viața casnică, până ajunge la adulter.

Silbert de Voisin. *Le Démon secret*. Ollendorff, 3.50.

Descrierea vieții unui băutor de o-

pium, cu toate mizeriile pe care a-
ceastă patimă le aduce.

E. Toucas-Massillon. *La Double
Aventure.* Paris. Société d'Éditions
littéraires, 3.50.

Roman din viața pariziană; ni se
redă în el viața societății înalte cu
viștile și convenționalul care domnesc
în ea.

Mary Floran. *Mystérieux dessein.*
Calmann-Lévy, 3.50.

Povestirea luptelor unei fete, pe
care mama ei o făgăduise bisericii,
încă de când era în leagăn, din ca-
uza unei boale grele,—și care acum
nu voește să știe de jurământul ma-
mei ei, ci voește să se mărite. Un
preot îi dă această învoire, dezlegin-
d-o de jurământul mamei.

Antonio Palmieri. *Le Nouvelle Ma-
remmane.* Milano, Fratelli Freves,
1907.

Un volum care cuprinde cinci nu-
vele, a căror acțiune se desfășură în
mijlocul naturii dezolate a Maremei.

CHESTIUNI MILITARE.

Col. Desbrière. *Trafalgar et la
compagne maritime de 1805.* Cha-
pelot.

Un studiu amănunțit asupra împrе-
jurărilor care au precedat și au cau-
zat dezastrul de la Trafalgar, cum
și o descriere fidelă a desfășurării
luptelor.

Col. Kvitka. *Journal d'un Cosa-
que du Transbaïkal.* Paris, Plon.

O dare de samă, zi cu zi, asupra
părții celei mai puțin cunoscute din
războiul ruso-japonez. Cartea are
multe fotografii luate chiar la fața
locului și în momentul desfășurării
evenimentelor.

A. Gallizioli. *Cronistoria del na-*

*viglio nazionale da guerra (1860—
1906).* Roma, Officina poligr. italiana,
1907.

O carte plină de amănunte asupra
tot ce privește flota de războiu ita-
liană, dela înființarea ei și pînă astăzi.

ARHEOLOGIE. CALATORII.

A. Doigneau. *Nos Ancêtres pri-
mitifs.* C. Clavreuil, 5 fr.

Un rezumat al cunoștințelor cule-
se asupra celor mai vechi epoce din
viața omenirii, și al noțiunilor asu-
pra originii omului.

Marcel Raymond. *Grenoble et Vien-
ne.* „Collection des Villes d'art cé-
lèbres“, Laurens, 4 fr.

Ca și în celelalte volume apărute
până acum din această colecție, se
studiază orașele din titlul sub rapor-
tul producțiilor artistice.

Anne de Bovet. *L'Ecosse.* Hachet-
te, 4 fr.

Impresii dintr'o călătorie prin
Scoția. Pe lângă descrierile pitorești,
autoarea ne dă și foarte multe tra-
diții și legende ale țării lui Macheth
și Walter Scott.

Paul Mimande. *Le Mamoul.* Ju-
ven, 3.50

Călătorii în India. Autorul ne dă
multe detalii asupra religiei, asupra
organizării politice, a vieții sociale a
diferitelor populații pe care le-a vi-
zitat.

Manfredi Grovina. *La Cina dopo
il Millenovecento.* Milano, Treves,
1907.

Autorul, ofițer de marină pe bor-
dul vasului Marco Polo și apoi se-
cretar al comisiunii italiene pentru
încheierea unui tratat cu China, dă
amănunte foarte prețioase asupra
Chinei moderne.

Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- I. G. Bibicescu.** *In chestiunea agrară.* București, 1907. Inst. de Arte Grafice Carol Göbl. Fără preț.
- Edna Rosetti.** *Pentru ce s-au răscolat țărani.* București, 1907. Atelierele Grafice Sococ et Co. Prețul 10 lei.
- Dem. Teodorescu.** *Domnul Traian Traianescu-Laocoon.* Un act. București, 1907. Prețul 0.50 b.
- H. Sienkiewicz.** *Quo-Vadis.* Traducere de Haralamb G. Lecca. București, 1907. „Biblioteca pentru toți”. Alcalay. Prețul 1.20.
- Grigore Holcer.** *Din rezultatele legii pentru organizarea meseriilor. Casele de ajutor de pe lângă corporațiile din județele Botoșani, Dorohoiu și Suceava.* Botoșani, Tipografia Reînvierea, 1907.
- E. Ionescu-Quintus,** deputat. *Cei de sus și Cei de jos,* conferința. Ploești, 1907.
- George G. Antonescu.** *Pestalozzi și rolul moral-social al educației.* București, 1908. Tipografia Curții Regale „F. Göbl Fii”. Fără preț.
- Teodor E. Stefănescu.** *Contribuțiuni la tratamentul chirurgical al spinei bifide.* București, Eminescu, 1907. 1 vol. de 88 p.
- Ion T. Glăvea.** *Date statistice asupra locuitorilor care nu au pământ, proprietarilor mici și mari, islazurilor, populațiunii, numărului vitelor din jud. Vlașca.* București, Ionescu, 1903, o broșură în folio de 36 p.
- I. G. Tafescu.** *Chestia agrară și adevărata ei soluție.* Iași, Dacia, 1907, o broșură de 41 p., prețul 60 b.
- Edmond Rostand.** *Princesa 'ndepărtată* piesă în 4 acte traducere de M. Codreanu. București, 1907. „Biblioteca pentru toți”. Alcalay. Prețul 30 bani.
- Wolfgang von Goethe.** *Suferințele tinărului Werther.* Traducere de I. Hussar. București. „Biblioteca pentru toți”. Alcalay. Prețul 30 bani.
- Elena Macalegite.** *Doună forțe.* Roman. București, Sococ, 1908, vol. de 255 p., prețul 3 lei.
- Ionu Adam.** *Pe lângă vatră.* Pilde și glume țărănești. „Minerva”, 1908. Prețul lei 1.50.
- Ionu Adam.** *Năzuinți.* Povestiri. „Minerva”, 1908. Prețul lei 1.50.
- C. I. Băicoianu.** *Ce înțelegem prin politică comercială? Cum se pune problema ei actuală? Convențiunea comercială cu A.-Ungaria.* București, 1908. Instit. de Arte Grafice „Eminescu”.
- M. Sadoveanu.** *Insemnările lui Neculai Manea.* Minerva, 1907. Prețul lei 2.
- Constantin Măneke.** *Hazlii.* Minerva. Prețul lei 1.25.
- Embleme.** Poezii, Minerva, 1905. Prețul lei 1.25.
- Neii Cernaș.** *Irena.* Dramă în patru acte. Bacău, 1908. Prețul lei 1.50.

Gh. Christodorescu. *Părerii Economice.* Constanța, 1908. Prețul lei 2.50.

Const. Giurescu. *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană.* Studiu istoric. București, 1908.

Const. Giurescu. *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene.* (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), București, 1907. Prețul 40 bani.

Emil Maur. *Satira Iubirii.* Versuri. Galați, 1908. Prețul 60 bani.

Emil Mihail Frâncovici. *Problema fonciară și Problema noastră agrară.* Constanța, 1907.

M. A. Bădulescu. *Statistica criminală.* București, 1907. *Raportul anual al societății academice române „Junimea” Cernăuț, al XXIX an administrativ.* Cernăuț, 1907.

Upton Sinclair. *Discursul unui agitator.* Traducere. Editura revistei „Viitorul social”, Iași. Prețul 15 bani.

Statutele societății culturale și de ajutor „Dragostea creștină” din com. Ștefănești-Zlătărei, jud. Vâlcea. Tirgu-Jiu, 1908.

Traian Alexandrescu. *Votul Universal.* Tipografia „Lumina”, Roman, 1908. Prețul 40 bani.

O. Tafrali. *Schițe din viața dobrogeană.* București, 1906. Prețul 4 l. 50 b.

TABLA DE MATERII

	Pag.
<i>Mihail Sadoveanu</i> . Duduia Margareta	5
<i>Octavian Goga</i> . Fior (versuri)	15
<i>A. Philippide</i> . Cum se apără specialistul român	16
<i>A. Vlahuță</i> . Dreptate (versuri)	29
<i>William Ritter</i> . Frescurile dela Wiesbaden	30
<i>St. O. Iosif</i> . Tannhäuser (sfârșit)	38
<i>C. Stere</i> . Socialdemocratism sau poporanism? (Cap. V. Situația politică și problema democratismului în România).	49
<i>G. Coșbuc</i> . Nucul (versuri)	76
<i>Jean Bart</i> . Datorii uitate (Fragment)	78
<i>Al. Tzigara-Samurcaș</i> . Cronica Artistică (Sintem vrednici de un muzeu național?)	91
<i>C. S.</i> Cronica Internă (Mizeria țărănimii și repartizarea proprietății)	99
<i>A. Mirea</i> . Caleidoscop (Glasul lui Memnon.—Neurastenie.—Problemă.—Symbolism.—Hornarul. Versuri)	111
<i>S. Secula</i> . Viața Românească în Ardeal (Gimnaziul Românilor din granița bănățeană)	116
<i>Ion Gramadă</i> . Viața Românească în Bucovina (Societatea arheologică română din Cernăuț)	126
<i>P. Nicanor & Co.</i> Miscellanea	132
<i>Recenzii</i> :	136

Shakespeare: «Romeo și Julieta»; George Ranetti: «Fabule»—G. I.; St. O. Iosif și D. Anghel: «Legenda Funigelor»—I. S.; Michel Bréal: «Pour mieux connaître Homère» — C. B.; Const. C. Diculescu: «Originile limbii române. Studii critice. Rezultate nouă. Vocalismul». — G. P.; Ilie Ghibănescu: «Fenomenele Fizice și Psihice. Raportul și valoarea lor în fața cunoștinței.» — O. B.; C. Bouglé: «Qu'est-ce que la Sociologie?»; C. Rădulescu-Codin: «Cuvântări pentru popor»; I. G. Ciorescu: «Cooperativele sătești, starea lor actuală și menirea lor în viitor» — M. C.

	<u>Pag.</u>
<i>Revista Revistelor</i> :	154
<p>Viitorul Social, Sămănătorul, Luceafărul, Neamul Romînesc, Săptămîna, Revista Idealistă, Revista Generală a Invățămîntului, La nouvelle Revue, Mercure de France, Revue des Idées, Revue In- ternationale de l'Enseignement, Revue de Méta- physique et de Morale, Nuova Antologia, Rivista d'Italia, Deutsche Rundschau, Deutsche Revue, Sozialitische Monats-Hefte, Literaturblatt für ger- manische und romanische Philologie, Byzantinische Zeitschrift, North American Review.</p>	
<i>Varietăți</i>	166
<i>Mișcarea Intelectuală în străinătate</i>	167
<i>Bibliografie</i>	168

Duduia Margareta

III

În scrisoarea aceasta, prietino, am să-ți vorbesc despre niște serbări foarte ciudate populare, care se fac la Crăciun și la Anul-nou. Am făcut mare haz.

Mai întâiu de toate să vezi ce pregătiri se fac în gospodăria lui cuconul Tudorache! Cucoana Irena și-a pus un șorț mare, alb, dinnainte, și-a suflecat minicile și a intrat în bucătărie, — o bucătărie uriașă, curată ca'n palmă. Gavril bucătarul cel negru tot dă din mină, zimbînd, parcă se pregătește să frămînte ceva. A intrat și Margareta în urma cucoanei, am intrat și eu; e un fel de procesiune. Și văd pe Ilie, vizitiul, aducînd patru claponi tăiați; iese și intră iar, c'un curcan; iese și intră iar, cu două giște.

Eu am bătut din palme și m'am speriat: «Ce-o să faceți, mă rog, cu atîtea paseri tăiate?...

— Ce? zice Gavril, și-și pune cu ifos minile în șolduri. Avem noi ce să facem, ducă...

— Din claponi arc să facă și potroc! strigă veselă Margareta. Tatei îi place grozav. Curcanul, — fript... Pieptul de curcan îi place lui Costică: el trebuie să sosească desară... Din giște facem răcitură, domnișoară Amalie! Ceva mai minunat nici nu se poate. Vorba tatei, ceva dumnezeesc, domnișoară Amalie! — Răcitură, potroc, habar n'aveam de-așa mîncări.

Vizitiul Ilie făcea oarecare gesturi de orator:

«Să vedeți dumneavoastră, ce fragedă are să fie carnea curcanului! L-am îmbătat cu două păhare de rum... Unul lui și unul mie... Am încălecat pe-un cal ș'am început să-l alung, sărut mina, — și unde s'a oprit și s'a pus jos, drept lingă trunchiul, acolo i-a căzut și capul...»

Duduia Margareta făcea haz de vorbele moșneagului, și-î strecură pe furiș un bănuț alb. Ilie îl îndosi ca un scamator, îl mistui pe dată. Apoi se întoarse spre ușă. Se opri și începu a rîde: intra spălătoreasa, madama Iulia, și era minioasă.

«Aha! aha! mormăi bătrînul abia auzit. Ss! ss!»

Cucoana Irena, cercetind paserile, părea că știe ce are să se întâmple. O întrebă fără să se uite la dinsa :

«Ce-î, Iulie? ce ai de spus?..»

Atunci ochii Nemțoaicei se bulbucară și fața i se înroși ca o coajă de rac. Intinse înaintea minile cu degetele rășchirate. Incepu a-și tremura buzele...

«P...p...p... conia!... P...p...p... conia!... P...p...p... conia!...»

Și-și tremura degetele și privea furioasă pe cucoana Irena.

«Ce-î, Iulie? Iar te-ai sfădit cu Gavril?..»

— P...p...p... Gavril, conia!... P...p...p... spus la mine: p... p... na dracu!... p...p... du-te na dracu!... p...p... vai, vai!...» Și deodată începu a plinge.

Ilie bătrînul voia să iasă. Se oprise în prag, încovoiat puțin și rîdea, privind îndărăt peste umăr. Bucătarul parcă se scula dintr'un somn greu, cu o nedumerire grozavă în priviri.

«Eû, conia? vai de mine, conia! Ferească sfîntul! Unde se află! Se poate așa ceva? Nu mă cunoști mata, conia?..»

— Te cunosc, te cunosc... Cam trageți dumneavoastră la măsea, în ajunul sărbătorilor...

— Da' unde se află, cuconia, da' să chiorăsc, dac'am pus în gură strop de băutură...»

Iar Nemțoaica își ștergea lacrimile cu pestelca și se ruga :

«P...p...p... conia!... P...p...p... dai la dinsu' nafara!..»

— Ei hai, hai, împăcați-vă zise zîbind cucoana. Altădată m'aș supăra... Așa mi-ați făcut și anul trecut, drept înaintea sărbătorilor... Impăcați-vă, că altfel mă supăr...»

Iulia începu a rîde dintr'odată.

«P...p...p... zici așa conia!... P...p...p... pacam!... Zic... p...p... p... zic și eû na tine... p...p... na drac!... P...p... Acù pacam...»

Și era foarte veselă; iar bucătarul intrase cu nasul în spuza focului și rînjea, c'o gură colosală cu dinții ca de fildeș.

După scena aceasta, de care eû și Margareta am făcut un haz nespus. s'aû început pregătirile paserilor, a vînatului, a plăcintelor. Era o mirodenie aspră în încăperea largă. Focul uriaș ardea în cuptor și ne dogorea; afară bubuia un vînt iute de iarnă; iar Gavril tăia și împărțea, se strecura în toate părțile, își suna cuțitele și vasele, sub supravegherea cucoanei.

După aceia, în zilele Crăciunului, iubite, s'aû întins niște mese, de-am scos adevărate țipete de pasere îngrozită cînd le-am văzut. Și o mulțime de prietini și rudeni se așezau la mesele acelea și ședeau ceasuri întregi benchetuind. Eû ieșeam cu Margareta, ne căutam noi de ale noastre treburi, ne mai întorceam, toți erau roși și veseli și într'una închinau paharele, ridicîndu-se în picioare, în cinstea cuiva.

Ziua intrau copii zgriburiți, incotoșmați în straele părinților lor, niște bieți copii săraci, cari întrebaû la poartă :

«Primiți stelari?»

Moș Ilie le făcea semn de îndemnare cu capul :

«Haï, măi Țică, haï, aici aveți noroc...»

Și intrau cu sfială, purtînd steaua; o stea mare de hirtie, în virful unui băț. Are zugrăveli felurite, cu roș, cu albastru, cu aur, și'n mijloc o mizgilitură, din care totuși se înțelege că e vorba de un staul, de un Isus,—se vede o fecioară Marie țapănă, un Iosif cu o prăjină în mînă, niște boi cu capete uriașe, niște oi cu înfățișare de lupi. Și cînd așează steaua o îndreaptă spre icoane, apoi o scutură, și un clopoțel sună deodată sfios, ca prevestirea naivă a unei taine. Copiii își înalță capetele și ochii umezi spre icoanele ferecate în argint,—și încep să cînte. Aș putea zice că unul strigă într'un fel și altul în altfel... Cîntarea lor e cam sălbatică; și uitîndu-se la icoane, parcă prind putere în glasuri. Margareta zimbește cu îngăduință. Iar unul din copii se pregătește și, pe scripti care scrițuie, trimete o stea mai mică spre icoane. Aceia e steaua magilor; și clopoțelul iar sună vestind taina.

«Brava, băeți, zice cuconu' Tudorache. Să nu uitați și să veniți și la anul...» Și le pune în mînă gologani: cîte cincizeci de bani la fiecare. Și copiii ies. Îi vedeam pe fereastră cum pășesc mărunt prin ograda, cu ciubotele lor mari, cu nasurile roșii, lîngă poartă se opresc față în față, își alătură capetele și-și socotesc, în palmele întinse, averea.

«Uite, de asta nu mă pot lăsa, zice vesel cuconu' Tudorache. Eū vreaū să rămîn cu obiceiurile părintești... Atita bucurie aū și copiii...»

Cucoana Irena, în scaunul ei, stă gînditoare cu minile împreunate în poală. Margareta s'a apropiat de frate-său Costică. Încă nu și-aū isprăvit destăinuirile, și nu s'aū văzut de multă vreme.

Domnu' Costică e un tîuăr voinic, nalt, cu obrazul smead. Are ochii neliniștiți ai lui cuconu' Tudorache. Abia îi infierează musteața. Stă cu mîna dreaptă pe genunchi, cu stînga își necăjește puținul puf de sub nas. Vorbește cu soră-sa, ride și se bate cu palma dreaptă peste genunchi, iar din cînd în cînd mă privește pe furis.

Petrișor face mult haz în asemenea zi mare. S'a pus înaintea mea, cu picioarele îndepărtate în lături, cu minile în șolduri, și mă țîntește cu privirile lui iscoditoare:

«Domnișoară Amalie, pe la dumneavoastră sînt așa obiceiuri?..»

— Nu, pe la noi nu sînt...

— Domnișoara care a fost înainte la noi, zicea că acestea sînt obiceiuri barbare. Tot așa zici și dumneata?... Să vedem ce zici dumneata...

— Mie îmi plac, Petrișor. Eū nu zic așa...

— Bine, zice Petrișor mulțămît. Atunci ai scăpat de o mare primejdie...»

Eū priveam nedumerit spre el. Domnul Costică se ridică rîzînd, pe cînd copilul se depărta serios, cu minile în buzunări.

«Nu te inspăimînta, domnișoară Amalie, zise Costică. Iată

despre ce-î vorba... Petrișor e un drac și jumătate... Innaintea dumanitale era la noi domnișoara Fani,—și ei nu-î plăceau barbariile noastre, resturile noastre de barbarie. Atuncea Petrișor s'a înțeles cu moș-Ilie și într'o noapte a dus un buhaiu, de cele cu care umblă flăcăii la sfintul Vasile... O bute acoperită strins la un capăt cu o peliță de burduf... Prin mijlocul peliții trecut un smoc de fire de coadă de cal. Cu minile umede tragi de fire,—și butoiul, adică buhaiul, începe a mugii adînc;—așa ceva poate ai mai auzit, domnișoară Amalie... Și iaă ei, Petrișor și Ilie, acest buhaiu, noaptea,—și-l pun în ușa domnișoarei Fani... Il ținea bătrînul. Și Petrișor își toarnă, după toate regulile artei, borș în palme, și începe a trage buhaiul de coadă... În mugirile acelea grozave, se cutremurau păreții... S'a au deșteptat toți din toate părțile, iar în odaia domnișoarei s'a auzit un țipăt sfișietor... Parcă intrase cineva s'o înjunghie...»

Priveam spre Petrișor. Se zvirlise cu fața în jos pe o canapea și rîdea înfundat acolo. Rîdea și ceilalți toți. Mie însă, cum îți inchipui, nu-mi prea venea a rîde.

Sara vin *irosi*. Scot săbiile, Irod și magii; vorbesc despre nașterea Mintuitorului. Un harap urît se răstește cătră toți cu un buzdugan; iar un Jidov ghebos, cu barba de cîlți, sare în toate părțile cu țipete de spaimă, cu degetele rășchirate deoparte și de alta a bărbii. În sală, moș-Ilie îl așteaptă, îi iese înaintea, îi dă foc bărbii c'o luminare, și toate slugile se grămădesc cu haz mare, se imbulzesc; iar la urmă, rîzînd cu lacrimi care i se scurg pe fața roșie, se poticnește și madama Iulia, chinuindu-se să rupă două vorbe rominești.

«P... p... p... asta... p... p... Ili... asta drac mare!...»

Urmează, după bucuriile Crăciunului, cîteva zile de odihnă. Pe urmă iar zarvă și pregătiri, iar giște tăiate pentru răcitură, iar curcani îmbătați, alungați,—nici nu-ți faci idee, prietine, ce veselie nebună. Toată lumea pare a-și uita grijile și necazurile.

Și'n ajunul Anului-noi, *buhaiul* începe să mugească le ferestre. În jurul lui flăcăi se imbulzesc. Unul sună un clopot, rar, domol, și rostește în versuri line istoria colacului de grîu; unul zice din fluer o frîntură veselă de cîntec, pe cînd o tobă zurue și bumbăește tactul. Harapnice inchipuesc minarea boilor în ogoare și pocnesc asurzitor; flăcăii, la indemnuri, mină boii: hăi, hăi! cu glasuri care ar deștepta și pe morți din morminte. Stamba fereastră cu Margareta și ascultam urarea aceasta pentru an bun și holdă imbielșugată. Ce poate să fie mai frumos într'o țară de plugari?—Unele roate de flăcăi veneau cu adevărate pluguri, și argații curții se puneau la tocmeală pentru arătură, pentru sămănatură, se spuneau glume, clocoteau risurile, și clopotul de aramă suna rar, și cuvîntătorul saluta pe gazdă:

«La mulți ani, cucoane Tudorachel!...»

Ilie le aducea un colac de grîu, după cum se vorbește în versurile lor; Petrișor ieșea c'un pumn de goigani. Și'n vremea asta lumea se pune la masă, în mirodeniile mîncărilor, o lume pe

care niciodată n'am fost în stare s'o cunosc în întregime. Un taraf de lăutari se așază lângă ușă, și începe o peterecere «ca'n vremurile vechi», cum spune cuconu' Tudorache. Eă nici nu înțeleg unde intrau atitea mîncări felurite. Desigur că toată lumea se va îmbolnăvi, mă gîndeam. Dar într'un tîrziu am înțeles că nimeni nu se va îmbolnăvi; toți erau senini și voinici, ca și 'n ceasul dintăii.

Din cînd în cînd se opreau lăutarii. Intra, ca să veselească pe boeri, o capră. O piele de căprioară, împodobită cu oglingioare, cu flori uscate, pe care o ia în cap și'n spinare un flăcău. La botul caprei două lemne lucrute în chip de plisc, clămpănesc, purtate pe dinlăuntru cu un meșteșug foarte simplu. Un moșneag cîntă din fluer și capra joacă și clămpănește. O melodie de trei note, melancolică, care curge în tactul pliscului de lemn. Și căprarul își indeamnă capra, îi cîntă domol:

«Ta-ța-ța! căpriță, ța!

Atit. Și pot să-ți spun că am fost mișcată de lucrurile acestea simple care s'au păstrat în popor de sute și sute de ani. Lucrurile vechi și simple totdeauna mă mișcă.

Pe urmă a intrat, spre bucuria oaspeților, un urs cu blana de fin, care mormăia înfiorător, și pe care îl juca, zmuncindu-l de lanț, un arsar uns cu funingine, cu chimirul bătut în ținte de alamă, cu căciula și cu zeghea jerpelită.

Și capra și ursul au plecat, după ce au băut cite un pahar de vin bun dela boeri,—iar lăutarii au început iar să cînte din viorile lor. Și unul, cu ghitara, ieșea înaintea, își scotea pieptul în afară, își umfla gușa și începea cu un glas care cutremura flacăra luminărilor cîntece de dragoste, foarte vechi, se zice, și foarte triste.

Dar mesenii erau veseli. Împărțeau o plăcintă uriașă din care scoteau bilete cu versuri. Petrișor imi aduse partea mea pe-o farfarie,—apoi se aplecă pe umărul meu, ca să-mi cunoască soarta. Și el dădu de veste tuturor, dînd semnalul risului și zbîrlindu-și părul cu degetele, de plăcere. Imi citea cu ifos biletul meu:

«Ești o roză, ești un crin,
Pentru tine eă suspin!...»

Și-și ducea, privindu-mă cu foc, mînile la piept și le zvîrlea spre mine, cașicum voia să-și zmulgă inima și să mi-o dea mie. A fost un haz nemaipomenit.

După sărbători, liniștea mi s'a părut mai mare; iarna părea mai albă. Mă stringeam friguroasă înaintea tocului care pîlpăia vesel. Cuconu' Tudorache începea să lipsească de-acasă; în schimb, după-amiezile le petreceam cu domnul Costică. Citeodată ne cîntă; citeodată ne punem să jucăm cu dînsul *domino*; zice că se plictisește acasă; totuși îi place să stea cu noi. Are risul foarte ușor; face haz de multe lucruri, de amintiri, de întimplări dela universitate, pe care le povestește cu ușurință. Margareta pare însă a avea ceva; stă pe gînduri, și rareori se

veselește la ghidușile studentului. Citeodată Costică își bate joc de dinsa :

«Asta-î babă, zice el, asta nu-î fată...»

Și fetița îl privește fără să zică nimic, o privire tare și neinduplecată.

Iarna e cu viforuri, cu virtejuri de zăpadă. Viscolește zile întregi. Apoi deodată firea incremenește într'o albeață nesfirșită. În unele nopți, tremură la geamuri un vînt subțire, cu modulații chinute, — și nu pot dormi. Într'o noapte, alaltăieri, stam așa, trează. Oftările crivățului aveau în adevăr în mlădierile lor ceva omenesc. Și nu înțeleg cum, deodată, cum stam așa cu ochii deschși prin întuneric și ascultam, mi s'a părut că se deschide înaintea-mi o cîmpie nemărginită, într'o lumină vinată. — Și deodată din necunoscutul, din pustiul acesta, au început a izvorî mișcările vieții; deodată am văzut toate împrejurările în care s'a dat serata cercului nostru artistic, — și dintr'odată, pe neașteptate, am înțeles o mulțime de lucruri, o mulțime de taine din viața care mă impresura.

Serata cercului artistic s'a organizat cu ușurință. La o petrecere plăcută e ușor să aduni lumea, mai ales iarna. Și iată pe Costică al nostru, iată pe domnul Artur Crivăț, iată tot tineretul mai ales din țirgul nostru umblînd din casă în casă și vînzînd bilete. E vorba de ajutorarea săracilor: lemne și haine. Cu oarecare stăruință se string bani; se fac repetiții pentru piesă de *Labiche* în care mi s'a dat și mie un rol de fată bătrînă, pe care, pot să-ți spun cu siguranță, că-l joc minunat. Tînărul nostru Costică va rosti anecdote în versuri; fetița va cînta din vioară, numai cîteva bucăți... Insfirșit, la o reprezentație de binefacere nu trebuie să fie cineva așa de pretențios. — Lui domnul Artur Crivăț îi plăcea socot, din piesă, mai mult jocul meu. În ziua cu pricina s'a adunat, pentru o ultimă repetiție, toată lumea, acasă la noi. A cîntat fetița întâiu, foarte gravă și gînditoare. Erau o mulțime de tineri, o mulțime de fete, erau și cucoane. Vorbeau cu toții. Fetița s'a oprit deodată și și-a lăsat arcușul în lungul trupului.

«Ce este? a întreat cucoana Lucia Rizu. De ce te-ai oprit, drăguță?»

— Vă rog să tăceți, nu pot cînta altfel...» a răspuns cu glas blajin fetița.

Pe urmă, a urmat piesa. Toată lumea rîdea; Petrișor sărea în jurul nostru. Costică s'a ploconit înaintea mea cu ceremonie. Zice:

«Domnișoară Amalie, ești o adevărată fată bătrînă...»

Era cam aspră gluma. N'am zis nimic. Am tăcut. Cîțiva au cercat să ridă. Eram rănită, cred că eram palidă; fetița s'a alăturat de mine și mi-a zis cu glas trist:

«Domnișoară Amalie, te rog nu te supăra... Citeodată și oamenii cei buni fac și spun prostii...»

Cugetarea aceasta de «fată bătrînă», m'a răcut să zimbesc. I-am zis: «Ce copilă ești! Așa de sentențioasă... Ce ai tu, fetiço?...»

Costică își rostea tare versurile lui, se apleca, se innălța, dădea din mină.—vorbea de Țigani și de Ovrei, și toți din jur se stricaă de ris.

Iar sara, în sala îngustă a teatrului, în care mirosea a praf răscolit și udat, ne-am ingrămădit cu toții printre paravanurile afumate și sfîșiate și am așteptat până ce s'a adunat lumea. Era o innăbușeală grozavă. Priveam printr'o gaură a cortinei la mulțimea de pălării ale cucoanelor, așa de mari, așa de pline de pene, de flori și de mărgele. În juru-mi clocoteau murmure, se așezaă mese, se aducea pianul. Treceaă tineri ca'n izbiri de vint.—Și din sală deodată porniră tropăiri și bătăi de bastoane în dușamele.

«E nerăbdătoare lumea!» zise bucuros Costică. Apoi se apropiă de mine: «Domnișoară Keminger, cred că nu mai ești minioasă, m'ai iertat...» Era și Artur Crivăț de față. Nu puteam decit să zimbesc și să mărturisesc că nu sînt o fință cu minii veșnice.

Și iată că se ridică cortina. Scena e goală. Mulțimea se mișcă un timp, apoi capetele se liniștesc.—Și innaintează în lumina puternică Artur Crivăț, cu părul scinteetor și ondulat, un adevărat cap de artist. Vorbește cătră lume despre *binefacere*. Vorbește foarte ușor. Înțeleg și eu bine vorba lui inflorită, rostită cu grijă. Îi ascult din culise glasul limpede. Lîngă mine, atentă, cu genele plecate, cu urechea ațintită, ascultă și fetița. E vorba despre nenorocirile celor umiliți și slabi, despre bunătatea celor «cari au avut parte de bunurile soartei, în valea aceasta a plîngerii». Cuvîntarea e din ce în ce mai mișcătoare. Îmi vin lacrimile cînd sfîrșește:

«Doamnelor și Domnilor, fiți buni, fiți milostivi... Și Domnul a zis așa: Fericiti cei milostivi...»—Și deodată încep să răpăiască aplauzele. Tresar. Mi se zbate inima. Pentru întăia oară aud de pe scenă aplauze. Au un răsunset cu totul deosebit.

Tinărul își șterge fruntea de sudoare, pe cînd cortina se lasă. Îl felicităm. Pare fericit de succes. Costică Amărăscu îi zice rîzînd: «Ai întors'o bine la urmă...»

Vine rîndul duduii. Își încruntă sprînceana. E mișcată; dar arcușul nu-i tremură în mină. Pare preocupată. Cortina se ridică din nou; murmurul încetează. În rochia ei albă, în lumina puternică, fetița pare că plutește într'un noraș de ninsoare.—A început, și-a culcat un obraz pe vioară; ochii îi lucesc. Și într'o adiere adîncă, stranie și sălbatică, tremură parcă o durere veche; o melodie așa de mișcătoare parcă n'am auzit încă. Știu că e un marș funebru de Chopin, dar nu mi-am inchipuit că-mi va tresări, imi va tremura așa inima... Inchid ochii. Și cînd ridic pleoapele, într'un colț al sălii, jos, feriti parcă, văd pe cuconu' Tudorache și pe Lucia Rizu. Ea ride,—de ce ride? Vorbește încet. De ce vorbește, cînd fetița cîntă? Iar boerul stă cu ochii ațintiți asupra ei, cu fruntea ușor încrêțită, cu ochii mistuiți ca de foc,—ca și'n sara cînd l-am văzut pătimaș, jucînd cărți...

Cîntecul incetează deodată. Un marș funebru lasă după sine o tăcere, o tăcere adîncă, prin care, filiiie nevăzută ceva, ca o suflare de durere din altă lume. Toți stăteau incremențiți. Și deodată fetița a dat un țipăt ușor. A închis ochii, a scăpat arcușul din mîna. Ne-am repezit spre dînsa. Crivăț a ajuns-o întăiū, a sprijinit-o; în sală s'a iscat tumult; boierii sar peste bănci; într'o clipă a ajuns lingă Margareta și cuconu' Tudorache.. Dar fetița s'a făcut bine; s'a întepenit în picioare, a încercat să zimbească; numai ochii îi ardeau ca de boală.

«Nu-î nimic, zise; o ameteală. A trecut acuma...

— A cîntat prea cu pasiune!...» zice gîfîind, pierdut, cuconu' Tudorache. Și se învîrte în jurul fetiței.

N'a mai avut haz reprezentăția de binefacere. Nici eū n'am mai avut, firește, nici-un succes. Numai Costică și cu domnul Crivăț răcneau ca niște nebuni pe scenă, ca niște adevărați artiști, pentru cari amănuntele vieții nu pot fi turburări.

Iar fetița nu zicea nimica. Ea a fost tăcută și tristă cîteva zile. N'a mai voit să audă de cerc artistic. O rugam eū, o ruga domnul Artur Crivăț, o ruga Lucia Rizu.

«Ce voiți? zicea zîmbind duduia, și ochii îi luceau. Sint convinsă că cercul e o zădărnice... Și cred că se poate face fără mine...

— Gîndește-te la sáraci, dudue, șoptea magistratul.

— Eū sint foarte hotărîtă, zise liniștit Margareta; nu mai pot...»

Cucoana Irena era mîhnită. Lucia Rizu avea o mare părere de rău:

«Păcat. Face rău. De ce, dragă Irenă, e așa de încăpățînată copila?...»

În noaptea mea de nesomn, pe cînd se strecura pe la geamuri vîntul,—vedeam curat icoanele și auzeam cuvintele. Și deodată înțelegeam limpede că între cuconul Tudorache și Lucia Rizu este ceva. Înțelegeam ochii boierului înflăcărați deodată de patimă. Și înțelegeam privirea ascuțită și risul cu triluri al cucoanei Lucia. Și am o simțire de teamă, parcă o greutate îmi apasă inima.

15 Ianuarie.

Aici, iubite amice, mi-am întrerupt scrisoarea. Mă pusesem la masă s'o urmez, mă gîndeam la iarna dela noi, la ghețarii noștri, pe cînd afară, pe geamuri, se vedea învăluirea ninsorii.

Ușa se deschise. Știam că-î fetița. Intorsei capul.—M'am speriat, m'am sculat în picioare. Era palidă, cu ochii în lacrimi, și tremura.

«Ce-î, Margareto? Pentru Dumnezeū, ce ai?»

Ea se așeză pe un scaun, se trînti mai degrabă; apoi își ascunse fața în palme. Trupu-î era scuturat de fior.

Cercam s'o mîngîi. Stam lingă dînsa, plecată asupra ei, îi ridicam fruntea, îi cuprinsesem mîna. «Ce ai, draguță? Ce s'a întîmplat?...»

Și fără să știu de ce, îmi veneau și mie lacrimile.

Deodată se întoarse spre mine.

«Am vrut să spun mamei, zise ea încet. Dar nu pot. Asta ar fi grozav...» Și plinsu-i încetă. Iși scoase batista subțire de mătăasă, își șterse ochii. Avu un gemăt ușurel, și mă privea cu ochi arzători, bolnavi parcă. Eu tăceam, presimțeam o nenorocire.

«Iată ce este, zise fetița dintr'odată, cu glas înăbușit. Azi am văzut ceva cumplît... A fost la noi Lucia Rizu... A sărutat pe mama, a stat cu ea de vorbă, a făcut haz... Și tata era foarte turburat... Încă dela reprezentăție am bănuț eu ceva... Atuncea i-am văzut într'un colț... Tata avea privirea lui pierdută, privirea lui pătimașă... Și Lucia râdea, ea are un ris foarte rău, parcă șfarmă între dinți ceva, parcă mușcă... Și atuncea am avut o izbire în moalele capului, o fulgerare în ochi, și eram să cad din picioare...»

Nu știu dacă mă 'nțelegi, domnișoară Amalie... Eu iubesc mult pe tata, și pe mama...

Pentru mine tata a fost ca un sfânt... În închipuirea mea era curat, îl vedeam limpede, fără păcat; sărutarea lui nu putea să fie decît curată, pe fruntea mea... Eu am fost un copil, eu nu înțeleg nimica... Și deabia acū văd cît e de rea lumea... Sînt foarte nenorocită... N'am prietină; numai pe tine te am, domnișoară Amalie... Poate mă înțelegi, poate pricepi ce se petrece în mine, cum mă doare în piept... Am ca un ghimpe la inimă...»

Îi gilgiia glasul în lacrimi. Vorbea repede; avea o flacăra în privire.

«Și astăzi, zice, râdea iar cu risul ei... Și tata era neliniștit. A vorbit și cu mine. A voit să mă sărute... Eu însă am început a ride, m'am ferit... Dar nu rideam, mi se zbătea inima și simțeam că mă 'nnăbuș... A sărutat pe mama. A ieșit. A petrecut-o tata. A ieșit după dinsa. Și 'ncet, fără să mă simtă, am ieșit și eu în sală, pe altă ușă... Ș'atunci i-am văzut în sală... I-am văzut, domnișoară Amalie, cu groază!... Ea avea ca o sclipire de fulger în ochi, și tata a sărutat-o lingă ureche, și o ruga încet: «Cînd?»

Ce fac? ce fac eu acuma? șopti repede fetița. Domnișoară Amalie, ce fac? Spune, ce să fac? Întăiu am vrut să strig... Mi s'au înnegurat ochii... M'am tras încet îndărăt. Mama m'a întrebat: Ce ai, puiule? Nu știu cum i-am răspuns: Mă doare capul... — M'am gîndit o clipă să-i spun totul...»

Eu tresării:

«Nu, să nu-i spuî...»

Fetița se gîndea. Îi atîrnau de gene boabe de lacrimi. Se gîndea, cu privirile drepte și întunecate.

«Nu, n'am să-i spun, zise ea încet, foarte hotărîtă. Asta e o mare nenorocire... Parc'a murit cineva. Dacă i-aș spune, eu cred că ar cădea jos, ș'ar muri...»

După o tăcere, zise iar:

«Aș voi să-i spun lui Costică... El e aproape bărbat; pot să-i spun, că-i bărbat... Dar nu știu ce hotărîre are să ia el... Eă n'am încredere într'insul... El poate n'ar face nimic... Și poate mi-ar spune și mie să nu fac nimic... Eă știu ce-are să facă el? Și eă vreaă să iau numaidecît o hotărîre... Ce să fac?...»

Iar tăcu. Două lacrimi i se scurseră în lungul obrazilor palizi.

«Mă doare capul!...» șopti ea, cu glas duios.

Apoi se ridică încet în picioare.

«Eă zic așa, domnișoară Amalie... Eu zic să mă duc la tata și să-i spun curat: Tată, trebuie să te întorci la noi... Atîta am să-i spun, și el are să priceapă că dacă nu se 'ntoarce, eă mă duc... de ce să măi trăesc? În privința asta sint foarte hotărîtă... Eu am suflet drept... Ce zici? Eă atîta am să-i spun... Dar a-tuncea, cînd l-oîi vedea, poate-am să-i spun măi multe... Acuma nu mă măi pot gîndi... Ce zici, domnișoară Amalie?...»

Eă eram spăimîntată. Tremuram.

«Nu, să nu faci nici asta, drăguță!... Nu se poate. Cum ai să te duci? Ce-ai să faci?...»

— Ba da, trebuie să mă duc! șopti fetița. Tata-i singur în odaia lui...»

Iși șterse lacrimile, făcu doi pași și ieși. Rămăsesem încremenită, fulgerată parcă. Ii auzeam pașii lini prin sală. Auzii o ușă deschizindu-se. Și inima mi se strînse dureros în piept. O mare nenorocire trebuie să se întimple. Căutam să întind urechea; făceam presupunerî. Imî înfățișam pe cuconu' Tudorache. Poate va izbucni într'o minie grozavă. Nici nu știu cînd m'am înflorat ca de frig. M'am trezit tremurînd ca varga. Poate să fi trecut un șfert de ceas. Nu, n'a trecut nici atîta. Deodată auzii pașii fetiței. Ii cunoșteam bine. Deschisei repede ușa. Era albă ca varul, cu ochii ca două flacări.

Am strigat perdută: «Ce este? Cum a fost?...»

— Liniștește-te, zise încet copila... A fost bine... Am intrat ș'am zis așa: Tătuță, ce vrei să faci? Eă te-am văzut cu Lucia... Deodată i s'aă mărit ochii. A sărit în sus. Am zis repede: Tată, eă simt că trebuie să mor... Nu pot să rabd... S'a surpat ceva în sufletul meă... — Și nici nu știu cînd s'a apropiat de mine, m'a cuprins, mi-a sărutat minile... mi-a sărutat tata minile!... Ș'a început să plîngă el, domnișoară Amalie... dar eu nu plîngeam... Eă îl priveam hotărîtă... Și-mî zicea: Iartă-mă, puiule... S'a isprăvit... A fost o nebunie... M'ai bine mă 'mpușc!... Așa a zis: mă impușc cu revolverul... Numaî iartă-mă... Și eă am zis: Te iert, tată... — M'a întreat cu grija: Ai spus mamei? — Nu, nu i-am spus... Numaî între noi rămîne... Eă am să mă 'mbolnăvesc, dar n'am să spun mamei... Atîta a fost... Ș'acū trebuie să mă duc în pat, nu măi pot...»

Eă o priveam inspăimîntată. Gemeam: «Ce-ai făcut, Margaretă! Ce ai?...»

Ea zimbea: «N'am nimica... Are să-mî treacă...»

Iși duse mâna la frunte. Șovăi. Era ca amețită. Deschise ușa. Ieși și eu după dinsa. Intra în odăița ei,—ș'acolo se lăsă pe pat și începu să plângă și să geamă.—N'am mai putut. Am prins răcnii îngrozită. Strigam pe cuconu' Tudorache, pe cucoana Irena. Ceream apă, ceream colonie. Copila tremura și gemea.—Ca 'ntr'o izbire de furtună sosiră cu toții. Nimeni nu știa ce s'a întâmplat. Mă întrebau toți, mă priveau cu ochi înspăimîntați, iar cuconu' Tudorache căzuse pe un scaun și se apucase cu minile de cap...

A venit doctorul. Fetița era bolnavă. Avea friguri.—Ș'acuma, mai liniștită, stă în patul ei alb... A slăbit, are o față ca de marmoră lucie, nu zîmbește, nu vorbește. Numai spre sară are ușoare friguri, și aiurează... Chiamă cu glas ușor, stîns, pe Lucia Rizu... Sta în ceasuri întregi la căpătăiul ei, iubite prietene, cuget cu uimire la sufletul acesta tînar, care a tresărit deodată într'o nenorocire, în fața vieții,—și cînd mă gîndesc c'ar putea să moară, îmi vin lacrimile.

IV

... Nu pot, nu mă lasă inima să nu-ți povestesc înaintea despre patimile mele. În multe nopți ale sfîrșitului acestuia de iarnă n'am închis ochii. Am stat la căpătăiul bolnavei, i-am priveghiat ceasurile chinuite, i-am zîmbit în clipele de alinare.—Stam întinsă într'un colț al odăii, supț icoane, și răsplinea o lumină palidă, slabă, care nu supăra somnul copilei. Focul pîlîia, plimba umbre mari pe pereți. Duduia Margareta sta deșteaptă un răstimp, tăcută, cu ochii în bagdadie,—după aceia părea că o învinge oboseala și pleoapele cernite cădea peste florile ochilor ei: avea doi ochi triști, ca niște flori bolnave. Era liniște în odaie și'n jurul meu. Intra fără să simt, în vîrfurile degetelor, cucoana Irena. Nu zicea nimic. Intindea capul și privea în culcușul odorului ei, ofta și se așeza și ea într'un colț. Și tăcerea ne impresura. Focul avea tresăriri, jarul se risipea încet, clipea cu ochi de rubinuri. Și cucoana Irena iar avea oftări adînci și grele. Un vînt tremurător se ridica afară, îi simțeam pipăirile la ferestre,—trecea, și ne lăsa în muțenia și'n jalea noastră.

Ziua, venea cuconu' Tudorache. Fetița era totdeauna cu pleoapele închise cînd intra el. Se apropia de mine și mă 'ntreba mai mult din ochi: «Ei, cum îi mai este? Ce-a mai spus doctorul?...

— I-î mai bine... » șopteam eu. Și el dădea repede din cap. Apoi rămînea cu ochii duși, gîndindu-se la ceva. După un timp se întorcea spre pat, privea iar lung spre copilă,—se trăgea tăcut îndărăt și ieșea, furișîndu-se parcă.

Costică plecase cu pălăria pe-o ureche. El de-un lucru era mirat: nu putea să înțeleagă de ce s'a îmbolnăvit soră-sa. «Bine,

frate, doctorul spune că nu-î răceală... Dar ce-î atunci? El nu poate să spue ce-î... Ei bine, dar asta e ceva scandalos...»

Cucoana Irena nu întreba, nu se mira. Peste sufletul ei apăsa o greutate ucigătoare. Ea nu înțelegea nimic, nu voia să știe nimic. Fetița ei era bolnavă,—atît. Ofta și plîngea.

Așa, cu greū, cu amar, trecură nopțile lungi în care se văita austrul, zilele mohorite de sloată, cu picșurî monotone din ștreșină; și 'ntr'o zi cu soare, dupăce deschisesem ferestrele și dăduse năvală în odăe o undă răcoroasă cu miros de pămînt dezghețat,—într'un fum mingios de raze duduia Margareta deschise ochi limpezi. Imi zîmbi deodată—și'n piept simți o înfiorare de bucurie, o căldură care mi se ridica spre gît și spre ochi, și parcă se șterseră toate oboselile mele, toate clipele de durere, toate spaimile. Copila imi era dragă—ș'acū o vedeam dintr'odată zîmbind vieții.

Și din ceasul acela, cu începutul primăverii, soarele umplu de bucurie casa și inimile. Petrișor intra c'un comanac năstrușnic în cap; își puse mască într'un rînd; își puse barbă de cilti; se îmbracă altădată cu rochie, se legă la cap cu grimea, și se împiedeca de covoare,—ca să facă haz fetița și să nu-î pară lungi ceasurile în pat. Cucoana Irena aducea cu mîna ei supă, se așeza pe marginea divanului; nu știa ce să mai zică, ce să mai facă:

«Îți place supă, pușorule?»

— Imi place, răspundea zîbind fetița.

— Și ți-î foame?...

— Da, am o foame de lup... »

Și abia mîncă. Era slăbută. Cucoana Irena ofta.

«Minică puțin, ca o păsărică, dar tot imi pare bine, tot 's bucuroasă...»

Intr'o zi cuconu' Tudorache a intrat pe neașteptate,—s'a apropiat de pat, a luat de pe plapumă mina ca de ceară a copilei și a sărutat-o. A zis încet:

«Draga tatei...»

Il priveam mișcată. Și prin ochii fetiței trecu ca o lucire de milă. Apoi il privi drept și zîmbi. Vorbi trăgîndu-și încet mina.

«De-acū am să mă fac zdravănă și voinică...»

Acū stăteam de vorbă amîndouă. Ii spuneam fetiței despre vegherile mele din două săptămîni, despre nopțile lungi, despre așteptările mele ș'ale cucoanei Irena.

«Nu credeam c'am să mă'mbolnăvesc...» zicea ea domol. Și stătea cu ochii ațintiți înaintea, cu obrazul palid și neclintit.

Zilele treceau curînd; zăpezile se topiseră. Fata se îndrăveinea văzînd cu ochii. Ii plăcea să simtă mirosul primăverii și mă ruga să-î deschid fereastra. Sta în pat între perini, în capul oaselor; vorbea cu mine, cu maică-sa, orî încerca să citească o carte. O opream dela citit: așa hotărîse doctorul, un om grăbit, frește cu ochelari, caifă ridea și făcea glume: «Ei, ce mai face bolnava? n'a fugit pe-afară, nu?...»

O opream dela citit, și fetița mă ruga :

«Domnișoară Amalie, tu știi cit de tare îmi plac cărțile... Nu pot fără asta... Lasă-mă, te rog, măcar cite două ceasuri pe zi...»

Își lăsa cartea pe genunchi și răminea cu ochii duși. Ceram s'o întreb despre suferința ei, despre gândurile care-i veneau. Îmi răspundea c'un zîmbet;—tăcea.

Intr'un rînd, spre sară,—stăteam singure numai la lumina focului. Cucoana Irena și cuconu' Tudorache ieșiseră. Duduia Margareta își întoarse spre mine capul. Îi jucau umbre și lumini pe obraz și'n ochi.

«Domnișoară Amalie, tare te rog să-mi faci o plăcere... Aud mormăind prin ogradă glasul lui moș-Ilie... Chiamă-l oleacă aici... El a ținut pe tata în brațe, m'a ținut în brațe și pe mine și mă dezmierda cînd eram mititică. Acū aș vrea să-l văd...»

— Bine, fetiço...»

Și bătrînul părea speriat, cînd intră plecat din șele, în virful degetelor, cu căciula în mină. Numai barba albă i se vedea prin lumina fugarnică a focului.

«Sărut mina, duduiță...»

— Moș-Ilie, zise încet fetița; îți aduci aminte cînd mă purtai în brațe și-mi spuneași povești?»

Bătrînul de bună samă că ridea în barba lui albă, dar noi nu-l vedeam. Era slugă veche și nesfioasă. Se apropie de sobă și se cinchi jos, lîngă flăcări.

«Duduiță dragă, zise el vesel, tare-mi pare bine că ai scăpat... Mai bine să mor eū. că-s o căzătură... Moartea asta e o păcătoasă; pe semne că i-îspaimă de mine .. Nu vrea să-și tocească dinții de ciolane tari... Acū s'a dus pe pustii locuri...»

Moșneagul tăcu. Margareta îl asculta. Se lăsase pe spate cu fața în sus și-l asculta cu ochii deschiși spre bagdadie.

«Duduiță, zise iar moș-Ilie, am să-ți spun o veste... Să vedem, poate-ai să te bucuri oleacă... Mi se pare că cuconasu' are de gînd să ne ducă la moșie din vreme, anu' ista... Cum s'a desprimăvara bine—ș'or începe a înflori grădinile...»

Margareta începu să ridă veselă : «De asta îmi pare bine... De cînd tot aștept să se facă primăvară !...»

O vreme am tăcut. Mi se părea cam ciudat un schimb de vorbe între'o fetiță de boer și un Țigan bătrîn, un fost rob. Și ție, poate ți se pare ciudat lucrul. Dar trebue să știi că din vechi vremuri copiii aū crescut în brațele dădacelor, în legănările cîntecelor monotone,—și, după cite am auzit, barbarii aceștia aū înfrîurit mult cu istoriile lor întunecoase, cu legendele lor, mai ales asupra cuconițelor, care până ce se măritaū nu ieșeau din cămările lor, dintre roabe. Acestea mi le spunea duduia Margareta; ei îi place mult să vorbească despre vremurile de odinioară... Îmi zicea cu un zîmbet ciudat : «Pe-atuncea, domnișoară Amalia, aū fost altfel de oameni...»

S'acù, în întunericul odăii, în filfiirile de aripă ale flăcărilor, — stăteam tăcuți, eu, fetița și fostul rob. Era o pace adâncă în toată casa; parcă eram despărțiți cu ziduri și de lume și de vremurile acestea. Iar moșul parcă înțelegea că, dacă sta el lângă foc, și dacă stă prin întuneric o domniță în pat, și tace, el trebuie să spue o istorie veche, din alte vremuri.

«Duduiță, vorbi el cu glas moale, era odată, tare de demult, un boer bătrîn prin ținutul Vasluiului... Eu l-am apucat...»

Și parcă vorbele acestea două ale bătrînului: «Era odată...» aveau un farmec nespus. Simțeam cum îmi pătrund în inimă, cum stați gata să dezvăluiască o taină plină de întuneric, o tragedie din trecut...

După două săptămîni, se făcuseră pregătiri de plecare, într-o bucurie nespusă. Era vorba să facem Paștile, care cădeau la sfîrșitul lui Aprilie, acolo în curțile bătrînești dela moșie. — Eu n'am văzut niciodată o plecare la moșie. Trebuie să știți c'au venit două harabale uriașe, de-acolo, dela Domnești, harabalele boerești cu cite patru boi albi, cu coarnele mari lucii și frumos aduse. S'au pus în ele tot felul de lucruri, s'au încărcat vasele de bucătărie, cuferul cu straele boerilor, în una cred că a intrat o băcănie de coloniale. Și boerul Tudorache, nerăbdător și minios, privighea totul, se învîrtea în jurul oamenilor și era într'una nemulțămît.

«Am spus lui Iorgu Bacalu să trimeată o putinică de masline... S'a pus putinica de masline?..»

— Zău nu știu, sărut mîna, gîfîia Timofte vîrîndu-și căldările de aramă în harabă, în sudoarea frunții.

— Ce face? prinse a striga cuconu' Tudorache ieșit deodată din sărite. Bine, brutelor, dar ce grijă aveți voi, măi? Nu v'am spus eu să luați sama? Apoi bine, bre, tot eu să țin socoteala de toate? ce fel de vorbă-i asta?... Duceți-vă dracului, nu sinteți bunî nici de zeama oului!..

— Conașule, s'avem iertare, vorbi liniștit de după car, moș-Ilie; putinica de masline-i aici, în fundul coșului; am pus-o întăiu și'ntăiu.

— Poftim!..» strigă cu năduf, întinzînd mîinile, cuconu' Tudorache; și după aceia nu mai zise nimic despre putinica de masline.

Dar nu trecu mult și începu iar:

«Rogojîni de acoperit harabalele sint?»

— Sint, zise Ilie.

— Da' boii i-ați adăpat?

— Nu știu, conașule, ce-aș făcut oamenii..

— Așa? oamenii? Bine, bre, ce grijă aveți voi, bre! de ce sinteți voi bunî, bre! Bată-vă Dumnezeu să vă bată, știți să mincați și să beți, altceva nu știți nimic...

— I-am adăpat, cucoane, cuvîntă unul din țaranî, cu căciula în mîna.

— Poftim ! strigă iar boerul. — Ei, acū-i gata ? Incă nu-i gata ? Măi, voi sunteți bunî de spînzurat, pe Dumnezeuul meu ! Unde-i vătavul ? Unde-i vătavul ? De ce-a venit el aici ? Dacă nu plecați într'un ceas... Unde-i vătavul ? De ce stați eū aici ? ce-s eū aici ? Dacă nu plecați într'un ceas, vă'mpușc !...»

Și foarte indignat, cuconu' Tudorache se îndreptă cu pași mari spre casă. La ușă, se întoarse în loc.

«Da' puștile mele le-ați uitat ? Desigur că le-ați uitat !

— Sărut mîna, conașule, nu le-am uitat...

— Bine», răspunse boerul răsufîind greū, și iar făcu doi pași în ogradă, privind cum încărcaū oamenii...

Harabalele porniră cu zgomot. «Luați sama ! striga boerul cît ce putea. Luați sama la hopuri ! luați sama la poduri !»

Pe urmă intră în casă. Noi eram gata. Ne puneam pălăriile.

«Aș bea o cafea !» zise boerul, cu fruntea încrețită. Apoi uită cafeaua.

«Pe Dumnezeuul meu, răcni el, cu oamenii aceștia nebu-nești ! Iaca, acuma sînt sigur că nici trăsurile nu-s gata.... Pe urmă, sînt sigur că la mijlocul drumului avem să ne-aducem a-minte : Aha ! am uitat cutare lucru !... Pe onoarea mea, dacă nu s'a întîmpla așa, să-mi radetî mustața ! Știu eū, așa-i totdeauna.

— De ce te turburi, dragă ? vorbi cucoana Irena, așa faci totdeauna.

— Poftim ! totdeauna ! Dar așa-i, cum spun eū. Poftim... — Și făcu pași mari pînă la ușă, o deschise și ieși afară. Poftim. Gata trăsurile, Ilie ? Să vezi că nu-s gata ! Gata trăsurile, Ilie ?

— Sărut mîna, cuconașule, — gata !» strigă bătrînul.

Cuconu' Tudorache pufni și nu mai zise nimic. Apoi se întoarse furios spre noi.

«Bine, frate, încă nu v'ați gătit ?... Cit o să stați innaintea oglinzilor ?

— Sărut mîna, cuconașule, gata !...» zise de lîngă mine fețița, zîmbind veselă.

Cuconu' Tudorache izbucni într'un hohot de rîs și se liniști.

Eū și duduia Margareta, într'o trăsură mlădioasă și largă, pornirăm innainte. Din urmă, moș-Ilie, dela trăsura cealaltă, strigă flacăului de pe capra trăsurii noastre :

«Măi băete măi, să ia! sama la minat, că pe urmă ai de-a face cu noi !...»

Vizitiul nostru întoarse o față tînără, fără mustață, îndărăt, ne privi o clipă și dădu din cap spre moșneag : «Las, moșule, n'ai grijă !»

Și deodată dădu drumul cailor, se așeză bine pe capra lui și scoase un șuer ș'un strigăt vesel. Pe drumul zbicit, fără pîbere, mergeam lin, fără zdruncin, în tropotul innăbușit al fugacilor, doi cai mărunți, negri, cu coamele tunse. — Cimpiile în aburi se arătară curînd, cu muncitorii imprăștiați în întinderi, pe ogoare, și duduia Margareta din mantaua ei largă, cenușie, își innălța fața palidă ca să privească mai bine cuprinsurile și să

soarbă aerul proaspăt. Era o zi liniștită și luminoasă din mijlocul lui Aprilie; parcă simțeam o furnicăre, o destindere în toate mădularele; vântul fugii îmi susura ca o cântare domoală pe la urechi. Fetiței i se luminaseră ochii, i se rumeneau obraji. Avea un zîmbet dulce ca de vis.

«Domnișoară Amalie, zise ea întorcîndu-se cu o mișcare vioasă spre mine; tare mă simt bine... și fericită... Parcă sint alta...» Tăcu o clipă. Se gindea. «Da... șopti ea. Acum sint alta... Nici nu bănuiam eu ce schimbări au să se facă în mine... Și-i o lumină așa de ciudată pe cîmpul... Uite și cocostîrci...»

Deasupra unei girezi singuratice se învîrteau citeva părăchi de cocostîrci, cu aripile desfășurate, nemîșcate parcă, plutind, cu gîturile întinse înainte, cu picioarele zvîrlite îndărăt.—De pe o arătură neagră, umedă, sări un iepure deodată.

«Iaca un iepure! iaca un iepure!» strigă fetița tresărind. Vizitiul dădu drumul unei șuerături ascuțite. Și sălbătăciunea parcă ar fi zis: să ne vedem cu bine!, se opri o clipă, se uită spre noi mișcîndu-și urechile, apoi o luă la sănătoasa. Il urmăream. Departe, se opri și se piti în niște haturî. Apoi îi zării numai urechile alergînd la linia unei brazde.

Nu-l mai văzurăm. Copila se destinsese parcă și se așeză la locul ei, își trase mantaua peste piept, după aceia, în legănarile trăsuri, în mișcarea soarelui călduț, închise ochii.

«Soarele îmi face bine...» vorbi ea încet, ridicînd numai o clipă pleoapele și uitîndu-se spre mine.

Așa am mers mult. Trecurăm printr-o pădure; un vînt rece și umed ne învălui. Copacii ne fugeau pe dinnainte. Copitele cailor, roatele trăsuri aveau vuetes deslușite care se infundau adînc pe supt bolțile abia înmugurite. Ici colo răsăreau pilcuri violete de toporași; în unele locuri, ca niște stelute de ninsoare, sta presărată floarea-păștelui. Dudaia se învălea friguroasă în mantaua ei; privea în juru-i fără de nici-un cuvînt. Apoi deodată ieșirăm în lumina cîmpiei, într-o vale liniștită, în soarele amezii. O apă sticlea departe într-o luncă; mai încoace, într-o risipire de pomi înfloriți, se înălțau acoperișuri roșii de olane. Pe coasta cealaltă a văii un sat își împrăstia căsuțele.

«Iaca Domnești! strigă fetița. Acolo unde se vede acoperișul de olane e curtea noastră... Am ajuns foarte repede... Să vezi ce odăiță am eu... Dă drept în florărie...»

Ridicase capul și privea, cu ochii mari, pe cînd caii alergau mai repede pe valea trăgănată. Vizitiul dădu un chiot prelung care trecu răsunînd prin văi; și deodată duruitul se strînse parcă între două șiruri de sălcii care întindeau, răsfireau plete lungi verzi, palide, deasupra șoselei.

Apărură deodată din nou acoperișurile roșii, pe urmă două porți mari date în lături pe care trăsura intră cu zgomot în pocnete de biciu. Ne așteptau fețe zîmbitoare de servitori; argați în strae albe își scoteau cușmele din cap. Trăsura se opri la scări de piatră. Un cerdac larg înălța stilpi mari de lemn pe

care se agătau edere; ferestre luminoase, uriașe; în jur grajduri, hambare; verdeață în fund; într'o parte, după gard de oștrețe, un popor nenumărat de paseri,—dintre care găștile își înălțau strigătele lor scurte, ca de clarinet. Pe cînd ne coboram cu picioarele amorțite,—sosea, trăgea la scară și trăsura boerilor, și moș-Ilie zicea vizitiului nostru:

«Brava ție, Niculăeș! Imi place cum mi-ai întors-o la poartă!... Ș'ai pocnit din biciu, chiar cum te-am învățat eu!»

Cuconu' Tudorache își zvirlea brațele în toate părțile:

«Ei, ce ziceți? Așa-i c'am ajuns repede?—Cum vă simțiți? bine? bine? Eu știu c'aș bea o cafea neagră, nimic mai mult decît o cafea neargă!..»

Citeva slugi bătrîne se apropiară. Sărutară pe rînd, plecîndu-se, dreapta stăpinilor.

«Ce mai faceți? întreba repede boerul. Cum te chiamă pe tine? Gahița?... Nu te chiamă Gahița? Te chiamă Profira? Brava! Iaca, te uitasem!... Ei, vă pare bine c'am venit? Da' tu, Ioane, ce mai zici?..»

— Bine, cucoane, sărutăm dreapta...

— Ion te chiamă, așa-i?

— Nu, cucoane, Costache... să fie cu ertăciune...

— Bine zici, bine zici,—iaca, te uitasem...—Ei, Irenă, ce facem? Să intrăm în casă. Da' fetița? Așa-i că te-ai bucurat? Am făcut barcă nouă pe iaz...

— Acu nu mai zic nimica, imi pare bine c'am ajuns...»
vorbi zîmbind fetița. Și avea o lucire de mare bucurie în ochi.

În sărbătorile Paștelui livada mare a curții era toată înflorită. Erau cireși cari scuturau ninsori de flori albe, meri cu florile ușor rumenite în bătaia luminii. Eșiseră toate gizele pămîntului în căldura potolită, țîriiau rîndurile și lăstuni în preajma cuiburilor.—Pe o potecă de liliaci ne îndreptam spre iaz, ne opream pe o punte și priveam cum se urcă din adîncuri în unda limpede, cum încep să se țese, lianele apelor. Deoparte și de alta pădurea veche de ulmi înălța trunchiuri uriașe care săgețau și'n fundul apei, spre cerul senin de dincolo—unde părea o altă lume de lumină, văzută printr'un geam limpede.

Alături de fetița umblam cu pași domoli; ne întorceam. Eșeam din parc pe o portiță veche, și'ndată, acolo, în marginea satului, sub poală de pădure rărită, dădeam peste scrînciob și peste horă. Vedeam cu mirare cum ciocnește toată lumea ouă roșii. După ce rosteau întâiu vestea cea bună: Hristos a înviat! —unul ținea oul, altul ciocănea cu luare-aminte... Parcă se săvirșea o faptă din cele mai însemnate. Cîntau lăutari, se învirteau părechî-părechî în jocuri forte iuți, ori porneau lanțuri, virtejuri cu chiote... Era o bucurie aprinsă și sălbatică.

Ne întorceam spre casă. În scaunul ei larg, în cerdac, în după amiaza caldă, fetița rămînea pe gînduri într'un colț,—pe cînd în cealaltă parte boerii primeau vizitele de sărbători ale nobleței din partea locului, din sat, de pe moșie.

Veni întâi învâțătorul, un tînăr fără mustață, destul de stingaci. Era săracuț îmbrăcat, dar purta mănuși de piele. Sărută mina cucoanei, dădu mina cu boerul, luă o dulceață,—apoi întrebă despre sănătate, și se bucură, frecîndu-și mănușile, cînd află vești bune dinspre partea aceasta.

«Am aflat că domnișoara a suferit... zise el cu sfială, privind pieziș spre noi.

— Da, zise cuconu' Tudorache, fumîndu-și țigara și privind în depărtări; dar acuma e bine, pot să zic că e foarte bine... Dar dumneta cu școala, cum o duci?...

— Eu, cam greu, nu prea vor să-și dea oamenii copiii la școală...

— Nu ? și de ce mă rog?... Adică da—ce să faci? așa-s ei... Încă nu-s deprinși... Copilul trebuie să lucreze,—ce folos înțelege țaranul de la școală?... Parcă cei cu carte o duc mai bine?... În privința asta, domnule Virilan, îmi am eu ideile mele...»

Fetița zîmbea și asculta. Învațătorul se așeză mai bine pe scaun și tuși, cam încurcat. Pe urmă îndrăzni să îngine :

«Domnule Amărăscu, să nu vă fie cu supărare... Am avea nevoe și de o leacă de bibliotecă... Dacă ați avea bunătatea...

— Domnule Virilan, zise repede cuconu' Tudorache, dumneta ești om inteligent, te știu, dar nu știu dacă pricepi că o bibliotecă n'aduce nici-un folos... Ce să citească țaranul? El trebuie să muncească, el parcă mai are cînd să citească? Ce să citească? Asta nu mi-am inchipuit-o niciodată... De lucrurile acestea sînt convins, crede-mă... Eu cunosc oamenii, ascultă-mă, eu sînt un om care țin la obiceiurile vechi, știu eu ce lucruri sînt de îndreptat în țara asta...»

Cuconu' Tudorache privea foarte mulțămît spre învațător. Parcă voia să-i zică: Dumneta ești un om cumsecade... Cucoana Irena îl mai întrebă de una de alta, apoi băiatul sărută mina cucoanei, dădu mina cu boerul și se coborî în virful degetelor pe scări.

«La revedere, tinere!» zise vesel cuconu' Tudorache; apoi prinse a urmări cu luare-aminte fumul țigării, care se răs-fira în rotogale în limpezimea aerului.

«De-acu' trebuie să vie preotul.. zise rizînd ușor duduia Margareta. Lucrurile care se spun sînt foarte interesante...»

Preotul venea în adevăr, mîngîindu-și barba sură și pășind rar pe drumușorul prunduit. Își ferea cu grijă reveranda de tu-fele de trandafiri care creștea dese dela portiță pînă la scară. Își ridică fața : un obraz ars de vînturi, cu ochi de o umilîntă în adevăr creștinească. Zîmbi suind scara, apoi, în cerdac, se ploconi spre boer și spre noi.

«Sărut mina, părinte ! zise cuconu' Tudorache. Ce mai faci? Cum merge cu sănătatea. Bine? Dar cu afacerile? Și mai bine? Nu merge bine? Cum se poate? Poftim, șezi coala și ia o dulceață... Ce zici, Irenă, părintele parcă s'a mai îngrășat... Vra

să zică nu merg bine afacerile... Atuncea de ce ești slujbașul lui Dumnezeu?... Ce-am înțeles, părinte, dacă se poartă ast-fel cu sfinția ta?... Mai rău de cit cu o slugă. Asta nu-î frumos, îți spun drept!...»

Cuconu' Tudorache rîdea. Rîdea, cam stînjenit, și părintele. Apoi mărturisi cu un suris umilit:

«Ce să facem, cucoane Tudorache, dacă vremurile-s grele...» Și deodată se hotări: Mărturisi boerului că ar avea nevoie de câteva care de lemne...

«Așa părinte? Vra să zică mai degrabă dăm noi, decît cel de sus... Și eu nici macar un sfînt nu-s... Da eu țin la obiceiurile vechi, și-ți dau, cum nu... Numai să-ți spun, părinte, toate ca toate, da' vremurile nu mai sint acuma ca altădată... Acù a început a se duce credința...»

Părintele Ion oftă și dădu din cap: Așa-î, așa-î... Apoi se grăbi să ceară țidula...

«Care țidulă?»

— Țidula de lemne, cucoane Tudorache, dacă nu vă supărați... Altfel nu-mî dă feșterul...»

Eu priveam cu luare-aminte și ascultam dezbaterile acestea a doi oameni binecredincioși.—Și după ce plecă popa Ion, veniră primarele și notarul, în haine negre, cu minicile cam scurte. Amîndoi se ploconiră odată și-și trecură minile prin mustățile lungi:

«Sărutăm dreapta, cucoane Tudorache...»

— Aha! bine că mi-am aminte... zise deodată cuconu' Tudorache... Uite ce-î, Cojocarule... Cred că nu ești degeaba primar în comună...—Iar primarele întinse gîtul spre boer.—Nu mi-au eșit trei oameni, ori patru, la arat... Să ceri lista de la vichil... Să-î urmărești numai decît... Cu mine nu se joacă... Înțelegi?... Pe urmă, notarul... Domnule notar...

— Ordonăți, cucoane Tudorache...

— Vezi cu învoelile, poartă-te harnic... Eu am încredere în dumneata... trebuie să-ți cunoști poporul... Să meargă strună, cu regulă, ca la militarie...»

Amîndoi funcționarii plecară, cu hainele lor negre cu minicile scurte. Iar cuconu' Tudorache, vesel, își zvîrli țigara și începu să se plimbe prin cerdac.

«Aceștia-s oameni energici, zise el cu hotărîre. Imi pare bine că-î am la primărie.. Aū venit la mine și s'au rugat... Cucoane, pune-mă primar, zice, că am să te slujesc cu credință... Și notaru-î băiat bun... Amîndoi au fost sergenți în oaste.. Se pricep cum să 'nvîrtă treburile...»

Cu plecarea *administrației* încetară vizitele. În după-amiaza caldă, cîntău cucoșii;—un păun striga speriat în desișurile livezilor. Se întinse apoi tăcerea. Și duduia Margareta se ridică în picioare și zise:

«Să mergem s'auzim cucul...»

Esirăm în livadă. Parcă ploua lumina, străpungînd pomii înfloriți. Frunzele tinere luceau în soare; nici șoapte, nici înfi-

orări nu treceau. Pășeam prin iarba tinăra, ca pe un covor moale.

«Toată tinereta primăverii parcă se urcă în mine din pământ, zicea fetița. Tare mă simt bine! I-auzi, și cucul... Dar trebuie să fie departe, abia s'aude...»

Ne oprirăm ca să ascultăm în depărtare cucul.—Apoi ne îndreptarăm iar spre iaz, printre tufe dese de liliaci, printr'o mireasmă amestecată. În opust țîriau apele; zidul ulmilor se răsfîrgea limpede în adîncuri. Ne așezarăm în iarbă, aproape de apă, pe tapșanul prăvălatic.

«Nu înțeleg de ce mă bucur acuma de singurătate. vorbea fetița. Parcă n'ași mai putea trăi la un loc cu multă lume. Acum mă mișcă și cîntarea cucului; acuma florile parcă au un înțeles... Nicî eu nu înțeleg ce am... Parcă îmi vine așa, un dor... Parcă ași vrea să mă duc... Pe urmă ași vrea să mă pun cu fața în sus, supt un măr înflorit, și să mă bată așa soarele, și să-mi aburească prin păr vîntul...»

Mă privi însuflețită. cu obrajii rumeniți. «Nu pot să-ți spun, domnișoară Amalie, toate cîte îmi trec prin minte și prin suflet... Nicî eu nu înțeleg... Îți spun numai ție... Parcă aștept să mi se întimple ceva fericit... Acum parcă ași vrea să am vi-oara cu mine,—să cînt ceva în singurătatea asta...»

Rămaserăm privind pe luciul tapei, până ce copila tresări. Dădu drumul unui strigăt innăbușit de mirare și întinse mîna. În lumină, în fața noastră, pe malul cellalt, din țihla măruntă eșise la lumină o vidră. Blana castanie îi lucea ape-ape, mișcătoare. Îi sticleau ochii. Privea cu luare-aminte în juru-i. Se innălță puțin apoi,—și fără nici un salt, fără zgomot, deodată se confundă în iaz; rămaseră cercuri în urmă-i, care se tot lărgeau spre malul nostru; apoi o diră argintie prinse a alerga spre coada iazului, în lungul malului...

«Ați văzut cum se uita la noi?» zise veselă duduia Margareta.

Iar tăcurăm; și iazul n'avea nici-un fior. Departe, cine știe unde, în sat, prin livezi, un flăcău cînta de dor cu voce mlădicioasă și dulce. Fetița se lăsase pe spate în iarba tinăra și asculta. Inchisese pe jumătate ochii. Zimbea ca unei înfățișeri dragi. Mi s'a părut că o aud oftînd.

(Va urmă)

Mihail Sadoveanu

Decebal. Traian. Luptele lor.*)

Au trecut optzeci de ani dela nașterea lui Hristos. Dacii, desfăcuți de Geți, își au țara lor toată dincoace de Dunăre,—dincolo, până 'n mare, e Moesia Romană. In fruntea lor stă acum Decebal, om harnic și cu vederi largi, ostaș ager și neînfricoșat în războaie, stăpîn hotărît, înzestrat cu toate însușirile unui minunat cîrmuitor. In tronul împărăției Romane stă molaticul Domițian, ostaș fricos și om neînsemnat.

Decebal își întocmește țara, aduce de pretutindeni meșteri iscusiți, alege pe oamenii cei mai pricepuți și-i pune la treabă, întărește orașele, armează pe toți supușii lui în stare de a se lupta, leagă prietenie cu neamurile nestăpînite încă de Romani, și în această obștească înviorare, în această măreață însuflețire, un popor nou pare că se ridică la poalele și 'n lăuntrul Carpaților. Iar în anul 86, mai ușurîndu-se din griji, regele munților se răpede cu arcașii lui în Moesia vrăjmașă, împrăștie oastea împărătească, ucide pe Sabinus apărătorul acestor ținuturi, pustiște țara și pune stăpînire pe cetățile ei. Atunci se hotărăște însuși Domițian să vie împotriva Dacilor. El pleacă din Roma cu oaste multă și cu planuri mari de biruință, dar în pragul Moesiei se răzgîndește și trimete să se măsoare cu fiorosul Decebal, pe Cornelius Fuscus, un general bătrîn, încercat în războaie.

Trec Dunărea și 'naintează 'ncoace falnicele steaguri Romane, zorite de dorul izbinzii. Dar iată că de sub poalele unei păduri o năprasnică vijelie de săgeți s'abate asupra lor. Viteazul Fuscus e ucis, și oastea lui sfărîmată. Cîmpiile Moesiei sînt din nou pustiite.—Silit să 'nchee pace, Domițian se leagă a da lui

*) Din „Trecutul nostru“, carte ce va apărea în curînd.

Decebal meşteri şi oameni învăţaţi, ca să-i întăriască ţara şi să-i lumineze neamul; afară de asta, se mai leagă a-i plăti ş'un tribut în bani, pe fiecare an. Iar pentru a-şi ascunde umilinţa, fudulul împărat trimete veste la Roma c'a biruit pe Daci, pune să i se ridice statui şi arcuri de triumf şi îmbătat de vinul ospetelor şi de laudele linguşitorilor, îşi adoarme astfel mustrea şi ruşinea în cea mai deşartă slavă ce s'a pomenit vr'odată în istorie.

Ci tu veghează, rege cutezător şi paznic ne'nfricoşat al Carpaţilor, veghează şi te pregăteşte pentru lupta cea mare, că de-acî 'nainte ai a da piept cu adevăratul tău protivnic!

Se 'ncee un veac dela naşterea Mintuitorului. Impărat la Roma e Traian, om hotărît, cumpănit la minte—făptură mindră de ostaş şi fire aleasă de stăpîn în toată puterea cuvîntului, şi de părinte al poporului său. Cel dintăi gînd, grija lui neadormită, e să spele cît mai degrabă ruşinea tributului dac, şi să plece fruntea acelu rege trufaş, care stă încă neclintit în marginea împărăţiei romane. La izbîndirea acestui gînd păşeşte cu multă luare aminte. Trimete înainte lucrători să abată stîncile şi să tae un drum prin strîmtoarea cea lungă şi prăpăstioasă a cheilor Dunării, din sus de Porţile de Fier, pe unde-aveau să fie trase şăicile cu provizii din Moesia; iar el cu oastea porneşte în primăvara anului 101; la Viminacium, unde vine azi satul Costolaţi din Serbia, aşterne-un pod de vase peste Dunăre şi, în fruntea legionarilor, păşeşte el întăi, pe pămîntul Daciei. Aşezările din cîmp sînt toate părăsite. Ţara pare pustie. Dacii sînt strînşi în munţi, în locuri apărate, de unde trimet iscoade să pîndiască mişcările Romanilor.

Traian cercetează bine locurile, ştie că intră 'ntr'o ţară pri-mejdioasă şi înaintează încet, cu pază mare, lăsînd întăriri în urmă, pentru ca nu cumva la o retragere silită, să rămîie descoperit. Inainte de a intra în munţi, îl întîmpină o solie din partea Burilor, un popor supus Dacilor: pe un burete mare scriau împăratului în latineşte, că nu-i cuminte să strice pacea şi să le calce ţara, şi-l sfătuesc mai bine să se întoarcă. Po-vaţa o fi vrut ea să fie îndrăzneată, dar solul cînd a văzut chipul măreţ a lui Traian a înlemnit de spaimă ş-a căzut de pe cal.

Incep zările să se 'nchidă. Păduri nesfirşite se 'nalţă 'ntre pămînt şi cer şi par c'ameninţă cu tăcerea şi cu 'ntunericul lor.

Şir după şir se 'nfundă sclipitoarele coifuri în umbra văilor

întortochiate și înguste. Cercetașii furnică în toate părțile, și străji sînt puse pe 'nălțimi, ca nu cumva, prin locurile acestea viclene, oastea să fie lovită pe neașteptate.

De-odată un strigăt de trimbiță vestește de sus gătirea de luptă....

Un freamăt de arme—și rîndurile să strîng apropiindu-și scuturile și 'nvălindu-se ca 'ntr'o platoșă uriașă: nu mai sînt oameni—e un zid de fier care 'naintează. Pe Timiș în sus, în metrezeele lor dela Tapae, Dacii stau la pîndă cu arcurile 'ntinse. Pe-ăici e drumul cel mai scurt spre inima țării, spre mindra Sarnisegetuza, cuibul lui Decebal. Aici valea se lărgeste puțin; în creapta Timișului, sub strașina unui munte se 'nalță, ca o prisă, minunata așezare pe care și-au ales-o Dacii pentru întăririle lor. Din jos, în marginea pădurii, încep deodată cren-gile să se miște, ca 'nflorate de-o suflare de vînt, și cele dintăi coșuri ies în luminiș.

Un șuer de vijelie ș-o răpăială de grindină cutremură valea, —o pinză mișcătoare de săgeți zbirnie de-asupra pămîntului între cde două puteri. Dar pinza se scurtează. Zidul de scuturi ce filgeră de izbirea săgeților, se'mpinge tot mai aproape, tot mai îngrozitor în clocotul Dacilor. Se prăbușesc mulți din oastea Romană, dar șiruri proaspete izvorăsc mereu din pădure, s'ar crede că toți copacii se prefac în ostași, și vin din ce în ce mai mulți, din ce în ce mai îndirjiți,—eată-i aproape, nu-i mai desparte decît o lungime de sulită. Dacii aruncă arcurile și se apără cu lăncile; întăririle trosnesc din toate părțile și prin spărturile lor se 'ndeasă năvala morții, brațele se 'nceștează într'o luptă oarbă, desnădăjduită. Și peste această urgie îngrozitoare, deasupra acestui învălmășag de strigăte și de răbufneli, cerul se 'ntunecă de-odată, ș'o ploaie năprasnică vine să spele valea de sînge. Dacii —cîți au mai rămas cu zile—o rup de fugă, încredințați că și zeei s'au ridicat în potriwa lor. Se povestește că în lupta asta Traian văzînd că nu mai au ostașii lui cu ce să-și lege rănile, își rupse cămașa de pe el și-o împărți răniților.

Dela Tapae, legionarii se ridică pe Timiș în sus păn' la gura Bistrei și pe valea ei, tăiată între două șiruri de munți, se 'ndreaptă înspre cetatea lui Decebal. O solie din oameni de rînd, capete descoperite îi întimpină cu rugă de pace. Traian îi trimete 'ndărăt să spună regelui lor că nu primește pacea decît cu supunerea țării. Și'n mersul lui pe Bistra, dă foc unei cetăți părăsite, cruță un sat în care erau numai bătrîni, femei și copii, împrăștie o

ceată de călăreți ce vor să-i ație calea, apoi—văzînd că se lasă vreme de iarnă și-i tot mai greu de înaintat, pune lagăr întărit la jumătatea văii și, pe tot drumul cuprins pîn' aici, rînduiește oaste de pază, iar el cu fruntașii se 'ntoarce să ierneze 'ntr'un oraș din Panonia, Ungaria de azi.

Iarna trece în liniște. Cum se desprimăvărează, împăratul e în lagăr. De aci 'ncolo încep greutățile cele mari. Valea se strîmtează, drumul e astupat de bolovani și de copaci răstumați, cete de arcași izvorăsc din toate părțile, stinci se rostoglesc din înălțimi peste călăreți. Cu o muncă și o putere de urași, legionarii desfundă calea, înfruntă moartea sub toate chipurile ei și trec înainte spulberînd orice împotrivire, îngrozind pe vrăjmaș mai mult decît cu armele cu pasul lor hotărit și cu înfățișarea lor măreță. După o luptă crîncenă, cuceresc o cetate în care găsesc pe sora regelui și citeva steaguri romane, amintiri umilitoare din zilele lui Domițian. De astă dată vine-un sol, ales dintre fruntași, în-genunchiază, întinde mâinile, țerșește pacea, dar nu cu'nchinarea țării. Traian face un semn, și oastea pășește înainte. Încă în urcuș greu, peste dărîmături de stinci și printr'o întetită în-proșcare de săgeți, și eată că, în sfîrșit, nebriuiții legionari risufă 'n larg, pe înălțimea unui tîpșan descoperit, în fața minunatei cetăți a lui Decebal. Dacii se năpustesc din cuibul lor și mai încearcă o luptă îndrîjită, dar sînt zdrobiți și de astă dată. Atunci porțile cetății se deschid și Regele apare. El vine 'ncet, abătut și 'ntunecat de durerea umilinții; cu ochii în pămînt, se pleacă 'naintea biruitorului, ș'așteaptă. În urma lui, în genuchi și cu minile 'ntinse, în mută rugăciune ca'n fața lui Dumnezeu, stau căpeteniile și norodul cetății. Văzînd împăratul atîta supunere, se'nduplecă și încheie pace. Decebal se leagă: «A înapoia toate armele, mașinile, meșterii și fugarii prinși dela Romani, a-și dărîma toate întăririle, a părăsi ținuturile cotropite dela vecini și a cunoaște de prieteni și de dușmani pe prietenii și pe dușmanii poporului Roman».

Traian puînd temeiul pe cuvîntul regelui, lasă numai o mică pază în cetăți, și se'ntoarce cu oastea la Roma, unde poporul îl sărbătorește și-i dă numele de «Dacicus».

Curînd însă după asta, sosește veste că Decebal, rupînd toate legăturile păcii, cu mai îndrîjită pornire se pregătește de luptă, adună arme, întărește cetățile și răscoală neamurile vecine 'npotriva Romanilor.

Din nou Traian e în fruntea legionarilor. El pune din vre-

me pe Apolodor din Damasc să dureze un pod de piatră peste Dunăre, în dreptul oraşului dac Drubetis, unde-i azi Turnu-Severin, şi în primăvara anului 105, calea fiind deschisă şi apărată din toate părţile, înaintează cu oastea spre capitala Daciei, hotărît de astă dată de a răzbate la ea prin trecătoarea dela Turnu-Roş. Dacii, crezînd că vor fi loviţi tot prin valea Timişului şi-a Bistrei, astupaseră drumul pe-acolo, aşezînd pază mare şi curse viclene prin ascunzătorile munţilor. Romanii păşesc încet; pela jumătatea verii sînt în valea Oltului; în mersul lor dau de un lan de grîu şi îl seceră; puţin mai în sus găsesc un oraş întărit, ridică berbecii şi bat în ziduri până ce-l supun. Dacii se'mprăştie prin văgăunile munţilor. Acum deschide ochii Decebal şi vede cumpăna 'n care-a întrat, primejdia 'ngrozitoare care se apropie şi pe care singur a ridicat-o asupra ţării lui. El încearcă în vremea asta toate mijloacele de scăpare, iertate şi neiertate. Plăteşte oameni fărădelege să ucidă pe Traian. Aceştia sînt prinşi.

Atrage prin viclesug pe Longinus, fruntaş de oaste şi sfetnic al împăratului şi, văzînd că nu poate afla nimic dela el, trimete vorbă că-l va omori în cele mai groaznice chinuri, dacă Romanii nu-i vor părăsi ţara. Longinus se otrăveşte, după ce scrie lui Traian să meargă înainte fără nici o îndurare.

Ş'a mers Impăratul. Ca o putere dumnezească a păşit înainte, înlăturînd toate piedicile, rupînd toate stăvilarele ce i se puneau în cale. Şi eată-l pentru a doua oară în faţa Sarmisegetuzei. — Multe triburi dace, încă dela început, văzînd că nu mai e nici o scăpare, se plecaseră de bună voe steagurilor romane. Dar floarea oştirii, tăria neamului stă aci, în cetate şi aşteaptă cu nerăbdare ceasul de luptă, ceasul de jertfă măreaţă, pentru cinstea ţării dacă nu se mai poate pentru mintuirea ei.

Incep Romanii să se pregătiască. Din turnul palatului, Decebal cată cu nelinişte jos, în larga deschizătură de plaiu, unde mulţimea de coifuri, ce mişună scinteind în bătaia soarelui, înfăţişează o privelişte de pe alte tărîmuri, şi'n clocotirea aceea de aur, legionarii par mai mari, mai mulţi, mai răpezi în mişcări, — o lume de uriaşi înveşmîntaţi în flăcări.

Cea din urmă solie frimeasă pentru încercare de pace, aduce răspuns aspru, scurt, hotărît: «Supunere, sau moarte». O clipă stă regele pe gînduri, în tăcerea îngrijată a sfetnicilor; apoi, ridicînd fruntea, rosteşte cu mîndrie: «Să murim!» — Arcasiile de pe metereze vestesc Romanilor, c'un rînd de săgeţi cuvîntul Regelui. Un freamăt surd se ridică din vale. În şfîruri lungi, oastea se mişcă spre cetate. Berbecii — namile spăimîntă-

toare, își întind spre ziduri capetele lor de fier. Urcînd din greu, scuturile despică pîrte prin desimea săgeților. De-odată pornesc toate catapultele cetății să'mproaște cu pietre, la început mai mici, apoi din ce în ce mai mari; aprigii năvălitori se opintesc să răzbată 'nainte, cînd eată că o groaznică prăbușire de bolovani și de stînci purcede de pe ziduri; vuește valea și se cutremură toată ca de-o năprasnică dărîmare de munți—învălmășite rîndurile romane se dau îndărăt. O fulgerare de speranță luncă pe fața lui Decebal. Inimile Dacilor se'nviorează și strigăte de bucurie zbcnesc din toate părțile.

Dar prinde-a bubui pădurea de lovirile topoarelor, copacii abătuți sînt tiriți pe tăpșan, grinzi mari se'nchee una de alta,—o cetate nouă crește ca din pămînt în fața Samisagetuzei. Și iată că, din părății acestei cetăți vrăjite, întărituri mișcătoare se despart, încep să umble, purtate de-o putere nevăzută își împing la deal colțurile lor ascuțite, infruntind săgețile și pietrele răpezite de pe metereze. Dacii simt că îndărătul acestor minunate întărituri e oastea romană care înaintează, și cea din urmă speranță se duce cu cele din urmă săgeți. Porțile și zidurile prind să se clatine de izbiturile berbecilor : sună ora pieirii. Vitejii apărători sînt biruiti, dar nu supuși. Zoriți, de pretutîndeni dau foc cetății, scumpei lor cetăți pierdute; ș'acum substeagurile ei de flăcări—în luptă pentru biruința morții—parte se asvîrl, cu piepturile desfăcute, în salțile năvălitorilor, alții aleargă în mijlocul pieții, unde în jurul unui vas mare, plin cu otravă, duhul lui Zamolxis îi chiamă și-i adapă cu băutura vieții celei de veci. Decebal, c'o frîntură de oaste, părăsise cetatea și se 'ntărise mai în lăuntru munților, pe-o înălțime apărută de stînci, dar cînd văzu că și aci e descoperit și împresurat de legionarii lui Traian, își sprijini spada cu mînerul în pămînt ș, desfăcîndu-și haina în dreptul inimei, mai privi odată spre cuibul lui în flăcări și se lăsă cu toată greutatea trupului în fierul ascuțit.

Moartea regelui închee istoria neamului dac. Fruntașii, cari mai rămîn în viață, își răscumpără zilele cu bogățiile cetății. Capul lui Decebal e adus înaintea lui Traian. Lung îl privește împăratul, și mult stă pe gînduri, ca și cum ar căta să pătrundă tot înțelesul, adînc și mișcător, din ochii aceștia liniștiți, ce par a-și fi întors luminile spre o altă viață. Și zice 'nduioșat : „A fost un om !“

O idee genială

Poetul

(Poetul intră pe scenă foarte radios)

De mult n'avui ca astăzi atîta chef să scriu !
Sînt focul sacru 'n mine umblînd c'argintul viu !
Ah, am găsit, în fine, ideea genială
Menită să-mi deschidă o poartă triumfală
În templul Nemuririi !... E-aici, supt frunte-aici !
Și-mi furnică tot capul !... Hi-hi, ce gîdilici !...
Ha, vrei ca la lumină să fii îndată scoasă ?
Nu te iuți, drăguță, nu fii așa nervoasă !
Până să-mi cazi în mină, eu cît te-am așteptat ?...
Și ce timpit fui, Doamne : te căutam prin stele,
Prin lună și prin soare ; toceam în van pingele
Umblînd să te descopăr, departe, prin Parnas,
Iar tu, răutăcioaso, tu îmi rîdeai supt nas !
Mi 'nchipuiam, pe urmă,—ce proastă 'nchipuire !—
Că o idee care'ți dă drept la nemurire
E o idee mare, măreață... Ți-ai găsit !
Cînd am văzut ce simplă-i, rămas-am buimăcit !
Da, simplă, cum sînt toate ideile de geniu,
Idei ce încă nouă ne par dup'un mileniu !
Subiectul meu da-i simplu, dar ce original !
Pe tema lui pot scrie-un poem fenomenal !
(Se-așază la masă, scoate din buzunar un creion și hîrtie)
La lucru, deci ! Plaivazul ș'un petec de hîrtie...
Fii liberă idee ce gemi supt pălărie !
Hei, iat'o : „*Ei s'adoră. Ea moare. El, zdrobit,
Se'mpușcă pe mormîntul fecioarei ce-a iubit*”.
Să'ncepem dezvoltarea superbe mele teme.
(Scrie. Cuvintele subliniate le declană emfatic ; celalalte le vorbește cu ton natural.)

Ei s'adorau !... Ei ? cine ? N'am spus cum o să-i cheme.
 Romeo-Julietta... Paul-Virginie... Spanac !
 Sint nume prea banale, ș'apoi nici nu'mi prea plac.
 Alfred-Elvira... Nume mai românești nu strică.
 Hristache și Didina ? Marița și Mitică ?
 Pantelimon și Veta?... N'au niciun chichirez.
 Dar nu ar fi mai bine la urmă să-i botez ?
 E-un amănunt ce n'are nici-o 'nsemnătate.

(Reincepe să scrie)

Ei s'adorau intocmai cum în antichitate...
 Cu doi eroi celebri nu-i rău să îi compar !
 Se adorau... Hm, cine?... *Iosif și Putifar !*
 Ba nu ! Din contră !... Altul era 'n stare să scrie
 Asemenea năzbîtii. Dar eu, cînd vr'o prostie
 Îmi scapă cîteodată, o șterg numaidecît...
 Dacăș șterge tot versul?... Să-l șterg, e cam urît.
 Dar începutu-i bine ; de ce l'aș șterge oare ?

(Scandeață, numărînd pe degete)

Ei s'a-do-rau !... Sint patru silabe vibratoare.
 Și doar în patru, totuși, ce înțeles profund !
 Ce raiuri sau infernuri în ele nu s'ascund !

Ei s'adorau... Prea bine !... Ei s'adorau... Pe urmă ?

(Stă un moment gînditor cu tîmplele strînse 'ntre palme. Apoi, deodată sare brusc în sus, trîntînd cu pumnul în masă. Vine în fața publicului, și furios și crescendo :)

Hei d'aia, ca Horațiu, urâsc vulgara turmă !
 Nu știe să respecte momentul sfînt, divin,
 Cînd un poet se zbate în voluptosul chin
 Al zămislirii unei poeme geniale !
 Mă rog, cine, acuma, cînd scriu, găsi cu cale
 Tușînd să mă 'nterupă ? Mă rog, cine-a tușit ?
 Domnul de ici?... Nu?... Doamna ? Probabil. S'a 'nroșit
 Cînd m'am uitat la dînsa. Ca racul se făcuse !
 De ce-ai tușit, cucoană ? Păi zău e timp de tuse
 Cînd vezi un bard ca mine lucrînd la un poem ?
 Dar e o profanare, cucoană ! Un blasfem ! !...
 Ce ? Dai din umeri ? Ce fel, negi c'ai tușit ? Se poate !
 M'oiu fi 'nșelat... Dar ceilalți, de ce-și dau acum coate
 Și rid pe înfundate ? Aud ? Doar nu sint chior !
 Ce rușinos !... Ș'altminteri, după exterior,
 Păreți a fi din lumea cea binnă... cu cultură...
 Afît mai trist ! Vezi d'aia n'avem literatură !
 Vezi d'aia țara noastră e bună să-i dai foc !
 Fiîndc'un bard ca mine nu-și poate găsi loc
 Să scrie'n tihnă !... Bravos ! Halal de așa țară !

(Mică pauză. Poetul își pune palma dreaptă pe inimă. Oftează adinc; apoi, cu accent de dureroasă resemnare:)

Dar stăpânește-ți, suflet, durerea cea amară!

Toți marii genii fură, de farisei haini,

Toți adăpați cu fiere și 'ncununați cu spini.

(Se reasează la masă. Versurile de mai jos le debitează cu o vădită nervositate:)

Ziceam deci... Unde oare mă 'ntrepușesem?... Drace,

Mă doare capul groaznic... Parcă mi-e'mpuns cu ace...

În primul vers spuseseam, îmi pare... Ce am spus?...
Of, cum îmi urlă capul!... Poftim, s'a dus!... S'a dus

Și inspirațiune și chef de scris!... Și asta

Mi se întâmplă zilnic!... Am uitat tot... Hei, basta!

O șterg la berăria de colo peste drum

Ș'o să găsec eu altă idee!

(Se ridică dela masă)

Dar... oricum,

Îmi pare rău de-aceea pe care-o-avui în minte

Până mai adineaori... Pe cit mi-aduc aminte

Era fenomenală! Ceva nemaivăzut!!

(Face câțiva pași spre eșire, apoi se reîntoarce spre public)

Zău, n'ați găsit vre unul ideia ce-am perdut?

Nu a găsit-o nimeni? Mă duc să-mi caut versul.

Anunț cu recompensă voi da la „Universul...”

(Falșă eșire)

Suferul (scoțind „capul din cușcă”)

Da! recompensa? Jură!

Poetul (întinzînd dreapta, solemn)

Pre viul Dumnezeu!

Suferul

Ideia...

Poetul

Hei?

Suferul

Ideia, ți-am regăsit-o eu!

Poetul (cu glas zgrumătat de emoție)

Vorbește!

Suferul (recitînd ca un școlăr)

„Ei s'adoră. Ea moare. El, zdrobit,

„Se 'mpușcă pe mormîntul fecioarei ce-a iubit!”

Poetul (pufni-d de ris)

Ideia mea?!

Suferul

Aceasta-i.

Poetul (trăznindu-l cu o privire indignată)

„Auzi, ce calomnie:

Să spue că-i de mine așa gugumănie!

George Ranetti

Creșterea populației este dovadă a progresului economic?

Intr'o lucrare de curind apărută, relativă la creșterea populației celor mai principale state europene în ultimii 25 ani, găsim următoarele date statistice (Die Bevölkerungszunahme der grösseren Staaten in den letzten 25 Jahren von Dr. Karl Sememann):

Ani	Populație	Pe km. patrat	Procent anual de creștere	Ani	Populație	Pe km. patrat	Procent anual de creștere
Germania				Austria			
1880	45.236.061	83.7	1.14	1880	22.144.244	73.8	0.75
1885	46.857.704	86.7	0.70	1885			
1890	49.428.470	91.5	1.07	1890	23.895.413	79.6	0.76
1895	52.279.901	96.7	1.12	1895			
1900	56.367.178	104.2	1.50	1900	26.150.708	87.2	0.90
1905	60.641.278	112.1	1.46	1905			
Ungaria				Rusia			
1880	15.739.259	48.4	0.13	1880			
1885				1885	81.725.185	16.9	1.17
1890	17.463.791	53.7	1.04	1890			
1895				1895	93.442.864	19.4	1.11
1900	19.254.559	59.3	0.98	1900			
Franța				Italia			
1881	37.405.090	69.8	0.27	1881	28.459.628	99.3	0.60
1886	37.930.759	70.8	0.28	1886			
1891	38.133.385	71.1	0.11	1891			
1896	38.269.011	71.4	0.07	1896			
1901	38.961.945	72.6	0.36	1901	32.475.253	113.3	0.69
1906	39.252.267	73.2	0.15	1906			
Spania				Finlanda			
1877	16.341.201	32.4	0.25	1877			
1886	17.257.983	34.2	0.55	1886	2.060.782	5.5	1.49
1896				1896	2.380.140	6.4	1.44
1901	17.731.114	35.2	0.27	1901	2.712.562	7.3	1.31
1906	18.618.086	36.9	0.88	1906			

Anii	Populație	pe km. patrat	procent anual de creștere	Anii	Populație	pe km. patrat	procent anual de creștere
România				Serbia			
1889	5.038.342	38.4	1.61	1889	2.161.961	44.7	2.13
1894	5.406.249	41.2	1.49	1894	2.312.484	47.9	1.35
1899	5.956.690	45.4	1.94	1899	2.492.882	51.6	1.50
1905				1905	2.688.747	55.7	1.51
Grecia				Bulgaria			
1889	2.187.208	33.7	2.63	1889			
1894	2.433.806	37.6	1.52	1894			
1901				1901	3.744.283	39.1	1.54

Din precedentul tablou se poate constata, că procentul cel mai urcat l'a obținut în creșterea anuală a populației Grecia, cu 2,63 și Serbia cu 2,13, în anul 1889, iar în anul 1899 România cu 1,94.

Este consecința progresului sau nu, sporirea cu un procent atât de mare al populației în țările mai sus citate?

Acesta va fi obiectul acestui studiu.

I

Malthus, cu teoria sa relativă la creșterea populației în progresie geometrică pe când hrana crește în progresie aritmetică, cu toate discuțiile pro și contra ce i-au succedat, au avut consecința de a fi stabilit odată pentru totdeauna, că popoarele tind normal la sporirea populațiilor respective.

Dacă ne adresăm economiștilor contemporani, iată cum se exprimă relativ la acest adevăr constatat Adolf Wagner:

„Sporirea populației este la fiecare popor tendința normală, care este consecința organizării psiho-fizice și etice a fiecărui popor. Această tendință este influențată de sporirea sau scăderea înlesnirilor întreținerii vieții zilnice.“ (Grundlegung, I Teil 2 Halbband.) Faptul că popoarele sporesc în număr este un fenomen obișnuit.

Spencer explică în modul următor această tendință de sporire a popoarelor, care va dispărea treptat cu civilizația. În fiecare individ se produc două procese: Unul de individuație, în care viața individuală este perfecționată, și unul de reproducere. Cu cât procesul de individuație este mai mare, cu atât cel de reproducere va fi mai mic. Procesul de individuație stă în legătură inversă cu mărimea, mobilitatea și diferențierea organismului fiecărui individ. Prin creșterea civilizației, procesul de individuație va crește fatal în dauna celui de reproducere. Individul, prin perfecționarea sistemului nervos, va determina în mod neaparat creșterea procesului de individuație, în dauna celui de

reproducere, echilibrul între numărul populației și hrana disponibilă se va stabili dela sine. (Prinzipien der Biologie, Deutsche Ausgabe II).

Această teorie este dovedită și de practica lucrurilor. S'a constatat un procent mai mare de copii în clasele sărace decît în cele bogate, fiindcă la indivizi aparținînd claselor sărace procesul de individuație este mai mic și cel de reproducere mai mare.

Statistica următoare ne va dovedi raportul invers de fecunditate între clasele sărace și bogate. (J. V. Tallquist. Recherches statistiques sur la tendance à une moindre fécondité).

Nr. de departamente	Cota din impozitul mobil și din impozitul asupra ferestrelor raportată pe cap de locuitor	Numărul nașterilor la 100 de femei căsătorite
10	0.75—1.21	23.63
9	1.29—1.41	21.88
11	1.46—1.59	18.06
8	1.65—1.73	16.66
9	1.80—1.93	15.84
10	1.98—2.06	16.33
10	2.13—2.42	15.94
9	2.52—2.82	17.77
10	2.98—4.34	14.73
Seine	6.73	13.24

Procentul copiilor scade cu cît cota impozitelor crește deci averea. Teoria lui Spencer mai este încă odată dovedită de practica lucrurilor.

Dintre toate popoarele mari europene singurul care sporește în număr cu un procent foarte mic este poporul francez. Este fapt în deobște cunoscut, că acest popor ține recordul civilizației. Procesul de individuație, după Spencer, e foarte dezvoltat. Leroy-Beaulieu atribue la trei cauze creșterea înceată a populației franceze: 1) Creșterea și întinderea bogăției peste toate clasele sociale. 2) Cultura poporului a suferit, prin școală, schimbare. Școala nu mai pune mare preț pe educația religioasă, școala lucrează mai mult „à rendre l'homme ambitieux, moins résigné, à lui faire davantage rechercher comme but exclusif de la vie, les honneurs, la richesse“. 3) Indatoririle sociale și militare au sporit. Acest mănunchiu de trei cauze, rezultatul înaltului grad de civilizație la care a ajuns acest popor, dovedesc marele proas de individuație de care se bucură națiunea franceză.

Creșterea populației este o tendință normală a neamurilor, tendință care, după Spencer, cu evoluția progresivă va scădea în mod treptat.

II

Este deci neintemeiat ca dela procentul mare de creștere al unui popor să tragi direct concluzia progresului. Este necesar o scrutare de aproape a economiei naționale și a vieții sociale a poporului respectiv pentru ca concluzia să fie întemeiată.

Faptul marelui procent de creștere al poporului român să nu ne îndreptățească la optimism, până ce nu vom analiza economia noastră națională și viața noastră socială.

Este constatat că înlesnirile traiului zilnic prin ușurința câștigării subsistenței, belșugul, joacă un rol determinat asupra contractării căsătoriilor. În vreme de belșug, căsătoriile sporesc, numărul copiilor nelegitimi scade. Dacă procentul de creștere al populației este coexistent cu sporul căsătoriilor și scăderea copiilor nelegitimi, atunci vom avea și progres economic.

Să cercetăm anuarul statistic din aceste două puncte de vedere. În anuarul statistic al Imperiului German găsim relativ la România și celelalte state următoarele date (Bd. 150 anul 1903):

PROCENTUL CĂSĂTORIILOR LA 1000 LOCUITORI

Ungaria		Serbia		Rusia		Austria	
anul	procent	anul	procent	anul	procent	anul	procent
1871	10.2	1862/70	11.7	1867/70	9.9	1841/50	8.2
1872	10.7	1871/80	11.4	1871/80	9.3	1851/60	7.6
1873	11.2	1881/90	10.9	1881/90	8.5	1861/70	8.6
1874	10.7	1891/99	9.7	1891/97	8.6	1871/80	8.4
1875	11.1					1881/90	7.8
						1891/900	8.0
Franța		Germania		România		Scoția	
1845/50	8.0	1861/75	7.7	1861/70	6.9	1861/70	7.0
1851/60	8.0	1876/80	8.6	1871/80	6.4	1871/80	7.2
1861/70	7.8	1881/85	8.5	1881/90	7.2	1881/90	6.7
1871/80	8.0	1886/90	7.7	1891/900	7.1	1891/900	7.2
1881/90	7.4	1891/95	8.1				
1891/900	7.5	1896/900	7.8				
Norvegia		Belgia		Suedia		Irlanda	
1841/50	7.8	1841/50	6.8	1841/50	7.5	1864/70	5.2
1851/60	7.7	1851/60	7.4	1851/60	7.6	1871/80	4.7
1861/70	6.6	1861/70	7.5	1861/70	6.5	1881/90	4.3
1871/80	7.2	1871/80	7.3	1871/80	6.8	1891/900	4.8
1881/90	6.5	1881/90	7.0	1881/90	6.3		
1891/99	6.6	1891/900	7.9	1891/900	5.9		

Dacă analizăm precedentul tablou în ce privește România, vom constata că procentul a scăzut între anii 1861—1880. Dela 1880 a crescut spre a descrește între 1891—1900, epoca cind procentul de sporire al populației a fost mai mare. Aceasta dovedește că în ultimul deceniu numărul procentual al căsătoriilor la 1000 de locuitori a descreșcut. Creșterea populației nu-i coexistentă cu sporul căsătoriilor.

Să cercetăm din punctul de vedere al copiilor nelegitimi, anuarul statistic al României, care ne dă următoarele date relativ la această chestiune :

LA 100 DE NĂSCUȚI COPII NELEGITIMI

ANI	Comune urbane	Comune rurale	Tara întreagă
1893	12.6	5.4	6.5
1894	12.7	6.0	7.1
1895	14.2	6.8	7.9
1896	15.0	6.6	7.9
1897	14.6	6.5	7.3
1900	16.3	7.5	8.8
1901	17.9	2.4	9.3
1902	18.7	7.8	9.4

În comunele urbane între 1893—1902 procentul copiilor nelegitimi a crescut colosal. La țară mai puțin până la 1900, cind ajunge la 7,1, spre a descrește în 1901 la 2,4, iar în 1902 a se urca brusc la 7,8.

În țara întreagă coeficientul este în creștere. Concluzia fatală este că și din acest punct de vedere creșterea populației noastre nu dovedește progres al economiei noastre naționale.

În Germania media coeficientului copiilor nelegitimi între 1851—1870 crește până la 11,5; delă 1870—1905 merge scăzând până la 8,9—9,1 oscilind între aceste două procente. În tot cazul la 1870 se observă o scădere simțitoare, dovadă că sporul populației Germane este în legătură cu realul progres al acestei națiuni.

Mai vin în considerare și alți factori. Cu progresul, condițiile vieții s'au îmbunătățit, viața igienică mărește media anilor de viață a indivizilor, astfel că'n țările de cultură europeană se observă un procent mai mic la morți. Excedentul populației nu-i compus numai din plusul nașterilor asupra morților, ci și din micul număr al morților. Acest fapt dovedește progres real.

Spre a învedera cele spuse vom face o comparație între Germania și noi în ce privește împărțirea populației după etate :

<i>Germania</i>		<i>România</i>	
Anii	Procent	Anii	Procent
1—10	24.75	1—20	49.36
10—21	21.61	21—40	28.25
21—45	33.77	41—70	19.84
45—70	17.43		

Pe cînd în Germania majoritatea populației este formată din indivizi între 21—70 ani cu un procent de 51,20, în România majoritatea populației este formată din indivizi între 1—20 ani cu un procent de 49,36.

La noi condițiunile neigienice ale vieții celor mulți, lupta grea pentru agonisirea vieții zilnice, fac pe om să trăiască mai puțin ca în Germania. De aceea procentul populației pînă la 20 ani este la noi mai mare decît în Germania.

Concluzia generală din cele precedente va fi :

Creșterea populației noastre nu-i coexistentă cu progresul real economic, este consecința unei tendințe normale a popoarelor, și nu-i îndreptățit a crede că marea masă a populației noastre, fiindcă coeficientul de creștere este mare, trăiește în belșug și igienic.

Berlin 5/2—1908

C. Moteanu

IELELE

Cătindu-i pășune,
Mină ciobănașul
Turma, pe imașul
Ielelor nebune.

Păștea, pe răcoare,
Turma lui de oi
Frunză de trifoi,
Ierburi date 'n floare.

Și-acum, — cînd ciobanul
Din fluer de soc
Cîntă mai cu foc,
Mărindu-și aleanul, —

De ce-și tae cîntul,
Și ce mi-ți vedea?
Trei Iele abea
De calcă pămîntul,

Trei vesele fete. —
Cu briul descins,
Cu cite-un aprins
Mac roșu în plete —,

În juru-i tustrele
Rotescu-se 'n zbor...
Dar încetișor
Cad genele grele

Și-adoarme păstorul
De-al macilor joc,
Virtej ca de foc,
Supt ucigătorul

Suris de fecioară...
Trec, roată, sclipiri
De negre priviri
Și-i zboară 'n jur, zboară.....

* * *

Și eri l'adormiră...

Pe pajiștea 'n floare,
Un cîrd de mioare
Acum se răsîră —

Și iarăși nebune
Trei Iele răsar,
Cu ochii de jar,
Frumoase minune ;

Trei vesele fete,
Cu briul descins,
Cu cite-un aprins
Mac roșu în plete ; —

Și fac un ocol
De-l prind la mijloc.
Le tremură'n joc
Bogat sinul gol;

Pe guri pătimașul
Sărut licări...
Dar, fulger, porni,
Din loc, ciobănașul

Spre una din fete:
Un șoim pe-o răsură!
Si macul i-l fură,
I-l zmulge din plete.

O spaimă de-o clipă
În inima lor—
Și două, în zbor,
Grăbesc din aripă.

* * *

Scoboară colnicul
Turma de mioare;
Merge, pe 'nserare,
În frunte voinicului;

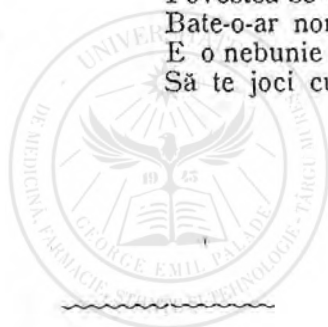
Rid de bucurie
Ochii luminoși:
Arde macul roș,
Prins la pălărie.

Vine, rușinată,
Copila în urmă—
Și-apoi alba turmă
Valuri adunată.

* * *

Povestea se știe,
Bate-o-ar norocul:
E o nebunie
Să te joci cu focul!

A. Stavri

Datorii Uitate

Fragment

(Urmare)

Departe, tocmai lângă debarcader, rezemată de fundul magaziiilor de cereale, se afla cafeneaua lui Osman. O lădiță de lemn văpsită în roșiu, cu o semilună albă pe capac, citeva scaunele șchioape, înalte numai de patru degete dela pământ, și, afară, sub cerul liber, un samovar de tinichia în care clocotea toată ziua apă limpede de Dunăre, pentru liertul cafelelor—asta era toată zestrea cafenelei din port. Osman, un turc bătrîn, cu barba deasă și albă ca fuiorul de lînă, veșnic în genunchi în fața samovarului, tăcut și grav, își făcea serviciul cu sfințenia unui patriarh în fața altarului.

Aci așteptau călătorii sosirea și plecarea vaporeșului local, și tot aci era locul de întîlnire al funcționarilor din port. Cafeaua era eftină: cinci bani ceașca și zece filigeanul; serviciul foarte cinstit, dar cam agale; cit despre curățenie, Osman reușise a face pe toți mușterii să creadă că iese cafeaua tare și gustoasă, dacă nu spală ibricile. Ca și la cafelele din Stambul, ibricile lui Osman aveau prinsă un fel de coajă groasă de cafea impletită.

Colțul acesta din port era minunat; anume parcă ales ca loc de adunare pentru autoritățile portului, mai cu samă în toiul verii, cînd arșița soarelui dogorea birourile așa de tare, că bieții funcționari se întindeau a lene moleșiți pe scaunele care-i frigeau. Atuncia cînd simțeau că nu mai pot lupta în fața condițiilor prăfuite și s'gata să cadă biruiți de somn și de căldură, căci brațele moi ca ciara nu mai puteau purta condeele grele ca plumbul, atunci ieșea unul cite unul să mai răsufle aer curat, pe malul apei. Și aci se întilneau cu toții la umbră, cu batiștele înfășurate în locul gulerelor scrobite, bucurîndu-se de adăpostul acesta bine-cuvîntat. Din sus de pe Dunăre, mai în totdeauna bătea un vînt ușor în adieri dulci și răcoroase, mîngiînd frunțile asudate ale celor veniți acolo, ca să-și uite amarul muncii în citeva momente de liniște și de odihnă.

E foarte drept că în fiecare zi momentele acestea se prelungeau cam mult, dar vremea se scurgea ușor, pe nesimțite, în

palavre, discuții și *tufas*, pe cind se *tratau reciproc* cu gingirii dulci sau cu limonade gazoase ținute de Osman la gheață.

Din colțul acesta se desfășura întreaga viață și mișcare a portului. Era totul supt ochii lor: sosirea vaporului, inspecția șefilor. Orice întâmplare neprevăzută îi găsea în picioare la posturi, gata în totdeauna. Și pentru ca nu cumva serviciul să sufere prin asta, mulți își aduceau registrele acolo, așa că toți erau cu ochii și cu gîndul mereu la datoria serviciului lor.

Aci, în fiecare dimineață, în jurul samovarului lui Osman, se punea la cale soarta întregii stări politice și economice a orașului, a porturilor, a țării, și, am putea zice, chiar a mai multor țări din Europa, căci Trandafir Ionescu, agentul vamal, în fiecare zi citea *Universul* cu glas tare; și ceasuri întregi se comentau de cătră toți cei adunați fiecă informație și telegramă din țară și din străinătate. Iar cel puțin odată pe săptămîină, se discuta chiar și asupra celorlalte continente vechi și nouă, căci d. Cristea, secretarul căpitaniei portului, era un vechiu și pasionat cititor al *Ziurului Călătoriilor*. Din descriția Tibetului sau povestirea strangulatorilor din Bengal, el potrivea totdeauna cite ceva pentru a-și îmbogăți istorisirea *voiajurilor* sale în Orient, întreprinse pe cind era sergent major în marina militară.

Dar tot aci, în fața lui Osman, care părea mut și surd la tot ce se întimpla în jurul samovarului său, se fierbeau patimi omenești, ambiție, invidie, ură și interese; aci se urzeau intrigile și răsbunările partidelor care se formau în port,—păcatele omnirii pururea vor încolți în orice petic de pămînt, pe care se va hrăni o populație mai mare decît doi oameni.

Cea din urmă și cea mai puternică *cualiție* era alcătuită din toate autoritățile portului. Ura și vechile lupte dintre partide se uitaseră și toți își daseră mina pentru a lupta cu puteri unite împotriva dușmanului comun, care nu era altul decît noul comisar din port „*acel înfunurat, care făcea pe grozavul, mergînd cu uasul pe sus, ca un ministru*”.

Petre Corbu înainte de a se hotărî să plece la prefectura, ca să ceară biletele de drum pentru veterani, se îndreptă spre cafeneaua lui Osman. De mai multe ori văzuse adunați acolo funcționarii din port.

De departe se zărea un grup strînse în jurul samovarului; ca de obicei, se ceteau jurnalele de dimineață.

După formele și culorile șepcilor, Corbu căuta să-și dea samă de autoritățile care se găseau strînse împreună.

Cel dintăiu, pe care l'a cunoscut, după șapca lui roșie, a fost șeful haltei din port; unul cu o șapcă neagră de marină cu șnur auriu era secretarul căpitaniei portului; altul cu o șapcă mai înaltă cu șnur de argint era agentul Navației fluviale Romîne (N. F. R.); agentul vamal avea o șapcă mică lustruită și cu o bandă verde; pe alți doi cu bande albăstrii la șepci nu i-a putut cunoaște decît de aproape, cind a văzut la unul S. H.—pi-

cherul serviciului hidraulic și la cellalt doi pești brodați cu fir de aur—era revizorul dela pescărie.

— Buna ziua, domnilor ! și Corbu se îndreptă cătră funcționarul căilor ferate.

— Mă rog, ce dorește domnul ?

Dupăce îi lămuri împrejurarea cu veteranii, Corbu termină întrebînd dacă nu s'ar putea ca nenorociții aceștia să fie transportați cu trenul fără plată, căci, după cît se știe, sînt chiar ordine la calea ferată pentru a înlesni transportul veteranilor.

— A!... vă înșelați, domnule. Direcția a dat bilete de favoare numai din țară în Dobrogea, iar nicidecum vice-versa—și un zîmbet de ușoară ironie alunecă pe buzele amplotiatului cheferist.

— Ei bine, dar în cazul ăsta ce-i de făcut ?

— Treaba Direcției, dacă o vrea să le dea bilete, n'are decît să le dea; știu că n'o să le dau eu din punga mea. Dar vă pot asigura că nici Direcția n'o să le dea, căci e sătulă până în gît de buclucurile și incurcătura ce s'a făcut pe linie cu vagoanele de marfă, tocmai acum cînd țipă gazetele că-i lipsă de vagoane.

— Până s'o lămuri lucrurile, nu se poate să-i lăsați să doarmă aci în magazie ?

— Apoi asta nu-i magazia noastră, e a Serviciului Hidraulic—și arată cu mîna cătră picherul din port.

De la locurile lor, de pe scăunașele joase așezate în cerc, funcționarii portului cătau pe furiș spre Corbu, măsurîndu-l pentru a vedea *cu cine au de-a face*.

— Magazia e construită de noi, dar am dat-o în *exploatare* la Navigația Fluvială, zise picherul, arătînd cătră agentul Navigației.

— Cum vă inchipuiți una ca asta, să băgăm ațiția oameni străini în magazie ? Avem *colete*, marfă de mii de lei, răspundere mare, domnule. Nu vedeți că nu putem lipsi nici un minut de la birou ? termină agentul, care se și sculă gata să plece.

— Ei bine, dar puteți lăsa oamenii ăștia sub cerul liber ? Au copii mici și noaptea e rece, timpul mereu ploios. Cum o să stea afară pe cheu ?

-- Apoi noi, căpitănia portului, nu le permitem staționarea nici pe cheu. Nu admit să'mi incurce mie operațiile din port, zise liniștit, dar hotărit, secretarul căpităniei.

— Bine, dar le-a permis debarcarea domnul comisar al portului.

Secretarul se schimbă deodată la față, furios se sculă în picioare de pe scăunașul lui din colț. Toți ceilalți funcționari îl imitară.—Corbul, fără să știe, pusese degetul pe rană.

— Nu are drept d. comisar ca să dea permisiile de astea. He!... ce crede dumnealui că e suveran în port ? Dacă-i pe asta, apoi noi facem poliția aci în raza portului, dumnealui are numai controlul pasagerilor și nimic mai mult. Articolul 103 din Legea Porturilor nu permite depunerea pe cheu a mărfurilor de

orice natură mai mult de 24 de ore. Dacă merge treaba pe ambiție, să vedem care-i mai tare, și d. secretar, roș de minie, își azvirli cit colo țigara stinsă și începu a se plimba tulburat. Pe cind își indesa pumnii în fundul buzunarelor, fruntea i se increțea în căutarea mijloacelor tactice pentru un nou plan de luptă.

Agentul Navigației se amestecă din nou în vorbă.

— Legea nu-i dă drept comisarului decit să pue viza pașapoartelor; atita are el în port, alta nu. Credeți că poate el să facă așa favoruri după chef, mai cu samă că țărani ai ăștia sînt foarte îndărătnici... Mă rog de ce au venit pe Dunăre în caicul turcului și n'au luat vapoarașul statului?

Corbu începuse a se neliniști.

— Dar bine, domnule, nu-i vezi în ce hal sînt săracii, că n'au nici eu ce să-și cumpere pine.

— He!.. dumneata parcă îi cunoști? Așa se milogesc ei. Da turcului n'a trebuit să-i plătească? Așa sînt nărăviți; ori merg pe gratis, ori plătesc la barcagii greci și turci. Dai un ban, doi mai mult, dar știi că mergi în caltea cu vapor rominesc..... adică de ce să nu ciștige statul?... degiaba a făcut statul vapoare? Dar zi mai bine că așa e Românul al dracului, domnule, că banul lui, mult-puțin cit are, îl dă tot străinului, care se îmbogățește în țara rominească. Și statul, săracul, se înglodează în datorii în străinătate.

Agentul vamal, care stase mai de o parte bindu-și cafeaua în liniște, se apropie vorbind politicos dar rece:

— Pardon, domnule. Scuzați, dar acești oameni, la care d. comisar, de la sine le-a permis să debarce, nu și-au făcut nici formalitățile vamale.

— Cum, ce fel de formalități, cind vin din Dobrogea? Acolo nu-i tot țara rominească?..

— A!.... scuzați, vă rog, domnule, dar avem legea înainte de toate. Așa cere datoria, că dacă vine pe Dunăre, ori cu ce ar fi, marfă sau bagaje, din Dobrogea, trebuie să-și facă *permisul* de debarcare și să plătească taxa; mă rog toate formalitățile, după cum zice legea. Care va să zică, eu vama, cum vrei d-ta să știu, cum și ce fel vin oamenii ăștia și ce aduc cu ei? Și statul pentru asta se chiamă că ne plătește, ca să facem un control cit se poate de sever.

Corbu, care simțea că nu se mai poate stăpîni, îi răspunse răstit:

— Mă rog, cit trebuie să plătească? D-ta n'ai decit să-ți faci formalitățile, taxe, amendele... ce vrei, și spune cit face peste tot; plătesc eu acuma chiar, numai să lăsați oamenii în pace.

Agentul vamal supărat, dar încă stăpîn pe sine, zmunci creionul albastru de după ureche și un registru din lădița-cafenea a lui Osman. Mindru și sigur, cu sprincenele puțin încruntate, îl privi drept în față și îi puse întrebarea într'un chip poruncitor:

— Cum vă numiți, și ce profesiune aveți D-voastră?

— Petre Corbu, profesor.

— A!... sinteți dela Liceu?—și într'o clipă sprincenele agentului vamal se descrețiră, iar fața i se lumină de un zîmbet binevoitor.

Ușor, așeză iar creionul la locul său după ureche, și pe cînd inorcea registrul pe-o parte și pe alta fără a-i găsi loc, se incerca într'un chip dulce să lege iarăși vorba.

— Vrea să zică d-voastră sinteți d. Corbu dela liceu.... imi pare bine, iaca n'am avut onoare pînă acuma.... am și cu un băiat acolo, pe Tică, ti într'a doua gimnazială.... Tică Ionescu, unul scurticel, așa negricios.... ci-că la franțuzește merge mai greu, dar e tare silitor altfel.... dă, ce să zic?... mă-sa ținea să-l dea la meserii, dar eu zic, oi face ce-oi face, să știu că rup din bucățica dela gură, dar tot îl dau la liceu, că dacă are băiatul talent la carte, de ce să-l las? Și d. Trandafir Ionescu, surizător, se aplecă așezînd două scăunașe mai deoparte—Scuzați, vă rog, imi faceți onoarea să gustați o cafea neagră: e mare meșter turcul ăsta. Efendi, două filigiane cu caimac.... n'aveți idee ce tare e ăsta in cafele turcești.

Corbul, neștiind cum să scape mai curînd, băgă mina in buzunar și zise scurt:

— Cit spuneati că trebuie să plătesc pentru formalități?

— A!.... nu-i nevoie, ca ce să mai plătiți dumneavoastră?... Unde se poate, facem și noi cite un bine personal....

— Mă rog, eu n'am nevoie ca să-mi faceți nici un bine.

— Scuzați, vă rog, nu este nevoie să plătiți.... ce-are de-a face?... dacă dv. veniți și ne declarați in persoană că-i cunoașteți pe oamenii ăștia, cum, și de unde vin, asta ne este prea de ajuns.

Și după plecarea lui Petru Corbu la prefectură, încă vre-o două ore, autoritățile din port au mai rămas acolo ca să discute *cazul* și să ia măsurile cuvenite față de noua *mişelie* făcută de comisarul portului.

Abia ajunse Corbu in dreptul vămii, cînd îi sosi din urmă Bădița Sandu, care venise fugînd într'un suflet.

— Amu, de alt bucluc am dat.... ci-că să nu ne urnim de-acolo pînă ce n'a veni la inspecție.... ista.... doftorul de vaci.

— Cum? de ce? nu v'a spus?

— Poi de unde să spue, dar imi dau și eu cu ideia că poate a fi boală in Dobrogea, și de aceia nu lasă să treacă dincoace nici o vită nevăzută.

Și Corbu, care se oprise in loc, dupăce se uită la ceas, îi zise hotărît:

— Lasă-i așa, cu ăștia nu mai slirșim. Hai, bădiță, și d-la la prefectură.

Pe drum, tăcut, cu ochii in jos, mergea din ce in ce mai iute, parcă anume să nu dea pas minții nimic să mai gîndească. Avea un fel de teamă de o judecată chinuitoare, căci o simțea cum se inchiagă din zbuciumul de gînduri ce i se incrușiau prin minte.

Fără a-și da samă, mărea pașii din ce în ce mai mult, și uneori se întorcea către bătrînul ce nu mergea alături de el și se ținea tot la un pas în urmă.

— Hai mai iute, bădiță, că-i tirziu.

— Haide, hai, că doar merg eu într'o nădejde.

Cînd au ajuns în poarta prefecturii, bădița Sandu întrebă îngrijat :

— Oare ne-a da? Ha... ce zici?

— Sigur că trebue să vă dea.

— Da oare de ce n'o vrut ceia din port să ne dea. Nădejdea de-amu îi la prefectu, că să chiamă că tot el îi mai mare. Iștia din poliție sînt mai cînoși, că cel care îi boer adevărat îi mai bun la inimă.

Pe sala întunecoasă și goală un ușier îi ajunsese din urmă.

— He l... încotro ai luat'o așa repede, moșule?

— E cu mine, căutam pe d. prefect, îi răspunse Corbu, oprindu-se în dreptul unei uși.

— D. prefect nu-i aici, dar puteți vorbi cu d. director al prefecturii. Dați-mi cartea d-voastră că așa-i ordinul... altfel vine și prostime multă.

Pe cînd Corbu își căuta prin buzunare o carte de vizită, bădița Sandu, care își pusese căciula jos lingă ușă, scotocind prin sin își scoase o legăturică în care avea învechite în cirpe cele trei decorații și un vray de petice de hirtie îngălbenite.

— Iaca, poate să facă trebuință și acestea.

— Nu-i nevoie; așteaptă-mă aici; și Petre Corbu intră în biroul directorului.

— A l... Salutare onorabile, cu ce ocazie pe la noi? îi strigă Stelică Hincu de după o movilă de dosare. În redingota lui ce strălucea de lustruită, omul acesta uscățiv, avea o figură ciudată cu ochii mici și verzi, care-i jucau în cap prin sticlele ochelariilor, cu niște fire de mustăți roșii, țapoase și rare, parcă mîncate de molii—era una din acele ființe a căror vîrstă nu poți s'o gi-cești.

— Il căutam pe d. prefect, am să-i fac o rugăminte.

— E dus la București, dar vine cu trenul de amiază, că avem desară balul funcționarilor. Apropo, bine că te-am prins. Ne faci onoarea?—și directorul îi întinse un bilet de bal.

Corbu voi să se opue murmurînd ceva nelegat și fără hotărîre.

— Nu.... nu cred, n'o să pot veni...

— Ei ce-i cu aia, cine te obligă să vii, n'are a face.... știi, e chestia de o faptă caritabilă, e pentru mărirea fondului filantropic al societății. Dar nu mi-ai spus afacerea cu rugăminte. Ce dracu, doar putem și noi ceva în prefectura asta,—și directorul iar începu numărătorea teancului de bilete roșii.

— Au venit în port niște veterani din Dobrogea și vor să se întoarcă înapoi la locul lor în Bacău.

Sînt prăpădiți de tot, nu mai au nici bani de drum nici de

hrană. Nu s-ar putea ca prefectura să le dea niște bilete pentru tren ?

— A !... Imposibil, drăguță, că noi n'avem bilete. Dispoziția ministerului e ca să libereze bilete din țară în Dobrogea, iar contrar nu, imposibil.

— Ei bine, dar ce să facă oamenii ăștia ?

— Asta-mi place ! Să facă ce-au făcut și până acuma. De asta te îngrijești dumneata ? Ei nu ; că-i nostim, pe onoarea mea !... Așa sint cărturarii ăștia !—și directorul rizind zgomotos, îi mai întinse încă cinci bilete.

Comitez încă pe cinci, le desfăci pe la dascălii ceilalți. Nu, zău, că are să fie frumos, desară sintem siguri de reușită. Numai nițică răbdare, ascultă ici așiful.

Rar, cu glas tare și c'o intonație de discurs oficial, directorul inceptu a citi :

SOCIETATEA FUNCȚIONARILOR PUBLICI

Cu ocazia împlinirii unui an de la fondare și pentru mărirea fondului ei filantropic va da un

SPLENDID BAL

cu Muzica Regimentului de Infanterie

Salonul va fi fermecător decorat stil Venețian și luminat *a giorno* rezervindu-se astfel publicului cele mai frumoase și amuzante surprize.

Comitetul de organizare făcînd numeroase sacrificii pentru ca să rămie un suvenir neșters pentru toți care vor lua parte, pe lângă celelalte surprize va aranja în sara balului o „*Luptă Amuzantă*” cu confete și serpentine între Cavaleri și Domnișoare.

Pentru ca modul de petrecere să întrecă toate așteptările, și distracțiile să nu mai contenească, la oara 12, fix, din noapte se va proclama prin vot secret „*Regina Balului*”, căreia îi se va decerne de cătră societate un frumos coșuleț cu flori ca cadou.

Un cavaler 2 lei, o damă 3 lei

Familie compusă din un cavaler și două dame 5 lei

Ținuta cuviincioasă e de dorit

Pentru cavaleri va fi cea de bal (retingot), iar pentru Domnișoare mai cu samă e de dorit

Costumul Național

— Eu am ținut să punem costumul național. Știi, e mai frumos decît cu falbaralele cele franțuzești. Nu trebuie să ne fie rușine de portul nostru țărănesc. La orice ocazie trebuie să fim mai patrioți. Nu-i așa, spune sincer dacă n'am dreptate ?

Petre Corbu, în starea de spirit în care se găsea, nu putu să răspundă la întrebarea care îl strîmtoara decît prin citeva cuvinte fără șir :

— Da... sigur... natural...—și deodată își reveni în fire.

— Domnule director, dar ce-i de făcut cu nenorociții ceia? Cred că n'o să-i lăsați așa. N'au nici unde să se adăpostească, nici mâncare. Ceva, insfirșit, trebuie să faceți, de ce nu dați o telegramă la Ministerul de Interne să vă trimită niște bilete de drum de fer?

— Ha!... Ha!... ce copil ești! Poi ne vine peste trei săptămîni. Se cunoaște că ești om de carte, filozof de cabinet; n'ai fost în administrație, nu ești hirsit pe aci, ca să știi tot mecanismul.

Imi pare rău că te bagi în lucrurile-astea, zău, imi pare rău. De asta porți grija d-ta, că ce-or să facă ăia; cînd ai ști ce ne-az tragem noi cu dinșii! Ascultă-mă pe mine... lasă-i în pace... ce-ți pasă d'umitale? ăsta-i cel mai bun lucru. Niciodată nu trebuie să te bagi singur, crede-mă pe mine că am îmbătrînit în administrație, în d'al de astea. Dacă ții numaidecît, vorbește-i prefectului sau primarului. Dar nu face pentru d-ta ca să te bagi în lucruri de astea, zău nu face... ascultă-mă pe mine.

Tochmai în capătul scării bădița Sandu încercă să întrebe:

— Oare ne dă, ha!... ce zici?

— Da sigur că trebuie să vă dea; nu-i prefectul aici și directorul n'are bilete la el; mergem acum la primărie, îi răspunse Petre Corbu, cătînd preocupat în jos.

— Stai nu mai sui scările degiaba, au șters'o toți de la birouri înainte de 12, zise Iuliu Dudescu, un avocat tînăr, care se întîlnise cu Petre Corbu în ușa primăriei.

— Ai vre-o treabă cu unchiul? și observînd că Petre nu înțelege întrebarea, Dudescu îi explică.

— Așa-i spunem noi primarului: „unchiul Nae“ și, de cînd cu furnitura pentru pavarea orașului, i s'a mai adăugat și numele de *Bazalt*.

— Aș vrea să-i vorbesc într'o afacere, nu știu unde l-aș găsi, îi spuse Corbu îngrijat.

— A!... dacă ai ceva urgent, trebuie să-l prinzi acum. că dacă o apuca să între în *conclav*, cum e obiceiul, nu mai apare decît după patruzeci și opt de ore. Hai cu mine, e ora aperitivelor; îl găsim la băcănă din colț, la Tase sau, cum îi zice el, la *biblioteca* din centru.

Și pleară amîndoi alături pe strada mare. În urma lor mai departe venia și bădița Sandu încet, șchiopătînd. Corbu mergea tăcut și chinuit de gînduri, Dudescu era vesel și radios, repurtase o victorie strălucită la judecătoria împotriva unui adversar politic, și nu putea să-și mai potolească pofta de vorbă.

— Vra să zică nu-l cunoști pe unchiul?

— Ba da, îl cunosc, dar puțin.

— A!... n'ai idee ce tip nostim și original. Cînd îl vezi așa scurt și gras, cu burta lui de arhimandrit, ai zice că-i tipul burghezului respectabil, părintele comunei. Cînd colo el e cel mai

rafinat boem, mă rog artist în viață, ce mai vrei! chefurile și le face cu tabiet și în papuci acasă, patruzeci și opt de ore stă în conclav și vardistul la poartă ca să nu-l supere nimeni.

Altfel e un om admirabil și de spirit. Are o bibliotecă plină de sticle în loc de cărți, și pe etichete scrie numele autorilor de drept: Mourlon, Demangeat... A!... e nostim să-l vezi la el acasă.

Cind intrau pe ușa băcăniei, se auzi un glas puternic din fundul sălii:

— Iaca și pisălogul de Dudescu.

În fund, în jurul mesei încărcate cu gustări, se aflau la țuică primarul, inginerul comunii și căpitanul de jandarmi rurali.

— E!... crai nou,—incepu vesel și zgomotos primarul la vederea lui Corbu—au început și dascălii de la liceu să mai consulte biblioteca noastră; era de dorit, domnilor! Se poate tocmai intelectualii să trăiască într'o ignoranță complectă? Ionică, adă cinci volume din autorii cei mai vechi. Domnul Corbu, ca profesor de istorie, trebuie să-și dea părerea asupra autorilor din antichitate; eu vă declar de la început, că am o pasiune pentru clasici, îi sorb, nu-i gust.

— Nu, eu nu beau... nu pot... zău, nici nu am vreme, venisem numai să vă fac o rugăminte,—încercă să spue Petre Corbu, îngrozit parcă de incurcătura în care intrase.

— Nu ascult nici o rugăminte înainte de a-ți da părerea asupra acestui autor,—și primarul făcea un haz nespus, rizind așa de tare că-i tremura pintecele, iar ochii lui mici abia se mai vedeau licărind, îngropați cu totul în grăsimea obrajilor.

Până să aducă Ionică paharele, inginerul se apucă iar să-și explice planul, schițând cu creionul pe masa de marmoră albă. Era vorba de parada de la 10 Maiu, pentru care se luau măsuri din vreme, căci avea să se facă ceva deosebit anul acesta în ciuda opoziției locale. Anul trecut la 10 Maiu, sub fostul regim, se întâmplase în oraș un scandal unic în felul său. Fostul prefect se certase cu generalul comandant al garnizoanei, și acesta după Te-Deum, în ultimul moment, a schimbat locul defilării: pe cind prefectul, autoritățile, damele și tot poporul așteptau pe bulevard unde se construiseră tribunele, generalul, numai cu statul său major, a primit defilarea în celălalt capăt al orașului, spre gară.

S'a vorbit mult asupra acestei nenorocite afaceri, care a învrăjbit lumea civilă și militară. Până în ziua de azi, de și pacea s'a încheiat cu mutarea generalului și schimbarea prefectului, totuși părerile sînt deosebite, și orașul se găsește împărțit în două tabere: unii care susțin că prefectul e mai mare, și alții că mai mare e generalul, comandantul garnizoanei.

— Bravo, inginerule! nu degiaba umbli cu figuri în text, zise primarul privind cu admirație la schița tribunelor.

— Ei nu!... cind vă spui că anul ăsta o facem lată, ca să plesnească amicil ispravnic de anul trecut, care mi-o făcură fiartă. Așa!... la mijloc estrada autorităților, un spațiu gol pen-

tru generalu și statul major—sigur că o să fie toți călări—in față muzica, la dreapta tribuna damelor, la stînga tribuna militară. Mă rog, cînd vă spun că o facem ca la București! O să vorbim cu revizorul pentru micii dorobanți.

— Splendid ar fi să aduceți și pe veteranii din județ, adică de ce să nu defileze și ei, dacă e așa?—zise căpitanul de jandarmi, trîntind cu pumnul în minerul săbiei așa de tare, încît teaca se izbi cu zgomot de un butoiu cu masline.

— O idee genială, pentru care ți se va aduce mulțumiri în public—adaugă primarul rîzînd cu hohot—mă rog, tot complect ca la București.... ca ce provincia să rămie mai pe jos decît pătala?

Petre Corbu, care ascultase tăcut, măsurîndu-i pe fiecare în parte, crezu momentul potrivit:

— Tocmai aveam să vă rog pentru niște veterani care au sosit azi în port. Vor să se întoarcă din Dobrogea la locul lor în Bacău. Au isprăvit banii de drum, n'au nici de mincare.... nu s'ar putea face ceva? Mi se pare că primăria are și un fond de ajutor pentru cazuri de felul acesta.

— Poi bine, onorabile, dar știi că ești slab în materie de fonduri—începu primarul grav și glumeț totdeodată—eu, părintele acestei comuni, abia pot indestula pe copiii legitimi, dar să mă mai îngrijesc și de soarta celor orfani sau abandonafi!.... ba nu, zău, judecă drept!.... Ionică, bibliotecarul, mai dă-ne încă cinci volume tot de acelaș autor.

— Eu trebuie să plec,—și Corbu puse mina pe pălărie, dar primarul îl și cuprinse de mijloc.

— Nu te las fără să bem încă un rînd. Asta însemnă că te-ai supărat pe mine; eu sînt un om care n'am dușmani. Nu, zău, te rog chiar să mergi la prefect, știi el e cu daraveri de-astea. Ia de ici o bucățică de lacherdă, dacă nu iai însemnă că te-ai supărat pe mine, îmi pare rău, pe onoarea mea. E teribil, domnule, cu umanitarismul ăsta al dascălilor idealști!.... Ionică băete, ce idee ai tu despre umanitate?....

— Nu are în băcănie marfă de asta,—se grăbi căpitanul să răspundă în locul lui Ionică băiatul, care aștepta cu tava în mină, neștiind ce răspuns să dea.

Și Petre Corbu, aruncîndu-și ochii din întimplare spre ușă, tresări deodată: bădița Sandu, care așteptase smerit afară în stradă, neîndrăznind să intre în prăvălia plină de boeri, se încerca aplecîndu-se cu sfială, indoit dela mijloc, să privească în-năuntru. Într'o mină își ținea căciula, iar în cealaltă își strîngea legătura de cirpe, căci se gîndea și el că poate să facă trebuință decorațiile și hîrțile lui îngălbenite acolo unde era sigur că se vorbea și despre dînsul.

— Trebuie.... mă așteaptă, ingină Petre Corbu, răpezîndu-se spre ușă, pe cînd toți ceilalți, cu paharele în mină, cătau nedumeriți pe urma lui. În stradă, țînînd încă pălăria făcută ghem în mina stingă, se opri, cu capul gol, în fața bătrînului care aș-

tepta să-i vorbească. După ce își trecu mina dreaptă într-o înclăștare dureroasă pe frunte și pe ochi, îi zise încet, stăpînindu-se :

— Bădiță, întoarce-te și d-ta în port, așteaptă-mă acolo, că o să vin eu să vă aduc răspunsul... las că fac eu tot ce trebuie.

— Apoi așa ! așa om face !... om aștepta... dă... nu ni-i lăsa... că-i greu tare de străbătut pe-aici fără nimeni, între străini... și dac'a fi... te-om pomeni și noi și copiii... că dacă trăia și dascălul, D-zeu să-l ierte, se chiamă că se bucura și el... da vezi pe semne așa-i... de ce să zic și eu...—și bădița Sandu își inecă vorba într'un oftat adînc, în loc de a-și limpezi gîndul pe care-l avea în minte.

Clătînd din cap, își grămădi cu degetele lui noduroase legătura de cirpe, hirtii și decorații iarăș în sin, la locul lor. Și după ce își îndreptă la gît cămașa și sumanul, o porni la vale spre port, trăgînd încet, cu greutate, piciorul sting, rămas beteag din timpul războiului.

Iar Petre Corbu o luă și el la deal spre casă. Călcînd șovăitor, cu genunchii indoși, cu brațele moi, căzute 'n lungul trupului curbat, părea că urcă supt povara unei greutăți cu mult mai mare decît îl ajutau puterile să ducă.

Un grup de băeți zgomotoși veneau dinspre liceu. Sigur că are să-l salute.... și ca să nu răspundă, se abătu din drum cîntînd pe altă stradă. Un fel de teamă fără de înțeles îl chinuia amar, pe cînd mergea abătut cu ochii în pămînt, singur, să nu vadă pe nimeni și nimeni să nu-l vadă, nimeni să nu-l simtă... ar fi voit să treacă așa cum se strecoară o umbră.

Din cîte socoteli și planuri își făcuse în minte Petre Corbu, nu izbuti ca să îndeplinească nimic pînă la amiază. Dar era hotărît a'o ducă pînă la capăt. Avea să meargă la prefect, la polițaiu, să facă o listă de subscripție, și, dacă n'o putea, să-și ia leafa dela școală, are să se împrumute... în sfîrșit trebuie să găsească un mijloc de ajutor, și cit se poate de răpede, pentru nenorociții care-l așteptau în port, căci numai într'insul își puseră ei toată nădejdea.

Era ora trei cînd Corbu suia scările prefecturii. Incepuse a se plictisi măsurînd sala de așteptare și totuș ce politeță și bună-voință din partea prefectului, cînd l'a primit.

— A !... ce surpriză... poftim *colega*. Trebuie să știi că nu-mi uit nici odată breasla din care am ieșit, în totdeauna îmi face deosebită plăcere... Ia loc, te rog... ai să mă scuzi ; numai citeva minute să termin afacerea asta, și sînt cu totul al d-tale.

Prefectul se așeză la birou. În picioare, în fața lui, aștepta un inspector comunal cu teancul de hirtii la supțioară.

Petre Corbu caută a se îndepărta cit mai mult de birou, căci se temea să nu-i stinghirească dela lucru.

Din fund, de pe scaunul lui, cerceta tot cuprinsul acestei săli reci și impunătoare. O mobilă de birou greoaie, masivă ; jilțurile, îmbrăcate în marochin roșu, erau așa de mari că te afun-

dai cu totul în ele; în rame late aurite, portretele suveranilor și două tablouri mari: copii după Grigorescu. Jumătate din perețele din față era acoperit de o bibliotecă mare cu o înfățișare de catedrală, lucrare de artă—stejar sculptat—imitând un fel de stil românesc. Sub sticlele ușilor erau întinse niște pinze verzi, așa că nu se puteau vedea cărțile din rafturi. La un colț pinza era desprinsă și se putea zări un teanc de monitoare oficiale.

Privirea i se opri la biroul unde lucra prefectul. Ingropat în jilțul lui monumental, mindru și grav, prefectul impunea oarecum prin felul de a se prezenta. O figură mare pătrată, un păr aspru roșietic, tăiat scurt ca peria, mustățile scurte și răsucite, scoase de curind din bandaj, ciocul ascuțit îi acoperea bărbia rotundă; în ochii lui albaștri se cetea tărie, voință, încăpăținare. Un trup bine legat, chinuit parcă în redingota-i strimță, colțurile gulerului alb, prea înalt, se îngropau în gușa care începuse a se forma.

Petre Corbu neavînd ce face, căuta să-și dea samă de sfi-ala fără de rost pe care o simțea așteptînd în biroul acesta, în fața unui om care nu-i era străin.

Pe Jean Stroescu îl cunoștea foarte de multă vreme, din Universitate, pe cînd toți îl cunoșteau sub numele de Ioan al Stroii, de loc din comuna Netoșii de Jos din județul Teleorman. Făcuse seminarul și, în loc să-și urmeze meseria începută, se înscrisese la litere. Dar pentru că i se păruse și aci un cîmp prea mic de acțiune, făcuse și dreptul. Sănătos, muncitor și calculat, izbutise a băga în buzunar deodată două diplome de licență. În totdeauna trecuse victorios prin toate cotiturile și piedicile puse în calea vieții studentești.

Puțini erau acei care îl cunoșteau bine; tot se găseau unii care, pe șoptite, îi ziceau: *Echilibristul*.

Ca profesor în provincie, n'a stat decît trei ani, după ce trecuse cu nerăbdare prin toate culorile, își găsise în urmă o aripă protectoare.

În schimbul serviciilor aduse partidului, îl băgase și pe el în cameră, odată cu o întreagă *pleiadă* de talente tinere, ridicate din popor.

După doi ani, nu se știe prin ce împrejurări, făcuse o partidă strălucită—o văduvă bogată a unui senator mort de apoplexie.

Se lăsase de dascălie și făcea numai advocatură și politică. La venirea partidului său din nou la putere, i se dase pe mină întreaga situație a județului.

Și Petre Corbu, cum sta deoparte, urmărind din colțul lui mișcărilor prefectului, se încercă să surprindă în trăsăturile feței urmele vechi, regăsind în nuanțe chipul acela așa cum îl văzuse pentru întâia dată. Își amintea bine de el: era cu vre-o doi ani mai vechiu în facultate... parcă îl vedea: deșirat, cam îndoit, cu părul dat în sus, cu figura mare și numai citeva fire de mustăți, iar un puf neras îi umbrea fălcile late.

L'a întilnit întia dată într'o căsuță tupilată... din infundă-

tura noroioasă în dosul hălei Traian, venise la un prieten să ceară un caet de note... acolo într'o singură cameră cu trei zeci de lei pe lună ședeau trei studenți la un loc... !cîtva timp mincase la acelaș birt—La Pirjoala ideală—in Șelari... era un grup mare de studenți săraci care mincau acolo... D. Nae Capama, patronul, scurt și gras, cu favoriții albi ca Franț Iosef...

Ce tip original era acest birtaș-bucătar!...

Și Corbu, c'un fel de mulțumire își opri gindurile asupra lui. Nu-l văzuse de multă vreme, până anul trecut, cînd l'a întâlnit în tren mergînd la Ploești să mai facă ceva încasări, după cum spunea el. Se lăsase de birt și, cu multă răbdare, urmărea datoriile vechi ale foștilor studenți.

Avea un carnet gros—*catalogul universității*, cum îi zicea el—finut la curent după Monitorul Oficial.

Acolo erau trecuți datormicii cu numărul meselor, anul, luna și ziua de cînd și până cînd aveau de plătit și, în dreptul fiecăruia, d. Nae scria pe rînd numirile care se făceau cu data, funcția și locul unde se află fiecare. Erau acolo înscrise citeva generații de profesori, magistrați, avocați, doctori, funcționari mici și mari—toată scara ierarhiei sociale într'o statistică desăvîrșită.

Carnetul lui domnu Nae Capama ar fi, desigur, un prețios document de cercetare pentru istoricii care ar căuta să pătrundă spiritul și prefacerea societății rominești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea... Și Petre Corbu începu să zîmbească la ideea ciudată care-i veni în minte: „Ce mutră ar face prefectul, dacă i-ar aminti că i-a văzut trecut, în carnetul nenorocit, numele și suma ce avea de achitat pentru mesele de la *Pirjoala Ideală* de acum vre-o opt ani în urmă?“...

Zbîrniitul tremurat al unei sonerii îl făcu să tresară. D. prefect, supărat, chemase pe registrator...

După o bătae sfoasă în ușa, registratorul intră indoindu-se de șale.—O figură veștedă, îmbătrînită înainte de vreme; un suris acru îi încreția buzele supțiri, pe cînd își încheia nasturii ja-chetei.

Făcuse de sigur vre-o greșală, ceva, la înregistrare, căci prefectul se încruntase privind hirtia ce o ținea în mînă.

— Ți-am spus domnule, să-ți bagi mîințele în cap... uită-te la număr... asta e pentru a treizecea oară...

— Nu sint eu vinovat, am spus lui d-nu șef că.... dar prefectul îi taie scurt vorba:

— Am terminat! și dupăce îi aruncă hirtia jos, făcu spre ușă cu mina un semn hotărîtor și stăpînit.

— Știam că-i o secătură, nu-i spuneam eu lui Vasilescu, cînd mă plictisea la alegeri cu protejații lui? și prefectul, parcă simțînd nevoia de a se explica, se întoarse cătră Corbu:

— E groaznic, monșer!... sint sătul până în git de politică.... De cînd crezi că lupt să scot politica din administrație în județul meu.... uite, citește ici: —și el arată mindru spre ușă.

Nu mai atunci Corbu văzu, lipit pe sticlă, un aviz pe care nu-l observase la intrare. Prefectul ceti rar și apăsat:

AVIS

Funcționarilor din acest serviciu le este absolut interzis de a recurge la intervenții exterioare, meritele lor proprii și interesele serviciului fiind, singure, bazele aprecierii șefilor lor. Orice fel de intervenții în acest fel constituiesc o notă rea pentru funcționarul respectiv....

— E! Nu-i clar?... spune?... ei bine, te desperează uneori, pe onoarea mea!—și prefectul se ridică din fotoliul în care șezuse infundat. Dupăce-și agăță degetele în răscoiala jiletcei, subțioară, scoțind pieptul înainte, bombat, făcu vreo cițiva pași largi în lungul camerei. Lingă fereastră, în dreptul lui Corbu, se opri:

He!... nu-ți inchipui, monșer,—incepu prefectul dindu-și capul pe spate și privind pe geam afară—nu știi cit am avut de luptat aci! Aveam adversari tari, politiciani vechi.... acum pot zice că sint aproape stăpin pe situație...

Dar nu-ai spus încă afacerea pentru care ai venit?

— Sint niște veterani care vin din Dobrogea....—și Corbu îi lămuri cazul, înșirind toată istoria pe care o mai repetase încă de cîteva ori în ziua aceia

— Chestiunea e mult mai dificilă decit ți-ai inchipui. Nu pricep de ce nu rămîn oamenii ăștia în Dobrogea. Guvernul face sacrificii colosale pentru dinșii, și ei nu vor să stea acolo. E de speriat, frate, cit e de ignorant și de îndărătnic țăranul nostru; nu, nu trebuie să ascundem defectele.

— Bine, dar nenorociții ăștia nu vezi că sint victimele administrației? se incercă să spue Petre Corbu. Prefectul însă îi tae vorba.

— Exagerații, monșer, dacă te-i potrive la toate pretențiile, apoi nu știu, zău, unde am ajunge.

Nu, nu, cu sentimentalism nu se poate face administrație. Voi, care nu faceți politică, aveți o mentalitate curioasă. Ministerul dă ordine severe pentru a inlesni mutarea și stabilirea veteranilor în Dobrogea, și eu să fac contrariul, să mă apuc să-i transport din Dobrogea înapoi, la locul lor!... Nu vezi că-i absolut imposibil? E absurd, monșer!...

Ce-ar zice prefectul de Constanța, care îmi dă telegramă să-i trimit înapoi?... și n'ai idee ce tip susceptibil... și-i foarte tare la centru.

— Ei bine, dar ce-i de făcut? O să-i lăsați așa să moară de foame?—și Petre Cerbu se sculă enervat de pe scaun.

— Dar până acum de ce n'au murit? Lasă-i, cum au mers până aici, merg și de-acum încolo. Nu le purta grija. Mai întâiu că nici nu sint oameni din județul meu, ce o să mă amestec eu în atribuțiile altora? Mă rog, dacă ții numai decit, o să dau ordin polițaiului ca să-ți dea concurs pentru o listă de subscripție. Dar cred că cel mai bun lucru ar fi să-i indemnii să se întoarcă înapoi. Dacă nu vor, atita pagubă. Las'că nici nu avem

bilete de drum, dar și dacă așa avea, își spun sincer că nu le-aș da, pentru că a-și lucra contra convingerilor mele.

Și prefectul începu a-și desfășura o întreagă teorie asupra colonizării Dobrogei după sistemul din antichitate al Romanilor; asupra drepturilor și naționalităților din această provincie, adevărat mozaic de rase; trecind apoi la mica și la marea proprietate, cultura intensivă și extensivă, pentru a sfârși tot cu chestia raselor — partea sa favorită, ca fost profesor de geografie, pe care o predase după noile metode.

Inspectorul comunal, care regula dosarele la birou, își ridicase capul, privindu-și cu admirație șeful. Iar Corbu, care la început ascultase și el, la urmă își pierde răbdarea; sta privind nedumerit la bustul lui Costache Rosetti, care părea că și-a întors capul ca să vadă mai bine și el pe prefect.

Statuia aceasta de teracotă își făcea, la prima vedere, o impresie stranie; cercetată mai de aproape, găseai pricina: fusese stricată și i se lipise gitul strîmb.

După ce se lămurii și asupra privirii lui Costache Rosetti, Corbu se găti să plece, iar prefectul înfierbîntat izbi cu pumnul în soneria de pe birou:

— Alecule, dă-mi pardesiul!

Cînd a ajuns Corbu la liceu, numai era decît directorul și încă doi profesori.

— Salutare, Corbule, da parcă n'ai curs azi, ce cauți pe aici?

— Venisem pentru leafă. Am mare nevoie de parale.

— He!... tocmai peste șese zile incasez mandatul.

Și după cîteva momente de șovăire, Corbu se hotărî să încerce:

— Mi-ai face un mare serviciu, dacă ai voi să-mi girezi o poliță.

— A!... îmi pare rău, dragă, că nu mă cunoști; apoi nu știu că eu din principiu nu dau giruri? În viața mea n'am iscălit o poliță. Îmi pare rău, dar mi-i imposibil, nici lui frate-meu nu-i girez, pe onoarea mea. Dar uite Tuduriu se ocupă cu daraveri de astea.

Sache Tuduriu, profesorul de matematici, era un om scurt, gras și roșu, care gîlbia într'una de osteneală, căci era în adevăr foarte activ. Avea atîtea ocupații, încît umbla toată ziua cu ușa din trăsurile primăriei, care îl aștepta la poartă până își făcea ora de clasă. Pe lângă slujba școlii, mai era și consilier comunal, director la o casă de economie și ajutor, membru în consiliul de administrație a băcăniei cooperative, și cultiva sistematic o vie din apropiere, pentru care primise medalie de aur la expoziția jubilară, căci prezintase cea mai frumoasă varietate de struguri din județ.

Tuduriu îl trase pe Corbu deoparte lângă fereastră. Și pe cînd îi vorbea încet, asigurîndu-l că va cerceta el... să-i facă un bine... știe el undeva într'un loc sigur... se pipăia prin buzunare:

necăjit că nu găsește ceia ce caută.—De obicei avea asupra lui cite o poliță în alb pentru orice întâmplare. Numai funcționari-lor și ofițerilor le găsea el bani, pentru alții străini niciodată nu putuse să facă rost de împrumuturi.

— Uite!... trece și d. prefect *Arivescu*—zise rîzînd Aurel Stamatîn, profesorul de franceză, care se oglindea în geamul celorlalte ferestre, răsucindu-și firele unei bărbuțe blonde frizate.

— Păcat că nu l'ați văzut ce poză avea în trăsură, e tipul clasic de arivist, parole d'honneur.

Stamatîn, care avea conducerea ziarului opoziției din localitate, își făcea o plăcere necăjînd pe director pe tema aceasta.

— Stroescu!, izbucni directorul, Stroescu! orice mi-ați spune d-voastră, e un om de resort; și-a pus în joc toate mijloacele ca să ajungă acolo unde rivnește oricare. El a triumfat în viață, a învins, a dovedit că e mai tare decît noi toți în lupta pentru traiu... Ce-mi vorbiți mie de scrupule, cinste, morală... mofhuri de idealisti impotenți!... Până cînd, mă rog, cutare loc în conducerea statului să-l ocupe vre-un ciocoiu bogat sau un imbecil cu pretenții, și nu un om de valoare, cu talent și calități reale.

Tocmai pentrucă Stroescu s'a ridicat de jos, cu drept cuvînt i se poate spune că e fiul meritelor sale. Ce!... țara n'are nevoie de talente tinere și viguroase?

De unde vrei să le ia, dacă nu de jos din popor?...

Și pe tema aceasta urmau discuții infierbîntate, nesfîrșite, în cancelaria liceului, între profesori, care de multe ori aduceau ca martori umbrele lui Darwin, Nietzsche și ale altor răposați cugetători, pentru a sprijini, cu teoriile lor, unele păreri care se desfășurau ciasuri întregi, chiar după sunarea clopotului de intrare în clasă.

De două ceasuri Petre Corbu se frămîntă pe scaun fără a putea prinde un moment de hotărîre. A băut două cafele și a fumat vre-o șese țigări. Venise la cafeneaua din centru—la clubul lui Sărdică, cum îi spuneau orașenii—pentru a vorbi polițaiului. El ar putea găsi vre-un adăpost și hrană veteranilor din port; sau, în tot cazul, ar aduna cițiva lei printr'o listă de subscripție.

Sala geme de lume, de fum și de zgomot. Strigăte în gura mare, ciocniri de bile și tacuri de bilearde, izbirea pietrelor de domino pe marmora meselor, rostogolirea zarurilor la jocul de table—un amestec de atitea zgomote deosebite, înecate în forfotul nesfîrșit și monoton al celor două lămpi mari—*sistem modern*—care slirîie întocmai ca două oale de fasole grasă puse la fiert.

Singur, dela masa lui din colț, Petre Corbu urmărește toate mișcările polițaiului, care joacă pocher cu doi necunoscuți la masa din față.

Din cînd în cînd capul acela chel, rotund și lustruit dispare învăluit în norii de fum de tutun. Și cînd fumul subțiat se risipește, îi apare iarăș deslușit figura șefului poliției locale: obra-

jii plini și fălcile mari, ochii mici și reși, și sub nasul scurt cu nările lărgite o păreche strașnică de musteți sure și afumate. Șeful pare a fi un jucător foarte calculat; cugetă adinc în fața problemelor jocului, stringe crunt din sprincene la fiecare carte aruncată pe masă. Pentru a recăpăta puteri nouă, soarbe setos dintr'o veche țigaretă cu un capăt de chihlibar cit nuca de mare— „o giuvaeră foarte antică, suvenir de cind cu anchetarea crimei grecilor din port“, le spunea el celor care-i admirau această piesă vrednică de muzeul de antichități.

Petre Corbu nu îndrăznește se intrerupă jocul,—are să aștepte, își zicea el în gând, momentul potrivit, cind s'o termina partida și s'o face cărțile din nou... are să-i explice cazul, așa ca să-l miște, să-l facă să se intereseze... și mai la urmă e chiar dator, în slujba lui, să se îngrijească de soarta acestor nenorociți... e cel mai în măsură să meargă cu lista, cunoaște pe toți din sală... ce Dumnezeu! tot trebuie să se stringă ceva dintr'atita lume... un pic de inimă numai și... oricum nu poți lăsa nici un cine să piară de foame afară în ploae...

Hotărit cere o foaie de hirtie și scrie cu litere mari: „Listă de subscripție pentru ajutorul celor trei familii de veterani care mor de foame în portul nostru.“ Numărul curent, Numele și numele, Suma subscrisă.

Afară toarnă cu găleata. De citeva ori se deschide ușa și apare cite-o umbrelă leoarcă de ploae; din întunericul de afară o suflare rece de vînt străbate făcînd să tremure flacăra lămpilor, de pare că se clătina întregul cuprins al cafenelei.

Petre Corbu începe să se neliniștească; și-a pierdut răbdarea așteptînd.

Atîta vreme de cind amină și nu e în stare să găsească un moment hotărit de voință. De necaz începe a se judeca singur muștrîndu-se de slăbiciunea asta revoltătoare.

De ce atîta sfială?... Ce are de riscat?... Parcă cere pomână pentru el? E chiar o faptă frumoasă a contribui la o facere de bine. Oricum ar fi mulțimea asta, dar în simțirea fiecărui om există o coardă care vibrează de mulțumire, cind știi că ai făcut o faptă bună. Și Petre Corbu își freacă templele necăjit; il doare capul, a fumat, se vede, prea mult. E așa de acru și încacios aerul acesta cald din cafenea... Prin nourășii de fum albăstriu, care plutesc într'o incolăcire moale și leneșă, abia se zărește ciasornicul din părete purtîndu-și în cadență limba lui neobosită.

O sforțare eroică; se scoală hotărit în picioare; dar tocmai în același moment îi trece pe dinainte un tînăr elegant, care se oprește drept la masa polițaiului.

E Trăcuică, grefierul tribunalului sau *arbitrul eleganței*, cum îi spun prietînii.

„Fir'ar al dracului de secătură pomădată, acum și-a găsit și el să vie?“ borborosi cu necaz Petre Corbu, trîntindu-se din nou pe scaun. Grefierul însă avea gînd de stat; de obicei el

nu juca, dar îi plăcea grozav ca să privească. După ce-și atirna în cuer, cu multă grijă, pardisiul cenușiu vârgat mlădindu-și talia, se așeză pe scaun, își scoase mânușile *gris-perle*, instalându-se dealbinelea la masă.

Petre Corbu amărit, ca să-și mai liniștească necazul, ia o revistă de pe masa vecină. Un număr vechiu din *Illustration*. Gravuri cu scene din revoluția rusească: „Foametea în Rusia de Sud“, „Vinzarea copiilor“. Se văd țărani zdrențuiți, figuri sălbătice cu părul vilvoi, cu bărbile mari incilcite... femei slabe cu priviri rătăcite, cu pletele în vînt, își tirie copiii goi și diformi ducîndu-i la vînzare, pentru o bucată de pine.

Îi face rău atitea grozăvii. Intoarce foaia: „Popa Gapon și turburările din Petersburg“.

O mare de capete în clocotul nebunei răzvrătiri. Mii de brațe ridicate amenințător, stringînd cu degetele încheștate pietrele scoase din pavașul străzii... în fund un escadron de Cazaci crunți aplecați pe cai, șerpuiind cnuturile în aer, se reped la șarjă în zidul omenesc al mulțimii turbate.

Înflorat, Petre Corbu închise revista și o aruncă pe scaunul de alături.

Ridicîndu-și capul, dă cu ochii de alișul care se legăna atirnat la globul lămpii. Cu litere mari, pe hirtie roșie, se anunța splendidul Bal al Societății Funcționarilor Romîni. În colțuri, scris oblic, cu litere de o șchioapă: *Regina Balului, Regina Balului; Ua cavaler 2 lei; O damă 3 lei...*

Și săcătura ceia care nu mai pleacă de la masa polițaiului!... Visător, pe altă lume dus, arbitrul eleganței, cu privirea pierdută în vag, își freacă între două degete cirligele mustăcioarelor și vița de păr lins ce-i cade pe frunte drept la mijloc.

„Ce lume fericit de stupidă!“ își zice Petre Corbu și, pe cînd își scoate ceasornicul din buzunar, i se pare că trebuie să se corije: „ce lume stupid de fericită!“ Se uită și la pendula din părete: 9 ore fără cinci minute. Și el care încă n'a reușit să facă nimica... E teribil să nu fii capabil nici de atita acțiune. Inseamnă că nu are nici un pic de voință.... Cînd va bate ora 9, punct, se va scula de la masă și va da lista polițaiului.

Cu ochii țintă înainte, pe cînd numără bătăile ceasului, își stăpînește bătăile inimii ce i se par de două ori mai dese. La ultima lovitură se scoală hotărit și, pe cînd își pregătește lista, zărește în fund spre ușă pe comisarul cel tînăr din port, care își scutură pelerina de ploae. Fără al slăbi din ochi, îi aține calea zîmbindu-i bucuros. Simte bine că e un sprijin tare de care trebuie să s'apuce.

— A!... salut d-le Corbu!... Ce făcuși cu protejații d-tale din port? Ai fost la prefect?

— Da, însă n'a vrut să le dea bilet de drum.

— Dar primarul? Dar cu lista de subscripție?

— Nici el n'a voit să le dea nici un ajutor. Cu lista tocmai acum voiam s'o dau d-lui polițai.

— Ha!... eram sigur, m'așteptam eu la asta din partea dumnealor. Dați lista incoa, trebuie să scoatem ceva de la atita lume.

Și comisarul se duse întins la masa polițaiului. Fără a-și ridica ochii de pe cărțile de joc, ascultă toată povestirea cazului până ce deodată d. polițai explodează, adresindu-se celor doi jucători.

— E teribil, domnule, pe onoarea mea, cu fillizonii ăștia, care au intrat în poliție!... ce-mi umblă dumnealor cu *traviate* de astea!—traviată numea d. polițai orice fapt pe care-l considera prea modern.

Petre Corbu urma mașinalicește pe comisar, care întindea lista pe la mese, spunind în gura mare:

— Pentru niște veterani, care mor de foame în port, domnilor!

— Ei, asta-mi place, iar cu liste ciupitoare!... nu se mai sfirșesc pomenile astea, domnule? zise indignat șeful poștei.

— E rușine, monșer, să umblați cu cerșitul, adăugă furios un altul.

— Cu veteranii ăștia a ajuns o adevarată halima. Nu te mai poți întoarce de răul lor; pe toate drumurile îi întilnești! A-titea pretenții, e scandalos, pe onoarea mea!...

— Nu sint ei de vină: statul care i-a învățat cu nărav— Cînd spuneam eu să nu le împartă porumb astă iarnă, că-i învață rău, nu voia nimeni să m'asculte, zise un bătrîn respectabil, fost membru în consiliul județian.

Unii se făceau că nu aud, își făceau de lucru și se arătau din ce în ce mai adinciți în socotelile jocului. Alții se iscăleau cu îngrijire pe listă și, în schimbul gologanilor pe care îi numărau, se simțeau în drept a face cite o morală bine simțită.

— Foarte rău că nu stau în Dobrogea... Statul face sacrificii, țara noastră are nevoie de o populație rominească viguroasă acolo în mijlocul străinismului.

— Sint năraviți, domnule! Nu trebuie încurajați... de atitea ori am zis și zic că cea mai mare crimă este de a încuraja în asemenea ocaziuni lucruri de astea, care în loc să muncească într'un mod sărac și curat, dumnealor imi umblă după căpătat ca și calicii.

— Dar i-ați văzut? Mor de foame în ploae, domnule, cu femei și copii, se încearcă să spue comisarul.

Vre-o citeva voci deodată s'amestecară strigînd:

— Nu moare nimeni de foame în țara rominească.... muncă, domnilor! muncă!... în străinătate cum trăesc oamenii?... sfirși convingător rentierul Dănilă Zălogeanu, veneratul președinte onorific al societății pentru protecția animalelor din localitate.

Arbitrul eleganței, care se sculase îndată ce văzu pe comisar venind cu lista la masa polițaiului, izbuti să se strecoare printr'o manevră iscusită, așa că nu se mai întilni cu lista fatală.

Căpitanul Lulea, un bătrîn pensionar, își făcea, ca de obi-

ceiu, somnul de după masă la cafenea ținind sub cot jurnalul *Timpul*, spre necazul celor care voiau să-l cetească.

— De ce n'o fi dormind omul ăsta acasă? Întreba adesea cite unul.

— Ca să țină pe loc sub mina lui *Timpul* cât mai are de trăit, răspundea altul, încintat de înepătura spiritului, ce trebuia să usture pe bătrînul căpitan, care totuș sforăia înainte liniștit și senin.

Ușurel, ca să nu-l sperie, comisarul îl trezi din somn.

— Domnule căpitan, vă rog pentru niște veterani... știu că d-voastră sinteți un om... care....

Și căpitanul, după ce-și potrivi ochelarii pentru a ceta lista dela depărtare de un metru, își scoase din punga lui de mărgelile o patacă de doi lei și zise tare cu glas răgușit și aspru:

— Hai, remonților, puneți ici cite un franc; e rușine pentru oștirea de azi să-i lăsați pe drumuri pe cei bătrîni, care au făcut războiul și ridicat țara asta. Ofițerilor tineri strinși în jurul biliardului li era rușine să nu se înșire și ei pe listă, dar mai toți se jurau că nu mai au parale.

— Dacă vine acum înainte de soldă! Punem nu cite un leu, dar și cite zece tigri, cînd vom lua solda.

S'a hotărît ca să pue pentru toți remonții căpitanul și să-i încaseze pe urmă la 20 ale lunii.

Doi greci și un evreu de lingă masa căpitanului, au pus cite jumătate de franc, iar Tane, turcul cu chiristigia din port, scoțînd din briu o pungă de ibrișin roșu, numără tacticos un leu și trei zeci în gologani de cite zece bani. Apoi înșirînd pe două linii niște cirlige strimbe, își puse pe listă cu sfințenie iscălitura lui *a la turca*.

— Este greu tare asta nume bre scris a la franca,—sîrși el oarecum rușinat.

Dupăce se depărtă comisarul cu lista, Tane zise în gura mare ca să audă și ofițerii de la biliard:

— Asta mare rușine vine la obraz, bre... om sarac este asta veteran... el fost așchir ama bre!...

Cînd a ajuns cu lista la masa cea mare din lînd, jucătorii erau infierbîntați la culme. Da un banc monstru domnul Tase Ostroveanu, un arendaș din județ—om bogat și sărbătorit de toată lumea cafenelei, căci el însușelea jocul de cite ori se răpezia de la moșie cu afaceri prin oraș.

— Domnilor, niște veterani care mor... Dar înainte de a termina vorba, treizeci de glasuri izbucniră deodată în furie aprinsă—cîștigase bancul și perduse ponții:

— Ce te viri, domnule, aici, să ne strici jocul!

— De pomeni ne arde acuma?

— De unde dracul ați mai ieșit și cu sfînțuiaala asta?

— N'aveți nici rușine, domnule, să umblați ca orbeții!...

— E teribil, pe onoarea mea, cu obiceiul ăsta oriental....
e o mizerie care numai la noi o poți vedea.

— Zi-i țara rominească și pace!

— În altă parte se cere la ușa bisericii, la pod, dar nicăeri nu se permite așa ceva într'un club civilizat.

Dupăce s'a mai potolit zgomotul infernal pe care-l ridicase indignarea și revolta generală, Lică Tiberian, care făcea pe cru-pierul, aruncind și culegind banii c'o ușurință uimitoare, zise cu un ton dramatic și plin de duioșie :

— Nu-i așa, coane Tase, că'n țara rominească nu moare nimeni de foame? Dar vai! ciți n'or fi murind de sete!... Max!... două halbe aci la conu Tase.

Și jocul urmă în hazul tuturor.

Corbu rămase citeva minute lângă ușă, căutînd în jurul lui la toată lumea aceia care foia în cuprinsul cafenelei. Dar simți că nu se mai poate stăpîni; singele i se suise în obraji, îi viji-iau urechile; și, fără a-și da samă, stringea cu degetele încleş-tate speteaza unui scaun. Scurpă în jos răstit și ieși trîntind ușa după dinsul.

Afară începu să soarbă cu lăcomie aerul rece care-i umfla pieptul; aer, avea nevoie de mult aer ca să nu se innăbușe. Sim-ția o trebuință de a se judeca, de a se lămuri, vorbind cu sine însuși fără milă, fără slăbiciune.

... Ce ridicul!... ce naiv!... să nu cunoști lumea în care te invrtești... asta-i lumea din care faci tu parte... mai este o lume, dar aceia e departe, afară, necunoscută... Desigur sint două lumi aparte...

Nu-i venea să se întoarcă acasă. O trebuință de a rătăci îl impingea înainte. Dupăce ocoli citeva străzi fără de țință, mer-gînd grăbit, alunecînd la fiecare pas prin noroiul cleios, se po-meni fără să știe iarăș pe drumul dinspre port. Ploaia încetase. O ceață deasă ca fumul se lăsa în jos greoaie, apăsătoare, pe stradele pustii întunecate. Portul era gol. Lucrul încetase de mult și în noaptea asta neagră și ploioasă nu se vedea țipenie de om. Era o umezeală rece, care pătrundea până la oase și un aer încărcat, înăbușit de mirosul greu și acru de canale, de la butoaele cu pește sărat și de la niște porumb stricat, aprins în-tr'un șlep din port.

Dupăce trecu peste citeva rînduri de șine, strecurîndu-se printre vagoanele cu cereale, se opri pe cheiul vechiu de piatră. O umbră mare îi închidea drumul; se apropie cu grijă,—recu-noscu o movilă de saci cu griu pregătiți pentru încărcarea de a doua zi.

Un suris amar îi încreși buzele și nu putu să-și stăpînească un gînd care îi venise în minte, fără să știe cum: griu... pînea noastră cea de toate zilele... să mori de foame lângă sacii cu griu... ce crudă ironie... Dar unde s'ar fi băgat ei?—se întreba Petre Corbu, cătînd în jurul lui prin întuneric, pentru a-și da samă de locul în care se găsea. Nicăeri nu se simțea nici o mișcare. Felinarele abia licărînd, ca niște pete roșii, se înșirau în lungul digului departe. Tirziu recunoscu un rînd de magazii...

pe aci desigur trebuie să fie grămădiți... s'or fi adăpostit de ploae.

Și dacă i-ar vedea ce-ar putea să le spue?... Desigur că ei l'au așteptat toată ziua... Ce rușine ar simți, dacă ar da ochii cu dinșii... Nu, nici nu trebuie să-l vadă până mine, cind o putea să-i ajute într'un fel...

Și deodată un fluier ascuțit, prelung ca un strigăt plingător, venind dinspre apă îl făcu să tresară o clipă. Era desigur vre-un vapor care plutea prin ceață.—Surprins, se întoarse și se opri pe marginea cheului.

Pe Dunăre nu se putea zări nimic din haosul întunecat pe toată întinderea fără de capăt. Numai jos, la picioarele lui, apa neagră, lucioasă se vedea fierbind răscolită în valuri. Pe cind se chinuia cu ochii ațintiți ca să străbată noaptea, îi sfișii iarăș auzul un fluier lung și repetat, care vibra ca o chemare de ajutor parcă din ce în ce mai tare. Cu încetul se desluși o umbră neagră, care creștea prin ceață, și coada-i uriașă părea că se tîrește în urma ei pe apă. Și deodată îi apărură un ochiu viu de lumină roșind prin întuneric.

Era un remorcher cu patru șleperi care forfotea pe dibuite tăindu-și cu frică drumul prin ceața și noaptea întunecoasă.

Corbu se întoarse iar printre magazii, ar fi voit să-i vadă numai, dacă mai sînt acolo.

La spatele unei clădiri se desprindeau în forme ciudate umbrele caselor cu toată încărcătura lor. Cîteva pete se zăreau albind printre casele înșirate la rînd,—erau boii dejugați, care rumegau ghemuți de frig și umezeală.

Ca să nu fie simțit, el pășia încet în virful picioarelor, ținindu-și răsufllarea. Acolo jos, pe pămîntul ud, în noroiu, dormeau oameni și vite grămădă la un loc. Se auzeau sforăituri adinci, răgușite; un oltat prelung; din grămada de jos venea un scîncet slab de copil și parcă cineva gemea încet, înăbușit...

Deodată izbucni fără de veste un lătrat furios și se ivi la doi pași capul unui cîne lăptos, zbirlit, cu ochii scăpărînd, printre roțile unui car, de unde se afla legat.

— Cine-i acolo, mă?..

— Ia săi, măi Neculai, că pe aici la oraș sînt mulți pirlaci!—se auzi un glas răgușit de supt un car.

Și Petre Corbu, tresărînd de spaimă și de rușine, se depărtă în fugă. La marginea cheului se opri. De pe apă, de departe, venea un scrișit jalnic sfredelindu-i chinuitor auzul,—cirma vre-unui vas, învîrtindu-se în fișini, se văita bătută de valuri.

Incepuse a sufla un vînt rece dinspre apă, și picături mari de ploae șfichiuiiau prin aer.

Și el, cu nervii ațîțați, infierbîntat își sălta pălăria, ca să-și răcorească fruntea inecată de sudoare. O suflare repede de vînt îi zmunci pălăria înainte ca el s'o poată apuca. Se repezi după dînsa cîtînd s'o reție în rostogolirea ei dealungul cheului prin noroi. Dar vîntul o mina de-a dura cu atîta repegiune, că n'a

foșt chip s'o prindă până la capăt, cind s'a oprit privind'o cum se duce plutind pe fața apei.

Jos, în fața lui, la capătul cheului, valurile gemeau de mînie, învîrtite în loc, după ce izbeau furioase în colțul de piatră care li se împotriva cu îndărătnicie în drumul lor la vale.

Un fior de groază îi săgetă prin trup și-l cutremură silindu-l să plece de-acolo de pe cheu. Și-atunci o teamă copilărească îl cuprinse, teamă neînțeleasă și cumplită îi îngheță suflarea. O luă la fugă perlut și în neștiire, așa de-a dreptul, prin noroi și apă, năuc, gonit parcă de cineva din urmă. De citeva ori se'mpedecă de șinele drumului de fier în fuga lui nebună prin întunericul nopții, prin ploaia care-i curgea pe capul gol înflorindu-l din creștet până în tălpi.

Depart, după ce eși din port, se opri reculegindu-se... Ce copilărie,— îi era frică să nu întilnească pe cineva care să-l vadă în halul în care se găsea.

Stradele erau pustii.

Huruitul unui șir de trăsuri răsuna făcînd să zbirnie ferestrele caselor. Trăsurile intrau în curtea prefecturii, unde se zărea lumină la geamurile din rîndul de sus. Balul funcționarilor publici începuse. De-acolo, din lăuntru, scăpau afară picurînd sunete dulci, pe care vîntul le lura gonîndu-le răslețe prin aer și prin ploae.

De undeva de departe se auzea un cine lătrînd îndirjît, cu dușmănie, prin negura acelei nopți urite și întunecoase.

Corbu, cînd a ajuns acasă, era ud până la piele. Suia scara pe din dos, cînd îi ieși înainte servitoarea...

— Vai de mine, conașule, începu uimită mama Marghioala, d'apoi pe unde v'ați băgat, stați să vă aduc papucii că prăpădiți covoarele cu noroiul ista.

— Lasă că nu-i nevoc,— și Corbu intră înăuntru, se așeză pe un scaun și începu să-și pipăe părul ud cu batista.

Pe ușa deschisă, din camera de-alături, se repezi în fugă un copilăș ca de vre-o cinci ani, grăsuț; venea numai în cămeșă de noapte, lipăind cu picioarele goale.

— Ce, nu te-ai culcat încă, Sorică? și Corbu îl luă pe genunchi, mîngîindu-i părul creț, inelat.

— Da' de ce n'ai mai venit, tată?

— Am avut treabă în oraș. Dar tu ai fost cuminte? Ce-ai făcut toată ziua?

— Nu, n'am plîns deloc, da' eu credeam că și mata ai plecat cu mama. Să vezi, fără ca să fiu vinovat, mama Marghioala m'a făcut că sint țaran; a spus că numai băeții de țaran umblă desculți, boerii umblă cu pantofi prin casă. Ș'apoi dacă am umblat așa, sint țaran?...

— Da sigur... dacă umbli așa,— murmură Corbu, ducînd în brațe pe copil până la pat.

— Hai... culcă-te... și lui tata i-i somn.

Dupăce făcu vre-o cițiva pași nesiguri prin casă, abătut, Petre Corbu se trinti pe pat zdrobit de oboseală. Voia să adoarmă, să uite totul, să scape de gindurile negre care-l chinuise în ziua accia. Dar somnul nu venea să-l prindă. Gazeta, pe care-o citea în fiecare sară, acum a aruncase chiar dela primul rind. Ce scirbă îi era de acciaș comedie proastă, care se repeta pe aceleași coloane zilnic, mereu cu titluri mari așa de strigătoare: *Triumful opoziției!... Glasul poporului!...* Ciți vicleni? și ciți naivi?... Nu, n'are să mai citească gazete.... o lună, două.... cîteva zile la început e mai greu, ca și cînd te lași de un obicei, pe urmă e ușor.... nu ai nimic de pierdut.

Ca să mai uite, luă să răsfoiască o carte de-a lui Tolstoi, *Dezmeticifi-vă*, —ultima scriere din timpul războiului ruso-japonez.

Rindurile îi jucau supt ochi; și fără a-și da samă, îi căzu cartea din mină. Cătînd printre gene, cu ochii în tavan, în lumina slabă ce tremura de para luminării, se desprindea din ce în ce mai clar chipul acela de bătrîn cu barba albă, răsfirată peste cămeșa de pinză groasă țărănească. Ce sîntă și măreață figură de apostol, rămas parcă din alte vremuri, ca să propovăduiască pacea, făcîndu-și din dragostea cătră aproapele cel mai înalt scop al vieții sale.

Dar e tîrziu și ar voi s'adoarmă odată. Așa-i de obosit, că-i pare peste puțință de greu să sufle în luminare. Abia își urnește mina, turtînd cu cartea muclul luminării care să stînge înăbușit.

Cu cît se chinuește să ție ochii închiși, cu atît i se luminează în mînte oglînda trecutului uitat. Vedenii, culori și chipuri se perindează unele alungate de altele, ca 'ntr'un vîrtej de joc amețitor.

De ce nu poți să fii stăpin întotdeauna, ca să oprești cînd vrei morișca asta ce se 'nvirtește într'una fără de voința ta? Și'n invirțirea ei, de unde scoate oare imagini prinse odată și reținute în umbră, undeva, ca să le treacă numai prin cercul de lumină și apoi să le 'ntoarcă iarăș la loc, în întuneric?...

.... Și ploaia care nu mai încetează afară! Curg streșinile într'una c'un zgomot așa de uniform și de nesuferit, că i se pare un sfredel ce se invirtește în urechi adînc până la crier.

Și parcă cineva îi repetă, prin ropotul de ploae, cuvintele pe care le auzise de-atîte ori în timpul zilei: „domnilor, sint niște veterani care mor de foame în port“.

.... Și-i vede înșirîndu-se zgribuliți în ploae, tirîndu-și o-pîncile în noroiu.... femeile stringînd la piept copiii slăbănogi, ca să le dea căldură.... vitele slăbite mugînd și tremurînd de foame și udeală.... și carăle în drum, cu lucruri grămădite, restul gospodăriei risipite, puțînul rămas din tot avutul pe care-l mai pot duce pribegii în rătăcirea lor.

E parcă o mină nevăzută care anume îi poartă vedeniile acestea în șir pe dinainte. Și ca să scape odată, el se întoarce cu fața la pîrete, trăgîndu-și plapoma pe cap.

De teama de-a gândi, voește să adoarmă pe loc, nimic să nu mai simtă. De cite ori se încearcă să fugă, parcă-l întoarce cineva înapoi, un glas care-i sullă în ureche mereu, chinuitor: „Sint frații tăi!... Nu-i mai cunoști?”

Risipite vin amintirile, într'un amestec zbuciumat de umbre și lumini. Cu incetul se limpezesc și se 'ntrupează icoane din trecut, pe care cu ochii închiși le vede din ce în ce mai vii:

... Un băețel desculț pe prundul Trotușului, departe, se chinuște s'adune un cird de giști, și-l frige la tălpi pietrișul care arde în arșița de-amiază.... În poarta bisericii un om negricios, tăcut și năcăjit,—e tatul lui,—stă de vorbă cu'n unchiaș, care se jăluște că s'a uscat pământul, că dacă s'or pierde popușoi, ce-or mai minca la iarnă. Și parcă se vede amestecat prin mulțimea aceia care se trăgănează încet pe drum, înspre ogoare.... părințele Ilie în veșmintele de slujbă.... tot satul a eșit cu prapuri și icoane la cimp, să facă rugăciuni.... și toți ingenunchiază pe bulgării uscați din arătură.... cătind toată mulțimea cu ochii în zarea albăstrie a cerului de vară, rugind pe Dumnezeu ca să delege ploaja....

Apoi se revedea în dealul dela Coman, unde șezuse zile și săptămîni întregi, la tirlile de vite.... Tirziu, spre asfințit, cînd creasta cea mai din fund se rumenea în zare, atunci s'auzeau tălângile sunînd și începeau să vie spre bordee flăcăii și băeții mai mărunței cu vitele dela păscut.

La focul de găteje uscate care trosneau în bătătură fierbea ceaulul până se stringeau cu toții la mincare. Iși amintea cum s'așezau cu toții roată la pământ în jurul mesei mici cu trei picioare joase, cum cei bătrîni își lăceau cruce, scoțindu-și căciulile din cap și, muți, fără a scoate vre-o vorbă, își rupeau din mămăliga ce aburea pe fund și intingeau în strachina c'o zamă roșie spălăcită.—Saramură de ardei cu mămăligă... desigur că ș'acum cu asta se hrănesc acei care au rămas acolo.—Dar dacă rămînea și el în sat, în loc să plece la școală la oraș?... Desigur că ar fi ca și toți ceilalți...

Și el se chinuia, cu mintea aprinsă, să se vadă așa cum ar fi fost, dacă o întimplare nu l-ar fi ridicat acolo unde se găsea acum. C'un fel de plăcere crudă și îndărătnică, își răscolea trecutul și se vedea supt altă înfățișare, căci crierul lucra cu iuțea și cu putere, infierbîntat de friguri.

Se vedea pe drumuri noroioase, îmbrăcat țărănește, zdrențuit și flămînd, dormind pe pământul gol.—Și indesindu-și capul în perna moale de puf, simțea că o apăsare greoaie îl înăbușă; își grămădi pumnii amîndoi supt cap, cercînd să oprească zvicnirea singelui sub temple.—Și din mulțimea care-i treceau pe dinainte, i se opri un chip balan cu ochii mari albaștri, Mitriță,—băețelul lui Zamfir morariu, tovarășul copilăriei lui. Oare ce s'o fi făcut săracul? Ce ager și priceput era la torte, ieșise cel dintăiu în școala lor din sat...

În cîteva clipe i se închegă o întreagă judecată, care-l apăsa ca o nedreptate cumplit de strigătoare :

Pe acelaș drum doi oameni merg alături, și la o cotitură se despart ; unul pe drumul lui se ridică pășind din treaptă în treaptă pe scara lumii în sus, iar celălalt rămîne jos fără a putea vreodată să se înalțe... Și poate cel rămas era cu mult mai bun, căci numai întimplarea i-a despărțit odată. De ce atîția ani n'a m'ai văzut pe nimeni dintre ai lui ? De ce i-a părăsit și i-a uitat cu totul ? Și toate i se luminau, cînd le punea în fața unei imagini care i se înfipsese în minte : pomul scos din țărîna lui și răsădit aiurea.—Își amintea de cele dintăi zile, cînd a intrat în viața de oraș, cit de străin și rătăcit era, cit chin până să prindă rădăcini în lumea în care se înălțase. Își aducea aminte de-atîția fii de țărani, care-și ascundeau tulpina, și unii care-și schimbaseră și numele părintesc de-acasă. Intrase în altă lume, trecuse în cealaltă tabără și căuta ca ea să se asemene.

Și el își răscolea păcatele trecute. Nu s'a ascuns și el ? nu s'a rugat, nu s'a umilit de atîtea ori în viață ? Își amintea de tatăl lui cînd pentru întăia oară a venit la școală ca să-l vadă... ce rușinat era atunci... Dar conferința pe care o ținuse odată la o serbare națională, „Patriotismul“, lupta pentru moșia strămoșească... Cum?... care moșie?... Dar nu umblau în judecări de ani întregi pe drumuri ? Și ca o muștrare aspră îi reveni în minte glasul lui Bădița Sandu.

Și vorbele care-i treceau prin minte erau așa de limpezi, că parcă le-auzea. Deodată i se păru că'n mugetul vîntului s'aud strigăte omenești, țipete de copii, fluere ascuțite, un zgomot de mulțime tulburată.—Își aținti auzul. Ploaia bătea așa de tare în geamuri, parcă ploaia cu piatră. Buzele îi ardeau de sete, își simțea capul greu cercuit. Făcu o sforțare și deschise mari ochii în întuneric. Numai în fund o lumină slabă bătea în geamul pe care se scurgeau șiroaale de ploae, și în puterea nopții părea că-i un ochiu înecat în lacrimi. Pipăi cu mina pe mesuța de lingă pat, dar nu găsi cutia cu chibrituri. Își reculese puterile și se sculă ; la primul pas tresări ferindu-se în lături, i se păruse că a pus piciorul pe un cojoc, că doarme cineva lungit acolo jos—călcase pe o blană de lup, pe care o avea în loc de covor la picioarele patului. Dupăce aprinse luminarea, bău pe nerăsufflate un pahar de apă și se așeză pe-un scaun, parcă-i era groază să se mai culce în pat.

Deodată se ridică în picioare, împins de-un gînd care-i fulgeră prin minte. Găsise o scîndură de scăpare, se duse întins până în fundul camerei la un dulap mare cu oglindă. Zgilții ușa de vre-o două ori ; era încuiat—desigur că nevasta uitase să-i dea cheia la plecare. Răscoli prin cîteva săltare, căută prin toate cutiuțele de pe masă fără să poată găsi aceia ce căuta. Incepu a se necăji ; încercînd un smoc de chei străine ; nici una nu se potrivea. Se opri din lucru, ștergîndu-și sudoarea de pe frunte în fața ușii care i se împotrivea ; îi era așa de necaz, că-i venea

să izbească un picior în oglindă să o sfărîme în țânduri. Se stăpîni, și luînd lîmînarea de pe masă, se apropie, observînd de aproape broasca. Cu ajutorul unui cuțit de tăiat foile și cu o chee care prindea zăvorul pe jumătate, izbuti să deschidă ușa dulapului.

Incepu să răscolească grăbit printre lucruri; tocmai în raful de sus, printre batistele curate păturite în teancuri, din care venea un miros de levanțică, dădu cu mina de ceva tare, o carte... un carnet?... îl scoase afară și-l apropie de flacăra luminării: era libretul casei de economie, scos pe numele copilului. De patru ani depunea cîtiva lei pe lună economii din leafă. Ceti el de cîteva ori suma totală: 865 de lei—și pe cînd își făcea socoteală cit ar costa drumul și cit ar mai rămînea de împărțit veteranilor, i se păru că aude un zgomot.

Ușa în odaia de alături era deschisă; cu lumina în mină păși în virful picioarelor până la patul copilului. Sorin, cu fața în sus, cu minile supt cap, se prefăcea că doarme; printre genele, pe care le stringea ușor, se vedea jucînd globurile ochilor. Corbu, fără să-și dea samă, trase la spate mina în care ținea libretul pe cînd se apleca de-asupra patului.

— Nu dormi, Sorică?

— Ba dorm, tătucule, dar dacă mi-i sete ce să fac? îi răspuse copilul, fără să deschidă ochii.

Corbu se întoarse și, după ce băgă libretul sub perină, îi aduse copilului un pahar de apă.

— Haide, liniștește-te, dormi odată că-i tirziu.

— Iaca dorm,—și copilul stringea pleoaplele ochilor cit putea mai tare.

Intors în camera lui, Corbu puse lumina pe fereastră și se așeză iarăș pe scaun, lăsîndu-și capul greu între mini.—Il chinua un gînd de grijă și mustrare. Oare l-o fi văzut copilul, cînd se lupta ca să deschidă ușa dulapului? Desigur,—a făcut atîta zgomot cu cheile... Ce s'o fi petrecut în mîntea lui de copil?... De unde poate el să priceapă?... Dar nevasta?... Ce să-i spue Mărioarei, cînd o vedea ea că i-a luat libretul?... Oare o să-l înțeleagă ea?...

Și Petre Corbu rămase până tirziu așa în prada gîndurilor, privind flacăra luminării ce pîlpia bătută de vîntul strecurat prin crăpăturile ferestrei.

Din vijelia dezlănțuită afară suflări răpezi intrau din cînd în cînd, gemînd cu răutate,—și para luminării se zbătea tremurînd. atînsă parcă de-o aripă nevăzută, se întindea clipînd, din ce în ce mai mică... până se potolea virtejul acela răutăcios, care bătea în răstîmpuri.

Jean Bart

Pesimistul

S'aud de pretutindeni tălângile sunind,
Pling unele cu zgomot, și altele 'n surdină
Răspund și dau de știre că turmele 'n curind
Vor cobori la șesuri.....

În galbena lumină
De-abia le-auzi cum sună mai jos, tot mai departe...
Le-adună vintul parcă în negre văgăuni
Și-apoi le-alungă iară pe văi și le împarte
Ca glasuri de alarmă ce prevestesc furtuni....

Trezite din prăpăstii de sunetele lor
Cresc negurile sure, alunecind tăcute,
Ies după stinci în pripă și pier ca un decor
Retras de mîna unei ființe nevăzute.

Apar din altă parte, sporind acum treptat,
Și 'n falduri, ca o mantă, se lasă peste munte,
Iar piscul singuratic, supt cerul intristat,
Posomorit își trage căciula peste frunte....

St. O. Iosif

Revoluția ce trebuie s'o facem ¹⁾

Nimeni n'ar mai putea susține acum că în urma răscoalelor țărănești nu s'au făcut legi destule. Guvernul are, cu votate, cu nevotate, 15 legi felurite și, dacă se va ținea de făgăduiala dată că se va aplica întregul manifest regal, va mai veni încă cu câteva proiecte. Ar fi mult de discutat asupra calităților acestor legi, adică dacă toate sint oportune și dacă fiecare din ele va răspunde nevoilor țării, sau măcar scopului ce-și propune guvernul cu dinsele.

Din nenorocire e foarte greu, la noi în țară, să ne putem da bine samă dacă o lege e bună sau rea, fiindcă aplicarea legilor e o excepție și călcarea sau neaplicarea lor aproape regula generală. Dacă legile ce s'au votat de 40—50 de ani încoace s'ar fi aplicat strict și cinstit, nu știu de-am mai fi avut răscoale singeroase, nu știu deci cum s'ar fi pus astăzi problemele economico-sociale, și mai puțin încă e de știut dacă și ce fel de legi nouă ar mai fi trebuit acum.

Sint vre-o 12 ani, de cînd am spus prin ziarul «Adevărul», că cea mai profundă și folositoare revoluție de făcut în România ar fi instaurarea domniei legilor. Dacă s'ar fi realizat aceasta de atunci, cine ar fi plecat din țară pe acea vreme și s'ar fi reîntors astăzi, atîtea schimbări adinci în bine ar fi găsit la întoarcere, încît aproape nu și-ar fi recunoscut țara.

În primele timpuri după răscoalele acest adevăr, care pare banal, dar e cu atît mai profund adevărat cu cît e mai banal, era în gura tuturor. Până și cei mai reacționari, cari nu voiau să audă de reforme, recunoșteau franc că reaua administrație, reaua justiție, neaplicarea legilor sau aplicarea lor deandosele,

---

1) Dăm publicității cu deosebită plăcere acest însemnat și interesant studiu al vechiului și distinsului publicist, d. I. Teodorescu, care, în sfîrșit, s'a hotărit, pentru „Viața Romînească”, să-și rupă îndelungata tăcere.

E de prisos să mai insistăm, că, de și nu împărtășim unele afirmări ale autorului, de ordine secundară, ideile fundamentale ale studiului d-sale au mai fost susținute pe paginile noastre, și intră în cadrul unei adevărate concepții politice moderne și democratice.

constituiau una din pricinile de căpetenie ale răscoalelor. Numai întru atât însă nu aveau dreptate, cind dădeau vina exclusiv pe organele aplicării legilor, ca și cum aceste organe ar fi avut o putere de sine stătătoare în Stat, mai presus și în afară de guverne și de clasele sociale în luptă de interese.

Oare prefectii, suprefectii, judecătorii, jandarmii și chiar miniștrii călcau legile din pur capriț personal, pentru comptul lor propriu, năpăstuind de o potrivă întreaga țară? Nu era cine să-i supravegheze, să-i îndrepte sau să-i pedepsească? Nu erau peste dinșii autorități și puteri cu mult mai mari, de care ei atirnavă în mod absolut și nemijlocit? De ce au fost lăsați, îngăduiți pot zice, că să se poarte astfel? Fără îndoială fiindcă modul lor de a lucra nedrept sau prost, pentru că incorectitudinea, cruzimea, venalitatea, reaua lor voință, profitau cuiva. Mă tem că tocmai cei ce s'au convins la urmă de reaua noastră administrație și justiție, au tras cele mai mari foloase dintr'o asemenea stare de lucruri, și ei aveau o atât de covârșitoare putere economică, socială și politică, încît reaua voință, incorectitudinea, venalitatea și cruzimea organelor aplicării legilor găsiu pe de o parte foloase proprii de la acești atotputernici, pe de alta protecție cind cei năpăstuiți strigau împotriva năpăstuirilor.

Să punem deci lucrurile la locul lor. Administrație, justiție și chiar guverne, au fost numai niște organe de mina a doua, niște arme în slujba unor interese, care le dictau să fie cum au fost și le recompensau, fiindcă erau precum au fost. Incît, cind auzim astăzi, chiar pe unii mari proprietari, politicieni, etc., strigînd împotriva administrației noastre, putem zice că niciodată nu s'au aplicat mai bine cuvintele evangheliei: «Gura păcătosului adevăr grăește».

Așa dar guvernul face legi multe, bune după unii, rele după alții, mai probabil mediocre, ca toate legile care se dau de sus, fle și cu cele mai curate intenții, dar fără colaborarea celor de jos, în folosul cărora se pretinde că se fac. Inșă calitatea legilor nouă importă mai puțin decît se crede. Aplicarea lor strictă și cinstită e totul. E totul aplicarea, chiar dacă legile ar fi și rele, cum se poate să fie unele din ele sau părți dintr'inselă, căci numai prin aplicarea lor strictă și cinstită se va putea vedea cu adevărat dacă și în ce sint rele și numai așa se va putea ajunge la modificarea sau suprimarea lor în mod rezonabil. Cum vor putea cunoaște cetățenii, guvernele și legiuitorii că cutare lege e bună, dacă va eși rea prin neaplicare sau cu voință greșită aplicare; ori, cum vor putea cunoaște că în adevăr cutare lege e rea cind se va putea da, cu drept cuvînt, vina răutății pe neaplicarea ei? Nimic nu falsifică mai mult cunoștința stării reale a țării și a nevoilor ei, și nimic nu îndrumază mai greșit pe reformatori și pe legiuitori decît neaplicarea legilor. La un moment dat norodul se răscoală, și credem că e din pricina răutății legilor. Se pun deci pe tapet reforme și pe urmă iar se răscoală poporul. Care să fie cauza? E greu de știut dacă din

cauză că noua reformă nu trebuia, că ea nu corespundea nici unei necesități, sau numai că părți din legile reformatoare erau rău chibzuite sau împilătoare, căci legi nouă, ca și cele vechi nu se aplicaseră ori se aplicaseră greșit, și poate că în fond numai de aci provenia suferința insuportabilă care prilejise răscoala. Prin urmare, înainte de toate era și este de neapărată trebuință ca legile în vigoare să se aplice, ca să se vadă cum se împacă ele cu nevoile și cerințele lumii. Și tocmai asta nu se face, nu s'a făcut niciodată.

Incit, cum am spus, calitatea noilor legi importă cu mult mai puțin decit buna lor aplicare.

Atunci, dar, remediul situației apare ca foarte simplu și foarte ușor: să se aplice legile de aci înainte. Da, acesta ar fi un mare remediu, aș putea zice că ar fi cea mai mare revoluție mănoasă de înregistrat în analele neamului românesc. Instaurarea domniei legilor ar însemna în istoria țării un eveniment mai însemnat decit toate cele înregistrate până astăzi, mai mare și decit Unirea Principatelor, și decit războiul glorios pentru Independență, decit toate marile evenimente istorice la un loc. Nu mă ia condeiul pe dinainte cind scriu acestea, le scriu ca fiind adinca și îndelungata mea convingere, mult și matur cugetată.

Dar cum să ajungem la dobindirea acestei domnii a legilor? Ce ne împiedică să realizăm reforma asta, revoluția asta? Cei mai mulți găsesc obstacolul în caracterul personal al celor ce formează administrația și justiția țării. Se susține că în marea lor majoritate ei sunt ignoranți, corupți, slugarnici, gata, pentru favoruri, avansări sau bani, să facă orice, să calce orice lege, să comită orice samavolnicie. Și cum oamenii nu se pot îndrepta dela o zi la alta, ci trebuiesc formați cu încetul, iar alții nu avem, leac imediat nu există. Poate peste 20—30 de ani!...

Cu toate astea cată să facem reforma cu oamenii ce-i avem, căci altă soluție decit de a ne folosi de elementele indigene, nu există. A-i importa din afară, cum se face pentru Egipt, Macedonia și Bosnia, nu e cu putință, și chiar de ar fi cu putință, n'o putem face.

În Macedonia, în Bosnia și în Egipt, de altă natură și origină sint suferințele decit la noi. Acolo trebuia țarmurită numai anarhia unei stări primitive, pentruca, într'o liniște ce nu exista mai înainte, țările să se dezvolte pașnic, pentruca de acum înainte, urmînd mersul natural al tuturor popoarelor, să înceapă a intra și ele în felul de traiu modern, și de acum încolo să li se deslușească luptele de clase ale vremurilor noastre, pentruca mai tîrziu, să apară și acolo fenomenele economico-sociale care la noi s'au produs deja.

Bosnia, Egiptul și Macedonia sint ca niște copii, cărora legături artificiale le opreau creșterea. Intervenția străină a tăiat legăturile barbariei, și jandarmul străin păzește creșterea normală a copilului. Noi sintem adulți și mergem spre maturitate, sintem cu mult mai bătrîni pe calea progresului.

O intervenție străină cu jandarmi străini ni s'ar fi potrivit, spre a ne putea compara cu Bosnia și Egiptul, pe vremea fanarioților. Din fericire am trecut de vama aceasta, pe cind țările de mai sus deabia o traversează, numai că cu pași mai repezi decit noi, după cum noi alergăm spre drumul urmat acum de Occidentul Europei, cu pași mai repezi decit i-a trebuit Europei să-l parcurgă. De aci și o serie de anomalii în mersul nostru.

Deci chiar de am îndrăzni și de am putea lua calea aceasta, ea nu ni s'ar potrivi. Cătă dar s'o luăm pe cealaltă, să ne slujim tot de oamenii vechi, de cei localnici, dar cu mijloace noi.

Nu trebuie să exagerăm incapacitatea și răutatea slujbașilor români, nici să credem că la noi e ca la nimeni.

Oamenii, în genere, nu sînt cu mult mai răi în țara românească ca aiurea. Un administrator român poate fi aproape tot așa de bun ca unul francez, german sau englez. Tot astfel și un judecător și un jandarm. Dacă îi găsim pe-ai noștri cu mult mai răi, vina e a noastră și nu a lor, căci judecăm lucrurile prin comparație cu străinătatea civilizată, în loc să le judecăm față cu starea noastră dinlăuntru.

Nu există în fond bun sau rău administrator, judecător, etc., ci fiecare e omul timpului și al condițiilor în care trăiește. Să înmăm o pildă care sare în ochii tuturor, și va supăra pe mulți c'o dau, dar nu-mi pasă, că nu sînt profesor universitar. De profesorii noștri universitari vreau să vorbesc. Mai toți au fost excelenți studenți în străinătate, unii chiar floarea școlilor străine, și dacă ar fi continuat să-și trăiască acolo întreaga viață, cine știe ciți din ei nu deveneau celebrități mondiale, sau măcar excelenți profesori locali!

Dar s'au întors în țară, au dat de alt mediu și au devenit, mai toți... cela ce sînt. De unii nici elevii lor nu pomenesc, și, dacă pomenesc, e și mai rău.

Cum poate administratorul, judecătorul, etc., român să fie alta decit ce este? D. Carp vrea să le pue guvernatori pe cap ca să-i îndrepte. Sistemul e practicat deja. Controlorii, de pe unde sînt, au și ei controlori, dar pe controlorii controlorilor cine să-i controleze? Alți controlori? Dar pe aceștia? Controlul care se complică tot mereu în sus, devine tot mai slab, până ce se subțiază ca virful unei piramizi, și din virf punctul nu mai vede baza și nici n'o mai poate stăpîni.

Acolo unde publicul însuși controlează grădinile publice, tramvaele, etc., nimeni nu cutează a devasta grădinile, și nici un conductor de tramvai nu fură, deși controlorii oficiali sînt suprimați. Cine a călătorit prin Germania, cunoaște lucrul și l'a admirat. Așa e în toate.

Controlul administrației, al justiției e eficace numai dacă vine tot atît de jos în sus ca și de sus în jos.

Cu alte cuvinte, administratorul, jandarmul, judecătorul, etc., oameni și ei ca noi toți, nu sînt, în funcția lor, decit un rezultat al forțelor reale ce există în țară.

Cine e mai tare azi în țara rominească? Oricine, afară de țaran, peste care apăsăm cu toții. Cum voiți dar ca instrumentele aplicării legilor să fie cu cei mai slabi împotriva celor mai tari? Atunci s'ar întâmpla o minune, pe care în zadar o evocați ca să se întâmple din senin: prefectul, subprefectul, judecătorul și jandarmul ar fi mai presus de toate forțele de Stat, mai presus de forțele sociale și economice, ar fi ei arbitrii progresului nostru. Se poate una ca asta? Unde s'a mai văzut una ca asta, și prin ce minte care-și dă samă de ce cugetă, poate trece o asemenea năzdrăvănie?

Adică cind marele proprietar e și mare alegător, mare elector, senator, deputat, ministru, atotputernic și singur atotputernic în țară, voiți ca administratorul, judecătorul, etc., să se pue alături de țărani și să le aperse interesele împotriva intereselor celor de sus?

Cei ce se așteaptă ca lucrurile să se întâmple astfel delasine, nu pot fi decît niște naivi, niște nebuni sau niște șarlatani. Alt epitet nu văd.

Este cu putință, fără indoială, la noi, ca și aiurea, ca organele aplicării legilor să le aplice drept, dar pentru asta le trebuie neapărat un punct de sprijin. Dați-le acest punct de sprijin și veți vedea că păcătoșii, corupții, răii, pleava noastră de administrație se va schimba în bine. Nu de azi pe mâine, dar își va lua îndemnul și viitorul va fi altul decît trecutul.

Dacă voiți să vă convingeți că ai noștri nu sint mai ticăloși ca alții și, ca și alții din afară, se pot îndrepta, nu-i comparați pe cei de acum ai noștri cu cei de acum din străinătate. Luați administrația, organele financiare, justiția, etc., de sub Ludovic XVI-lea din Franța și vedeți cu cit erau mai ticăloase, mai corupte, mai nedrepte decît ale noastre de azi. Și ce au devenit? Bine înțeles față de ce erau, nu față de ce e idealul ca să fie.

Imediat după marea revoluție tot Francejii aceia au fost, dar mai semănau cu ce fuseseră? Și asta fără guvernatori, din contra, după ce se suprimaseră guvernatorii.

Prin aceleași mijloace prin care s'a făcut să fie acolo administrație și justiție, se va face și la noi. Nu putem inventa nimic în materie politică și economică. Chipul viitorului nostru să-l căutăm în trecutul popoarelor civilizate de astăzi.

Acolo s'a dat administrației și justiției un alt punct de sprijin decît cel vechiu, și pe dată lucrurile s'au îmbunătățit. Căci, după cum azi la noi ar fi fără de milă și pentru totdeauna jertfit un subprefect care ar lucra împotriva intereselor clasei de sus, tot astfel ar fi jertfit—ceva mai milos și mai vremelnic, e drept, fiindcă nici acolo n'a sosit timpul perfecteii domnii a legilor—unul din Franța care s'ar pune exclusiv în serviciul unui mare proprietar și nu ar face decît asta.

În Occident organele aplicării legilor trebuie să ție cumpăna ceva mai dreaptă, nu fiindcă au în serviciu oameni cu mult mai

perfecti decit ai noștri, dar fiindcă dacă ar strimba-o prea mult, partea de capul căreia s'ar lovi cumpăna ar azviri-o energetic în sus până la restabilirea unui echilibru.

Am vorbit de prefecti, subprefecti, judecatori și jandarmi care s'ar face la noi apostolii legilor. Dar s'au găsit și alți apostoli, pe care de drept și de fapt n'ar fi putut să-i atingă nimeni în apostolatul lor, și ce au pățit totuș! Voiu aduce numai un exemplu care va rămînea clasic în istoria țării.

Î exemplul cunoscut al acelor oameni de inimă și de jertfă, care cu cea mai pură dezinteresare și cu cea mai curată iubire de popor, s'au scoborit în mijlocul lui ca apostoli ai Constituției, ai Codului Civil și legii tocmelilor agricole, voină să-i învețe pe țărani alevărurile din aceste moderne evanghelii. Constituție și legi au fost confiscate de autorități ca *subversive*, iar apostolii lor au fost cuși la pușcărie și înferaiți ca escroci.

De icest fapt se leagă o amintire personală, care a rămas până astăzi cea mai tristă și mai deziluzionantă din viața mea.

Cunșteam de aproape pe un însemnat bărbat politic al țării, la care țineam mult. Mi se părea o fire dreaptă, înainte de toate. Cînd am aflat de confiscarea Constituției, am alergat la el într'un suflet ca să-i aduc știrea, așteptîndu-mă că o să-i facă o impresie grozavă și avea să intervîie pe lingă guvern într'un fel sau altul.

Cînd am ajuns, gîfîind, acasă la el și emoționat i-am dat vestea, el sa încruntat, căci îmi gîcise gîndul, și-mi zise :

«E advărat, Constituția e o carte subversivă la sate. Bine au făcut deau confiscat-o».

Am rînas ca trîsnit.

Omul u mai e printre cei vii. Cu greu s'ar putea spera ca să avem încă multă vreme de aci înainte, miniștri cari să poseadă o fire mai înțeleaptă și un sentiment mai desăvirșit de dreptate ca îl. Și iată-l cum judeca !

Acum îchipuți-vă că un jandarm, un suprefect, un prefect chiar, ar îndăzni să dea dreptate țărănilor, să aplice legile, nu odată întîmpîtor, ci zilnic, să le vorbească de existența unor anumite legicim le vorbia tinerii apostoli, cari nu erau slujbașii guvernului, și că ministrul de interne va fi în totdeauna un om ca cel de care vă povesteam mai sus, adică aproape maximul ce se poate spera ca om, și spuneti-mi ce ar păți nenorociții aceștia de slujbași ?

Dar sui miniștrii răi, pătimași, direct interesați în cauză ca mari proietari sau rude de mari proprietari, reacționari, etc, ce se va întîpla oare ?

N'avem însă a ne descuraja prea mult făcînd aceste constatări. Tocni fiindcă nu sintem, în marea noastră majoritate, nici copii, ni nebuni și nici șarlatani, știm că oamenii s'au luptat de cînd lmea, se luptă și se vor mai lupta încă multă vreme între dini și pentru interesele lor, cu orice armă le vine la îndămină și u prin vorbe goale o să-i îndreptăm.

Nu putem deci cere ca, din senin, o categorie din acești oameni, organele aplicării legilor, să facă excepție de la restul omenirii și să lucreze dezinteresat, drept, cinstit, ca niște zei cari stau în afară și mai presus de semenii lor și de interesele lor, avînd numai menirea de a produce armonia pe pămînt.

Intr'un anumit regim, administrația și justiția vor lucra într'un anumit fel. Cu timpul regimul nou, dăinuind și tot perfecționîndu-se, chiar firea organelor aplicării legilor se va modifica.

Trebue deci schimbat regimul, adică trebue slăbit punctul de sprijin actual al administrației și justiției și de dat în nou punct de sprijin, de creat o putere nouă protivnică celei vechi în stare s'o contrabalanseze. Prinși între aceste două puteri, prefecti, suprefecti, jandarmi și judecatori vor lua ca drum rezultanta dintre ele, și de se vor poticni cîteodată mai mîlt într'o parte sau în alta, dela sine vor fi readuși iar la rezultantă. Legile, vechi ca și noi, se vor aplica atunci ceva mai bine și mai cinstit, apoi din ce în ce tot mai bine și mai cinstit.

Așa s'au petrecut lucrurile în lumea întreagă, de ce să ne credem atît de inferiori ca să ne dăm singuri ca o excepție unică în felul ei?

Pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, petru a face acea mare revoluție care se chiamă domnia legilor, *„sînt decît numai două căi de urmat*: prima e cea indicată de conservatori—adică nu de «partidul conservator», ci de conservatori, intituleze-se ei oricum—și care s'ar putea numi «*Domnia bunului tiran*»; a doua e cea indicată de democrații din întreaga lume, și care se numește «*Domnia suveranității naționale*». A treia cale cu putință, amestecătură hibridă de tiranie și de pretinsă suveranitate națională, adică sistemul care hălădușe la noi de la acordarea Constituției, a dat faliment atît la noicît și ori în care țară s'a urmat.

Fără îndoială că așa cum sîntem nu mai putem rămînea, că calea urmată până azi nu mai poate avea partizaninici sinceri, nici numeroși. Trebue ori să ne ducem înapoi, or să apucăm înainte sau, ca să nu prejudecăm prin calificative consacrate bunătatea ori răutatea sistemelor ce sînt față 'n față, să zicem mai bine că trebue să apucăm la stînga sau la dreapta. Calea la dreapta ne-o recomandă d. Petre Carp. Calea la stînga ne-o indică mersul tuturor țărilor civilizate. Ori *domni bunului tiran*, ori *votul universal*, între aceste două avem numai de ales.

În teoria domniei bunului tiran se presupune a vre-o cîțiva oameni de inimă și de bine, buni patrioți, iubiri ai dreptății, dorind ordinea în Stat dar și umana tratare a populației, formează un guvern tare care se ridică deasupra intereselor și patimilor personale sau de clasă și, cu severitate iar cu dreptate, pune pe fiecare la locul lui, dîndu-i ce i se cuvine și împiedicînd de a i se face năpăsturi prea strigătoare

Acest sistem este ceva cam analog cu domnia bunului Dumnezeu peste oameni. Bunul Dumnezeu n'are nici un interes omenesc, nu poate veni deci nici în conflict, nici în concurență cu dinșii, n'are dar de re să fie mai bun cu unii și mai rău cu alții. Pe cei buni îi răsplătește, pe cei răi îi pedepsește. Legea o face el, sau mai exact legea e el, fericiți cei ce vor respecta-o vai de cei ce vor calca-o. Pentru răi și nesupuși are iadul îngrozitor cu pedepsele eterne.

E bunul tiran în toată gloria lui neprihănită, e sistemul redus la cea mai simplă, dar și cea mai sublimă expresie.

Precum în cer și pe pământ. Teoria bunului tiran se poate realiza și de oameni, după chipul și pilda Dumnezeirii.

Bunul tiran pămîntesc e un prim-ministru drept, cinstit, fără interese personale în țară sau jertfindu-le, nu ține de nici o clasă, ci le *protejează deopotrivă* pe toate. El capătă dela rege misiunea de a governa cu dreptate egală pentru toți, dar cu voia de-a pedepsi strasnic pe oricine se va purta rău. El e legea și dreptatea, și calitățile lui personale garantează despre el însuși. Dacă populația e ascultătoare și muncitoare, va căpăta ce i se cuvine. Dacă cineva face o nedreptate, i se răsplătește îndată cu pedepsă grea. Prefecți, suprefecți, judecători, jandarmi, trebuie să se poarte bine, altfel vor fi destituiți și dați judecării ca nimic, fără nici o cruțare.

Lucrul nu e nou, el își trage obârșia din epoca patriarhilor, care conduceau noroadele de sub cort și le judecau supt umbra copacilor. Dar sistemul a degenerat cu timpul și a ajuns, pe vremuri, la sistemele absolutiste ale Asirienilor, Babilonienilor, Egiptenilor și ale altora, care se știe cum au sfârșit și de ce au sfârșit astfel. În zilele noastre sistemul domnește în Rusia, în statele asiatice, în micile stătuțele negre, a domnit și în acel Paraguay, unde iezuiții au reușit să fundeze cel mai perfecționat regim al domniei bunului tiran, care a ajuns să fie cel mai stupefiant sistem de cretinizare al maselor.

Domnia bunului tiran, noi am avut-o pînă la Unirea Principatelor, din timpuri imemorabile. În Franța a existat pînă la 1789, în Anglia pînă la 1688, ¹⁾ în restul Europei, cu mici excepții, pînă la 1848. D. Carp voește s'o reînvie în România, ca și d. João Franco în Portugalia.

La urma urmei, din toate posibilitățile cite-s pe lume, e și aceasta una. Să ne închipuim că am cădea peste ea. Dar cit ar dura ea? Cel mult cît durează un guvern, sau un om. Ce va mai fi apoi? Iar un guvern bun și iar unul bun, la infinit? Va să zică ar fi să cădem dintr'un extrem în altul. De unde s'a zis pînă acum că n'am avut decît guverne detestabile, de azi înainte să ne închipuim, așa din senin, că se va întîmpla, fără excepție, tocmai contrarul?! Stranii iluzioniști cari ar împăr-

1) D. I. Teodorescu greșește. În Anglia acest regim n'a existat nici înainte de 1688, data „revoluțiunii întelepte” a burghezimii engleze. (N.R.)

tăși o asemenea idee n'au decit să întrebe pe conservatori dacă cred în posibilitatea unui bun guvern liberal și viceversa, și vor vedea ce răspuns vor căpăta. Și, pentru un timp destul de îndelungat, nu văd ce altfel de guverne putem avea decit unul liberal și altul conservator, cu rîndul.

A admite teoria bunului tiran este a lega soarta unei țări de bunavoința unui om sau a grupului de oameni ce se numește un guvern. Dacă omul sau oamenii sînt perfecți, totul va merge bine, teoria bunului tiran va triamfa. Iar dacă vom da peste un guvern rău, totul va fi din nou compromis.

Dar problema ce se pune e tocmai dinpotrivă, ca soarta unei țări să nu mai depindă exclusiv de bunătatea sau răutatea unor oameni puțini la număr, ci, urmeze-și fiecare, mare și mic, firea sau interesele, să domnească totuș o oarecare statornicie în aplicarea legilor și țara să-și aibă soarta pusă mai presus și în ceva mai solid și mai statornic decit buna sau rea voință a citorva.

Tocmai că până acum a domnit teoria și practica bunului tiran și s'a văzut că am ajuns, aproape în totdeauna, la răi tirani. Chiar «tiranii» s'au convins de aceasta și n'o ascund.

Domnia bunilor tirani aparține trecutului, omenirea a practicat-o din caverne și până astăzi, fără alt rezultat decit că, după mii de ani de experiență, a trebuit s'o părăsească ca funestă. De ce am relua-o noi? Ca să dovedim că și după x mii de ani plus un an ea tot nu e bună?

În Rusia buna tiranie e la putere în toată splendoarea ei, și știm ce e acolo. În Portugalia un Carp local, deștept, cinstit și energic, Franco, a reușit să convingă pe un rege slab că anarhia politică a țării—foarte asemănătoare cu a noastră—se poate vindeca numai prin domnia bunului tiran. Rezultatul a fost, după suspendarea Constituției, una din cele mai tragice catastrofe.

Persoane demne de încredere afirmă că d. Carp se gîndește și d-sa la un fel de lovitură de Stat, cu care să poată introna și face să domnească legile și dreptatea în țară.

Cei ce vorbesc de nebunia inovațiilor fantastice, să se gîndească întâi la ideia domniei bunului tiran și apoi la altele.

A dori să se facă dreptate de sus și numai de sus, prin voința unui om sau a unui grup de oameni, e pentru vremurile noastre cea mai primejdioasă himeră din cîte trece prin capetele oamenilor. De mij de ori e mai preferabilă starea de astăzi.

A governa cu dela sine putere, ca bun tiran, împotriva unui popor, fie el și cel mai mizer, mai ignorant și mai îngăduitor din lume, duce fatal la revoluție. A governa tot astfel împotriva unei clase luminate, puternice economiceste și politicește, este a merge fatal la comploturi și la asasinat politice. A crede că se poate governa cu egală dreptate peste unii și peste alții, dar împotriva ambilor, e o curată nebunie.

Aceasta e dealtminteri, în puține cuvinte, istoria tuturor neamurilor, din toate vremurile. De ce să ne închipuim că nu-

mai noi să facem excepție? În ce privește guvernarea prin apăsarea masei populare, s'a văzut că n'am făcut excepție la istoria universală. Nici cu guvernarea personală împotriva claselor de sus n'am face excepție. Cine nu știe că și în țările romine Domni buni dar drepți au fost răsturnați sau asasinați?

Prin urmare să abandonăm calea aceasta, cea înai infundată și mai plină de prăpăstii din toate cite ni se deschid.

Înlăturînd ideia guvernării personale, nu rămîne decît să alegem pe aceia care se așează mai presus de persoane, care stabilește guvernarea oamenilor pe un principiu permanent și de ordin general. La afirmația de mult sfărîmată că puterea emană dela Dumnezeu, și la faptul azi pretutindeni discreditat că puterea emană dela persoane și se exercită de persoane, de buni tirani, trebuie de opus principiu că puterea emană dela popor, dela totalitatea înșilor care sînt legați prin interese comune ca colectivitate, principiu suveranității naționale realizabil numai prin votul universal.

Văd, cu imaginația, o mare mișcare prin cititorii ce mi-au făcut cinstea de a mă urma pînă aci. Li văd cum pun revista jos, cum unii respiră adînc, alții se încruntă, alții clatină din cap, în fine afară de partizanii ideii, pe care mă măgulesc a-i crede destul de numeroși, dau semne diverse de cele mai diverse sentimente ce li s'au răscolit deodată.

Au dreptate. Chestia e spinoasă, e complicată, ea ridică o sumedenie de întrebări, de îndoeli. Oricine pronunță la noi cuvintele «votul universal», în afară de partizanii lui hotărîți, simte un fior, un cutremur, ca în fața unui mare necunoscut din care nu se știe ce poate eși.

Eu unul cred că nu poate eși decit bine. Să încercăm a dezbate puțin chestia.

* * *

Împotriva introducerii votului universal și în România s'au opus și se opun multe argumente chiar de partizanii lui în teorie. Sînt pe urmă adversarii lui în sine, cari nu-l admit ca bun nicăiri.

Obiecțiile partizanilor în teorie, dar a adversarilor în fapt, sînt că poporul românesc e prea incult și prea sărac, într'un cuvînt necopt pentru această reformă, căci ignoranța și sărăcia fac din suveranitatea națională o ridiculă și tristă parodie. Poporul trebuie prealabil pregătit prin instrucție și prin o mai bună stare materială pentru greaua sarcină de a-și conduce singur destinele.

Să zicem că ar fi așa, deși nu e așa deloc, cum voiu arăta mai jos. Dar cine să-l pregătească prin instrucție și prin îndreptarea stării materiale? *Doar buni tirani*, că pe alții nu-i văd. Imediat ce se încearcă prima și cea mai simplă analiză a chestiei, se vede că nu sînt decit două căi deschise, absolut numai

două: ori domnia bunilor tirani, ori domnia suveranității naționale. Dacă o abandonăm pe cea dintâi, cădem fatal în a doua; dacă abandonăm pe-a doua, cădem fatal în cea dintâi. Și dacă noi punem ca premisă că domnia bunurilor tirani, care durează de mii de ani, nu poate fi favorabilă instruirii, ridicării materiale și emancipării poporului, iar dacă adversarii pun ca premisă că poporul prin sine însuși nu se poate emancipa, ci trebuie ca alții să-l formeze, atunci ajungem la un impas. Ca să eșim din impas, noi partizanii suveranității naționale n'avem alta de făcut decît să afirmăm că ideia noastră e cea mai bună și să voim a pune în practică, după cum partizanii domniei bunilor tirani nu se sfîesc a afirma eficacitatea ideii lor și a cere s'o pue în practică.

Dacă puterea în stat se exercită de bunii tirani, cum vo-iți ca ei să pregătească poporul pentru votul universal, pe cită vreme ei sînt adversari și ai ideii că domnia poporului e legitimă și ai ideii că e posibilă cu folos? Vă așteptați oare că ei să lucreze împotriva propriilor lor convingeri și interese?

Și ce fel de instrucție să se dea poporului pentru ca el să se formeze în vederea întronării suveranității naționale? Să știe carte? Cită carte? Patru clase primare e prea puțin, căci ce poate învăța cineva ca cetățean din clasele primare? Sau sînt grade? Depildă cel cu patru clase primare e un sfert de cetățean, cel cu liceul o jumătate și cel cu universitatea un cetățean întreg? Atunci ar urma ca să avem un corp electoral cu trei colegii inegal de puternice, unul al licențiatilor, altul al bacalaureaților, un al treilea al absolvenților școalelor primare, iar analfabeții să rămie pe din afară. Așa ceva nu s'a cerut nicăeri, nu s'a propus de nimeni, nu s'a susținut niciodată. Asta dovedește că criteriul instrucției nu e un criteriu serios pentru căpătarea drepturilor cetățenești. Chiar în sistemele electorale restrinse, cine poate susține că cei cu carte mai multă ar fi cetățenii cei mai conștienți, mai demni, mai curagioși, cei cu carte mai puțină ar fi cetățenii mai mediocri și cei fără carte sînt lipsiți de orice calitate cetățenești? Nimeni nu poate susține aceasta, căci, mai cu samă la noi, faptele l'ar dezminți pe dată. Intru cit colegiile *universitare* sînt mai pline de virtuți cetățenești decît celelalte?

Averea? Cită avere trebuie să aibă cineva și de ce natură, ca să fie un bun cetățean? Este averea un bun criteriu? După zecimi de ani de experiență, în toate țările s'a văzut că colegiile cenzitare sînt cu totul departe de a fi dat roade bune. În Anglia, în Franța, în Belgia, în Germania, oriunde a domnit un regim electoral cenzitar, el s'a desființat și s'a înlocuit cu votul universal. Aceasta nu fiindcă toți cetățenii au devenit egal de instruiți sau egal de bogați, ori aproape, ci s'a suprimat cenzul ca rău, ca un criteriu nedrept și nefast, și s'a înlocuit, ca un progres, cu votul universal.

În orice țară din lume în care s'a introdus votul universal, poporul fusese până atunci neformat, necopt, *căci până atunci el fusese exclus de la practicarea suveranității naționale și n'avea deci cum să se formeze prealabil*, iar introducerea votului universal nu s'a făcut fiindcă prin regimul anterior se reușise a se forma și educa poporul, ci tocmai fiindcă se innăbușiau drepturile masselor printr'un regim care crea și se rezema numai pe favoruri sociale și politice și ajunsese astfel la ultimul grad de corupție și de descompunere.

Și în aceste țări, ca și acum la noi, se combătea votul universal pe motiv că masele nu sînt coapte.

Prin urmare nu prin educare, prin formare, prin instrucție specială, ca niște copii la școală, ajung popoarele de la robie la emanciparea politică, nici prin examene sau scotociri prin pungă. Diploma școlară sau chitanța percepătorului nu pot fi certificate de maturitate politică.

Maturitatea politică, ca orice maturitate, se capătă numai prin luptele și suferințele vieții. Oamenii au învățat mai întâi trăind tot ce au știut, și pe urmă, din învățămintele vieții, s'a alcătuit școala. Întai e viața și apoi școala ca un rezultat al vieții, după cum limba e mai întâi și apoi gramatica, ca un rezultat al existenței limbii.

Oricine s'a născut, a viețuit și a suferit, e un om deplin, copt pentru tot ce este viață. Sînt grade de inteligență, de pricepere, de fineță printre oameni, pe care cultura le poate încă diferenția, dar deosebiri fundamentale, prăpăstii morale și intelectuale nu sînt între oamenii normali.

Chiar dacă vom lua tipurile cele mai extreme, pe cel mai rafinat și cult intelectual și pe cel mai ignorant și rustic țaran, punindu-i pe amîndoi în fața unui număr oarecare de chestiuni, cu siguranță că se vor găsi multe din ele pe care țaranul acestuia le va cunoaște și pricepe mai bine.

Cînd e vorba de suferințele lui, de interesele lui, de tot ce formează viața lui, nimeni nu e mai profund cunoscător și mai specialist ca fiecare pentru dînsul. În unele privinți și un sălbatic ne poate fi superior, după cum fiecare din noi față de un altul are și superiorități și inferiorități.

Politica e viața. A trăi este a face politică, în fiecare zi, în fiecare oră, cu sau fără drepturi. Toată istoria omenirii e un șir nesfîrșit de fapte politice, de chestiuni și probleme politice. Cînd a început a fi omenirea coaptă pentru politică? De bună samă din ziua cînd primii oameni au existat ca atare. La care școală au învățat ei să facă ce-au făcut în decursul mileniilor pe întreaga suprafață a globului? Noi învățăm în școli istoria făptuită de popoare, dar ele unde au învățat ca s'o făptuiască?

Orice om, prin faptul că există, e un factor cosmic, social, economic și politic. Nimeni n'are să aștepte pentru aceasta consacrare dela altul, fie acela și geniul geniilor. Altmintreli ar trebui pentru fiecare om cite un tutor, chiar pentru faptele cele-

mai obișnuite ale vieții, căci de multe ori problemelor ce se pun zilnic fiecăruia sînt tot așa de grele și de complicate ca și cea mai înaltă politică.

Votul universal nu crează ceva nou în omenire, nu e în afară de firea, de nevoile și de capacitatea oamenilor pentru a le trebui acestora învățatură specială ca să-l exercite. E numai o formă, mai civilizată și mai perfectă, a exercitării puterii politice a masselor, care de altminteri nu au așteptat forma aceasta pentru a fi în totdeauna un factor politic activ. Din caverne și până astăzi popoarele, au votat neconținut, dar cînd cu pumnul, cînd cu cuțitul, cînd cu foc și sabie, prin răscoale groaznice în masă, aci izbutind, aci fiind învinse, întocmai ca și la alegeri, căci nu în totdeauna mulțimile triumfă în alegeri, după cum nu în totdeauna triumfă prin revoluții.

Dar pentru fiecare timp, manifestarea voinții populare îmbracă altă formă, și cred că pentru timpurile noastre forma cea mai pașnică, mai eficace și mai rodnică, este numai forma buletinului de vot.

Iată la ce se reduce în fond chestiunea votului universal, care e tot atît de veche cît e de vechiu omul pe pămînt, numai că s'a manifestat sub diferite forme, prin urmare nu poate fi nici un moment vorba de o învățatură specială ca masele să-l exercite.

În rezumat, îndelunga corupție și marile abuzuri de sus, unite cu marea și îndelunga suferință de jos, iată ceia ce face ca un popor să fie copt pentru o acțiune politică, nu școala sau averea.

La noi ambele măsuri s'au împlinit. Sistemul politic urmat de mai bine de 40 ani a ajuns sus la uzura cea mai desăvîșită. Cu toții recunoaștem aceasta, cu toții cerem o îndreptare. Suferința poporului, după cum așa de grozav s'a vădit în Martie trecut, a ajuns și ea de nesuferit. Țara e deci coaptă pentru o adîncă reformă economico-politico-socială. Reforma nu se poate realiza decît sau prin domnia bunei tiranii, care să pue ordine de sus, sau prin suveranitatea națională, care să pue ordine de jos în sus și de sus în jos. Altceva nu există. N'avem decît să alegem după temperament, după interese, după convingeri, după pilde de aiurea, dar numai între aceste două avem de ales.

Întrebarea ce se poate pune e numai dacă, pentru actualii privilegiați ai soartei, nu va rezulta cumva vre-o imediată primăjdie personală sau de clasă din acordarea votului universal.

În această privință partizanii în teorie, dar adversarii în practică, ai votului universal în România, se împart în două categorii: reacționarii (căci sînt la noi ca și pretutindeni și reacționari partizani ai votului universal), care se tem că poporul român, stăpîn politicește pe destinele lui, va deveni o unealtă docilă în mîna revoluționarilor de tot soiul; democrații (căci, *numai la noi*, sînt unii democrați adversari de fapt ai votului uni-

versal), care se tem că cu suveranitatea națională partidele de guvernământ se vor juca mai ușor decât cu regimul de azi. Ei prevăd o îndelungă perioadă de absolutism întemeiat pe votul universal, guverne care vor sta zecimi de ani la cârmă, sprijinite pe aceleași majorități mereu realese de turma electorală mînată la vot ca o turmă de oi.

Asemenea temeri sau argumente ar putea fi invocate dacă am discuta votul universal ca pe o idee nouă, ce s'ar fi născut acum, și ca pe un fapt care încă nu s'ar fi produs nicăieri. Dar după o sută de ani de discuții și cincizeci de ani de practică, de o practică cum nu se poate mai variată și mai diversă, de la Englezi și Francezi și până la Pieile roșii și la Negri, la nord, la sud, în Europa, în America, în Asia și în Australia, chiar în Africa pe alocurea, e de prisos, e chiar copilăresc de-a mai vorbi despre asemenea temeri și argumente.

Votul universal n'a produs *nicăieri* și *niciodată* așa ceva. Popoarele cu depline drepturi cetățenești nu s'au lăsat a fi nici prada necondițională a revoluționarilor, nici prada docilă a tiranilor. *Tocmai că caracteristica esențială, fundamentală a țărilor cu votul universal, fie ele civilizate sau înapoiate, este că, în absolută opoziție cu țările cu regimuri electorale mai restrinse sau fără drepturi politice, n'au îngăduit, n'au lăsat să se producă nici revoluție, nici întronări de tiranii.*

De ce numai în țara românească am avea, cu votul universal, fie o permanentă revoluție, fie o nesfârșită tiranie? De-a doua teamă ne garantează însăși conservatorii noștri—iarăș repet, nu e vorba de «partidul conservator»—care, dacă ar ști că votul universal înseamnă domnia fără sfârșit și fără control a oligarhiilor, de mult ni l-ar fi dat chiar fără să se fi cerut.

Cei ce se tem că un popor incult, ignorant și sărac ca al nostru ar deveni, în noul regim politic, prada revoluționarilor, n'au decît să-și arunce ochii în Bulgaria, Sîrbia și în Grecia spre a se convinge că n'avem de ce ne teme. Bulgarii au trecut la votul universal direct de sub domnia Turcilor și în 30 de ani n'au auzit că ar fi fost acolo *măcar una, și cît de mică, revoltă a maselor populare*, fie ea provocată ori de cine, de revoluționari sau de alții.

A raționa, ca cele două categorii de mai sus, este a nu ține samă de fapte reale, ci a-și face sperietori din cuvinte deșerte. Cauzele și posibilitățile unei stări revoluționare jos, sau ale unei tiranii sus, trebuiesc căutate în altă parte decât în exercițiul dreptului de vot. Nu le-am avut, și nu le avem noi neconținut fără votul universal? Căci dacă e să le căutăm în ființa unui regim electoral, apoi mai curînd le găsim pretutindeni unde există un regim electoral restrins sau unde lipsește dreptul de vot, pe cînd în țările cu vot universal ele au dispărut aproape cu totul ori s'au atenuat mult.

Franța, mereu frămîntată de revoluții dela 1789 până la 1870, a intrat pe calea unei dezvoltări din cele mai pașnice de

la această dată, de cînd în adevăr domină regimul votului universal. Starea revoluționară din Belgia, care a culminat în 1886, a dispărut și ea odată cu reforma electorală. În Irlanda nu se mai aude de feniani și de revolte grozave de cînd se practică și încă un sistem electoral mai larg.

De 30—40 ani încoace Europa civilizată a început să uite de baricade, de războaie civile, pentru că de atunci s'a realizat domnia suveranității naționale, care face revoluția și inutilă și nelegitimă.

Tot astfel va fi și la noi. Țara își va regăsi liniștea și își va lua îndrumarea unei dezvoltări normale numai cu regimul votului universal. Bine înțeles că nu se vor întîmpla minuni, nici schimbări profunde dela o zi la alta, dar încetul cu încetul vom începe și noi a trăi o viață nouă, în care va fi mai multă dreptate, mai puțin egoism, mai mult interes pentru nevoile generale, vom trăi într'o atmosferă mai curată și mai prielnică tuturor.

E de răspuns, însă mai pe larg, acelor care combat votul universal în sine, care-l găsesc rău pretutindeni, care-l consideră ca pe o reformă funestă pentru orice țară, fie ea oricît de înaintată, de civilizată.

Intr'un număr viitor al revistei îmi propun a face o discuție mai întinsă cu aceasta de a doua mare categorie a adversarilor votului universal, cu care ocazie voi încerca a analiza și fețele specifice românești ale chestiunii, adică întrucît și cum chestia votului universal trebuie privită din punctul de vedere special al situației din România și al menirii poporului românesc ca factor civilizator în Orientul Europei.

I. Teodorescu

Alesul

S'a deșteptat prisaca din poiană
Supt uriașul clopot de azur,
Și sună tot cuprinsul dinprejur,
De-ai spune că o harfă-eoliană
E aninată undeva de-un ram....

De-ar fi să stai nesigur la răscruce,
Căci pretutindeni murmurul l-auzi,—
Asemeni unui tainic călăuz
Te chiamă, te imbie și te duce,
Fără să vrei, al florilor parfum.....

Poiana pare-o uriașă floare,
Ce schimbă curcubeie de culori,
Dar nu-i o floare, ci sint mii de flori,
Din care ies scintei rătăcitoare
Ce se aprind în aer și dispar.

Ca niște temple în miniatură
Ce ar serba un cult misterios,
În raiu-acesta-atîta de frumos
Lăsat anume parcă de natură,
Stau albi stupi sub streșinele lor.

Neobosite-aleargă în lumină
Albinele zburînd din loc în loc,
Acum se 'nclină-un fir de siminoc,
Acum se 'nalță galben'o sulcină,
Și mursa 'n aur se preschimbă 'ncet.

Dar iată că pe-un urdiniș apare
Aleasa între-attea mii de vieți, —
Și trîntorii-amanți de soare beți,
Simțind imperioasa ei chemare,
Tresar prelung din somnolența lor.

Din urdiniș zburind ea scrie-o dungă,
Un fulger de beteală în senin,
Și cetele de miri cu freamăt vin
Și 'n urma ei se 'nșiră și s'alungă,
Dar ea se 'nalță 'n slavă tot mai sus.

Mai sus se 'nalță, tot mai sus, și 'n goană,
Se luptă mirii s'o ajungă 'n zbor,
Dar ea-i un punct de aur mișcător,
Și-un punct e și prisaca din poiană,
O floare scuturată dintr'un ram.

Treptat se farmă ceata lor rărită,
S'abat din drum cei fără de puteri,
Și 'n prăvălirea răpedei căderi
Cu jînd revăd scinteia urmărită,
De unul singur din alaiu 'ntreg.

Acela unul are pe regină,
Dar după clipa asta de amor
Ea se coboară domolită 'n zbor,
Iar el recade 'n marea de lumină
Supt uriașul clopot de azur.

D. Anghel

Dicționarul Academiei Române sau Basmul cucoșului roș

Și era un moș,
Ș-avea un cucoș,
Hi, cînta, cucoșule,
Școală de joacă, moșule,
etc.

În Viața Românească din Decembrie 1907 s-a publicat la pag. 479 notița următoare: „Un dicționar secret. S-a aflat, grație unui indiscret, că Dl. Sextil Pușcariu a început tipărirea dicționarului limbii romine, cu care a fost însărcinat din partea Academiei. Curioși să vedem rezultatul activității filologului dela Cernăuți, am căutat să ne procurăm fasciculele apărute, dar nî-a fost peste putință. Ne-am adresat atunci cîtorva academicieni, știind că Academia e datoare să trimită orice publicație a ei. În zadar! Academicianii, la care ne-am adresat, nu erau, nici ei, într-o situație mai fericită decît noi. Care va să zică, dicționarul limbii romine stă sub sticlă, păzit de o companie de soldați, ca și vestita cloșcă de aur? Este, credem, cazul să spunem că nu mai înțelegem nimic!” S-a primit după aceia dela Academia Română un anunț că dicționarul va apărea în 3 volume de cite 800 de pagini volumul, în măsură de cite 2 fascicule a 5 coale fascicula pe an, și cu preț de 40 de lei în abonament, de 60 de lei fără abonament. În urma acestui anunț trebuie să repetăm cu înțărare că *nu mai înțelegem absolut nimic*.

D-apoi, va să zică, dacă coala e de 16 pagini, 2 fascicule cuprind 160 de pagini, și, în caz cînd cele 2 fascicule vor apărea regulat pe an, pentru cele trei volume vor trebui 15 ani. Dar comisiunea dicționarului se spăriase de cei cel mult 15 ani, care îi trebuiau d-lui Philippide pentru a găti dicționarul cel cu multe cuvinte, cu multe înțelesuri, cu multe exemple, cu traduceri latinești pelingă cele franțuzești, cu transcrieri fonetice, și acum nu se sparie că trebuiesc 15 ani pentru un dicționar cu puține cuvinte, cu puține înțelesuri, cu puține exemple, fără traduceri latine

și fără transcrieri fonetice? Căci doar tot tărăboiul era că dicționarul nu se poate găti repede, pentrucă e prea bogat, și trebuie scurtat, stilcit, prostit, numai ca să se gătească repede. D-apoi acum, când s-a scurtat, s-a stilcit, s-a prostit, și cu toate acestea tot așa de încet merge, acum ce zici?, am avea indiscreția să întrebăm pe comisiunea dicționarului. Frumoasă treabă! Cum că Dl. Philippide ar fi gătit dicționarul, dacă i s-ar fi acordat 15 ani, o probează faptul că în 5 ani a gătit un șfert dintr-insul. În adevăr, din cei 8 ani, ciți a lucrat D-sa, 2 ani și jumătate au servit pentru adunarea materialului și clasificarea lui, iar în restul de 5 ani și jumătate a scris mai mult de un șfert (A—De) și a pierdut pela sfârșitul perioadei mai multe luni în hărțueli din partea comisiunii dicționarului, care-i tot cerea ba să publice că prubă citeva coale, ba să le modifice pe acestea după indicațiile ei, ba să alerge pe la București, ca să-i audă prețioasele sfaturi orale, ba să injghebe un al doilea grup de lucrători, numai și numai ca să se gătească dicționarul repede, căci se prăpădia lumea, se prăpădia țara. De 15 ani, ciți cerea Dl. Philippide, vai, nici vorbă nu putea să fie. Cel mult 5, 6 ani i se mai acordaŭ D-sale. Era sigură comisiunea dicționarului că în cinci, șase ani s-ar fi putut duce lucrul la capăt, dacă i-ar fi intrat Dl. Philippide în voe. „Păcat, că n-am eu vreme!”, a exclamat odată cu o ocazie un membru din comisiune, frecindu-ș minile ca cum ar fi făcut o chiltea. Ei, iaca, și s-a făcut pe plac. S-a strîmbat, s-a scilciat, s-a prostit bietul dicționar, și-l vezi că nu merge repede? Acum dai 15 ani pentru un lucru prost? Acum nu mai piere lumea, nu se mai prăpădește țara? Frumoasă treabă! Dar dicționarul acesta, al Academiei Romine, se va găti oare în 15 ani? Nu, de această sintem siguri, și iată ce probe aducem. Mai întiiu nu vor fi numai 3 volume de cite 800 de pagini, cum presupune anunțul. În adevăr, cele 8 coloane, alipite ca prubă la anunț, cuprind cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare*. Aceste cuvinte ocupă în dicționarul Tiktin 2 coloane. Deci dicționarul Academiei, în caz cînd va păstra proporțiile necesare unei opere de știință—altfel ar fi un monstru—este de 4 ori mai mare decit al lui Tiktin, și, fiindcă dicționarul Tiktin are pentru un șfert (A—C) 500 de pagini, apoi dicționarul Academiei va avea pentru un șfert 2000, iar pentru opera întregă 8000 de pagini, iar nu numai 2400, cum presupune anunțul. Și deci, dacă vor apărea cite 160 de pagini pe an, apoi vor trebui 50 de ani, până cînd se va sfîrși acest basm al cucușului roș. Căci e mare, mare tare această operă săracă în cuvinte, înțelesuri, citații, traduceri, transcrieri fonetice, e mare din cauza impluturilor, a vorbelor degeaba, care se potrivesc numai în dicționare de conversație ori în monografii, à la Hasdeu, de pildă la *Albină*: „*Albina* se mai numește *muscă*, *biză*, *bază*, *gază* (și: *gază de miere* sau *folositoare*) și *găzuță*.—*Albina*-femeie se numește *matcă* (și: *albină lucroaie*, *împărăteasă*, *mumă*, *mumină*, *albină împărătească*, *crăiasa albinelor*), bărbatul: *trântor* (și: *trântore*, *lăular*, *bondar*).

—*Albinele* se țin în *stup* (și: *uleiu*, *ștubeu*, *știubeiu*, *matcă*, *coșniță*, *cușniță*; pentru terminologia specială v. „stup“). — *Albinele roiesc* (terminologia specială subț „roi“). — *Albinele fac miere*, care se depune în *fagur(e)* (și: *fagor*, *stredie*), din care se scoate *ceara*; fagurul fiert, din care s'a stors mierea și s'a scos *ceara* se numește *hoștină* (și: *boștină*, *jintitū* și *băbaș*). Apa amestecată cu miere: *mursă*; iar apa în care se spală vasele în care s'a scurs mierea: *mursă* (sau: *lapte de miere*). Din aceasta, după ce s'a lăsat să fiarbă ca mustul, se face *mied*. — Oul sau puiul albinei: *cățel* (și: *puu*, verbul: *cățeli*); materia vâscoasă din care se nutrește „cățelul“: *păstură* (și: *păstrar*), iar cea din care se formează „cățelul“: *plămadă*. *Găselnițe* sânt niște viermi care se fac în stupii slabi și care mănâncă mierea. — Celulele în care se reproduc albinele și trântorii: *căsuici* (și: *chilioare*, *chilnițe*, *găoci*, *găuri*), iar cele în care se reproduc matcele: *botce* (și *fițe*). — Sunetul produs de *albină* se numește: *băzâit* (și: *bombănit*, *bombănat*, *zuzăit*, *zunzet*, *văjăit*, *zbrănit*). ap. HEM [adecă Hasdeu Magnum Etymologicum] 743—744; Marian Ins. 144—147; Damé T. 119—120“. Aceasta se cheamă Hasdeu cu viri și îndesat. Și mai departe: „*Albină* = *Frumoasă plantă erbacee din fam. Orchidaceelor*; *tulpina cilindrică*; *frunzele sânt oblonglanceolate sau lanceolate*; *florile frumoase, dispuse într'un spic lax, seamănă foarte mult cu o albină, de unde și numirea populară a acestei rari plante. Crește pe locuri argiloase, pe coaste și râpe cu iarbă, sau pe marginea pădurilor, în Maiu—Iunie.* (Scăieni, în Prahova). Panțu Pl.“ Ce a mai rămas să spună o botanică descriptivă? Decit atita poliloghie la *albină*, mai bine nu se uita cuvintele *albeniū*, *albescenț*, *albeță*, *albinoaică*, și înțelesul de *suliman* la *albeață*, și nu s-ar fi presupus din cap *albel*, *albică*, și nu s-ar fi amestecat cu *zâmbel* și cu *dălbică*, și nu s-ar fi identificat *albeață* cu *cataractă* (măcarcă *albeață* înseamnă și *cataractă*), și nu s-ar fi confundat *albeață* cu *apă albă* și *apă neagră* într-un loc din Uricariul, reproducându-se orbește o greșală a lui Hasdeu, bazată pe înțelegerea greșită a aceluși loc, și nu s-ar fi spus că „*albia* servește foarte adesea de „leagăn“, așa încât poate primi și această însemnare“ (Măcarcă *se leagănă* copiii în *albie*, dar *albiea* nu înseamnă niciodată *leagăn*, nici *leagănul* *albie*), și nu s-ar fi stlicit biata franțuzească în „regarder avec des grands yeux“ și „petit auge“ și „petit abeille!“ Da, e mare această operă, e cit și acea a lui Hasdeu, căci cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare* cuprind în dicționarul Academiei 8 coloane format octav mare, tipărite cu *petit* fără linii, cu rinduri lungi și cu spațurii mici între titluri, iar aceleaș cuvinte la Hasdeu cuprind 33 de coloane format octav mic, tipărite cu *garmond* cu linii, în rinduri scurte și cu spațurii mari între titluri. Oricine a avut a face cu tipografia va înțelege că dicționarul Academiei are cel puțin aceleaș proporții ca și renumitul Magnum Etymologicum Romaniae și că, dacă acest dicționar al Academiei va îmbrăca haina *garmond* cu linii și cu spațurii, va fi

și fără transcrieri fonetice ? Căci doar tot tărăboiul era că dicționarul nu se poate găti repede, pentru că e prea bogat, și trebuie scurtat, stilcit, prostit, numai ca să se gătească repede. D-apoi acum, cind s-a scurtat, s-a stilcit, s-a prostit, și cu toate acestea tot așa de încet merge, acum ce zici ?, am avea indiscreția să întrebăm pe comisiunea dicționarului. Frumoasă treabă ! Cum că Dl. Philippide ar fi gătit dicționarul, dacă i s-ar fi acordat 15 ani, o probează faptul că în 5 ani a gătit un șfert dintr-insul. În adevăr, din cei 8 ani, ciți a lucrat D-sa, 2 ani și jumătate au servit pentru adunarea materialului și clasificarea lui, iar în restul de 5 ani și jumătate a scris mai mult de un șfert (A—De) și a pierdut pela sfârșitul perioadei mai multe luni în hărțueli din partea comisiunii dicționarului, care-i tot cerea ba să publice că probă citeva coale, ba să le modifice pe acestea după indicațiile ei, ba să alerge pe la București, ca să-i audă prețioasele sfaturi orale, ba să injhebe un al doilea grup de lucrători, numai și numai ca să se gătească dicționarul repede, căci se prăpădia lumea, se prăpădia țara. De 15 ani, ciți cerea Dl. Philippide, vai, nici vorbă nu putea să fie. Cel mult 5, 6 ani i se mai acorda D-sale. Era sigură comisiunea dicționarului că în cincă, șase ani s-ar fi putut duce lucrul la capăt, dacă i-ar fi intrat Dl. Philippide în voe. „Păcat, că n-am eu vreme !“, a exclamat odată cu o ocazie un membru din comisiune, frecindu-ș minile ca cum ar fi făcut o chiltea. Ei, iaca, și s-a făcut pe plac. S-a strîmbat, s-a scilciat, s-a prostit bietul dicționar, și-l vezi că nu merge repede ? Acum dai 15 ani pentru un lucru prost ? Acum nu mai pîere lumea, nu se mai prăpădește țara ? Frumoasă treabă ! Dar dicționarul acesta, al Academiei Romine, se va găti oare în 15 ani ? Nu, de acersta sintem siguri, și iată ce probe aducem. Mai întiiu nu vor fi numai 3 volume de cite 800 de pagini, cum presupune anunțul. În adevăr, cele 8 coloane, alipite ca probă la anunț, cuprind cuvintele dela *Albeulă* până la *Alboare*. Aceste cuvinte ocupă în dicționarul Tiktin 2 coloane. Deci dicționarul Academiei, în caz cind va păstra proporțiile necesare unei opere de știință—altfel ar fi un monstru—, este de 4 ori mai mare decit al lui Tiktin, și, fiindcă dicționarul Tiktin are pentru un șfert (A—C) 500 de pagini, apoi dicționarul Academiei va avea pentru un șfert 2000, iar pentru opera întreagă 8000 de pagini, iar nu numai 2400, cum presupune anunțul. Și deci, dacă vor apărea cite 160 de pagini pe an, apoi vor trebui 50 de ani, până cind se va sfîrși acest basm al cucoșului roș. Căci e mare, mare tare această operă săracă în cuvinte, înțelesuri, citații, traduceri, transcrieri fonetice, e mare din cauza impluturilor, a vorbelor degeaba, care se potrivesc numai în dicționare de conversație ori în monografii, à la Hasdeu, de pildă la *Albină* : „*Albina* se mai numește *muscă*, *biză*, *bază*, *gază* (și : *gază de miere* sau *folositoare*) și *găzuță*.—*Albina*-semeie se numește *matcă* (și : *albină lucroaie*, *împărăteasă*, *numă*, *mumină*, *albină împărătească*, *crăiasa albinelor*), bărbatul : *trântor* (și : *trântore*, *lăutar*, *bondar*).

— *Albinele* se țin în *stup* (și: *uleiu*, *ștubeu*, *știubeiu*, *matcă*, *coșniță*, *cușniță*; pentru terminologia specială v. „stup”). — *Albinele roiesc* (terminologia specială subț „roi”). — *Albinele fac miere*, care se depune în *fagur(e)* (și: *fagor*, *stredie*), din care se scoate *ceara*; fagurul fiert, din care s'a stors mierea și s'a scos *ceara* se numește *hoștină* (și: *boștină*, *jintiță* și *băbaș*). Apa amestecată cu miere: *mursă*; iar apa în care se spală vasele în care s'a scurs mierea: *mursă* (sau: *lapte de miere*). Din aceasta, după ce s'a lăsat să fiarbă ca mustul, se face *mied*. — Oul sau puiul albinei: *cățel* (și: *puiu*, verbul: *cățeli*); materia vâscoasă din care se nutrește „cățelul”: *păstură* (și: *păstrur*), iar cea din care se formează „cățelul”: *plămadă*. *Gâselnițe* sânt niște viermi care se fac în stupii slabi și care mănâncă mierea. — Celulele în care se reproduc albinele și trântorii: *căsuici* (și: *chilioare*, *chiliuțe*, *găoci*, *găuri*), iar cele în care se reproduc matcele: *botce* (și *fițe*). — Sunetul produs de albină se numește: *băzâit* (și: *bombănit*, *bombăit*, *bombănat*, *zuzăit*, *zumzet*, *văjăit*, *zbărâit*), ap. HEM [adecă Hasdeu Magnum Etymologicum] 743—744; Marian Ins. 144—147; Damé T. 119—120^a. Aceasta se cheamă Hasdeu cu virf și indesat. Și mai departe: „*Albină* = *Frumoasă plantă erbacee din fam. Orchidaceelor; tulpina cilindrică; frunzele sânt oblong lanceolate sau lanceolate; florile frumoase, dispuse într'un spic lux, seamănă foarte mult cu o albină, de unde și numirea populară a acestei rari plante. Crește pe locuri argiloase, pe coaste și râpe cu iarbă, sau pe marginea pădurilor, în Maiu—Iunie.* (Scăieni, în Prahova). Panțu Pl.^a Ce a mai rămas să spună o botanică descriptivă? Decît atîta poliloghie la *albină*, mai bine nu se uitău cuvintele *albeniui*, *albescent*, *albeț*, *albinoaică*, și înțelesul de *suliman* la *albeață*, și nu s-ar fi presupus din cap *albel*, *albică*, și nu s-ar fi amestecat cu *înălbei* și cu *dălbică*, și nu s-ar fi identificat *albeață* cu *caluractă* (mărcă *albeață* înseamnă și *caluractă*), și nu s-ar fi confundat *albeață* cu *apă albă* și *apă neagră* într-un loc din Uricariul, reproducîndu-se orbește o greșală a lui Hasdeu, bazată pe înțelegerea greșită a aceluî loc, și nu s-ar fi spus că „*albia* servește foarte adesea de „leagăn“, așa încît poate primi și această însemnare” (Mărcă *se leagănă* copiii în *albie*, dar *albiea* nu înseamnă niciodată *leagăn*, nici *leagămul* *albie*), și nu s-ar fi stîlcit biata franjuzească în „regarder avec des grands yeux“ și „petit auge“ și „petit abeille!“ Da, e mare această operă, e cit și acea a lui Hasdeu, căci cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare* cuprind în dicționarul Academiei 8 coloane format octav mare, tipărite cu *petit* fără linii, cu rînduri lungi și cu spațieri mici între titluri, iar aceleas cuvinte la Hasdeu cuprind 33 de coloane format octav mic, tipărite cu *garmond* cu linii, în rînduri scurte și cu spațieri mari între titluri. Oricine a avut a face cu tipografia va înțelege că dicționarul Academiei are cel puțin aceleas proporții ca și renumitul Magnum Etymologicum Romaniae și că, dacă acest dicționar al Academiei va îmbrăca haîna *garmond* cu linii și cu spațieri, va fi

taman dicționarul lui bietul Hasdeu săracul, și cu drept cuvânt, căci este sînge din sîngele lui și os din osul lui. Apoi, vor apărea cite 160 de pagini pe an? Dar cite pagini au apărut în acești doi ani trecuți? Cele patru pagini alipite ca probă la anunț ajung pînă la numărul 100. Celelalte 60 sînt tipărite? Apoi atunci pentru ce nu s-au pus cele două fascicule în circulație? Probabil că au apărut pînă acum, după doi ani trecuți („La 1 Ianuarie 1906 lucrarea a fost încredințată D-lui profesor Sextil Pușcariu,” zice anunțul), numai 100 de pagini. Dar noi ne punem în cazul cel mai favorabil pentru dicționarul Academiei și admitem că cele 2 fascicule, care trebuiesc să apară pe fiecare an, sînt gata tipărite și le ține încă administrația Academiei, pentru cine știe ce motiv, în rafturi. Bine, dar aceste 2 fascicule au apărut în doi ani trecuți, în vreme ce pînă acum ar fi trebuit să fie 4 fascicule gata, știți, cite două pe an. Deci, ai reușit să tipărești numai cite 80 de pagini pe an, iar nu cite 160. Ia presupune, ceia ce e foarte probabil, că nu vei putea dovedi să tipărești (adecă să scrii, să faci) decît, ca pînă acum, numai cite 80 de pagini pe an, așa e că vei avea trebuință nu numai de 50 de ani, cum făcusem socoteala mai sus, ci taman de 100? Dar dacă cumva dela *D* înainte, cînd nu vei mai avea de *înprumutat* nici pe Hasdeu nici pe Tikin, te incurci, doamne ferește, așa e că nici suta de ani n-are să fie de ajuns? Te spăriase Hasdeu? Tipai, ca să-ți faci zile amare, săracul, că o viață de om n-ajunge pentru ducerea la capăt a operei sale, și acum nu te spariî de cei 100 ori 200 de ani care trebuiesc pentru nașterea avortonului? Nu te spariî, pentru că similes similibus conveniunt. Știi, corb la corb nu scoate ochii, cumu-i Turcul și pistolul, și-a găsit sacul peticul. Magnum Etymologicum nu-ți plăcea, pentru că era o lucrare originală; dar copia lui îți place, pentru că așa îți firea, să-ți placă *înprumutul*. Dicționarul D-lui Philippide nu-ți plăcea, pentru că era prea bogat și se putea găti în 15 ani, iar istalalt îți place, pentru că e sărac în conținut, umflat cu palavre și nu se va găti nici într-o sută; căci așa îți firea, să-ți placă forma goală, dar umflată. Iaca-î vezi, pe acești copii răslățați? Aū să ajungă să-ți dee bobirname peste nas și apoi să-ți bată în pumni, și ai să te tăvălești totuș inaintea lor în genunchi, pentru că ți-s copiii tăi prea iubiți, pentru că-ți samănă și li sameni. Să-ți trăiască! Să ai parte de dinșii și ei de tine! Până una alta așteptăm cu mare nerăbdare apariția celor două fascicule, pe care le vom cumpăra cu numărul, căci, de abonat la această operă matusalemică, nu ne vom abona, doamne ferește: 40 de lei cu dobîndă compusă produc într-o sută de ani 40960 de lei. Mai bine lăsăm prin testament ordin urmașilor să cumpere opera, cînd va apărea în întregime, cu 60 de lei, pe care-i va lua din suma de 40960 de lei, la care se vor urca cei 40 de lei, pe care avem să-i depunem la o casă de economie. Dacă fiecare din cetățenii (cel puțin vreo 10000), la care a trimis Academia Romînă liste de abonamente, ar face ca noi—și-i sfătuim la aceasta din tot

sufletul—,peste o sută de ani 10000 de familii din România ar
 posede la un loc un capital de 409.600.000 de lei, produși nu-
 mai din economia celor 40 de lei cerșiți de Academia Română.
 Cerșiți, zicem, și cu drept cuvânt, căci cînd o bogătașă ca dînsa,
 care n-a cheltuit și nu cheltuște pentru facerea dicționarului
 niciun ban—pentru că, doar, se spune în anunț că dicționarul se
 publică cu cheltuiala Maestăței Sale Regelui Carol I și doar nu
 voește Maestatea Sa să-și scoată cheltuiala înapoi—,cînd o bo-
 gătașă ca dînsa vrea să incaseze dela niște bieți contribuabili
 sume de bani, pentru a le face să se ridice peste o sută de ani
 la colosala sumă de 409 milioane în profitul ei, aceasta se poate
 compara numai cu fapta bogatului celui care, cînd îi venia un
 drumeț nevoiaș în gazdă, se îmbrăca în strae de cerșitor și ve-
 nia de cerea de pomană drumețului. Prea multă răbdare are
 Maestatea Sa. Să fie altul în locul Maestăței Sale, s-ar supăra
 de acest scandal oferit de specialiștii romîni dela Academia Ro-
 mină, care profită de subvenția Maestăței Sale pentru a stoarc e
 dela țară zeci de mii de abonamente la o operă ce va apărea la
 paștele calului. Mai bine cu subvenția cea ar înființa Maestatea
 Sa o nouă *fundațiune Carol* aici la Iași, în acest oropsit de
 Iași, ca să aibă și studenții din acest capăt de țară unde ceti o carte;
 pentru că biblioteca universității, singura bibliotecă din Iași, a
 ajuns într-un grad de sărăcie și de confuzie imposibile de des-
 cris din cauza lipsei de ajutor din partea statului.

Philologus

Spre roman

— „Însemnările lui Neculai Manea“ —

Evoluția unui scriitor repetă, adesea, istoria literaturii țării sale, după cum aceasta repetă întotdeauna istoria literaturii universale. Un pedant ar găsi, poate, locul să amintească că „ontogenia repetă filogenia“.

Sadoveanu care a scris, mi se pare, și în versuri, și-a început strălucita sa carieră literară cu acele povestiri al căror caracter, mai întotdeauna liric sau epic, a fost relevat de atâtea ori. Epicul, în opera sa, constă în evocarea impetuoasă a faptelor mari, „legendale“, întrupate în personajii aprige, „romantice“ (unele din *Povestiri*, *Șoimii*, etc.). În lirismului său îi datorim acele minunate bucăți, în care scriitorul își ilustrează un sentiment puternic prin scene din viața reală: sentimentul „singurătății“ omenеști, printr'o întâmplare tragică (*Într'un sat odată*), sentimentul de melancolie față de caracterul trecător al lucrurilor omenеști, printr'o întâmplare de vinătorie ori de dragoste (*Hanul Boului*, *Moartea*) etc...

Acestui caracter,—epic sau liric,—al primelor sale lucrări se datorește „romantismul“ lui Sadoveanu. Și, în adevăr, epicul și lirismul sînt însușirile principale, am putea spune definiția romantismului.

Dealtmîntrelea, nici un scriitor român n'a fost curat obiectiv. Chiar Caragiale, prin faptul că e un *satiric*, nu e un scriitor curat obiectiv, căci un scriitor satiric, după definiție, e prezăstăpinit de sentimente în fața realității, pe care, din cauza acestor sentimente, o diformează până la un punct.—Se știe că exagerarea este un procedeu inerent acestui gen literar.—Pe lângă aceasta, un scriitor satiric, tot prin definiție, alege *numai* aspectele ridicole ale societății, diformînd, deci, realitatea și din această cauză.... Iar Brătescu-Voinеști, ca să vorbim de cellalt mare scriitor obiectiv al nostru, e prea duios, pentru a fi curat obiectiv (după cum Maupassant e prea mizantrop, pentru a fi, și el, curat obiectiv,—orice ar zice majoritatea criticilor săi).

Dar dacă subiectivismul lui Caragiale e inerent genului în

care a scris; dacă subiectivismul lui Brătescu-Voinești e numai un *adaos*, și fericit, la zugrăvirea vieții;—subiectivismul lui Sadoveanu, în bucăți ca acele pe care le-am amintit, e pur și simplu *lirism*. Scriitorul, repet, își ilustrează un sentiment prin scene reale din viața reală....

....Scene reale din viața reală!... Prin aceasta se deosebesc Sadoveanu de *poetii lirici* care scriu nuvele și care, neputând eși din cercul propriei lor personalități, nu pot crea decit un singur personaj real, pe ei înșiși,—celelalte personaje fiind ori repetarea, în alte exemplare, a aceluiaș personaj, ori personaje convenționale, moarte. Eminescu, care a creat pe Dionis, pe călugărul Ieronim, etc., n'a creat decit un singur personaj, căci toate sînt el însuși, imaginat în diferite posibilități și împrejurări,—celelalte personaje ale sale sînt convenționale.—Sadoveanu însă, a creat, în bucățile sale lirice, o mulțime de personaje *viu*, și nici unul nu e imaginea autorului lor.... Se poate spune, în scurt, că el a făcut *lirism*, exprimîndu-și sentimentele prin cea mai *obiectivă* zugrăvire a vieții,—oricît s'ar bate cap în cap aceste cuvinte....

Și de accia, cu tot puternicul său lirism, care e o însușire romantică, Sadoveanu n'a fost niciodată, în bucățile sale lirice, un adevărat romantic. Mai degrabă găsim urme de romantism în bucățile sale epice, acolo și atunci cînd a voit să redea personaje din veacurile trecute, în loc de a se mulțumi să încadreze în poezia trecutului personaje actuale....

Dar echilibrul acesta stabil, dacă mi se iartă această expresie, între lirism și obiectivism s'a rupt. Zugrăvirea vieții a ajuns pe primul plan, sentimentul reducîndu-se la ceia ce am numit aiurea atitudinea scriitorului față cu viața pe care o zugrăvește. Puternica sa obiectivitate, vădită și în primele lucrări, degajată deja mult de lirism în *La noi în Vișoara*, acum s'a degajat cu totul,—și *Însemnările lui Neculai Manea* marchează cu putere această dată însemnată în evoluția scriitorului nostru și *deci* în evoluția literaturii rominești.

Însemnările lui Neculai Manea nu mai sînt nici o operă lirică,—ilustrarea unui sentiment,—nici o operă epică,—zugrăvirea unor fapte mari, datorite unor ființe cu facultăți sufletești exagerate.—Aci, scriitorul s'a supus, cum se zice, obiectului, a observat viața de toate zilele și a redat'o—pentru a o reda! Că și aci se poate constata sentimentul și concepția scriitorului față cu viața—e altă chestie: absența scriitorului față cu opera sa e cu neputință!

Această evoluție a lui Sadoveanu ne explică și *forma* în care sînt scrise *Însemnările lui Neculai Manea* (cași aceia în care scrie *Duduia Margareta*)....

Bucățile lirice și epice erau unitare; și această unitate de compoziție o căpătau dela *sentiment* care, prin natura sa, este concentrativ și regulator, căci sentimentul grupează arhitectonic imaginile asociate cu dînsul și prin care el se exprimă. (*Me-*

Iancolia lui Eminescu este un exemplu desăvârșit al acestui fapt sufletesc).—Acuma însă, supunându-se obiectului, vieții, opera sa, *Însemnările lui Neculai Manea* (cași *Duduia Margareta*), nu mai are acea unitate, căci viața este variată și complicată,—și sentimentul, căzut pe planul al doilea, nu se mai poate împune materialului, pentru a selecta mai întâiu și a alege ceia ce-i convine, pentru a-l unifica apoi și a-l încadra, aș zice, într'o formă geometrică regulată.

Ultimele două lucrări ale lui Sadoveanu, dacă e vorba să le dăm un nume, sînt romane,—și e sigur că forma, în care compune acuma Sadoveanu, (de „jurnal“ ori de „scrisori“), nu poate fi definitivă, căci este prea departe de forma obișnuită, firească a romanului.

Desigur, viața apare ca ceva fragmentar și caprițios, dar de aici nu urmează că și în privința compoziției arta trebuie s'o imiteze: Artă, dimpotrivă, are menirea să prindă, să imobilizeze o clipă din viața caprițios fugară și s'o fixeze, pentru totdeauna, prin formă.

Dar Sadoveanu, traducătorul lui Maupassant,—și deci, desigur, admiratorul lui,—nu știe el oare acest lucru? Și, dacă știe, pentru ce compune încă fragmentar, pentru ce redă încă viața în episoade, aproape juxtapuse?

Pentru că romanul, ultimul termen al evoluției literare, e genul cel mai greu, nu numai din punct de vedere al fondului: putere de observație, analiză, pricepere, memorie, sinteză; ci și din punct de vedere al compoziției: puterea de a stăpîni materia, de a disciplina concepția, talentul de a înjgheba, de a construi. Și, la această compoziție, mai ales într'o literatură fără tradiție, nu poți ajunge deodată: Tinzi cătră ea, încercînd, dibuînd, făcînd preludii,—exercitîndu-te. Forma de „jurnal“ ori de „scrisori“ este perioada de tranziție, pasul pe care-l face Sadoveanu spre forma definitivă a romanului. *Însemnările lui Neculai Manea*, cași *Duduia Margareta*, sînt, ca să întrebuițăm un termen de pictură, niște adevărate „studii“....

— Dar Sadoveanu a scris deja *Șoimii* și *Floare ofilită*,—mi se va obiecta!—Tocmai: slăbiciunea relativă a aceloră e o dovadă de cele ce înaintăm aici. *Floare ofilită*,— de *Șoimii* nu vorbesc, căci ei sînt o poezie epică!—*Floare ofilită* a fost o încercare pripită.

Iar această „reculare“ a lui Sadoveanu dela forma clasică a romanului (din *Floare ofilită*) la „studiile“ din *Însemnările lui Neculai Manea* și *Duduia Margareta*,—„reculare“ care, cum se știe, are avantajul de a te face „să sari mai bine“—e dovada unei mari seriozități și conștiințe artistice.

A face numai ceia ce cu adevărat poți, este o mare virtute artistică, deoarece în artă se pare că ar fi „posibil și imposibilul“,—dovadă atîtea „opere literare“, în care autorii vorbesc de lucruri pe care nu le cunosc, de sentimente pe care nu le-au simțit, de probleme pe care nu le-au cugetat...

Că Sadoveanu nu încearcă, aproape niciodată, acest „imposibil“, ne dovedește perfect și faptul că opera acestui scriitor este oglinda experienței sale, în acel înțeles că, după ordinea scrisorilor sale, putem face istoria experiențelor sale asupra vieții...

Am observat cu altă ocazie că acest mare poet al naturii n'a zugrăvit până acuma decît cîmpia, singura pe care o cunosc bine, singura în care a trăit și pe care a putut s'o observe îndelungat... Și tot atunci spuneam că acest scriitor, proclamat dela început „fărănist“, nu și-a meritat acest nume decît mai tîrziu, cînd a scris *La noi, în Vișoara*...

La începuturile sale, îndrăgostit de trecut, cu o copilărie și adolescență petrecute în orașele Moldovei și cu experiența vieții de cazarmă, Sadoveanu a zugrăvit, *mai ales*, scene eroice din trecut, scene din viața mahalalei moldovenești și scene din viața militară; cînd a eșit din cercul său, cînd a străbătut, pe de o parte în afară de oraș, pe de altă parte în clasele mai de sus: a intelectualilor și a societății mai înalte de provincie, atunci, pe lângă viața cunoscută mai de demult, a început să zugrăvească și viața acestor pături sociale.

Așa dar, *Insemnările lui Neculai Manea* marchează, pe lângă afirmarea definitivă a obiectivismului lui Sadoveanu, și zugrăvirea unei pături nouă, a păturii așa numiților intelectuali, reprezentăți, în romanul său, prin exemplare foarte umile, „provinciale“, de un rang inferior... (Bine înțeles că, avînd să zugrăvească mediul în care trăesc eroii săi, Sadoveanu a zugrăvit încă odată mahalaua moldovenească, și mai bine decît oriunde aiurea).

Dar pe lângă aceste progrese,—obiectivitatea și lărgirea cîmpului de observație,—Sadoveanu a mai făcut un altul, foarte important.

Între stările sufletești ale unui om, unele sînt mai primitive, mai inferioare, mai generale și mai *naturale*. Mai naturale, în acel înțeles că sînt condiționate mai mult de natură, decît stările sufletești mai superioare, care sînt mult mai mult condiționate de împrejurările sociale.—S'ar putea zice că primele capitole ale psihologiei țin mai mult de domeniul științelor naturale, pe cînd ultimele capitole țin mai mult de acela al științelor sociale.

Sadoveanu a zugrăvit, până acuma, mai ales stări sufletești de prima categorie, senzații și instincte. Și cum acestea au rădăcini adînci în natură, Sadoveanu, care și-a dat samă de acest lucru sau care a avut intuiția acestui lucru, a încadrat întotdeauna pe om în natură în așa fel, încît natura să explice și să completeze pe om. De aci marea însemnătate a naturii în opera acestui scriitor și felul deosebit, unic, cum el o zugrăvește.

Ne zugrăvind până acuma, decît incidental, și nu în bucățile sale cele mai bune, viața sufletească superioară și complicată, nefiind până acuma, pentru a tranșa cu un cuvînt, un psiholog analist,—împrejurările sociale, acelea care explică viața su-

fletească complicată, ocupau un loc neînsemnat în opera lui Sadoveanu.

Zugrăvirea acestor împrejurări este un alt progres al lui Sadoveanu,—și mai cu samă priceperea influenței lor asupra personajelor.

Dacă în *Floare oflită* Sadoveanu ne arată o bună parte din împrejurările sociale care lucrează asupra eroilor săi, el nu-și dă destul de bine samă de rezultatul acestei influențe asupra acelor eroi. Sadoveanu ne arată perfect, în acel roman, ce victimă a lui Negrea este nevasta acestuia, Tinca, pentru care ne solici-tează toată mila, dar nu ne arată ce victimă vrednică de milă este acest Negrea însuși, omul acesta vițios, călăul nevastei sale! Dacă Tinca este victima lui Negrea,—lucru ușor de văzut,—apoi Negrea este și el victima unui călău anonim,—anonim, căci nu e un om, ci un întreg complex de împrejurări, din care unele, cum spuneam, le zugrăvește și Sadoveanu.

Acuma însă, în *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu nu numai că zugrăvește toate împrejurările sociale, în care trăesc eroii săi, ci arată și chipul cum aceste împrejurări lucrează asupra acestor eroi.—Și să se observe ce puțin loc ocupă natura aici, unde, cași'n nuvelele lui Brătescu-Voinești, ea nu prea are ce explica.

În *Însemnările lui Neculai Manea*, Sadoveanu ne arată dezorganizarea sufletească a doi oameni, Neculai Manea și Ion Radianu, dezorganizare care-i duce, pe unul la amorțirea simfului moral, pe altul la vițiu și la moarte. Scriitorul ne arată cum acești doi oameni, ne avînd nici un scop în viață, n'au ce face cu puterile lor sufletești care, neutilizate, se'ntorc împotriva lor și-i distrug.—Și aceasta, din pricină că ei nu sînt nici destul de răi, ca tînărul Leonard Iliescu, pentruca, confundîndu-se în turmă, să trăiască numai pentru dinșii, utilizînd în favoarea lor inconștiența turmei; nici destul de buni, pentruca să pună, ei, pentru concetățenii lor, scopuri vieții. Păcat că Sadoveanu nu ne-a dat, în romanul său, tipul unui asemenea om bun, căci atunci am fi avut toată seria: Jos Leonard Iliescu, la mijloc Manea și Radianu (în această ordine, căci Radianu e superior lui Manea), sus omul bun, luptătorul idealist... Am fi înțeles atunci și mai bine că... speciile mijlocii, într'o societate ca aceea zugrăvită de Sadoveanu, sînt menite distrugerii... Aiurea, unde există o adevărată viață socială, societatea însăși dă tipurilor mijlocii scopuri în viață, ba poate feri de înjosire chiar tipuri inferioare ca Leonard Iliescu... Aiurea, societatea nu e o juxtapunere de indivizi, ca la noi; aiurea diferitele forme de solidaritate, — dela societățile de muzică până la partidele bazate pe interese sociale,—sînt tot atîtea îngrădiri, care nu lasă pe om izolat. Și izolarea e cea mai mare dușmană a omului: Un sociolog, făcînd statistica sinuciderilor, a constatat că cea ce ferește de sinucidere este îngrădirea în asociații,—de orice natură ar fi ele...

Această concepție, sau această intuiție, a dependenței omului de societate a adus un mare serviciu lui Sadoveanu, căci un scriitor, care vede toate înfruntările ce suferă omul dela natură și mai ales dela societatea în care trăiește, poate săpa mai adinc în viață.

Iar indulgența pentru păcatele omenești, ce rezultă din această adincire a vieții, este, și ea, o mare însușire artistică, pentru că mai bine pricepe viața acela care o privește cu indulgență, decit acela care o privește cu ură. Fără simpatie artistică pentru obiect, nu poate fi scriitor mare, și indulgența este o condiție esențială pentru a avea acea simpatie artistică.

E știut că romanul englez și cel rusesc, — George Eliot și Tolstoi, — își datoresc superioritatea lor, *adincirea vieții*, tocmai acestei concepții asupra vieții. Oricit de mare *artist* e Flaubert (tot atit de mare, desigur, cași George Eliot), el e mult mai prejos de Tolstoi și mai prejos de George Eliot, din cauza concepției sale asupra vieții. Lui îi lipsește indulgența, mai ales în *Bouvard et Pécuchet* care, din cauza urii sale pentru nevinovata prostie, are caracterul unui pamflet... Comparați *Bouvard et Pécuchet* cu *Pickwick* al lui Dickens, ori chiar cu *Tartarin de Tarascon* al lui Daudet. — Comparați, și mai bine, pe „funcționarii“ ridicoli din nuvelele lui Maupassant cu bieții funcționari din al său *Sur l'eau*... Cind a scris *Sur l'eau*, durerea vieții sale îl făcuse pe Maupassant comprehensiv și indulgent: atunci nu l'a mai lovit aparența: vulgaritatea, ci ceva mult mai adinc, mai adevărat, suferința, eternul omeneș!

Și Sadoveanu a priceput că, dacă Neculai Manea ajunge un egoist imoral, el merită milă; că, dacă Radianu ajunge vițios și răutăcios, el merită și mai multă milă; — și încă cu atita mai multă milă, cu cit acești oameni, în care a rămas un punct luminos în conștiință, își dau samă de ticăloșia lor, împotriva căreia, însă, nu pot face nimic. Și ertindu-i el, Sadoveanu a ple-dat, fără să vrea, pentru ei și i-am ertat și noi. — Și sint sigur că, dacă Radianu ar fi fost însurat și și-ar fi chinuit nevasta, mai mult decit Vasile Negrea, Sadoveanu ne-ar fi solicitat și mai multă milă pentru eroul său, căci ce poate inspira mai multă milă decit un om silit, condamnat să devină rău, împotriva firii sale?

Din aceste cauze, cu o intrigă tot atit de banală cași cea din *Floare ofilită*, *Însemnările lui Neculai Manea* sint atit de interesante!... Interesul, care nu vine dela intrigă (Intr'o operă de *artă*, el vine numai într'o mică măsură dela intrigă), vine aci dela *semnificația* pe care scriitorul o dă vieții ce zugrăvește, căci aici nu mai e vorba de lucrurile care se întâmplă lui X sau Y, ci de ceva mult mai interesant, pentru că autorul pune o mare problemă, pentru că el ne arată cum o întreagă stare de împrejurări lucrează asupra unor sărmane ființe omenești.... Personagiile, aci, sint numai niște „subiecte“, asupra cărora *experimentează* un întreg complex de împrejurări în care trăim cu toții.... Cunos-

cuta definiție a artei ca o „critică a vieții” se poate aplica aici mai bine decît oriunde.

Pentru frumuseța operii, aș fi dorit ca Radianu, în care strigă toată durerea ce rezultă din această stare de lucruri, să aibă o vervă strălucită, o ironie nimicitoare, la înălțimea exasperării sale răutăcioase.... Dar poate că această coardă lipsește lirei lui Sadoveanu....

Dacă Brătescu-Voinești, în admirabila schiță de roman, care se numește *În Lumea Dreptății*, ne arată cum se distrug, învinși în luptă, cei superiori, dar fără energie mare, din cauză tocmai că sînt superiori; Sadoveanu, în *Însemnările lui Neculai Manea*, ne arată cum exemplare din aceiași categorie, cînd n'au un scop în viață, se dezorganizează sufletește tot din cauza relativei lor superiorități....

Și cum faptele zugrăvite de acești doi scriitori sînt dintre cele mai caracteristice pentru epoca noastră de tranziție, avem tot dreptul să sperăm că ei ne vor da romanul adevărat, pe care-l așteptăm de atîta vreme. La acești doi scriitori trebuie să adăugăm pe Jean Bart care, după o îndelungată tăcere, dă dovadă, — în fragmentele ce publică aici, și mai cu samă în acela din numărul de față, — că știe să vadă adînc în viață și s'o redec cu un puternic realism.

G. Ibrăileanu

Amintiri din călătorie

Nevesca-Vlaho-Clisura

Au trecut mai bine de zece ani de când am întreprins o călătorie de studiu în Macedonia cu privire la chestiunea aromânească. Polemici pasionate se încinseseră pe vremea aceea în ziarele noastre în jurul acestei chestiuni pe care însă foarte puțini o cunoșteau altfel decît din auzite. Din îndemnul prea regretatului George Lahovary, directorul ziarului *L'Indépendance Roumaine*, în inima căruia chestiunile naționale găseau un ecou puternic, m'am dus dar în primăvara anului 1897 la fața locului în vederea unei documentări mai serioase. Nu mă duceam să descopăr pe Aromîni—alții o făcuseră înaintea mea—dar ca să culeg impresiuni și științe folositoare cauzei romînești. Imprejurări defavorabile m'au împedecat până acuma de a le publica. Poate că cetitorii *Vieții Romînești* vor primi cu oarecare bunăvoință cîteva amintiri fragmentare din acea călătorie.

Războiul turco-grec nu se sfîrșise încă bine, și situațiunea, de obicei nesigură în Macedonia, era mai precară ca oricînd. Mulțumită însă căldurosului sprijin al primului ministru și ministru de externe de atunci, d. Dimitrie Sturdza, care mi-a asigurat un concurs eficace al agenților noștri diplomați și consulari din Turcia, am găsit toate ușile deschise și o primire binevoitoare pe lângă Marele Vizir Rifaat-Pașa. Înarmat de scrisori mari-viziriale am putut călători nesupărat de autoritățile turcești și chiar protejat de jandarmi puși la dispoziția mea de valul din Monastir.

Nu este prea tîrziu gîndesc ca să transcriu unele din notele din carnetul meu. Dacă întradevăr împrejurările politice s'au schimbat de atunci, chestiunea a rămas însă aceeași, și același mai cu samă a rămas viul interes pe care toți Romîni îl manifestă fraților de la Pind, interes care izvorăște dintr'o legitimă preo-

cupare politică și poate și mai mult din acea nevoie de idealism, fără care nu poate trăi un popor liber, oricât de realistă ar fi politica sa.

Una din amintirile mele cele mai vii este aceea care mi-a lăsat-o ducerea mea la Nevesca și apoi la Vlaho-Clisura, orașul natal al lui Apostol Margarit, care și-a legat pentru totdeauna numele său de cheștiunea aromînească.

Orășelele sau satele pur romînești, adică locuite în mare majoritate de Romini, sînt situate, precum se știe, la încrucișarea drumurilor și pe înălțimi de un acces dificil, ceea ce justifică și mai mult teoria istorică după care ele au fost la început niște posturi militare, instalate de Romanii cuceritori în pozițiuni strategice pentru paza provinciei cucerite. Așa Crușova, un adevărat cuib de vultur, așa Nevasta sau Nevesca, așa Vlaho-Clisura, etc.

Dela Bitolia sau Bitule—după cum îi zic Rominii de acolo—am plecat cu trenul până la Sorovici, un punct important de unde, fuseseră repartizate armatele turcești în timpul războiului cu Grecii. De aici, mica noastră caravană compusă, în afară de mine din d. I. Ciuli, inspector școlar, un om foarte îndatoritor, din d. Nake, ginerele lui Apostol Margarit, intendentul internatului liceului romînesc din Monastir, din Mehmet-ali, kavasul liceului, și dintr'un jandarm jovial, o pornește călare spre Nevesca.

Iată, ascuns într'o pădure, cam la un ceas și jumătate de Nevesca¹⁾, o mănăstire care se prezintă în mod plăcut. E un colț incintător; la murmurul unui izvor de apă se amesteca cîntecul păsărilor. Această mănăstire are istoria ei, ca de altminteri fiecare locușor din Macedonia, nu numai ca teritor al unui trecut glorios, dar și ca teatrul actual al unor lupte neincetate de naționalități care prea adesea-ori turbură Europa cu ecoul lor zgometos. Ea datează de vreo 400 de ani, dar a fost reclădită de un Romin grecoman, anume Cirle, un bogătaș din Nevesca, care, ca toți grecomanii, a pus mai multă ardoare decît Grecii înșiși în susținerea cauzei eline. Mănăstirea servia de refugiu bandelor grecești insurecționale, adică bandelor de antați. Cirle, bănuît de complicitate cu aceste bande, a clădit în Nevasta, ca o ironică compensațiune, o cazarmă turcească, și așa a dovedit bu-nelile sale sentimente de supus credincios al Sultanelui.

De aici încolo drumul devine greu; suim mereu pe o carare intortochiată și îngustă, săpată în stîncă. Dar înaintea noastră, sau mai bine zis în jurul nostru, se desfășură o panoramă superbă. Munții în depărtare apar ca niște decoruri nebuloase pe un cer albastru, și mai aproape de noi niște stînci de forme capricioase stau înfipte de a lungul drumului și aplecate, parcă amenință să cadă peste noi. Iaca fintina până la care femeile romine din Nevesca își conduc barbații, cînd vara pleacă unii cu

1) Distanțele le măsoară în Turcia cu ceasul, adică timpul trebuincios pentru a merge călare de la un loc la altul.

turmele lor în cimpiele Tesaliei, alții după treburile lor în orașele mai însemnate din imperiu sau chiar din Europa. Jos la poalele muntelui un sat bulgăresc Zelevrici apare grațios supt arșița soarelui. Ceva mai departe citeva cătune risipite locuite de Circazieni emigrați aici, dacă trebuie să credem mărturia lui Kanitz, în 1863, când vreo 500,000 de Circazieni s'au dus în Asia.

Pătrundem în Nevesca pe la 8 ore sara prin niște drumuri înguste și ripoase. Deoparte și de alta zidurile curților, în fundul cărora zărim niște căsuțe în piatră, care fac o impresiune de mare curățenie. Caravana noastră se îndreaptă spre casa învățătorului—în care voiu recunoaște mai târziu pe un fost coleg de școală dela Sf. Sava—și care locuiește tocmai la extremitatea cealaltă a satului. Pe drum întilnim femeii din sat, cu umbrelute mărunte, discret și sfios; ele ne apar misterioase învăluite cum sînt de umbrele premergătoare ale nopții. Se dau înlături de pe drumul nostru și ne privesc cu multă curiozitate, parcă speriate. Ajungem în sfîrșit la locuința institutorului, Kirana Ionescu. Fostul meu camarad de școală îmi spune cu emoțiune pericolele la care se expun propagandiștii romîni, greutatea ce a întimpinat pentru deschiderea școlii romînești, pe lingă cea grecească adică grecomană, căci fiecare școală romînească reprezintă o izbîndă a rominismului, izbîndă datorită nu unui avînt eroidic, ci unui eroism constant, perseverent, care înfruntă toate pericolele. Și acuma amîndouă școlile, cea romînească și cea grecomană, sînt instalate în localul primăriei. Dar situațiunea partidului romînesc e anevoioasă, tocmai fiindcă nu e decît un partid, o minoritate în mijlocul unei mari majorități de grecomani.

Sînt ciudați acești grecomani cu credința lor nezdruncinată în geniul elin. Eșiți din școalele grecești, crescuți în ideia greacă, care la început se confunda cu însăși ideia creștină, ei sînt mîndri de a fi campioni elenismului, gata la orice sacrificii, increzători fără șovăire în marele destinuri ale poporului grecesc. La începutul războiului din 1897 bucuria lor patriotică anticipase asupra rezultatului armelor: înfringerea armatei grecești a fost pentru ei o dureroasă decepțiune; dar, dacă i-a întristat, nu a slăbit întru nimic patriotismul lor elin, care, lucru ciudat, fie zis în treacăt, se impacă totuș cu păstrarea limbii romînești de către mamele romine chiar în familiile grecomane.

Negreșit, teroarea bisericească exercitată de patriarhie este și ea una din piedecile cele mai puternice care se opun acțiunii romînești și menține cohesiunea grecomanismului. Patriarhul din Constantinopol, aceasta nu se mai poate tăgădai, deși poartă titlul de ecumenic, nu este reprezentantul creștinismului ortodox din Orient; el se consideră ca agentul politic al elenismului, și biserica nu este în mina sa decît o armă pentru scopuri exclusiv grecești, armă de care se slujește fără nici un

scrupul pentru a teroriza conștiința credincioșilor și a atenta la libertatea elementară pe care o dă biserica fiecărui creștin de a se ruga lui D-zeu în limba neamului său.

Agentii patriarhului, episcopii, arhimandriții și în general toți popii greci, nu mai cunosc nici o rezervă, și desfășură în împlinirea acestei meniri o ardoare deplorabilă. Afurisenia este unul din mijloacele cele mai obișnuite pentru a opri defecțiunile, și ei au uzat cu prisosință de această armă pentru a îndepărta pe copii din școlile românești. De câte ori se deschidea vr'o școală românească, autoritatea eclesiastică din localitate afurisia dinainte pe toți aceia care și vor trimete copiii la acea școală. Așa proceda Arhimandritul din Belcamen cu școala de aici și s'a întâmplat ca o femeie care își trimesese copiii la școala romină să moară. Își poate cineva lesne închipui adinca emoțiune produsă de o asemenea coincidență. În mijlocul unei populațiuni lesne crezătoare și ușor impresionabile.

De bună samă, cum o spusei mai sus, acțiunea bisericii este un puternic element pentru menținerea preponderenței eline. Fără dinsa propaganda romină ar câștiga mai repede teren printre grecomani.

Dar să revenim la Nevesca.

Nahieul (satul) Nevasta sau Nevesca ține de cazana (plasa) Florina. E așezat pe o ramificațiune a muntelui Vitschiu (Peristeri) și găsesc în notele mele că număra atunci 400 de case. adică vr'o trei mii de suflete, căci familia românească dela Pind se poate socoti la o mijlocie de 8 membri, deoarece copiii în-surindu-se sau măritindu-se nu părăsesc casa părintească decât cînd nu-i mai încap.

O legendă galantă se leagă de numele satului. După această poveste, o femeie ar fi fost răpită din satul care se afla la poalele muntelui și ascunsă în munți aci; locuitorii s'au dus în căutarea ei, și de atunci s'au stabilit în acest loc, care a luat numele de Nevastă în amintirea acestei aventuri. Mă s'a arătat aici o stîncă zisă Aleperic o adevărată stîncă tarpeiană, de pe care, într'o anume zi a anului, copii azvîrl în prăpastie cîinii din sat. Este, cum se vede, continuare tradițiunei romane consistînd în a pedepsi în descendența lor nepăsarea cîinilor din Roma care au lăsat giștelor rolul glorios de a scăpa Capitoliul, tradițiune care s'a transmis și la noi în țară, supt formă de *tarbacă*, pe cale de a dispărea, supt înriurirea S. P. A. și a indulcirii moravurilor. Acest obicei se adaugă la celelalte moravuri și indicii care denotă obirșia latină a populațiunii aromânești din Turcia europeană.

A douazi părăsim Nevasta și ne îndreptăm tot călare spre Vlaho-Clisura. Umblam pe creasta munților la o înălțime de vr'o 800—1000 metri. Priveliștea e de o rară frumuseță. Ne aflăm în regiunea lacurilor albastre (Sari-ghiol), și dominăm două

regiuni : la stînga, regiunea Florinei, la dreapta regiunea Castoriei. Zărim luciul lacului Castori strîns între munți. Ochiul îmbrățișează orizonturi întinse, și șiruri de munți cu forme fantastice se profilează în depărtare pe un cer străveziu.

Caii noștri merg anevoios pe poteci strimte, care ne duc prin pădurici, ale căror crăci ne biciuiesc obrazul, ne sue pe stînci ascuțite care domină prăpăstii adînci și ne scoboară în văi încîntătoare. Pe virful munților, un pas greșit al calului ajungea ca să mă prăvălească în fundul prăpastiei. Dar nu mă pot sătura de a admira sublima frumusețea a peisajului, și mi întorc capul în toate direcțiunile, ca cum aș vrea să fixez și să rețin pentru totdeauna întreaga splendoare a acestei bogate naturi, care desigur n'are nimic de invidiat regiunilor celor mai pitorești din Europa. Macedonia, în aceste regiuni cel puțin, se poate în adevăr numi Elveția Orientului.

Pe cînd înaintam așa, adînc emoționat, rîpit de extasul naturii, îmbătat de acest imn triumfal al vieții, zărim înaintea noastră, pe o ridicătură de pămînt, o siluetă zveltă și imobila, parcă o statuă. Era un păstor român, care de pe acea înălțime, rezemat pe tojagul său, supraveghia o turmă de oi ce păștea pe o întinsă livadă, în mijlocul unei plantațiuni abundente. Behăitul oilor și sunetul clopoțeilor de la gîtul lor se amestecau cu cîripitul păsărilor. Înaintea noastră se desfășură văi imense într'un decor adevărat feeric. E un vis din o mie și una de nopți.

După un scurt popas, ne reluăm drumul. Iacă-ne ajunși aproape de Vlaho-Clisura, care este așezată într'o concavitate a muntelui Vitschiu, cam la poalele lui. Păduri seculare înconjoară orașelul și accesul e foarte greu. Urci și scobori prin terenuri accidentate. În fine la 8 ore sara un ultim suiș și sintem în orașul Vlaho-Clisura. Tragem la d. Naki, într'o casă spațioasă și de o curățenie lucitoare. Pe pragul ușii, stăpîna casei ne urează bună-venire, și, după obiceiul turcesc, face o mișcare ca să-mi sărute mina, omagiu de supunere, pe care abia am avut timpul să-l declin, nu fără oarecare confuziune.

Nahieul Vlaho-Clisura depinde de cazana Castoria, și numără opt sute de case. Citesc în notele mele că în acest oraș s'a născut Apostol Margarit, inițiatorul chestiunii rominești în Macedonia. Dar în niște notiți geografice ce am înaintea mea găsesc că Apostol Margarit ar fi fost de fel din Abela sau Avdhela, o comună cu vr'o trei sute familii rominești, la o oră depărtare în spre Nord de Perivoli. Oricum ar fi, ideea romină este aici foarte militantă și se afirmă cu multă bărbăție. Pe lîngă școala grecească este și o școală romină care mi se asigură înflorește (numără 130 de elevi), pe cînd cea greacă declină. Din contra, școala de fete grecească prosperă, pe cînd cea rominească lincezește, în urma amenințării preotului elin că copilele care o vor frecventa vor rămînea fete bătrîne. Oricît de mare ar fi patriotismul nostru, trebuie să le ertăm această slăbiciune.

Dealtminteri Romincele de acolo nu se lasă mai pe jos de barbații lor, cînd e vorba de mîndria neamului. Așa, mi se istorisește că în anul 1887 episcopul grecesc, permițindu'și de pe amvon a vorbi de rău pe femeile romine, cele prezente în biserica n'au putut stăpîni revolta lor sufletească și sfințenia lăcașului n'a putut apăra pe bietul popă de izbucnirile lor minioase; barba Prea Sfinției Sale a plătit scump nesăbuitele excese ale limbii episcopale. Și gazda noastră, fiica lui Apostol Margarit, așa de modestă și de sficioasă, care ne primea odinioară pe pragul ușii cu atita umilință, a fost în capul atacului dirijat în contra acestui preot așa de puțin galant. De atunci cauza aromină a cîștigat teren în Vlaho-Clisura. Slujba bisericească se face o săptămînă în grecește și o săptămînă în rominește. Adică sint două biserici, una Sf. Dumitru, unde se cîntă numai în grecește, și Sf. Nicolae, unde cele două limbi alternează. A trebuit o luptă strașnică pentru a repurta acest triumf, și în cele din urmă guvernul turcesc e consfințit această nouă stare de lucruri.

Ca în toate celelalte orașele pe care le am cercetat, Perlepe, Crușova, Tirnova, unde a fost înființată prima școală romină în 1865, Magarova etc., fac și aici vizită la fruntașii romini, unde ne primește cu o cafea, o dulceată și un rachiu. La plecare stăpînul casei ne însoțește, și așa după fiecare vizită grupul nostru se mărește. După a cincisprezecea vizită formăm un cortegiu impozant, și ocupăm toată strada. Grecii care trec, dacă mai au loc pe un de să treacă, ne aruncă priviri dușmănoase, parcă încărcate de anatema.

Astfel am colindat tot orașul și am ajuns chiar afară din oraș. Mi se arată mormîntul lui Mussa, credinciosul cavas al lui Margarit, omorît în 1888 de un grec, pe cînd însoția pe stăpînul său. Și ceva mai departe alte morminte, vr'o 40, unde zac Albaneji, asemenea omoriți de bandiți greci. Trebuie să spun, și mi se va erta această digresiune, că în Macedonia viața unui om cîntărește foarte puțin lucru. Nu sint numai antarții. De atunci s'a adaugat comitadjii, care omoară în așa zise scopuri politice, ce adeseori ascund numai dorul de jaf. Se mai omoară și altminteri și chiar pentru cuvinte din cele mai frivole. Așa mi se istorisește în Monastir că cu citeva zile înainte de sosirea mea, într'o cafenea din vecinătate, un soldat turc a tras cu revolverul într'un băiat de cafenea și l'a omorît pe loc, fiindcă-i adusesese din greșală o cafea în loc de dulceată. Așa se omor acolo oamenii ca să-i învețe minte. Aproape nu este un petec de pămînt care să nu fi fost udat de sînge omenesc, și în excursiunile mele tovarășii mei îmi atrăgeau des atențiunea asupra cutărui sau cutărui punct istorisindu'mi că colo s'au omorît atîția Bulgari, Greci sau Romini în anume împrejurări. colo atîtea alți, și așa mai încolo. La Nijopole, în împrejurimile Bitoliei, am făcut cunoștința învățătorului romin, om cu noroc, care dintr'un atentat scăpase cu viață, dar cu urechile tăiete. Luptele sint acolo așa de inver-

șunate și disprețul vieții e împins așa de departe, încît nici copiii nu sînt cruțați. În timpul luptei fratricide între eforiști și Margaritiști un cavas al unei școli a tras asupra unui copil dintr'o altă școală... E o mentalitate specială, pe care cu greu o putem concepe aici, mai cu samă în excese ei.

Dar oricum, trebuie să admirăm fără rezervă spiritul bărbătesc de abnegațiune al populațiunii romînești din Macedonia, care înfruntă toate pericolele și respinge toate ademenirile pentru a persevera cu o nobilă încăpăținare în cultul rominismului și în legea strămoșască. Este în adevăr de remarcant că, pe lingă propagandele politice, nu sînt mai puțin de trei misiuni religioase, o misiune : catolică (Lazariști), o propagandă protestantă americană, și una anglicană. Ei bine, aceste propagande n'au avut nici un succes pîntre Romîni—propaganda americană a făcut un singur proselit—pecînd la Sofia există o biserică pentru protestanții bulgari care se ridică azi la mai mult de 100000 de suflete. Așa de mult ține Romînul la credința lui, că cea mai mare vină ce s'ar aducea lui Apostol Margarit era că nutrea gîndul ascuns de a converti pe Romîni la catolicism, și această bănuială provenise din faptul că în adevăr politicește dînsul găsise o colaborare pe care o credea folositoare pe lingă șeful misiunii catolice. Sînt convinși că dacă Romîni din Turcia europeană ar avea o organizare bisericească care s'ar apropia cîtuși de puțin de admirabila organizare a bisericii romîne din Transilvania, ar forma un element puternic a cărui inriurire ar fi covîrșitoare...

Mă gîndesc cu dor la orele pline ce am petrecut acolo într'o admosferă de nobile aspirațiuni, și mă simt fericit la ideia că aceste rînduri fugitive consacrate unei scumpe amintiri ar putea cădea supt ochii bunilor Romîni, care m'au primit cu atîta dragoste, cu o așa de cordială încredere, cîstînd astfel nu o persoană, ci un ideal cătră care se înalță mereu sufletele lor oțelite.

Alexandru Rubin

Cronica științifică

— Simbioză între un vegetal și o insectă —

Smochinul și Blastofagul.—Știm toți că o plantă dă fructe și sămânțe numai atunci când polenul din antere cade pe stigmatul pistilului și produce fecundarea ovulului. Altfel, florile se usucă și cad.

Ajungerea firizoarelor de polen pe stigmat este adese-ori foarte anevoioasă, cu deosebire atunci când planta ce poartă florile mascule se găsește departe de cea ce are florile femele. În multe cazuri de astea, insectele ce se hrănesc cu nectare pot fi de un ajutor prețios în transportarea polenului. O albină, de pildă, care a vizitat o floare masculă în timpul când anterele se deschid, ia mai totdeauna pe picioare, pe cap ori pe aripi o mulțime de firicele de polen și când va căuta să intre într'o floare femelă, ea va depune fără să vrea și nici măcar fără să știe, o bună parte din praful fecundator pe stigmatul pistilului. Fructificarea florii femeștii este de acum asigurată.

Cu chipul acesta, insecta devine factor foarte important în fecundarea unor anumite plante. Dar acest factor nu este absolut indispensabil pentru prosperitatea acelor vegetale, după cum s'a crezut de câtră unii observatori. Insectele nectarivore ar putea foarte bine lipsi, fără ca existența acelor plante, ca specii, să fie periclitată. Vântul să însărcinează adese ori să facă acelaș serviciu ca și insectele. Poate că cu insectele se ajunge mai repede și mai sigur la rezultat, dar atita tot.

Este cu toate astea o plantă—*smochinul*, a cărui fructificare atâr-nă în mod absolut de o mică insectă numită *blastofag*.

Lucrurile fiind cam complicate, să le cercetăm cu sistemă. Să examinăm mai întâiu o *smochină*, lucru pe care toată lumea îl cunoaște. Putem ușor vedea că ea este formată dintr'o parte cărnoasă pe dinafară și infiltrată cu zahăr, iar în mijloc niște mici sîmburi tari ce trosnesc între dinți. O smochină nu este un *fruct*, în sensul ce botaniștii dau acestui cuvînt, ci este o reuniune a unui mare număr de fructe. Partea cărnoasă, dulce, nu provine din floare, ci este virful unei ramuri ce s'a umflat, s'a umplut cu zahăr și a luat forma scobită la mijloc, ba chiar

scobitura s'a adîncit mult și apoi pe părăji din năuntru a acestei gropi cresc o mulțime de floricele mici. Din aceste floricele se formează la maturitate sîmburii tari din mijlocul smochinei și ei sînt adevăratele fructe ale smochinului. Fiecare fruct conține, închisă în el, o mică sămînță.

— În toată regiunea mediteranei (Asia mică, Grecia, sudul Italiei, sudul Franței, Spania, Algeria, etc.) pot crește arborii ce produc smochine. Din toate ținuturile astea, fructele se dau în comerț, însă ele nu au toate aceiaș valoare comercială. Smochinele de Smirna sînt cele mai gustoase și totodată cele mai scumpe.

Să facem acum o călătorie în Asia mică; vom întîlni acolo arbori care dau smochinele de Smirna, dar dacă ne vom duce prin locuri văroase, puțin cultivate, vom da peste niște smochini de care nu se ocupă nimeni, care cresc fără nici o îngrijire, dar a căror fructe nu se mănîncă pentru că n'au gust. Sînt așa numiții *smochini sălbatici* sau *caprismochini*. Dacă ați vrea să știți ceva din viața acestor arbori, veți afla ușor că smochinii sălbatici fac trei rînduri de smochine pe an. Înfăiul rînd începe să se formeze prin luna Mai și ajung să se coacă în Iulie. Ele sînt *smochinele de vară*. Al doilea rînd încep pela mijlocul lui Iulie și vor fi coapte în Septembrie. Ele sînt, după nomenclatura locuitorilor, *smochinele de toamnă*. În sfîrșit al treilea rînd începe cam pela începutul lui Septembrie, dar nu ajung să se coacă pînă'n iarnă și de aceia rămîn pe copac tot timpul iernii, pentru că în primăvară să și continuă creșterea și să devie mature pela isprăvitul lui Aprilie ori începutul lui Mai. Ele se numesc prin partea locului *smochine de iarnă*.

Tot în aceste regiuni, dar în locuri cultivate vom întîlni smochinii de Smirna, și vom afla că ei nu fac decît un singur rînd de fructe pe an, care încep în Iulie și se coc în Septembrie, așa că dezvoltarea lor merge paralel cu recolta de toamnă a smochinilor sălbatici. Reținem bine acest fapt, pentru că ne va servi mai tîrziu.

Astea știute, să ne decidem acum a petrece o vară întreagă printre acești smochini, cu scopul de a urmări mai de aproape modul de formare a fructelor de pe smochinii sălbatici și de pe cei cultivați. Timpul nu ne va fi pierdut, fiindcă vom putea observa lucruri foarte atrăgătoare.

Să presupunem că începem observațiunile noastre cam pela întăia jumătate a lunii Mai. Știm că în acest anotimp *smochinele de iarnă* sînt aproape coapte. Să luăm una și s'o desfacem ca să vedem ce este înăuntru. La prima ochire nu vom vedea nimic deosebit, dar dacă vom lua sîmburii din mijloc și'i vom sfărâma, în loc de o mică sămînță, vom găsi în ei cîte un mic vermușor, larva insectei numită blastofag. Cu toată surprinderea ce ne va fi produs această constatare, ne vom decide neapărat ca să așteptăm pînă la coacerea completă a acestor fructe, spre a vedea ce se va petrece cu acești locuitori ai smochinei. Nu va fi nevoe să așteptăm mult, căci chiar în cursul lunii Mai smochinele vor fi complet coapte, și vom observa că din fiecare din

ele iese un roi de mici insecte, ca niște furnici cu aripi, care încep să zboare cu zgomot, agițându-se parc'ar căuta ceva. Aceste insecte nu sînt decît blastofagii adulți, eșiți din larvele ce le găsisem în sîmburași smochinelor. Indată ce și-au luat zborul, ei merg dela un smochin la altul, vizitează chiar și smochinii cultivați, dar pe aceștia îi părăsesc repede fiindcă nu găsesc la ei ceia ce căutau. Se'ntorc iarăși la smochinii sălbatici și aice caută printre frunze până cînd dau, spre vîrfurile ramurilor, de smochinele mici, deabia formate, care vor da recolta de vară și se vor coace în Iulie. Cum le-au găsit, își dau toată silința să între înăuntru lor și cînd au reușit, merg din floare'n floare pentru a depune în fiecare cite un ou. Pistilul floricelei din smochinele sălbatică este așa fel făcut încît blastofagul poate să'și depună oul chiar în ovulul plantei. Toate florile astfel infectate cu ouă de blastofag sînt flori femești; cele masculine, care se vor ivi la gura smochinei, vor apărea mai tîrziu, aproape de coptul smochinelor de vară.—Din ouăle depuse acum se vor dezvolta larve, iar din ele va eși cite un blastofag, care va părăsi smochina cînd ea va fi coaptă, adecă prin Iulie spre isprăvit. Sîntem în Iulie. Acuma se petrece ceva deosebit, ce n'am observat la smochinele de iarnă. E că smochinele de vară, în momentul cînd ajung coapte, au la gura lor flori masculine a căror antere se deschid tocmai în momentul cînd blastofagii de a doua generație vor eși ca să zboare și ei. Această împrejurare face că blastofagii eșiți din smochinele de vară iau pe corpul și pe aripele lor o mulțime de firioare de polen. Indată ce au eșit, insectele aleargă, cum făcuse și părinții lor, după alte smochine tinere în care să'și pună ouăle. Dar acum nu mai merge așa de ușor. Căutînd printre frunze, ei vor găsi cîteva smochine tinere; de acele ce se vor coace în Septembrie dînd recolta de toamnă. Inșă aceste smochine sînt în mic număr și uneori pot chiar lipsi. De aceia mult blastofagi pleacă spre smochinii cultivați, să caute acolo ceia ce nu găsesc îndeajuns pe cei sălbatici. Vom vedea indată ce se întîmplă cu acești aventurieri. Deocamdată să'i urmărim pe cei ce au intrat în pușiaele smochine tinere, sălbatică, care vor da recolta de toamnă. Intrați înăuntru, ei distribuie în grabă cite un ou în fiecare floare femelă. Bine, dar cu polenul adus ce se petrece? Aici, el nu servește la nimic, fiindcă ovulele ce au în ele cite un ou de blastofag nu mai pot fi fecundate. Mai mult, se observă că la o mulțime de smochini sălbatici, florile femele au pierdut funcțiunea lor de reproducere din această cauză.

E lesne de înțeles acum ce se va petrece cu ouăle depuse în smochinele de toamnă. Ele se vor preface în blastofagi adulți, care vor eși din smochine în luna Septembrie, atunci cînd recolta va fi coaptă. Asta va fi a treia generație de blastofagi ce i-am văzut născîndu-se, de cînd am început observațiunile noastre. În Mai am văzut una eșind din smochinele de iarnă, în Iulie am văzut alta eșind din smochinele de vară și acum vedem pe a treia eșind din smochinele de toamnă.

la să vedem ce-o să facă această a treia generație. Se'nțelege ea

va alerga și ea după smochine tinere ca să-și depună ouăle, întocmai ca generațiile precedente. Și nu le va fi greu să le găsească, deoarece în Septembrie se prepară smochinele de iarnă. În ele își vor depune ouăle, însă larvele vor rămânea peste iarnă în smochine, după cum și smochinele rămân pe copac, necoapte, în tot timpul ernii. În primăvară însă, în luna Mai, smochinele de iarnă vor fi coapte și din ele va eși roiul de blastofagi pe care i-am văzut noi la început și care formează generația întâia.

Iată dar trei generații de blastofagi în cursul unui an, care se hrănesc și cresc în cele trei rinduri de smochine ce se succedează în acelaș an. Invățămintele ce putem scoate din această observațiune minuțioasă, urmărită timp de un an, sînt deocamdată următoarele :

Ne aflăm în fața unei plante a cărei flori femele nu sînt mai nici odată fecundate de polenși cu toate astea noi vedem că ea face fructe, ba încă mai multe rinduri pe an, care toate se coc. Singure smochinele de vară au cîteva flori masculine, dar polenul lor am văzut că nu e de nici un folos pentru smochinii sălbatici. Avem, așa dar, smochine coapte fără fecundație. Cum se'npacă acest fapt cu ceia ce spuneam la început și anume că dacă o floare femelă nu este fecundată, ea nu poate face fructe nici sămințe și se usucă? Ca să'nțelegem acest lucru, trebuie să ne aducem aminte de cele istorisite într'o cronică anterioară, unde era vorba de „partenogeneză artificială”. Acolo am văzut că ouăle unor animale n'au nevoie absolută de elementul mascul pentruca să creeze un embrion. E de ajuns ca oul să fie excitat, iritat dacă vreți, de un agent fizic sau chimic, pentruca el să'nceapă a forma un embrion.

Oare n'am putea să spunem că se petrece acelaș lucru și cu smochinele sălbatice? Avem și aci un agent care irită ovulul plantei; e oul depus de insectă. Dar în loc ca, în urma iritației, ovulul să dea naștere unui embrion, asta nu are loc, fiindcă, ovulul e ocupat de larva care se dezvoltă acolo. Inșă, dacă dezvoltarea embrionului nu se face, consecințele iritațiunii produse de larvă sînt aceleași ca și cum fecundațiunea—ce e tot un fel de iritațiune a ovulului—ar fi avut loc, dacă fructul se dezvoltă și ajunge la maturitate. Am putea zice prin urmare că larva blastofagului joacă, în dezvoltarea smochinelor sălbatice, acelaș rol ca și firicelul de polen ce ar fi fecundat ovulul. Smochinele sălbatice ar fi dar niște smochine partenogenetice.—Mai e însă și un alt învățămînt de scos de aci. Anume că viața, chiar existența blastofagului ca specie, atîrnă în mod absolut de smochinul sălbatic. Ouăle acestei insecte nu se pot dezvolta alt undeva decît în ovulele smochinului, așa că dacă am presupune că smochinii sălbatici ar dispărea dintr'o dată de pe suprafața pămîntului, în mod fatal ar dispărea și blastofagi, pentrucă n'ar mai avea unde să se dezvolte. Bine, va să zică existența insectei depinde de existența smochinului. Dar oare inversul e adevărat? adică : smochinul ar mai putea el exista dacă ar dispărea toți blastofagi? Nu. Nici smochinul n'ar putea suporta lipsa blastofagului și iată care's docu-

mentele ce ne'nputernicesc să spunem aceasta. Ziceam mai sus că din smochinele de vară ies blastofagi prăfuiți cu polen, luat din florile masculine ce se ivise la gura smochinelor coapte. Unii din ei, spuneam, găsesc smochine tinere de toamnă în care și depun ouăle, dar cei mai mulți o iau spre grădinele cu smochini cultivați, ce dau smochinele de Smirna. Să ne ținem pe urma lor și să vedem de ce năzbitii au să se apuce aci.

Știm că acești smochini nu fac decît un singur rînd de smochine pe an, a căror dezvoltare merge *paralel cu a smochinelor salbatice de toamnă*. Faptul acesta ne spune numaidecît ce caută blastofagii acolo. Ei umblă după smochine tinere în care să și depună ouăle și cad tocmai la timp, căci atunci smochinele de Smirna sînt la începutul formării lor, bune pentru a primi pe acești musafiri.

Decît, mai bine ar fi făcut nenorociții de blastofagi să nu mai vie, pentru că aci își vor lăsa oasele, fără măcar să și fi putut depune ouăle ca să și asigure urmașii. În adevăr, smochinele de Smirna au o gură strîmtă, așa că cu greu se poate pătrunde înăuntru lor. Floricelele din scobitura centrală sînt numai flori femele, nici una masculă. Blastofagul prăfuit cu polen reușește, după multă muncă, să îndepărteze solzișorii ce astupă gura smochinei și să intre înăuntru. Acolo se agită, caută, se oprește, pleacă iarăși foarte inervat și în cele din urmă, peste măsură de supărat, dă să iasă din smochină. Dar... halt!... Solzii dela gura smochinei s'au strîns bine unul lîngă altul și i-au închis complect eșirea. Prins în cursă, bietul blastofag să mai zbate cîteva minute și moare.

Ce-o fi venit el să caute aici? Evident, să și depună ouăle în ovulele smochinei. Dar oare și le-a depus? Da de unde. Tocmai de asta era așa de nervos și se agita ca un desperat. Floarea femelă a smochinului de Smirna e așa făcută că blastofagul nu poate cu nici un preț să și pună ouăle în ovule.

În schimb însă el a adus cu dînsul praful de polen pe care, zburcîmîndu-se, la împrăștiat peste toate florile și le-a asigurat fecundarea. Acum, cînd smochinele de Smirna vor ajunge coapte, vom vedea că în simburășii lor nu mai există larve de blastofagi, ci adevărate săminți. Dar alături cu simburii, vom găsi, în oricare smochină de Smirna ce se respectă, cite un cadavru de blastofag. Persoanele care iubesc smochinele de Smirna consumă, odată cu fructul, și cadavrul sărmanului blastofag. Noroc că e prea mic pentru ca gustul lui să altereze pe cel al smochinei. Prezenței acestui cadavru se datorește și faptul că smochinele de Smirna mucezesc repede, înegrindu-se. Mucezirea începe totdeauna dela mijlocul smochinei, acolo unde zace mortul.

Căutînd să și adăpostească progenitura, blastofagul nostru a căzut în mormînt. Dar înainte de a muri, el a făcut un serviciu imens, aducînd smochinei polenul ce i-a fecundat florile și care polen n'ar fi fost cu putință să ajungă altfel într'o smochină așa de bine închisă la gură.

Il veți compătîmi desigur pe acest nenorocit. Chestie de sensibi-

litate, însă să nu vă gîndiți cumva că blastofagul a intrat acolo cu știința că n'are să'și poată depune ouăle și că o să și moară, dar că totuși face acest sacrificiu pentru a asigura fecundarea smochinului. De loc. El e mai egoist decît îl credeți. Nici idee n'avea că duce cu dînsul polenul atît de prețios. El face o greșală, închipuindu'și că intră într'o smochină sălbatică greșală pe care o plătește foarte scump; iată tot.

Dar în cele din urmă, moartea blastofagului ne interesează destul de puțin. Tot trebuia să moară el odată. Ceia ce e mai de samă, este opera sa binefăcătoare pentru tot neamul smochinesc. Răposatul, cu ajutorul mușchilor săi, a făcut ceia ce nici vîntul cel mai violent n'ar fi fost în stare să facă: a introdus polenul în smochina de Smirna. Și e important acest lucru, pentru că dacă nici smochina de Smirna n'ar putea face sămințe, toată dinastia smochinelor ar dispărea încurînd de pe suprafața globului, deoarece, știm deja, cei sălbatici nu fac sămințe. Singura scăpare a acestui neam de vegetale sînt sămințele smochinei de Smirna... Și în adevăr, dacă sămănăm aceste sămințe, vedem că din ele ese două feluri de arbori: unii vor fi *smochini sălbatici*, cu flori femele sterile, ce nutresc blastofagi, și apoi cîteva *flori masculine*, iar alții sînt adevărații *smochini de Smirna* care n'au decît *flori femele*.

Asta ne dă cheia ca să putem înțelege cum se face că viața smochinului depinde de viața blastofagului. Fără blastofagi fecundația și nașterea sămințelor în smochinele de Smirna ar fi imposibilă, și, fără sămințe, toți smochinii s'ar stînge.

Blastofagul este dar indispensabil pentru existența smochinelor.

Am văzut însă că și smochinul este absolut trebuincios pentru perpetuarea neamului blastofagilor.

Prin urmare, asistăm aici la o legătură strînsă, de viață și de moarte, între smochin și blastofag. Unul fără altul n'ar putea să viețuiască.

Este, probabil, unicul caz de asociație necesară între un vegetal și o insectă.

Numele de simbioză se aplică aci în cel mai strașnic înțeles al acestui cuvînt.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Economică

CĂTRĂ DESPĂDURIRE

O chestiune, a cărei actualitate se impune din ce în ce publicului, este exploatarea extensivă a pădurilor țării noastre. Nu sînt prea depărtate vremurile cînd România trecea drept o țară păduroasă, și actuala sărăcire forestieră surprinde pe mulți prin precocitatea ei. Totuș crudul adevăr, că falnicii noștrii codri de odinioară sînt pe cale de a dispărea, nu-l mai putem ascunde: prea mari sînt golurile ce înlocuesc codrii de altădată, prea simțită devine lipsa pădurilor în unele regiuni.

Cîți nu-și amintesc de imensa întindere a Vlăsiei? Cine ar fi pus mai înainte la îndoială virginitatea pădurilor ce umbreau Carpații? Dar odată cu timpul ce a trecut, s'a pus atita rîvnă condamabilă la defrișări și exploatare devastatoare, spre mărirea bugetelor țării în dauna conservării bogăției sale, încît dacă ne oprim acum, încă nu o facem la timp, căci prea mult am depășit limitele unei chibzuite gospodării.

Cîteva note sarcastice din schița „Bistrița”, a scriitorului de mare talent Mihail Sadoveanu, publicată de curînd în ziarul „Viitorul”, sunau așa: „Nenumărate chereștele fără hodină să străduesc să lumineze munții, să curățe sălbătăciile codrilor vechi, să facă să strălucească la soare chelia piscurilor și din fericire aceste laudabile silinți vor fi încununate de izbîndă”.

Și constatarea crudă din aceste cuvinte e așa de justă, încît nu putem să o combatem. Dar nu numai o fire de artist trebuie să deplîngă civilizația ce se manifestă prin devastarea pădurilor, e timpul să o facă chiar economiștii, ce cîntăresc imparțial profitul momentan al cifrei bugetare față de fondul pădurăresc ce se epuizează treptat.

Statul, ca și particularii—și excepție nu fac nici domeniile Coroanei—au procedat pînă acum cu averea lor forestieră tocmai ca acei moștenitori ce-și ruinează avutul în cîțiva ani și se cumîntesc după ce au rămas în sapă de lemn.

Dacă defrișările din cîmpie sînt întrucîtva scuzabile prin scopul de a reda terenuri mai întinse agriculturii, care sînt însă motivele ex-

poatărilor dezastroase din munți? Dar chiar în cîmpii, Bărăganul și Dobrogea de sud, suferă de lipsa pădurilor prin ariditatea locurilor; chiar agricultura pierde prin nimicirea pădurilor. „Acel care pune toporul la tulpina unui arbore, nu trebuie să uite că pregătește sicriul. agriculturii,“ sint cuvintele ce însuși A. S. R. Principele Ferdinand le-a pronunțat la societatea „Progresul Silvic“ 1).

Neregularitatea ploilor, asprimea iernelor, precum și căldurile sufocante ale verii, ce se simt din ce în ce mai mult, sint, în parte, consecinți funeste ale răririi vegetației arborescente.

Chestiunea conservării pădurilor trebuie să înceteze de a fi considerată numai din punctul de vedere al cifrei budgetare ce anual se înscrie între veniturile Statului, ea este o chestiune economică de primul rang și se cuvine să fie luată în samă ca atare. Nici suma ce reprezintă valoarea totală a pădurilor nu este un ce de neglijat.

Incepem să intrăm acum într'o perioadă de decadență forestieră și, dacă vom continua tot astfel cu exploatările forțate, atunci vom ruina această bogăție închisă de secole în păduri și păstrată cu sfințenie până în zilele noastre. În special statul, care este cel mai mare proprietar de păduri în România, trebuie să se oprească în drumul său de fiscalitate și să fie samă că rolul său este de a patrona și ajuta progresul economic, de a preda viitorului bogățiile economice ale țării cel puțin intacte, dacă nu va reuși să le sporească. Pădurile acestea sint un bun național, și se impune ca exploatarea lor să fie lăcută cu economie, pentru a nu se ataca capitalul forestier, cum se obișnuște de citva timp. Statul nu trebuie să fie negustor, ci trebuie să se gîndească la nevoile viitorului.

Urmările unei gospodării risipitoare încep să se arate în ce privește lemnul de construcție și cel de lucru. O colosal de repede urcare a valorii lor, provenită din micșorarea stocului exploatabil de păduri pe de o parte și din mărirea cererii în raport cu necesitățile exportului și mărirea consumațiunii pe de alta, ne pun în măsură de a prevedea pentru viitor micșorarea reală a cantităților de lemn de valoare, ce s'ar putea pune în vînzare.

Printre relele acestei rapide ridicări de prețuri, se înregistrează ruina alilor antreprenori de lucrări, deoarece lemnul era prevăzut în devize cu prețurile scăzute de acum cîțiva ani, se înregistrează de asemenea scumpirea construcțiilor, mobilelor, vehiculelor de transport, obiectelor de lemn din economia domestică și altele multe, fiindcă întrebuintările lemnului sint infinite.

Acestea trebuie să ne facă sceptici în ceea ce privește ridicarea valorii pădurilor în raport cu consecințele sale în economia națională și trebuie să ne îngrijască pentru viitor. Pădurea face parte din acele bunuri ale căror roade se obțin cu mare întîrziere, și tocmai de aceea să

1) A se vedea discursul A. S. R. Principele Ferdinand publicat în Revista Pădurilor Tomul XIX, Anul 1905, pag. 72.

le exploatăm cu cumpătare, fiindcă reconstituirea ei nu este opera unei singure generațiuni de oameni. E cert că scumpirea lemnului de construcție și de lucru va merge crescînd, și într'un viitor apropiat va atinge cifre respectabile, dacă nu se vor orîndui în toate pădurile exploatări raționale, pe baze științifice.

Pentru a se vedea limpede starea în care au ajuns pădurile, bogate altă dată, ale țării noastre, citez cîteva aprecieri din raportul consular al d-lui Felix Grzybowski, consul general al Austro-Ungariei în Iași, unde se spun următoarele: „Frumoasele și întinsele păduri ale Romîniei, care au alcătuit o însemnată parte a bogăției naționale, au dispărut în mare parte” 1). Iar mai departe d. Grzybowski face constatarea vînzărilor derizorii pe prețul de 15—20 lei hectarul de pădure de către moșneni, cînd valoarea lor uneori este însușit de mare, și arată că mai nimic nu s'a făcut în Romînia pentru regenerările acestor păduri. Din nefericire tot lucruri adevărate, confirmate de mai toți cunoscătorii în materie.

Relativ la proprietățile forestiere ale neștiutorilor moșneni, se cunosc de toți devastările munților din Gorj, Buzău și Vrancea, ce s'au vîndut pe nimic exploatărilor străine. Asupra modului barbar cum ele exploatează în Vrancea, iată ce ne spune d. C. Focșa în „Neamul Romînesc” 2): „Dacă cel puțin exploatarea s'ar face după toate regulile silvice, ar rămînea speranța că, după expirarea termenelor de arendare, oamenii ar avea o altă pădure, tînără, ce-i drept, dar totuș în stare de a li procura mijloace de existență; însă procederea cumpărătorilor este un adevărat vandalism, pe urma căruia nu vor mai rămînea decît stîncile cu prăpăstiile lor înfiorătoare, iar populația Vrancei, în număr de aproape 30000 de locuitori, de acum înainte muritori de foame, va pribegi în toată lumea, ca să-și poată cîștiga pînea de toate zilele”.

Constatări de un adevăr tot așa de crud găsim și în conferința „Tranzitul de lemne prin Romînia”, ținută de d. Dimitrie T. Gheorghiu la societatea „Progresul Silvic” din București. Iată un pasagiu: „Cad pădurile una după alta: în munții Gorjului, cași în munții Argeșului, în munții Buzăului, cași în munții Vrancei. Și multe din păduri, cele din Gorj și cele din munții Buzăului și cele din munții Putnei sînt ale particularilor; cele mai multe sînt ale vestișilor răzăși în Moldova, moșneni în Muntenia. Și mai toate sînt tăiate de întreprinderile străine. Și pe nimic sînt vîndute. Se plătește un metru cub de lemn de lucru în pădure 0,20 bani, sau se vinde pogonul de pădure cu 7—10 lei” 3).

Se citează, în legătură cu aceasta, de d. Petre Antonescu, inspec-

1) A se vedea în „Universul”, anul XXV, No. 335 de Joi 6 Decembrie 1907, articolul asupra raportului consular.

2) „Neamul romînesc” anul I, No. 48 din 22 Octombrie 1906. Articolul „Serisoare din Vrancea: jaful pădurilor noastre”, pag. 792.

3) Din volumul „Trei Conferințe ținute în 1904 la Societatea Progresul Silvic”. Tip. Gutenberg, București. Pag. 65.

tor silvic și profesor la școala de silvicultură din Brănești, cazul pădurii Salanele a moșnenilor din Gorj, care s'a vîndut pe suma de 2000 lei unei societăți străine de exploatare, cînd valoarea ei era de 4,000,000 lei, după estimăția d-sale.

Exemplele acestea tipice pot arăta oricui ce fel de speculă se face din codrii noștri. Dar ne putem și noi înșine convinge despre devastările pădurilor, dacă vom colinda munții dela un cap la altul.

Nici chiar Statul în pădurile sale nu dă probă de o prea strictă aplicare a regulilor științii silvice. Așa în prea cunoscutul ocol silvic „Regina Elisabeta”, mai înainte numit „Tarcău”, din jud. Neamț, care acum 20 de ani poseda mai bine de 40,000 hectare cu pădure, nu se va mai găsi peste zece ani decît poate un sfert din ceia ce a posedat. În locul pădurilor virgine tăiate s'au început de cîțiva ani biete plantați-uni ce nu sînt îngrijite mai deloc în cursul creșterii și a căror soartă e, din această cauză, problematică. Astfel este pădurea imensă a Tazlăului, tot din jud. Neamțu, scoasă de curînd în vînzare, unde din 114 arbori exploatabili de molift, se dăduse ordin a se extrage 110, pentru a rămînea numai 4, sigur dintre cei mai bătrîni sau suferinzi de diferite racile, meniți să fie dărîmați de vînturi sau cotropiți de fagi, după cum nu ne lipsesc exemplele nici chiar în exploatările făcute în aceiaș pădure. Și toate acestea cu credința că se lucrează la regularea exploatărilor și îngrijirea regenerării acelor păduri.

Iată ce părere are relativ la aceasta d. profesor Dr. Schwappach, de la academia forestieră din Eberswalde (Prusia), în studiul său „O călătorie de studii forestiere în România și Carpații de Est” 1), publicat în „Zeitschrift für Forst und Jagdwesen”: „Impresiunea pe care o fac aceste păduri unui silvicultor german e de aceia cu deosebire tristă, fiindcă, chiar în pădurile Statului, deabia se găsesc începuturi de gospodărie rațională, și fiindcă în special regenerarea, așa de importantă în cazul cu care ne ocupăm, am putea zice că nu există”. Și apoi mai jos ceva: „Ei bine, în ce privește regenerarea pădurilor, ea lasă mult, ca să nu zicem aproape tot, de dorit: e lipsă de personal, e lipsă de bani”.

Prețurile colosale ce le-a atins lemnul de lucru probează că începe să se invedereze lipsa lui, și cei ce cunosc proporția cantității lemnoase ce s'a exportat în ultimii ani față de cantitatea ce în mod rațional ar trebui să o extragem din pădurile noastre, vād ce sigur mergem pe calea epuizării avutului forestier.

Față de aceste juste constatări, faimosul plus ce-l avem în acești din urmă ani la exportul nostru de produse forestiere, ne apare în toată tragica lui fatalitate. Un adînc cunoscător al pădurilor noastre d. N. G. Popovici, inspector silvic și director al școalei superioare de silvicultură din Brănești, a arătat în conferința sa „Pădurile țării și exportul de lem-

1) Tradus de d. P. A. Grunau în „Revsita pădurilor” Tomul XIX, anul 1905, pag. 114 și 115.

ne", ce a ținut-o în Martie 1906 la societatea „Progresul silvic” din București, ce mare rău a cauzat acest export de milioane pădurilor țării și cu ce imens sacrificiu al averii naționale s'au obținut sumele acelea.

Din studiul „Tranzitul de lemne prin România” 1) al d-lui Dimitrie T. Gheorghiu notez câteva cifre date de d-sa, care reprezintă exportul de lemne și industriile derivate din ele în anii 1898—1902:

In anul 1898 am exportat de	4,966,491	lei
” ” 1899 ” ” ”	8,114,372	”
” ” 1900 ” ” ”	12,321,859	”
” ” 1901 ” ” ”	17,950,376	”
” ” 1902 ” ” ”	19,574,408	”

Aceste sume, ce nu arată decît exportul, sînt dela ele înșile vorbitoare și pun în evidență graba ce se pune la distrugerea pădurilor noastre cu specii de valoare.

Cantitățile de lemn ce anual sînt exploatate sînt foarte mari. Dacă pădurile noastre ar fi fost toate amenajate, pe cînd sînt numai 10%, și dacă ar fi fost supuse celor mai productive mijloace de exploatare rațională, încă ar fi dat o cantitate anuală exploatabilă de material lemnos inferioară acelei extrase în ultimii timpi.

Și dacă munții încă mai păstrează unele păduri frumoase ascunse în văile și pe coastele lor, pe alocurea, apoi meritul conservării lor intacte se datorește numai marilor greutateți de exploatare și de transport; iar valoarea prea mică a fagului în România a adus un bine imens, fiindcă a fost cauza de păstrare a pădurilor de fag. Moliftul, bradul, și mai ales stejarul, ce se găseau în cantități mari au diminuat mult, fiind mai de preț, pe cînd arborii mai efîni au rămas în ființă din cauza lipsei mijloacelor de transport și valorii lor, ce nu renta pentru a fi distruși. Relativ la aceasta d. Dr. Schwappach spune: „Bogația forestieră a Romîniei, în ziua de azi, este aproape exclusiv constituită din comorile neatînse, până acum citva timp inaccesibile, ale pădurilor virgine de rășinoase ce se găsesc prin Carpați; din contră, pădurile dela cîmpie, cel mult lasă să se întrevadă splendoarea din trecut, iar în cele mai multe cazuri se reprezintă ca *adevărate spectre de devastațiune forestieră*” 2).

Față de aceste forțate exploatări, care ne compromit, trebuie să luăm înțeleapta hotărîre de a ne opri și tot odată să luăm măsuri de îndreptare a răului, cît mai este încă timp. E vremea ca amenajamentele să se bazeze pe adevăratele studii forestiere și să fie cu pricepere întocmite, e vremea să se pună mai multă grijă pentru regenerarea pădurilor. Opera timpurilor prezente și aceia a viitorului, în ceia ce privește pădurile, trebuie să fie conservarea și reconstituirea averii noastre silvice. De mai mult timp se fac lucrări pentru împădurirea nisipurilor,

1) Op. citat. pag. 33 și 34.

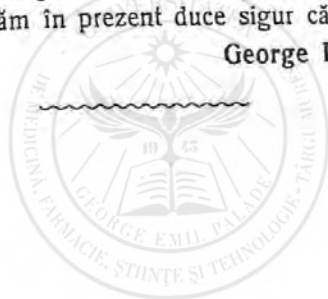
2) Op. citat. pag. 114.

pentru punerea în valoare a oarecărui terenuri neproductive, dar aceasta e prea puțin. Dacă e adevărat că pe terenurile sărace și neproductive, cum sînt nisipurile zburătoare sau solurile stîncose ale munților, vegetația arborescentă se dezvoltă, nu trebuie să uităm însă că avem nevoie de cele mai multe ori de un anumit lemn de lucru sau de construcție, cum este stejarul, nucul, bradul sau ulmul, care nu pot fi înlocuiți prin salcîmii din nisipuri și nici prin pinul de pe stînci.

Regimele și tratamentele aplicate pădurilor trebuiesc să țintească a procura lemnul din specii valoroase și mai ales de etatea cerută în diversele lui întrebuințări. Să nu ne înșelăm asupra unui fapt: nu lemn de foc ne trebuie nouă, de acesta avem destul, iar scumpirea lui exagerată ne va obliga să căutăm alte combustibile, cum sînt cărbunii sau păcura; noi avem nevoie mai ales de lemnul de construcție și lemnul de lucru, cu multiplele lor întrebuințări, lemn ce se împuținează prin devastările munților de molift și brad, prin defrișarea cîmpiilor și dealurilor de stejarii falnici.

Alături de celelalte chestiuni ce interesează buna regulă în gospodăria țării, să nu neglijăm pădurile, fiindcă peste cîtva timp va fi prea tîrziu și calea ce o urmăm în prezent duce sigur către despădurire.

George Popescu Turnu

Cronica Artistică

— EXPOZIȚIA DELA ATENEU —

Mihailescu—Sperlich—Ioanid—Henția

Un fel de *cvartet* ce odată pe an face cite o expoziție în rotonda Ateneului. Pentru niște artiști e prea puțin aceia ce au expus acești patru tineri, în fața cărora am dori să fim stăpîniți de aceeași admirație cu care ne oprim dinaintea adevăraților artiști. Nu fără interes am privit două-trei pinze ale d-lui Mihailescu, singurul care îndreptățește oarecare speranțe într'un viitor și acesta nu prea glorios, deoarece nu poți cuceri pe deplin stima lumii atunci cînd nu reprezinți nici o originalitate, ci te ții de urma cutărui artist mare. D. Mihailescu a izbutut să-și însușească citeva calități de factură demne de atențiune, pe care le folosește, aș putea zice cu inteligență și chiar cu sentiment, atunci cînd redă colțuri din natură, alese ca de un adevărat artist. „Peisagiu“ și citeva acuarele de o izbutită transparență sînt cele citeva lucrări mai bune ale acestui artist, despre care se poate spune că posedă, în germen, un temperament care însă, din nenorocire, nu va putea ajunge la maturitate din cauza acelei irezistibile înclinări spre imitațiune, vădită în fiecare din pinzele expozantului.

D. Ioanid nu e desigur un artist, dacă aceia ce se înțelege prin acest cuvînt nu se cuprinde numai în exprimarea aptitudinelor de executant și încă ale unui executant mediocru. În a combina culori, fie chiar armonice între ele (cum nu e cazul), a le pune prin proceduri tehnice pretențioase, fie chiar la locul lor (iarăși cum nu e cazul), nu însemnă a face artă. În afară de asta d. Ioanid nu ese din cadrul subiectelor *de ocazie* atît de potrivite—gustului public, va zice d-sa—tablourilor-reclamă, zicem noi, cu care sînt împănate vitrinele librăriilor, cum și a magazinelor de rame „șitablouri“. E trist că după atita vreme, în care după lungi și zadarnice frămîntări, s'a încheat un început de adevărată artă, să revezi aceleași pinze fără de senz, aceleași „naturi moarte“, *specialitatea* diletanților, aceleași felii de pepene, sau pere pergamute, struguri razachie și mere creștești sau pădurețe, nu știi bine; d. Ioanid ne va da, sau mai bine, va da explicații „cumpărătorilor“. Ne pare rău că d. Ioanid, care va fi fost cîndva un bun desenator, dovadă studiile d-sale de „capete“ — să fie perdut

pentru arta noastră, căci pe drumul ce l-a apucat și cu stăruința de a merge tot înainte, cu greu va putea fi socotit printre cei aleși.

Al treilea artist al cvartetului este d. Sperlich, care nu și-a precizat bine genul cărui se va consacra, deoarece îl vedem când ca acuarelist, când ca pictor. Trebuind să ne pronunțăm și asupra d-sale, vom spune că niciodată noțiunea de artă nu a fost mai absentă decât din operele d-lui Sperlich. Peisaje fade, flori fără relief, capete rău desenate, pasteluri reci, iată ce expune d. Sperlich cu pretențiunea de a se impune în ochii oamenilor de gust, pretențiune, ce-i drept, demnă de ambițiunea unui adevărat artist. Desigur d. Sperlich nu lucrează și pentru noi, pentru cei care gustăm arta și care știm din experiență că acolo unde încetează aceasta, începe negustoria. N'am reținut nimic din lucrările acestui artist; am privit și am plecat întovărășit de un vag sentiment de tristețe, cașicum ești silit să suferi atunci când vezi cum în zadar „bat la poarta vieții“ atâtea idei fermentate în țeastă unui om în putere, și care, după țătita energie cheltuită, rămâne în fața ta mult mai scoborit decât ar fi fost, dacă nu ar fi produs opera aceea de nimic.

D. Henția, ultimul din această expoziție, denotă un temperament domol care se simte fericit cu cele câteva peisaje și litografii „originale“. Poate că în parte e îndreptățită această mulțumire de ceea ce faci, deoarece litografiile d-sale sînt destul de bune, socotite bine-înțeles în cadrul unor lucrări de școală. Mi-au plăcut acele *profiluri* delicate, de o expresie ce te îmbie și te dispune în faoarea artistului. O mică sfortare, și d. Henția, părăsind lucrările de școală, va putea să ne dea opere de artist format.

Grant — Verona

D. Grant trece desigur ca unul dintre cei mai buni acuareliști ai noștri. Meritul acesta nu i-a fost contestat până astăzi, și d-sa muncește cu inimă pentru a se menține în ochii publicului care gustă delicatul gen al acuarelei, și care va ști odată să facă deosebire între acuarelă, pictură în culori de apă unde luminile se cruță, și guașă—pictură în culori preparate cu albuș de ou, unde lumina se acoperă. Iată de ce ar fi bine ca d. Grant să fie mai mult samă de pretențiunile genului în care s'a specializat; o acuarelă, când e acuarelă, reprezintă în adevăr o operă de preț, altfel, retușările cu guașă sau pastel îi înjumătățeste, dacă nu-i reduce în totul, valoarea. Asifel „Olarul (75) are, pe lângă inteligente valorificări în acuarelă, și ampatamente în alb ca în guașă. Tot astfel în „Vedere din Cap Martin“, unde peisajul ar fi ciștigat mult fără acei pomi de pe primul plan, pe care un artist superior i-ar fi suprimat. În general expozițiunea d-lui Grant reprezintă în ceea ce privește tehnica serioase calități, pe care, e drept, nu le-am mai întilnit la nici unul dintre pușinii noștri acuareliști; o transparență remarcabilă, o armonie inteligent căutată, cum și o factură îndestul de abil mînuită. Am mai re-

marcat la d. Grant o greșită înțelegere a subiectului, pe care ne place mai bine să o punem în sarcina unei greșite intitulări. Astfel tabloul „Oboselă“, de o admirabilă transparență, e o imposibilă traducere, o falsă exprimare a oboselii, care la o fată ce cară cu donița, când ea s'a oprit pentru a se odihni, nu se manifestă printr'o aducere a brațelor pe după ceafă cum și printr'un suris destul de vioiu. Astfel de greșeli sînt frecvente în lucrările d-lui Grant, ceia ce și face ca multe din acuarelele d-sale să aibă acel ceva *artificial*, la care desigur autorul nici nu s'a gîndit.

Alături de d. Grant, d. Verona apare ca o personalitate artistică bine definită, posedînd toate însușirile adevăraților artiști. Mult bine i-au adus artistului stăruitoarele sale studii de plin-aer, vădite în toate lucrările sale. A priceput din vreme artistul că singurul bun cu care se poate lăuda un artist este, în afară de compoziție, studiul valorilor, făcut mai ales în plin aer, un studiu pe cît de profund pe atît de sincer, care imprimă operei acel nu știu ce de perfect, desăvîrșit. Aci în echilibrul valorilor rezidă știința de a picta a artistului, și, fără o convingere reală în această știință, nu te poți pronunța, atunci când vorbești de un artist, fără să faci oarecare rezerve. D. Verona a dovedit de mult că știe să echilibreze mai bine ca oricare valorile, și nu în puținele pînze expuse acum se dă măsura marilor calități ce posedă. Ceia ce ne arată astăzi, abia dacă amintește pe virtuozul pînzei „Pinea cea de toate zilele“, care, împreună cu „Inmormintarea grănicerului“, fixează pentru totdeauna faima d-lui Verona. Totuș în pînzele expuse se vede îndeajuns că d. Verona cîștigă tot mai mult teren față de ceilalți artiști, ceia ce ne îndreptățește să vorbim de d-sa cu dreaptă laudă, fără ezitări, fără restricțiuni, așa cum nu o poți face cu alți artiști de o faimă forțată, despre care, cînd ești întrebat, răspunzi cu greu pe inimă.

Am remarcat în această expoziție „Un Cosaș“, tablou de o admirabilă armonie, după cum e și de o transparență măiastră. Just ca ton, terenul e tratat într'o tehnică savantă îndestul de potrivită subiectului. Impresia primită—un simțimînt de bucurie ca la revederea unor locuri cunoscute—e complectă; și odată cufundat în amintiri, cu greu te mai poți înturna, cu greu te desparți de imaginea care ți-a răscolit sufletul. *Portretul d-lui Ieschek* e o curajoasă exprimare a unei individualități prin ajutorul efectelor tehnice, care de o liberă desfășurare, denotă că d. Verona e un artist independentă, ce nu se lasă ademenit de cerințele modei, care din nefericire au pătruns și în artă. Acest portret, de o tehnică strălucitoare, nu poate fi în gustul saloanelor, dar e în gustul artiștilor, de z căror apreciere e bine să se fie samă.

Bassarab

Pictorul Bassarab și d. locotenent Petrescu au întocmit laolaltă o expozițiune, din care se pot trage cîteva concluzii ce vor folosi publi-

cului doritor de a-și cultiva sentimentul de artă. Și anume, va ști publicul de ce un pictor, care are la îndămină o gamă de culori și un aparat tehnic cu care ar putea zugrăvi *orișice*, nu trebuie să facă aceasta. Cu alte cuvinte sînt limite care definesc cîmpul inspirațiunii unui pictor, tot așa după cum sînt rațiuni pentru care nu orice pinză colorată poate binemerita dela admirația noastră. D. Bassarab pare că nu are încă bine definită noțiunea de artă, deoarece d-sa foarte ades confundă arta, partea subiectivă cu însușirile ei emoționale, ce se strecoară fără vrerea noastră în opera de artă și a cărei prezență nu se poate forța prin mijloace tehnice,—o confundă cu meșteșugul, însușire obiectivă redusă la abilitatea de a imita un lucru. Să știe d. Bassarab că, cu răbdarea de a detalia și cele mai neînsemnate nimicuri, cu talentul (?) de a zgîria cu acul, de a desena antenele unui flutur sau de a estompa umbra din indoitura unui bilet de bancă, nu se poate ajunge la rezultate care să mulțumească exigențele artei, în numele căria aspiri să treci la nemurire.

Nu ne îndoim că d. Bassarab știa mai dinainte acest lucru: anume că arta, indiferent de scop, care e bine să nu existe, trebuie să aibă acea calitate emoțională ce reprezintă propria emoțiune a artistului inspirat, și care trebuie neapărat să o aibă și cel ce contemplă opera. Aci intervine, aci începe rolul tehnicei. D. Bassarab izbutește, ce-i drept, cu „Fluturii” d-saie să ne miște. Dar ce? Sentimentul de curiozitate, mirarea pentru astfel de *ciudățenii*. Intr’adevăr, e miraculos,—nu talentul, vai! ci *șiretlicul* cu care artistul a redat țesătura acelei aripi diafane, fineța aceluși desen de pe biletul de bancă, porozitatea imposibilă de redat a aceluși fund de cutie unde se văd și literile pirogravate ale firmei regiei. E admirabil... de *curios* cum artistul a învins alțea greutatea de *imitațiune*. Ce migăleală.... uriașă! Cum abundă rafinăriile tehnice, cum pierе însă orice sentiment de artă. Dacă d. Bassarab crede că e operă de artist aceia ce a făcut d-sa, apoi să nu fie vesel pentru aceasta, deoarece în curînd se va aduce ultimele perfecționări meșteșugului fotografiei colorate și atunci, ori vom consimți să dăm numele de artă tuturor produselor acestor mașini minunate ce-i drept, ori s’a isprăvit cu arta d-lui Bassarab. Nu. Nu așa se face artă, și d. Bassarab e prea înaintat pentru a i se arăta cum. Afară de asta arta nu se învață din carte nici din spusele altuia. Dacă la vîrsta, la care a ajuns artistul și în mijlocul atîtor artiști camarazi, d-sa se mai pasionează de aceste imitațiuni servile, *înșală-ochiu*, cum le zic aiurea”), fără să caute la farmecele măreții naturi, acolo unde sufletul învață să simtă după cum ochiul a învățat să vadă, auzul să audă și mintea să judece, apoi puțină nădejde de a ni-l mai cîștiga. Să fie sigur d. Bassarab că adevărata operă l-ar fi costat mai puțină muncă, mai puțin canon, nu ar fi avut nevoie

1) *Trompe-l'oeil*. Vezi Sully Prudhomme. Prose.

de lupă, de ace și alte unelte fine cu care a lucrat la zadarnica d-sale operă: „Fluturii“. Cu puțină culoare și, la început, cu tot atîta talent, zugrăvea o pînză în care d-sa punea ceva din sufletul d-sale, ceva care nu se definește, ceva care scapă oricărui examen microscopic—căci așa lucrează d. Bassarab!—și care nu se poate reda cu nici o unealtă. Dar talentul, puterea aceasta de a traduce o impresiune a ta proprie—căci astfel cădem în pastîșă—așa fel încît mai că să transmitem și alluia aceia ce am simțit, e mai presus de aceste imitațiuni servile, unde mintea nu gîndește nici inima nu bate, deci unde nu mai poate fi vorba de imprimarea unei emoțiuni. Rămîn deci aceste opere de imitațiune pentru a fi admirate ca niște simple *curiozități grafice*, care nu au nimic a face cu arta, deși ele pot fi semnate uneori de artiști. La Ateneu în sala colecțiunilor Exarcu, e un desen reprezentînd un nud de femeie care e umbrit, valorat, cum am zice, nu prin umbre și lumini rezultate din mînuirea unei pensule sau a unei estompe ci—cite nu trîznește prin capul omului!—efectul e prins printr'o scriere microscopică, o înșirare de nume, de fapte și alte nimicuri, care scrise în mod normal ar fi cerut nu știu cite pagini. Iată, mi-am zis, un extraordinar muritor, care, în momentele în care s'a datat la acel nebunesc canon, nu avea cel puțin mîngierea să știe că în el se găsea în germen un mare miniaturist. Vorbesc negreșit de migăleala din miniaturi, iar nu de miniatura ca compozițiune decorativă.

Trecînd dela aceste curiozități grafice, după cum le vom numi de-acum înnainte, întîlnim pe panoul d-lui Bassarab citeva studii de o factură mai liberă, nu însă largă, cum se cere genului peisaj, din care artistul atacă vre-o două subiecte. Tabloul „La lucru“ e inteligent redat prin mijloace tehnice demne de luat în samă. Impreună cu acesta „Cocoșul fericit“, o adoua pînză, sînt singurele pînze unde d. Bassarab se depărtează de acele nenorocite curiozități grafice, izbutînd să ne intereseze într'un grad oarecare. În „Oltean“ d. Bassarab cade în acelaș păcat ca în „Fluturi“: migălește, caută, caută cu stăruință—o stăruință de femeie care brodează—fără să bage de samă că pune falș și că la urma urmei totul e o imitațiune zadarnică. Mai bine este d. Bassarab în decorațiuni, unde are și un teren mai potrivit temperamentului d-sale, care rezistă orișicărei munci meticuloase. „Iconostas“, de un aspect bizantin în format triptih, e bine ca compoziție; diviziunea maselor inteligent făcută prezintă, în centru, pe Maica Domnului cu copilul Isus, în dreapta și în stînga pe Sf-ții Ioachim și Ana. Decorul în metal presărat de motive bizantine și uneori de motive țărănești, face o bună impresie, și d. Bassarab se poate felicita de rezultatul ordonanțării lor. Intrînd în analiza icoanelor vom spune deocamdată că ele nu au nimic bizantin căci, pentru a bizantiniza o icoană, se cer unele calități de factură pe care d. Bassarab le ignorează. E destul să spunem că artistul s'a mulțumit să coloreze sfinții într'un galbăn roșcat, și să-i drapeze cu vestimente preoțești moderne, unde, cu marele d-sale merit de a imita, a iz-

butit să redea în mod desăvârșit desenul întortochiat al stofei. Mai sînt unele greșeli de desemn, care se trec cu vederea, cînd artistul izbutește să dea ceva cu caracter. Foarte frumoase și de o inteligență alcătuire decorativă sînt acele „sipeturi“ cu suprafețe în relief, cum și miniaturile de pe evanghelii care au și reale calități de armonie.

Locotenent Petrescu

D. Locotenent Petrescu este poate singurul dintre tinerii noștri ofițeri care în ore libere se îndeletnicesc cu artele plastice. Face bine sau rău, cîștigă ceva arta, cîștigă artistul, aceasta ne vom da silința a o arăta. Fie-ne ertat însă dacă, potrivit felului nostru de critică, vom judeca pe d. Locot. Petrescu cu acelaș sînge rece ca și pe camarazii d-sale pictori civili. Dealtfel, cine face o expozițiune înșamnă că se hotărăște a renunța la susceptibilități, îndestul de menajate de intimitatea unei locuinți retrase, cît și de claca mai mult decît binevoitoare a celor ce-l inconjoară. Aci în *expoziție*, la Ateneu, glasul iubirii de sine trebuie să amuțescă, pentruca în locu-i să se poată auzi acela al publicului cunoscător și care e ceva mai pretenșios.

Privind expoziția d-lui Locot. Petrescu, m'am gîndit fără voe cum mulți dintre oameni își datoresc o proastă popularitate acestei invincibile înclinări de a-și pune în evidență calitățile spiritului, fie că le exprimă prin discursuri de ocazie, toasturi, fie că încearcă a le pune în evidență, semnînd în josul unei poezii, a unei reviste sau însfirșit a unei pînze. Această clasică înclinare (că e clasică, dovadă acel *si tacuisses...*) care bravează orice timiditate, o are și d. Locot. Petrescu, care face o expoziție de pictură și încă în Ateneu. Mărturisim că, înainte de a fi văzut pînzele d-lui ofițer, dacă cineva ne-ar fi prezentat, am fi fost foarte încințați că-i facem cunoștința, mai ales că dintr'o adincă convingere nutrim o nestrămutată stimă pentru armată. Acum însă, după ce am cunoscut această *slăbiciune* a d-lui Locot. Petrescu, cu greu vom mai dori a-l întilni. Și de ce? Pentrucă d. Petrescu, care în ore libere, ca divertisment, face și pictură, a găsit că e bine să se producă cu acele pînze, a căror menire nu poate trece peste aceia de a fi făcut să-i treacă de urit. Dar atunci pentruce toți ciți, pentru a ne distra, facem pușină muzică, un flaut, o vioară, un clavir, nu trecem la Ateneu pentru a da concerte în fața publicului mare, a artiștilor, a presei? Este oare artă, o artă superioară în tot ceia ce se cîntă, după cum e „poezie“ în tot ceia ce se scrie? Hotărît nu. E bine, ca în locul altor sporturi mai primejdioase, să preferim a face chiar pictură, mai ales că ar fi o distracție dintre cele mai plăcute; dar cînd ne înfățișăm înaintea unui public, în sala Ateneului, cu aceste nevinovate îndeletniciri, înșamnă că ignorăm rostul adevăratii arte, și în cazul cel mai rău, că apreciem în acelaș fel o artă de diletanți, cum de pildă muzica unor țigani fără școală—și arta unui virtuoz, sau chiar aceia redată de un artist cu o mai puțină faimă, dar, oricum, cu talent și școală.

In pictură de mult se face această confuzie. Publicul însă să o știe : culoarea e ca alcoolul ; vopseaua roșie de pe chenarul unui chipiu, cerul albastru dintr'un peisagiu imposibil de închipuit, momesc ochiul, îmbată simțurile și te lasă ademenit, ca să nu zic „cumpărat“, ca și vătămătorul element. Dacă însă publicul ține ca pictura să-și aibă și ea un Carol Scrob al ei, atunci să încurajeze copilării ca : Poligonul de la Dădiloș și alte nimicuri din expoziția d-lui Mogoș Petrescu, locotenent.

Iser

Să reținem numele d-lui Iser ca unul ce reprezintă o latură a picturii noastre, cu totul necunoscută publicului. Și e poate aceasta cauza pentru care exoticul artist nu prea e gustat de noi, care, în ceia ce privește gustul artistic oscilăm între un diletantism pretențios și o artă academică demodată. Ca și un epigramist, uneori de duh, d. Iser reda în câteva linii și tonuri, unele *tipuri* care se impun atențiunii noastre prin ridicolul ce se degajează din înfățișarea lor. Și *ridicolul* acesta e, când în portul unui gomoz oarecare sau al unei demi-mondene, când în atitudinea falsă și împrumutată a unor artiști care se produc într'un concert, când însfirșit, într'un grup oarecare, la șosea sau la curse, unde cei ce vor să cunoască unele vanități ridicule le pot găsi în preținsele moravuri ale unui public ce nu știe pentruce natura l-a înzestrat cu cele cinci simțuri. Și d. Iser ne spune aceasta în cele 60 și ceva de cartoane de o execuție inteligentă particulară genului de caricatură. Am remarcat la d. Iser și unele calități de armonie, care denotă un real temperament ce odată va putea ademeni un public, când el își va fi făcut o școală și va ști să prețuiască pe un artist numai pe simpla chestiune a armoniei coloristice.

Spiridon Antonescu

Cronica externă

Situația din Portugalia

Portughezii s'au pătat degeaba cu sînge. Ei puteau, din punctul de vedere politic, să ajungă la același rezultat fără ca această pată roșie să rămîie pe paginile istoriei lor contemporane. Într'adevăr, rezistența ce regele Don Carlos opunea reîntronării regimului constituțional și considerațiunile personale, interesante și antipatice ce au determinat această rezistență trebuiau să fie zdrobite de poporul portughez pînă în cele din urmă. Dar puteau să fie zdrobite sau prin ingenuchierea regelui care, recunoscînd în fine greșelile lui, s'ar fi reîntors la constituționalism sau prin izgonirea dinastiei pe cale pașnică și înlocuirea ei cu dinastia Braganza sau cu republica.

Și lucrul ar fi fost atît de ușor, un vapor confortabil condus de cîțiva oameni de încredere și în cîteva zile Don Carlos și familia lui erau debarcate cu toate onorurile cuvenite pe terenurile Angliei sau ale Franței și rugate respectuos să se ocupe acolo de plăcerile și afacerile lor particulare, care nu se puteau împăca cu nevoile și cu aspirațiunile poporului portughez.

Dar istoria nu se desfășcă astfel precum o dorim noi, trebuie să ne plecăm în fața realității verdictelor ei. Poporul portughez, împins la exasperare mai ales prin ultimele acte ale dictatorului Franco, a omorît pe Don Carlos și pe Principele moștenitor, și numai din întîmplare a putut să scape cu viață Infantul Manuel, căruia i-a căzut astfel pe cap o coroană neașteptată și foarte greu de purtat.

Așa fiind nu ne rămîie decît să ne întrebăm, putea-va tînărul rege să poarte această coroană, sau va cădea sub povara greutății ei? Nu voim să facem prorociri, dorim numai să cercetăm cu nepărtinire situația spre a proiecta puțină lumină asupra întinericului ce învâluie încă viitorul poporului portughez.

E netăgăduit că situațiunea tînărului rege e foarte grea. În Portugalia există de mult o mare mișcare republicană. Mulți Portugheji cred că mîntuirea Portugaliei, că stîrpirea corupției sub care țara lor se piăbușește, stă numai în introducerea regimului republican. Republicanii au dus de mult o luptă înverșunată în privirea celor două partide de guvernămînt, progresiști și regeneratori, care se succedau la putere sau mai bine zis la buget și acum în urmă tot ei sînt acei ce au dat loviturile cele mai grele dictaturii lui Don Carlos și lui Joao Franco. Nu

e vorbă, mișcarea republicană a fost oprită pentru o clipă în avânturile ei cuceritoare prin atentatul dela Lisabona. Lumea a învinuit pe republicani de a fi fost autorii atentatului, și natural că ei, care țin la bunul lor renume, care au pretenția de a fi mine stăpînii Portugaliei și de a lua loc alături cu guvernele celorlalte țări în concertul european, nu voiau să întărească aceste bănueli, din potrivă au căutat prin toate mijloacele să se spele de o asemenea învinuire și să nu mai lase pe fruntea lor nici cea mai mică urmă a unui sînge compromișător pentru prestigiul lor.

Dar dacă această grijă poate explica inacțiunea momentană a partidului republican, ea nu poate stînji în viitor nici mersul înainte al mișcării republicane, nici lupta ce ea o poartă pentru atingerea scopului ei firesc. Dealtminteri republicanii au și început această luptă. Nu numai la Oporto, care e marele focar al republicanismului portughez, dar și la Lisabona, în vecinătatea locului unde Don Carlos și fiul lui au căzut, se țin meetinguri republicane. Și firește, ca republicani nu pot să fie decît îmbărbătați în lupta lor prin sfîrșitul dramatic al regimului dictatorial și prin slăbiciunea Coronei.

Ce poate opri mișcarea revoluționară de mult puternică, precum spuneam, să devie și mai puternică de aici înainte și să pue stăpînire definitivă asupra Portugaliei? Partidele monarhice? Desigur că cu aceste partide republicanii trebuie să numere, căci ele dețin încă puterea, și armata în mare parte, dacă nu în totalitate, e în mina lor. Dar ele sînt slăbite prin luptele lor intestine, prin resinșimintele vechi și încă neștînse ce le dispart și prin discreditul de care ele se bucură în Portugalia, din cauza greșelilor făptuite grație corupției din care au trăit și pe care, spre nefericirea obștească, au imprăștiat'o în jurul lor. În fața cadavrelor calde încă ale lui Don Carlos și ale Principelui moștenitor, partidele monarhice s'au unit, au făgăduit uitarea trecutului și salvarea Coroanei amenințate. Din nenorocire, însăși această manifestațiune a dat dovada slăbiciunii lor. Nu s'a întîlnit la ele acea hotărîre energică, nici acel entuziasm cald, care singure pot asigura menținerea unui regim în ceasurile de grea restriște prin care trece. Au aparat dinastia, și-au strîns rîndurile în jurul finărului Don Manuel, dar flacăra mintuitoare n'a însuflețit nici gîndurile nici faptele partidelor monarhice. Mai mult, azi s'au și ivit neînțelegeri în rîndurile acestor partide sau mai bine zis printre fracțiunile numeroase din care ele se compun. Unii aprobă faptele actualului guvern, care s'a hotărît să readucă Portugalia pe calea constituționalității și să șteargă toate urmele dictaturii nefaste a lui Franco. Alții dezaprobă această politică împăciuitoare, o cred menită să azvîrle Portugalia într'o nouă anarhie, cer o reîntoarcere la dictatură și merg până a amenința cu o revoluție de palat, dacă nu se inaugurează o eră de reacționarism violent. În asemeni condițiuni, ce stavilă vor putea opune partidele monarhice curentului republican, care ei se prezintă cu puterea unei splendide coeziuni și a unei admirabile uniformități de vederi, dacă nu o stavilă ciuruită și șubredă, osîndită să cadă de îndată ce vin-

tul revoluției va bate cu mai multă tărie. Ar mai fi încă o speranță, dacă Corona în Portugalia ar fi destul de puternică pentru a uni laolaltă partidele monarhice și a le slinge cu o mână înțeleaptă și energică, toate neînțelegerile ce le pot despărți. Unde este însă această mână, și unde este acest prestigiu al Coronei? Don Carlos a discreditat Corona prin greșelile, prin cheltuelile lui nesocotite, prin apelurile lui repetate la noi subsidii și la neîncetate sporiri de listă civilă. Iar tânărul Don Manuel are mâini prea slabe pentru a putea mări nădejdea de a stîrpi cu ele toate intrigile unor oameni învechiți în moravurile celui mai urît politicianism și obișnuiți să recurgă la toate mijloacele pentru a satisface ambițiunile lor egoiste și înguste. E vădit deci, că nu partidele monarhice pot constitui o primejdie serioasă pentru mișcarea republicană.

Atunci de unde poate veni pericolul? Dela pretendentul Don Miguel de Braganza? Pretendenții de obicei nu au mulți sorți de reușită în îndeplinirea visurilor lor monarhice. „Nu 'nvie morții“, cum spune poetul; și popoarelor, ca și oamenilor, nu le place să retrăiască amintirile lor. Nici cele frumoase, precum cele neplăcute ce au dus la căderea unei dinastii. Pe lîngă aceasta Don Miguel de Braganza nu întrunește nici una din calitățile care să facă dintr'însul un pretendent de temut pentru republicanii portugheji. Personalitatea lui nu are nimic deosebit, nici darurile cu care firea l'a înzestrat, nici aptitudinile de care au dat dovadă până astăzi nu'l impun admirațiunii publice. El a trăit în Austria, unde, la un moment dat, el era mai cunoscut ca tovarăș de petreceri al arhiducelui Rudolf decît ca un pretendent la tronul regatului portughez. Și ceia ce e și mai grav pentru el, partidul său în Portugalia e slab. Știm că se zice că monarhiștii din Portugalia, cînd vor vedea că dinastia Coburgilor nu se mai poate menține, vor preferi monarhia Braganza, decît să primească republica. Se poate, dar dacă lucrurile vor ajunge până aici, de ce să nu zicem că Portughejii vor preferi republica unei monarhii care a dat atît cu dinastia Coburgilor, ca și cu dinastia Braganza, aceleași rezultate rele. Este oare ceva destul de atrăgător în persoana lui Don Miguel de Braganza sau în slăbul său partid pentru a îndruma pe cineva să mai încerce o nouă experiență cu dinastia Braganza. Noi credem mai repede că, dacă va fi vorba de monarhie, Portughejii vor preferi să meargă înainte cu o dinastie pe care o au și pe care o cunosc, decît să reînceapă dela capăt cu o dinastie pe care ar trebui s'o aducă și pe care nu o cunosc.

Adevărata piedică în potrivea republicanismului nu poate veni decît din afară. Marele puteri nu au interesul și nici nu pot dori proclamarea republicii în Portugalia. Întăiu, fiindcă monarhiile din Europa care sînt bătute în coastă de vîntul republican și săpate la temelii lor de valurile mereu crescînde ale socialismului revoluționar, aceste monarhii privesc întotdeauna cu teamă, o nouă izbîndă a adversarilor lor firești, și ca ațare print'r'un simțimînt de solidaritate lesne de înțeles. ele caută să

se împotrivescă tuturor încercărilor de stabilire a unui regim republican în orice colț al pământului.

În al doilea rînd, cele două puteri mai direct interesate în bunul mers al Portugaliei au în interes vădit ca republica să nu fie proclamată la Lisabona. Aceste două puteri sînt Anglia și Spania. Anglia are în Portugalia mari interese financiare. De fapt Portugalia a ajuns să fie o dependentă economică a Mării Britanii. În stabilirea acestei supremații economice Marea Britanie s'a sprijinit în mare parte pe dinastia Coburgilor și în special pe regele Don Carlos, care de mulți ani era prietinu intim al regelui Eduard. De aceea au și dat diplomații engleji lui Don Carlos un concurs atît de călduros în ultimele evenimente, și de aceea au și întrebuițat toată influența lor pentru a-l împedeca de a face o politică pe care Englezii, ce sînt oameni prevăzători, o considerau osîndită să se sfîrșească printr'un dezastru.

Astfel fiind, e evident că Englezii nu se pot bucura de proclamarea republicii în Portugalia. De asemenea și cu Spania. În Spania există un curent republican tot atît de puternic ca și în Portugalia. Acest curent ia din zi în zi proporții mai îngrijitoare pentru dinastia spaniolă și pentru partidele monarhice din Madrid, ori, dacă republica triumfă în Portugalia, desigur că ar întări mult speranțele și influența republicanismului spaniol. Iată de ce Alfons XIII și guvernul său sînt datori să se împotrivescă proclamării republicii portugheze.

Dar naște întrebarea, este acțiunea vreuncea din aceste două puteri în măsură să împiedece într'adevăr mișcarea republicană din Portugalia? Nu o credem. Nu vom tăgădui interesele Angliei în Portugalia, nici însemnătatea ce are menținerea dinastiei Coburgilor pentru mersul satisfăcător al afacerilor britanice pe țărmurile Tagelui. Englezii sînt însă înainte de toate oameni practici. Ei au susținut pe Don Carlos cît timp el patrona supremația lor economică. Dar azi, cînd Don Carlos nu mai este, cînd în locul lui a rămas dinastie amenințată să cadă dintr'o zi într'alta, Englezii încep să se gîndească la altceva, și anume că lor le trebuie liniște și siguranța zilei de mîne, căci altminteri afacerile și milioanele lor vor fi periclitate. Odată chestia astfel pusă, Englezii nu se vor mai incurca cu amintiri și cu datorii de recunoștință, ei se vor întreba pur și simplu cine poate să le asigure această liniște și această siguranță? Și fără mult incunjur filii Perfidei Albion vor preferi o republică puternică unei monarhii compromise și slabe. Iar de teamă ca nu cumva republica să nu mai fie atît de favorabilă intereselor englezești ca monarhia, Englezii vor să scape tot prin admirabilul lor simț practic. Ei vor oferi bunele lor servicii tinerei republice ca să fie recunoscută de concertul european, și în schimb vor cere garanții pentru satisfacerea deplină a intereselor lor economice în regatul Portugaliei. În ce privește Spania, credem și mai puțin că ea va putea împedeca în mersul ei înainte mișcarea republicană din Portugalia. Bine înțeles că pe cale diplomatică guvernul spaniol va putea să fie chiar îndrăzneț. Va inter-

veni la Londra, la Berlin, la Paris, chiar și aceste cabinete vor exercita o presiune asupra poporului portughez. Se știe însă ce valorează aceste presiuni. Ele n'au putut împedea pe Sirbi să asasineze pe Alexandru Obrenovici, nici pe Bulgaria să izgonească pe Ruși, nici pe Abdul Hamid să deçoace de ani de zile sforțările civilizatoare ale marilor puteri în Balcani.

Dacă Spania va putea să și plătească luxul de a fi pe cale diplomatică îndrăzneală, va fi însă de o mare timiditate în acțiunea ce va putea întreprinde dinastia în privirea unei tentative de stabilire a regimului republican în Portugalia. Când o țară are înăuntrul ei un curent republican atât de puternic ca Spania, cum vrei ca ea să poată combate cu toată energia și cu toată autoritatea necesară, într'o țară vecină, un curent similar ce-l nu poate doborî înăuntrul propriilor sale hotare. Fatal acțiunea ei va trebui să fie sfioasă și ineficace. În fine, situația guvernului spaniol e foarte delicată și din alt punct de vedere. Peste întreagă peninsula iberică suflă de ani de zile un vînt de republicanism. Aceleași cauze l'au provocat, și aceleași sînt speranțele pe care el le-a trezit în Spania ca și în Portugalia, legînd astfel ambele state într'un același gînd de solidaritate.

Pentru Portugheji, ca și pentru Spanioli, republicanismul nu este altă o altă formă de guvernămînt, cît o cheazășie că viața publică a popoarelor iberice se va îndruma pe o cale nouă. Portughejii și Spaniolii, după un trecut glorios, sufar azi de o umilitoare decadență, și socotesc, cu drept cuvînt, că, dacă n'au știut să se folosească de civilizațiunea modernă ca să se rîdce la o viață mai demnă și mai strălucită, e fiindcă amintirile trecutului, reprezentate prin guvernele monarhice, au fost prea puternice. Dacă dinastiile, dacă clerul catolic mai ales ar fi avut înțelepciunea să se adapteze mai bine civilizațiunii moderne, principiul monarhic ar fi fost mai puternic în peninsula iberică.

Azi republicanismul reprezintă însă pentru Portugheji, și pentru Spanioli dreptul la viața modernă, înlocuirea decadenței printr'o viață nouă. Unei speranțe atât de mari nu-i poate sta în cale nici intrigi de curte, nici manopere de emisari plătiți. Iată de ce, dacă e vorba ca republicanismul să fie oprit în Portugalia, nu de guvernele spaniole va putea să fie oprit.

Prin urmare, oricum am privi lucrurile, republica ne pare a avea mulți sorți de izbîndă în Portugalia. Mai mult, nu știm dacă nu sîntem în pragul unei întregi evoluțiuni a popoarelor iberice în spre reînvierea lor politică și economică prin izbînda deplină a unui democratism, pe care nu au știut să și-l însușească guvernele monarhice, cu ochi pironiți de veacuri asupra unui trecut ce nu poate decît să menție în decadență pe cei ce au iluzia nebună de a-și mai pune speranțele întrînsul.

I. G. Duca

Cronica Internă

„Reformele“

Am văzut, în cronicile precedente, că starea mizerabilă a țaranului se datorește în primul rînd repartizării nenormale a proprietății funciare, care pe deoparte a dat naștere sistemului nenorocit de exploatare a moșiilor prin cămătărie, vestitelor „trusturi“ etc, iar pe de altă parte a creat înfricoșatul mecanism de presiune al tocmelilor agricole.

Am arătat de asemeni, că, mulțumită acestui complex de împrejurări caracteristice sistemului nostru agrar, cel puțin de patruzeci de ani încoace partea țărănimii din venitul național scade mereu, și că nu se poate găsi vre-o îndreptare decît într'o serie de măsuri, care direct sau indirect ar tinde să urce partea de venit cuvenită țaranului.

În lumina acestor considerațiuni putem acuma judeca întreg planul de reforme al guvernului actual, chemat la cîrmă în urma răscoalelor țărănești, avînd de „platformă“ manifestul adresat țărănimii în numele M. S. Regelui.

Măsurile, prin care guvernul voește să vindece relele regimului nostru agrar, se pot clasifica în trei categorii distincte :

Unele din aceste măsuri tind să mărească suprafața de pămînt cultivabil în mîinile țărănimii, și astfel, schimbînd raporturile în ce privește întinderea proprietății latifundiare față de mica proprietate țărănească, să lovească răul chiar la rădăcină ;

Prin altă serie de măsuri se tinde la suprimarea, în o măsură oarecare, a intermediarului dintre marele proprietar de pămînt și micul cultivator, țaranul,—la suprimarea arendașului și în orice caz la înfrînarea „trusturilor“ ;

Însfîrșit al treilea rînd de măsuri, în așteptarea rezultatelor mai mult sau mai puțin îndepărtate, ce trebuie să decurgă din reformele menționate, caută să modereze cel puțin efectele regimului agrar actual, să slăbească gradul de presiune cu care el apasă asupra țărănimii, acordîndu-i-se acesteia un minimum oarecare de dreptate și ocrotire.

În legătură cu ulla categoria de legiuiri, în parte înfăptuite chiar și în parte numai proiectate încă, trebuie să punem și a patra serie de măsuri, dacă voiți,—toate reformele relative la organizația administrativă

sau judeciară, care de asemenea au de scop de a realiza mai multă dreptate și orînduială pentru satele noastre.

* * *

Dintre proiectele care au de obiect schimbarea însăși a raporturilor între întinderea proprietății latifundiare și a celei țărănești, cea mai mare însemnătate, desigur, o are *Casa Rurală*.

Și nimic nu e mai caracteristic pentru viața noastră de stat, decît forma în care a trebuit să îmbrace legiuitorul această instituție, menită să îndeplinească funcțiunile cele mai însemnate din punctul de vedere al dreptății sociale și al conservării naționale.

Dacă din punctul de vedere formal Casa Rurală nu e decît o instituție de credit, ce are de scop de a înlesni niște transacțiuni banale de vindere și cumpărare între proprietarii ce caută să se desfacă de moșiile lor și țăraniî nevoiași de pămînt, în fond însă e vădit, că această instituție, care tinde la o mai dreaptă repartizare a pămîntului într'o țară în care agricultura este aproape singurul izvor de existență și avuție, e un organ pe care statul, ca reprezentant al intereselor sociale și naționale superioare, nu-l poate privi ca o simplă întreprindere de ordine financiară privată,—e o instituțiune de stat, în sensul cel mai adevărat și mai larg al cuvîntului.

Și pretutindeni, unde s'a simțit nevoia creării unei astfel de instituțiuni, în Rusia, în Germania, în Irlanda sau în Anglia, ea totdeauna a luat caracterul unei instituții de stat.

La noi însă, foarte puțini sînt partizani ai organizării Casei Rurale ca instituție de stat. Și cu drept cuvînt: aceasta este o mărturisire interesantă pentru viitorii istorici, că „statul“ în România de astăzi e un instrument în minile celor citeva sute de „familii domnitoare“ ale citadelor noastre electorale, care, după părerea unanimă, aproape, a oamenilor de stat din România, numaidecît ar abuza de această instituțiune în dauna țărănimii și în dauna intereselor sociale și naționale superioare; așa încît o instituție financiară privată prezintă astfel mai multe garanții prin stavila pe care o opune abuzurilor interesul acționarilor.

În fața părerii unanime, mă înclin, și înregistrează aici numai această manifestare a stării morbide în care am căzut, ca o nouă dovadă a necesității urgente de a reforma însăși bazele acestui extraordinar „stat“ pus la carantină de toți fruntașii și conducătorii lui. Dar, pentru moment, această chestie nu ne interesează.

Necontestabil însă, caracterul de instituție privată atrage după sine mari neajunsuri. Interesul de stat, interesul social nu poate să nu cedeze adesea pasul considerațiunilor de ordine străină. Aceasta rezultă chiar din aerul de timiditate, care respiră din toată economia proiectului votat de Camera deputațiilor.

Voiu reveni poate altă dată mai pe larg asupra organizării ce

s'a dat Casei Rurale. Socot că această organizare nu este definitivă, că, după cîțiva ani, experiența ne va sili să revenim în multe privinți asupra legii de astăzi. Acuma însă voesc mai mult să caracterizez economia generală a planului de reforme, prezentat de guvern.

Casa Rurală, pentru a-și îndeplini misiunea ei din punctul de vedere al interesului de stat, vădit nu poate, cum așa de bine a arătat, în cuvîntarea sa, cea mai documentată și serioasă din cîte s'au pronunțat cu prilejul discuțiunii acestei legi în Cameră, d. Vintilă Brătianu,—nu poate, zic, urmări direct crearea proprietății mijlocii; aceasta trebuie să rezulte dela sine, prin ridicarea firească și spontană a elementelor mai vrednice și mai viguroase din sinul țărănimii, pentru a cărei expansiune normală trebuiesc înlăturate toate piedicile artificiale, ce decurg din situația actuală.

Dar proiectul guvernului a fost, vădit, înfrînit de tendințele contrarii. Semnalez numai avansul prea mare, ce se cere dela țărani cumpărători de loturi,—cu toate că li se cere și un capital însemnat în vite și instrumente de muncă; oprirea ineptă de a uza, în limite normale, de creditul Băncilor populare (parcă se tinde a se da o primă de încurajare camatarilor sătești...), etc...

Recunosc că aceste neajunsuri se pot cu greu înlătura, cu tipul admis al Casei Rurale.

În orice caz, și așa cum a fost întocmită Casa Rurală, ea poate da rezultate binefăcătoare, dacă va fi condusă cu energie și inteligență.

Chiar unul din oratorii opoziției din Cameră, căutînd să micșureze rezultatele ce se pot obține prin Casa Rurală, a afirmat că ea poate transmite în minile țărănimii cel mult cîte 3.000 ha. anual în fiecare județ.

Dar aceasta ar însemna o deplasare de proprietate în minile țărănimii a 1.000.000 de ha. în zece ani,—*un sfert* din întinderea totală a proprietății mari. Cu acest tempo, în douăzeci de ani ar putea intra în minile țărănimii o *jumătate* din întinderea totală a proprietății mari de astăzi, iar numai în treizeci sau în patruzeci de ani—*a trei pătrimi* sau chiar a *întregii* proprietăți mari.

Față de politica noastră agrară din trecut, în acei patruzeci de ani dela desființarea clăcii, aceste rezultate la care *poate* să ajungă țărăniimea prin Casa Rurală, nu îndreptățesc pesimismul oratorului opoziției. Vădit că putem, cu ajutorul Casei Rurale, treptat, fără salturi bruște și fără perturbare în sfera raporturilor economice, să dăm orice întindere am voi proprietății țărănești, în măsura în care vom crede util pentru economia națională, sau după gradul de cultură, după măsura de vrednicie și energie de care va da dovadă țărăniimea noastră. 1).

1) Cronica de față fusese dată la lipar, cînd ziarele ne-au adus vestea unui nou „acord“ relativ la Casa rurală... Nu știu încă în ce constă acest acord, ar fi regretabil dacă el ar îngusta operațiunile Casei rurale...

* * *

Alături de Casa Rurală, vor produce o deplasare directă în mâinile țărănimii a unei întinderi destul de însemnate de pământ și dispozițiile relative la islazurile comunale din Legea tocnelilor agricole (vre-o 300.000 de ha.), despre care vom vorbi mai jos.

Pe lângă terenurile ce vor cădea direct în mâinile țărănimii cu ajutorul Casei Rurale sau ca islazuri comunale, în aceeași ordine de idei trebuie să amintim și legea făgăduită prin manifestul regal, după care moșiile statului, precum și ale altor „persoane morale”, nu vor mai putea fi arendate decât țăranilor individual sau obștiilor sătești.

Toate aceste măsuri, mărind întinderea de pământ cultivabil pus la dispoziția țărănimii, *oricât de scump* ar trebui să plătească pentru moment aceasta țărani, vor permite pe de o parte țărănimii să impună mai cu înlesnire condițiuni de muncă mai prielnice, iar pe de altă parte, întrucât pe viitor toată creșterea rentei în ce privește pământurile căzute în mâinile țăranilor va profita numai acestora, se asigură astfel într'un timp apropiat și creșterea părții din venitul național cuvenit țărănimii. Bine-înțeles, dacă... legiuirile respective se vor aplica cu sinceritate și energie...

Poate și mai mare însemnătate pentru țărănime, decât cumpărarea de pământ cu ajutorul Casei Rurale, în legătură cu arendarea obștiilor sătești a moșiilor statului, etc.—ar avea a doua serie de măsuri, proiectate în scop de a favoriza arendările moșiilor particulare către obști de țărani, prin restrângerea arendășiei și desființarea „trusturilor”.

Nu putem ști care va fi soluțiunea propusă de guvern în acest scop,—probabil se va recurge la măsuri de ordine fiscală.

Dar oricare va fi modalitatea prin care se va urmări rezolvirea acestei probleme, nu se poate tăgădui, că pe această cale am putea ajunge la rezultate serioase, cu minimum de sacrificii din partea proprietarilor și cu maximum de foloase pentru țărani.

În adevăr, în acest chip s'ar putea ajunge la creșterea venitului țărănimii prin suprimarea numai a unui intermediar inutil în economia națională, a arendașului.

Cu acest mijloc s'ar putea cu cea mai mare înlesnire asigura muncitorului, fără nici o perturbare a vieții economice, întinderea de pământ de care are nevoie, fără să i se impună mari jertfe financiare, și în același timp venitul proprietarului nu numai n'ar scădea necesar, ci ar putea chiar să crească și el. Toată operația s'ar face pe sama acelei părți din venitul național care astăzi cade în mîna arendașului,—de multe ori străin.

Măsurile bine chibzuite în această direcție, întâmpinînd, firește, mai puțină rezistență din partea proprietarilor, care reprezintă cea mai mare forță politică în situațiunea de azi, ar putea chiar să compenseze insuficiența celorlalte întocmiri din planul de reforme cuprinse în manifestul regal, fiind dat mai ales felul cum ele au fost realizate până acum.

Să sperăm că cel puțin în această privință așteptările societății noastre nu vor fi decepționate...

* * *

În sfîrșit, până ce efectele tuturor măsurilor de mai sus se vor simți în viața noastră economică cu destulă putere, o deosebită însemnătate are legea tocmelilor agricole, care urmărește să asigure țaranului, în marginile raporturilor agrare actuale, condițiuni de muncă mai omenești.

Una din cauzele de căpitenie, pentru care munca țaranului nostru a fost întotdeauna depreciată, se datorește situațiunii lui nenormale ca proprietar al unui petec neîndestulător de pămînt, pe care nu'l poate părăsi, și pentru munca căruia el are nevoie de vite; anomalia decurge din „necesitatea inexorabilă” pentru el de a căuta pentru hrana vitelor sale imaș și fineață pe moșia vecină, la o îndepărtare compatibilă cu trebuințele gospodăriei. În asemenea împrejurări proprietarul moșiei, vădit, îi poate dicta condițiunile cele mai grele, și țaranul e dator să le primească, căci altfel rămîne fără vite, și deci fără putință de a-și munci ogorul.

Dîndu-și samă de această situațiune Ministrul de interne, d. I. Brătianu, în proiectul inițial al legii asupra tocmelilor agricole, găsisse o soluțiune, care satisfăcea în această privință toate cerințele.

În adevăr, proiectul prevedea crearea de *islazuri comunale*, pentru toate satele noastre, impunînd în această privință tuturor proprietarilor o servitute legală, care asigura pășunea necesară vitelor țărănești cu un preț rezonabil, fără ca în același timp proprietarii și arendașii să mai poată specula asupra nevoii țaranilor.

Soluțiunea aceasta nu numai că reprezenta în sine un mod mai rațional de a rezolvi problema în ce privește regimul tocmelilor agricole, dar mai avea și o deosebită însemnătate și din alt punct de vedere.

Rezultatele reformelor întreprinse nu se vor resimți la țară decît într'un timp mai mult sau mai puțin îndepărtat. Crearea de islazuri comunale, care după concepția inițială transmitea imediat în minile țărănimii, sub formă de servitute, aproximativ 1.000.000 de ha, și care asigura astfel țărănimii puțința de a rezista presiunii arendașilor și a proprietarilor — ar fi dat masei întunecate dela sate o cheazășie pentru viitor, ar fi încredințat-o de hotărîrea guvernului de a lua asupra-și cu energie și sinceritate apărarea intereselor țărănești.

În starea actuală a spiritelor dela sate, acest efect moral imediat

are astăzi o însemnătate poate mai mare chiar decât rezultatele economice ale legiurii agrare; potolirea spiritelor la sate, încrederea în intențiile lui, pe care guvernul ar fi sădit-o în inimile sătenilor ne-ar fi dat răgazul și liniștea necesară pentru a urmări într-o operă legislativă *de longue haleine* dezlegarea tuturor dificultăților situațiunii actuale.

Din nenorocire, o opoziție neînfrînată, violentă până la anarhie, în privra acestei soluțiuni simple și binefăcătoare, a împiedecat realizarea ei. Guvernul a avut slăbiciunea de a ceda în fața amenințărilor de „revoluțiune boerească”, și de a adopta, prin cunoscutul „acord”, soluțiunea „împăciuitoare”, prin care nu și-a asigurat nici recunoștința proprietarilor, dar a clătinat încrederea țărănimii și chiar a acelor elemente ale societății noastre ce nu sînt orbite de interese de castă.

Pentruca să fiu drept trebuie să spun, că, întrucît nu mă îndoesc de intențiunile curate ale autorilor reformei, nu pot afirma că guvernul ar fi avut puțința, *de fapt*, să aleagă altă cale; nu știu adică, dacă, în împrejurările concrete în care, la noi, se desfășoară acțiunea guvernamentală, guvernul *ar fi fost în stare* să înlăture „acordul” și soluțiunea vizorită din ele...

În orice caz, clasele noastre diriguitoare au pierdut poate unicul prilej de a mai micșora prăpastia ce le desparte de lumea satelor și de a pune începutul unei îndrumări spre o adevărată *pace socială*.

Cu toate acestea, nu trebuie să cădem în excesul de a lăgădui marea însemnătate a legii tocmelilor agricole, chiar așa îngustată cum ea a eșit din dezbaterile Corpurilor legiuitoare.

Inovația cea mare a legii constă în faptul că, stabilind norme mai drepte în ce privește întocmirea contractelor de muncă la țară, ea în acelaș timp încearcă organizarea unui control serios, care să asigure aplicarea mai sinceră a acestor norme.

Dacă chiar legile agrare de până acuma ar fi fost cinstit și energetic aplicate, n'am fi ajuns la situația de astăzi. Cine știe, de pildă, că vestitele „rușfeturi”, despre care s'a vorbit atîta în discuțiunile Parlamentului, sînt formal oprite prin legea d-lui Carp (art. 4)? Dar această oprire, ca și alîtea altele, a rămas literă moartă.

Tot succesul reformelor de astăzi atîrnă de măsura în care ele vor fi aplicate.

* * *

Am spus în cronica din Decembrie că ar fi absurd și nedrept, cită vreme din Parlament va lipsi „marele interesat”, cită vreme nu va fi schimbată însăși baza vieții noastre politice, ar fi, zic, absurd și nedrept să cerem rezolvirea definitivă, o soluțiune desăvîșită a problemei agrare. Trebuie să ne mulțumim dacă măsurile luate vor asigura, pentru un timp cel puțin, liniștea la sate, dacă ele ne vor feri de zgudului ca acela din Martie trecut.

Putem avea nădejdea că *acest* rezultat ne este asigurat ?

Un viitor foarte apropiat ne va da răspunsul la această întrebare. N'aș avea curajul să fac o afirmare mai categorică, fiindcă ne lipsește un element de apreciere, și anume: dacă, mai ales față de pece-tea de timiditate pe care o poartă reformele noastre, țărănimea va avea destulă încredere pentru ca să aștepte rezultatele lor.

Dacă satele ne vor acorda credit doi, trei ani de zile, e sigur că, cu toate imperfecțiunile semnalate ale acestor legiuri, din complexul lor nu poate să nu rezulte o îmbunătățire reală a condițiilor noastre a-grare: pe deoparte muncitorul de pământ va putea să aibă la dispoziție o porțiune tot mai mare de teren cultivabil; intermediarul între pro-prietarii de moșie și țărani, arendașul și organizatorul de trusturi, cu timpul va tinde tot mai mult să dispară; domeniile statului și ale insti-tuțiilor de utilitate publică vor servi și ele pentru a asigura un câmp de-muncă liberă țărănimii noastre, etc; iar pe de altă parte legea tocmelilor agricole va îndepărta abuzurile strigătoare și va tinde să aducă mai multă dreptate în raporturile dintre cultivatorii de moșii și muncitorii agricoli.

Din punctul de vedere economic, toate aceste rezultate, fără în-doială, se vor rezuma în creșterea părții cuvenite țărănimii din venitul național, și mai ales pe sama categoriei sociale atit de puțin interesante-cum sînt arendașii.

Dar, nu trebuie să ne facem iluzii. Pentruca rezultatele să fie mai simțitoare pentru masa țărănească, nu ne putem opri la reformele de astăzi; ele trebuiesc să fie privite numai ca un început al noii politici agrare ce ni se impune, dacă voim ca „marea misiune istorică a nea-mului românesc” să nu rămînă numai un cuvînt de amăgire.

Vom reveni însă în cronica viitoare.

C. Stere.

Cronica Veselă

FĂRIMITURI

Cazul lui Leopold I

Regele Belg, bărbat subțire,
Burghez berbant cum n'au fost regi,
Pe-aceia ce-i jura iubire
A prins-o cu... cu... mă'nțelegi.

Morală și filozofie ;
Poți fi tu cap încoronat,
Căci cînd o fi ș'o fi să fie
Devii tot cap încornorat !

Mărțișorul

Balabusta la'ntăi Marte
Îi șopti încetișor :
— „lu de tine să n'am parte,
„De nu-mi iei un mărțișor!“

Zeilig Șor spuse nevestei :
— „Bine-ți iau deja de vrei!“
Deși'n buzunarul vestei
Șor n'avea decît doi lei.

Și plecă, bărbat cuminte,
Repede spre Radivon ;
Dar, ca dracu, înnainte
Hop îi iese Leiba Kohn.

— „Joci o tablă?“ spuse-acesta.
Și tentat Șor de noroc
Zise, pipăindu'și vesta :
— „Puntru ce să nu te joc?“

Iată-i la o cecinărie...
 Fum... Duhoare... Tavan scund...
 Dubeș... Ghelă... Porcărie...
 Zecs und ainț... Poartă'n fund..

Leiba'n câteva minute,
 Timp cît ai sorbi un șfarț,
 Face-o linie, și iute
 După ea urmează' un marț.

Șor spre casă merge 'n grabă,
 Plînge 'n gînd cei doi lei noi...
 Iacă balabusta 'ntreabă:
 — „Unde-i mărțișorul, moi ?“

— „Sînt chiar iu!“ — „Ce, nu ți-e bine ?“
 — „Iu dejă!“ repetă Șor.
 „Leiba m'ai făcut la mine
 „Mumental un mărțișor!“

Casa Rurală

Politicei eu i-am pus cruce!
 M'am săturat de mofturi!... Dar...
 Cassa Rurală mă seduce.
 E visul meu de proletar.

Firește, de țărani mi-e milă,
 Dar Casa mea Rurală nu-i
 Ca a lui Stere sau Vintilă:
 A tuturor și-a nimănuî.

Visez o casă 'n sat... Drăguță...
 Izvoare care șerpuesc...
 Dumbrăvi... Ah, nu te-aș da, căsuță,
 Nici pe-un palat împărătesc!

Aștept deci ora ideală...
 Ș'un parlament mai patriot
 Ce-asemenea casă rurală
 O să'mi creeze printr'un vot!

CALEIDOSCOPI: Oglinda.—Nocturnă.—„Ceai-
nărie națională“.—Asfințit
de lună.—Idolul părăsit.—
Pastel în metru antic.

22 Ianuar

Am o oglindă și mă joc
Cu razele ce le resfring,
Mutându-le din loc în loc,
Le risipesc și iar le strâng.

Le-adun cu drag, ca un avar,
Și-ades în sufletele voastre
Cînd e mai noapte, ca un far
Mi-arunc luminile albastre.

Vă 'ntind o punte de scăpare
Deasupra negrelor genuni,
Și raza mea rătăcitoare
E făcătoare de minuni.

Mi-o plimb pe-atîtea fețe pale,
Cînd cu oglinda mea mă joc—
Dar cînd îmi stă ceva în cale,
Oglinda mea e-un ochiu de foc.

Mi-adun puterile solare
Și fulgerînd, după un semn,
Ca Arhimed, în depărtare,
Aprind escadrele de lemn !...

27 Ianuar

Cu șvarțul meu stau singur și e pustiu localul.
Pe-un scaun lăaturalnic stă dus pe gînduri țalul.
Un chelnăr dormitează cu coatele pe masă.
Patrona, ca un Buddha, tronează sus, la casă,
Umplînd cu cifre golul fatalului registru...
Prin ochiul lui de sticlă, ca un ciclop sinistru,
Ceasornicul d-asupra îi cată peste umăr...
Bănuitor scrutează al șirurilor număr
Și vede că în vreme ce 'și mișc' a lui pendulă,
Treptat și capitalul sporește cu o nulă...
Surîde sus, pe rafturi, o gamă colorată
De sticle 'n care doarme, hermetic astupată,

Facticea veselie așa de scump plătită...
 Supt orice etichetă pîndește o ispită...
 De fum pâlitate-afîrnă afișele din cue,
 De sus, lămpile-aruncă lumina lor verzue
 Pe-oglinzile murdare, făcînd să repercute
 La infinit macabrul acestei scene mute...

2 Februar

La „Ceainăria Națională“
 E „five-o'clock“ pentru popor.
 E-o veselă bolboroselă :
 Fierb samovarele în cor—
 La „Ceainăria națională“
 E „five-o'clock“ pentru popor.

Adio, Bachus și Gambrinus,
 Adio, delicios nectar —
 Aveți un partizan în minus,
 De astăzi eu devin sectar—
 Adio Bachus și Gambrinus
 Adio, delicios nectar !

Cu Gavriluș și cu Ivanka,
 Nikita sau cu alt balcîz,
 Vom discuta de treanca-fleanca,
 Rozînd pesmeții cu sacîz,
 Cu Gavriluș și cu Ivanka.

Vom bea la ceaiu cu kilogramul
 Cu zahăr, însă fără rom,
 Și spre-a scăpa de lifte neamul
 Vom decreta cite-un program—
 Vom bea la ceaiu cu kilogramul
 Cu zahăr, însă fără rom .

Mi-arunc ca Regele din Thule
 In Dimboviță-al meu pahar,—
 Căci chefuri am făcut destule ;—
 Plîngînd și pocăit amar
 Mi-arunc ca Regele din Thule
 In Dimboviță-al meu pahar !

Și-apoi cînd moartea taciturnă
 Mă va chema 'n domeniul ei,
 În samovar, ca într'o urnă,
 Cenușa'mi puneți, dragii mei,
 Tirziu cînd moartea taciturnă
 Mă va chema 'n domehiul ei.

5 Februar

Coboară peste ape luna
 Și cum și-apropie figura,
 Ai spune-un cap ce se prăvale
 În fundul lacului de-a dura.

Insingerată joacă apa
 Și e-o tăcere sepulcrală:
 A fost pe undeva, se vede,
 O execuție capitală...

6 Februar

O muză la urechea ta se pleacă
 Și'mi vine 'n gînd refrenul din poveste:
 „... iar cel-ce aude și va spune-aceste,
 Păn' la genunchi de piatră să se facă...”

Pe fața ta o rază 'n treacăt joacă
 Și-apoi din nou te 'ntuneci fără veste:
 „... iar cel-ce aude și va spune-aceste
 Păn' la mijloc de piatră să se facă..”

Întunecimea crește-acum opacă
 Și ceasu-i plin de presimțiri funeste:
 „... iar cel-ce aude și va spune-aceste,
 De piatră până 'n creștet să se facă...”

Și nu mai vrea refrenul trist să tacă...
 O, muză, tu, de le știai aceste,
 De ce din vreme nu i-ai dat de veste
 Și l-ai lăsat de piatră să se facă?...

8 Februar.

Trist îmi apare din neguri enormul oraș după ploae,
Soarele-i bate 'n ferești umede încă de plins.

Negrii castani își întind adormiți candelabru de ramuri—
Cine-a suflat și le-a stîns albele flăcări de flori?

Trece amurgul acuma pe ceruri cu dulcea-i estompă—
Vesele farduri punînd ca pe o mască de mort.

Cum înserează acuma clamoarea stridentă-a uzinii,
Uplete de vaer prelung posomoritul amurg.

Dreaptă-o coloană de fum se înalță din horn cătră ceruri,
Stăruie-o clipă sporînd, se risipește apoi,

Se despletește 'n șuvițe și cade respinsă din slavă,
Ca de pe rugul funest fumul fugar al lui Cain.

A. Mirea.

Viata românească în Bucovina

Institute de credit românești.—Centrala.—Însoțirea de economie și credit.—Jurnale nouă.

Până acum cîțiva ani țărănimea romină bucovineană era lăsată, în ce privește trebuințele ei bănești, pe deplin în ghiarele celor mai mari cămătari și în sama celor mai renumite bănci de speculație. În mod îngrozitor se micșora averea românească, trecînd ca prin farmec din mîinile țărănilor romini în cele ale Ovreilor, aproape singurii care împru-tau bani fie deadreptul, fie prin mijlocirea băncilor. Cambiile au avut cele mai înuste urmări pentru țăranul nostru. Nedeprius pe deoparte a-și acuit datoria la timp, pus de multe ori în imposibilitate de a-și ac-vira capitalul necesar la termen, lucrînd cu un procent enorm de ur-cat, țăranul nostru, încăput odată pe mina acestor exploataatori, nu mai eșia teafăr. Astfel, fizionomia comunelor noastre se schimba tot mai mult în dauna elementului romin; nu sînt puține comunele în care Ovreii forma-u și formează grosul și majoritatea alegătorilor din corpul prim, fiind apoi stăpîni asupra administrației comunale. S'a constatat într'o serie de comune că, dela o alegere la alta, deci în răsîmp de numai trei ani, s'au petrecut schimbări radicale. Emigrarea în mase a țărănilor în Ame-rica este a se pune pe contul proletarizării maselor țărănești. Aceste împrejurări triste au produs o mișcare economică care a început cu crea-rea de bănci populare sistem Raiffeisen, a trecut la însoțiri agricole, so-cietăți de consum și alte tovărășii menite toate să întărească organizarea țărănimii pe terenul economic: procurarea de credit estin, procurarea de mașini agricole, vinderea în comun, cu excluderea intermediarilor, a pro-duselor. Toate aceste însoțiri s'au grupat în jurul *Centralei însoțirilor economice romîne din Bucovina*.

Prima însoțire de credit sistem Raiffeisen, înființată în Crasna în 1898, a fost de bun augur, căci astăzi numai 6 comune românești, din cele vr'o 160 cîte există în Bucovina și aceste nu comune mari ci în mare parte sălișoare, n'au încă cel puțin o bancă populară. În prezent sînt atașate Centralei vr'o 120 de însoțiri românești, între care sînt trecute și Prăvălia românească din Cernăuț și două însoțiri economice, care nu's.

sistem Raiffeisen. Însoțirile legate cu Centrala reprezintă un total de membri de peste 20,000. Mai există încă câteva însoțiri economice mai mari, care nu s'au atașat încă Centralei. Centrala operează numai cu însoțirile; pe lângă însoțiri mai pot fi membri și particulari; numărul lor este însă restrâns la $\frac{1}{3}$ a totalității membrilor, spre a feri însoțirile de majorizare.

Centrala lucrează cu un capital de 2 milioane coroane, care capital și-l procură prin banca țării din Cernăuț și prin Ustrechnibanka ceskych sporitelien (banca cehă).

În prezent Centrala stă în tratative cu banca Austro-Ungară, spre a-și procura capitalul necesar dela dînsa, mai cu samă decînd, în urma înmulțirii aproape zilnic a însoțirilor și tovărășiilor, capitalul de 2 milioane nu este mai mult suficient.

Din raportul prezentat de directorul Centralei adunării generale din 2 Fevruarie, mai cităm următoarele cifre: Părtășii au fost la sfîrșitul anului 1907, 71.601.87 coroane, depuneri la sfîrșitul anului 1907 371.703.18, fondul de rezervă este după abia 4 ani de activitate—Centrala și-a inaugurat activitatea la 1 Iunie 1903,—dintre care vr'o doi ani au fost mai puțin roditori, este de 5.052.94. Profitul curat al anului curent administrativ a fost de 9.535.74 coroane.

Însoțirile legate cu Centrala lucrează cu un capital de 4 milioane coroane.

Regia Centralei s'a preliminar pentru noul an administrativ cu 39.908 coroane.

Centrala este în prezent cea mai de samă instituțiune economică a Romînilor bucovineni. Din activitatea ei viitoare este de remarcant proiectul adresat ministeriului agriculturii, în care se cere ca moșiile fondului religionar din Bucovina să fie parcelate și arendate prin mijlocirea Centralei țărănilor. Dacă s'ar realiza acest proiect, atunci s'ar putea privi ca aproape pe deplin rezolvată și rezolvată, destul de favorabil, chestiunea agricolă din Bucovina.

Însoțirea de economie și credit în Cernăuț.—Între puținele instituțiune de credit romîne, care nu-s organizate după sistemul Raiffeisen, această însoțire ocupă un loc de frunte. Ea există de 13 ani și și-a cîștigat în lumea comercială un loc de frunte. A început în 1895 cu o circulație anuală de 299.346.92 coroane și a avut cu sfîrșitul anului 1907 un revirement de 8.339.726.62 coroane. Ea are 980 părtăși cu 1857 părtășii à 20 coroane părtășia, are 190.217.18 cor. depuneri și un fond de rezervă de 28.538.95. Profitul curat pe anul administrativ 1907 a fost de 13.897.06 bani, din care o sumă mai mărișoară s'a destinat pentru sprijinirea meseriașilor și comercianților romîni. Dela existența ei a jertfit până acuma pentru scopuri culturale și filantropice suma de 5000 coroane, o sumă frumoasă, dacă nu uităm că alte bănci similare nu acordă nici un ban pentru astfel de scopuri, și că însoțirea urmărește în pri-

mul rind interese comerciale. Însoțiri de credit mai mici există în Suceava, Gura-Humărului și Storojineț; operațiunile lor sînt însă nu mai puțin extinse și de aceea și însemnătatea lor mai mică.

Numărul jurnalelor rominești se înmulțește în mod „îmbucurător”. Se pare însă că numărul cetitorilor scade într'aceiaș măsură; cel puțin despre cei ce citesc și plătesc gazelele putem susține cu drept cuvînt: aceasta. Publicul bucovinean aduce mari jertfe, dacă citește jurnalele ce i se trimit; la plată nu se prea gîndește. De aceea toate jurnalele bucovinene lucrează cu deficit. În prezent avem 8 jurnale la o populațiune de 210.000 suflete, dintre care mai mult de jumătate sînt analfabeți. Avem două jurnale de partid: *Voința Poporului* și *Apărarea Națională*, avem o revistă literară, *Junimea Literară*, care, cu toate că există de 5 ani de zile, și a făcut progrese frumoase, nu și-a putut asigura existența și lucrează cu cele mai mari greutăți. *Invățătorimea* are o revistă *Școala* care tratează chestiuni pedagogice și culturale. De astă toamnă apare și un jurnal popular *Deșteptarea*, pe care-l editează societatea academică „Junimea” cu sprijinul mai multor scriitori ca: Constantin Morariu, Iorgu Toma etc. Consiliul cultural al țării editează un jurnal intitulat *Agricultoriul*, care tratează chestiuni de agricultură și economie. Preoțimea romină are un organ propriu, jurnalul clerical, *Viitoriul*. Acum cîteva săptămîni a apărut în Cîmpulungul moldovenesc o revistă politică *Buciumul*, sub conducerea avocatului dr. T. Bocancea. Scopul revistei, cît se poate constata din numerele apărute deja, e apropierea dintre cele două partide și împăcarea lor.

Gt.

Scrisoare din Ardeal

Organizarea partidului național.—Primul club.—Aradul centru.—
Regim aziatic.—Björnson.

Din toamnă începînd, s'a vorbit și s'a scris despre grave neînțelegeri în partidul național. Două erau motivele nemulțumirilor și neînțelegerilor. A-nume: lipsa de energie a prezidentului clubului parlamentar al naționalităților și atitudinea conciliantă ce luase dr. Vasile Lucaciu, cunoscut până acum ca cel mai intransigent naționalist. În aparență, atitudinea aceasta s'a resimțit asupra întregii activități a deputaților romîni, ori mai bine: a fost cauza lipsei de activități în cele din urmă luni. Ridicarea cvotei și alte proiecte au trecut prin dietă fără ca din partea noastră să se fi dezvoltat obișnuita rezistență. Ba la 4/17 Decembrie era să se facă o declarație (din partea unui *singur* deputat romîn) cu scop să slăbească oarecum efectul mare produs în urma votării moșunii Schillinger în Reichsrathul austriac, declarație pe care Ungurii ar fi grăbit s'o exploateze, folosindu-se de ea, pentru a combate nu numai pe Austriacii care au cerut ca în Ungaria să se respecte legea de naționalități, dar și pe Björnson, Delbrück, Tolstoi și alții care în presa străină au scris în favorul nostru și au osîndit regimul maghiar.

La 10 Ianuarie clubul naționalităților a ținut în Budapesta ședință, și s'a constatat că nu există neînțelegeri, că aparenta lipsă de activitate era urmarea unei tactici în comun stabilite; lui dr. T. Mihali i s'a manifestat vechea încredere și unanim s'au luat măsuri și hotărîri în vederea realizării organizării partidului național, organizare al cărei plan îl făcuse încă în Mai 1905 cei opt deputați romîni d'atunci.

La 19 și 20 Ianuarie n. s'au convocat la Pesta și membrii vechiului comitet național, precum și numeroși fruntași din toate părțile locuite de Romîni. În conferința ținută sub prezidenția d-lui George Pop de Băsești, președintele comitetului național, s'a decis unanim și cu mare însuflețire ca centru al organizării naționale să fie Aradul, comitetul executiv al organizării să fie deputații romîni din Arad, avînd în fruntea lor ca prezident pe dr. N. Oncu, bărbat cu întinsă cultură, cumpănit și totuș plin de zel.

În viața partidului nostru național începe astfel o eră nouă. În cîteva luni întreg partidul va avea o nouă organizare, potrivită necesităților actuale. Așa că prin Aprilie ori Maiu, cînd proiectul privitor la sufragiul universal va fi adus în discuțiunea parlamentului, să fim destul de tari a purta o luptă extraparlamentară impunătoare. Ceiace va fi cu atît mai necesar, cu cît este sigur: oligarhiile dela putere prepară o parodie a sufragiului universal! Pentru Romîni din Ardeal vor să introducă restricțiuni (votarea indirectă, prin delegați); ministrul a declarat apoi că votarea nu va fi secretă, ci pe față, ca acum; vor să dea drep

numai celor ce știu ceti și scrie, și culmea monstruoasă : drept plural ! Cei care știu ungurește, va să zică *toți Ungurii*, să aibă *două* voturi ; iar cei cu diplome (toți slujbașii, care sunt Unguri) să aibă *trei* voturi.

Cît despre arondarea cercurilor electorale, or să fie o nemaipomenită infamie : cele ale naționalităților or să fie reduse, mai ales în Ardeal, iar orașelor maghiare li se vor da mai multe mandate de cîte au acum.

În ziua de 3/16 Februarie s'a și inaugurat în Arad clubul național, care va fi locul de întîlnire nu numai al comitetului de organizare și al deputaților, ci și al tuturor membrilor înscrși în partid. Aici se vor ține adunările generale, aici este biroul de organizare.

Inaugurarea clubului, *intitul* club politic românesc, s'a făcut în mijlocul unei mari însuflețiri. Cuvîntul de inaugurare l-a rostit deputatul dr. Suci, proprietarul casei în care s'a instalat clubul. I-a răspuns M. Veliciu, bătrînul luptător, președintele organizației comitatului. S'au ales apoi bărbații de încredere, pentru fiecare cerc electoral.

S'a expedit, deasemeni, toate actele și registrele necesare șefilor tuturor comitatelor, pentruca în toate părțile să se procedeze la realizarea unei organizări cît se poate de temeinice.

Presa romînă de aici a salutat foarte călduros inițiativa luată de comitetul de organizare. Toți ne punem mari nădejdi în lupta ce se pornește, și credem că se va regenera întreaga noastră viață politică.

Joi în 30 Ianuarie s'a dezbătut înaintea tribunalului din Arad un proces care a scos în evidență sălbătăcia regimului aziatic sub care trăim. Acuzată era o romîncă, ș'anume pentrucă ar fi calomniat... jandarmeria. Prin avocatul dr. Iustin Marșieu femeia Floarea Brancu făcuse adică la ministerul de honvezi arătare, că de 7 zile jandarmii îl țîn arestat și-l schingiuesc pe bărbatul său.

Era a 14-a arătare, pe care avocatul romîn o făcuse. În cele din urmă ministrul ordonă cercetare.

Iată ce răspunde însă ofițerul de jandarmerie Szederkényi în *raportul său către ministru* :

„O mare parte a locuitorilor comitatului Arad e alcătuită din o *hordă valahă sălbatică*, care în ce privește cultura este la un grad foarte jos, e gata oricînd a săvîrși crime și siguranța publică o primejduiește încontinuu. *Față de asemenea popor* ar fi o greșală să se procedă cu cruțare și domol, pentrucă astfel s'ar ajunge la destrămarea totală a ordinii publice. Prin urmare, *jandarmeria e vrednică de toată recunoștința, că față de astfel de elemente s'a folosit pe deantregul de dreptul său prescris în regulament*. Iar cît privește pe avocatul dr. Iustin Marșieu, nu în urma misiunii sale advocațiale, ci desigur ca izvorînd din *simțimintele sale valahe* împrăștie învinuirile sale nerușinate, atît la comanda jandarmerească de aici, cît și la ministerul de honvezi. De aceea rog ca împotriva numelui avocat *valah să se pornească cercetare disciplinară la camera advocațială*“.

Advocatul Marşieu, adevărat, n'a ajuns să fie dat în judecata camerei advocaţiale (baroul advocaţilor), biata romîncă ajunsese însă pe banca acuzaţilor. Apărătorul ei iată ce *a dovedit* însă în decursul dezbaterilor:

„Sub numărul 11908 din 1907 B a tribunalului din Arad se află actul jandarmeresc privitor la Romîni Ilie Hanţ din Comlăuş şi Ioan Ardeleanu din Şimand.

Despre Ilie Hanţ jandarmii scriu că l-au deţinut în 13 Aug. 1907 şi că atunci avea următoarele răni: pe nas şi frunte zgîrieturi; a fost în lanţuri dela orele 10—4 (pentucă, vezi Doamne, ar fi încercat să fugă!); afirmă că deţinutul nu s'a plîns contra jandarmilor; judelei de investigaţie a fost dat în ziua de 17 August. La această predare s'a luat protocol, în care se plînge: trupul mi-e ca zdrobit de bătae; e plin de pete albastre şi răni provenite din arsură. Medicul dr. Kocsis Géza, chemat numaidecît constată (actul e alăturat) că, afară de rănilile amintite de jandarmi, mai sînt următoarele: *în orbita ochiului drept este o zdrobitură singeroasă; partea stîngă şi dreaptă a frunţii e singeroasă; pe piept, până în stomac umflături vinete dureroase; pe mîna stîngă şi la încheetura mîinii drepte umflături provenite din lovituri tari; talpa piciorului drept şi stîngă plină de beşici provenite din lovituri de bită.*

Despre Ioan Ardelean—*om în vîrstă de 72 ani*—jandarmii raportează că n'avea pe trup nici o rană cînd l'au deţinut.

Din cercetarea medicului chemat de jude, se constată:

Urme singeroase provenite din smulgerea mustăţii şi părului; pe buze tăetură provenită din obiect uscuţit, tare; pe gît se pot vedea urmele încercării de zugrumare şi în cele două părţi ale gîtlejului se pot vedea şi urmele unghiilor; pe coşul pieptului, până jos la stomac urmele unor lovituri de corpuri contondente, tari, care pot proveni din loviri cu călcăiul ori cu patul puştii; la încheeturile mîinilor umflătură ca o brăţară, care corespunde urmelor fiarelor; sub genunchi se văd urmele legării fedeleş şi supt ele urmele provenite din frecarea bitei vîrte prin legătură; iar zdrobiturile de pe tălpi sînt urmarea a 10—20 lovituri de bită; pe mîna stîngă şi pe antebraţul drept sînt urme provenite din lovituri cu bita.

Prin sentinţa judecătorească n-rul de sus amîndoi aceşti chinuiţi de jandarmi au fost achitaţi de crima pentru care jandarmii îi acuzau şi i-au bătut.

Sub n-rul 7895 din 1907 B. se constată că trei ţărani romîni din Şiria au fost ţinuţi la jandarmerie 15 zile; cînd au fost aduşi acolo, n'aveau nici o rană; cînd i-au adus la judele de investigaţie la Arad, *fiecare avea pe trup 15—30 răni, între care şi urma de împunsături cu baionetă.*”

Şi așa mai departe, mulţime de cazuri, toate dovedite cu marturi, medici şi acte oficioase.

Şi se bătea în localurile primăriilor, de se scula tot satul la ţipetele victimilor, *fără ca primarii ori notarii să fi îndrăznit să denunţe numeroasele barbarii!*

Tribunalul n'a avut încotro : a trebuit să achite pe țărancă romină. Vorba e că astfel de cazuri se întâmplă zilnic, zeci de mii de Romîni sînt schingiuiți în fiecare an, fără să mai îndrăznească a se plînge. Ce să aștepte pe urma unei anchete făcute de ofițeri pentru care poporul romîn este o *hordă sălbatică*, care nu merită nici o cruțare ?

În fața acestor sălbătăcii „Tribuna“ din Arad a pornit o campanie viguroasă. Va denunța opiniei publice toate actele feroce și, împreună cu avocatul Marșieu, va cere nu numai ca ministerul să ordone anchete, dar jandarmii dovediți judecătorește că au schingiuit, să fie dați în judecată.

Dealtfel nu-s decît două săptămîni de cînd energicul deputat Dr. Iuliu Maniu a arătat, în interpelarea sa din Dietă, cum chiar soldații unguri (honvezii) au comis măcel la Pánade,—iar eri alt deputat romîn, dr. Pop, a interelat asupra cazului de la Covăsînț, unde din ordinul fibirăului (subprefect) Farago de la Șiria, jandarmii au ferecat în lanțuri pe *preotul* Ion Cure, iar în temniță *l-au bătut crunt* (e constatat prin medicul ercual), pentrucă, cu prilejul alegerii de primar, apăraseră drepturile poporului și protestase văzînd că jandarmii nu lasă la vot pe țărani romîni...

Numai pe hartă Unguria este în Europa. De fapt trăim în plin regim... asiatic !

Iar de ce sînt Ungurii capabili să facă în politica mare, în afaceri privitoare la relațiunile internaționale, a dovedit-o zilele acestea contele Thoroczkay, raportor în delegația ungară, care pușin a lipsit să nu-i ceară baronului Aerenthal, ministru de externe, să întreprună relațiunile cu România, din cauză că regele Carol primește în audiență Romîni din statul ungar („agitatori faimoși“ !), iar miniștrii romîni, care vin prin Ardeal, stau și ei de vorbă cu „faimoșii agitatori“... După cum sînt deasemeni supărați, pentrucă în școalele din România se folosesc hărți în care Ardealul și Banatul sînt arătate ca aparținînd... Romîniei !

În realitate e vorba de harta etnografică a lui Laurian, care arată țările locuite de Romîni... Asta pe ungurește se numește... iredentism !

Prin corespondentul dela Roma al „Tribunii“, marele poet și apărător al nostru Björnson a fost pus în curent de toate cele ce suferim din partea regimului maghiar. Informațiunile ce i s'au pus la dispoziție le folosește pentru a scrie un articol, care se va publica în „März“ din München și în alte ziare din Paris, Berlin, Viena și Roma. Dealtfel, spre marea noastră surprindere, chiar ziarul maghiar „Az Ujság“ a publicat mai zilele trecute o convorbire pe care Björnson a acordat-o corespondentului maghiar dela Roma. Poetul norvegian condamnă cu asprime regimul oligarhiilor maghiari.

I. Russu-Șirianu

Miscellanea

O SCRISOARE A D-LUI IORGA

Primum din partea d-lui Iorga următoarea scrisoare, pe care o publicăm cu plăcere, și căreia îi urmează imediat răspunsul recensentului nostru.

Stimate Damnule Director

Nu-mi place nici a semna, nici a scoate în relief valoarea cărților ce scriu așa cum mă ajută puterile. Dar analiza dării de samă pe care o face d. Dieterich, în „Byzantinische Zeitschrift“ despre cartea mea „Geschichte des rumänischen Volkes“ și, mai ales nota răuvoitoare și nedreaptă ce i se dă, mă silesc a face următoare rectificări.

N'am avut să scot la lumină o influență bizantină indirectă, odată ce am vorbit de influența bulgaro-sârbească, prin care se manifestă în dezvoltarea noastră orice element venit din Bizanțul politic și cultural, cu care de-a dreptul n'am avut a face în epocile care se pot studia bine după izvoare.

„Știința bizantină“, bizantinologia adică, o cunosc în acele domenii asupra cărora se întind cercetările mele, în care nu intră doar studiul lingvistic al monumentelor literaturii bizantine. Am scris și o „Istorie a Imperiului bizantin“, am colaborat la „Byzantinische Zeitschrift“... Creatorul bizantinologiei, prof. Krumbacher, a avut cuvinte de recunoaștere pentru lucrările mele.

Sînt puține ediții nouă ale Bizantinilor, și nici una nu înovează pentru istorici. Afară de aceasta bibliotecile noastre nu le posedă.

Jireček (nu „Jiriček“) nu scrie rusește, cum crede autorul notiței din revista dv. Pe Rușii ce au scris despre „începuturile istoriei românești“ nu-i cunosc; pe cei care au scris în legătură cu ele, n'am avut de ce-i întrebuița.

N'am avut să mă ocup de caracterul latin al limbii noastre și de dezvoltarea ei, și învinuirile par să vie, nu de la Dieterich, ci de la autorul notiței din revista dv.

Ceia ce spun eu despre toponimia românească nu cuprinde „confuzii și contraziceri regretabile“, și nu-mi aduc aminte să fi vorbit Dieterich despre acest punct, în care, firește, n'are nici o competență.

N'am spus că „aspru“, „clitori“, „drum“, „farmec“ vin din „epoca fanariotă“, ceia ce ar fi o prostie cu coarne, de care numai suficiența autorului notiței mă poate crede capabil.

N'am spus prin nici un cuvînt că datinele poporului românesc nu-și au corespondentul la popoarele balcanice.

Adaug că d. Dieterich e numai un „frisch gebackener Doktor“, că a introdus enormități în redactarea ediției germane a vestitei cărți de „Istoria literaturii romîne“ a lui Alexici, și că unica sa lucrare mai înfinsă e luată rău la vale în „Revue critique“*).

Eu cred că revista dv. nu are chemarea de a reproduce, exagerînd, criticile necompetente și necuviincioase pe care le aduce cine știe ce băețel din Germania operei în care un învățat român, care nu și-a furat reputația, a pus munca tinereții și bărbăției sale.

Primiți salutările mele

N. Iorga

Sîntem mulțămiiți că notița din numărul precedent a izbutit a face pe d. Iorga să răspundă la cîteva obiecții formulate de Dieterich în *Byzantinische Zeitschrift* operei sale *Geschichte des rumänischen Volkes*. De altmîntrelea d. I. greșește atribuind acelei scurte dări de samă o „notă răuvoitoare și nedreaptă“.

Cronicari imparțiali, dorind de a pune pe cetitorii noștri în curent cu tot ce se scrie, noi n'am făcut decît să rezumăm amintita recenzie și pentru convingerea cetitorilor vom da în traducere pasajele în discuție.

Propriile cuvinte ale lui D. asupra influenței bizantine sînt: „fondul spiritual-cultural este în ultima analiză bizantin, chiar dacă e numai latent și venit prin mediul bulgar, și acest fapt nu iesă în evidență cu tăria necesară, nu e pus în lumina ce i se cuvine, o vezi numai prin indicații ocazionale. Bizantinistica e încă tină, și cercetările balcanice ce să razimă pe ea sînt încă și mai tinere, rezultatele ei nu sînt totdeauna întemelte și sigure; dar ceia ce e sigur trebuie să-și însușască fiecare, întrucît intră în domeniul activității sale; și aceasta e: 1) Influența bisericii, justiției și administrației grecești asupra celorlalte popoare balcanice, 2) Unitatea modului de gîndire, considerare și de exprimare provocată prin vechea lor comună dependență culturală în epoca bizantină. Autorul este aplecat a da puțină atenție ambelor puncte. Aceasta se vede în epoca sa în trei deosebite direcții: în modul de folosire al izvoarelor bizantine, în modul exploatării literaturii științifice referitoare la Bizanț și în modul tratării materiei“.

Despre folosirea izvoarelor bizantine ne spune (p. 326): „Trebuie să admitem că I. cunoaște bine aceste izvoare și le exploatează după putință, cum ne arată numeroasele note din josul paginilor. Aceasta ne arată însă și altceva: că poți cunoaște pe autori și totuș să nu fii în curent cu actualul stadiu al Bizantinologiei. E drept, nu e un cap de țară dacă Constantin Porphyrogenetos e citat după moda franceză „Porphyrogenetes“ (Porphyrogénète), Akropolites ca Akropolitias (latinește ar fi

*) *Revue critique d'histoire et de littérature*, Nouvelle série, tom. XLIX, pag. 295 :

Maintenant, que j'ai lu attentivement ce volume, j'ai la conviction, que la série de publications promise par K. Krumbacher comme complément de *Byzantinische Zeitschrift* pouvait difficilement plus mal commencer. Les citations sont fausses. Les textes sont ou pas lus ou mal lus. Les ouvrages spéciaux mentionnés ou critiqués ne sont même pas compris. Les conclusions sont inexactes. La méthode est insuffisante. Le tout forme un ouvrage hâtif et léger. Ce n'est pas un livre fait, c'est un livre à faire.

Hubert Pernot.

Akropolita), Niketas Akominatos drept Choniates; vom dezaproba însă energic pe I., când pe scriitorii așa de însemnați și de mult utilizați ca Theophylaktos, Theophanes, Georgios Monachos, Anna Comnena și Akropolites îi citează după ediția din Bonn. Hotărât I. nu a urmărit noua dezvoltare a bizantinisticii; altfel numele lui Boor, *Reifferscheid* și *Heisenberg* nu i-ar fi fost necunoscute, și aceștia au făcut doar edițiile lor nu numai pentru filologi ci și pentru istorici. În privința asta I., dacă ar fi știut ce e cu tradiția lui Symeon Magister, putea să nu-l reclame ca izvor bizantin pentru cuvintele citate pe pagina 77: „Βουλγαρία ἐκείθεν τοῦ Ἰσθμοῦ*”) și să schimbe și uzul limbii grecești, crezând că ἐκείθεν poate însemna și *cis* pe lângă obișnuitul *trans*, lucru ce nu s'a întâmplat în nici o perioadă a limbii grecești. Despre acest pasaj nu poți spune nimic decît doar că nu poate servi ca izvor istoric. Iar în ce privește chestiunea dacă autorul stăpînește noua literatură istorică a bizantinisticii, și a popoarelor vecine întru cît atinge istoria externă a Romînilor, recensentul se exprimă așa: „Pentru istoria externă sînt importante înnainte de toate raporturile cu Pecenegii și Bulgarii. Aici referentul crede a fi observat că tocmai literatura mai nouă rusască nu a fost îndeajuns consultată; se pare că n'a fost îndeajuns consultată pentru etnografia sudslavică importanta lucrare „lui Jagić din Arch. slav. Phil. 14, 47, 87, mai departe nici *Bizantul și Pecenegii* de *Vasiljevsky*, Jour. Min. 1872, vol. 164 (Nov. Dez.); pentru istoria celui de al doilea imperiu Vlaho-bulgar regretăm lipsa unei trimeteri la lucrarea lui *Uspenskiĭ*: Formarea celui de al doilea regat bulgar, Odessa, 1879, cu care trebuie să se compare și Arch. Slav. Phil. 4. 627—637, nu e amintită nici lucrarea lui J. L. Pič și A. Amlacher, Slavii dacici și Corgedii—Bulgari din Sitzsber. der K. böhm. Gesellsch. der Wiss. phil. hyst. 1888 pp. 227—280. În genere se pare că pentru istoria Bulgarilor s'a mărginit exclusiv la lucrarea lui *Jireček*“.

D. Iorga spune că n'a avut de ce să se ocupe cu caracterul latin al limbii. Citatul ce urmează va dovedi că învinuirile nu vin de la noi ei dela D: „Chiar de nu era tema autorului de a ne da o descriere a limbii romîne, ar fi fost totuș necesar pentru caracterizarea ei de a ne arăta influențele externe și interne ce le-a primit din Balcani, deoarece asta e important pentru chestiunea originii Romînilor. Cercetările referitoare la această chestiune ale lui *Sandfeld Jensen* și *Șăineanu* sînt din nefericire complet ignorate, așa că avem impresia că limba romînă ar cuprinde numai elemente slave. Puternica reliefare ale acestora, în special a numelor de locuri, evident stă în congruență cu teoria autorului asupra leagănelui de origine al Romînilor, care după el nu trebuie căutat în peninsula Balcanică;... argumentarea acestei teorii însă nu mi se pare reușită; ea cuprinde contradicții și confuzii“.

A fost o frază necompletă printr'o regretabilă scăpare de condei: fraza „sînt contradicții și confuzii regretabile în partea privitoare la toponimie“; s'a omis a se spune: cu privire la argumentarea teoriei originii Romînilor.

Nu noi, ci D., pe răspunderea lui, pune pe sama d-lui I. origina fanariotică a cuvintelor: aspru, ctitor, drum etc... Cităm: „se reflectează [tendința de a ignora momentele culturale bizantino—balcanice] și... în

*) Εἰς Βουλγαρίαν ἐκείθεν τοῦ Ἰσθμοῦ ποταμοῦ se pomeneste întâi la Georgios Monachos (mijlocul sec. IX) și apoi de la dînsul a trecut la copiatorii săi Symeon Magister (sec. X) și Leon Grammaticus (inceputul sec. XI).

descrierea vieții interne. Aici e însemnat Cap. III al părții a 2-a : satele românești, care descrie dreptul primitiv, raporturile economice și obiceiurile poporului. N'ai decît să cercetezi registrul pentru a da peste expresii ca : aspri, citori, drum, fermece, horă, logofăt, perperi, pogor, spătar etc., și spre a recunoaște că multe din acestea și alte cuvinte sînt restul unei culturi bizantine și nu toate vin abea din epoca fanariotă" p. 237. Cînd recensentul citează *numai* cuvinte vechi grecești ori bizantine, referitoare toate la raporturi economice și juridice despre care ne spune că sînt „rămășițele unei vechi culturi bizantine”, evident ne lasă să înțelegem că d. I. a afirmat undeva o atare origină fanariotică, ceia ce desigur ar constitui o mare greșală.

Mai departe d. I. zice : „n'am spus prin nici un cuvînt că datinele poporului român nu-și au corespondentul la popoarele balcanice”. Dar tocmai asta i-o impută recensentul : „Asemenea potriviri se pot explica numai prin o veche comunitate de drept în ființă deja în epoca bizantină. Ar fi fost de dorit, de s'ar fi cercat, să se descopere aceste dependenți. I. a tratat toate aceste lucruri ca ceva specific românesc, o greșală în care nu numai el a căzut. Despre raporturile dintre dreptul bizantin și cel român s'a scris de repetate ori și în urmă de *L. Pié, Les lois Roumaines et leur connexité avec le droit byzantin.* (Bucarest 1887). Și această operă pare a fi scăpat din vedere lui Iorga”.

Rugăm pe d. Iorga să fie sigur că, dacă va răspunde lui Dieterich, noi, ca cronicari imparțiali, vom releva cu plăcere răspunsul său, cum de altfel s'a mai făcut tot în corpul acestei reviste. (Vezi V. R. IV. 582.)

De altfel pentru noi este perfect indiferent dacă D. e un frisch gebackener Doktor sau vechiu de cînd lumea, dacă la 1898 a publicat ale sale Untersuchungen așa de aspru criticate de Hubert Pernot, cu toate că am putea presupune că Krumbacher știe să-și aleagă colaboratorii.

Pentru noi interesant a fost numai că un autor străin—oricare ar fi el—a vorbit despre cartea unui autor român, mai mult încă că acea carte este privitoare la istoria neamului nostru, și despre dînsa a fost vorba într-o revistă așa de importantă ca *Byzantinische Zeitschrift*.

POLITICA ȘI LITERATURA

Din ziarul *Epoca* : „Cercul literar al *Convorbirilor literare* s'a adunat la d. A. Marghiloman...” — *Epoca* a uitat să adauge că d. A. Marghiloman nu e cunoscutul și distinsul om politic, care, cum se știe, n'are nici o legătură cu literatura, ci un omonim al acestuia, un literat, colaborator al „C. L.” — Dăm noi această lămurire, pentruca să nu se creadă cumva că cercul literar al „C. L.” ar amesteca politica în literatură, sau, mai bine, literatura în politică,—căci nu d. Marghiloman s'a dus la cerc, ci cercul la d-sa...

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Fanny Emeric. *La Confession d'une Femme du Siècle.* Paris, Librairie Léon Vanier, éditeur, 1907. Prețul 3 fr. 50.

Spovedania unei femei din zilele noastre!... Sună oarecum ca celebra „spovedanie“ a genialului „copil“ Musset...

Autoarea, care a scris anul trecut *Jérusalem par'e...*, de care s'a vorbit aici este o compatriotă a noastră, și pentru Ieșeni o concetățeană.

Liette, — așa se numește eroina acestei „spovedanii“, — Liette nu-și iubește bărbatul, — care n'a răspuns visurilor ei de romantism casnic și care, deci, e un „assassin“. — și, în căutarea unui ideal de viață, unui scop al vieții, ea, — dînd oarecum dreptate acelora care pretind că singurul ideal și scop al vieții unei femei e dragostea, — se oprește, din nenorocire, asupra unui seducător de meserie, fără suflet, ale căruia incontestabile calități sînt: o complexiune fizică de elasticitate a oțelului și o privire caldă și umedă. Seducătorul urmărește să captiveze pe Liette, dar ea, deși-l iubește, nu cedează, mai întăiu din cauza datoriei de onoare (deși nu-și iubește „asasinul“) și apoi, și mai ales, pentru că e convinsă că omul de oțel cu privirea umedă, o dorește, dar n'o iubește cu adevărat... Si atunci seducătorul, care și așa oscila între Liette și o alta (La Rivale), se'ndepărtează

de Liette și cade cu totul în mrejele Rivalei. Liette suferă, cu capul, cu inima, cu simțurile, — mai ales cu inima și cu simțurile, zice ea; mai ales cu capul și cu simțurile observăm noi, — și, în sfîrșit, se eliberează de patima ei...

Această istorie însă, care se petrece în fiecare zi, e menită să dovedească un lucru: situația unei femei „du siècle“, care e o trecere dela femeia de altădată la femeia viitorului. Liette, care n'a putut să trăiască cu bărbatul său, pentru că acesta „a asasinat-o“ moralmente, care n'a putut să găsească fericirea în alt bărbat, căci aceasta voia, și el, s'o reducă tot la rolul unui obiect de plăcere, cași „asasinul“ legitim, — Liette care vrea să fi o persoană, un *Eu*, un scop, și nu un obiect și un mijloc, — se revoltă, ia steagul dezrobirii femeiești, devine femeia nouă și, — aci pricep mai puțin legătura, — devine individualistă, nietzscheistă... poate pentru că Nietzsche e formula zilei! — Liette, care cîndva a fost miloasă, altruistă, ea care e plină de dorul iubirii, — ajunge o inteligență pură, stăpîină până la despotism pe ea însăși, — și pleacă să ridice steagul dezrobirii femeii.

Noi unia, care sîntem ceva mai puțin grăbiți, avem de făcut cîteva obiecții.

Desigur că situația Liettei în căsătorie e înspăimîntătoare, căci o femeie, nevoită să fie nevasta unui bărbat pentru care are dezgust moral și fizic

este pusă în condiția cea mai infamă, în care poate fi pusă o ființă ome-nească. Fără iubire și chiar fără simpatie, un bărbat poate să aibă legături cu o femeie : o femeie, fără nici un sentiment pentru bărbat, nu poate să aibă legături, decît cu un adine dezgust...

Așa dar, pricep aversiunea Liettei pentru „asasin“... Pricep și exasperarea ei, cînd omul de oțel nu i se dă cu sufletul și mai ales atunci cînd el o părăsește pentru Rivală,—dar nu pricep întru cît cineva are dreptul să-și croiască o filozofie și o cale în viață, după experiența pe care a făcut-o în amor, cum face Liette.—Aprob mai degrabă pe acela care, dacă nu e fericit în amor, se sinucide, decît pe acela care îmbrățișează, din cauza aceasta, un sistem filozofic, adică o concepție asupra vieții și a lumii, asupra prezentului, trecutului și viitorului planetei noastre și a sistemului solar!... Înțeleg, desigur, ce se petrece în acesta, dar nu-l pot aproba!...

Liette, pe cît se vede din „spovedania“ ei, este din acele femei care nu pot pricepe căsnicia fără amorul „romantic“. Dar acest amor, dacă este, și trebuie să fie, o condiție a căsătoriei,—a căsătoriei,—este el o condiție și a căsniciei ? Este, fără îndoială, o pretenție cam naivă. Amorul „romantic“ se isprăvește dela o vreme, dacă nu... prin sinucidere ca'n Romeo și Julieta, atunci prin... căsătorie.

M'am gîndit de multe ori la Actele VI, VII și VIII din Romeo și Julieta, dacă ei n'ar fi murit și s'ar fi căsătorit... Inchipuți-vă pe Julieta, mamă de familie, cosind rufe pentru copii, făcînd dulceațe ; pe Romeo, venînd tirziu acasă de la o partidă de cărți și, după o mică scenă conjugală, în care ar fi mințit asupra cauzei pentru care a întîrziat, culcîndu-se, înflanelat și cu scufia în cap ca să nu capete gutunar...

O căsătorie durează pe sentimente mult mai puțin „romantice“, mai „burgheze“, dar poate mai puternice : simpatia și recunoștința ce izvorăsc din împreuna-viețuire, din comunitatea de interese, de scopuri ale vieții... Dacă mai fiecare a iubit în tinereța lui, sint rari, dacă sint, aceia care au iubit cu „amor“ o viață 'ntreagă. Există o femeie care a iubit așa o viață 'ntreagă : e... într'o nuvelă a lui Maupassant : mai există una : e aceeași, zugrăvită de Maupassant într'unul din volumele sale de voiaj!...

Și nietzschismul Liettei ?! Dar ce drept are un om să se facă „el“, centrul universului ? Și ce pretenție temerară și nejustificată de a te scuti de oameni ? Dar se poate închipui o ființă mai păcătoasă decît omul singur, fără sprijinul omenirii întregi ?

Dela Marc Aureliu și până azi, n'a putut dovedi nici filozofia, nici viața, că ar fi cu puțință altă plăcere, ne amestecată cu durere și nerăspălită prin durere, decît aceea a îndeplinirii zilnice a datoriei, a umilei și nobilei datorii,—și, poate, încă plăcerea celor citeva ocazii de odihnă, sară, într'o odae curată, după o zi de muncă, cu mulțămire de ceia ce ai făcut azi, cu speranță la ceia ce vei face mine...

Dar sint sigur că... Liette va zimbi de această morală de sclav, de această îndărătnică „revoltă a sclavilor în morală“...

Proverbele Romînilor, extrase din colecțiunea d-lui I. Zanne și cu autorizarea d-sale.—București, Socec, 1907, Prețul lei 2.50.

Colecțiunea d-lui Zanne, cu toate defectele ei din care cel mai simțit este amestecul proverbelor cu idiotismele și uneori cu simple metafore, este una din cele mai bune, poate cea mai bună colecție de literatură populară romînească.—Dar ea are un mare defect : e inaccesibilă publicului, din

cauza scumpetei; și e și prea mare pentru acei care nu sînt specialiști și pe care, deci, nu-i interesează toate variantele proverbelor, ori citarea locului din care ele au fost extrase.—Iată pentru ce librăria „Socec a făcut un mare serviciu, dîndu-ne peste 5.000 din cele peste 8.000 de proverbe cite sînt în cele nouă volume ale d-lui Zanne. În chipul acesta și marele public poate să facă cunoștință cu această colecție.—Și poate n'ar fi fost rău ca, macar în acest extras, să se fi deosebit proverbele de idiotisme*).

Dacă pentru folkloriști e indispensabilă însăși ediția d-lui Zanne, pentru majoritatea oamenilor culti e de ajuns ediția librăriei Socec.

Folosul cel mare ce-l poate trage un om cult din cunoașterea proverbelor, este îmbogățirea stilului cu formule scurte, cupriuzătoare, pregnante și sugestive.

Oamenii, care trăesc într'o comunitate de idei, crează întoldeana formule menite să scurteze vorba și să sugereze, prin cîteva cuvinte, gîndiri întregi.—Si se știe că, cu cit ceva e exprimat mai scurt, cu atît e exprimat mai puternic.—Dela cele mai mici comunități,—o familie, sau un cerc de prieteni,—și pîună la marea comunitate a popoarelor culte de azi,—toate au formule de această natură, dacă voiți, niște jargoane speciale... Cine nu știe că pictorii au jargonul lor, muzicanții pe al lor, etc...

Intr'o familie, mai ales între copii, sînt formule pe care alții nu le înțeleg, pentru care alții n'au „*comprehensiune*“, cum o numește Tolstoi, care în *Amintirile sale*, are o admi-

*) „Buturuga mică răstoarnă carul mare“ e proverb, dar „a trage cuiva butucul“ e idiotism. Deși în afara de chestie, dar nu mă pot opri să nu fac cunoscut publicului că există o carte didactică aprobată de Minister, în care idiotismele sînt definite ca... „*expresii idioate*“!!

tabilă pagină asupra acestui lucru: băeții aveau, zice Tostei, cuvinte, care nu spuneau nimic altora, dar prin care ei își spuneau foarte mult...

Mai departe, un oraș are adesea formule prin care cel ce le întrebuițează, caracterizează situații întregi, formule pe care oamenii din alte părți nu le pricep... Așa cuvîntul „nobil“ în terminologia politică a Iașului.

Uneori formula servește unei regiuni întregi: „Din gardul Răzoanei“ (în Moldova de sus) ori „Din gardul Oancei“ (în Moldova de jos).

Sau unei pături sociale: jargonul pictorilor, de care vorbeam; ori expresiile unui scriitor ca Scedriu nevoit, din cauza cenzurii, să-și creeze un jargon special.

Sînt alte expresii, cunoscute și întrebuițate într'o țară întreagă. Unele create de popor (*idiotisme* „Tîrîbriu“ etc. și *proverbele* „corb la corb nu-și scoale ochii“ etc. sau expresii create de scriitori: „Dacă-i anonimă, o iscălesc și eu“, „Pîună cînd să nu avem și noi falții noștri?“ etc. (Caragiale), menite să caracterizeze situații ori gîndiri întregi, fără multă vorbă...

Apoi sînt formule cunoscute și întrebuițate de omenirea întreagă; din Biblie: „Fiul rătăcit“, „Celui ce are, i se va da“ etc. și din scriitorii universali: „Totul e permis, nimic nu-i adevărat“ (Nietzsche). „Hipoerizia e omagiul etc...“ (La Rochefoucauld), „Seul le silence est grand, tout le reste est faiblesse“ (Vigoy). „N'in-sullez jamais une femme qui tombe“ (Hugo), „To be or not to be“ (Shakespeare) etc,—care, toate, spuse în anumite împrejurări, înlocuesc orice altă discuție și analiză mai lungă.

Dintre toate acestea, evident că cele mai nemerite sînt formulele create de popor și acele din biblie, ca fiind mai universale și ca fiind niște creațiuni mai naturale, mai spontane,

deci mai în conformitate cu procesul de creațiune a limbii.

La noi biblia e puțin cunoscută, și în stilul nostru formulele ei nu sînt aproape deloc întrebunțate, ceea ce e o renunțare la un bogat material stilistic.

Puțin întrebunțate sînt și proverbele și idiotismele, căci cultura claselor de sus este cu totul ruptă de ceea ce s'ar putea numi cultura populară...

În „programul” naționalizării culturii de sus, trebuie să între, numai-decît, și familiarizarea cu proverbele și-idiotismele populare, din care stilul va căpața multe elemente folositoare...

Punerea proverbelor la îndemîna tuturor este, deci, un mare serviciu ce face librăria Socec culturii naționale,

P. S. Aici am atins numai o problemă de stil. Dar cunoașterea proverbelor poate fi folositoare și din alt punct de vedere. Multe proverbe rezumază admirabil observații adînci asupra vieții. Așa de pildă, proverbul: „Părinții minineă aguridă și copiii li se strepezesc dinții”, e cea mai nimerită formulă a... teoriei eredității patologice... El ar putea servi ca motto la *Strigoii* lui Ibsen...

C. Sandu-Aldea. *Pe drumul Bărăganului.* „Minerva”, Prețul 1 leu 50 b.

Vorbînd altădată, în trecut, despre *In urma plugului*, am fost nevoit să fac oarecare aprecieri aspre asupra acelui volum al d-lui Sandu-Aldea. D. Sandu-Aldea nefiind însă un oarecare, am așteptat cu nerăbdare a-mi dea ocazia să fac și altfel de aprecieri.

Cînd a apărut *Două Neamuri*, i-am cîștit volumul, plin de dorința de a spune tot binele cu putință. Și, dacă n'am găsit un roman în *Două Neamuri*, am scos în relief remarcabilul talent al d-lui Sandu-Aldea de a zugrăvi natura. Am arătat că, în zugră-

virea *picturală* a naturii, d. Sandu-Aldea este cîntăreț în literatura romînească.

Apoi pe lingă alte calități, constatam, în acel volum, una foarte esențială: lipsa acelei brutalități de sentiment, pe care i-o reproșam altădată.

Cu acelaș sentiment am început să cetesc *Pe drumul Bărăganului*. Și-mi pare rău că dorința nu mi s'a îndeplinit. Desigur, d. Sandu-Aldea este acelaș zugrav minunat al naturii și există, în acest volum o bucată — *Ghiocel*, — în care autorul a scris nu numai una din cele mai frumoase pagini ale sale, ci una din cele mai frumoase pagini din literatura romînească!... Observ însă, și acum, că d. Sandu-Aldea, care e mai ales cîntărețul pămîntului, abuzează de natură și o zugrăvește, adesea, și atunci cînd ea nu are nici un rol. Ba încă acuma ajunge uneori și la manierism, ca, de pildă, cînd, tîind convorbirea dintre d-na Rămurea și Mogoș, autorul zice: „Mogoș întoarșe capul spre fereastră și se uilă la leiu: chiar în clipa aceea un val de vînt îi răsuci foile și copacul se învăluie în argint de odăjdi vechi”. — Nu vreau să spun că comparația culorii nu e nimerită, dar toată figura aceasta, cași toată fraza, face impresia de ceva *căutat*, mai ales că întreruperea dialogului, pentru a zugrăvi teiul de afară, este ea însăși ceva forțat... Ar fi păcat, dacă d. Sandu-Aldea și-ar corupe minunatul său talent de pictor al naturii.

În zugrăvirea oamenilor, d. Sandu-Aldea nu reușește decît atunci cînd zugrăvește oameni primitivi și tari. De altmîntrelea, aproape nici nu zugrăvește altfel de oameni. (În *Două Neamuri* a zugrăvit oameni blinzi, pentru a pune în contrast un neam bun și blind cu neamul infam al lui Livaridi). Sima Baltag, Niță Mindrea, Mitrea Cazacu, Iogofătul Stoian, etc. toți sînt oameni primitivi și tari... Dar

toți sînt, în realitate, unul și același om, pus în împrejurări abia diferite unele de altele, — cea ce nu poate fi o învinuire pentru d. Sandu-Aldea, căci tipurile acestea de oameni sînt atît de primitive, viața lor sufletească atît de puțin complicată, împrejurările în care trăesc atît de aceleași, încît cu greu s'ar putea deosebi unul de altul. Unul se numește Sima Baltag, altul Mitrea Cazacu, unul ucide din răzbanare, altul ca să înlătore pe bărbatul ibovnicii sale, unul trăește cu stăpîna-i preuteasă, altul cu stăpîna-i crișmăriță, etc., dar sufletul personajului e același, iar faptele variante ale aceluiași fapt.

Pe acest om tare, d. Sandu-Aldea îl zugrăvește bine, dar numai pe acesta. Cîntăreț al pămîntului, d. Sandu-Aldea poate zugrăvi, cel mult, pe omul naturii, pe omul stepelor, care e, aproape, un element al naturii. Cum se ridică însă, în alte clase sociale, d. Sandu-Aldea nu mai e de recunoscut. — Vorbînd de *Două Neamuri*, spuneam că cel mai slab capitol e acela în care autorul zugrăvește viața unor studenți romîni din Paris, care fac „la noce”... În volumul acesta nou, cea mai slabă bucată e, fără îndoială, *Frații de Cruce*, în care e vorba de o doamnă din societatea înaltă care vrea să seducă pe un prietin al bărbatului său, pe poetul Mogoș. Bucata aceasta — să mă orte d. Sandu-Aldea, — samănă ca două picături de apă cu oricare din „nuvelele” cu subiect din lumea mare ale d-lui Vasile Pop. D-na Rămurea, femeia care vrea să seducă pe catonicul Mogoș, este o monstruoșitate, vrednică să stea în galeria d-lui Vasile Pop, alături de „studentele” acestuia... Bă, mi-aduc aminte, că și d. Vasile Pop are o „nuevă”, în care o cucoană vrea să seducă, cu orice preț, pe prietînul bărbatului său... Că aceste lucruri se în-tîmplă... desigur! Dar cred acești scri-

itori populari că femeile din societatea mare, chiar dacă sînt tot atît de stricate, ca demi-„demi-mondenele”, apoi sînt ele, în stil și în chipul de a „seduce”, mai triviale decît cele din urmă. femeii de stradă?

Frații de Cruce sînt un pamflet la adresa societății înalte, scris de un nuvelist care, în loc să caute a cunoaște acea societate, crede că-i de ajuns adinca sa ură împotriva ei, pentru a o zugrăvi... Si ce adorabil e și vigurosul poet Mogoș care, în indignarea lui, răspunde cuvintelor provocante ale d-nei Rămurea prin energic: — *Canalie!* și e gata să-i tragă și o păreche de palme, pentru că atentează la pudora lui de versificator naționalist!...

În nuvela aceasta, găseșc o comparație, asupra prețioșității căreia atrag serioasa atenție a autorului: „Privirile ei ispititoare îi pătrundeau în sufleși-l turburau întocmai după cum reactivul energic nemerit turbură deodată soluția cea mai limpede a substanței cu care poate forma o combinațiune chimică”... E păcat să-și striced. Sandu-Aldea admirabilul său stil, — o altă calitate incontestabilă a talentului său, — cu asemenea fraze, care ar fi minunate numai într'o nuvelă umoristică...

Înainte de a sfiși, țin să atrag atenția asupra bucătii intitulată *Vedenia*, o povestire încadrată minunat într'o alta, după sistemul atît de utilizat de Maupassant, și care are norocul de a putea aminti, măcar, nuvela „fantastică” a marelui scriitor francez, *Sur'eau* (din volumul *La Maison Tellier*).

Însfîșit, cu toată inegalitatea talentului său, d. Sandu-Aldea e un artist, asupra căruia însă e greu să te pronunți definitiv, căci... nici el însuși nu s'a pronunțat încă cine este.

Constanța Hodoș, Martirii. București, Minerva, 1908, preț 1.50.

E greu de rezumat subiectul acestei ulti-me scrieri a d-nei Hodoș, pentru că sunt prea multe întâmplări, prea multe vieți de om, prin care chipurile trec iute ca niște umbre, ce se agită o clipă schițând un gest, o atitudine, pentru a dispărea și a fi înlocuite cu altele, într-o enervantă și o-bositoare mișcare de caleidoscop. Ai vrea să le oprești în loc să cercetezi cine sunt, ce vor și ce gândesc, dar evenimentele se precipită; abia ai timpul să te poi în legătură de simpatie cu vre unul din personagiile romanului, firul povestirii e întrerupt și alte, mereu alte întâmplări, vin și-ți ascund, în loc să-ți desfășoare, chipul sufletesc al acestor „martiri”, ale căror suferințe, minii și aprige porniri de răzvrătire străbat ca un fior în povestirea autoarei. Abia începi să pătrunzi în viața lui Moș Ciolan cu ba-ba și feciorul lor din satul acela din Maramureș, abia începi să întri în du-rerile și bucuriile lor, și întri apoi în viața lui Chiril, ce nu începe bine a se desfășura și s'a stins. Acum iată viața lui Stoe în care sunt atâtea și atâtea întâmplări, încât nu mai arar mai pătrunde până la celitor cite ceva din sufletul acelora ce par foarte gră-biți a trece prin viață. Anița, Ilie dascălii, revoluția, viața casnică cu durerile, bucuriile, dragostele, căsă-toriile și nașterile, mulțările și stră-mulțările din loc în loc, toate acestea se îmbulzesc și-ți rostogolesc gându-rile, simțirile și reflecțiile, așa că te simți zapăcit, uluit la sfârșitul roma-nului și prea puțin informat asupra acelor martiri, eroii povestirii.

În alte opere, nuvele mai scurte, și chiar în această, acolo unde-ți dă ră-gaz povestirea, talentul d-nei Hodoș place prin sinceritatea emoției și nu-anțarea simțimintelor prin o duio-

șie ce te cișligă. În stilul sărac. Lip-sit de culoare și armonie muzicală, aspru și neindeminatic, emoția pune adesea ca o strălucire de soare și ni-merește accente care o revărsă caldă și binefăcătoare în sufletul cititorului.

Stingăciile, concepția simplistă asu-pra oamenilor și lucrurilor, lipsa de putere a acestui talent, ce pare încă în căutarea formei, peste toate treci ușor, mulțumită acestui dar de a co-munica emoția. Se stabilește îndată simpatia între cititor și povestitoarea atit de lipsită de manierismul și pre-țiozitatea altora, cu mai puțin talent și cu mai multă pretenție. Meritul o-perei d-nei Hodoș și farmecul poveș-tirilor sale celor mai bune e în a-cestă atitudine simplă și firească a autoarei, atitudine foarte rară tre-bue s'o mărturisesc cu regret, la scrii-toarele noastre și chiar la cele străine.

În literatura celor mai multe e a-cea aplecare de a se glorifica pe sine, acea indiscreție ce le împinge a se confesa public și a scri un roman nu în scop de a crea opere de artă, ci pentru meschine interese de răz-bunare, sau pentru a răspunde nevoii veșnice de a cocheta, de a-și desfășura sufletul cu aceiași cochetărie u-șuratică și artificială cu care-și des-fășură evantaliul, ce te jiguesțe la cele cu oarecare talent și te stringe de git la mediocrități și nulități, ce au ales literatura ca oricare alt mij-loc de a parveni. Multe din aceste lipsuri vor fi aparținând și stocului de parte adversă desigur. Dar ele sar mai mult în ochi în literatura feme-nină, fiindcă scriitoare sînt mai pu-ține și pentru că aceste neajunsuri sînt o armă în mina celor ce tăgă-duesc femeii dreptul de a participa la viața intelectuală și pentru că sînt o piedică pentru cele ce au în adevăr o valoare sufletească.

De aceea poate opera d-nei Hodoș îmi pare mai simpatice, pentru că în

ea *eu* se șterge cu desăvîrșire într'o poruire sinceră de simpatie pentru altul și într'o preocupare de a face operă de artă, în care să realizeze după putință un ideal în care nu intră nici una din supărătoarele pretenții despre care am vorbit.

*

Ioan Adam. Năzuinți. Povestiri. București, Minerva, 1908.—Literatura modernă realistă, naturalistă, ori cum veți vrea să-i zicem, ne-a obișnuit cu „*fizionomia adevărată a lucrurilor*”; azi cerem fiecărui poet și romanțier să ne redea această aparență de adevăr în operele sale prin o exactă observare a lucrurilor. Atitudinea lirică ni se pare cea mai falsă și jignește de o potrivă gustul omului subțire ca și cerințele cugetării filosofice. Exagerarea, atitudinea romantică, exaltarea de tot felul în opera de artă, face cu nepuțință citirea ei. În „Năzuinți”, ca în genere în tot ce a scris D. I. Adam, această atitudine căutată, exagerată și falsă împiedică pe cititor de a aprecia unele calități reale ale acestui povestitor. Pornirea noastră spre ironie își găsește mereu material, fie în atitudinile forțate ale eroilor, fie în însăși atitudinea povestitorului, care-și umflă tonul, torturează limba și stropșește stilul, căutînd cu strădănuință vorbe rare, împerecheri de imagini bizare și nefirești, pentru a povesti întâmplări goale de orice semnificație psihologică, lipsite de orice relief estetic.

În „Hatmanul Hotnog”, ca și în „Răzbușarea lui Timuș”, nici culoare istorică, nici adevăr sufletesc. Pretuțindeni însă acel lirism nesuferit, acel sentimentalism dulceag, care-l face pe singerosul Hatman, după ce omoară pe *Alistar* (!), să exclame :

„Să rămie numai ea floarea mea parfumată... sau „De ce nu mi-ai spus că ești floare?”... Și altele încă în gustul acesta, ca acel „nebu din

amor” din „Instrăinat”, alit de teatral și de poetic sau ca hoțul plin de romantism și cavalierism Costea, care în realitate e un biet pirlaci. Fost fecior în casă după ce s'a liberat, „scuipat și certat” de stăpînii lui (de la oraș, vinovat de talbării cu niște borfași proști, acum la țară sufletul clocoște de minie pentru o simplă vorbă a stăpînii-său, în tăcerea nopții el meditează crima care să spele injuria grozava primită de la stăpîn. „Neam de calic!, auzi, el neam de calic”, el cu trecutul care i-l cunoașteți... Dar cum se și cuvine pentru un cavalier fără pată ca el și alit de susceptibil în ceia ce privește „ouoa-rea”, e destul să se anunțe venirea „dămniței necunoscute” pentruca el sa aiba „o presimțire moleșitoare”. În fine, după o scenă foarte lirică și romantică, în care Domnița entuziasmată după vechile reguli ale romanului de senzație, de voiniciea lui Costea, care în fața ei, a înfrinat și a încălecat un... mînzoc neiovățat, îi dăruește o floare. Atunci se petrece o scenă măreață. În lumina lunii acest imblinzitor de mînzoci „pune trandafirul pe pragul casei și, cu ciuda criminalului care ucide, implintă cuțitul și-l lasă acolo!”... Și apoi tot alit de măreț și poetic își încăleacă mînzocul și-o ia razna în spre Prut.

Am citat această nuvelă, fiindcă ea e caracteristică felului de a concepe lumea a d-lui I. Adam. Ceia ce-l ademenește pe autor e atitudinea măreață, lirică sau poetică a eroilor săi. Dacă această atitudine se potrivește sau nu cu sufletul lor, cu împrejurările sau cu realitatea, aceasta nu importă, după cum nu importă nici dacă fapta e motivată de împrejurări interne sau îndreptățită măcar de împrejurări externe, cum e cu crima lui Vidu din „Neculai Mocanașu”. E acest fel de a concepe lumea ceva cam întirziat în evoluția noastră literară. Cum am zis,

cerem operelor noastre actuale să ne dea fizionomia adevărată a lumii și apoi nici putem să ne mai închipuim, cu romanticii de odinioară, că omul e centrul universului și că prin urmare orice manifestare a sa în genere și a poetului în specie, trebuie să prezinte un interes deosebit. D. I. Adam pare a fi rămas și aci încă la concepția veche, și de aceea nu reușește să ne intereseze nici cu impresiile sale de călătorie, în care toate simțimintele și nuanțele lor cele mai fugitive sînt notate cu un lux de amănunțimi care descurajează pe cel mai binevoitor cititor.

*

Ioan Adam. *Pe lângă vatră.* Pilde și glume țărănești. Ediție nouă complectată, București, Minerva 1908, prețul l. 50.

În această colecție de glume și pilde țărănești autorul a păstrat cit se poate de bine spiritul poporului și une ori și sarea lui... Din acest volum s'ar părea că d. Ioan Adam cunoaște intru citva pe țărani, și e cu atît mai de mirare lipsa de adevăr și de natural cu care-l redă în celelalte opere ale sale.

I. S.

* * *

Jean Dornis. *Le roman italien contemporain.* Paris. 1907. Paul Ollendorf. Prix 3 fr. 50.

Autoarea, cunoscută prin lucrări însemnate asupra poeziei și teatrului italian, se ocupă în acest volum de romanul italian în secolul al XIX. După ea, în multiplele și inegalele manifestări ale acestui gen, găsim oglinda fidelă a condițiilor materiale și morale ale vieții italiene în secolul trecut și expresia aspirațiilor generale ale rasei și ale sufletului italian. Ea crede că, înlăturîndu-se divergențele individuale, două mari curente întrupează aceste aspirații, dominînd evoluția romanului în secolul al XIX. Unul, spi-

ritualist, religios, moral; altul pătruns de păgînismul străvechiu și atavice al rasei italiene. Reprezentantul glorios al primului curent, care-și face apariția cu romantismul, e, în prima jumătate a secolului, Alexandru Manzoni cu minunatul său roman „Promessi sposi“, apărut la 1826. În aceeași operă purori vie, marele scriitor milanez e un precursor al romanului italian de azi. În legătură cu preocupările morale, acele politice joacă primul rol în opera puțin cunoscută, dar însemnată, a lui Ippolito Nievo „Romanul unui octogenar“, apărută în 1867. Nota poetică, patriotică și umanitară însulește serierile lui De Amicis, care urmează imediat unității italiene. Dar aspirațiile religioase, catolicismul cuprins în opera lui Manzoni și-au găsit în vremea noastră cel mai strălucit reprezentant în Antonio Fogazzaro. Cu multă fineță, autoarea analizează opera atît de interesantă și sinceră a acestui romancier, pentru care legea datoriei trebuie să poruncească legii naturale a amorului, scotînd în lumină tendințele spiritualiste și mistice ce apar mai ales în vestita lui trilogie (Petit monde d'autrefois. Petit monde moderne. Il Santo). Cu totul opuse tendințelor spiritualiste ale curentului inaugurat de Manzoni, și aparținînd celui-lalt curent, sînt însă cele mai multe din operele cu care se fălește azi romanul italian. Lipsite de preocupări morale, dinpotrivă, pătrunse de religia simțurilor și de cultul forțelor naturale, sînt lucrările romancierilor locali ai Siciliei, Luigi Capuana și Giovanni Verga. Primul a zăgrăvit în „Marchizul de Roccaverdine“ nobleța siciliană, coborîtore a Normanșilor cu toată salbătacia și șiretenia ei hereditară. Cel de al doilea, maestrul școlii veriste, influențat de Maupassant, a descris moravurile și sufletul claselor de jos ale Siciliei, în „Cavaleria rustică“ și mai ales „Mala-

voglia", opere de-o precizie și de-o sobrietate clasică. Noblețea siciliană, mai are un puternic evocator în romancierul Federigo de Roberto, iar viața regională și moravurile primitive și caracteristice ale Sardiniei au fost redată cu multă intensitate de viață în nuvelele și romanele Graziei Deledda. Tot din acest curent face parte marea și originala romancieră din Neapol. Matilda Serao, unul din cele mai admirabile talente de jurnalist pe care le-a produs secolul al XIX. În opera ei bogată și inegală, e multă spontaneitate, grație și putere de emoție. Ultimele sale opere „Au pays de Jésus” și „Sœur Jeanne de la Croix” sint semnul unei reînvieri sufletești și arată o înclinație către creștinism. Dar nimic nu e mai străin de misticismul spiritualist decât catolicismul Matildei Serao. Religia ei are un caracter mai mult estetic. În complectă opoziție cu spiritul creștin, sufletul renașterii și al păgânismului antic, apare în toată splendoarea în romanele lirice ale lui Gabriel d'Annunzio, imnuri închinare frumuseții și forței, amestec unic de sensualism, voluptate și rafinată cruzime. Nietzsche și eroii renașterii italiene au avut o mare influență asupra acestui artist eclectic de incomparabilă virtuozitate, și au contribuit la formarea estetismului și neronismului său, vecin cu anarhia morală. După părerea autoarei, acest mare artist e un izolat, și el nu va forma o școală. O deșteptare a ideii spiritualiste, un elan generos de altruism, o preocupare vie de problemele morale și sociale ale vremii, caracterizează ultimele producții ale romanului italian, și însuflăesc operele celor mai distinși din scriitorii tineri, Giovanni Cena și Enrico Butti. O. B.

* * *

Raymund Netzhammer. *Auf dem Kuzeln. Fahrten durch Dobrogea.* Bucarest, 1907, 77 pg. în 8°.

E o viață și colorată expunere a călătoriei ce autorul a făcut-o în Iunie trecut prin părțile nord-răsăritene ale Dobrogei. De altminterle, această provincie a noastră, așa de bogată în rămășiți arheologice, pare că interesează mult pe d. N., cum ne dovedesc călătoriile sale prin partea locului și studiile privitoare la antichitățile de acolo. (Vezi Viața Românească 1907 IV. 388).

În jurnalul de călătorii, dacă ne putem exprima așa, al acestei excursii, ce a făcut-o atras de „acele grațioase linii ale colinelor dintre Mahmudia și și Morughiol, care, inecate în orbitoarea lumină a asfințitului de soare, îi trimeteau pe deasupra maieostoasei mări de trestii o prietenoasă salutare în drumul său spre Sulina”, autorul ne dă știri despre nenumărate ruini de cetăți, din toate epocile, ce se găsesc aici la gurile Dunării. Încă înainte ca Roma să-și fi întins stăpînirea peste aceste regiuni, înfloreau aici contoarele grecești; iar sub imperiul roman au fost în Dobrogea garnizoane puternice. Regretabil e că oamenii noștri de știință nu se apucă cu seriozitate să dezgroape și să studieze atâtea comori ascunse în pământ, ori și mai rău încă distruse și risipite sub ochii nepăsători ai autorităților de locuitori băștinași. Faptul acesta dureos îl întilnim de multe ori pe paginile autorului, interesante și din alte puncte de vedere. M. J.

* * *

Radu Rosetti. *Despre Censura în Moldova.* I. Înființarea censurii de guvernul provizor rus și funcționarea ei sub acel regim (1828--1834), 32 pp. prețul 40 bani. II. Censura sub Mihail Sturza (1834--1849) 142 pp., prețul 1,50. III. Censura cărților evreești în Moldova sub Domniile Regulamentare, 59 pp. prețul 60 bani. IV. Censura sub Grigore Ghica și desființarea ei, 108 pp., prețul 1,20. Extrase din An. Ac.

R. S. II, Tom XXX. București, Carol Göbl, 1907.

Cu ocupația rusească după 1828 a venit și censura, care a fost înființată înainte chiar de punerea în aplicare a regulamentului organic. A ținut censura până când principatele au putut ca să respire mai liber, până când Domnul unionist Grigorie Ghica [d. Rosetti scrie *Ghyca*], pentru a ajuta și înlesni unirea, a desființat-o în Mai 1856. Kisselev, care a lăsat amintiri de o bună administrație, a dat dovezi de mare „îngustime și spirit meschin în ce privește censura (I, 4). Sub Mihai Sturza censura a rămas *tot rusească*. ba, după mișcarea din 1848, și mai aspră.

S'a întâmplat sub Mihai Sturza un fapt care merită să fie relevat, căci s'a repetat la fel acum câțiva ani, când a fost confiscată de autoritatea judecătorească ca subversivă constituția Țării.—Pe vremea lui Mihai Sturza constituția era regulamentul organic pe care un străin l-a tradus în franțuzește și a trimis în Moldova 320 de exemplare, din care unu s'au răspândit decît 13 pe cale nelegală, celelalte au fost confiscate și date îndărăt peste graniță.—Dar ca să se vadă cit de absurd erau regulile privitoare la censură și „desăvirșita lipsă de cultură a personalului chemat să le aducă la îndeplinire“ (II, 11) se amintește că odată a fost oprit și un tratat de hipologie. Nu erau scăpate de censură nici cărțile religioase și nici chiar lumenatul Mitropolit Veniamin nu suferia scrieri cu cuprins anticanonice. Gazetele din Bucovina și Transilvania—*Gazeta Transilvaniei* fusese îngăduită până la publicarea articolului „Protektoratul rusesc în Moldo-România“—care erau tipărite în limba națională. Puține gazete străine pătrundeau, numai „din Rosia și din Turchia“ erau permise toate.

Memoriile d-lui Rosetti se alcătuesc

din două părți, o expunere istorică și „Anexe“ în care se publică dosarele aflatoare la Academia Română, care au rămas de pe vremea cenzurii.

Studiarea cenzurii în Moldova făcută de d. Rosetti dă înțelegerea multor fenomene culturale și sociale, care se simt încă în dezvoltarea vieții noastre.

„Cărțile străine aduse în țară în vremea lui Mihai Sturza erau în cea mai mare parte cărți franceze. Dacă la început cărțile clasice și didactice precum și operele istorice, predomină în cataloagele care se află în dosar, vedem numărul lor scăzînd din an în an, pe cînd cele de literatură ușoară se fac din ce în ce mai numeroase. Sîntem în plină perioadă de lățire a limbii franceze, și dacă această lățire a contribuit mult la europenizarea obiceiurilor claselor superioare, a avut însă și două cusururi mari: 1. a mîntînit și poate chiar că a lățit intruciva hogașul săpat de cultura greacă între păturile de sus și popor; 2. a întîrziat ecloziunea producerilor în limba țării“ (II, 10).

Studiul d-lui R. Rosetti dă măsura largă a înțelegerii spiritului și culturii începutului vieții noastre contemporane.

M. D.

* * *

Virgiliu Drăghiceanu. *Călușu monumentelor istorice din județul Dimbovița.* Târgoviște, Tipografia Viitorul, 1907.

Cu scopul de a se forma un muzeu și de a face apoi un istoric al județului a început d. Drăghiceanu cercetările sale.

Tîrgoviștea de origine negustorească, capitala țării din sec. XV-lea până în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, cu ruinele palatului domnesc și ale turnului *Chindiei*, amintitor al Galatei din Constantinopol, cu cele 22 biserici, este cercetată în pri-

mul loc. Se însiră apoi descrierea și istoricul a peste 50 localități din județ, și mai ales a rămășițelor istorice care s'ar putea aduna pentru muzeul județului. Autorul prezintă publicului acest raport adresat prefectului județului ca o „călăuză“ care se va completa. Spre a fi utilizată însă ca o călăuză bună, ar trebui ca însirarea localităților să se facă după un indiciu mai precis decât acel al întimplării. Înțelesul lucrării d-lui Drăghiceanu de a dezvolta o viață istorică locală nu poate să aibă decât o bună primire.

M. T.

* * *

Lazare Sainéan. *La Création Métaphorique en français et en roman. Images tirées du monde des animaux domestiques. Le chien et le Porc, avec des appendices sur le loup, le renard et les batraciens.* Halle a. S., Niemeyer, 1907, un vol. 8° de VI—174 p., prețul mărci 5.50.

Și acest de al doilea volum din *Création Métaphorique* arată că autorul e grăbit. Marginindu-mă la partea rominească, observ că d. S. ignorează izvoarele de căpetenie ale limbii noastre (Șezătoarea, Marian, Viciu, Damé Terinologie, Papahagi, Dalametra, Iosif Popovici, Gorovei, Săghinescu, etc.). Inutil să mai spun că din această cauză autorul a pierdut ocazia de a studia un număr însemnat de cuvinte de cel mai mare interes pentru subiectul său, ca *fibă*, *ssa*, *jiğărae*, *luptele-cinelui*, *pahae*, *pujnă*, *a pujni*, *mușin*, *mușluesc*, *mr. grunedzu*, *meğ. gurlcs*, *gurlită* și multe altele, cuvinte care arată în acelaș timp că autorul ignorează și studiile filologice rite se fac la noi. Pe de altă parte d. Ș. hazardează etimologii uneori cu totul riscate. Astfel d-sa derivă pe *cotețu* dela *cot*, propriu zis 'tourné de côté'. Cuvintul este însă un derivat prin-ețu dela albanezul *cut* idem. Aș

mai putea da și alte exemple de acest fel; prefer însă să atrag atenția asupra interesantei aproprieri pe care autorul o face între *javră* și francezul dialectal *jabrailles*, *criailles*, și asupra lui *șarlă* pe care autorul îl derivă cu dreptate din numele propriu *Charles*. Indicele final este defectuos făcut. Lipsesc din el cuvinte ca *amuș*, *căinos*, *dolcă*, *a grăoți*, *javră*, *latru*, *porzăraș*, *urlu*.

Vor cădea oare aceste rinduri supt ochii d-lui Ș.? În orice caz, va ajunge oare d-sa să se convingă că necazul pe care-l fi avind pentru anumite *persoane* din Romînia, din cauza cărora a fost nevoit să-și lée lumea-n cap, nu justifică și disprețul asupra științii filologice cită se face la noi (izvoare și studii), cită vreme d-sa nu reuunță cu totul la filologia romină ?

*

G. Popa-Liscanu. *Din Mitologia populară romină. Urme de sărbători păgânești. Brumariul, Moșii Rusaliile.* Extras din 'Convorbiri Literare' XLI, No. 6 și 7. București, Göbl, 1907, o broșură în 8° de 26 pg.

Brumariul și *Brumărețul* nostru, numele lunilor Octombrie și Noembrie, închipuiți de poporul nostru ca niște flăcări care oflesc florile, și le iaū mirosul și nimicesc orice vegetație, sint *Brumarius=*Brumos*, *Liber Pater*, *Sabazius*, zeu al naturii în onoarea căruia se sărbaū *Brumae* sau *Brumalia* sărbătoarea de toamnă a amorțirii naturii), dela *bruma*, ziua de 25 Noembrie, numită astfel fiindcă se credea a fi cea mai scurtă.—Sărbătoarea numită *Rusaliu* (Pogorirea Sfintului Dub), zinele numite *Rusaliu* sint sărbătoarea pagină *Rosalia*; iar *Moșii* reprezintă vechiul cult al morților, *manes*.

Broșura se citește cu interes.

*

I. A. Candrea, Ov. Densușianu, Th. D. Speranția. *Grașul Nostru. Texte din toate părțile locu-*

ite de Romîni. I Romînia. Din Publicațiunile ministerului instrucțiunii și al cultelor, cu prilejul jubileului de 40 de ani de domnie a M. S. Regelui Carol I. București, Socec, 1906—1907, 1 vol. în 8° de 554 p., prețul 4 lei.

Publicația este menită a ne da o imagine a dialectelor românești de pe tot teritoriul limbii române. Se știe că acest lucru l-a încercat mai întâi d. Gustav Weigand din Leipzig, dar încercarea d-sale, în afară de faptul de a fi poate cea mai amară ironie pe care un străin ne-a adresat-o vreodată nouă Romînilor, nu face onoare decât curajului său. Publicația de față se prezintă în cu totul alte condițiuni. Autorii sînt Romîni, trăesc între Romîni, și acest lucru constituie un enorm avantaj față de un străin, oricîtă rivnă s-ar da acesta și oricît de dezinteresat ar fi (despre „rtvna“ și „dezinteresarea“ d-lui G. Weigand a se vedea Arhiva din Iași din Noembrie 1907 și Ianuar 1908).

Acest prim volum cuprinde probe de limbă din toate județele țării, probe care sînt cu atît mai interesante cu cît nu sînt privitoare numai la limbă, ci au în vedere și datini, credinți, tradiții populare. Sînt prețioase în această privință notițele privitoare la Vodă Cuza. Tipărirea este făcută cu îngrijire. Doar *țihlăriș* 'pădure măruntă, tufiguri' dela pg. 434 care este sigur o greșală de tipar pentru *țihlăriș*, cuvîntul fiind un derivat dela *țihlă*, și

cimilitura 'urli lupu la hotari și s-a udi-n cefa țari' care este tradusă prin ciuperca, în loc de tunetul. În ce privește transcrierea fonetică a cuvintelor nu putem fi prea pretențioși, deoarece nici autorii n-au vrut să fie, publicația lor fiind îndreptată mai ales către publicul mare.

*

Gr. Grigoriu-Rigo. *Medicina Poporului. I Boalele Oamenilor. II Boalele Vitelor.* Extrase din Analele Academiei Romîne, seria II, tomul XXX. Memoriile secțiunii literare. București, Gobl-Rasidescu, 1907, 2 broșuri în 4, de 187 și 36 pagini, prețul 1.60 și 0.50

Două broșuri, în care autorul a adunat, fie personal fie din publicațiile folklorice anterioare, tot ce-a putut găsi relativ la medicina populară: ce boale cunoaște poporul, cum le numește, și care sînt mijloacele întrebuințate spre vindecare. În partea I se înșiră boalele oamenilor, în partea II boalele animalelor. La urmă se dă și un indice de corpuri anorganice, animale, plante întrebuințate în medicina poporului și de cuvinte și de plante populare cuprinse în medicina poporului. Autorul, iarăș un diletant, tot n-a înțeles că pentruca un glosar să fie folositor, el trebuie să fie complet și sistematic. Astfel publicația este firește utilă.

G. P.

Revista Revistelor

Convorbiri literare (Februarie).

D. Mehedinți dovedește, în șapte pagini, că cineva poate să aibă talent chiar când nu e bogat... Lucru curios: Nimene nu băgase de samă acest lucru până acuma!—D. Hiotu, uitînd probabil că articolul d-sale („Aplicarea legii învoelilor agricole”) avea să fie publicat și în „C. L.”, nu numai în *Epoca*, uitînd, cu alte cuvinte că într-o revistă ești dator să privești lucrurile istoricește, și nu prin prizma intereselor de partid,—își începe articolul astfel: „...Admițînd chiar că ar exista și unele învoeli uzurare...” Acest început dispensează de a ceti mai departe.—D. Garoflid încă nu și-a isprăvit interesantul d-sale studiu.

Lucașfăru (Februar). D. Tăslăuanu publică un articol plin de curaj, de cele mai bune intenții și de citeva vederi juste: „Două culturi,—cultura domnilor și cultura țăranilor”. D-sa privește cultura din două puncte de vedere: *materiale* și *spirituală*. Din primul punct de vedere, vede de o parte pe „domni”, care nu muncesc, trăind din munca țăranilor,—și pe de alta pe țăranii, despoiați de pămîntul lor, care crează bogăția d-lor. Pentru a-și guverna supușii, d-ului întretin o armată de slujbași, recrutați adesea chiar din fiii țăranimii. Unii dintre aceștia, încercă citeodată să vorbească de nevoile poporului; domnii îi liniștesc ușor.—Din celălalt punct de vedere, al culturii spirituale, avem două culturi: una *națională*, a țăranimii; alta *internațională*, a domnilor. Prin urmare o *unitate culturală* e imposibilă, căci ea ar fi a unui milion („domnii”) din cele douăsprezece milioane de Români... Dar nici a altora! Căci Romîni din clasele superioare, avîndu-și (în Ardeal, Bucovina etc.) interesele legate de țările respective, și cultura fiind condiționată de interesele sociale, nu pot nici ei avea o singură cultură... Așa dar, e o copilărie a se

vorbi de „unitatea culturală”. — Facem numai o singură obiecțiune: Cultura „domnilor”, oricum ar fi ea privită, e necesară pentru păstrarea neamului, căci, cînd lipsesc toate celelalte condiții, ea rămîne singurul obstacol de care se poate împiedeca acțiunea de desnaționalizare a neamurilor ce stăpînesc pe Români.

Junimea literară (Cernăuț, Februar 1908). E un număr festiv în onoarea pictorului Eugen Maximovici din Bucovina, care acum de curînd a terminat două mari tablouri—chipurile lui *Alexandru cel Bun* și *Ștefan cel Mare*—pentru Mitropolia din Cernăuț. În afară de fotografia sărbătoritului, revista ne dă și numeroase reproduceri bine reușite după tablourile cele mai însemnate ale pictorului, cum și un studiu asupra activității lui artistice. De asemeni găsim în corpul revistei mai multe articole de ale D-lui Eugen Maximovici, cum și bucăți de ocazie datorite uoara din admiratorii sărbătoritului pictor român, prin care aceștia caută să scoată în relief valoarea și meritele lui artistice.

Sămănătorul. (Ianuarie-Februarie). Zugrăvirea admirabilă a unui tip, în „Plăceri nevinovate” de M. Sadoveanu.—Frumoase poezii de d-nii Iosif și Stavri. Începutul unei traduceri din Lotti („Pescar de Islanda”), datorită d-lui Sandu-Aldea. — Admirabilele „cronici vesele” ale d-lui Mirea. — În citeva numere, precizarea cauzelor pentru care s'a retras d. Iorga dela „Sămănătorul”.

Neamul românesc. (Februarie). D. Iorga apreciază citeva volume apărute în luna aceasta: *Insemnările lui Neculai Manea* le găsește neinteresante, și operă de debutant.—Găsește calități reale în *Martirii* d-nei Constanța Hodoș.—Are foarte multe cuvinte de laudă pentru d. Sandu-Aldea, căruia, însă, îi recomandă, cu discrețiune, să se lase de zugrăvirea lui

stricate din clasele de sus, pe care n'o cunoaște.

D-nii Iorga și Sira socot că își pot întări sau „justifica“, prin citații din „Journal d'Alsace-Lorraine“, judecata asupra evenimentelor din Portugalia, după care simpatiile noastre n'ar avea de ales decît între despotul mărginit, brutal, incapabil și *incorect* (vezi în această privință corespondențele din „Courrier Européen“, ce are altă autoritate ca „Journal d'Alsace“), Franco, și „celluți stricați, hoți și ucigași“.

Se înșală.

Dovadă că împotriva lui Franco nu s'au ridicat atîta „partidele istorice“ ce au guvernat pînă acum Portugalia (și din sioul cărora a ieșit și însuși Franco), cît republicanii și democrații „neînregimentați“, cum se zice la noi.

Dar „Neamul românesc“ va afla cu timpul că sînt anume principii de drept public, anume norme, a căror încălcare în statele moderne nu se poate justifica nici prin „bunele intenții“, nici prin poze de moralist.

Convorbiri (Februarie). D. Lovinescu, într'un articol asupra *Geniului pustiu* al lui Eminescu, a jucat, fără să vrea, o nostimă farsă colegilor săi publiciști. D. Lovinescu zice că a găsit un manuscris al lui Eminescu, în care poetul își critică singur romanul său... E o formă, aceasta, de a scrie a d-lui Lovinescu. Mulți însă au anunțat gravi că d. Lovinescu este în posesiunea unui manuscris al poetului.

Arhiva (Ianuarie). D. Xenopol publică un jurnal de călătorie a lui T. Burada, mort la 1866.—D. G. Pascu publică mai multe etimologii.

Săptămîna (Ianuarie și Februarie). Într'o serie de articole, d. Panu arată foloasele colegiului unic. Introducîndu-se colegiul unic, se isprăvește cu puterea *electorilor*, cu posibilitatea creării de partide bazate pe interesele *partizanilor*. Azi electorul are de „cultivat“ și de cîștigat pe alegătorii colegiului I; dacă are colegiul I, le are și pe celelalte; cînd însă aceștia vor vota la un loc cu miile de alegători

ale colegiilor II și III, electorul nu va mai avea ce corupe, căci nu poate făgădui slujbe și situații la mii de alegători.—Într'o altă serie de articole, asupra *animalelor dresate dela circ*, d. Panu are observații juste asupra chipului de a dresa animalele. Animalul trebuie dresat în direcția însușirilor sale, așa ca să-i facă plăcere; atunci simțim și noi plăcere, căci vedem o însușire a animalului dusă la perfecție și apoi n'avem impresia penibilă că animalul e chinuit. *Pricepe* animalul ce face? se'ntreabă d. Panu. Un cal de circ, zice d-sa, își dă samă că face exerciții, că slăpînul e mulțumit de el sau nu, dar atîta! Pentru ce însă e supus la asemenea exerciții, calul nu poate înțelege.

Revista Învățămîntului (București, Februarie, 1908).—D. G. Bogdan-Duică—*Reforma Școlii Secundare*—arată cît de necumpănite sînt părerile acelor care condamnă organizarea actuală a școlii noastre secundare, pentru că cutare postulat pedagogic formulat de vreun pedagog german nu-i găsit realizat și în școlile noastre. D-sa se ridică energic și documentat împotriva părerii îndrăznețe a d-lui Dr. V. Babeș, care crede că „școala noastră secundară este ne-*trebnică*, deoarece contribuie la peiroa neamului, și că trebuie să stirpim acest pericol social, înlocuindu-l cu o școală, în care se doarme mult, se învață puțin, dar se cresc băeți sănătoși și fete sănătoase“. Acest citat ar fi fost de ajuns ca să scutească pe d. G. Bogdan-Duică să răspundă d-lui Babeș, iar pe d. Babeș să renunțe la pedagogie. Cu toate aceste d. Bogdan-Duică, luînd în samă, se vede, prestigiul, în alt domeniu, al autorului aserțiunii de mai sus, cît și tactul că sînt în corpul didactic aderenți—desigur mai moderați—ai ideilor pedagogice ale d-lui Babeș, discută curioasele idei pedagogice ale savantului bacteriolog, arătînd că ele denaturează înțelesul ideilor lui *Griesbach* pe care se sprijină d. Babeș.

Cultura Română (Iași, Ianuarie, 1908).—D. I. Găvănescul—**Dați Lumină Satelor!**—semnul de exclamație este al autorului, se arată îngrijorat, ca totdeauna, că acei care azi au răspunderea politică în această țară, nu se îngrijesc de cultura țăranilor. D-sa pune întrebarea hotărâtă și gravă: „Ce se face? nu ce se gîndește? Și deocamdată nu se vede nici măcar ce se gîndește”. Autorul, plin de nerăbdare, exclamă încă odată: „*Dați lumină satelor!*”, tot cu semn de exclamație. Apoi, tot d. Găvănescul, tot însetat de adevăr și de lumină, ca întotdeauna, străcoară între împăciuitoarele și blindele sale linii înalta sa judecată asupra atitudinii Guvernului față de *Instigatorii—cauze de răscoale*: „Se pare periculos, în tot cazul inoportun, cirmuitorilor de azi, să se facă lumină asupra acestei cauze a răscoalelor”. Fraza e tot un strigăt de alarmă, dar, nu știm de ce, nu se termină prin un semn de exclamație.

La Nouvelle Revue (Februar, 1908).

Chestiunea diamantului, una din problemele cele mai cu ardoare cercetate de chimiști, a fost adusă din nou la ordinea zilei în timpul din urmă, prin cunoscuta afacere Lemaine. Ce-i diamantul? se întreabă Alfred Lacour în articolul său din această revistă. E cărbune pur, cristalizat; între o bucată de cărbune și cel mai scinteetor diamant deosebirea nu-i decît în așezarea moleculelor; în cărbune sînt fără ordin și formează un corp amorf, iar în diamant sînt ordonate și formează un cristal. Se poate fabrica diamantul în laborator? Desigur, dacă s'ar reuși să se cristalizeze cărbunele pur. Dar dintre cele două căi prin care se poate licesia un corp solid, fuziunea trebuie înlăturată din experiențele pentru cristalizarea cărbunelui, pentru că acest corp se volatilizează fără să se topească la o temperatură înaltă; iar să se facă această topire sub presiune, nu-i cu puțință,

pentru că nu posedăm nici un corp mai infuzibil. Rămîne cealaltă cale: disoluția. Dintre corpurile cunoscute până acum nici unul nu disolvă cărbunele la temperaturile obișnuite. Dar sînt metale care în fuziune au această proprietate (argintul, ferul...), căci solidificîndu-se depun cărbunele, dar fără transparență, ca grafit. De această proprietate s'a folosit Moissan, care prin topirea ferului cu cărbune și prin răcirea bruscă a amestecului, a obținut o pulbere asemănătoare cu diamantul; dar rezultatele lui sînt contestabile, și procedeul lui a fost părăsit. Așa că pentru moment nici fuziunea nici disoluția cărbunelui nu ne pot face să fabricăm artificial diamantul. Care e dar originea lui în natură? Autorul crede că nu prin temperaturi înalte, ci prin mijloace chimice sau electrochimice a realizat natura diamantul, așa că dacă vom ajunge să fabricăm vreodată diamantul artificial, aceasta se va face prin găsirea unui amestec de substanțe capabile să lucreze unele asupra altora și prin lăsarea lor la propria lor voce.—Edouard Payen se ocupă de împădurire într'un articol în care dă alarma pentru primejdia, pe care lipsa de păduri o atrage asupra ținuturilor și prin care arată efectele bune ale împăduririi terenurilor. Autorul arată cum pădurile regulează cursul apelor, oprind inundațiile din timpurile ploioase și secările din timpurile de secetă; cum ele apără ținuturile de viaturi, cum regulează starea metereologică și clima; cum contribuie la bună starea higienică a regiunilor și cum, fiind un izvor de bogăție prin lemnul de construcție ori de foc pe care-l dau, pădurile sporesc totodată și pitorescul țărilor.—**Frederic Paulsen**, un mare filosof german este titlul unui articol în care Stanislas Rzewuski se ocupă cu activitatea și operele marelui comentator german al lui Kant. Autorul arată ideile dominante din operele mai însemnate ale lui Paulsen, *Etica* și *In-*

Producere la Filosofie, cum și importanța lucrării lui capitale, studiul asupra lui Kant, prin care Paulsen a reușit să facă înțeles tuturor pe marele întemeietor al criticismului, care e foarte greu de înțeles, din cauza abuzului de abstracțiuni, și din cauza stilului greoi și a facturii cam neizbutite a unora din operele sale. Paulsen a știut mai ales să înlăture contradicțiile aparente și obscuritățile din opera marelui cugetător de la Königsberg și să dea într'un sistem general doctrina lui.

Mercure de France, (Februar, 1908).

Intr'un articol intitulat Nietzsche și cultura, Louis Dumur analizează și combate concepția filosofului german despre cultură. Pentru acesta „cultura“ e totalitatea calităților care deosebesc un neam de altul, e, după expresia chiar a lui Nietzsche „unitatea stilului artistic în toate manifestările vitale ale unui popor“,—e felul de a considera viața și de a o trăi. Dar dacă „adevărată cultură presupune în toate împrejurările unitatea de stil“, atunci varietatea, schimbarea, modificarea oricât de neînsemnată a stilului produce descalificarea culturii. Atunci pentru Nietzsche „cultura“ nu-i completă de cit cînd a ajuns așa de sigură de sine, încît a trecut starea de instinct, și nu-i completă decît cînd a ajuns la automatism. Iar orice schimbare în idei și sentimente e un element dezorganizator al culturii, — și de aceea Nietzsche e iritat contra lui Socrate și a platonismului (care a modificat cultura greacă), contra creștinismului (care a distrus cultura romană) și contra enciclopediștilor și a Revoluției (care au nimicuit vechea cultură franceză), și tot de aceea toate popoarele în mișcare i se par lui Nietzsche „haotice“. El urăște „desvoltarea“ și e dușman a tot ce „va deveni“; lui îi place ceia ce „a fost“ și ceia ce, prin mirajul vremilor, i se pare imobil. Dar tocmai asta, spune autorul articolului,

e greșala lui Nietzsche: el ia drept cultură ceia ce nu-i decît produsul culturii; el dă cuvîntului un sens pasiv în loc de sensul activ. În realitate un popor în cultură e aproape contrarul de ce i se pare lui Nietzsche; e un popor care încă nu și-a găsit forma desăvîrșită a culturii sale, care tinde spre ea, sau care chiar dacă a găsit-o nu se fixează la ea, ci e gata s'o modifice după împrejurări. Altfel un popor, chiar ajuns la apogeul culturii sale, de îndată ce nu-i mai poate găsi forme nouă, el începe a decădea. Așa că țările care au azi o cultură nu sînt tocmai acele care i se păreau lui Nietzsche, și Portugalia, Spania, întreg Islamul și lumea greacă, cu toată „unitatea de stil“, sînt în realitate țări și neamuri în decadență tocmai pentru că trăesc dintr'o cultură veche, — iar Anglia, Statele-unite, Țările scandinave, Germania, Elveția etc..., cu toată varietatea de stil, au actualmente o cultură. Și ca dovadă că așa trebuie privite lucrurile, avem pe Japonia care părăsește o cultură de-atîtea ori seculară, cea mai cu „unitate de stil“ din cîte au existat vreodată, pentru a primi civilizația Apusului european. Așa dar, contrar părerii lui Nietzsche, un popor trebuie să caute să *devie*, nu să fie ce *este* și mai ales ce *a fost*, iar cuvîntului „cultură“ trebuie să-i dăm înțelesul activ de „cultură cultivatoare“, iar nu cel pasiv de „cultură cultivată“.—Foarte interesante lămuriri asupra aspectelor financiare ale literaturii engleze, în ceia ce privește pe autori, ne dă Arnold Bennett într'un documentat articol intitulat: Autorii engleji, debușeurile și căști-gurile lor. Intre alte multe lucruri de cea mai mare importanță pe care le găsim în acest studiu, cum sînt, de pildă: rolul și organizarea „bibliotecilor circulante“ (circulating libraries), lecturile de preferință ale Englezilor (în primul rînd romanele, apoi călătoriile, sporturile, biografiile, istoria etc.), marea însemnatate pe care o au

„agenții literari“ (care mijlocesc vânzarea de către autori și cumpărarea de către editori a scrierilor...) etc., — aflăm în articolul lui A. Bennett multe date asupra „onorariilor“ (ca să întrebăm un termen puțin... choquant) scriitorilor englezi, din care găsim de actualitate să dăm citeva. Acolo, unde scriitorii nu se tem de... mercantilism și nimeni nu impută revistelor că... strică pe scriitori pentru că, plăindu-le operele, le dă puțința de a trăi—și încă cum!...—din munca lor, reviste mari ca *Black-wood's*, *Strand Magazine*, *Pearson's Magazine* și altele plătesc autorilor cite 79 lei mia de cuvinte, cînd nu sînt foarte bine cunoscute; iar celor care au deja oarecare popularitate, le plătesc cu... cuvîntul, cite 0.10, 0.15 bani de fiecare cuvînt... Ba *Pearson's Magazine* a plătit lui *Rudyard Kipling* cite 1 fr. 25 b. cuvîntul pentru scrierea sa „Captains Courageous“, iar *Conan Doyle* pentru ultima serie din povestirile celebrului *Sherlock Holmes* a primit dela revista *Strand Magazine* cite... 3 fr. 60 de cuvînt!... Astfel romancierii mari încează pentru publicarea romanelor lor numai în reviste, cu sutele de mii de franci!.. Cit despre cîștigul dela volum, nu e lucru rar ca un autor mare să-și sporească averea cu o jumătate de milion numai cu un singur roman!.. Și cu toate acestea autorul articolului spune că „din punct de vedere financiar, situația autorului englez nu-i ideală“, — pentrucă trebuie să ne gîndim la numărul mare al acelor care nu ajung la primul rang, cum și la numărul mare de cetitori, care îmbogățesc pe editorii de toate felurile.

Revue des Idées (15 Februarie).

Într'o interesantă conferință ținută la Sorbona la 30 Ianuarie, celebrul biolog *Ives Delage* expune noile idei asupra Partenogenezei experimentale. Definind partenogeneza ca o fecundare și o dezvoltare a ouălor produse de femele în afară de orice intervenție a masculilor, și arătînd cum acest fenomen

se poate produce la unele animale inferioare pe cale experimentală, prin intervenția omului, Delage însiră teoriile ce s'au emis pentru explicarea partenogenezei, insistînd mai mult asupra teoriei lui Loeb, după care dezvoltarea oului constă într'o oxidare care are ca efect transformarea citoplasmei în substanță nucleară. Combătînd această teorie, Delage susține una proprie, bazată pe experienți personale. După el, oul trebuie considerat ca fiind compus din coloizi foarte diverși, din care unii sînt totdeauna solviți, alții totdeauna coagulați și alții în acea stare de echilibru instabil caracteristică materiei vii. Faptele ce constituie diviziunea celulară se reduc în cea mai mare parte la fenomene de coagulare sau lichefacere a unora din coloizii celuli. Întrebînd anumiți reactivi chimici, Delage a reușit să determine coagularea care are ca rezultat formarea membranei viteline și lichefacția care distruge membrana nucleară, provocînd astfel dezvoltarea oului. Reactivul coagulant cel mai bun e taniinul și reactivul lichefiant, amoniacul. Delage crede că teoria sa se poate extinde și asupra fecundației naturale și se poate presupune că spermatozoidul aduce substanțe ce determină lichefacerea sau coagularile unor părți ale oului. Recunoscînd că teoria sa are multe lacune, el crede totuș că fenomenele biologice ale partenogenezei și fecundației, nu se pot explica decît prin cauze fizico-chimice. După Delage partenogeneza poate fi determinată cu un succes suficient la cele mai multe invertebrate. La vertebrate s'a putut determina un început de segmentare la pești și la amfibii, dar nu s'a obținut încă nici un embrion. La reptile și la păsări nu a putut fi realizată și cu atît mai puțin la mamifere și la om. La acestea, dezvoltarea oului se face în interiorul organismului matern, influența noastră asupra lui nu poate fi directă și nu se poate exercita decît prin intermediul

singelui mamei. Delage recunoaște că partenogeneza și studiile de acest gen nu conduc deocamdată, la nici un rezultat practic, dar nu se poate ști ce vor aduce în viitor.

La Revue Latine (Decembrie). — În Spencer zugrăvit de sine însuși, criticul analizează autobiografia lui Spencer, tradusă și prescurtată în franțuzește.—Spencer, fiu și nepot de profesori, crede că datorește acestei eredități: facultatea de a expune ideile; spiritul și pasiunea critică (profesorii au ca meserie urmări greșelile); instinctul de independență (profesorii sînt niște mici regi în clasa lor).—Spencer a fost un anti-metafizician înăscut: începînd să citească pe Kant, l'a lăsat, cînd a văzut că filozoful german neagă experiența timpului și a spațiului.—Spencer n'avea pricepere pentru artă: părerile sale asupra lui Dante și Homer, deși cuprind și observarea justă a unor defecte și naivități, dovedesc lipsa de pricepere a artei.—Un alt caracter al spiritului său e *impermeabilitatea*. El nu ascultă și nu cetește decît ceia ce convine ideilor sale; îi e cu neputință să cetească ceia ce e împotriva ideilor sale! El și-a „protejat“ sistemul filozofic împotriva faptelor și teoriilor care nu se împăcau cu acel sistem.—Un alt interes al acestei autobiografii stă în portretele unor oameni cunoscuți, ca, de pildă, a lui J. St. Mill.—În acest volum se găsesc și pagini pline de humorul englez.—În alt articol, Faguet recenzază cartea lui Paul Adam, *La Morale de l'Amour*. Paul Adam atinge patru chestii: 1) *Sentimentalismul și sensualismul prostesc*. El sfătuiește pe copiii săi să nu „se amorezeze“ cînd vor fi mari; ori, dacă se amorează, să se'nsoare cu o fată tină, inteligentă, sănătoasă, și să nu se uite la zestre.—2) *Vanitatea franceză*, pe care o definește; „Nevoia de a fi invidiat.“ 3) *Crima pasională*. Autorul protestează împotriva judecătorilor care a-

chită pe ucigașii din pasiune, care, de cele mai multe ori,ucid nu din iubire, ci din cu totul alte motive, știind că „în Franța nu se pedepsește“... Cauza? Poate „romantismul“ juraților, răspunde aci Faguet. Dar magistrații? Poate slăbirea energiei acestei caste, căreia i s'au cerut atîtea servicii, și care a devenit așa de ascultătoare, de condescendentă, de complezentă, că i s'a slăbit resortul.—4) *Adulterul*. Paul Adam cere ca, fără cererea bărbatului, să intervie justiția. Faguet poate ar admite lucrul, cînd bărbatul știe, dar e complezent; cînd însă bărbatul nu știe, Faguet nu mai poate urma „pe acest calvinist de Paul Adam“!

Revue de métaphysique et de morale. (Ianuar). Într'un articol critic asupra Pragmatismului, Parodi analizează tendințele acestui curent filozofic după operele recente ale lui Schiller și William James. După părerea lui, pragmatismul „nu e decît o sinteză imperfectă a citorva din direcțiile filozofice dominante în veacul al XIX. Pentru reprezentanții acestui sistem, orice idee e verificată și deci exprimă un adevăr, nu numai atunci cînd e dovedită rațional, dar și cînd e utilă din punct de vedere practic sau contribuie la întărirea noastră sufletească. Dar asta, spune Parodi, însumă aproape a susținea că adevărul poate fi creat în chip arbitrar și după voința noastră. E drept, că în actul cunoașterii subiectul cugetător joacă, un rol important, dar totuși ar fi să cădem în scepticism, negînd existența unei date primitive și obiective care se impune gîndirii, călăuzind-o în construcțiile ei și dictîndu-i soluțiile. Intervenirea sentimentului și a dorinții în cercetările pozitive nu este decît un izvor de iluzii și adevărul în materie științifică nu poate fi decît opera logicei impersonale și a experienței dezinteresate. Doctrină incoherentă, lipsită de unitate și de precizie, pragmatismul im-

prumută idealizmulu ideia după care cugetarea crează natura fără a asigura totuș valoarea acestei cugetări, revendică drepturile sentimentului fără a asigura totuși valoarea acestei cugetări, revendică drepturile sentimentului și ale credinții, arătându-le în acelaș timp ca pur utilitare și arbitrare și, voind să exalteze puterea omenească, ea darmă punctele de sprijin ale acesteia. In realitate această doctrină, spune Parodi, caută să fundeze acțiunea pe tot ce o distruge și o face imposibilă, căci omul pentru a gândi ca și pentru a lucra are nevoie să creadă in valoarea obiectivă a adevărului, in fixitatea relativă a legilor naturii, in valoarea impersonală a cugetării individuale. Intru'un articol „Evoluția materiei, și Fizica corpurilor solide“ cunoscutul fizician Bonasse neagă cu violență și ironie valoarea științifică a operelor lui Gustave Le Bon.

Nuova Antologie (16 Februar 1908). *Angelo Flavio Guidi*. Ouida. —Nu de mult a murit in Italia, in cea mai mare mizerie, celebra scriitoare engleză Ouida. Cu scrierile sale, ea cîștigase sume enorme, dar le cheltuiuse cu aceeaș ușurință, și in vremile din urmă trăia numai din pensiunea acordată de guvernul englez de 150 sterlinge pe an. Cu puțin înainte de a muri ea trimesese editorilor săi din Londra ultima sa lucrare: nuvela *Helianthus*. Numele său adevărat era *Louise de la Ramée*, tatăl său de o regiină franceză, fost cetățan englez, iar mama sa, o provensală protestantă. S'a născut in anul 1830, la Bury St. Edmund in comitatul Suffolk, și și-a început cariera literară cu romanul *Held in bondage* (Țintiți in sclăvie), care a avut un mare succes. Intreaga sa activitate se poate împărți in trei perioade: o perioadă romantică, cu oarecare analiză psihologică, o perioadă polemică și una critică. In prima perioadă cad cele mai numeroase din romanele sale; in cele mai multe acți-

unea se petrece in Italia și in special in Toscana și Veneția. In ele Ouida biciuește fără mila bigotismul și ipocrizia, bălindu-și joc mai ales de acele societăți internaționale care sînt publicul localităților de vilegiatură: Monte-Carlo, Pan, Biarritz, etc. Iubirea n-a putut-o niciodată descrie cu succes; se vedește in încercările de acest fel, femeia care n'a iubit niciodată. In această perioadă a publicat ea: *Două mici sandale*, *In Maremma*, *Intr'o cetate de iarnă*, *Madame la Marquise*, *Wanda*, *Princesa Napraxine*, etc. *Bimbi*, o colecție de nuvele, dedicată prințului de Neapole, expune in ulțima nuvelă—Micul conte, ca o profesie de credință, convingerea socialistă a autorului.

Ultimul roman din această perioadă e *Ruffino*. In perioada polemică, a publicat seria de nuvele, intitulate *Fuck* și *Moths* (moli). Aici atacurile la adresa societății, precum și combaterea părerilor ce nu le admitea, e pe față. In ulla epocă a vieții sale Ouida a scris studii critice, analizind operele lui Wilfrid Scawen Blunt, Auberger Herbert, F. Marion Crawford, Georges Darien, frații Rosny etc. In tot timpul vieții sale Ouida, nu a avut favoarea criticilor engleji și nici chiar a celor italieni, dar a avut pe aceea a publicului mare. Temperamentul său artistic era puternic și desigur, zice autorul, că ar fi fost un bun pictor, dacă n-ar fi fost scriitoare, căci orice operă a sa este o pictură, cu proporțiuni și tehnică desavîrșite, cu perspectivă ireproșabilă.

Rivista d'Italia (Ianuar 1908). *T. Mantovani* trece in revista producțiunile muzicale ale anului trecut, in Italia. Campionii cei mai de samă ai școalei linere italiene: Mascagni, Puccini, Franchetti, Leoncavallo, au stat in rezervă, n-au publicat nimic. Interesul lumii artistice a fost concentrat asupra unei opere străine: *Salomè*, a lui Richard Strauss, care, cași in Germania, și-a cîștigat admi-

ratori fanatici și dușmani neindurați. Adevărul, spune autorul, e că în această operă se vede mai mult un talent de simfonist, de mare tehnician decît de compozitor de opere. Succese mai puțin zgomotoase au avut ultimele noutăți italiene. *Gloria*, de Cilea, cu un libret scris de A. Colautti, după o dramă a lui Sardou, are un subiect prea dramatic față de talentul mai mult idilic al compozitorului. *Paolo & Francesco* de Luigi Mancinelli a avut un succes remarcabil la Bologna. Subiectul e celebrul pasaj din Dante. Un subiect mai modest—o idilă sentimentală scoasă din melancolica dramă a lui Forster, Alt Heidelberg—are opera *Marcella*, a maestrului *Giordano*, care a obținut de asemenea aprobarea publicului, pe scena teatrului liric din Milano. Cu mult mai însemnat însă a fost reușita operei *La nave rossa* a lui A. Seppilli; se pare însă că succesul s-a datorit mai mult libretului, versificat de L. Orsini, după o novelă a lui Beltramelli, decît muzicii. Pe lângă acestea trebuie să se mai adauge și Opera *Sperduti nel buio* a lui Donaudî, care a găsit o primire foarte favorabilă pe scena operei din Palermo. Pentru anul acesta se așteaptă noutăți de la maestrul cei mai cunoscuți. Așa, Leoncavallo a sîrșit deja *Camicia rossa*, un episod din epopeia garibaldiană și lucrează la *Maia*, o dramă în două acte a cărei acțiune se petrece în Elveția. Umberto Giordano a sîrșit aproape *La festa del Nilo*; Puccini lucrează la două opere: *Maria Antonietta* și *Fanciulla del West dormente*; Mascagni a sîrșit *Vistilia*, care, zice autorul, e cea mai frumoasă creațiune a sa. Afară de aceștia, mulți alți compozitori mai tineri se anunță cu opere nouă.

La Critica (Ianuar 1908). *Benedetto Croce*. Giuseppe Giacosa. Poezia, zice Croce, nu se poate domesticii, nu poate fi întrebuițată pentru anumite scopuri; cînd se încearcă așa

ceva, poezia, cași magul din fabulă, se transformă în alte lucruri, care pot fi prinse, dar care au numai o asemănare cu adevărata poezie. Cel mai simpatie domesticitor de poezie a fost în ultimele timpuri în Italia, Giuseppe Giacosa. E adevărat, Giacosa nu trebuie considerat ca un simplu industriaș literar, dar un adevărat poet el n-a fost. El n-a avut nimic nou de spus, care să nu se fi spus deja de alții; nimic profund propriu și personal. El a domesticit poezia, fără să bage însă de samă, înșelîndu-se cu bună credință. Probă e continua sa schimbare, care-l face să treacă de la idila sentimentală (*Partida de șah*) la drama istorică (*Contele Rosso*), de la aceasta la drama realistă (*Amoruri triste*), apoi la drama singeroasă (*Doamna de Chalcant*), la ibsenism (*Drepturile sufletului*), la protestarea bunului simț burghez contra abuliei rafinaților (*Ca frunzele*) și—culme!—la protestarea unui rafinat contra idealurilor burgheze (*Cel mai tare*). S-ar înșela însă cine ar vedea în aceste transformări tendința de a urma moda; Giacosa era nemulțumit de sine și schimba direcția, dar schimbindu-se, el urma tot un imbold exterior, care, în ultimă analiză, oglindea tot moda. Urmînd inconștient moda, opera lui era totdeauna pe placul majorității publicului și aceasta explică succesele sale. În toate piesele sale se vede lipsa unei forțe artistice adevărate și originale, ceea ce-l face, în mod constant, deși inconștient, de a supune motivele artistice conveniențelor externe. Dacă totuși el s-a bucurat de o așa de mare trecere față de public, aceasta se datorește faptului că pe lângă asemenea tendință antiartistică, el poseda și calități care merită să fie prețuite. Totdeauna operele sale erau scrise cu multă îngrijire și cuviință; multe din versurile lui au rămas ca proverbe. În „Partida de șah” e rîspîndit oarecare entuziasm tineresc care salvează opera de vulgaritate; și în celelalte piese ale lui, lucrurile de

bun simț, spuse în mod plăcut și cu meșteșug, abundă; apoi are figuri și scene reproduse cu vioiciune și cu mult natural, cum e mai cu seamă în „Ca frunzele“. Giacosa, a mai scris și volume de amintiri și impresii de excursii și călătorii, precum și memorii istorice și, poate aceasta parte a activității lui, deși mai puțin cunoscută, e cea mai reușită.

Deutsche Rundschau (Februar 1908). *Otto Pflaiderer*, *Asupra tendințelor universale a religiunilor pozitive*. Este o conferință pe care autorul a ținut-o la congresul liberal-religioșilor, în Boston-Cambridge, la 26 Oct. 1907. Canvingerea că omeniirea n-a început cu credința monoteistă, zice autorul, este astăzi generală admisă de către cei ce se ocupă cu studiul religiunilor. *Politeismul* rezultă din unirea mai multor familii, fiecare cu zeul său, a fost forma primitivă a religiei. Cu înaintarea culturii, nevoia unei explicații unitare a lumii, a dus la concepția unei unități a divinității, pe două căi: pe de o parte panteismul, propriu religiunii brahmanice, credinții chineze Tao, preoților egipteni, teosofilor orfici și filosofilor eleați la Greci; pe de altă parte monoteismul. Germanii monoteismului se găsesc deja în religiunile politeiste, în care cite un zeu capătă o importanță covârșitoare: Zeus, la Greci; Ra, la Egipteni; Tieu, la Chinezi; Marduk, la Babilonieni. Aproape de monoteism este și religia lui Aburamazda a lui Zarathustra. Și la Evrei monoteismul nu e forma primitivă, mult timp alături de Iahve au fost adorați și Baalii Cananeeni. La o credință monoteistă, în timpurile de-nainte de exil, s-au ridicat numai profeții, începând dela Elias; în conștiința poporului n-a pătruns decit după exil. În perioada alexandrină și mai ales prin Philo, monoteismul iudeu a fost mult influențat de filosofia greacă și concepția lui Iahve a devenit mai puțin unilaterală și mai omenască. Pe acea vreme însă religia

greco-romană murea, și filosofia stoică, cu umanitarismul ei cosmopolit, pregătea terenul creștinismului. Creștinismul a învins atunci, căci concentra în sine cele mai înalte tendințe religioase și morale ale epocii sale: adoptase monoteismul iudeu, îndepărtase însă granițele naționale și prin dogma fiului lui D-zeu și sfințului spirit corectase transcendența lui Dumnezeu prin imanența lui în om. Dar astăzi se mai poate spune despre creștinism acelaș lucru? Desigur că nu. Ce trebuie dar de făcut? Să înlăturăm din el tot ce ne pare că nu se mai potrivește cu timpul nostru și să păstrăm restul? Asta ar însemna distrugerea caracterelor distinctive ale creștinismului. Atunci să născocim o nouă religie a viitorului? Religiiile însă nu se alcătuiesc ca sistemele filosofice, căci religia e viață, și numai din viață se naște și crește. Care e soluția deci? Răspunsul ni-l dă filosofia, care ne arată că religia universală e numai un ideal care nu poate înlocui direct religia pozitivă, dar care, ca principiu regulator, a condus și conduce continuu evoluția religiunilor pozitive; purificarea și învoirea formei bisericești prin spiritul adevărului, începută de reformă, trebuie considerate ca o sarcină a fiecărei generații.

Deutsche Revue. (Februar 1908). *General von Lignitz*, *Parlamentul și presa în Japonia*. Epoca modernă a Japoniei, numită *meiji*, adică „guvernarea luminată“, a început în anul 1868. Din acel an, Micadul a luat măsuri pentru introducerea unei constituții după modelul celor europene și, după multe studii, s-a ales un sistem de guvernământ reprezentativ, cu două camere, asemănător cu acel al Prusiei. În anul 1890 s-a deschis, sub președinția Micadului, cel dintâi parlament japonez. Împăratul, care, după constituție, este „sfinț și inviolabil“ se amestecă puțin în afacerile statului. Din 1873 și până astăzi, statul a fost condus de trei samurai: Jamagata, astăzi

mareașal, Ito, acum guvernator al Coreei și Okuma. Cel din urmă, care e șeful partidului progresist, a încercat fără succes o transformare a constituției în sensul regimului parlamentar englez. La 1901 a venit la putere un guvern conservator, prezidat de Katsura și dela 1905 guvernează, aproape fără opoziție, ministerul Saionji tot de aceeași nuanță.

Senatul japonez se compune din 350 membri și anume: prinții imperiali, prinții și marchizii dela vârsta de 25 ani în sus; reprezentanții celeilalte noblețe, aleși pe 7 ani; pairii; reprezentanții marii industrii și ai comerțului, aleși pe 7 ani. Camera deputaților, se compune din 380 membri. Dreptul de alegător vere ca condiții: plata unei dări de cel puțin 25 fr. anual și cunoștința scrisului și a celitului, cel puțin a propriului său nume și a celui al candidatului. Cu aceste restricții, numărul total al alegătorilor nu întrece 4 milioane. Senatul se împarte în 5 cluburi și o grupă de 100 membri, care nu aparțin nici unui partid. În cameră se găsesc reprezentate 5 partide: liberali-Seiyukai, vreo 150; progresiștii—Shimpoto, vreo 90; două partide guvernamentale: Daido și Jukohai cu 90 și 30 membri și vreo 30 independenți.

Presa în ultimele timpuri a luat o mare dezvoltare; ea este ocrotită prin două prescripțiuni ale constituției: „Parlamentul nu poate aduce legi care să mărginească libertatea vorbei și a presei” și „supușii japonezi trebuie să se bucure, în marginile legii, de libertatea vorbei, a scrisului, a tiparului, a adunărilor publice și a asociațiilor”. Acuma apar în Tokio 12 ziare și în Osaka 2. Asahi (Dimineața)—guvernamental—și Hochi (Inteligența)—progresist—au cite 120,000 ex. tiraj. Cele mai răspindite în al doilea rând sint: Kokumin (Națiunea), Jomiuri (Crainicul), Nihon (Japonia) cu cite 60,000 ex. Apoi vin altele cu un tiraj mai mic.

Sozialistische Monats-Hefte (Ianuar 1908). *Eduard Bernstein, Tactică și agitație în lupta dreptului de vot.* În acest articol, Bernstein se ocupă iarăș cu problema modificării sistemului de vot pentru Landtagul prusian. În toate mișcările mari, cași în toate societățile organizate, zice B., se ’ntimplă ca unii membri sau unele organe să manifesteze tendința de a dezvoltă o activitate mai mult în folosul lor propriu decit în folosul corpului întreg. Așa de pildă presa unui partid politic, în interesul ei ca presă, trece de multe ori mai departe de scopurile urmărite de partidul pe care-l reprezintă. Așa se întimplă acuma, în sinul partidului socialist, cu agitația pentru reforma votului, față de politica pe care partidul trebuie s-o urmeze. Care e scop și care e mijloc? În perioada de formație a partidului, agitația putea fi privită cu scop, fiindcă interesul cel mare era propaganda ideilor nouă. Acuma însă, față cu creșterea puterii și mijloacelor partidului, se impune ca el să fie un partid politic și unitatea între agitație pe de o parte și politică pe de alta, nu mai poate lipsi. Astăzi, sistemul de vot în Prusia și în Saxonia trebuie să se schimbe, și problema în fața căreia stau socialiștii, este aceea ca clasa lucrătoare să capete cu ocazia acestei schimbări, influența ce i se cuvine. Lupta a pornit, ce e drept, cu mare energie, dar nu se poate vedea încă lămurit din care punct de vedere se duce lupta: din punct de vedere politic sau din acel al agitației? Nu se poate nega că manifestațiile au fost impunătoare și că n’au contribuit mult ca propagandă față de acele părți ale poporului care, deși nu sint socialiște, au totuș de câștigat din reforma democratică a dreptului de vot. Aceste manifestații însă trebuie să rămână numai un mijloc, iar nu să devie scop, scopul trebuie să rămână numai problema; cum pot contribui socialiștii la aducerea în ființă a unui sistem

mai democratic de vot. Și din acest punct de vedere, trebuie să se recunoască că socialiștii singuri n'au nici un sort de izbândă și că numai o concurență cu partida burgheză mai înaintată a radicalilor poate să aducă succesul.

North American Review (New-York, Februarie, 1908).—D. T. W. Rolleston—Crlza în Irlanda,—deși irlandez de origină, se ridică împotriva „Separaliștilor”, susținând că interesul patriei lui nu poate fi satisfăcut decît prin dobîndirea unui „Home-Rule”, fără să se despartă de Anglia. Autorul arată că curentul nesănătos al politicii separatiste, care azi a ajuns primejdios pentru viitorul Irlandei, își are o origine anormală. Centrul intereselor politice ale unei țări trebuie să se găsească chiar în acea țară; altul e cazul cu Irlanda în faza politicii ei actuale. Curentul politicii separatiste nu s'a născut în Irlanda proprie, ci el a fost născut și e hrănit de contribuțiile bănești ale patrioților Irlandezi din America, care, cu tot patriotismul lor, pot greși, din cauză că nu sînt legați de realitatea de fapt din Irlanda, și nici nu pot avea aceeași prudență în activitatea lor, care totdeauna e legată de responsabilitate. Acei politicieni din Irlanda, care se agită cu prea mare ușurință, sprijiniți pe fondurile americane, ar deveni mai folositori propriei lor țări, dacă ar renunța la acele fonduri. Irlanda cheltuiește anual 70,000,000 dolari pe alcool și 17,000,000 dolari pe tutun; din sumele cheltuite pe aceste otrăvuri s'ar putea economisi 100,000 dolari pentru apărarea drepturilor ei naționale, fără a fi nevoie ca banii americani să-i plătească politicienii de multe ori fără scrupule. Independența materială față de America a politicii patrioților irlandezi va inaugura o nouă epocă politică a Irlandei: cea a luptelor și criticilor politice izvorite din adevăratele și realele interese ale

poporului irlandez. Un adevărat patriot irlandez nu poate dori separația Irlandei de Anglia, dupăcum un cetățean din New-York nu poate dori separația acestui oraș de Statele-Unite. Singura politică înțeleaptă în Irlanda de astăzi este cea susținută de partizanii unui „Home-Rule”.

Contemporary Review, (London, Februarie, 1908). D. George White—Viitorul Proiect de Lege al Educației—discută această mult dezbătută și încă nerezolvată chestiune. Țara are dreptul să aștepte ca Guvernul să vie cu un proiect de lege al educației publice, astfel întocmit, încît să corespundă interesului general național. Oricare ar fi acest proiect, el trebuie să se sprijine pe următoarele principii: 1) Toate școlile elementare, care primesc bani publici, trebuie să fie școli ale statului: astfel de școli trebuie să fie libere și la îndemîna tuturor copiilor de școală.—2) Orice școală a statului să fie sub controlul local, control exercitat de o comisiune aleasă prin vot.—3) Toți învățătorii din aceste școli, fiind întrebuințați de stat, sînt funcționari civili, și deci sînt scutiți de garanții religioase.—4) Nici o școală secundară, liceu... ori altă instituție de un caracter sectarist nu va primi subsidii din fondurile publice. Aceste principii, crede autorul, sînt absolut indispensabile, atît pentru eficacitatea educației cit și pentru libertatea civilă și religioasă. Obiecția „Societății Naționale” că părinții au dreptul să ceară ca copiii lor să fie învățați în religia părinților pe cheltuiala comunității, e nefundată: așa zisele drepturi ale părinților nu pot precumpăni drepturile națiunii exprimate prin o lege votată de reprezentanții ei. Statul trebuie să fie neutru în chestii religioase, în ce privește organizația școlilor, și să se silească să expulzeze cu totul din școli orice sectă religioasă.

Varietăți

Stanislaw Wyspianski.—Națiunea polonă a suferit decurînd o mare pierdere prin moartea atît de timpurie a pictorului, poetului, sculptorului, dramaturgului și decoratorului *Stanislaw Wyspianski*. Deși el moare tînr—deabia de 38 ani,—opera lui întinsă și variată însumă o eră în istoria culturală a Polonilor; în ea Wyspianski a știut să exprime „dorințele adînci, nostalgia chinuitoare, idealurile cele mai intime ale generației poloneze contemporane”. Mai ales au avut mare răsunset în lumea polonă piesele lui: „Nunta”, „Blăstemul”, „Boleslas îndrăznețul” și „Dezrobirea”, în care poetul intrupează aspirațiile și frămîntările de azi ale neamului său.

Industria și Hidrogenul arseniat. Acest gaz, care e cunoscut ca foarte otrăvitor, ia naștere într'un mare număr de procese chimice industriale, ca tratarea mineralelor arsenicale de plumb, zinc, cobalt, încălzirea mispickelului în contact cu aerul, fabricarea sulfatului feros prin atacul fierului cu acid sulfuric, fabricarea culorilor de anilină etc. Atmosfera din jurul fabricelor poate astfel deveni vătămătoare. Există procedee chimice care permit să constatăm cit de mult Hidrogen arseniat este în aer și cit de departe e aerul de starea „otrăvitoare”. Mai repede decît procedeele chimice ne indică aceasta unele paseri foarte sensibile pentru Hidrogenul arseniat. Se recomandă să se pue în ateliere cuști cu păsă-

rele. E singura dată cînd se legitimează prinderea păsărelelor.

Comemorarea lui Nekrassoff.—Zilele trecute, împlinindu-se treizeci de ani dela moartea poetului și publicistului Nekrassoff, lumea intelectuală rusească a sărbătorit amintirea ilustrului mort prin articole și numere de ziare consacrate vieții și activității lui artistice și culturale, cum și prin serate al căror program a fost compus numai din operele marelui sărbătorit. Pentru mișcarea culturală rusească Nekrassoff nu-i însemnat numai ca artist; el e mare și prin rolul civic și social al operei sale, care a contribuit mult la revoluționarea spiritelor în Rusia.

Submarine-submersibile. În timpurile din urmă limbajul s'a îmbogățit cu aceste două cuvinte și tipurile de corăbii cu două tipuri nouă: *submarinul*, care plutește numai sub apă, și *submersibilul*, care poate merge și la suprafață, dar poate să se și cufunde, ca să fie condus pe sub apă. La început era nevoe de 25, ca submersibilul să se poată cufunda; acum se construiesc de acelea care se cufundă în 2—3 minute. Pe submarine se găsesc doi cîrmaci: unul se ocupă de direcția submarinului în plan orizontal, altul caută să-l ție la anumită adîncime. După anuarul german *Nauticus* Franța are 89 de submarine și submersibile, Anglia 52, Rusia 30, Japonia 19, Statele-Unite 14, Italia 6, Germania

nici unul, Suedia 2, Olanda 2, Austria 6.

André Chénier ca jurnalist. Dintr'un articol publicat de Charles Méré în „*Mercure de France*” reținem faptul curios că pe vremea când trăia André Chénier, poetul Chénier nu era el, ci fratele său, *Marie-Joseph Chénier* care a scris „*Charles IX*” și „*Chant du départ*”. Cit despre André Chénier, el era cunoscut ca publicist, și e în adevăr, alături cu Camille Desmoulins, unul din cei mai mari ziaristi ai epocii revoluționare.

Un călugăr precursor al lui Darwin. La Brünn, în Austria, s'a format un comitet pentru ridicarea unui monument în onoarea călugărului Iohann Gregor Mendel din ordinul Augustinilor. Aceasta e un omagiu care nu se adresează călugărului, ci omului de știință, căci acest Mendel, cu mult înainte de publicarea „*Originii speciilor*” a lui Darwin, ajunsese prin 1850 la teoria creațiunii speciilor nouă prin hibridație, și făcuse chiar multe încercări în acest sens.

Salambô și arheologia punică. O revistă pariziană publică un studiu al lui Maurice Pézard, în care acesta, reluând chestiunea mult discutată a documentării arheologice a celebrului roman al lui Flaubert, arată o serie de greșeli comise de marele romancier din cauza informației insuficiente în arheologia punică. Pe vremuri Flaubert a dus vehemente polemici în chestia aceasta, mai ales cu Sainte-Beuve și cu Froehner, — astăzi desigur că cu greu ar putea încerca cineva să apere opera lui Flaubert de justele obiecțiuni pe care i le aduce Pézard, care dă numeroase exemple din care se vede lipsa de cunoștinți a lui Flaubert în privința limbii, credințelor, obiceiurilor, etc., Cartaginejilor.

Consumarea cărnii de cal. Această consumare, recomandată dela

1847 de *Geoffroy Saint-Hilaire*, merge crescînd; dar cu dînsa cresc și pericolele la care sînt expuși consumatorii. O bună parte din cai duși la abatoare sînt de acei pe care veterinarii nu i-au putut îndrepta prin tratament arsenical. În maiul cailor se strînge mai ales otrava. *Bonn* și *Rivière* au găsit la analiză 1—5 centigrame de acid arsenicos la kgr. de maiu, ceia ce e foarte mult.

Scrisori de-ale lui Henric Heine. De pe urma unui nepot al lui Heine rămîne o colecție de manuscrise și de scrisori ale marelui poet. Aceste din urmă, adresate mamei, surorii sale și lui A. Weil, sînt interesante prin aceea că dau la iveală multe din obiceiurile, din gîndirile intime și din trăsăturile caracteristice ale lui Heine.

Noile descoperiri dela Delos. Săpăturile întreprinse la Delos de „*Academia de inscripțiuni și de arte frumoase*” din Paris dau rezultate foarte însemnate. Acum în urmă s'a dat peste un edificiu mare, care se deosebește cu totul de vechile monumente grece cunoscute până acum; el are 57 metri pe 37, e încunjurat de colonade și samănă ca plan general cu basilicele romane. Învațatul S. Reinach consideră acest monument ca prototipul basilicelor romane: ca și în altele multe, Romanii ar fi împrumutat și aice dela Greci.

Gaz de apă. Trecînd vaporii de apă peste cărbune înroșit se obține amestecul de oxid de cărbune și hidrogen cunoscut sub numele de gaz de apă. Acest gaz oferă mult mai multe avantaje întrebuițat la mașini decît cărbunele; e și mai economic și nu roade părății cilindrelor motorilor. Se prevede întrebuițarea lui din ce în ce mai întinsă.

Spicaitor

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

A. Dragon. *Méphistophélès et le Problème du Mal dans le drame de Faust*. Paris, E. Sansot et C^{nie}.

O analiză a neperiloarei opere a marelui Goethe, din punctul de vedere al luptei dintre bine și rău. Autorul arată cum binele iese învingător și cum triumful acesta al bineului e cea ce dă un sens metafizic, moral și teologic celor două părți ale operei lui Goethe.

Camille Boss. *Pessimisme, Féminisme, et Moralisme*, Félix Alcan.

Cercelări asupra originilor și evoluției pesimismului, feminismului și moralismului, cum și asupra reprezentanților celor mai autorizați ai lor. Multe vederi nouă asupra pesimismului în antichitate și asupra lui Pascal și Leopardi.

Docteur Toulouse. *Comment former un esprit*. Hachette.

Un fel de tratat de morală practică: pe baza îndelungatelor observații și experiențe, autorul arată mijloacele prin care se poate forma și întări un suflet pentru a deveni o forță în lupta pentru traiu.

ISTORIE

André Lebey. *Louis-Napoléon Bonaparte et la Révolution de 1848*. Paris, Juden.

Continuarea cercetărilor întreprinse de autor în domeniul istoriei Franței. Se cercetează aici raportul dintre Louis-Napoleon Bonaparte și revoluția din 1848.

Pierre Quentin-Banchart. *Lamartine et la politique étrangère de la Révolution de Février*. Paris, Juden.

De la Februarie pînă la Iunie 1848, politica externă a Franței a fost în minile lui Lamartine. Autorul arată aice sforțările pe care le-a făcut acesta pentru ca să evite consecințele revoluției în afară, adică războiul cu Europa.

A. Malet. *Histoire Contemporaine, 1789—1900*. Hachette.

Un manual de istorie contemporană. Ilustrații foarte îngrijite.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Marc Aucuy. *Les Systèmes socialistes d'échange*. Alcan, Paris.

Cercetări critice asupra diferitelor sisteme de schimb, preconizate față de greutățile și neajunsurile la care dă loc întrebuințarea aurului și argintului.

Jean Lahor et Lucien Graux. *L'Alimentation à bon marché, saine et rationnelle*. Alcan.

Un tratat practic de igiena alimentației și un studiu asupra mijloacelor prin care s'ar putea îmbunătăți soarta păturilor de jos în privința aceasta.

Ivanoe Bonomi. *Le vie nuovo del Socialismo*. Remo Sandron, editore.

Nu e numai o carte pur doctrinară. Autorul nu cruță unele critici chiar partidului din care face parte și nu ascunde unele lacune ale marxismului, afirmându-i totuși valoarea.

ȘTIINȚA

Haug. *Traité de Géologie.* Colni, Paris.

După cum arată titlul, e o carte de studiu, de școală. E lucrată cu îngrijire, și ilustrațiile pe care le conține înlesnesc înțelegerea celor expuse în ea.

S. Richard. *L'Océanographie.* Vni-beret et Nony. 10 fr.

Un tratat complet în această ramură a științelor naturii.

Dr. M. Wilhelm Meyer. *Vom Himmel und von der Erde.* Mit mehr als 180 Abbildungen. Stuttgart. Deutsche Verlags-Anstalt 1908.

O colecție de 18 articole, ale renumitului popularizator, care tratează diferite subiecte din Cosmologie și Astronomie.

CRITICA. STUDII LITERARE.

Francis de Miomandre. *Visages.* Arthur Herbert, Bruges.

O culegere de portrete literare, în care autorul caută să dea fizionomia mai multor scriitori mari, cum sînt Baudelaire, Remy de Gourmont, Jules Lafargue, etc...

P. M. Gahisto. *Jules Mousseron.* Valenciennes et Denain.

Un studiu asupra poetului cîntăreț al vieții mînerilor din nordul Franței.

LITERATURA

Albert Keim. *L'Home double.* Librairie universelle, 3.50.

Jurnalul intim al unui adulter. Eroul își notează în cele mai mici amănunte frămîntările sale sufletești și lupta între iubirea pentru amantă și pentru soție.

Jean Rameau. *L'Ami des montagnes.* Ollendorff, 3.50.

Istoria unei căsnicii dintre un om în vîrstă și o femeie tînără și luptele acesteia pentru a rezista tentațiunilor pe care i le oferă viața.

Luigi Pirandello. *L'Esclusa.* Fr. Treves Milano.

Un roman a cărei acțiune se petrece în Sicilia. Esclusa—eroina—e o femeie înzestrată cu toate virtuțile, care, victimă a unei acuzări nedrepte, e alungată din sînul societății și, cu toate luptele ei, nu e primită din nou pînă ce nu comite cu adevărat o greșală ca aceia de care fusese acuzată.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR.

A. Meillet. *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes.* Hachette, 10 fr.

Un studiu asupra asemănărilor și deosebirilor dintre diferitele popoare indo-germanice, cu privire mai ales la limbă și cultură.

Martin. *Folk-lore de Saint-Rémy.* „Pays Lorrain“, Nancy.

O descriere a credințelor și obiceiurilor din comuna Saint-Rémy din Vosgi făcută de un institutor. Cartea cuprinde și cîteva povești date în dialectul local.

Fr. S. Krauss. *Das Geschlechtsleben in Glauben, Sitte und Brauch der Japaner.* Leipzig, Deutsche Verlagsactiengesellschaft, 30 m.

Un studiu asupra vieții sexuale la Japoneji și a diferitelor obiceiuri și tradițiuni în această chestiune.

ARHEOLOGIE. CALATORII

Maurice Delafosse. *Les Frontières de la côte d'Ivoire, de la côte d'or et du Soudan.* Masson & C-ie, 6 fr.

O descriere pitorească a acestor localități din Africa și totodată o culegere de observații asupra vieții și obiceiurilor locale.

Auguste Vierset. *L'Île parfumée.* Weissenbruch, Bruxelles.

„Insula parfumată“ e Corsica prin care a călătorit autorul, și a cărei descriere pitorească e dată în acest volum bogat și în ilustrații bine alese.

Compiler

Duduia Margareta

V.

De-altminteri frumoase lucrurile acestea cimpenești, — dar eă, drept să-ți spun, începusem a mă plictisi. O vreme mă ducea copila la biserică, dar lui Dumnezeu nu mă puteam ruga. Era zgomot prea mare. Auzeam neconținut cîntări pe nas, și părintele Ion, cînd citea evanghelia, avea un obicei cam ciudat: întrebuinta unul din degetele-î groase drept curățitor pentru partea mai ieșită a feței sale. — Mergeam cu trăsura la cîmp, vedeam cum se fac sămănăturile pe întinderi nesfîrșite, în fierberea căldurii. Imi plăceaă miniile lui cuconu' Tudorache. Pe mică pe ceas se aprindea. Il auzeam strigînd acū ici, acū dincolo, se repezea cu cravașa, cum era călare, lua în pieptul calului pe-un sătean și-l plesnea repede de citeva ori. Omu-și infunda capu 'ntre umeri, apoi răminea singur la marginea brazdei negre și-și ștergea încet fruntea de sudoare.

„De ce l-ai bătut, tată? zicea fetița încet, și parcă i se adunau în priviri întrebări, muștrări, mihniți.

— Altfel nu-î de chip! striga repede cuconu' Tudorache. Altfel îți sar în cap... În privința aceasta eă sînt cu obiceiurile vechi, eă imi am convingerile mele, ideile mele...“ Pe urmă zimbea fetiței: „Las' că-î trece, n'ai grijă... Și-î dau eă de-un păhar de rach iă... Uită... Așa-s eă...“

Fetița nu răspundea. Mă ducea la trăsură și moș-lie își purta domol fugarii prin pîrloage întăiū, apoi pe drumeagurile de țîrînă.

La sfîrșitul lui Mai sosi domnu' Costică dela Iași; în Iunie veni și Petrișor, mai încrunțat, mai important decît oricînd, cu pletele crescute și c'o păreche de ochelari pe care și-o urca des pe nasul mic, cercînd să ne deprindă, foarte serios, cu această schimbare în înfățișarea lui.

Acuma, la masă, sub bolta de viță, începuse a fi oarecare veselie. Stăteam de vorbă cu Costică, care-mi povesteă așa de multe lucruri nostime, care erau o neconținută surprindere pen-

tru mine; duduia deodată inceptu a se înțelege cu Petrișor. Vorbeau despre cărțile lor, discutau cu patimă, cu aprindere, li se inflăcărau ochii. Mititelul acela de paisprezece ani care purta părul mare, se uita crunt și cerca să-și îngroașe vocea, vorbea neconținut de convingeri, dădea din mină și arăta să fie un suflet pornit de pe acuma. Și asta plăcea fetei. În privința asta erau de-o măsură.

Costică nu era de loc pornit. El fuma o țigară, bea o cafea și spunea o intimplare nostimă, urmărindu-și rotocoalele de fum albăstriu în umbra liniștită.

Și 'ntr'un rind tresar dela locul meu, dela fereastra-mă cu flori, uimită. Se auzeau duruiră, tropote, sunau clopotele cailor vesel. Mă aplec printre flori și văd trei trăsuri cu lume. Eram să dau drumul unui strigăt. În trăsura dela urmă doi tineri zimbeau și-și innăltau pălăriile de paie: Crivăț, Artur Crivăț și Dumitru Pontescu,—un băiat frumușel și bun care stătuse un an la Paris, care stăpinea o avere respectabilă, dar care, mie cel puțin, mi se părea cam sfios, mai sfios chiar decât Artur Crivăț. Venirea lor m'a inveselit deodată. În trăsurile celelalte două dinnainte veneau prietini de-ai boierilor. Dădeau din mină, arătau fețe vesele,—și printre cucoane cunoscu pe doamna Ecaterina Bălușescu aceea pe care nu pot eu s'o sulăr, aceea care nu se uită niciodată la mine, care privește parcă în sineși, parcă se coboară în sufletu-i mareț înfășurat într'o mindrie de ghiată.

Indată inceptu zgomot în coridoare. Se auzeau risete vesele; întrebările se încrucișau repezi. Boerii noștri parcă de zece ani se despărțiseră de lume, și acum parcă veneau prietini din cine știe ce depărtări și-i găseau fericiți în casa lor largă, în livezile lor, între pădurile umbroase.—Pentru mine firește era slirșitul plictiselei ce-și începuse furișarea în sufletul meu.

Gavril bucătarul și cu vre-o doi copilandri se repeziseră ca hultanii între paseri. Deodată inceptu larmă în ogradă; și cucoana Irena își suflecă minicile și se pregăti de plăcinte.

„Domnișoară Amalie! strigă Costică. De-acu avem să incepem niște petreceri, să se ducă pomina...”

Petrișor umbla grav de colo, colo, cu minile la spate. El părea foarte plictisit.

„Și eu sint bucuroasă, vorbi fetea. Acu m'am inzdrăvenit... O leacă de zgomot are să-mă facă bine.”

Prinzul a avut un desăvirșit succes. Gavril aduse, ținind-o la înălțimea frunții, o farfurie mare de puț cu smintină.—La urmă, puți fripți în țigle, rumeni ca aurul, stîrniră bătăi din palme. Și vinul rece din pivnița adincă de patruzeci de trepte slirșia și zvîrlea scînteii din păhare.

După masă inceptu o partidă lungă de *croquet*. Și'n amurg mă despărții de zgomot, împreună cu duduia Margareta și cu Crivăț,—și o luarăm incet pe potecă, spre iaz.

Domnul Crivăț părea gînditor, părea melancolic. Privea pe

sub poala livezii, prin praful de aur a luminișurilor. Il întreb c'un zimbet :

„Domnule Crivăț, de ce ești așa de gînditor?...”

El începe să ridă :

„Tare frumoase locuri, șoptește el. Le-am mai văzut eu odată... Pe urmă, drept să vă spun, imi era dor și de dumnea-voastră... Nu v'am văzut cam de mult...”

— Bine-ai făcut c'ai venit, zice duduia Margareta. Nici nu m'așteptam să te văd. Credeam că ne-ai uitat...

— Asta nu, asta nu se poate!...” zise repede Crivăț. Și cum mergeam cu pasuri line, mă privi cu un suris plin parcă de multe înțelesuri.

Cele ce-ți spun eu aici, prietino, poate nu vor mai ajunge până la tine. Lumina care mi se strecură deodată în suflet, căldura care-mi pătrunse în simțuri, — deschiseră în juru-mi o zare de fericiri. Niciodată n'am bănuit, în pribegia mea, că voiu mai avea parte de nădejdi, de visuri. Cu amintirea unor zile de altădată mă mai mîngaiam în ceasuri de singurătate; cu amintirea aceia înduram vorbe și priviri care mă răneau, căci ea imi aducea pacea, măcar cîteva clipe de pace! Și acuma iată, într'o privire, în lumina unei priviri, vedeam deslușit putința unei nouă primăveri. Cu sufletul mișcat păseam alătura de el. În sufletul meu deodată parcă se făcu tăcere. Sufletul meu aștepta.

„Ce frumos e lacul!” zise Artur Crivăț, și ne oprirăm lingă opust. În luminile și umbrele amurgului, iazul mi se părea și mie mai frumos. Avea ceva misterios, în lumina care plutea în aer deasupra lui, în umbra care curgea parcă pe deasupra luciului.

„Îți aduci aminte, duduie Margareta? întrebă tovarășul meu. Acu cinci ani am fost amîndoi până aici... Pe-atuncea îți era cam frică... Erai o copilă...”

— Dumneata erai un bărbat foarte sforos pe-atuncea!...” vorbi veselă fetița, și tustrei începurăm a ride.

Supt răsfirarea unei sălcii, stătea neclintită barca cea nouă de care ne vorbise cuconu' Tudorache. „Hai, să ne plimbăm cu barca, zisei eu deodată. Eu pot să minuiesc și lopețile dacă voiți... În copilăria mea am umblat pe lacurile noastre... Am umblat și mai tirziu...”

— Dumneata trebuie să ai frumoase amintiri de pe-acolo, domnișoară Amalie, zise Crivăț.

— Am și amintirea unor oarecare dureri,“ vorbi eu, parcă numai pentru dinsul, privind-l lung.

Dar fetiței îi era frică de apă. Ea nu voia să intre în barcă. „Eu nu merg, eu nu pot să sufăr apa... Nu înțeleg de ce, dar nu pot!”

— De ce, duduie? zise Crivăț. Doar ești cu mine, imi pare rău...

— Nu pot, nu pot...” vorbi ea repede, făcînd gesturi de respingere. Și i se aprinseră obrajii.

Dar în mine creștea dorinți, creștea doruri nedeslușite;

parcă-mi creștea puterea. Simțeam un fel de mândrie. Coborîi repede pajiștea și sării în luntre. Inima începu a mi se zbate în piept.

„Ce faci, Domnișoară Amalie? unde te duci?” zise Crivăț. Și mie îmi trecu ca o ceață pe dinnaintea privirilor. Trăsei lopețile spre mine, și, întoarsă cu fața spre tovarășii mei, pornii. Mă cumpăniți de două ori îndărăt. Undele se increțiră cu licăriri. Mă depărtăi de mal. Simțeam cum mi s'a urcat în obraji singeferbinte.

Apoi mi se limpeziră privirile. Pluteam încet. Adierii line mă răcoareău. Crivăț și duduia, rămași pe pajiștea verde, întunecoasă, se uitău după mine, mă urmăreău. Vorbeău. Glasurile lor n'ajungeău până la mine. Fetița privea drept înaintea. Crivăț sta întors puțin spre ea. Fetița îmi făcea semne cu mâna: îmi făcea semn să mă'ntorc. Mă salută și Crivăț de două ori, larg, cu pălăria. Intoarsei barca. Și cind sării pe mal, inviorată, îmi ieșiră înaintea, cu admirație.

„Asta n'ași fi crezut-o niciodată, domnișoară Amalie!, zise Crivăț. Mărturisesc că eram mândră. Iar duduia, bucuroasă, mă apucă de mijloc și-și plecă fruntea pe umărul meu:

„Niciodată, domnișoară Amalie, n'ași putea să am curajul tău...”

Merserăm o vreme pe pajiștea de deasupra lacului și asfințitul trimitea în ulmii răsfringerii singeroase. Tăceam. Din cind în cind priveam spre Crivăț. El zimbea; îmi zimbea. Iar duduia Margareta tăcea cu o privire ațintită în care nu era tristețe și care totuși părea înlăcrimată. Ce are? mă gindeam eu. Ea e o copilă. Poate să fi băgat de samă un schimb de priviri între mine și tovarășul nostru. Se poate. Și începuî să o cercetez cu luare-aminte. Se prefăcea că nu mă vede, ori chiar nu mă vedea și era în adevăr cufundată în cugetări.

„Ce ai, duduie Margaretă? de ce umbli așa tăcută?...”

La întrebarea mea tresări și întoarse capul cu un zimbet blajin.

„Mă doare capul, domnișoară Amalie, n'am nimic altceva...”

— Atuncea să mergem acasă. Incepe a se întuneca. Pe urmă-i și răcoare...”

Crivăț ne dădu cite un braț: duduia la stînga, eu la dreapta. Și pe alei de liliaci, prin livezi, pornirăm repede spre casă.

Nimenea nu rostea un cuvînt. Era între noi o taină. Era și'n mine o taină,—care-mi umplea de fericire ființa întreagă.

22 Iunie.

Ce s'a petrecut oare de-mi pare lumea mai bună? Ce s'a întimplat cu inima mea? De ce mi se umpleău ochii de lacrimi astă-noapte, cind mă gindeam clipă cu clipă la toate cite mi s'aū întimplat din amurgul acela cind, pe malul iazului, am înțeles din ochii lui fericirea mea? Aceasta este fericirea mea, s'a sfîrșit! Cu durere, cu jale, ca un avar, mă grămădesc asupra co-

morii mele. In lumea asta mare, m'aũ bătut vinturi, m'aũ înțepat spină; am ajuns și eu un ceas de pace pentru biata inimă!

Astă noapte am stat cu ochii deschiși mari în necunoscut, și toată viața mea din trecut mi s'a perindat pe dinnainte, pentruca să văd că zădarnic am trăit-o. Am revăzut căsuța săracă de departe, din munții noștri, am văzut iar zilele necăjite de odinioară, pe tata hursuz, pe mama chinuită de grija copiilor; am văzut școala dela care mi-a rămas amintirea răcelii zidurilor de piatră; și tirgul în care ne-am strămutat îl văd, și o prietinie trecătoare, o adiere de tinerețe prin suflet... Toate s'aũ dus, toate cad în mormintul lucrurilor ce nu mai sint. Lacrimile mele de odinioară nu mai sint; bucuriile de odinioară s'aũ irosit. Brațele mele ar stringe cu sete, ar incremeni locul pentru o veșnicie, numai ceia ce este. Pălăriile mele vechi, hainele roase, și bietul meu cufăr jupuit, rănit și trintit de atitea ori... Toate aũ avut un rost, toate aũ un loc în viața mea; mi-s dragi ele, mi-s dragi și năcazurile ce-aũ fost,—căci cu ele am trecut, cu ele am venit și am ajuns la ceasurile acestea fericite! Nu, acuma văd că n'am trăit zădarnic viața din trecut. Ea a fost un drum de negură,—și acuma am ajuns în grădini înflorite, în care sufletul meu aude și pricepe cîntările vieții.

„Il iubesc! il iubesc!“ șopteam eu prin întuneric, cu ochii mari deschiși.

Intr'o zi, alaltăeri, s'a apropiat de mine cu grabă mare. Eram cu Ietița.

Zice: „V'am căutat o mulțime... Unde-ați fost?...“

— Aici, aici am fost... răspunde rîzind ușor Margareta.

-- Și noi te-am căutat pe dumneata și nu te-am găsit“, zic eu. Și ochii mei desigur îi spunea o mulțime de lucruri. Și mergem tustrei domol prin colțul acela de livadă, și el tacea. Dar îl înțelegea sufletul meu.

Eri-seara ne-a găsit în colțul cel mai întunecos al cerdacului. Avea un zimbet de stinjenire:

„Mă primiți și pe mine?... Pontescu s'a pus să joace *pichet* cu cononu Tudorache, și eu m'am gîndit: Ce să fac? Unde să fie domnișoara Margareta?... Și domnișoara Amalia?...“

Mă gindeam: „E vorba numai despre mine...“ Dealtminteri Margareta e o copilă. Ea abia a deschis ochii asupra vieții.

Și s'așază pe un scaun în fața noastră. În capătul cellalt de cerdac e lumină puternică de luminări; s'aud glasuri. Incolo, întuneric adînc. Departe numai, pe un deal clipește un loc al muncitorilor. Și sus, pe cer, tresar stelele, ca niște luminiți purtate de vinturi.

Stăm așa, fără cuvinte. Vin zgomote domoale din sat, arare. O frîntură de cîntec a pornit undeva, departe, apoi a conținut. Trec aburiri de răcoare, ca mîngieri,—ș'aduc mirezme de flori sălbatice.

Tăceam așa—și eu simțeam că-l iubesc. Il priveam prin întuneric. De-ași fi fost singură cu dînsul, i-ași fi întins brațele

și el desigur că mi le-ar fi cuprins. De-ași fi singură cu dînsul, mă gîndeam,—poate mi-ar spune numai un singur cuvînt; dar poate nu mi-ar spune nimic; s'ar alătura numai de mine, mi-ar trece un braț prin jurul mijlocului, mi-ar apuca o mînă, și-ar alătura capul lui de al meu; i-ași simți cu inima mea tremurul inimii lui; ași simți în mine beția fără nume; mi-ar adia pe buze șoapte de dragoste, și încet-încet i le-ași strecura la ureche; nu i-ași cere sărutări, dar ași tresări pînă în cele din urmă sîmbînd cînd le-ași simți pecetea de foc...

Parcă nu mă mai înțeleg. Erî, am întîlnit pe cucoana Ecaterina Bălușescu și i-am suris,—desigur că aveam ceva mărêț și eû, ceva învingător în înfățișare și'n priviri, căci s'a uitat uimită la mine.

Ș'aseară, pe cînd eram în odaia fetiței, pe cînd ne făceam lecțiile noastre,—deodată am conținut amîndouă. Cel puțin eû nu-mi mai aduc aminte de nimic. Nu știu ce-î spuneam. Nu-i mai auzeam cuvintele. Tăceam amîndouă. M'am trezit în tăcerea aceea ș'am tresărit.

„Ce-î? am zis. Unde-am rămas? ce facem?...”

— Mă gîndeam!...” îmi răspunse fetița și-mi zimbea cu tristețe.

Și eû cugetam, privind-o: Ah! de-ai ști cit de fericită sînt! Dar nu i-am spus nici-un cuvînt. Nu pot să spun nimănuî nici-un cuvînt. Iubirea mea e singuratică, iubirea mea e tăcută,—și cu atît e mai arzătoare cu cit caut să mă stăpînesc față de toți. Numai lui îi voiû vorbi. Minî poate mă va căuta și mă va găsi singură. Va trebui să fug, să părăsesc și pe Margareta, să fiu undeva singură, să-l chem cu gîndul, cu sufletul, și el să vie, să se strecoare printre tufișuri cu sfilă, să dea două crengi la o parte, să-î văd ochii lucind, să se strecoare lîngă mine, să ingenuche lîngă mine. De mult, de mult mi se pare că aștept ceasul acesta cînd voiû fi a lui.

Și stam singură în odaia mea, noaptea, și mă gîndeam așa. Tot singură sînt ș'acuma. Și pentru mine singură scriu,—căci acuma sînt încredințată că mărturisirile acestea sînt cuprinse într'o scrisoare fără adresă...

VI.

...Cădeam de undeva, ca o pasere cu aripa frîntă, care vine învîrtindu-se spre pămînt. Cade și întinde gîtul spre văzduh și ochii triști spre soare. De bună samă că m'a cuprins un vîrtej de nebulie. Nici nu mai țin bine minte cum s'aû întîmplat lucrurile.

Am intrat în odaia Margaretei, seara. Am intrat ca de multe ori. Era un obicei. Schimbam cîteva vorbe, ne aminteam unele întîmplări ale zilei. Rare-ori stăteam mai mult.

La țară, zice că oamenii se culcă de vreme. Odată cu gâinile, cum spune cuconu' Tudorache.

Am intrat. Am găsit-o neliniștită. Era cu ochii înroșiți. Se plimba prin odaie. Cînd am intrat eă, nu s'a oprit. A părut deodată că nu mă vede. S'a întors deodată în loc și m'a țintit lung. Parcă voia să ia o hotărîre. Se așază pe marginea divanului. Imi zise cu un zîmbet silit:

„Domnișoară Amalie, vină colea... Șezi lingă mine...”

M'am așezat lingă ea. Privirea îi era neagră, apăsătoare.

„Domnișoară Amalie, zise încet Margareta, deodată. Și la sunetul vocii ei tresării. Voiam să-ți spun de mai multe zile ceva... Credeam că ai înțeles... Te vedeam așa, cu o privire ciudată, am crezut că înțelegi ceva în mine, în sufletul meu... Trebuie să fi înțeles, domnișoară Amalie, nu se poate să nu fi înțeles... Ții minte, în ziua aceea cînd ai sărit în luntre și te-ai dus pe iaz... Numai zece minute ai lipsit de lingă mine... Atuncea Artur... atuncea Crivăț s'a întors spre mine puțin... Mi-a spus că vrea să-mi mărturisească ceva,—și mi-a mărturisit că mă iubește... Nu mă așteptam la asta... Am tresărit, am amețit... Mi-a spus că mă iubește de mult, de astă iarnă... Ce puteam să zic eă? Ce puteam să fac, domnișoară Amalie?”

Mă privea țintă, cu ochii arzători.

Eă, în fundul sîinței mele am simțit o surprare. Ași fi voit să gem, cu groază. Inima dintr'odată începu să mă chinuiască. Inchisei ochii; ceafa prinse a mă durea, o durere surdă, ca după o lovitură de măciucă. Abia am bolborosit:

„Ce pot să spun eă, domnișoară Margareta? Ce pot să spun? Eă nu pot să-ți spun nimica... Eă în viața mea niciodată n'am iubit, eă am urit oamenii, Margareta, dar de iubit n'am iubit. Eă am fost o ființă nenorocită...”

Și fără să vreaă mă oprii. Lacrimile în curgeaă în lungul obrazilor.

Copila mă privea speriată. Imi apucă minile între degetele ei fierbinți:

„Domnișoară Amalie, de ce plîngi?...”

— Așa mi-a venit... (Mă hotăram să fiu tare; scrișneam din dinți). Dar nu, n'am nimica, nu te teme... Sînt mișcată... Imi vorbești despre dragostea ta... Spune, spune-mi cum a fost? Tu îl iubești? Spune; așa-i că-l iubești? Nu i-ai spus niciodată, dar așa-i că-l iubești?...

— Nu i-am spus, vorbi Margareta,—dar am să-i spun... Ș'am să-i mai spun... Ce pot eă să-i spun?... L-am aminat... Azi dimineață m'a oprit, și mă ruga cu ochii... Imi spunea... Duduie Margareta, spune o vorbă... Acu nu-i aici domnișoara Keminger, spune-mi o vorbă, liniștește-mă căci sînt chinuit în fiecare clipă; nu mai am liniște... Nu i-am spus că-l iubesc... dar de iubit îl iubesc. Asta-i cea dintăiu iubire a mea, domnișoară Amalie... Și într'o zi, am să-i spun: Tu ești cea dintăiu iubire a mea—am să-i spun—pe nimeni afară de tine n'am să iubesc... Tu ești idealul meu. De mult aștept o inimă care să mă nțeleagă... Acuma s'a sfîrșit!... Așa am să-i spun!

— Aşa ai să-î spui ? murmaraî eu cu uimire. Şi durerea grea de la ceafă îmi creştea. Nu ştiam ce să măi întreb.

— Da, aşa am să-î spun ! răspunse cu tărie Margareta. Eū iaū o hotărîre. Zic aşa : Pină la mormînt... In mine nimic nu se poate schimba.... Eū înţeleg veşnicia... Asta voiam să-î spun... Tu trebuie să mă înţelegi, domnişoară Amalie... Am fost aşa de veselă toată ziua. N'ai văzut cum rideam cu tata, pe urmă cum rideam de Petrişor ! Dar cu el n'am vorbit... El se uita din partea cealaltă de masă la mine... şi avea în ochi întrebarea lui... Şi eū îmi şopteam în mine dar tăceam şi-l priveam neclintită. Îmi şopteam : Il iubesc...“

Am avut un gemăt. M'am aplecat spre dinsa, am apucat-o de braţe şi mi-am plecat fruntea pe umărul eî sting. Plingeam. Puteam însfirşit plînge, fără să ştie ea de ce. Puteam să plîng cu durere şi cu minie.

„Tu eşti fericită, îi spuneam ; te-am înţeles... Am văzut că-î strălucesc ochii... Ş'acuma parcă eşti bolnavă... De ce plîngi?...“

Plîngea şi ea. Vorbea repede, aţîţată :

„N'am nimic, dar îmi vine aşa... Poate de bucurie. In fiecare clipă mă gîndesc la vorbele lui, la privirile lui,—şi-l visez noaptea... Parcă suspină şi mă'ntreabă... Astă noapte parcă-mî zicea aşa : Eu am să mor, Margareta...“

Fetiţa tăcu. Mă privea zîmbînd. Avea ochii în lacrimi şi era fericită.

Dar eū nebuneam. Mă simţeam prinsă ca'ntr'un virtej. Şi mi se umplu privirea de ură. Deodată uram pe fiinţa nevinovată care stătea lingă mine. In să, îmi trăseî minile, mă ridicai în picioare. O uram. N'o măi puteam atinge. Ea mi-a luat toată bucuria, ea mi-a luat toată puţinţa singurii mele bucurii. Am rămas iarăşi fiinţa fără noroc, pribeagă în lume, sfişiată, batjocorită, luată în ris de toţi, fără prietîni, fără cămin ! Şi uram şi pe omul acela —pe care ea îl iubea. Şi el mă înşelase. Măi ales el mă înşelase. Eū citisem atîtea în privirea lui ; citisem ce era în sufletul meū. Dar în privirea lui nu era o lucire pentru mine, privirea lui se îndrepta spre mine ca'n spre un lucru mort. Simţeam cum mi se răzvrăteşte sufletul. Nu voiū putea să măi staū lingă dînşii, căci nu voi putea să le fac rău. Va trebui să-mî rod inima zi cu zi stînd lingă dînşii. Şi nu voi putea să staū mult lingă dînşii, căci îi urăsc de moarte, căci eî mi-au adus cea din urmă şi măi cumplită nenorocire.

Se tălăzuiau simţirile acestea în mine,—şi inima îmi era răcită, ca de ghiaţă.

„Cum te uiţi tu la mine, domnişoară Amalie... vorbi încet Margareta.

— Cum mă uit ? Mă gîndesc, răspunseiū eu repede, fugînd în lături cu privirile ; mă gîndesc cum s'au făcut lucrurile acestea... Noi totdeauna am fost împreună. Şi domnul Crivăţ vorbea măi mult cu mine.... N'aşi fi crezut nici odată că te iubeşte...“

Vorbeam încet, rece; glasul meu parcă avea înmădierea unui șuier.

„Tu n'ai fost cu noi de două trei ori, domnișoară Amalie... Atuncea, seara, cind te-ai dus pe iaz, Artur a îndrăznit, și vorbea așa de încet...”

— Bine, atuncea mi-ai spus cum a fost. Dar a doua oară?...
Margareta mă privea mirată.

„A doua oară, te-am dus pînă la ușa odăii tale... Tu nu înțelegeai... Și te-am lăsat,—iar eu am ieșit în cerdac... Eram singură, și răsărea luna... ieșea deasupra pădurilor... Eu mă gindeam: Dacă ar veni acum Artur?... Sînt singură... Și luna avea o lucire misterioasă... Numai privighitorile nu cîntău, și așteptam să cînte... Stam răzimată de un stîlp, și o lumină de aur creștea în jurul meu... Ș'atuncea deodată l-am simțit lîngă mine... Îi luceau ochii... Și'a aplecat fruntea, ș'a zis: Singurică ești?—Și parcă-mi era frică de glasul acela șoptit...”

Se opri. Cu inima înghețată o întrebai. Parcă mă bucuram de durerea-mi cumplită:

„Și ce ți-a spus?”

— Nu, mi-a spus nimica... Mi-a luat mina într'a lui... Și eu mi-am lăsat-o... Mi-o mîngîia... Și-i simțeam cum îi tremură degetele... Pe urmă abia l-am auzit cind mi-a zis: Tare-mi ești dragă!...”

Întrebai scurt: își făcea loc, prin glas, ura:

„Și nu te-a sărutat? Nu ți-a cuprins tîmplele nu s'a plecat spre tine?... Așa se face în asemenea împrejurări...”

— Cît ești de ciudată, zise Margareta, și se ridică în picioare. Cît de repede vorbești, și aspru... Să nu mă spuî mamei, nici tatei... Eu ți-am mărturisit numai ție ce am pe suflet... Tu-mi ești singura prietină bună... Altcuiva n'am cui spune, și simțeam nevoia să împărtășesc cui-va dragostea mea... Tu ești bună, tu mă înțelegi...

Nu, nu m'a sărutat, n'a îndrăznit... Dar putea să îndrăznească, urmă ea cu liniște și privirile grele, se aprinseră iar; de ce să mă sărute?... Nu i-am spus că-l iubesc, dar atunci trebuia să înțeleagă... Noaptea era foarte liniștită și luminoasă și putea să vadă în ochii mei... Dar putea să înțeleagă și din tremurul care deodată mă cuprinsese... A înțeles; de aceia n'a mai spus nimica... Ș'am stat amîndoi, în picioare, alături, în lumina lunei...”

Margareta tăcu. Se gindea. Întrebai cu greutate:

„Dar a treia oară?... ”

— Ce a treia oară?

— A treia oară cind ați fost singuri...

— A treia oară a fost azi dimineață... Tu încă nu te sculaseși... Tu dormi totdeauna mai tîrziu decît mine... M'am dus eu spre dinsul. Venea în grădină... Și i-am spus: Te rog să

te gîndești mult la ce spui... Eū mă gîndesc... Vorba mea e ca plumbul, se duce la fund... nu se mai întoarce...

— De ce i-ai spus vorba asta ?

— I-am spus-o, să știe... Eū iubesc... cum să-ți spun eū, domnișoară. Amalie ?... Eū...cînd m'am simțit fericită, cînd am simțit înfiorîndu-mi-se de dragoste sufletul, am început să plîng... Eū așa iubesc... Nu pot să-ți spun lămurit..."

Eū zîmbeam. Imi venea să rid cu răutate. Dar trebuia să zîmbesc cu prietenie, să înțeleg.

Copila iar rămase privind înaintea, în necunoscut. Acuma parcă nu mă mai vedea. Zimbea cătră grozava ei fericire.

Nu știu cum am ajuns în odaia mea. Am întors cheia în broască. Voiam să fiu singură ca într'un mormint. Am lăsat stururile și s'a făcut intuneric. M-am îngropat cu obrazul în perini și am început a plînge. Nu mă mai puteam opri. Plîngeam cu sughițuri ; parcă trebuia să plîng pînă la cea din urmă suflare. — Toate, toate s'au dărimat într'o clipă, toate visurile. În neștiința mea eram fericită. Mai bine muream fericită, mai bine nu mă ajungeam clipa asta de amar.

Și tirziū, obosită, m'am întors cu fața în sus. Ochiū seceră. Isprăvisem lacrimile, dar eram zdrobită. Parcă fusesem la o înmormintare. În adevăr la o înmormintare fusesem. Și ura, ura tremura în mine. Ea mă lega de viață. Nu înțelegeam de ce trebuie să urăsc ; nu înțeleg ce vină pot găsi unor ființe care nu mi-au făcut nimic ; dar dacă nu erau, n'ași fi fost așa de nefericită. Acuma chinul meu e pricinuit de ei, de fericirea lor, de dragostea lor. Și-i urăsc.

M'am sculat cu greu, ca după o boală. Mă dureau toate incheieturile. Am luminat geamurile ; apoi mi-am răzimat fruntea înfierbîntată de-un ochiū de fereastră. Și stăteam așa privind înaintea. Prin cerdac trecură deodată ei. Trecură alături pe dinaintea geamului, aproape de mine. Într'o clipă le-am văzut ochiū. Le-am văzuț și mișcarea buzelor. Și m'a cuprins un tremur.

Nu măi puteam răbda. Mi-am stropit repede obrajiū și ochiū cu apă rece. M'am așezat în fața oglinzii apoi. Eram palidă, parcă eram bolnavă. Mă priviū mult. Parcă aveam fire albe în păr. Eū știam că n'am.—Parcă am zbîrcituri lingă ochiū. Am plîns prea mult. Dar acuma m'am răcorit ; și trebuie să fiū stăpînă pe mine.

Mi-am dat buzele și umeriū obrajilor cu puțin roș—găsit în cufărul meu cel trist și vechiū care, desigur, iar își va începe călătoriile spre țărniuri necunoscute. Tristă soartă are cufărul meu !

M'am pudrat cu îngrijire ; mi-am așezat mai bine decit totdeauna părul ; și-am eșit afară. Crivăț și Margareta nu erau în cerdac. Începuī să-i caut. Petrișor mă striga din grădiniță :

„Domnișoară Amalie.... vină să-ți arăt un boboc frumos de trandafir....“

Strigai veselă :

„Vin îndată, într'o clipă.... Unde-îi Margareta ?....“

— Margareta s'a dus în livadă.... Acù a trecut....“

Pornii domol spre livadă. Într'un colț al cerdacului sta Ecaterina Bălușescu. În grădiniță mai erau ciți-va oaspeți. — Cînd nu mă mai puteau vedea, iuții pașii. Mă furișam repede printre tufe de zmeură și de mure, printre desigurile de liliaci. — Deodată mă oprii. Îi zării printre trunchiurile cafenii ale copacilor în bătaia piezișă a asfințitului. Mergeau încet. Poate vorbeau. — Ieșii din tufisuri și pornii repede spre ei. Se întoarseră, cu obrazurile luminate. Cînd mă văzură, se reculeseră, lumina de pe fețe li se trase parcă în suflete. Grăbiră pașii.

„Unde ai fost ? zisei eu cu un zimbet. V'ai plimbat ?“

— Da, domnișoară Amalie, zise Crivăț și începu a rîde.... În rîsul acela mi se înfiora inima de amărăciune. Găseam crud rîsul acela, îl găseam fără milă și fără rușine.

— Dудuie Margareta, zizei eu cu liniște, e vremea să ne începem și micul nostru sfat de după amiază.... Să mă iertați că vă turbur, dar altfel s'ar supăra cucoana Irena...

— Mama ? de ce să se supere ?.... Mama nu se supără.... răspunse Margareta.

— Ba da, draguță. Ș'acuma m'a întrebat de tine.... Și Petrișor mi-a spus că ai intrat în livadă cu domnul Crivăț....

Spuneam o minciună. Mi se urca în obraji singele, dar știam că nu se va cunoaște sub roșul pe care-l scosesem din cufăr și mi-l întinsesem pe față, ca să-mi ascund mișcările prea aprige ale sufletului. În mine vorbele aveau răutate, dar glasul imi era plin de dulceață.

„Să mergem, duduie Margareta, pe urmă nu mai avem vreme....“

Crivăț avea o mare părere de rău în ochi, iar eu aveam cea dintăi bucurie a urii.

În odaie, destul de veselă și de prietinoasă, luaî între degetele mele mîna copilei și întrebai :

„Ei, fetițo ? i-ai spus ?....“

— I-am spus, șopti ea. De-acù s'a sfîrșit. I-am spus hotărît.... Eu spun hotărît și limpede....

— I-ai spus ? cum se poate ?....“

Rideam. Margareta se uita la mine mirată.

De ce rizi tu, domnișoară Amalie ?.... Astăzi ai avut un ris ciudat pe care nu ți l-am auzit niciodată.... Și de ce mă privești așa ?....

— Ți se pare, fetițo, zisei eu încet, cu liniște. Imi bătea inima. „Ți se pare....“ Și o trasei spre mine, imi apropiai buzele de fruntea ei lucie și o sărutaî.

„Poate ești bolnavă, domnișoară Amalie.... Ți-s buzele reci...”
Atunci nu mai putui să mă țin. Incepuî să rid cu hohot.

„Se poate... da... Poate-s bolnavă.... Buzele mele-s reci...”
Dar nu mi-ai spus ce s'a mai întimplat.... Nu mi-ai spus dac' a îndrăznit..

— Ba a îndrăznit, zise gravă Margareta. De ce să nu îndrăznească? I-am spus că-l iubesc și eu..... și m'a sărutat...

— Bine, bine, zic eu veselă. Acuma să ne ocupăm de ale noastre.... Avem o lecție de istorie și una de geografie.... Acestea, nu-î așa? aū mai puțină importanță.... Asta nici nu se discută. Ce importanță pot să aibă studiile? Tinereța noastră are alte dorinți, tinereța noastră cere iubire grozavă.... Dar să ne facem lecțiile... Nu vreaū să se spuie că fur banii *stăpînilor* mei....

Ochii copilei se întunecară și se umeziră de lacrimi, dintr'odată. Eū nu vedeam. Eū răsfoiam foile unei istorii.

Margareta dădu cartea la o parte, mă apucă de mină. Șoptea repede și mă privea țintă :

„Domnișoară Amalie! pe cine urăști tu? poate mă urăști pe mine? Il urăști pe Crivăț?... Am înțeles, am înțeles... Trebuie să ți se fi'ntimplat o nenorocire....

— Nu, nu, nu.... strigam eū innăbușit. Sint bolnavă... Altcceva n'am nimic...” Imi ardeau ochii în cap. Parcă aveam în orbite scinteii. Și minia neputincioasă mă înfiora.

Căci nu puteam nici să mă prefac, nici să mă răzvrătesc și să lovesc....

VII.

Oaspeții trebuiau se plece, după o destul de îndelungată ședere. Și înainte de a pleca ei, cuconu' Tudorache a avut gust să facă o petrecere. În cerdac, într'o seară, deodată se strecurară umbre și viorile începură să adie. Eram cu toții la masă, sub bolta de viță; Gavril aducea niște fripturi ca acelea. Toți își lăsară furculițele și cuțitele și începură să bată din palme :

„Bravo, cucoane Tudorache! bravo! Ai avut o idee genială...”

Iar Petrișor, uitindu-și ochelarii lui și gravitatea, își zbirli părul cu amindouă minile și începu să răcnească: „Uraaa!... să trăiască cuconu' Tudorache!...”

Lăutarii cîntău cu foc... Masa se isprăvi mai repede decît de obicei, — în salonul cel mare se făcuse din vreme loc; cu toți se grăbiră într'acolo, și intrară cu ochii veseli în lucirea tremurată a luminărilor.

Mai ales domnul Artur Crivăț era vesel. Se grăbi, cu brațele întinse, spre duduia Margareta. Și ea, albă în mătăsurile ei filiftoare, părea ușoară ca un fulg și plutea ca într'un vis. Cînd începură să joace, am avut stringerea mea de inimă și fiorul de venin care mi se ridica în piept. De zile întregi îi urmăream, de

zile întregi mă chinuiam, ș'acuma nu-mi puteam deslipi ochii dela ei. Stăteam într'un colț. Știam că sint palidă ca o moartă, dar, ca întotdeauna, avusesem grijă să-mi dau cu roșu obrajii. Și pe lângă mine trecu, murmurind melodia pe care o trăgeau pe viori lăutarii, cuconu' Tudorache. Ridică în sus brațele, frământându-le, se lăsă spre cucoana Irena, și, ajuns în fața scaunului ei, făcu un compliment adinc.

„Noi ne ploconim adinc! zise el vesel. Ca în vremurile vechi...”

Cucoana Irena încercă să se apere rîzînd,—apoi, cași cum ar fi fost luată pe sus de-o furtună, porni în brațele boierului. Trecu și cucoana Ecaterina Bălușescu, cu ochii ațintiți înainte, dusă de domnul Pontescu. Ochii ei priveau în toate părțile numai asupra mea nu se opreau.—Și deodată sosi și înaintea mea repede, lunecînd ca pe patine, domnu Costică. Îmi făcu un compliment, apoi își întinse palmele ca și cum mi-ar fi pus înainte o tablă.

„Domnișoară Amalie, te rog să mă faci un moment fericit...”

Nu puteam să sta în locului, nu puteam să nu-i dau mina,—și pluteam și eu acum în legăturile valsului, dar nu pierdeam din ochi pe dușmanii mei. Crivăț își inclinase ușor capul, și șoptea. Parcă auzeam și eu cuvintele lui de dragoste și aveam înfiorări. Iar Margareta închidea din cînd în cînd ochii,—și cînd îi deschidea păreau mari și ardeau ca două văpăi.

Simțeam că mă innăbuș. Nu mai vedeam pe cavalerul meu. Nici nu știu cînd am căzut pe un scaun. N'am auzit vorbele rezezi pe care mi le spunea Costică, nici visul lui. Stăteam ca amețită, melodia viorilor îmi vijia adinc în urechi. Dar de văzut vedeam,—și înțelegeam că fetița trebuia să se bucure sălbatic de viață. Mă durea inima, dar înțelegeam: Fra frumoasă și ușoară ca un inger. Abia atingea dușamelele, și părea că nu mai oboșește. Acuma toți conteniseră; dar ea striga subțirel: Înainte!—și toți o priveau uimiți. Incremenise lângă mine și Ecaterina Bălușescu,—și privea neclintită, țintă, spre fericirea aceia plutoare care mie îmi zdrobea inima.

Nu știu cînd s'a sfîrșit petrecerea. M'am strecurat în odăița mea și am plins multă vreme, ghemuită pe divan. Iar a-doua-zile m'am sculat tirziu, trudită. În curtea boierească era tăcere. Nu vedeam capete la geamurile odăilor, nu zăream pe nimeni în grădiniță. Plecaseră oaspeții. Dar prin lumina soarelui de dimineață, pe năsipul unei cărări, veneau spre mine Ecaterina Bălușescu și Margareta.

„Te-ai sculat cam tirziu, domnișoară Amalie...” îmi zise zîmbind fetița.

Eu n'am răspuns. Ecaterina Bălușescu trecu înainte liniștită. Margareta se opri și mă apucă de braț. Mă întoarse incetinel în loc:

„Domnișoară Amalie, zise ea privindu-mă cu luare-aminte, că sint fericită... Aseară, mai ales, simțeam în adevăr cum mă

pătrunde ceva din necunoscut, o înfiorare... Asta trebuie să fie simțirea fericirii... De ce ești tu tristă?... Eu nimănui n'am spus; numai ție m'am destăinuit... Și de multe ori ai niște priviri care mă sperie... Tu mie îmi ești dragă; eu nimănui în viața mea n'am făcut nici-un rău... Nu se poate să mă urăști...

— Nu, nu te urăsc... strigai eu deodată cu durere, cuprinzindu-î mijlocul... Cum ar putea să te urască pe tine cineva?... Nu te urăsc... dar sînt mîhnită... Eū ca mină iar am să plec, și aceea am avut și eu cîteva zile de liniște...

— De ce să plecî?

— Se înțelege că am să plec... Și tu, duduie Margareta, ai să plecî... Eū n'am să mai am nici-un rost..."

Tremuram spunînd minciuna asta, și închideam ochii.

„Nu, nu te mîhni, zise fetița cu ochii umezi. Te iaū cu mine... Numai dacă vrei să vii..."

Eū o priveam neclintită, înghețată.

„Nu, nu se poate, vorbi repede Margareta, ai o privire care mă înfioară... Ai o altă suferință... Eū am înțeles dela început... Mie mi-î milă de tine domnișoară Amalie, nu te uita așa la mine... Știi că-mi ești dragă..."

Nu puteam să rostesc un cuvînt. Ublam așa alături, privind în pămînt. Abia tirziū putui să rostesc:

„N'am nimica, Margareta... Sînt cam bolnavă, dar are să-mi treacă..."

Duduia Margareta nu-mi mai zise nimic; umblam acuma liniștite și vorbeam despre altele. Așa ne întoarserăm acasă. Așa a fost în ziua aceea și'n multe alte zile de lacrimi...

La două trei zile, venea Crivăț. Sunău clopotele cailor, harapnicul vizitiului pocnea de două ori, fugarii intraū repede pe prundul aleilor, trăsura se oprea scurt, și Crivăț sărea sprinten, cu privirile vesele. Îndată fugeam undeva, la întuneric, la liniște, — undeva unde cel puțin o vreme nu mai vedeam, nu mai auzeam pe nimeni.

Dar întîmplările necunoscutului pîndesc în umbră. Nenorocirile sînt repezi ca furtunile primăverii. Abia am putut să mă reculeg ca să scriu cu greū, cu amar aceste cîteva pagini chinuite.

Sedeam singură în după amiaza caldă în luntre, între sălcii, și citeam. Cercam să citesc, dar gîndurile mele năcăjite băteau cărări cunoscute. Numai zboruri de musculițe înfioară oglinda încremenită. Și șoapta frunzișilor tremura ușor, și mi se strecura în suflet, îmi mai ogoia durerea care mă rodea.

Deodată aud foșnete. Aud glasuri. Nu m'am întors dela locul meu, am încremenit acolo. Cunoșteam glasul lui Artur Crivăț, limpede, ușor, parcă se strecura printre frunzișuri și-și făcea loc pînă la mine. Pe cellalt glas îl cunoscuî curînd : curat, scurt și tăios... Era glasul Ecaterinei Bălușescu.

Treceaū amîndoi pela spatele meu, prin desîșul unei alei.

Îmi bătea greu inima. Mă temeam să nu mă vadă. Stăteam ghemuită și neclintită, ascultînd.

Glasul lui melodios: „Te rog să mă ierți, Cati, că n'am putut să vin ieri.. De aceea ești supărată?... Mergem de o jumătate de ceas și nu voiești să-mi spui... Ce ai? De ce ești mîhnită?...”

— Am început a înțelege ceva, răspunse ea cu glasul tăios și parcă-i vedeam privirea liniștită și tare. Eă tac, dar privirile mele cercetează... De citeva zile cercetez pe fetița lui Tudorache... O descos în toate felurile... și înțeleg că trebuie să fie ceva... Să nu te aperi, să nu te aperi, mie să-mi spui limpede... Eă știu cu cită patimă te iubesc, știu cit m'am chinuit ca să ne putem întilni, ca să îndepărtez totdeauna, regulat, pe bărbatu-meu... Știi că toată averea mea se duce... Nicî nu-mî pasă de avere, nicî de nimic... Eă pe tine te iubesc, și știu cum... Nimenî nu înțelege, nicî poate n'are să înțeleagă; eă sînt o ființă tare... Trebuie să-mî spui adevărul. Am înțeles. Pe mine nu mă interesează decît un lucru, dacă ești al meu, dacă veî fi al meu...

— Dragă Cati, dragă Cati, șoptea sfios Artur. Știi că te iubesc... Ce dovadă vrei să-ți mai dau?... Ceia ce spui tu e o copilărie... Să zicem că vreau să mă însor... Despre asta am mai vorbit și am rămas înțeleși... Noî rămînem ceia ce sîntem... O fericire ca a noastră nu se sfarmă nicî atunci...”

Am mai auzit cuvinte. Am auzit făgăduinți. Am auzit amintiri despre iubirile lor, despre nopțile lor de iubire; pe urmă am rămas neclintită, zdrobită în barca mea, și luminî fosforice parcă-mî fugeau clipind pe dinaintea ochilor.

Vra să zică asta-i fericirea copilei! Asta-i fericirea ei cea mare?—Ce simțeam în mine? Parcă o bucurie sălbatică îmi fierbea în piept,—pe urmă m'am înspăimîntat de bucuria mea. Și m'am trezit gîndindu-mă tot tristă, tot chinuită, tot ființa pribeagă și fără noroc.

Căutam să mă reculeg. Ce să fac? ce pot face? N'am să spun Margaretei, am s'o las să se bucure de iubirea ei. Ah! să se bucure cum m'am bucurat eă. Să se zvîrcolească, să-și ude perina de lacrimi, să-și simtă inima de ghiață și de foc. Căci va trebui să afle într'o zi. Nu va afla azi, dar va afla minî. Va trebui să afle. Și se va deștepta din visul ei!

Dar de ce mă bucur? Simt o plăcere bolnavă să mă bucur. Înțeleg că totul s'a sfîrșit, că și bucuria tinereții ei s'a zdrobit,—și mila încă nu și-a făcut loc prin suferința mea cumplită.

Stăteam așa cugetînd. Și murmuram: Ce să fac?—Și nu puteam să iaă hotărîrea.

Incet, ca purtată de o putere, am venit spre casă. Ceva mă mină spre copila lui cuconu' Tudorache. Am intrat în odaia ei. Umbla neliniștită de la ușă pînă la măsufa din fața ferestrei

„Ești încă în casă? i-am zis eă. De ce n'ai ieșit încă? Nu știu că a venit Crivăț? Dezdedimineață a venit. S'a sculat cu noaptea în cap... L-am văzut...”

— Știu că a venit, îmi răspunse copila, și așteptam să-l văd... De obicei vine să-mi deie bună dimineața... Acuma n'a venit...“

Eu zîmbeam. Îmi venea să-î strig: „Eü știu, drăguță, de ce n'a venit să-ți deie buna dimineață!“ Dar mă stăpîneam,—și o întrebaî cu liniște :

„Și de ce să-îi neliniștită?... Omul poate-î obosit puțin... De-abia a sosit... Lasă-l să răsufle oleacă...“

— Adevărat... murmură duduia Margareta, și se plecă peste masă, ca să privească afară pe fereastra deschisă. Neliniștea mea n'are nici-un rost...“

Eü mă gîndeam : Acuma pot să-î spun... Iată, pot să-î spun încetul care-î fericirea ei, pentru ce bucurii a ajuns pînă în ziua aceea, pentru ce a trăit și pentru ce va trăi de-acum înainte. Va înțelege și ea ce-î suferința !

Dar nu puteam. Aveam pornirea ; dar o încleștare a sufletului mă mai oprea.

Ziseî cu voce obosită :

„Haide să ne plimbăm... Se ridică soarele...“

Aveam o nădejde ascunsă,—că vom întîlni pe Crivăț și pe Ecaterina Bălușescu. Îi vom zări deodată la o cotitură. Atuncea mă voiî opri și voiî strînge de braț pe copilă. Eram sigură că va da un țipăt și se va îngălbeni ca o moartă. Așa am suferit și m'am zbatut și eü cînd m'am prăbușit de sus, ca o biată pasere rănită.

„Să mergem, să mergem“, șopti fetița. Și orice miînire îi pieri ca prin farmec.

Nu știu ce i-am spus în tot timpul plimbării noastre prin livadă. Trebuie să fi vorbit despre foarte multe lucruri. Nu-mi mai aduc aminte. Știu numai că cercetam cu ochii toate ungherele, toate tufișurile. Nădărduiam să văd pe cei doi,—dar nu-î vedeam, nu erau nicăieri.

Și deodată tresării ca săgetată. Crivăț ne ajunsese pe la spate, și acuma, trecut înaintea noastră, ne saluta larg cu pâlăria de paie și cu glasul melodios.

Voiam și eü să zîmbesc... Încercaî să zîmbesc... Apoi îi lăsaî singurî ; mă bucuram în mine pentru ce va fi, și, cu sufletul sfîșiat totuși, pornii singură spre casă, făcută și gînditoare.

Toată ziua am stat la pîndă. Aveam o ciudată pătrundere acuma. Și vedeam deslușit ca niciodată privirile Ecaterinei Bălușescu îndreptate spre Crivăț. Le înțelegeam bine, știam ce spune fiecare privire, cașicum ar fi fost întovărășită de cuvinte limpezi. Urmăream cu ochii și pe fetița. Ea era pierdută în bucuria ei : asta i-o vedeam în ochii mari. Dar nimeni nu i-o bănuia.. Nici cuconu' Tudorache, nici cucoana Irena. Fetița știa să-și închidă, și să-și ascundă bine comoara.

Dar eü vedeam și privirile lui Crivăț. Privirile lui se ținteaî în răstimpuri asupra doamnei Bălușescu. Aveaî o rugă, plină de dorinți.—Și foarte limpede înțelegeam totul : înțelegeam

că aŭ avut puțină furtună în legăturile lor, că nu s'aŭ împăcat cu desăvârșire, că el cerea ceva de la dinsa... Știam ce cere, știam foarte deslușit. Și eram sigură că ea îi va răspunde ușor: da... Și știam că diseară Margareta va putea să vadă unde se duce prin întuneric Crivăț.

Eram foarte veselă după masă; mă despărțeam destul de des de fetiță, intram des în livadă, și cercetam cu ochii. Și am știut când s'a dus spre lac Ecaterina Bălușescu, am știut când s'a dus Crivăț... Pe urmă l-am văzut venind, foarte vesel.—Și mă cutremuram: Știu. Deseară ea îi va deschide ușa... femeia pe care am urit-o de la început... Acuma uram mai multă lume. Acuma uram pe toată lumea. Dar mai mult uram pe cei mai de-aproape.

Acesta a fost tot planul meu. Imi aduc aminte foarte bine, că nimica altceva nu mai cugetam. Am lăsat să treacă încet-încet ceasurile; când pleca Crivăț de lângă fetiță, mă așezam eu lângă dinsa. Și pe urmă a venit amurgul, a venit seara, ne-am așezat la masă. Nu știu ce mi-aŭ spus unii și alții, nu știu ce am spus eu. După masă, Crivăț s'a plimbat puțin cu noi, apoi ne-a lăsat:

„Mă iertați, nu-i așa? Vă rog să mă iertați, zise zîbind. Trebuie să scriu cîteva scrisori... Am de studiat și cîteva procese...”

Fetița-i zîmbi: „Bine...”

Și el se duse. Dar eu știam tot ce va face. Știam că peste o jumătate de ceas, când toată lumea se culcă, el va stinge lampa în odaia lui și va ieși în coridor. Acuma imi aduceam aminte de unele zgomote ușoare ale nopții, în vremea când aveam oaspeți... Pricepeam; multe lucruri pricepeam.

Parcă eram bucuroasă. Zisei cătră duduia Margareta:

„Noi mergem să ne plimbăm...”

Am pornit amîndouă. Ne-am plimbat, am ajuns și pe malul iazului,—nu vorbeam nici-un cuvînt despre dragostea ei. Apoi ne întoarserăm, și într'un tirziu ne oprirăm. Mă oprii eu, mai bine zis, pe o bancă, supt un uriaș ulm bătrîn. De pe banca aceea vedeam o singură lumină la ferestre,—și știam că aceia-i lumina din odaia Ecaterinei Bălușescu.

Fetița mă'ntrebă două, trei lucruri fără însemnătate. Apoi tăcu. Știam că are o părere de bine,—văzîndu-mă schimbată, mai bucuroasă, după atîtea zile întunecate.

Fereastra aceea unde era lumină se deschise. Ecaterina Bălușescu era în capotu-i ușor, alb;—se plecă spre grădină, parcă asculta gînditoare înfiorările nopții. Rămase apoi acolo, cu fața în umbra care năvălea din grădină, cu odaia plină de lumina nemișcată a lămpii.

Eu tremuram. Fetița voia să se miște, să întrebe ceva. O apucaî repede de mîna. O strînsei de degete. Ș'atît a fost. Într'o clipă acolo, în fund, ușa odăii s'a deschis,—și'n lumină s'a arătat Crivăț. Ecaterina Bălușescu s'a întors repede, s'a sculat în picioare, a întins mînile spre el. Și lumina s'a stîns deodată.

Priveam cu ochii mari, cu inima strînsă.—Lîngă mine, pe

bancă, duduia Margareta n'a țipat. Prin întuneric, n'am văzut dacă s'a îngălbenit ca o moartă. Dar m'am îngrozit, mi s'a răcit moalele capului. O simții căzută deodată peste brațele mele. Îi pipăii fruntea rece, — și deodată înfeleseî ce lovitură cumplită dădusem. Eram plină de întuneric și de groază, tremuram și plingeam. Voiam să alerg spre casă, să țip.

Deodată aud glas lângă mine :

„Domnișoară Amalie...”

Era un glas așa de stîns, o adiere de durere numai. Toate pornirile mele de răutate și de ură se topiră, eram numai o biată ființă nenorocită, care tremura prin întuneric.

„Ah ! domnișoară Amalie, domnișoară Amalie... zicea încet copila prin întuneric. Ce-ai făcut ? Acum înțeleg de ce m'ai ținut aici, pe bancă...”

Sta rezimată de mine și gîlția. Apoi se îndreptă ; se îndrji să se ție dreaptă în picioare. Și ochii, prin noapte, îi luceau straniu. Parcă erau ochii sticloși ai unei moarte.

„Ah ! domnișoară Amalie... S'a isprăvit... Toate s'au sfîrșit... Pe cine am iubit eu ?... spune, ce-am iubit ?... Grozav mă doaré... Acù văd că am iubit numai ceva ce era în mine, o inchipuire... Dar lumea-î altfel...”

Nu mai putea. Dar sta neclintită.

„Nu face nimic... suspină ea încet, așa de încet, cu atîta disperare, încit mă dădui îndărăt îngrozită. Nu face nimic !...”

O simțeam prin noapte că privește spre odaia unde se stînsese lumina. Apoi porni.

„Unde te duci, duduie Margareta ?...”

— Mă duc să mă răcoresc... vorbi ea trudită. Pe urmă mă duc să mă odihnesc... Nu mai pot... Nicî nu pot plinge... nicî nimic... S'au sfîrșit toate...”

Mergeam după dînsa. Plingeam și tremuram : Ce-am făcut ! ce-am făcut !...

„Nu-î nimic...” zise iar, repede, copila.

Mergea cu pași siguri prin umbra aleelor. Răsărea luna, — și strecura lișii palide de lumină în poieniță. Lacul, argintat, se gîcea prin țesătura de ramuri. Mergeam în urma fetei, și eram rece, sloi. Nu puteam să iașu nicî o hotărîre. Aveam în mine un simțimint de mare primejdie, dar nu puteam să iașu nicî o hotărîre.

„Să mergem acasă, să mergem în odaia ta să te culc, duduie Margareta...” izbutii eu să strig. Dar fetița ajunsese pe opust și sta dreaptă în lumină. Privi o clipă neclintită spre malul negru al lacului, în partea cealaltă, apoi dintr'odată căzu în apă, cu brațele întinse înnainte, prin lucirea palidă de lună ; ș'o clipă undele se zvircoliră, ca'ntr'o fierbere.

Am început să răcnesc. Ca o nebună urlam și alergam printre copaci, deadreptul, spre casă. Nu-mî mai aduc aminte ce strigam. Nu știu cum am avut putere s'ajung undeva, unde mă impresurară capete cu ochii speriați. Nu știu ce-am strigat ge-

mind ca de moarte. S'au aprins facile in grabă, care începură să tremure spre lac prin livezi. Eū imi zmulgeam părul și plingeam. Dar zadarnic plingeam.

Și n'am văzut-o decit încă odată, atuncea cind au izbutit s'o scoată oamenii curții din apă, tîrziū, in zori de ziuă. Plingeaū cu amar cuconu Tudorache și cucoana Irena căzuți la pămînt; și fetița sta intinsă, senină la față, dreaptă, albă, cu sprincenele ei încruntate, hotărîte.

.....

1 August.

Ș'acuma ce-am să fac?... Nu știu ce-am să fac. Plînsul și durerea mi-au îngreuiat inima. Imprejuru-mi e o tăcere pustie, care mă îngrozește. Părinții au rămas singuri. Artur Crivăț și cu Ecaterina Bălășescu au plecat spre alte zări. Eu mă simt fără putere și mai singură decit oricind. Aștept. M'am așezat pe cufărul meu de pribegie, și aștept să plec într'o parte oarecare a lumii, nici eu nu știu unde. Dar mai întai am să mă duc la mormintul duduii Margareta: Am să-i duc flori și am să-i aprind o candle. Ea, cu sufletul ei drept și tare, mai degrabă decit mine a găsit calea cea adevărată, in valea aceasta a suferințelor.

Mihail Sadoveanu

Contesa de Noailles ca prozatoare.

Compatriota noastră, contesa de Noailles, este o personalitate însemnată a literaturii contemporane. Nici o rază de lumină, însă, din nimbul ce licărește deasupra părului său, nu se furișează din depărtări și spre noi. Poeta ne-a uitat. Copilăria ei n'a fost legănată de piraie munților noștri, de freamătul brazilor și de șoaptele dulcii noastre limbi; ursitoarele nu i-au împletit o cumună din stejarul carpatin. Înstrăinată de cerul, de limba, de copacii și de florile noastre, ea nu le-a arătat nici o părere de rău. Un alt pământ primitiv și fermecător a strins-o în îmbrățișarea lui, statornicind-o pentru totdeauna. În toată opera ei pasionată și dureroasă nu vom găsi așa dar un singur strigăt de dor, o singură întindere de brațe către ceva pierdut. Icoana țării noastre s'a șters cu totul din sufletul ei, ca un vas, ce se clatină în depărtatele neguri hiperboreene, pierzindu-se apoi în noaptea neagră.

Cu toată adaptarea sa, însă, la graiul, sufletul și literatura patriei adoptive, în vocea poetei răsună încă o înmădiere neobișnuită; oricât ar cunoaște tainele limbii, în versurile ei bate un suflet învăpăiat și un ritm tumultuos, ce sînt străine de senina și limpedea poezie franceză. O parte chiar din noutatea poetei stă în exotismul său. Originea contesei de Noailles este totuși puțin cunoscută. Ea trece de obicei ca o prințesă încintătoare din Bizanț, după cum de pildă a evocat-o Maurice Barrès în prefața unei cărți. Și în loc ca acest Bizanț să-i sluture pe dinainte amintirea *celor șapte turnuri*, poeta lasă să se creadă că în vinele sale ar curge o picătură din singele străvechilor aezi homerici, —supțiată și decolorată în lunga-i trecere prin Fanar. Păstorii din valea Dunării albastre n'au decît bunul simț și îndrăzneala, pe care le-o recunoștea La Fontaine; ei nu pot face însă o strălucită origine poetică. De aceea contesa de Noailles nu-i cîntă; imaginația ei rătăcește mai de grabă pe Cornul de aur, pe țărmurile înflorite ale Bosforului, sau în jurul frizelor grațioase ale Partenonului, luindu-și apoi zborul deadreptul spre Grenoble, patria lui Stendhal, sau Charmettes, adăpostul lui Rousseau. Piscurile Carpaților n'o opresc în drum. Oricît ne-am sili deci să descoperim fibra națională în inspirația contesei de Noailles, e cu

neputință. Am murit de două ori în sufletul său : întâia oară pentru că împrejurările au înstrăinat-o de plaiurile noastre, și adoua oară pentru că voința hotărîtă a poetei ne-a înstrăinat de dinsa.

Aruncînd o privire asupra operei poetice a contesei de Noailles, vedem că e însemnată mai mult prin noutatea accentului și a unor sentimente particulare, decît prin noutatea formei. Ea nu se apropie nici de simbolism, nici de poezia parnasiană ; nefiind o transpoziție de senzații auditive sau vizuale, cum e poezia urmașilor lui Verlaine și Leconte de Lisle, ea nu e nici muzicală, nici sculpturală. Dacă ar fi să mergem pînă la izvorul inspirației sale poetice, ar trebui să ajungem la Musset și Lamartine. Contesa de Noailles e o urmașă întirziată a romantismului din primul ceas ; din cenușa lui răcită, ieși, spre uimirea tuturor, această nouă flacără, plină de strălucire și de tinerețe. Ceia ce părea mort, răsări acum cu surîsul pe buze, și cu aceeași nevinovăție în cuvînt și în gest, ca și cum n'ar fi avut îndărăt o lungă viață de încercări și de istovire înceată. Literatura e într'o veșnică priminire inchipuită ; de fapt, însă, aceleași picături se alungă în valurile înnoite. Curentele literare sînt ca florile ce se usucă ; cînd le crezi moarte, un fir de sămînță, luat de vînt, zămislește în depărtare aceeași floare, ce pare nouă în învălișul ei tînăr și plăpînd. Nimic din ce e aruncat în curgerea vieții nu se pierde ; dacă dispăre pentru un timp, naște din nou, cînd nimeni nu s'ar aștepta. Romantismul părea stîns : din ruina lui răsări contesa de Noailles.

Poezia contesei de Noailles e cu deosebire lirică și personală ; ea ne arată o neîncetată îngrijire de cele mai mici mișcări ale unui suflet, ce nu se stăpînește, ce palpită și se revarsă cu prilejul oricărei atingeri. Ea nu e poezia păcii, a liniștii sufletești, ci e poezia mișcării, a pasiunii, ce zboară cîtră un țel nehotărît. Și această nestăpînire de sine, această creștere și năzuință cîtră ținte nelimpezite, sînt trăsăturile literaturii din 1830. Sufletește poeta aparține acelei epoci. Ea are aceeași mobilitate în simțire, aceeași adorare și nemulțămire de sine, același avînt spre a îmbrățișa lumea în necuprînsul ei și a sorbi viața în izvoarele ei adînci, aceeași șovăire și nehotărîre în voință ca și poezii de la jumătatea veacului trecut. În această privință poeta nu ne aduce nimic deosebit de nou ; ea cîntă cu o voce tînără și dulce o melodie, pe care au cîntat-o voci puternice. Inzestrată însă cu o astfel de simțire aprînsă și neliniștită, ea mai are totuși și o înțelegere nouă ; prin unele însușiri particulare poeta e inovatoare.

Contesa de Noailles este zîna din basme, ce domnește peste insula florilor. Această insulă, azvirlită ca o scoică pe întînsul mării, e smălțată cu toate florile, pe care natura le-a putut născoci de dragul unei zîne minunate. În mijlocul lor, zîna trăește ; asupra lor se apleacă, respirîndu-le parfumul și sorbindu-le suflarea dulce. Nu e floare cit de mică, pe care zîna să n'o cunoască,

să n'o iubească, să n'o invăluie în căldura dragostei sale. Ele fac laolaltă un popor gingaș și îmbălsămat, mlădios și cuminte, peste care ea stăpânește cu blindeță și cu înțelegerea durerii și bucuriei lui.

Pentru Contesa de Noailles toate florile au un suflet închis în învălișul plăpind al corolei; pe acesta poeta îl ascultă și-l pricepe. De la crisantemă până la pătrunjel, dela orhidee până la țelină, toate florile cimpului și toate legumele grădinii au găsit în contesa de Noailles un cîntăreț neistovit și grațios. Această însuflețire în deosebi a plantelor e o formă a vechiului panteism romantic. Ajungem așa dar la același izvor. Panteismul poetei e însă mult mai restrîns; cuvîntul e impropriu. Dar cu cît e mai restrîns cu atît e mai simțit și mai puternic înfățișat. Contesa de Noailles a știut să însufle o viață uimitoare lumii vegetale. Accastă notă îi dă o originalitate nu numai în literatura contemporană, muncită de alte idealuri, dar chiar și în literatura romantică, cu care are atitea însușiri asemănătoare: sensibilitate aprinsă și îndrăzneată, năzuinți disproporționate și nelîmpezite, și mai ales un aprig sensualism, biruitor și neînăfurat—ca un *Fatum*.

Nu mă voi ocupa, totuși, de opera poetică a contesei de Noailles. Am voit numai s'o înfățișez în trăsături largi și să arăt locul ce i se cuvine în admirația noastră.

Poeta nu s'a mărginit numai la versuri, ci a scris și romane, asupra cărora mă voi opri. Căci pe cît e de discutată opera poetică pe atît e de lăsată la o parte proza. Publicul e simplist; optica lui e sumară. El prinde numai liniile mari ce fac conturul unei personalități; privirea lui nu se oprește ș'asupra celorlalte linii mărunte, care îi pot face frumuseța. Ca poetă, contesa de Noailles a adus ceva nou, și publicul, cu bunul lui simț obișnuit, i-a înțeles noutatea. Pentru dinsul poeta e o divinitate agrestă, încinsă în ghirlande de flori, și stăpinită de toate farmecele și de toate patimile vechilor divinități. El n'a văzut însă alături de poetă pe prozatoarea grațioasă. Nici un critic nu s'a oprit asupra ei.

Un poet nu e cu necesitate și romancier. Poezia izvorăște dintr'o sensibilitate delicată, pe cînd romanul în genere este o operă de analiză lucidă. În deosebi poezia contesei de Noailles, lirică și uneori filosofică, este inflorescența unei simțiri încordate și a unei priviri sintetice dar sumare asupra lumii și mai ales asupra problemei vieții și a morții. Ea e cu desăvirșire subiectivă. Dacă soarele n'ar străluci, dacă neamul omenesc n'ar exista, poezia contesei de Noailles ar fi încă, deoarece ea nu e pricinuită de realitățile din afară. În bezna unei lumi înghețate, poeta ar avea aceeași revoltă în potrive fatalității ultime, aceleași năzuinți nelămurite, același sensualism fără obiect. Romanul, în înțelesul său obișnuit, cere alte însușiri; el este o pictură a

lumii exterioare în amănuntele ei. Pe cât poetul se stringe în sine, concentrându-se, pe atât romancierul se resfringe și se revărsă, căutând să îmbrățișeze aspecte cât mai multe și să înțeleagă suflete cât mai deosebite de dînsul.

Contesa de Noailles nu e romancieră în acest înțeles; ea nu e istoricul obiectiv al naturii și al oamenilor, ca un Balzac sau Flaubert. În roman ea rămîne ceea ce era în poezie. Un scriitor își poate schimba genul literar, dar cu greu și-ar putea schimba și sufletul. Scriind în proză, contesa de Noailles nu povestește, ci se povestește. Cele mai multe dintre eroinele sale nu sînt decît întruparea unor stări sufletești ale scriitoarei. Peste toate plutește un aer de asemănare, ce le învâluie—atmosfera sufletească a contesei de Noailles. Dinaintea lor ne vine să strigăm: În zadar îți schimbi numele și situația socială; în zadar te ascunzi pe lagunele Veneției, sau în cîmpiile grase ale Olandei; în zadar îți prefaci vocea și ideile, te recunosc; în sufletul tău e o părticică din sufletul contesei de Noailles, ce-ți curmă taina.

Trebue să primim așa dar aceste romane ca niște poeme în proză, precum facem cu romanele lui Anatole France sau Maurice Barrès. Însemnătatea lor e în adîncimea analizei de sine, în bogăția senzațiilor și a ideilor, în frumuseța și desăvîrșirea stilului. Și numind pe Anatole France și pe Maurice Barrès n'am făcut-o întîmplător. Romanele poetei izvorăsc deadreptul din acești doi scriitori. De la Anatole France, ea a luat cu deosebire stilul simplu și cu toate aceste rafinat, ce se desfășoară în mici propozițiuni melodioase; obiceiul de a se ridica la idei generale cu prilejul celor mai mici lucruri din viața zilnică; veșnicul monolog al eroilor. De la Barrès a luat unele prețiozități de formă, pe care le găsim din cînd în cînd în proza poetei; unele figuri ce străbat romanele sale și unele teorii sociale. Asimilarea acestor scriitori este însă așa de desăvîrșită încît opera contesei de Noailles nu e hibridă. Ea e organică, și poartă încă o întipărire originală.

În romanul *La domination*, scriitoarea a voit să arăte stăpînirea oarbă a unui tînr, asupra tuturor femeilor, cu care vine în atingere. Antoine Arnault e un intelectual; după cele dintăi încercări literare e cunoscut; un ultim roman îl face celebru. Înzestrat cu toate darurile inteligenței, natura nu i-a dat și darurile inimii. Îi place să fie iubit, fără a putea iubi cu desăvîrșire, pentrucă-i lipsește uitarea de sine și puterea de a se jertfi. El e eroul de predilecție al lui Barrès, ce apare cu toate romanele lui. Si n-am merge prea departe, afirmînd că e însuși Barrès. Un astfel de erou e dintr'o compoziție superioară, crezîndu-se deasupra tuturor și neconsiderînd lumea decît ca o serie de oglinzi, în care se privește cu iubire de sine. Lipsit de însușiri generoase și altruiste, el nu renunță totuși la dragoste. Dinpotrivă. Pentru dînsul viața, în afară de luptele intelectuale, nu e decît o călătorie sentimentală. El gustă astfel bunurile iubirii, fără a

le împărtăși și altora. Totul se concentrează într'însul, în satisfacerea lui sufletească, în îmbogățirea eului său. Ca și Barrès, el e un erou al culturii eului; un artist, ce cîntă pe clapele inimii feminine, pentru a se desăvirși și mai mult în arta sa, bucurîndu-se de acordurile minunate, pe care le zmulge cu mîna lui măiastră. El nu cîntă însă din sentiment, dintr'o tainică revărsare a sensibilității sale, ci din virtuozitate. Pe cît e de dibaciu, pe atît e de crud și de rafinat; îi place să vadă în jurul lui suferința, ce pleacă din virful degetelor sale. Ea îi dă mulțumirea de sine și senzația superiorității asupra tuturor.

„Nu mi-i frică de femei, se gîndea el; gust și caut în ele, ceia ce ceilalți oameni nu prețuesc în deajuns: turburarea și blindeța lor. Spiritul meu, curiozitatea mea, bogăția și uscăciunea inteligenții mele sînt pentru dînezele ca niște degete ușoare și dibăce. Ce-mi pasă de privirile lor reci, de cuvintele lor zădarnice? Țin sufletul lor răsturnat supt inima mea. Știu că muzica viorilor de sară, cîntecul privighetorii, strălucirea lunii și căldura corpului lor le stăpînesc, cum le stăpînim noi;—duioase jertfe ce se zbat, aplecate supt îmbrățîșarea întregului univers“.

Călătoria lui sentimentală e bogată. Un om lipsit de darurile inimii, e ceia ce trebuie femeilor. Cu cît e mai rece și mai egoist, cu atît e mai iubit și mai adorat. Acesta e un adevăr, pe care l'au observat toți moraliștii. Antoine este deci iubit până la jertfă și până la suferință.

În sufletul lui, ca și în sufletul atîtor eroi ai romanului contemporan, sălășluiește ceva din veșnicul don Juan:—aceiași sete de iubire, fără a o putea împărtăși, și aceiași nestatornicie. Antoine Arnault își culege așa dar bunul său, unde îl găsește; acum cu o femeie de clasă mijlocie, o Madonă a suferinții, acum cu o pasăre de lux, de moravuri libere; acum cu o contesă autentică, acum cu domnișoara ei de companie, o femeie vulgară și sensuală. Și după o experimentare atît de eclectică, el pare a se statornici, însurîndu-se cu o fată nevinovată, blindă și iubitoare, mamă bună și soție iertătoare. Ea are toate instinctele de jertfă, pentru a-l putea face fericit, crescîndu-i egoismul și personalitatea.

Pacea casnică dăinuiește astfel citva timp;—până ce inima eroului e pusă la o nouă și adevărată încercare. Este o dreptate pe lune. Sîntem pedepsiți pe acolo, pe unde am păcătuit. Antoine iubește acum cu tot sufletul său, atîta timp sterp. El iubește pe sora nevestei lui—fata naturală a unui prinț spaniol, o ființă vaporeasă și rătăcitoare. Și iubirea lor, rămîind totuși platonice, e atît de mistuitoare, încît eroii mor, înainte de a se fi strîns în cea din urmă îmbrățîșare.

Și cu această se slîrșește romanul.

Acest roman, mai mult ca celelalte, ne dă prilejul să stabilim psihologia feminină a contesei de Noailles. Ea e partea sa cea mai caracteristică. Pe cît omul e de iubitor de sine și stăpîn pe împrejurări prin inteligența sa rece și calculată, pe atît fe-

meia e o ființă slabă și instinctivă, lăsată în voia sensibilității ei copilărești și a unei sensualități covârșitoare. Această concepție aș putea numi-o *bacchantică*. În adevăr eroinele contesei de Noailles sint toate niște Bacchante. Oricît ar fi de culte, din orice strat s'ar ridica, din orice parte a lumii ar veni, ele evocă aceeași imagine a Bacchantei, cu frunza de viță de vie în păr, cu privirea umedă și rătăcită, cu surisul indoelnic în colțul gurii, cu brațele întinse după o îmbrățișare... Toată ființa ei respiră voluptate și dorința nebună de a fi zdrobită de niște mini. viguroase. Și în momentul acela, cînd instinctul orb se abate asupra ei, conștiința adoarme; numai e nici datorie, nici pudicizie nici deosebire socială. Rămîne numai femeia slabă și sensuală, care chiamă cu toate puterile trupului ei, pe fericitul învingător, ce-o va frînge, ca pe o trestie plăpîndă și supusă.

„Antoine Arnault se întoarse și sărută buzele tovarășei sale. N'ai fi putut-o însă îmbrățișa fără ca să nu moară, fără ca inima ei să nu se oprească și să înghețe, fără ca să nu devină jertfa unei plăceri prea încordate.

Antoine nu se așteplă la o nervozitate atît de delicată; ea plîngea și suspină, gata să cadă...

Trebuie ca Antoine să-i vorbească cu o gingașă îngrijorare, s'o țină și s'o atingă, ca pe o Estheră leșinată; să-i spună: „Te rog, te implor. Doamne! ce ai? vorbește.“

Astfel sint toate eroinele contesei Noailles; ele sint stăpînite de un demon, ce se joacă cu inimile lor: sensualitatea. Tot ce le înconjoară,—natura cu farmecul ei, mirosul îmbătător al florilor, razele palide ale lunii, cîntecul privighitorii, notele îndepărtate ale unci viori, ce plînge,—le atinge simțirea delicată, le turbură judecata și le face să cadă sub cutremurarea voluptății.

„Femeile, spune undeva Antoine Arnault, toate femeile n'au niște corpuri plăpînde, ce se pleacă înainte, întinse spre brațele bărbatului? Degetele se ating; genunchii se ating, întreaga ființă a unuia atrage ființa întreagă a celuilalt, și în serile calde, femeile triste sau ușoare, nu cad, ca fructele coapte pe pajiște?“

Plecînd dela o astfel de psihologie, putem înțelege mai bine romanul *La nouvelle espérance*.

Sabina de Fontenay, deși măritată de curînd, nu găsește în căsătorie fericirea spre care năzuește. Sufletul ei plin de voluptate delicată cere o dulce mîngiere, veșnic înoită. Henri de Fontenay e însă un învățat pașnic; iubirea lui e blindă și distrată. El nu înțelege visurile vapoaze și romantice ale Sabine; el nici nu bagă de samă floarea frumoasă, ce și-a pus-o pentru dînsul, pe rochia nouă. Și în timp ce lucrează liniștit și nebănuitor la masa lui, ea se visează pe o corabie rătăcită pe marea rece, sau pe colinele Italiei, pline de maslini, sau într-o căsuță singuratică, departe, departe, cu un balcon de trandafiri, cu o grădiniță prunduită, din mijlocul căreia țîșnesc aruncările de ape...

Totul îi vorbește de dragoste și-i dă un fior de voluptate,

nu numai natura veselă și vie, ci și natura moartă. Iată ce-î spune de pildă, într'o sară parfumată de vară, portretul marchizei de Fontenay, moartă în 1771 :

„Sabino, după rochia de mătăasă cu flori și după panglica petrecută'n jurul gitului, vezi că am trăit în vremea nebunatică a Regentului și a lui Ludovic cel iubit. Locuiam la Versailles sau în vre'un castel depe țărmurile Oasei.

Eram voluptoasă,—eram cu toții voluptoși. Barbații și femeile cedau fără șovăire și fără frică gustului incintător, ce aveau unii pentru alții. Am împodobit natura și casele noastre pentru dragoste și plăceri. În viața noastră pieritoare, am atârnat pentru veșnicie pe ziduri, pe lemne, pe lintinile din grădini și pe templele din parcuri—trandafiri, panglice filiftoare, porumbei și scoice.

Scoica e principiul și simbolul vremii noastre, și e ușor de înțeles, pentrucă din scoica Afroditei a răsărit epoca noastră îmbălsămată, drăgostoasă și dumnezeiască.

Conduceam, la sunetul muzicii, dansuri incete și voluptoase, ce aprindeau privirile noastre și infățișau pofte, suspinul și cea din urmă ameteire.

Iubeam boschetele, frunzișurile și roua ; eram deopotrivă de dibace în cintece sentimentale și în glume vioae ; necredința necuviincioasă și ușoară era în gura noastră ca un fruct verde cu gustul amar, acru și pișcător.

Iubeam dragostea,—singura grija a vieții noastre ; și n'am făcut altceva decît dragoste.

Cu toate aceste nu eram femei de nimic. Eram filosoafe, enciclopediste, geometre, chimiste și astronome—după iubiții noștri. Am ajutat la operele lui Voltaire și Rousseau. Ei ne-au făcut madrigale, iar noi am făcut capitole pentru lucrările lor....

Am lăsat după noi, în lume, un parfum fin, ațîțător și pătrunzător. Rochiile de mătăasă, ce-au strins picioarele noastre, se întind acum cu nobleță pe divanurile caselor frumoase. Stampele, în care sîntem infățișate, împletind ghirlande cimpești, sau dînd drumul paserilor din colivia lor de trestie, amețesc sufletele sensuale. Pălăriile de pae și de frunze pe capul nostru erau mai nerușinate și ațîțau mai mult pofta, decît coapsele goale ale nimfelor vechi.

Ah ! tu nu știi cum am ris și jucat, în sunetul muzicii lui Rameau, în seri trandafirii, în timp ce Watteau, trist din pricina noastră, plîngea la zgomotul rochiilor de mătăasă scrișnitoare....“

Pentru un astfel de suflet sensual și romantic, fericirea casnică nu poate avea destulă poezie ; ea e prea comună și prea lipsită de farmec. Problema morală nu se pune înainte ; pentru Sabina totul stă în schimbul de sentimente duioase, în bogăția vieții sentimentale, care nu cunoaște nici o îngrădire omenească. E firesc deci să iubească pe cel mai aproape de dînsa, pe Jérôme,—vărul ei. Ascendentul, pe care îl are acesta asupra Sabinei e fizic. El o stăpînește prin mîinile lui albe, și delicate, prin genele lui mari și fine, prin aerul bărbătesc... Cîteva luni ea trăi

sub farmecul apropierei lui. Mindră față de alții, ea se simțea umilă și slabă față de dînsul. Totuși această iubire era platonice și ne împărțășită. Jérôme nu voia decît să se însoare cu Maria de Fontenay, — cumnata ei. Și cînd Sabina înțelese că Jérôme n'o iubea, ea crezu că va muri. Totul se ruină dinaintea ochilor ei storsî de lacrimi. La orice durere însă e un prieten, ca s'o închi-dă cu grijă. Și acest prieten fu Pierre Valence, tovarășul de copilărie al lui Henri de Fontenay. Sabina începu și cu acesta aceiași experiență sentimentală. Dar și de data aceasta, ea avu să se lovească de simțimîntul de datorie, ce insuleșia pe Pierre. Firul dragostei se rupse deci înainte de a se fi împletit cu totul pe caer.

Dupăcum *La domination* e experimentarea sentimentală a lui Antoine Arnault, tot astfel și *La Nouvelle espérance* e experimentarea sentimentală a Sabine. Dar pecînd cel dintăi o făcea cu oarecare cruzime și pervertire, Sabina se lasă în voia simțurilor sale, ce o stăpinesc cu desăvîrșire. Ea e eroina tipică a contesei de Noailles, care n'are alt rol în viață decît să iubească, supunîndu-se cu umilință instinctului ce-o chinuește. Ea e ființa moale și slabă ce nu-și capătă o formă, decît între degetele viguroase ale iubitului, — și acesta fu de data aceasta un om de altă situație și din altă lume, Philippe Forbier, profesor la Collège de France. Fu de ajuns să'l vadă, în cabinetul său de lucru, între cărți, pentruca să rămie fulgerată pe loc. Instinctul îi spuse că în plebeianul încărunțit era stăpinul ei, dinaintea căruia trebuia să se plece, cu ochiul umil a ființii ce se supune. Și cînd Phillippe o luă în brațe :

— „Zdrobește-mi brațul, îi spuse ea; ce are a face? Am dorit în totdeauna să mi se facă rău.

Toate trăsăturile îi erau schimbate. Ea se clatină, cu umerii și cu capul, la dreapta, la stînga, și apoi, cu capul prea greu, căzu peste Phillippe“.

Dragostea adevărată veni astfel, furtunoasă și zdrobitoare; ea rupse zăgazurile pasiunii, atita timp înăbușită, lăsînd'o să curgă în valuri spumoase și mărețe. Viața pentru dînsa își pierdu tot înțelesul; ea se reduse la o imbrățișare nebună, la o dorință neîncetată de a fi stăpinită și cutremurată de o dureroasă plăcere. Astfel de viață încă, în potriva legilor obișnuite ale naturii, nu poate dăinui. Pedepsa e în ea însăși. De aceia, pecînd Philippe era reținut departe de boala nevetei sale, Sabina, pentru care existența nu mai avea nici o însemnătate în afară de clipele trăite alături de Phillippe, se sinucise.

„Iubitul meu, scrie ea cu mina pe jumătate, înghețată de moartea apropiată, iubitul meu, iată în curînd miezul nopții; sînt liniștită, dar plîng. Plîng din pricina ta, pentrucă, cu toate că ai fost stăpinul și eu am fost atît de supusă, aveai totuși citeodată, oboseli, necazuri și-ți puneam minile pe cap...“

Cine-ți va pune pe cap mini atît de îndrăgostite?

Tu însă ești departe, ești departe, și ar trebui să trăesc mine fără tine, — și nu pot... Iată miezul nopții în citeva clipe; mă gîndesc la tine; închid ochii, mă gîndesc la tine. Văd ochii

tăi și risul tău și simt tot parfumul ce e pe obrazul tău. Inchid ochii și ești dinaintea mea; nu crezi că voesc în adevăr să mor, și zici cu privirea: „Cit e de nebună!“ și rizi, și mă iei cu amindouă brațele, ce mă aruncă asupra ta, și astfel mor în tine“...

Cel de al treilea roman al contesei de Noailles, *Le visage émerveillé*, este o mică melopee. El e format din însemnările zilnice ale unei tinere călugărițe, ce începe să se trezească la viața simțurilor. Neștiutoare încă a tainei dragostei, ea se simte tulburată de melancolicile apusuri de soare, de parfumul de tămie din biserică, de privirile duioase și pătrunzătoare ale tovarășelor ei. În aer plutește un greu miros de voluptate, care amțește. Ea e deci ca un fruct copt, gata să cadă pe pajiștea verde. Un tânăr pictor, ce venea adese pe la mănăstire, întinse mina spre copac și culese fructul. Romanul e tocmai această inițiere la dragoste, plină de toate farmecele nevinovăției, de stringeri de mină și de îmbrățișări sub lumina prietinoasă a lunii.

„Să trăești! scrie ea; să deștepți voluptate! Să nu miști picioarele, minile, privirea; să n'ai respirație, glas și surisuri, decît ca o floare ce-și risipește parfumul.

Vie, să stai pe pernă, adormiță și aurită ca o momie incintătoare, pe care o stringe, o învăluie și o obosește dorința, scumpa dorință....“

Julien ar fi voit s'o răpească din mănăstire, fugind în Italia. Călugărița avea însă prea multe legături, ce nu se puteau rupe, iar sufletul ei nu era stăpinit în deajuns. Deși din aluatul obișnuit al eroinelor contesei de Noailles, ea avea îndărătul ei o viață de nevinovăție desăvirșită, care o mai ținea încă legată de datorie. Nevoind așa dar să plece, Julien se duse singur. Călugărița căzu bolnavă de moarte, renăscînd apoi încetul cu încetul odată cu luna Mai, pentru a reîncepe experimentarea mai tirziu.... Cînd?

* * *

Aceasta e opera în proză a contesei de Noailles. Ea e un poem parfumat al voluptății și al iubirii, o preamărire a instincțului. Prin această notă scriitoarea se aproprie încă odată de romantism; dacă nu cere „dreptul la fericire“ al femeii, ca George Sand de pildă, ea îl cîntă. Lipsită astfel de partea dogmatică, opera cîștigă în grație și în ușurință. Această fericire pentru femei stă în iubire—in iubirea liberă și dezordonată, pe care nici o îngrădire morală n'o înfrinează. Și caracteristic va rămînea pentru scriitoare, chipul cum a pătruns sufletul femeilor—inconjurat din toate părțile de voluptate, precum ochii le sînt cercuiți de mici dungi palide, ce vestesc căderea apropiată....

Și opera contesei de Noailles mai cîștigă o valoare deosebită prin formă. Asupra acesteia nu poate fi nici o îndoială; ea e simplă și rafinată, poetică și melodioasă. Ea atinge desăvirșirea, deși face să se simtă oarecare influențe, prea puțin acoperite.

Paris, Ianuarie 1908.

E. Lovinescu

O audiență la Ministerul de Războiu

Nu mai fusesem niciodată la Ministerul de Războiu, căci interesele mele sînt aproape toate de ordin civil; dar într'o zi un cunoscut din provincie mă rugă, fiind „singurul lui protector”, să-i fac un serviciu urgent, regulînd o chestiune care-l privea și pentru a cărei grabnică rezolvire se cerea avizul Ministrului.

M'am dus, deci, la acest Minister și am vrut să intru înăuntru, împingînd o ușă mare și grea. Dar ușa n'a descris decît o porțiune mică din arc, cînd un om, îmbrăcat într'o uniformă, sări nu știu de unde, și fără să-mi zică nici un cuvînt, mă împinse afară, măcar că un oarecare instinct de conservare mă făcu să-i opun o rezistență; închise apoi ușa și pentru mai mare siguranță întoarse și cheia. Apoi deschise o ferestruică și bîgîndu-și nasul printre gratii, mă întreba supărat:

- Ce intri așa, domnule?
- Ași vrea să văd pe domnul Ministru de Războiu.
- Apoi nu știi că nu pe aici?
- Nu-i asta intrarea?
- Pe aici nu intră decît domnu Ministru.
- Și pe unde ași putea intra și eu?
- Prin strada ceialaltă.

Și el îmi spuse numele străzii.

Am încunjurat clădirea, am trecut în strada numită și am dat de poarta, pe unde era slobodă intrarea.

Trei soldați stăteau cu baioneta la armă. Am vrut să trec, dar, spre marea mea surprîndere, unul din ei îmi puse baioneta în piept, pe cînd ceilalți doi luară arma la mină. M'am gîndit atunci cu spaimă, dacă nu cumva sînt încărcate, de felul meu fiind cam fricos.

— Unde-o pleci? mă întrebă una din santinele, cu acea politeță caracteristică soldatului român, cînd este în exercițiul funcțiunii.

— Ași vrea să văd pe domnul Ministru de Războiu.

Și în mîntea mea mă gîndii că poate am greșit, nimerind cumva poarta pe unde intră secretarul general.

Soldatul strigă, însă: „Căprar de gardă!”.

Domnul căprar veni și, după citeva chestiuni sumare, îmi permise intrarea. Apoi îmi spuse cu un ton, ca și cum între noi amindoi ar fi fost cel puțin zece ani de dușmănie:

— Treci la biroul de informații!

Și el însoți vorba și de un gest, arătându-mi o scară mică, aproape de intrare.

Mă suii pe scara cea mică, și mă găsii în biuroul de informații.

O odăiță mică, patrată. În fund o masă la care stă un locotenent, care vorbește cu o damă tină. „Îi dă informații”, mă gindesc eu. De jur împrejur bănci. Pe bănci tot felul de oameni.... militari..., civili..., dame..., preuți. Arunc o privire circulară... toți par obosiți.

Domnul locotenent a terminat. Mă îndrept cătră dînsul.

Ași dori să văd pe domnu....

— Așteptați.... vă rog.... mă intrerupse el.

Și domnu locotenent trase înaintea lui o condică mare, care stătea deschisă.

— Cum vă numiți? mă întrebă el.

I-am spus numele și pronumele meu.

— De cîți ani sînteți?

— De 34 pe 35.... la lăsată secului împlinesc....

— Nu-i nevoie, îmi tăe el vorba.—Unde sînteți născut?

— În Darabani.

— Sînteți căsătorit?

— A! nu!... zisei eu rizînd.... Am scăpat până acum....

Mulțumesc lui....

Domnul locotenent se opri un moment dela scris și increșind ușor din sprincene:

— Aici sîntem serioși.... Nu-i așa?

Eu mi-am înghițit restul frazei.

— Copii aveți?

— Sigur n'ași putea să vă spun.... Poate.

— Ocupația?

— Deputat.

Un nor negru trecu pe fața ofițerului, la auzul acestui cuvînt. Văzui că n'am nemerit'o.

— Ce chestiune vă aduce aici?

Stătui un moment pe gînduri, pentru ca să mă reculeg.

— Iaca cum stă chestiunea, zic eu: Vasiliu.... Iorgu Vasiliu.... un proprietar din Tecuci...., m'a rugat să intervin pentru ca ginerele său.... Căpitanul Șandrama, să fie mutat din regimentul....

— Vra să zică, pentru mutare, mă intrerupse domnul locotenent, prinzînd admirabil înțelesul frazei.

— Da, tocmai!

Domnul locotenent scrise: „pentru mutare“.

Toate acestea fură trecute apoi și pe cotor, condica fiind *à souche*, după care domnul locotenent mă întrebă :

— Și cu cine doriți să vorbiți ?

— Ași vrea să văd pe d. Ministru de Războiu.

— Domnu Ministru acordă audiențe numai Miercurea.

— „Azi avem Marți“ mă gîndesc eu. — Vra să zică mine pot să-l văd ?

— Asta depinde de domnu Ministru.

— Dar pe domnu Secretar General, oare n'aș putea să-l văd azi ?

— Domnu Secretar General acordă audiențe numai Vinerea.

Îmi luai ziua bună și plecai. Cînd am ajuns la ușă, îmi veni o idee, și mă înturnai :

— Vă rog, domnule locotenent, ași dori să văd două minute pe domnu căpitan Ciocirlan, dela serviciul....

Văzui îndată c'am spus o prostie.

— Nici eu, zise domnu locotenent, ridicînd un deget în sus și apăsînd pe fiecare cuvînt, dacă ași dori să-l văd și încă n'ași putea.

Vra să zică lucrul era grav. Am plecat.

Adouazi am venit din nou la Minister, și crezînd că încercările la care fusesem supus în ziua trecută, îmi asigurau oarecare drepturi, am dat să intru, dar unul din soldații dela poartă și-a făcut în mod *exemplar* și de astădată datoria, mînuind destul de bine pușca lui cu baionetă....

— Credeam că pot să intru.... am fost și eri, spusei eu domnului căprar de gardă, ținîndu-mă cu mina de partea stîngă....

— Eri a fost eri și azi e azi.... îmi declară în mod filosofic domnul căprar, lucru pe care de altmîntrelea îl *simțeam* și eu.

Intrat din nou în biuroul de informații, formalitățile necesare au fost îndeplinite cu toată scrupulozitatea, poftîndu-mă apoi domnul locotenent, să aștept pe o bancă.

După o bucată de vreme, fui trimis la domnu Ministru, împreună cu un căprar care să mă conducă.

— Oare să pot vedea degrabă pe domnu Ministru ? am întreat eu pe căprar.

Domnul căprar îmi aruncă o privire semnificativă, apoi îmi zise :

— Poate că d-ta ai vra să-l vezi *momental*.... hm! Stăi, că mai este până la domnu Ministru....

În vremea aceasta am străbătut ograda Ministerului și am ajuns la intrarea unei clădiri, unde insoțitorul meu m'a predat în sama unui soldat, zicîndu-i scurt :

— La domnu căpitan Serafim.

— Fă 'nainte !.... mă invită soldatul.

Am început să sui niște scări, dar vorbele căprarului nu-mi eșau din cap, mai ales că deodată îmi amintii, că cu două zile mai înainte, hotărîsem unui cunoscut să ne întîlnim în dimineața aceia.... Eram incurcat....

M'am uitat la ceas... mai era puțin până la ora întâlnirii. Mă gândii un moment, dacă n'ar fi bine să las în suspensie afacerea căpitanului Șandrama.

„Mai bine să trimet o trăsură să anunțe că nu pot veni“ hotărăsc eu, și fac o mișcare pentru a scobori scările :

— Mă întorc îndată... așteaptă te rog...

— Unde te duci?... Nu se poate.... îmi declără hotărît soldatul.

— Pentruce ? întreb eu surprins.

— Eu am ordin să te duc la domnu căpitan Serafim.

— Pentruce să mă duci ?...

— Am ordin....

— Ce să mă duci, domnule ? N'am făcut nimica....

— Camarade.... Fă 'nainte.

Am căutat să mă liniștesc, gândindu-mă la art. 52 din constituție, care spune că un deputat nu poate fi arestat, dar imediat mi-a venit în minte ca nu cumva eu să întăresc regula, suferind vre-o excepție.

Am trecut prin mai multe săli și am intrat într'o odaie. Domnu căpitan Serafim scria la o masă. După ce a binevoit să mă măsoare din cap până 'n picioare, m'a întrebat :

— Ce doriți ?

— Ași vrea să văd pe domnu Ministru de Războiu.

Mi s'a luat apoi interogatorul, fără a mi se mai consemna în scris răspunsurile, după care domnu căpitan m'a dat în sama altui soldat cu destinația inslirșit pentru.... domnu căpitan Tiron.

Am străbătut o sală mare, apoi alta mai mică, pe urmă am trecut într'un coridor, unde mentorul meu m'a dat în sama altui soldat, spunindu-i :

-- La domnu căpitan Tiron.

Soldatul acesta mi-a făcut un semn misterios, după care a început să meargă cu cea mai mare precauțiune, strimbându-și picioarele și dînd din mini. Însoțind toate acestea de o deschidere ritmică, dar oribilă.... a gurii. Din cînd în cînd îmi făcea semne desperate....

Eu îmi dădeam toată silința să fac cit mai puțin zgomot, imitînd în mers, pe cit puteam, schimele însoțitorului. Așa am străbătut coridorul, la capătul căruia soldatul s'a oprit și mi-a arătat cu degetul o ușă.

Am înțeles că acolo era domnu căpitan Tiron.

A urmat, apoi, următoarea pantomimă :

— Aici ? am arătat eu.

— Da, îmi făcu din cap soldatul.

— Să intru ? l'am întrebat prin semne.

Soldatul îmi arată cu degetul, că să bat în ușă.

— Ce face domnu căpitan, întrebai eu cu mina.

Soldatul făcu un gest larg, larg de tot, care arăta de ce considerație se bucură la dînsul domnul căpitan Tiron.

Am stat puțin să mă răsufli. Auzeam cum mi se bate inima.

Mă stăpînii un moment, apoi îmi luai curajul și bătui: toc, toc.

— Intră! îmi comandă un glas sonor din lăuntru.

Am deschis ușa, fiindu-mi răsufflarea. Cel întâiu lucru care mi-a atras atenția, fură picioarele domnului căpitan Tiron sau, mai bine, botforii d-sale de lac, care trecuseră mult dincoace de locul asignat biuroului, pe cînd d-sa stătea cu capul pe speteaza scaunului, fumînd o țigară...

Tocmai dăduse drumul unei roate admirabile.

— Ce doriți? mă întrebă domnu căpitan, cu un glas foarte politicos și acordîndu-mi o binevoitoare prietenie intimă, care-l făcu să nu se deranjeze deloc, din poziția în care l'am găsit.

— Ași vrea, zisei eu urmărind cu ochii o roată de fum, care se mărea neconținut în drumul ei spre tavan, să văd pe domnu Ministru de Războiu.

Domnul căpitan trase un fum și azvirli încă un inel, apoi îmi spuse foarte politicos:

— Cine sinteți, vă rog?

I-am spus numele, pronumele și locul unde m'am născut, dar, pentru a-i conserva prietenia, i-am ascuns ocupația.

— Luați loc... un moment... îmi spuse domnu căpitan Tiron și, trăgîndu-și un picior, sună.

De pe altă ușa apăru un nou soldat.

— Du pe domnul, la domnu maior Iacobăț, se adresă el soldatului, iar cătră mine: „treceți în sala de așteptare“.

Am trecut în sala de așteptare, la domnu maior Iacobăț.

O sală mare. Cîțiva domni obosiți stăteau pe scaune. Domnu maior m'a întrebat ce doresc, după care mi-a arătat și mie un scaun. După ce am stat în sala de așteptare vr'un ceas și jumătate, domnu maior Iacobăț a apărut deodată, anunțînd cu glas solemn întocmai cum se anunță la Palat: „Majestatea Sa Regele!“

— Domnul Ministru de Războiu a plecat!

— A plecat? am întrebat eu speriat.

— Da, a plecat.

— Vra să zică?...

— Vra să zică..... altădată.

— Vra să zică altădată?

D. D. Pătrășcanu

Morile de Vint

Întinsul cîmp își desfășoară finețele în valuri moi....
În șesuri lanuri mari de grîne, pe dealuri turmele de oi,
Iar sus de tot, ca surgunite pe-un dîmb, pe gălbănul pămînt,
Mă uit cum se 'nvirtesc într'una, tăcute, morile de vint.

Acolo, în singurătate, și răzlețite mult de sat,
Ca niște paseri uriașe mereu, mereu din aripi bat ;
Cu gesturi mari în sara mută repetă tainice chemări :
„O, vină, vină tot mai tare, tu vînt din nesfirșite zări !...“

Reîntoarcere

Cu sufletul voios de visuri, după un drum pribeag de-o vară,
Mă reîntorc iarăși în raiul singurătății de la țară.
Și-acuma, în amurgul sării, cum trec prin holdele bogate,
Se risipesc, prin vii întinse și 'n văi, căsuțe depărtate....

Cu puful argintiu de raze lumina soarelui le 'mbracă.
Ah, iată 'n fundul zării munții, învăluiți în promoroacă,
Iar printre munți cum ondulează în valuri văile mărețe...
Din cînd în cînd trec prin albastru ale văzduhului drumețe.

Și iată, casa bătrînească, cu cit ne-apropiem, cu 'n cetul...
Se vede 'n vale printre lanuri curgînd strălucitor Siretul.
Și toate-mi rid prietinește, cum intru 'n bolta de verdeață,
În sufletu-mi, cu anii tineri, tresaltă-a vieții dimineață.

Dar spre-asfințit mă 'ntorc cu jale ; acolo ești, în zări, departe :
Acolo aripi de lumină se zbat și filfie pe moarte...

Făt-frumos

Stă o căsuță mititică
Între răzoare și 'ntre flori...
Prin lilioci, pe o potică,
Mă 'ndrept spre ea adese-ori...

În praf de aur, în ninsoare,
Amurgul tremură 'n ferești;
La geam s'arată-o altă floare,
O floare mândră din povești.

Sint tânăr fără de musteață,
Dealtminteri însă curajos!...
Pășesc prin bolta de verdeață—
Și-mi pare că-s un Făt-frumos,...

Dar cum innaintez spre casă,
Spre zina cea dela ferești,
Sar doi zăvozi și nu mă lasă,—
Sar doi zăvozi ca din povești...

Scufundătorul

Ascunse-s dorurile tale,
Precum într'un adinc de mare,
Ca licărirea unor zale,
Stau scumpele mărgăritare.

Și gindu-mi, ca scufundătorul,
S'azvirle 'n valuri inspumate,
Cu sufletul aprins, cu dorul
Spre palidele nestemate...

Dar marea e prilej de moarte,
Cu amăgiri din loc în loc...
El poate-i cel ce are parte
Și poate-i el fără noroc...

Căsuța veche

Căsuță liniștită, ce stai în cîmp tăcut,
Păstrînd comoara scumpă a vechiului trecut, —
De vițele de vie cerdacul tău e-umbrît;
Sub streșini de șindrilă e-un dulce ciripit;
Parfum amar în preajmă revarsă liliicii;
Doi stupi stau singuratici la margina potecii...
Albinele de aur se țes în harnic zbor:
Paragina grădinii e 'mpărăția lor;
Căci cei ce cu iubire aici le-au așezat,
Spre veșnicile drumuri demult s'au îndreptat!

Căsuță liniștită, căsuță intristată,
Cu amintiri, cu lacrimi, cu tot ce-a fost odată,
Trecutu-mi se deșteaptă; și 'n umbre fumurii
Văd un copil ce-ți plînge pe-aleile pustii...

Ion Drăgănescu

Symbolismul

Toate mișcările mari în cugetarea abstractă, toate schimbările în atitudinea filozofică a omului, față de marile probleme metafizice, au avut mișcările lor corespunzătoare în literatura și arta neamurilor. Acestea sînt fapte, și ele singure ar fi fost de ajuns a pune pe gînduri pe partizanii artei pentru artă, artei „*in sine*“....

Marea mișcare pozitivistă din vremea noastră, ca să nu mergem mai departe, a provocat în artă așa zisul realism, cu romanul naturalist și poezia Parnasienilor. — De cincisprezece, douăzeci de ani încoace, o artă nouă, o poezie nouă s'a născut, a evoluat, și-a ajuns apogeul, și ea corespunde unei mișcări noi în cugetarea modernă, în concepțiile noastre filozofice.

Pentru arta realistă, ca și pentru filozofia pozitivistă, *cunoscibilul* singur există, preocupă cugetarea și interesează inteligența omului modern. Cunoscibilul, zice Littré, este ca o insulă în întinericul necunoscibilului. Așa dar limitele între domeniile acestor două mari abstracțiuni: Cunoscibil și Incunoscibil, sînt precise și bine hotărîte. Savanții, psihologii și artiștii, ce aparțin acestei mișcări, observă natura, sufletul omului, istoria, cu seninătatea omului care se găsește în fața unor fenomene naturale, necesare și foarte clar explicate prin cauze precise. Nu cunosc grija dureroasă a necunoscibilului, neliniștea dezesperantului „pentru ce?“ care se ridică mai imperios, mai nelendurat și mai chinuitor decît oricînd în urma explicațiilor celor mai sigure și a experiențelor celor mai probante, în domeniul acela în care sînt atît de siguri pozitiviștii că incunoscibilul nu are ce căuta : în domeniul științii și al experienții. Ei nu se miră, nu se turbură, nu au simțimîntul miraculosului și al supranaturalului, privesc toate lucrurile ca *neexplicate*, uitînd adînc că sînt unele și neexplicabile și că îndărătul celor mai clar explicate găsim mereu ca ultimă cauză *neexplicabilul*. După ei, toate cite sînt, sînt pentru că *trebuie să fie*, și se petrec așa cum *ne arată experiența că trebuie să se petreacă!*

Metafizica e izgonită de pretutindeni, artiștii și literații caută să ia cit mai mult atitudinea savantului în fața naturii. Romanțierii „*se documentează*“ observă, iau note, fac experiențe. În

poezie aceiași tendință. Leconte de Lisle e cit se poate de exact în descrierile sale din Orient; José Maria de Hérédia e documentat și adevărat în detaliările istorice în *Trophées*, Sully-Prudhomme cunoaște în amărunt mecanismul delicat al emoțiilor sale și nici unul nu cunoaște grija necunoscutului și durerea indoelii, fiorul miraculosului și al tainei ce plutește, ne încunjoară și ne pătrunde de pretutindeni.

Totuși această durere metafizică există în omenire, ea s'a născut odată cu inteligența omului, a fost cauza și promotorul cugetării, prilejul științii și al filozofiei. Drepturile ei sint vechi în sufletul omului, rădăcinile ei adinci, și trebuia să vie în evoluția cugetării momentul cind ea să și le ceară, și din această clipă pozitivismul nu mai răspundea tuturor cerințelor sufletului modern. Dușmanii săi au profitat de această criză sufletească, proclamînd „banquerouta“ pozitivismului și a științii și fondînd efemerul „neocreștinism“. În realitate însă nu erau și nu putea să fie astfel lucrurile. Noua mișcare era numai tendința de a lărgi și desăvirși concepția pozitivistilor, pentru a o adapta nevoilor și cerințelor noi ale spiritului vremii. În părțile esențiale pozitivismul este și rămîne condiția necesară oricărei cunoștinți precise. Greșala, nu a pozitivismului, ci a pozitivistilor este că au luat o abstracțiune drept o realitate, căci, dacă eliminarea incunoscibilului din domeniul experienței este un procedeu minunat ca metodă de cercetare, ei nu trebuiau să uite că e numai un *procedeu* *). Separarea cunoscibilului de incunoscibil e o abstracțiune, un mijloc de a face cercetarea analitică mai bine și mai lesnicios. De aici nu înseamnă că trebuie să considerăm incunoscibilul ca o realitate exterioară cunoscibilului și să tăgăduim chiar că ar fi un incunoscibil, inchipuindu-ne că putem explica cunoscibilul fără ajutorul lui. Pentru a răspunde deci tuturor nevoilor sufletului omenesc și a se conforma *adevărului*, așa cum îl concepe cunoștința în actualitate, pozitivismul trebuie să facă loc și metafizicei, căci explicabilul și neexplicabilul, cunoscibilul și incunoscibilul, naturalul și supranaturalul sint strîns legate în realitate, făcînd mereu unul și acelaș lucru, fiind aspectele unuia și acelaș fenomen. Acesta e senzul și caracterul noii mișcări în cugetarea contemporană.

Cauzele acestei mișcări au fost mersul firesc al evoluției concepției pozitivistice pe de o parte și pe de alta a metafiziciei însăși. Cu Kant filozofia începe a fi considerată pe deoparte ca critica cunoștinții, descrierea modalităților și limitelor facultății noastre de a cunoaște, iar pe de alta ca critica activității noastre practice. Schopenhauer a simplificat și întărit știința cunoștinții prin comentariile sale analitice, iar Nietzsche a revărsat-o în sufletul tuturor cu puterea neînvinsă a verbului său arzător. Speculația filozofică s'a coborît de pe înălțimile în care plutea, izolată în sisteme înclcite și aride, năzuind să devie umană și vie.—

*) André Bauquier. Poésie Nouvelle. Paris, Mercure de France.

Sistemele de filozofie își încrucișează argumentele arzătoare, ca picăturile de plumb topit la Nietzsche, reci și tăioase la mandarinii intelectuali ce sînt discipulii lui, mingtetoare și datătoare de speranță la Humaniști sau Pragmatiști, caracterul lor pretutindeni însă este năzuința de a se *umaniza*, de a se îmbrăca într'o formă înțeleasă și apropiată tuturor. Din această apropiere între metafizică și viață s'a născut *Simbolismul*.

În mintea multora dintre noi sînt încă prevențiunile cu care au fost primite primele opere ale simbolistilor. Mare parte din aceste prevențiuni erau îndreptățite prin însăși exagerările tinerii școli, ai cărei adepți în focul primelor lupte au depășit cu mult propriile lor intențiuni. Aceasta explică pripeala cu care s'a primit de opinia publică în genere opinia banalului și strălucitorului scamator de idei Nordau, și epitetul desprețuitor de „Decadenții“ ce s'a aruncat asupra promotorilor unei mișcări, din care toți s'au ridicat gloriile poetice ale Franței actuale: Henri de Régnier, Laforgue, Maeterlinck etc.

A califica o întreagă mișcare literară ca degenerare e un procedeu mai mult comod decît o metodă inteligentă și dreaptă pentru judecarea evenimentelor și manifestărilor sociale.

Pentru cei mai mulți dintre noi, simbolistii sînt „cei ce au născocit culoarea vocalelor“, nu cunoaștem decît ecoul teoriilor ridicole ale lui René Ghil, după fantasticul și fumistul sonet al vocalelor pe care l'a creat într'o pornire nereflectată Arthur Rimbaud.

A noir, I rouge, U vert, O bleu, voyelles, Je dirai quelques jour vos naissances latentes!... Dar afară de René Ghil nimene nu a luat în serios această aiurare a lui Rimbaud, care declară el însuși mai tirziu „Histoire d'une de mes folies... J'inventais la couleur des voyelles...“ Iar pentru cei ce au trăit în Apus simbolistii sînt „Bohemii“, mai concret cei doi mari dezzechilibrați Verlaine și Rimbaud, mai ales Rimbaud bohem cam copilăros, bătăuș, zgomotos, tovarășul nedespărțit al lui Verlaine în vagabondajurile lui la Bruxelles, la Londra și apoi iar la Bruxelles, unde ciudata lor prietinie se termină cu două focuri de revolver trase de Verlaine asupra lui Rimbaud: unul din cei doi prietini la spital și altul la închisoare. În mintea celor ce cunosc aceste amănunțimi a rămas mai mult viața extraordinară, plină de aventuri a lui Rimbaud decît opera lui în care strălucește o fantazie neînfrînată și în care se rezumă o carieră poetică terminată la 20 de ani! Dar tendințele, estetica și caracterul poeziei simboliste se desemnează numai în operele acestora, desăvîrșindu-se în alții ce nu au nimic din dezordinea de conduită, din caprițiile, ciudățeniile și fanfaronada de vișiu a celor ce au personificat singuri în opinia publică mișcarea simbolistă.

Violența, exagerările școlii simboliste se explică în parte și prin aceia că promotorii au fost și sînt „precursori“ cum le zice Rémy de Gourmont. Poezii, cărora pe nedrept li s'a zis decadenți, erau în realitate oameni prea originali pentru a se în-

voi să urmeze mai departe pe calea, nu bătută, ci bătătorită de alții, în destul de talentați pentru a resimți nevoia unei arte noi, în armonie cu idei și simțiminte noi, având în ei instinctul de creațiune, de născocire, dar fără putere de a-l organiza, cum a fost Rimbaud și Mallarmé, care apar în literatură cum apare Paul Cézanne în pictură. Originalitate, talent au toți ceilalți poeți noi, le lipsește însă *geniul*, pentru a duce la desăvârșire tendințele, avinturile sufletului contemporan spre o formă de artă nouă. De aci îngiimeala și exagerările, rătăcirile, dibuirile teoreticianilor, contrațicerile artiștilor, de aci acea lipsă de măsură și de cumpăneală care face ca operele cele mai reușite să nu fie totuși operele desăvârșite ce realizează aspirațiile artistice ale unei epoci. Totuși simbolismul este o mișcare literară în destul de bine desemnată, răsfrântă în opere poetice de un talent remarcabil și cu un caracter bine determinat și original.

În deosebire de Parnasieni, ei nu caută forma ce zugrăvește direct realitatea, materialitatea vieții, ci forma care evocă, sugerează, redă realitatea exterioară așa cum o concepe: pătrunsă de taina necunoscutului. Poezia lor nu urmărește efectul ce l'ar face pictura, ci, depășind aparența materială a lucrurilor, ar vrea să producă efectul muzicii—să răsfringă partea cea plutitoare, tainică izvorită din negurile inconștientului, din genunea necunoscutului, ce se ascunde îndărătul aparenței sensibile a realității. Iar modul de expresiune al acestor concepții a lor e simbolul. Și aci iar trebuie să facem o deosebire între simbol și alegorie: alegoria e un mijloc artificial întrebuințat în literatură spre a traduce o idee abstractă în imagini concrete, simbolul exprimă ceva real, existind în imaginile concrete înseși, ceva însă ce nu se poate decît *evoca*, sugera; el e rezultanta asociațiunii în inconștient a senzațiunilor dela diferitele simțuri care în loc să se răsfringă în imagini, se răsfring într'un sentiment sau într'o imagine răsărită din acel sentiment, în așa numitele *sinestezii*. Aceste sinestezii sînt considerate de Max Nordau drept *haosul senzorial* ce a precedat dezvoltarea aparatului percepțional și specializarea simțurilor în organele lor proprii, și deci ca un stigmat al degenerării, pe cînd în realitate ele corespund unei clipe din mersul evoluției ideatiunii, sînt conforme legii veșnice după care analiza urmează haosului și sinteza analizei*). Simbolismul răs-punde deci tendințelor mentalității noastre actuale, tendințelor noastre de a sintetiza, tendințelor noastre „sinestezice“. Sinesteziiile școlii simboliste sînt deci un semn de progres nu de decadentă, de asemenea în toată mișcarea simbolistă avem mai mult o exuberanță de viață nouă ce nu și-a găsit încă forma definitivă, o putere de rețnoire și de întinerire ce fierbe producînd de multe ori opere incoherente, exagerații și aberațiuni, dar dînd de multe ori mici capodopere de o artă superioară, de un far-

*) Sénégalen, V. Mercure de France 1902 Avril.—Les Synesthésies et Pécole symboliste.

mec nespus, ca un fel de presimțire a operii desăvârșite ce se va crea odată, dacă se va ivi un geniu, un Victor Hugo sau un Byron, al acestei mișcări noi.

Realistii odinioară au lărgit domeniul artei revărsind interesul artistic asupra lumii celor mici făcând să strălucească în artă reflexul simpatiei universale pentru tot ce viază și suferă, și aceasta a fost revoluția cea mai însemnată în arta realistă. Simbolismul de azi cere intrarea în împărăția artei, atât de zelos păzită de estetica și critica oficială, a unor fenomene psihice și simțiri, de care școala precedentă nu a ținut în destul samă, fenomene și simțiri fără de care concepția despre lume și viață nu e completă, nu mai răspunde felului nostru de a gândi și simți.

Viața, și deci și arta care o răsfringe, trebuie să ni se prezinte în acel amestec de taină și realitate, de necunoscut și impenetrabil, de lumină și întunec, în care o percepe cugetarea modernă. Simbolistii caută a exprima în operele lor simțimintele și ideile nelămurite prin care acest „inefabil“ se reprezintă în sufletul nostru. Ei caută să trezească în noi simțimintul miraculosului, facultatea de a resimți măreția tainei, care ne inconjoară supt aparențele amăgitoare ale unei realități, ce ne apare ca o priveliște cunoscută, firească și banală chiar prin obișnuința de a o avea înaintea ochilor de secolii. Avem de a face cu două lucruri, zice Maeterlinck, faptul și explicația: faptul se constată, explicația e ipotetică. Dar să nu scăpăm din vedere, zice el, complexitatea înspăimântătoare a fenomenelor celor mai naturale și să ținem mereu samă de taina ce pătrunde la fiecare pas în domeniul faptelor ce constatăm. Preocuparea aceasta e în toți simbolistii, dela cei mai palizi, până la cei mai fanatici, în operele fiecăruia e evocată o față a marelui necunoscut, e un reflex din miile de reflexe ale mirajului tainei și miraculosului de care sîntem bîntuiți la fiecare pas în viață și în știință; e tendința constantă de a exprima prin simboluri și sinestezii simțiminte și idei pentru care nu avem încă expresiuni consacrate și banalizate prin uz.

Operele lor răsfring, unele mai strălucitor, altele mai șters, simțiri și cugetări adînci, teribila „angoisse métaphysique“ care îndurerează și strînge inima oricărui cugetător din vremea noastră; neliniștea și indoiala cu care fiecare din noi cercetează problemele cele mai strîns legate de sufletul și inima celui ce-ar vrea să realizeze *binele*. Ei intrupează aspirațiile, nădejtile, descurajările și decepțiunile cu care se frămîntă în noi instinctul de viață și de cunoștință. Sînt cîntăreții sufletului modern rostogolit, învălmășit pe oceanul nemărginit al întinericului și al tainei, orbit, uimit de fulgerile de lumină ale cunoștinții. Toate aceste frînturi din viața noastră sufletească sînt redată în operele lor, și pentru cei ce le cunosc, nimic nu poate fi mai revoltător decît ușurința cu care li se aruncă de neștiutori, din străinătate și din țară dela noi, epitetul de „decadent“, ușurința și lipsa de conștiință cu care se vorbește de opere ce nu se cunosc.

După temperament și puterea de talent și originalitate a fiecăruia sint redată în operele lor tendințele generale despre care am vorbit. Unia mai puțin înclinați spre cugetare și metafizică, cum e Moréas și Henry de Régnier, au redat în operele lor mai mult nelămuritul simțimintelor ce până acuma nu au putut fi redată decît în muzică, nuanțe de sentiment ce nu pot fi descrise ci numai evocate. Jean Moréas, care și-a început cariera literară afirmându-se ca teoreticianul simbolistilor în polemica lui cu *Paul Bourde*, cronicarul ziarului „*Le Temps*“, și în manifestul publicat în „*Figaro*“ și comentat de Anatole France tot în *Le Temps* pe la 1886¹⁾, revine mai tirziu la o altă formă mult mai directă încercînd să creeze o școală *romanică*, o artă plină de un arhaism savant, ce nu pare a fi destinată să facă mulți proseliți. Din cele dintîi poeme ale sale, *Les Syrtes*, se observă puțina lui înclinare pentru simbolism, poemele sale sint în genere elegante, pline de descrițiuni precise și drăguțe, în imagini prețioase, cu cuvinte juste și bine găsite, adeseori arhaice, denotînd încă dela începutul carierii gustul lui pentru vechea literatură din secolul al XVI-lea și dinainte. Simbolurile nu sint nici în prea mare număr în acest volum și nu prezintă nici adincime de gîndire, nici obscuritate. Nici chiar metrica nu e versul liber, așa cum l'au întrebuițat alții mai îndrăzneți după el. Numai supt influența lui Mallarmé păcătuește el contra bunului simț și a sintaxei, căuțînd să redea impresia prin sunetul vorbelor, nu prin înțelesul lor, și componînd versuri în stil absolut păsăresc. Aceasta însă nu e decît o clipă din evoluția lui sufletească, o rătăcire în potruva căreia el se ridică izgonînd „neînteligibilul“ din poezia în practică și în teorie. El ne apare mai mult ca un diletant al simbolismului, în care a voit să-și arăte virtuozitatea lui poetică, tot atît de surprinzătoare în această direcție ca și în altele, și dovedînd ușurința sa de a intra în spiritul întîm al unei epoci. Căntălenele sale sint acele în care simbolul e mai caracteristic și anume un simbol ce exprimă, nu ideia, ci un fel de melodie care ar reflecta simțimintele nelămurite din clipele sufletești pline de turburare și de doruri vagi, de așteptare a unui ce nedeslușit.

Sous vos longues chevelures, petites fées

Vous chantâtes sur mon sommeil bien doucement ;

Sous vos longues chevelures, petites fées,

Dans la forêt du charme et de l'enchantement...

Henry de Régnier, cel mai muzical și mai desăvirșit ca formă dintre simbolisti, în delicatele și somptuoasele sale poeme asupra vieții și asupra morții, redă, printre florile pastoralelor și idilelor, misterul problemei nedezlegate a soartei omenești. Mai ales în *Corbeilles des Heures* versul cîntă ca o romanță fără cuvinte simțirile nelămurite ce plutesc între bucuria dulce a vieții și plînsul izvorit din cine știe ce colț tăinuit și necunoscut al ființei întîme :

1) *Les premières armes du symbolisme* (Paris, Vanier 1889).

Crois-tu que l'heure soit plus lente en nos vies
 parce que nous chantons pour ne pas l'entendre
 qui passe avec sa corbeille fleurie
 rapide ou lente,
 derrière la haie ou le mur,
 derrière la saison ou l'année ?
 Son ombre est de cendre ou d'azur,
 sa corbeille fraîche ou fanée,
 elle se dresse haute et se couche et sourit
 doucement ou pleure,
 et le temps s'en va clair ou gris,
 heure par heure...

Versul acesta parcă răsfinge în el glasul firii în care tremură toate visele omenirii de veacuri...

Pentru a reda acea lume sufletească nedeslușită și veșnic schimbătoare în formă, dar ascuțită și intensă în sentiment, bogată în nuanțe de sentiment: *reveria omenirii*, ce nu poate încăpea în limbajul nostru brutal prin preciziunea lui, pentru a reda graiul lucrurilor ce răsfing în el taina și veșnicia, versul lui îmbracă strălucirea tuturor pietrelor scumpe. Viziunile sale sînt palate de onix pavate cu malachită, peste care se răsfing cascadele de petre scumpe ale apusului, temple de porfir încununate cu flori, peste care se revarsă aurul zorilor de primăvară, îngeri cu lănci de aur și haine în strălucirea fețelor celor mai prețioase flori, grădini minunate și codri în care învie și trăesc, dînd farmec umbrelor tainice, toate miturile lumii vechi, toate plămuirile fantastice ale basmelor!...

Toate aceste viziuni splendide nu sînt în versul lui po-doabe deșerte ale abstracțiunilor sărace, ele sînt „*sennificative*“, căutînd să răsfingă viața sufletului nostru *intreașă*, în toată bogăția și complexitatea ei. Henry de Régnier, în opera lui, își afirmă cu fiecare volum tendința aceasta de a face din simbol limbajul firesc al unor simțiri și gândiri noi, rîdicate în sufletul contemporanilor odată cu închegarea unei concepții multiple și complicate despre lume și viață. După ce a căutat în *Episodes* (1888), prima operă în care personalitatea lui se afirmă cu culoare proprie, să intruzeze în forma strălucită și pompoasă „visul“ ce-și ride de „zimbetul neînțeles și straniu al vieții“, el caută să intruzeze în *Poèmes anciens et romanesques* (1890) „visul vremurilor de-odinioară“, într'un amestec de creațiuni fantastice, istorie și legendă. Trecutul nu moare, nu se șterge, ci trăește în sufletul nostru; trecutul, prezentul, viitorul, sînt clipe în care sufletul omenirii se desfășoară mereu *acelaș*, în acțiuni, visuri și opere.

Mitul e adevărat: frîntură din sufletul celor de-odinioară, visul către care s'a avîntat soarta omenească o clipă:

où notre âme a tenté l'aventure éclatante
 du mensonge éternel pour qui d'autres sont morts...

Printesele din vechile casteluri, gingașele figuri de-odinioară ca și Arianele antice sint simboluri ce dau graiu cugetării omenirii, trezesc în sufletul nostru ecouri, ce deșteaptă din somnul adânc al uitării amintirea, în care trăește din nou „l'âme grave d'antiques choses“, suflare de dincolo de mormint încărcată de visuri, ani și glasuri moarte. În aceste poeme versul poetului se avintă în nemărginirea vremii și a spațiului culegînd de pretutindeni umbrele din vremile de-odinioară, creînd poeme în care se amestecă toate aceste plăzmuiri ale legendei seculare „rite de fable perdu“, în care visul omenirii a încercat să se închege în decursul veacurilor, pentruca în volumul următor, *Tel qu'en songe* (1892), poetul să reîntre în el însuși, căutînd să prindă în miile de valuri ale vieții interioare chipul adevărat al sufletului său propriu :

O, Frère taciturne, en songe de mon âme
O, Voyageur, qui, reviens du fond de moi même...
Par les chemins de ma Tristesse, ô ! Revenu,
avec ta face de pâle aventure . . . . .

Pourquoi as-tu vécu mon destin et mes armes,
où ton ombre à jamais est debout sur mes soirs ?...
Toi, beau de toute la tristesse, avec l'Espoir !
En ton armure claire et par ta face pâle
et qui, de ton doigt pur qu'alourdit une opale,
à ta lèvre où tout sourire s'est accompli
fais le signe hautain du silence à l'oubli !

Din frământările acestei vieți interioare se ridică ca în vis chipurile enigmatice, și plîns de o viață ciudată, cu gesturile și atitudinile ființii lor : Tristetea, în picioare sub ramurile salciei plîngătoare sau rătăcind pe căi necunoscute cu sufletul îndurerat pe care-l ocrotește supt aripile ei, sau uitarea sămănînd flori veștejite și întorcîndu-și fața spre primăverile ce vor răsări din nou și mai ales copilul acela gol ce culege roze în umbră suspinînd că a venit pe lume...

În *Aréthuse*, publicat la 1895, toate simbolurile din celelalte volume alcătuesc un poem în care formele de vis antice se desfășoară în egloge și pastorale, în peisagii admirabile, luînd chipul viselor sufletului nostru. Cupidon încununat de roze și violete ca odinioară, dar cu privirea pierdută în vis, Narcis cercetîndu-și chipul nu cu ardoarea și curiozitatea lui copilăroasă de odinioară, ci cu neliniștea unei desnădejdi fără de sfîrșit... Și admirabila bucată *l'Homme et la Sirène*, care simbolizează atitudinea omului modern față de natură, a cercetătorului neliniștit, care, în loc să guste bucuriile ei, să se îmbete de farmecul frumuseților ei, n'a înțeles

qu'Elle était la nature ; il a voulu la Femme
et, sans avoir compris pourquoi elle était nue,
il a fait un flambeau de ce qui fut la flamme !...

a închis-o în meditațiile sale, a răsfrînt asupra ei melancolia cu-

getării lui, și ea s'a răzbunat omorându-l pentru a se întoarce iarăși la bucuria măreții vieții universale care este menirea ei...

După Aréthuse, în volumul *Jeux rustiques et divins*, vin poemele intitulate *Les Roseaux de la Flûte*, în care moartea este tema principală. Cîntecele, foarte simple ca compoziție, sînt de o gingășie, de o melancolie neslirșită, răsfrîng ceva din pacea unui cimitir, o tristeță fără nici o nădejde, dar fără nici un accent de răzvrătire, atitudinea celui ce cunoaște soarta neîndurată, ordinea stabilită în veșnicie și o primește. Dar umbra acestei cunoștinți sigure se răsfrînge și asupra vieții stingînd strălucirea veseliei și făcînd și mai dureroase, în melancolia sării, cîntarea flautului; umbra morții plutește neliniștitoare, chiar în cîntecele ce sînt pline de o grație mai duioasă, în acele ce nu sînt decît profile săpate ușor sau chiar numai tablouri din viața cimpească. E în toată opera lui Henry de Régnier, nu atît conștiința clară a cugetătorului despre marile probleme metafizice, nu acelei „pur concept“, pe care unia dintre simbolisți îl au în cugetare ca o realitate prea precisă, ci reflexul acestui mare necunoscut în senzibilitatea lui fină și bogată; fiorul nemărginitului, necunoscutului, a tainei ce izvorăște la fiecare pas în viață, din sufletul nostru ca și din lumea ce ne înconjoară... Suflarea din necunoscut, prezența aceluia înefabil pe care îl putem mai mult simți decît gîndi și... De aci darul acela magic de a evoca de pretutindeni misterul, de a indica ușor și sugestiv cu un gest, cu un sunet, cu un parfum toate posibilitățile unei stări sufletești, toate nuanțele unei cugetări răsfrînte în senzibilitate: o aluzie la viață și la misterul ei...

În haină bogată și strălucitoare până la orbire, sau în discrete și gingașe nuanțe sau numai în indicații șterse ca liniile unui desemn ușor, în schițe, versul lui Henry de Régnier farmecă deopotrivă prin forma lui desăvîrșită, prin muzica atît de variată a ritmului ce știe să se mlădieze după cele mai fine nuanțe ale simțirii și cugetării, cit și prin darul de a evoca în perspective infinite lumea bogată de idei și de simțiri răsfrîntă în opera lui. În opera lui e durerea discretă și fină a cugetătorului ce stă departe de durerile și mizeriile în care se frămîntă cei ce reprezintă „viața“ în teribila și dramatica ei luptă pentru a învinge.

Într'un articol viitor voiu căuta să arăt ce devine simbolismul la acei cîntăreți ce se coboară de pe înălțimile reci și elegante ale cugetării, de unde viața se contemplă ca un spectacol ce și-l dă cugetarea ei înseși, la cîntăreții care răsfrîng în cîntarea lor durerea, cu care se dă acest spectacol, misterul, cu care se desfășură viața împărțind atît de neegal rolurile actorilor în realizarea spectacolului.

Izabela Sadoveanu-Evan

Furtună veteranul....

— Fragment —

Se țineau una după alta zilele acele vinete și posomorite, în care nu se vedea soarele de dimineață până sara, cind circuri-cirduri de corbi flămânzi, croncănind, făceau sobor tânguitor deasupra satului inmormintat sub zăpadă; și parcă atunci paserile acestea îmbrăcate în haina mahnirii, iubitoare de îngheț, pusti și moarte... aveau în strigătele lor mai mult decît oricînd un înțeles de desnădejde, de prevestire tristă, înfiorătoare.

În sat, pe ulițele viscolite, patrulau în lung și 'n lat dorobanții din „Șoimii“, spintecînd cu luciul mort al baionetelor suflarea aspră, tăioasă a iernii, minia nestînsă a crivățului, ce ridică spre naltul nourilor virteje sure de ghiață mărunță, strecurîndu-le în vaer plîngător printre ramurile negre ale copacilor, peste cumpenele înțepenite ale fîntînilor.

Din cînd în cînd, șiruri lungi de țărani legați cot la cot și unul de altul, minăși sub izbiturile paturilor de armă ce sunau a sec în șoldurile uscate, se tîriau în urlete dureroase, dealungul satului, înspre curtea boerească, unde se dădea osinda cea fără de cruțare.

La curte se petrecea de minune; comandantul batalionului, căpitani și ofițerii subalterni, găzduiți în saloanele domnului Fanache Zanes, stăpînul moșiei, păziți de două compănii, straja neadormită a curții, se desfătau în plăceri netulburate; masa veșnic întinsă, paharele mereu pline, muzică, dans, joc de cărți și pe lîngă toate „distracția națională“, cum numeau ei priveliștea ce le-o ofereau vagmiștrii beți torturînd pe cei prinși și chinuți cu chinuri de moarte. Cită pătîmire, doamne! Cite lacrimi vîrsate.... Și ce prilej de răzbunare pentru cuconul Fanache, căruia îi sosise ceasul să-și verse veninul din inima-i inveninată de demult.... de chipurile acestea deșirate, gălbegite, trase, potrivnice până și făpturii lui de om aproape rotund, cu pîntecele cit o moșie, cu ochii scufundați în grăsime, cu buza răsfrîntă, lăsată în jos, desprețuitoare.

C'un surîs plin de răutate, își freca acum minile, privind cu mulțămire dela fereastră, din căldura molatică a saloanelor, spre

căzăturile acelea de oameni, care, turbați de foame și de nedreptate, cutează cu vre-o cîteva zile mai înainte, să-i ceară pîne și dreptate, ameninîndu-l cu pumnii ridicați, cu ochii tulburi, cu gurile căscate. Nu-l indușeau de loc nici bocetele femeilor, nici țipetele copiilor, nici gemetele bătrînilor, care își înălțau din cînd în cînd ochii albi, rugători de îndurare, spre ceriurile de plumb.

„Așa vă trebuie păcătoșilor“.... bombănea printre dinți cuconul Fanache, injurînd și clătînd din cap cu năcaz mare, cînd zărea în șiragurile de osîndiți cîte pe unul din cei cu care avusese vre-o neînțelegere cîndva.... la vr'o tocmeală. — „Purtați-vă bine, băeților“ îi era indemnul cătră vagmiștri și făcea semn vătavului să le toarne potop de băutură, să li înțească tot mai tare pofta de a trage adînc pe nas aburi de singe cald țîșnit din rană.

Îi veni rîndul și lui Ștefan Furtună, veteranul, să-și tragă păcatele. În scurt, se infătoșă brîncit de doi camarazi, un țăran cu plete albe ca fuiorul, boțit și ruginit la față ca toți țărani, c'o musteață groasă sură, cu niște sprincene stufoase, sub care se mișcau doi ochi cu priviri tăioase. Purta la piept cinci medalii prinse de sumanu-i rupt, și'n frunte avea un semn de arsură, o zburătură de glonț, fîroasă pomenire din ziua atacului dela Grivița.

— Aha! Tu erai în capul răilor.... Tu-i puneai la cale pe ceilalți; ia poștește mai aproape,—zise rînjind un vagmistru c'o musteață roșie, birzoiată, aplecîndu-se să ia o funie pusă la muiat într'o covată cu salamură.... la muiat, ca să s'aștearnă mai în plin pe trupurile goale.—Haide, haide, pășește mai aproape, ce-astepti?

Tocmai în clipa aceia intră în grajdii maiorul, comandantul batalionului; eșise și el la braț cu cucoana lui domnul Fanache, așa... ca să mai facă nițică mișcare, să mai vadă cum i se execută „măsurile de disciplină și corectitudine“ orînduite de dînsul.

— Grozav aș vrea să văd și eu cum îi bate, — zicea cuconița, în vreme ce maiorul îi ținea haina să se'mbrace.—Zău, să văd și eu ce impresie au să-mi facă... N'am văzut niciodată... Ah, tare aș vrea; nu mi-i frică deloc, doar sint legați, nu?

— A, da; legați,—răspunseră într'un glas ceilalți ofițeri, făcînd zîmbre, căci domnul maior o incheia acum pe cuconița în copcile de sub bărbie...

— N'aveți idee ce urîți îmi sint mitocanii, idioșii... fi... oah!... Urmă tot ea făcînd un gest respingător cu amîndouă minile. Și aș avea plăcere nespuse să li trag și eu cîte o palmă la toți mizerabilii ăștia, rău crescuți... briganzi nesuferiți... Doamne, doamne, cît îmi sint de nesuferiți!

— V'ați murdări mina de li-ați trage palme, zise zîmbînd frumos sublocotenentul Turel, un ofițeraș drăguț ca un stiglete; — c'o musteață neagră, creață; cu obrăjorii rotunzi, pudrați, păziți de suflarea celui mai liniștit zefir...

— Ne urmați și dumneavoastră, rosti maiorul îndreptîndu-

se cătră ceilalți ofițeri, după ce oferii cavalereste brațul, cuconiței. Mergînd spre grajduri, își alcătui o mutră severă de tot, punîndu-și în căutătură toată vrednicia și neînduplecarea cuvenită unui adevărat comandant de trupă.

Ce-i cu asta? Intrebă el, cu vorba apăsată, roșu-stacojiu la față ca roșu-i dela guler, aruncînd spre Furtună o privire scurtă, săgetătoare.

— Trăiți domn' Maior, asta-i capul răsculaților.

— Asta-i capul răsculaților? Hm! — Desprețuitor, cu minile în șolduri, își încordă acuma gitul cătînd lung la veteran, — capul!... Auzi? Capul răsculaților! — Dacă-i așa, urmă tot el, atunci să-i dăm pedeapsa care i se cuvine. Să-i dați bătae, să mi-l întrebați, de aia i-a dat medalia patria recunoșcătoare, ca să iasă la drumul mare în fruntea răilor și-a tulburătorilor?... Să mi-l pișcați cu fierul înroșit, să afle și el că noi avem legi, după care ne conducem, că trăim în țară civilizată, că nu-i nimeni de capul lui... Ce-ați crezut voi, bețivanilor și leneșilor, c'a venit timpul să necinstiți numele țării și a Majestății Sale? Tilhari ce sînteți, dădurăți iama la curtea boerească și gîndeți să vă faceți parte din averea și din munca altuia? Ce? V'a innebunit șederea, trîndăvia și băutura și v'ați apucat de prădat, timpților?

— Timpți în ultimul grad, — adăogă un căpitan cu vocea scoborită, îndreptîndu-se spre cuconița. — Uite, vezi, în așa hal de îndobitocire se găsesc din pricina beției, că de l'ai întreba acum pe asta ce vrea și de ce s'a revoltat, n'ar ști să-ți spună!

— Terribel! Exclamă, clătînd din cap, foarte mirată, cuconița.

— Așa-i, pozitiv, — zise maiorul, — să vedeți, sînt idioțiți complect.

Ia spune, mă, de ce-ați innebunit, ce v'a îndemnat să eșiți la drumul mare?

— Noi, dă... Trăiți, domnule *maiur*, — începu Furtună cu vorbă domoală, — drept îi c'am innebunit, dar nu de bine și de ședere, cum ziceți dumneavoastră, ci de-amar și de nevoe!... De bine, nu mai innebunim noi țărani! Pe noi e răul și sărăcia de pe lume!... că de jaful nemilosului am rămas peritori de foame; ne-au rămas copiii desbrăcați și flămînzi în puterea iernii... De ani de zile muncim vara întreagă pe lanurile boerești, muncim ca niște salahori și noi și nevestele și copiii noștri, și pe an ce trece, ne găsim tot mai înglodați în datorii, de-aiu ajuns să ne vindem și icoanele, plătînd gloaba boeriului!... Ne-am tot plîns, ne-am tinguit... jalbă peste jalbă am trimes, *lăcrămație* am făcut până și la Măria Sa Vodă, dar auzitu-ne-a cineva? Datu-ne-a cineva dreptate! Or fi ele legi și pravilă cum ziceți și dumneavoastră, or fi... nu tăgădueste nimeni; dar pentru noi țărani, cînd avem dreptate, nu stă scris la pravilă, și cînd stă scris la pravilă, n'avem dreptate!...

Dar am tot tras și noi nădejdea de mai bine; am umblat tot cu răbdarea și cu vorba bună. Dacă am văzut dela o vreme,

că degeaba mai umblăm cu omenie, ne-am apucat de zurbavă... Și am făcut-o și noi pe cit ne-a dus mîntea și capul. Acuma ne-au auzit toți până la Vodă; ne-au auzit și-au împinzit țara cu oști, nu înspre ocrotirea noastră, a celor obijduiți, că noi de blăstăm sintem și trăim săraci întru cit ne vedeți.

Zicînd, își desfăcu sumanul înlături, arătîndu-și prin găurile largi ale cămeșii zdrențuite un trup negru ca pămîntul.

— E drept, că nu-i numai beția pricina pierzării și a îndobitocirii, ci mai mult decît orice îi ruinează munca trudită din cale afară și mizeria în care trăesc, de cînd se trezesc pe lume și până ce mor, rosti cu jumătate de gură locotenentul Oporeanu.

— Nu vorbi neîntrebat, locotenente, îi poronci maiorul privindu-l o clipă amenințător prin colțurile ochilor.

— Așa-i, domnișorule, urmă Furtună, muncim muncă grea tare, muncim o viață întreagă, și chiaburi nu mai ajungem; pîi doar nu degeaba umblă vorba printre noi că: „din bani de pe plugărie n'am mai văzut chiaburie; dar din bani de tâlhărie am văzut țînînd moșie!...“ Mai bine tâlhari, cum ne ziceți dumneavoastră, decît cumînți și detreabă. Ce să facem? Nevoia ne îndeamnă la zurbavă și la tâlhărie!... Parcă noi nu vedem, că rău facem, greșim, ne umplem de păcate; dar avem nădejdea, că ne-o ierta Dumnezeu; că multă nevoe și asprime am îndurat pe lumea asta! Am îndurat, că dă... noi țărani sintem tari de virtute și proști la mîntea; tari, căci răbdăm răbdare cînească, și proști, că de n'am fi proști, n'am ști răbda.

— Ei, vă place obrăznicie la țaran! șopti cucoana, indignată, cătră ofițeri.

— De ce tocmai tu,—întrebă maiorul, foarte incurcat,—tu, care trebuiai să dai exemplu de cinste și de cumînțenie, căci țara ți-a dat medalii pentru cinstea ta de militar... nu te-ai gîndit tu că prin purtarea ta vei necinști numele țării și al Majestații Sale?

— La asta, zău, nu m'am gîndit; căci nici n'ai chip să te gîndești... Să fii cuprîns, din cap până în picioare cu *medălii*, să ți se verse peste tine toată cinstea țării și a Măriei Sale, dacă pîntecetele ți-i gol, lihnit... geaba Vodă... geaba țară!... Foamea dă deadreptul. Parcă *medăliile* țîn de foame? Ce folos de cinste multă, dacă udătură nu-i și făina s'a gătit!

— *Mais c'est tout à fait insupportable...* ciripi sublocotenentul Turel, stringîndu-și nervos mînerul săbiei.

Maiorul schimba fețe-fețe; un moment stătu pe gînduri mușcîndu-și cu ciudă musteața. Se simțea oarecum doborît de felul cum îi răspunsese veteranul. Un val fierbinte de mînie parcă i se ridică din tălpi până'n rădăcina părului.

— Dacă nu le știți prețui, mizerabile, și nu știți cinști decorațiile țării,—izbucni el smuncîndu-i-le într'o clipă de pe sumanu-i putred și aruncîndu-i-le într'un zingănit închis pe podeaua grajdului,—atunci dă-le jos, mișelule, nu le terfeli ca un nevrednic ce ești.

— Trăiți, domnișorule, cuvintă Furtună, trăgindu-se cu hotărîre un pas înapoi și privind țintă în ochii comandantului, bateți-mă, spinzurați-mă, omoriți-mă de-acum înainte, dar drept v'o spun, că, de cînd sint multă foame am îndurat, aspră nevoie am tras, dureri multe am avut, prin grele cumpene am trecut, dar... de cinstea Măriei sale nu m'am lepădat. Cit am fost de nevređnic și de păcătos, la piept am purtat-o treizeci de ani de zile. Așa mi-a fost mie drag, să am și eu cu mine, în orice loc, un semn dat de Vodă Carol, precum c'odată și odată am fost și eu om acătării... Și mai aveam eu un dar dela Vodă... o goarnă ! Dar mi-a luat-o *preceptoriu* zălog... pentru un rest de parale. Era goarna cu care am sunat atacul, cînd rămăsesem singur singurel dintre gorniști la suișul unei redute ; îmi curgea sîngele gîrlă peste ochi, peste nas, peste goarnă, din locul ist cu semnul depe frunte, și eu sunam să indemne leatul vrăjmaș la deal... sunam de mi s'a dus pomina până la urechea Măriei Sale și pentru aceia cu poroncă domnească mi-a dăruit *trumbeda* cu care m'a împlinit zapciul și *medăliile* pe care mi le-ați aruncat dumneavoastră la cinstea tălpilor !... li eram dragi lui Vodă atunci,—urmă țaranul cu duiosie, lăsîndu-și privirile în pămînt,—dar acum se vede că i s'a urît și lui de noi, și v'au trimes să ne luați și cit ne dăduse !

Grele zile am ajuns și de jălit sintem ! . . . . .

Ce-a mai fost pe urmă, e dureros de spus... Pe inoptate însă, în vreme ce în saloanele dela curtea boerească se zăreau prin ferestrele largi, aburite, umbre lungi, mișcîndu-se în vălvătaia luminelor de policandre... afară, încolo, departe la marginea satului, pe un cîmp bătut de viscol, în fulgerul unui foc de salvă comandat de sublocotenentul Turel, se mai zări odată chipul acela uscat, cu ochii mari, scînteetori ai lui Furtună veteranul și'n defunătura puștilor căzu trăsniț, grămadă cornistul care, singur singurel, mai rămăsese în picioare sunînd vrăjmaș atacul... la un suiș de deal... la Șeptezeci și șapte !

Ion I. Mironescu

Ispita

Tu dor străin, ce'n noapte
Mă chemi atât de des,
De unde-mi vii și cine
În gând mi te-a trimis ?

— De nu m'ai cere însăși,
Eu n'aș putea să-ți vin,
Căci nu m'aude gândul
De care sînt străin.

— Eu nu mai știu de'n gindu-mi
Vii singur ori te chem,
Dar simt că fără de voce
Mă bucur și mă tem.

— Te bucură nădejdea
Și nu te temi de loc,
Ci te'nspăimîntă poate
Prea marele noroc.

— Și de mă'ncred în tine
Ce-mi dai și ce-ai să-mi ceri ?

— Îți dau un veac de viață
Trăită în plăceri,

Îți dau un veac de viață,
În care-ai să trăiești
Minuni ce nu'ndrăznit-ai
Măcar să le gîndești.

Și'n schimb îți cer ce însăși
Ar trebui să-mi ceri ;—
Să uiți din viață-ți până
Și ziua cea de ieri,

Să nu mai știi nimica
Din tot ce-ai fost trăit,
Căci numai astfel vine
Norocul negrăit.

— Primesc ori-ce de-acuma,—
O, ce noroc, să pot
De tot ce suferit-am
Să-mi uit de tot... de tot....

*

— Ca să ajungi la țintă
Sint drumuri ce le știi,
Dar trebuie să-ți fie
De ori-ce dor pustii :—

Ci-ți vei închide ochii
Și bine-ai să te'ncrezi,
Că nu-i ertat o clipă
Măcar să vrei să vezi.

Doar asta-i incercarea
Și-apoi în veci de veci
Nu le-i mai ști cunoaște
De-o fi să le mai treci.

Și-acum închide-ți ochii
Și hai la drum întins...

— Mă duc, dar uite, nu știu
Ce jale m'a cuprins...

— Nu'ncape jale'n drumul
Eternului noroc,
Vezi nu uită că ochii
N'ai să-i deschizi de loc.

*

— Sint două căi piezișe
Și'n mijloc drumul drept,
Tu, dor străin, mă'nvață
Pe care să mă'ndrept?

— Pe drumul cel din mijloc
Spre țintă mergi întins.

— Pe drumul drept odată
O rază mi s'a stins l....

— Atunci pe cel din dreapta.

— Nu, dorule, nu merg,
Sint urme dragi pe care
Mă tem să nu le șterg!...

— Cind ținta e aceeași,
Și drumurile-s trei,
Nu-i greu,—pe cel din stînga
Pornește-o dacă vrei.

— Pe drumul cel din stînga?...
Nu, dorule străin,
E-o cruce'n fața cărei
Nu pot să nu mă'nchin...

E-o cruce'n fața cărei
Nu pot să nu mă plec,
Și n'am să pot în preajma-i
Cu ochii orbi să trec....

.... Și a pierit ispita,
Și ai rămas pe loc,
Biet suflet ce porniseși
Spre veșnicul noroc.

Și crucea'n preajma cărei
N'ai vrut să treci străin
E tocmai amintirea
Celui mai mare chin....

Elena Farago

Richard Wagner

I.

Nu sint nici „compozitor,” nici „executant”... Dacă îmi îngădui să vă vorbesc aici despre Richard Wagner, o fac pentru trei considerațiuni, una mai puțin muzicală decît celelalte :

Wagner este nu numai muzicant, este totdeodată (ași vrea să ne înțelegem lămurit încă de la început), *totdeodată*, adică în același timp, și cu aceeași intensitate, și cu un deopotrivă merit,—și un poet. Nu e muzicant și poet, ori poet și muzicant : acest și, departe de a-mi limpezi gîndirea, ar exprima tocmai opusul gîndirii mele ; e un muzicant-poet ori un poet-muzicant, ori care din aceste epitete ar fi pus înainte, și e bine să se alterneze formula. Multe spirite omenesti au fost înzestrate cu însușiri și cu talente deosebite : Victor Hugo desina însuși unele din peizagiile cele mai caracteristice ale romanelor sale; Goethe era poet, filosof, naturalist ; Leonardo da Vinci era pictor, sculptor, inginer, mecanic, arhitect. Dar toate aceste minți de elită stăpîneau aceste însușiri diferite în momente diferite ale vieții lor ; între aceste diferite însușiri ale lor nu exista nici o *legătură logică* : Leonardo da Vinci, bunăoară, era inginer în alte momente decît în acelea în cari era pictor, mecanic în altele decît în acelea în cari era arhitect—și în alte opere—; nu era inginer pentru că era pictor, nici mecanic, pentrucă era arhitect. Wagner e poet, *pentrucă* e muzicant și muzicant *pentrucă* e poet ; la el, muzica nu se înțelege fără poezie, nici poezia fără muzică ; ci muzica și poezia se pătrund reciproc, se îmbină, se topesc la olaltă, trăesc dintr'o viață comună, nu întocmesc decît o singură artă. Care dintrînsele predomină ? Nici una, căci nici una nu e scopul ; amîndouă sint numai niște mijloace pentru producerea unor efecte de ordine comună. Fiecare din ele, neîndestulătoare în sine, se subordonează artei superioare, artei propriu zise, spre care converg toate artele, *arta dramatică*.—Wagner e dar un dramaturg : el aparține istoriei muzicii, ca urmaș al lui Haydn, al lui Gluck, al lui Mozart, al lui Beethoven,—dar tot așa istoriei literaturii,

ca urmaş al lui Eschyle, al lui Sophocle, al lui Corneille, al lui Goethe, al lui Shakespeare.

În al doilea rând, acest artist fără epitet și fără seamăn, e poate un tot atît de mare gînditor, un tot atît de mare filosof, un tot atît de mare critic. Precum e unul din cei mai mari artiști, tot așa e unul din cei mai mari critici de artă ai timpurilor moderne. Talentul său de poet-muzicant l-a dus treptat la o *concepție* limpede, ingenioasă, revoluționară a artei, precum această concepție l-a dus treptat, conștient, la *întrușarea* unei arte necunoscute. Existau până la el două feluri de artiști pe lume: unii lipsiți desăvirșit de talentul critic, necunoscători sau desprețuitori de orice teorie, genii inconștiente, citeodată puternice ca natura: Molière, Beethoven, Shakespeare; alții, înzestrați cu oarecare talent critic, în momentele lor libere, — producători de teorii, dar mai ales producători de opere de artă: operele și teoriile lor ies din două izvoare deosebite ale minții; pentru a izbuti cu tot dinadinsul, pentru a întrece pe alții și pentru a se întrece pe ei înșiși, acești oameni mari au nevoie să-și uite mai întâi teoriile lor, să le combată în fapt: astfel au fost Victor Hugo, Emile Zola. Wagner întocmește el singur o a treia categorie: a geniiilor conștienți, cari au o teorie și o urmează. El nu e mare, el nu e Wagner, decît din momentul în care își formulează doctrina lui de artă, din momentul în care i se supune. La el, criticul sau filosoful călăuzesc pe artist spre folosul lui. Alții sînt artiști, *deși* sînt critici; el e artist *fiindcă* este critic. De astădată însă nu vom zice că e artist în același timp în care e critic, nu ne vom servi de trăsura de unire: el e artist și critic. — Wagner a trecut odată în viața lui printr'o fază critică; acea fază critică a fost impusă de turburările talentului său; la rindu-ia a pricinuit producerea unor opere conștiente, limpezi, puternice: astfel arta și critica s'au zămislit reciproc în mintea lui Wagner. Toate operele lui se pot împărți în două grupe distincte: dinainte de 1848 și după 1851; între aceste două date, în interval de trei ani, se întinde perioada critică...

Fie zis în treacă: dacă Wagner poetul avea multă încredere și multă pornire sufletească pentru Wagner muzicantul, dacă acesta jură în numele poetului, Wagner artistul și-a amintit întotdeauna cu neîncredere și cu o neexplicabilă ură de Wagner filosoful. Opt ani după încetarea fazei critice, în 1859, în faimoasa „Lettre sur la musique“, adresată la Paris lui Frédéric Villot, spre lămurirea dramei «Tannhäuser», Wagner repetă cu convingere, dar cu oroare și cu dezgust principalele puncte ale doctrinei sale estetice. El constată: 1) că starea de spirit a criticului, abstractă, analitică e temeinic opusă stării de spirit a artistului, plină de viață și estetică; 2) că prima din aceste stări e excepțională, și oarecum bolnăvicioasă; 3) că amintirea ei singură îi e și ostenitoare și displăcută. «A la répugnance prononcée que j'ai maintenant à relire mes écrits théoriques, il m'est aisé de reconnaître qu'à l'époque où je les composais, j'étais dans une

situation d'esprit tout à fait anormale, dans une de ces situations où l'artiste peut se trouver une fois dans sa vie, mais non se replacer une seconde". (*Lettre sur la musique*, în „Quatre poèmes d'Opéras“, Paris, 1893, p. VI.—Vezi și pp. XLV și XLVI).

Insfârșit, prin viața sa, prin pretențiile sale teoretice, prin originea inspirațiunii și a temelor sale lirice, prin dispozițiile sufletului său, prin natura intelectuală a operei sale, Richard Wagner aparține întregii omeniri tot atit cît aparține Germaniei. El e german, dar e grec, e englez, e celt, e scandinav, e creștin, e păgîn, e modern, e medieval, e antic... e «uman», «pur uman»,—întocmai cum va recunoaște că trebuie să fie subiectele dramelor sale,—«pur», adică *vecinic, universal și adînc uman*...

II.

Pentru a explica pe Molière, pe Shakespeare, pe Leonardo da Vinci, pe Beethoven, pe Goethe, ai nevoie de o îndelungă reflexie personală și trebuie adesea ori să te adresezi și criticilor. Pentru Wagner, e destul să te adresezi lui Wagner. Chamberlain, Louis-Pilate de Brinng Gaubast, Lavignac, Schuré, Lichtemberger, Nolhac, toți cîți au comentat opera maestrului i-au cerut lămuriri lui însuși și au fost mai puțin limpezi și mai puțin sugestivi decît dînsul. Dar înainte de toate, spre a pricepe «cuvîntul» maestrului, trebuie să fi urmărit conștient dramele lui muzicale, să te fi lăsat, sincer, să fi înriurit de dînsule, să fi subliniat singur, în mîntea ta, deosebiri fundamentale care despart aceste drame de „Operele“ obicinuite, vreau să zic de «operele italiene».

Șase sau șapte din aceste deosebiri se impun cu deosebire minții. Printr'însele nu intră nici stingerea luminărilor la începutul reprezentațiunii, nici „zgomotul“ cel mare, pe care cei necunoscători îl atribue „operei“ wagneriane. Wagner a scoborit în adevăr orchestra sub scenă, a făcut-o invizibilă spectatorilor, a interzis încercarea arcușurilor în sala de spectacol, a ordonat suprimarea aproape desăvîrșită a luminii în sală, dar toate aceste măsuri,—de o importanță secundară pentru dînsul—au fost așa de repede imitate de toate celelalte feluri de reprezentații, încît astăzi le vedem introduse și la opera italiană și la piesele noastre de teatru naționale. Mulțumită lui Wagner, nu vedem astfel decît ce trebuie să vedem și nu auzim decît ce trebuie să auzim în sălile de spectacol,—dar mai ales nu vedem ceea ce nu trebuie decît să auzim.—Întru cit e vorba de faimosul «zgomot wagnerian» trebuie reținut numai atit, că în adevăr auzim mai multe și mai variate instrumente la «Meistersinger» sau la «Parsifal» decît la «Traviata» sau la „Barbiere di Seviglia“. Wagner cel d'întăi s'a servit de „cornul englezesc“, de „clarineta basă“, de „tubas“; cel d'întăi, după Beethoven, a întrebuintat „tromboanele“ și „contra-basonul“; de unele din instrumentele inventate de el, ca „trompeta basă“ s'a slujit

numai în Tetralogie; el singur, în afară de Meyerbeer și de Berlioz, a scris trei părți de flaut, trei de clarinet, trei de „haut bois“.

În altă parte stă deosebirea radicală dintre „drama lirică“ și „opera“ tradițională. Mai întâi, în marea însemnătate pe care o dă Wagner orchestrei. „Operile italiene“ care l'au precedat pe sau care se urmează astăzi, în afară de înriurirea lui, sînt „opere“ pur vocale, făcute în vederea exclusivă a succesului unei sau mai multor voci, de multe ori în vederea exclusivă a unui cîntăreț singur. Veți fi încercat, de sigur, acea dezamăgire artistică de care vorbește Wagner, în mijlocul spectacolului, cînd „pătrunși pînă în suflet de o frază muzicală nobilă și frumoasă, o vedem dintr'odată terminindu-se, în spre înjosirea ei, în cadența obicinuită cu două rulate obligatorii și cu nota susținută, pe cînd actorul, uitînd repede raporturile sale cu personajii cărui fraza îi e îndreptată, înaintează pînă la marginea rampei și se întoarce în spre «clacă» spre a-i da semnalul aplauzelor“. — Nu există „rulate“, nu există „triluri“, nu există „fiorituri“ în drama wagneriană. Ea stabilește un echilibru sănătos între voci și instrumente, ea e făcută în vederea artei, și nu în vederea artistului dramatic, ea dă să priceapă acestuia că el e servitorul artei și nu stăpînul ei. Efectul dramatic trece astfel rînd pe rînd dela personajii la orchestră,—și cum fiecare instrument e o mică personalitate cu un mic suflet—trece dela un pupitru la altul.

Contrariu de ce s'ar crede și contrariu de ce se spune de regulă, pricepem mai ușor mersul acțiunii și succesiunea dialogului în drama wagneriană decît în „operă“. „Opera“ obicinuită parcă ar fi fost creată într'adins spre a dovedi marea incompatibilitate dintre poezie și muzică, neputința firească în care se găsesc amîndouă de a întocmi vreodată o artă unică. Muzica împedică ascultarea libretului, situațiunile dramatice și dialogul împedică ascultarea muzicii¹⁾. De aceea, nu ne bucurăm îndeajuns nici de muzică, nici de poezie. Simțim nevoia de a reciti acasă libretul, de a ne întoarce apoi la teatru spre a reasculta muzica... Pricepem dimpotrivă dela început poemul lui Wagner; și el ne ajută să gustăm armonia muzicală... Acest fapt se datorește înainte de toate marelui simplități cu care e întocmită în el acțiunea dramatică. Această simplitate contrastează radical cu complicația obicinuită a „libretelor“ de operă. Printr'o particularitate a spiritului, pe care Wagner o împărtășește cu Bossuet și cu Brunetiere, el are o predilecție deosebită pentru țifra 3: Bossuet își împărțea predicile lui în trei puncte, Brunetiere își împărțea articulele lui de critică în trei capitole, Wagner își împarte toate dramele sale lirice în trei acte. Singura excepție o face Rienzi, împărțit, după modul școalei anterioare, în cinci acte; dar Ri-

1) Mai amănunțit de cit se putea face în acest mic studiu, am expus aceste vederi în seria de prelegeri universitare „Ce este literatura?—Condițiunile și limitele acestei arte“.—Buc., Eminescu, 1903, pp. 69—74.

enzi, una din primele încercări ale lui Wagner, e mai mult o «operă italiană» decît o «drama» wagneriană.

Și cu toate acestea, dacă nu sîntem muzicanți de profesie, ducem cu noi mai puține amintiri muzicale. „Opera” italiană sau franceză e presărată cu melodii, cu cîntece, cu romante. Care din noi nu știe pe dinafară.—fiindcă le-a auzit o singură dată—bucăți ca: «La donna e mobile», ori «Adio del passato», ori «Connais-tu le pays où fleurit l'oranger», ori „E scherzo di folia”, ori „Figaro qui, Figaro qua”... Ajunge să le auzim cuvintele, ca să ne și vie să le cîntăm... Ce zic? Pentru dinsele ne ducem la teatru, pe ele singure le ascultăm... restul nu e—cum zice Wagner—decît un pretext, „decît un imbold de conversație”... poate de privire cu binoclul în sală... Le cîntăm tare ori le fluierăm încet după spectacol,—fiindcă le-am urmărit citeva minute, ne urmăresc zile și săptămîni...

Muzica lui Wagner nu lasă în noi amintiri ușoare; ea ne impresură, ne năvălește, ne înalță; o păstrăm puțin în memorie dacă nu am studiat-o într'adins; trebuie să ne dăm caznă multă ca să o *pricepem*. Subliniez acest cuvînt: ea trebuie *pricepută*, căci ese tot atît de mult din minte cît din inimă... Muzica italiană are mai mult de a face cu *simțurile*: spre a o gusta, spre a o reține, nu trebuie să gîndim; la gîndire, suridem și o găsim, înainte de toate, foarte nepotrivită cu textul vorbelor peste cari *se aplică*. Efectul ei imediat e de a produce o gîdiletură agreabilă în urechi, apoi de a coborî și de a produce o furnicătură plăcută în membre... Deja, în fotoliul nostru dela teatru, simțim nevoia de a clătina ușor capul spre a bate măsura; în tocarul teatrului, în „entr'acte”, mișcarea se întinde asupra întregului trunchiu al corpului; în singurătate, aceste melodii duc inevitabil la danț... Sînt chiar bucăți întregi de operă, cîntece de amor, ca „Serenada” din actul I al lui „Romeo și Julieta” de Gounod, făcute intenționat pe teme de vals... Simțim imediat că acel amor are mai puține legături cu inima decît cu picioarele.

Foarte puține „romante” sau „cîntecele” sau „melodii” se găsesc presărate în „dramele” lui Wagner: „romanța stelei” și „marșul pelerinilor” în Tannhäuser, „corul torcătoarelor” în «Fliegende Holländer», «marșul nupțial» în Lohengrin, «cîntecul concursului» în Meistersinger,—și foarte puține altele.

Insemnătate, dar, deosebită dată orchestrei, ușoară pricepere a poemului dramatic, număr restrîns de „melodii”,—iată ce ne izbesc mai întîi în drama wagneriană. Ea se mai caracterizează prin reducerea, aproape prin suprimarea, corurilor sau a vechilor „ensabluri”: aproape că nu le mai regăsim decît într'o operă dinainte de 1848, Lohengrin,—într'una de după 1851, Tannhäuser.

Dacă sîntem mai atenți ori mai iscușiți, putem se desoperim alte două sau trei trăsături distinctive ale noiei «drame». Printre ele, natura deosebită a „Preludiilor”, care nu sînt de loc

același lucru cu foastele „Ouverture”. Ouvertura” era o bucată muzicală pusă la începutul „operii”, un fel de compensare dată bordonată efectului vocal, bucată, care, de cele mai multe ori, amintește tot atit de puțin inspirația muzicală, a „operii” pro-priu zise, cât muzica aceeaia va aminti textul libretului. De aceea foarte mulți „cunoscători” își și calculează sosirea lor la teatru după încetarea «Ouverturii». „Preludiile” lui Wagner sînt de o natură psihologică și de o natură filosofică foarte adincă. Ele destăinuiesc intențiile cele mai ascunse ale artistului, ele vestesc, în limbajul lor muzical pur, rostul evenimentelor, ele pregătesc starea de spirit a spectatorului, liniștind-o, îndepărtînd-o de amintirile vieții de toate zilele, îndrumînd-o înspre starea de lucruri ce se vor desfășura în decursul dramei, ele amintesc cele deja întîmplate și prevestesc cele ce se vor întîmplă. Trebuie ascultate cu luare aminte, căci slujesc nu numai de introducere, dar de temelie întregii desfășurări următoare. Opera italiană era precedată de o singură «ouvertură», la începutul reprezentației; Wagner așază cite un preludiu la începutul fiecărui act: preludiu-recapitulativ, preludiu-avertisment, preludiu-comentar, preludiu-potolitor al sufletului. Un profesor de armonie dela conservatorul din Paris, domnul Lavignac, distinge patru categorii de asemenea preludii: 1) *preludii de simplă liniștire* a minții, al căror scop e de a întoarce mintea dela preocupările din afară, mlădiînd-o, făcînd-o ușor accesibilă celor mai mici emoții (preludiul actului I al Walkiriei); 2) *preludii ce amintesc faptele precedente*, pe care spectatorul a avut vreme să și le împutineze în memorie în «entr'acte» (preludiul actului al III-lea din Siegfried); 3) *dimpotrivă*, preludii ce procedează invers, prin *împrumuturi făcute* actului următor, — în care caz acțiunea dramatică începe în decursul preludiului (începutul actului al doilea din Lohengrin); 4) în sfîrșit, *preludii ce scufundă spiritul în vag*, ațîțînd curiozitatea și robînd atenția prin armonii nehotărîte, prin sonorități ciudate, prin modulații neprevăzute, citeodată incoherente, care nu lasă să se întrevadă nimic din ce are să se întimple, care turbură chiar mintea, dar care tocmai prin aceea știu să o pregătească pentru emoțiile cele mai zdrobitoare (preludiul actului al III-lea din Parsifal). — Aceste patru feluri de preludii se pun cînd din punctul de vedere al spectacolului, cînd din al personajilor dramei; mai e o a cincea categorie, ar preludiului-gînditor sau *filosof*, care comentează acțiunea, care se pune din punctul de vedere al dramaturgului și ne destăinuește cutele cele mai ascunse ale gîndirii lui filosofice: astfel e minunatul debut al prologului Tetralogiei, Rheingold, care în 136 de măsuri, stăruind toate asupra unui unic acord perfect în mi bemol major, simbolizează apa, elementul primitiv, mai întîi în starea ei de repaus desăvîrșit, apoi în turburarea ei, oarecum sufletească, din ce în ce crescîndă, în vreme ce, în adîncurile ei cele mai nepătrunse, se urzește viața în-

treagă, cu năzuințele, cu patimele ei, cu suferințele ei, viață destinată a ieși din ce în ce mai mult la suprafață și a acoperi în sufletele noastre cu vocea ei vocea primitivă a Oceanului...

Un cuvânt despre o altă particularitate a dramei wagneriane, cunoscută sub numele de «leit motive», sau de „motive muzicale călăuze”. Ce sînt aceste motive? Sînt niște forme muzicale, niște succesiuni de sunete, care ne amintesc deodată, printr-o convenție tacită între compozitor și noi, anume stări sufletești, anume împrejurări, cîte odată anume personajii sau anume obiecte, și care revin ori înăuntrul aceluiași act, ori dela un act la altul, ori dela o dramă la alta. Pentruca aceste forme muzicale să revină, trebuie să existe o rațiune anume. Acea rațiune stă în legătură firească, aproape indispensabilă care există între dinsele și gîndirea precisă pe care țintesc să o readucă în minte,

Domnul Lavignac îi dă următoarea explicație populară: După cum, citirea unui text literar ne deșteaptă în minte, involuntar, anume peisagii, în mijlocul cărora se desfășură evenimentele, și anume fizionomii ale personajilor—în așa chip, încît sîntem uimiți, de cîte ori întîlnim gravuri care nu se potrivesc cu icoanele pe care ni le-am format dela început înăuntrul nostru, —tot așa, dacă sîntem inzestrați cu imaginație muzicală, ne închipuim anume contururi melodice, anume succesiuni de sunete care însoțesc fatal anume stări sufletești, anume situațiuni dramatice. Unii își închipue sau visează cu ochii, alții cu urechile, după cum sînt temperamente vizuale sau auditive, după cum au pornire mai mare spre artele plastice ori spre muzică. Convenția muzicală e tot așa de puternică, tot așa de imperioasă ca și convenția mai obicinuită a contururilor vizuale. „Leit-motivul” e deci un peisagiu, e un portret muzical;—e o scoatere în relief, e o subliniere, a anume împrejurări mai importante, care revin. Pe măsură ce înaintăm în studiul dramei wagneriane, observăm această facultate deosebită a maestrului întărindu-se tot mai mult, luînd proporțiuni mai considerabile. Leit-motivul wagnerian se recunoaște repede, e scurt și simplu, cîte odată se modifică ușor după cum se modifică împrejurarea dramatică pe care o aminteste... Gîndiți-vă la succesiunile de sunete care amintesc undalarea valurilor în Rheingold, ori strălucirea săbiei «Nothung» în «Walkyria» și în «Siegfried», ori pirieliile focului în aceste două drame, ori marea palatului zeilor „Walhalla”, impunătoare în Rheingold, în momentul clădirii, tristă la sfîrșitul Tetralogiei, în momentul incendiului, în Götterdämmerung, ori armoniile invariable ce reamintesc pe lebedă, în tot dealungul lui «Lohengrin» filtrul în «Tristan și Ysold», pe călător, adică pe zeul Wothan și pe Destin în tot dealungul Tetralogiei...

Ajungem la cea mai temeinică deosebire care desparte drama lui Wagner de «opera» tradițională: deosebire de ordine pur poetică, de astădată. Textul poemului dramatic, «libretul» e de obicei element accesoriu, neînsemnat, subordonat compozițiunii muzicale, întocmit de cele mai multe ori de autori neînsemnați

sub comanda imediată a compozitorului. Știm cu toții că «Aida» e de Verdi, că «Lucia» e de Donizzetti, că «Ugwenotti» sînt de Meyerbeer. Dar cine sînt autorii libretelor Aldei, Luciei și ai Ugwenottilor? Nici nu o știm, nici nu ne importă. În drama wagneriană, libretul, sau mai bine zis, poemul, are o însemnătate excepțională, o însemnătate tot atît de mare cit și muzica, și e întocmit de Wagner el însuși. Poetul și compozitorul sînt una și aceeași persoană, poezia și muzica răsar din același izvor sufletesc. Am putea analiza rînd pe rînd toate poemele lui Richard Wagner, dela „Fliegende Holländer” pînă la Parsifal și am putea arăta superioritatea lor literară deosebită. Să ne mulțumim cu unul singur, cu cel mai instructiv: poemul dramei lirice „Tristan și Ysold”.

În momentul chiar în care cavalerul Tristan aducea din Irlanda, în corabie, pe Ysold, logodnica unchiului său, regele Mark din Cornwall, un filtru de dragoste, băut din greșală și de unul și de altul, apropie inimile lor pe vecie. Viața lor devine de aci înainte o povară. Tînărul cavaler va trebui să ascunză taina cea mai importantă a sufletului său unchiului, regelui, binefăcătorului său, care dorea să-i lase moștenirea tronului; Ysold va tremura de remușcare și de spaimă în fața soțului legitim. Pizmași ai fericirilor vor fi așezați în umbră, vor pîndi momentele lor de întîlnire, vor da de știre regelui Mark, care va suferi în aceeași clipită o îndoită dezamăgire. Un exil vecinic îl va lipsi de acum și de cel mai iubit prietin și de cea mai iubită soție...

...Dar urmarea romanului? Prin aici înainte, fiecare din numeroșii autori cari au reluat acest vechiu subiect celtic, îi dau o încheiere cu totul alta. Astfel truverul *Béroul*, cel mai vechiu interpretator al legendei (1150), spirit normand, adică pozitiv, prozaic, baljocitor, își închipue că, goniți dela curte, cei doi amantîi vor rătăci prin țări străine și prin păduri, timp de trei ani, cit va dura vraja filtrului, apoi se vor deștepta într'o dimineață dezamăgiți, Tristan regretînd viitorul său, pe care și l'a compromis, Ysold, regretînd viața sa de regină. Prin bună înțelegere se vor despărți, sau mai bine Tristan va readuce pe Ysold la curtea fostului ei bărbat, care se va grăbi să o primească.

Cu autorul *Thomas* (1170), imaginația fantastică, sentimentală, complicată a rasei bretoane recîștigă terenul. După dînsul, Tristan singur e isgonit. Refugiat în Bretania, eroul, după multe peripeții și suferinți, consimte să ia în căsătorie pe sîca regelui local, a doua Ysold, care se va numi «Ysold cea cu minile frumoase» în deosebire de Ysold a inimii lui, Ysold «cea bălană». Rănit de moarte într'o luptă, amantul roagă pe prietenul său Kaherdin să vestească acest eveniment adevăratei Ysolde. Se înțeleg împreună că, dacă Ysold va consimți să vină, prietenul să împlinte la corabie un steag alb; în caz contrariu, să împlinte unul negru. Ysold sosește; corabia intră în port; dar soția lui Tristan «Ysold cea cu minile frumoase», din necaz, din răutate, înșală pe soțul ei și-i vestește sosirea unei corăbii cu steag negru... Ysold «cea bălană» sosește prea tîrziu. Impresia finală

e aceeași pe care ne-o lasă cetirea «Damei cu Camellii», a lui «Paul et Virginie», a lui «Romeo și Julieta»... În toate însă, femeea moare înainte: în «La Dame aux Camélias» din cauza boalei, în «Paul et Virginie» din cauza elementelor naturii, în «Romeo și Julieta» din cauza unei neînțelegeri... În «Tristan și Ysold» a lui Thomas, moare bărbatul, din cauza unui neadevăr grăit de o femeie geloasă...

Un roman în proză dela începutul secolului al XIII-lea își închipue că regele Mark surprinde pe Tristan în camera chiar a lui Ysold și că-l rănește de moarte. Eroul poate însă să se refugieze până la un prieten al său, Dinas, în casa căruia are fericirea să revadă pe Ysold o ultimă dată. Revăzînd-o, o îmbrățișează așa de tare, încît inimile lor se rupseră în această de pe urmă clipită de dragoste...

Alți autori au căutat să precizeze și mai mult legenda. *Marie de France*—secolul al XII-lea—în scurtul său poem «Le Chèvrefeuille» înfățișează pe Tristan într'unul din momentele cele mai dureroase ale exilului. Afînd că regina va trece printr'o anume pădure la o sărbătoare cimpenească, nefericitul se ascunde după copaci și asvirile în drum o cracă de cer, pe care și-a sculptat mai întăi numele. Regina zărește craca, își îndepărtează suita și se revede cu iubitul ei. Amîndoi își făuresc nădejdea unei întîlniri viitoare, apoi se despart, plîngînd...

În același secol, un autor german *Eilhart din Oberg* preferă să omoare pe cei doi eroi, decît să-i vază tîrîndu-și suferințele. Regele Mark află prea tîrziu de taina filtrului și plînge din suflet pe cei doi nevinovați. El le-ar fi lăsat bucuros și domnia și dragostea. Dă astfel ordine să se sădească un copăcel de trandafiri pe mormîntul Ysoldei și o viță de vie pe acela al lui Tristan. Amîndouă plantele crescură împreună, se împreunară și se pătrunseră așa de puternic încît nici o putere omească nu le-a mai putut desface.

Regretăm pierderea părții finale a lungului poem pe care l-a consacrat acestei legende, un secol în urmă, poetul din Strassburg *Gottfried*. Se pare că ar fi vrut să încheie în sensul romanului lui Thomas. Începutul ne povestește îndelung copilăria amantului și mai ales viața părinților săi Rivalin și Blanchefleur. Numele de Tristan ar însemna «urzit durerii». În locul pădurii din «Monrois», autorul introduce poetica «peșteră a îndrăgostiților», în bolta căreia sint încrustate pietre scumpe, a cărei podeală e de marmură verde «la fel cu pajiștea», a cărei ușă e de aramă, umbrită de trei tei... etc. etc...—În aceeași zonă de inspirații s'ar găsi și un autor anonim englez, care—credincios spiritului rasei sale—reduce povestirea amoroasă la strictul ei necesar, suprimînd aproape toată pictura pasiunii, spre a se închide în descrierea cît mai amănunțită a faptelor externe precise..

Atîta *erudiție* era trebuincioasă spre a judeca, după dreapta lui valoare, poemul lui Richard Wagner. «Tristan și Ysold» al dramei noastre lirice se deosebește în patru chipuri de numeroasele intrupări literare medievale ale vechii legende bretonice:

Mai întâi, acest poem e mult mai simplu: nici o izgonire dela curte, nici o întâlnire calculată prin păduri, nici o luptă singuratică fatală eroului, nici o inchipuire a vreunei noi Ysolde, nici o neînțelegere în privința vreunui steag alb sau negru. Surprins în grădina palatului de către regele Mark, Tristan se apără dar e rănit dela început de către Melot, intrigantul regelui, se retrage pe proprietatea sa Kareol, în Britania, unde-și așteaptă sfârșitul. Omul său de încredere, Kurwenal, vestește pe Ysold de moartea amantului. Regina sosește prea de vreme ca să-i prinză încă ultima răsufare, prea tirziu spre a mai putea împărtăși cu el bucuriile vieții. Regele Mark, ce vine pe urmele ei, înștiințat de guvernanta Brangoene de tot rostul adevărat al acestei dragoste, nu mai găsește în fața lui decit două cadavre...

Simplificând subiectul, Wagner a știut, în al doilea rind, să introducă în poemul său o gravitate necunoscută. Predecesorii săi văzuseră în subiectul breton când unul din numeroasele cazuri ale unui «ménage à trois», când o simplă dragoste nenorocită,—și îl trataseră, după împrejurări, cu multă batjocură sau cu multă duioșie. Wagner introduce pe lângă filtrul amorului, filtrul morții. Din greșală, eroii au sorbit din cel dintâi; flacăra lor să aprinsese, fără voia lor, înaintea licoarei fatale și, spre a o potoli, ei au încercat să soarbă din cea de a doua licoare, aceea care pune capăt tuturor suferințelor. Dar guvernanta Brangoene temindu-se de acest desnodământ, a pus o licoare în locul celeilalte. Ei se iubesc deci de două ori fără voia lor. Iar din momentul acestei înșelăciuni, ei se socotesc așa de bine logodiții morții, o pinză neagră învâluie așa de desăvârșit puternica lor dragoste, încît în fundul cugetului lor ei nici nu mai știu să deosebească între cele două simțăminte așa de strîns legate: simțămîntul dragostii și simțămîntul morții. Ei sint uniți în moarte, în moarte își vor regăsi dar adevărata și întreaga lor fericire.

Pe urmă, studiul caracterelor cîștigă, în Wagner, o importanță uimitoare. Legenda și cotiturile peripețiilor ei interesau mai mult pe autorii medievali, adîncimile inimii omenеști interesează mai mult pe autorul contemporan. Pentru întâia dată un poet coboară în sufletul nenorocit al lui Tristan, mîndru, plin de remușcări și de contradicții, adînc gînditor,—în al lui Ysold, ironic, răzbunător, plin de bănueli, orbit de patimă,—în sufletele simple dar credincioase al Brangoevei și al lui Kurwenal, care amintesc pe confidenții teatrului francez, dar confidenți interesanți, cu personalitatea lor deosebită,—în al regelui Mark, suflet omenesc blind, îngăduitor, priceput, în care mintea nu e bine îngrădită dinspre partea inimii...

Însfîrșit, poemul lui Tristan și Ysold devine, în minele lui Wagner, un poem de o netăgăduită valoare filosofică, precum veți recunoaște-o singuri la citirea textului însuși:

Sintem înăuntru unei grădini mărețe a palatului lui Mark, în mijlocul unei nopți limpezi și impunătoare. Ysold a stins

torța aprinsă ce se găsea atirnată lângă ușa ei. Acesta e semnalul convenit între dînsa și Tristan. O clipită, și cei doi amanți sînt unul în brațele altuia.

— Ești a mea? Ești al meu? Adevărat să fie?... însfirșit, însfirșit, iată-te pe inima mea... tu ești? tu ești cel (cea) pe care'l (o) string acum?... ăștia sînt chiar ochii tăi, astea sînt chiar buzele tale?... asta e mîna ta?... ăsta e sufletul tău?... tu ești?... eu sînt?... n'ai să-mi scapi? nu e o amăgire? un vis?

Y. Cîte veacuri de cînd ne-am despărțit? Cîtă despărțire de atîtea veacuri!..

T. Așa de departe unul de altul, cînd eram atit de alături! Atit de alături, și totuși atit de departe!

Y. Depărtare blestemată, dușmană celor ce se iubesc! încetinime omorîtoare a timpului leneș!

T. Distanță și apropiere! vrășmașe neîmpăcate! apropiere fermecătoare, distanță posomorită!

Y. Tu în întuneric, eu la lumină!

T. Cît timp a ținut astă lumină, până să se stingă! Soarele se cobora, ziua trecea, fără să înăbușe strălucirea pizmașă! își aprinde semnalul nemilostiv, îl acată de poarta iubitei mele, ca să mă'mpiedice să sbor spre dînsa!..

Y. Da, mîna iubitei tale a stîns lumina. Guvernanta prea sfoasă vrea să mă împiedice. Sfaturile ei însă nu m'au înspăimîntat: la umbra ocrotitoare a zeiței Dragostei, am înfruntat lumina...

(Ce este această lumină, această torță de care vorbește Wagner? Simțim că cuvintele au aci cîte două și cîte mai multe înțelesuri. Această torță pare a însemna la început obiectul propriu ce servă de semnal amantilor. Apoi înțelesul ei pare a se confunda cu acela al luminii zilei, care dispăre în fața nopții, prielnică dragostei. Însfirșit, s'ar crede că e vorba chiar de lumina conștiinței, ce se împuținează, ce se stinge în fața iubirii din ce în ce mai puternice, pe care o împuținează și o stinge mîna chiar a iubitei... Spre sfîrșitul piesei, Tristan pare a-i da încă odată acest înțeles iubirii, cînd rănit de moarte, își analizează sieși patima, în Kareol, la umbra teilor).

— În ceasul, în care nădăjduiam să mă vindec pedeplin, ea îmi alege filtrul cel mai chinuitor, nu ca să îndepărteze de mine moartea pentru totdeauna, dar ca să mă dea pradă chinului vecinic. O băatură! băatură! înfricoșătoare băatură! Nici un leac de acum, nici o moarte blindă care să mă mai poată scăpa de chinul dorului. În nici o parte, în nici o parte a lunei—vai!—nu-mi voi mai găsi de acum odihnă! Noaptea mă azvirle zilei, ca să hrănesc vecinic cu suferințele mele ochiul soarelui.

(Însfirșit acest amor vecinic dorit, vecinic chinuitor, adormitor de conștiință și de fericire, e înrudit de aproape cu somnul morții din care izvorește și în care se va perde sau poate va renaște mult mai puternic. Să ascultăm ce ne spune Ysold ea însăși. Intinsă fără simțire, în ultima scenă, peste cadavrul lui Tristan, ea se uită fără se înțelegea, ca străină de

cele ce se întâmplă împrejur, la Brangoene și la regele Mark cari o plîng și vor să o readucă la viață. Drept orice răspuns, ea se întoarce înspre cadavru și zice):

— Cum zimbește de plăcut și de dulce! Ochii lui se întrec în ce mai strălucitoare iese din toată făptura lui! Din ce în ce mai seducător, se înalță, asvirlind raze sclipitoare ca ale stelelor! Priviți-l, prietini! Nu-l vedeți? Inima lui se umflă împinsă de un foc înălțător, un izvor bogat și măreț clocotește în sinul lui, din buzele lui dulci și fermecătoare scapă o răsuflare de abia simțită: priviți-l, prietini! Nu-l vedeți și nu-l simțiți? Eu singură să fiu ursită să aud această melodie necunoscută și tainică, îmbătător de jalnică, plină de un înțeles nesfirșit, ce mîngie blind și răsună din fundul ființei lui: Ea mă ridică cu dînsa, mă pătrunde și face să răsune împrejurul meu răpitoarele ei ecouri! Aceste sunete limpezi ce murmură la urechile mele să fie valurile plăpînde ale aerului? Să fie undulările pline de farmec ale unor aburi din altă lume? Le văd umflîndu-se, le aud vijînd împrejurul-mi: să le mai respir? Să-mi mai întorc în spre ele urechia? Să mă adăp, să mă scufund, să mă înec încet în acești aburi? În marile valuri ale oceanului desfătării, în armonia sonoră a undelor mirositoare, în răsuflarea nesfirșită a sufletului universal, să te pierzi să te distrugi fără conștiință,—o, voluptate de pe urmă și fără seamăn!..

(Transfigurată, cade încet în brațele Brangoenei, deasupra corpului neînsuflețit al lui Tristan. Regele Mark binecuvîntează cadavrele.)

III.

Toate aceste deosebiri, pe care le subliniăm noi astăzi între opera italiană și drama lirică, Wagner le recunoscuse în perioada dintre 1848 și 1851: poate chiar nici nu le-am cunoaște așa de limpede, de nu le-ar fi subliniat mai întîi dînsul. Opera lui critică se compune din patru scrieri: *Artă și Revoluția* (1849), *Opera de artă a viitorului* (1850), *Opera și Drama* (1851), prescurtate și redactate în renumita «*Lettre sur la musique*» redactată de autor în limba franceză, opt ani mai tîrziu, cu ocazia reprezentării la Paris a dramei Tannhäuser.

Între 1848 și 1851, nici o poemă, nici o compoziție muzicală. E perioada de concentrare, de reculegere, de limpezire a gîndirii, de călăuzire a viitorului. În acest timp, Wagner trecea printr'o îndoită criză: materială și intelectuală.

Se găsea la Zurich,—exilat,—departe de toți ai săi,—în afară de cinele său favorit, care îl iubea, și de nevasta lui, cîntăreața Minna Planner, care-l iubea mult mai puțin. Era foarte instruit: cunoștea adînc pe Sophocle, pe Shakespeare, pe Goethe, pe Weber, pe Haydn, pe Mozart, pe Beethoven... Toată viața lui trecută îi trecea pe dinainte...

Avea între 35 și 36 ani. Fiu al unui funcționar al poliției din Leipzig, își pierduse la această epocă, și pe tatăl și pe mama lui, fusese crescut și dînsul și cei opt frați și surori ai lui de către un actor, care le însuflase mai tuturor gustul artei dramatice. Elev mediocru, un mare număr de oameni celebri se recrotează dintre elevii mediocri—să nu ne cetească elevii cei buni!—arătase din vreme dispozițiuni literare, o mare ușurință de versificare și concepute, de mic copil, o dramă uriașă cu 42 de personaje ursorite să moară toate în decursul piesei...

Imprejurările din 1830 întoarseră atenția lui spre mișcarea politică, dar în același an un om cuminte, profesorul Theodor Weinlig îl învăță să cunoască de aproape pe Mozart și pe Beethoven și îl inițiază în timp de șase luni, în studiul dificil al «contra punctului».

În 1832, Wagner se găsea la Viena și compunea o *simfonie*... apoi o primă încercare de operă „*Nunta*“, pe care o sfișia de nemulțumire, un an în urmă...

În acest an, se găsea la *Würtzberg*, unde încercă a doua operă: «*Zinea*», lucrare, al cărei subiect amintește în parte pe «*Orpheu*» al lui Gluck, în parte pe acelea ale dramelor sale proprii de mai în urmă: Arindal e osîndit, din pricina unei greșeli să vadă pe Ada, soția lui, preschimbîndu-se în piatră. Desnădăjduit, aude o voce dumnezească strigîndu-i: «Ia-ți harpa!». Cu sunetele ei izbuteste să-și readucă soția la viață.

În 1834, auzirea cîntăreței Schreder-Derwient turbură puternic mintea artistului. El deplînsese pe artista, care trebuia să-și sleiască forțele în interpretarea «operelor» obicinuite, ce-i păreau din ce în ce mai palide. De aici înainte, imaginea cîntăreței îl va urmări vecinic: „De cite ori compun un caracter“, va zice el mult mai tirziu „pe dînsa o am dinaintea ochilor“.

În 1836, la Magdeburg, compuse o a treia lucrare dramatică *Oprirea dela dragoste*, în care muzica ar fi putut să lipsească, atîta precădere dăduse autorul, fără să-și dea seama, elementului literar... Se și căsătorii în anul acela, la Königsberg, cu cîntăreața Minna Planner...

În 1837, fu numit director muzical al teatrului din Riga, unde și termină, după o muncă stăruitoare de doi ani, o a patra operă «*Rienzi*», cu subiect împrumutat din istoria libertății italiene, și în care poemul propriu zis și muzica se cumpăneau armonice...

Ii veni ideea să reprezinte această lucrare la Paris și se imbarcă cu femeea și cu cîinele lui pe o corabie ce avea să-l treacă mai întîi pela Londra. Corabia se luptă timp de mai multe zile cu o vijelie puternică, apoi fu asvirlită pe fjordurile Norvegiei. Wagner va păstra în totdeauna în suflet icoana morței, pe care a cunoscut-o atunci de aproape, precum și pe acea a oceanului, ce i se arătase neprielnice... Moarte, destin, ocean, vor reapărea, în multe din dramele sale, împreună, înfricoșătoare, ca în acea pregătire de naufragiu din 1839... Și, mai întîi, în tragicul *Flie-*

gende Holländer, pe a cărui legendă o culese chiar cu acea împrejurare, de pe coastele Norvegiei...

Intre 1839 și 1842, se găsea la Paris, unde avea să facă cunoștința unei alte părți neașteptate a destinului său: cu mișcare poate Wagner, în această perioadă a vieții sale. Neavind cu ce să-și întrețină menagiul, ar fi fost fericit să găsească un loc modest de... corist, la unul din teatrele de pe bulevarduri. Dar avea tot atât de mult geniu, cât de puțină voce...

A trebuit să cadă și mai jos. El, desprețuitorul muzicii răsărite din alt izvor sufletesc decît poezia însăși, a trebuit, spre a-și întreține existența, să compună muzica pe cuvintele altora: mîngiat poate că acei alții se numeau, Heine, Ronsard, Victor Hugo...

I-a fost scris să cadă și mai jos, și să compună, el, inimicul muzicii nesoave, muzică de vaudeville, să scrie partiția acelei «*Descente de la Courtille*» găsită, din fericire, imposibilă de jucat, de către actori...

A trebuit să cadă și mai jos, să părăsească muzica și literatura propriu zisă, și să se avinte în gazetărie, să scrie pentru „la Gazette musicale“ articule întitulate «O vizită lui Beethoven» sau «Sfîrșitul unui muzicant».

A trebuit să cadă și mai jos, și să facă... oroare! — reduceri pentru pian din *Favorita*, din *Elisire d'Amore*, din *Guitarero*...

A trebuit să cadă și mai jos: prezentat de către Meyerbeer directorului operei celei mari din Paris, Léonce Pillet, și povestind acestuia legenda olandezului rătăcitor, acesta îi propuse să-i o campere, spre a o comanda unui compozitor francez prietin.

Și a trebuit, în sfîrșit, să cadă și mai jos decît atât: strimtorat de mizerie, Richard Wagner își vindu pe 500 franci subiectul lui «*Fliegende Holländer*». Dar îndată, desnădăjduit ca nimeni altul, fugi din Paris și-și simți dreptul de a relua, pe propria sa socoteală, subiectul care-l încîntase pe coastele Norvegiei. Uscatul adusese în viața lui un naufragiu mult mai puternic decît străbaterea mării...

O împrejurare extraordinară avea să răstoarne cu totul priveliștea vieții artistului, să readucă pe neașteptate pacea în mintea lui chinuită. La Dresda, compatrioții săi îl primiră cu brațele deschise. În lipsa lui, încercările lui din tinereță își făcuseră drumul lor și astfel *Rienzi* fu reprezentat în mijlocul unui entusiasm nespus, într'o seară din Octombrie 1842... Rolul principal era jucat de D-ra Schreder-Derwient, iar cînd la sfîrșitul spectacolului, șeful de orchestră cedă poetului compozitor conducerea muzicanților, inflăcărarea sălii se preschimbă în delir fără margini... Acestei împrejurări datorîi Wagner locul de Hof-Kapellemeister la Dresda, care îl scîpă deodată din mizerie și pe care avea să-l ocupe timp de 6 ani, dela 1843 la 1849...

Care nu fu mirarea autorului, cînd publicul primi cu cea

mai mare răceală, imediat, drama, care pentru dînsul reprezenta cel mai mare progres al talentului său, și a cărei istorie se lega așa de strîns cu istoria din urmă a vieții sale însași : *Fliegende Holländer!* Și tot așa de puțin succes avură, cîtiva ani mai tîrziu, în fața aceluiași public, din pricina concurenței operilor lui Donizetti, *Tannhäuser*, reprezentat în 1845 și primul act din *Lohengrin*, reprezentat în 1848... Aceste neîzbinzi toate nu descurajează întru nimic pe Richard Wagner; lui *Lohengrin*, îi urmară *Moartea lui Siegfried* și *Friederich Barbarosa*, *Fierarul Wieland* și *Isus din Nazareth*....

Richard Wagner își trecu prin minte toate aceste peripeții miraculoase ale vieții lui și observă că criza materială pe care o străbătuse odinioară nu era nimic pe lîngă criza intelectuală ce-l stăpînea acum, în exil. Avusese de cîteva ori succes și avusese de cele mai multe ori înfrîngerii : biruisese *Rienzi*, biruisese talentul său de conducător de orchestră, biruiseră cîteva fragmente neînsemnate din celelalte drame muzicale, căzuseră însă acestea mai toate... Muzicanții de talent sau de geniu, cari trecuseră prin Dresda, ca Spontini sau Berlioz, fuseseră în totul de opinia publicului celui mare, făceau caz de bagueta maestrului, cel mult de *Rienzi*, se temuseră să-i spună un cuvînt plăcut despre talentul său, cîte odată îi dădeau să înțeleagă contrariul.—Ce, a plaudase publicul nu avea nici o valoare, ce avea valoare trecuse nebăgat în seamă. Wagner se hotărî să nu facă nici un fel de concesie publicului, să caute dimpotrivă să-l înalțe și să-l facă apt de a pricepe și de a gusta noua sa concepție dramatică.

Dar care era această concepție dramatică ? Înainte de a se răfui cu publicul, Wagner simți nevoia sufletească de a-și regula socotelile cu sine însuși. Era ceva limpede în talentul său sau în felul său de gîndire ? Era el poet ? era el compozitor ? Scrise o încercare de dramă *Zinele* în care predomina elementul muzical și în care ar fi putut lipsi cuvintele ; apoi una *Oprirea dela dragoste* de o precizie prozaică, în care ar fi putut lipsi muzica ; apoi *Rienzi*, în care, inconscient, literatura și arta muzicală se împăcaseră ; iar de atunci, rînd pe rînd, *Fliegende Holländer* era mai mult poezie decît muzică, *Lohengrin* mai multă muzică decît poezie, în felul lui *Fliegende Holländer*, *Tannhäuser*, *Friederich Barbarosa* și *Fierarul Wieland* ; în felul lui *Lohengrin*, *Moartea lui Siegfried* și *Isus din Nazareth*... Talentul lui Wagner oscila puternic dela poezie la muzică, operile lui poetice și muzicale alternau cu o regularitate uimitoare.

Trei artiști de valoare în Europa își dădeau seamă la această epocă de contrazicerile talentului lor și căutau să le aplaneze într'un fel sau într'altul. Unul e G. Grigore Alexandrescu al nostru, care nu știa dacă trebuie să rămîie poet elegiac, ori să devină fabulist, ori să se preschimbe în satirist al societății : el e răpit cînd de înfrîurirea lui Lamartine, cînd de a lui La Fontaine, cînd de a lui Boileau... Culegerile lui de versuri, dela 1832, 1837, 1842, 1848 și 1863 ne arată aceste diferite momente ale luptei cu sine însuși. Autorul, mai mult elegiac în 1832, va deveni mai

mult fabulist în acela din 1842, spre a deveni mai mult satiric în acela din 1863. Va trece rind pe rind dela școala romantică a lui Lamartine, la aceea jumătate clasică a lui La Fontaine și apoi la aceea desăvârșit de cumpănită a șefului școlii clasice Boileau...

— În proporții mult mai mari, cu un talent—bine înțeles—mult superior, ni se prezintă lupta sufletească a romancierului Gustave Flaubert. Nu mai e vorba de un elev de talent, ci de ția pe care o va da literaturii. Fi-va el romantic, cum îl împingeau dorințele cele mai secrete ale sensibilității lui? Fi-va el dimpo-trivă naturalist, cum îl hotărâu convingerile cele mai serioase ale minții? Balzac, înaintea lui, fusese romantic și naturalist, tot în același timp. Flaubert simte nevoia de a despărți într'in-sul romantismul de naturalism. Talent mai puțin critic însă decît artist, el își petrece momentele lui libere mai mult în studiul artei stilistice decît în adîncirea concepțiilor sale teoretice, în analiza mai mult a sensibilității decît a gândirii sale... Nu va lua o hotărîre niciodată. Vecinic inconștient, vecinic nemulțumit, va produce, alternativ, opere naturaliste și opere romantice, pe unele, plin de nemulțumire, pe altele lipsit de convingere: *Madame Bovary* (1857,—naturalistă), *Salammbô* (1862,—romantică), *L'Education sentimentale* (1869,—naturalistă), *La Tentation de Saint-Antoine* (1874,—romantică), etc. În locul unor tratate filosofice, intelectuale, rezumătoare sau călăuzitoare a operilor lui, ce ar fi despărțit producțiunea lui literară în două părți distincte, ne-a lăsat o minunată corespondență, în care facem mai mult cunoștința sbuciumărilor decît a hotărîrilor minții sale.

— În proporții mult mai uriașe ni se prezintă lupta sufletească a lui Richard Wagner. El se simte oscilînd nu între doi sau mai mulți maeștri, nu între două școli ale unei arte unice, ci între două arte. Fi-va el mai mult poet ori mai mult muzicant? În ce proporție va trebui să îmbine aceste arte? Trebuie să renunțe la una dintr'insele?

Grigore Alexandrescu a trecut succesiv prin diferitele aspecte ale talentului său, Gustav Flaubert le-a înfățișat rînd pe rînd în operile sale,—Richard Wagner a știut să îmbine armonios aceste deosebite aspecte ale geniului său: din poezie și din muzică, arte separate, în perioada de dibuire, dinainte de 1851, el a știut să întocmească o singură artă, la ieșirea din perioada sa critică, după 1851.

IV.

Două arte au atins perfecțiunea lor în timpurile moderne, arte sau necunoscute celor vechi, sau cunoscute în forma lor cu totul rudimentară: pictura și muzica. Aceste arte sînt izvorite dintr'o îndoită nevoie—contrazicătoare—a spiritului modern: nevoia de precizie și nevoia de vag. Timpurile vechi au cunoscut mai ales sculptura și literatura, arte oarecum imperfecte, de

le considerăm din punctul de vedere al atingerii idealului artistic: întru cât sculptura nu reproduce decit imperfect—fără culori—o minimă parte din natura externă, (aproape numai corpul omului) și întru cât literatura nu reproduce decit imperfect jumătate din tainele sufletului.

Dar literatura, artă precisă încă, se simte destoinică să reproducă și contururile, și fizionomia generală a naturii externe. Artă de tranziție între arta spațiului, pictura, și între arta timpului, muzica, ea s'a simțit nevoită să-și reguleze oarecum situația față cu aceste două arte noi, să-și impună oare-cari limite, să-și limiteze granițele din spre dinsele. Lessing a căutat în secolul al XVIII-lea (1766) să o hotărâncească din spre pictură, Wagner a căutat în secolul trecut să-i fixeze limitele dinspre muzică.

În «Laocoon», Lessing observase cel dintii că pictura, fiind o artă a spațiului, ținta ei trebuie să fie înainte de toate reproducerea a ce se întinde în spațiu, adică a naturii vizibile, pe când literatura (el îi zice „poezia“), fiind o artă a timpului, trebuie să țintească înainte de toate la reproducerea a ce se întinde în timp, adică a stărilor sufletești. Această distincție radicală nu împiedică pictura de a se avântura în descrierea stărilor sufletești și nici literatura de a se avântura în descrierea evenimentelor naturii, dar atunci amândouă aceste arte trebuie să-și măsoare, prealabil, mijloacele de cari pot dispune, să știe să-și aleagă, cea d'întâi dintre stările sufletești, pe cea mai caracteristică, aceea care să poată reproduce într'un moment unic, care să poată înfățișa, exprima, în acest unic moment, toate stările sufletești cele mai caracteristice, căci e vorba de greaua operație de a transforma sufletul invizibil, care se deapănă în timp, într'o *expresie* vizibilă a corpului, care să se întindă în spațiu;—și tot așa literatura, când își propune să descrie natura externă, ce nu e de resortul ei, trebuie să aleagă dintre diferitele note și însușiri ale acestei naturi, numai pe cele mai caracteristice, pe cele mai capabile de a se întipări mai repede în minte, spre a ne da cit mai imediat imaginea celor ce se desfășură în realitate, într'o singură clipită dinaintea ochilor, căci e vorba de greaua operație de a transforma natura vizibilă existentă în toate amănunțele ei, într'o succesiune de cuvinte care se deapănă în timp... E o limită totuși între aceste două arte, ele nici nu se pot confunda una cu alta, nici întocmi la o altă o artă unică. Obiectele lor sint așa de deosebite, mijloacele de care dispun așa de temeinic opuse, încit e zadarnic să ne gândim la o îmbinare serioasă a poeziei sau literaturii cu muzica... Studiind limitele dintre ele, Lessing a reușit mai ales să le despartă.

Dimpotrivă, studiind limitele dintre poezie și dintre muzică, Wagner a izbutit să apropie aceste două arte, să întocmească între dinsele o regiune mijlocie, de tranziție, în care poezia e muzică și muzica literatură, să imbine definitiv aceste două arte într'o artă superioară, unică...

El a plecat dela considerațiuni istorice și de actualitate. In vechime, muzica și poezia erau subordonate artei danțului, dela care au păstrat un ritm anume; acea muzică, acea poezie, oarecum corporale, intocmeau dimpreună cu danțul, arta unică a unei civilizații apropiate de natură și a unei civilizații păgâne.

Creștinismul a suprimat din muzică partea danțuitoare, care amintea ondulațiile corpului și cultul neînfrinat al naturii externe. El a înălțat muzica, transformind-o într'o artă intimă, într'o artă de expresie sufletească pură. Culmea cea mai înaltă a acestei arte înălțătoare, cu totul moderne, a muzicei creștine, a atins-o italianul Palestrina in veacul al XVI-lea.

Dar de atunci, printr'o decadentă absolut neexplicabilă, muzica italiană a revenit brusc, in genul «opera», la cadența ritmică danțuitoare a timpurilor de altă dată și a renunțat dintr'o dată la toate progresele pe cari le săvârșise muzica intimă a mănăstirilor. Asistăm astăzi la izbutirea unui gen ibrid, care nu e nici poezie, nici muzică, sub pretext că e amindouă, in care, mai întâi muzica și poezia, in loc de a-și întări reciproc efectul, se contrazic, se împiedică una pe alta, își vatămă una alteia; in care, in al doilea rind, muzica e redusă la o «melodie» rară și de scurtă durată, căci restul compoziției e de o atit de nulă valoare, incit servă numai de un pretext de conversație între spectatori; in care, in sfirșit, poezia, adică cuvintele, adică «libretul» e de o nulă valoare și însemnătate, după cuvintul vesel dar profund al lui Voltaire: „Ce qui est assez bête pour qu'on le dise, on le chante“.

Din fericire, alături de această muzică falsă, decadentă, italiană, există, decitva timp, o muzică adevarată, in progres, germană, există muzica simfoniei înăugurată de Haydn, dezvoltată de Mozart, dusă la cea mai depe urmă perfecție de Beethoven. Această muzică se deosebește de cea italiană, prin renunțarea la orice tovarășie a cuvintului,—e muzică pură—prin întărirea orchestrației și prin întinderea „melodiei“ in tot dealungul compoziției muzicale.

Muzica nu a putut deci ajunge la culmea ei de perfecție decit mulțumită îndepărtării ei de poezie. Dar cum se poate ca aceste două arte surori, amindouă arte ale timpului, amindouă arte ale sufletului, să nu-și poată atinge perfecția lor decit divorțind una de alta? Nu e mai firesc să ne așteptăm la o întărire a efectului lor reciproc printr'o conlucrare a lor comună? Poate că „opera“ și-a pus fals problema împreunării lor sau a nitat să și-o pună.

Pemăsură ce înaintează, mintea omenească ciștigă in precizie, in limpezime; forțele imagini deodinioară ale lucrurilor se preschimbă in noțiuni, in „idei“ abstracte. Cuvintul devine din ce in ce mai abstract și el și, ca atare, e ursit să slujască cu deosebire, de uneltă, științei pozitive. Nu tot așa era la început, cind „formarea ideei“ despre un obiect, coincidea, aproape desăvirșit cu senzația personală pe care ne-o pricinuia obiectul; și poate nu e ridicul să admitem că

prima limbă omenească trebuie să fi avut o mare asemănare cu cîntecul...“ Pe măsură ce cuvîntul omenesc se îndruma însă fatal spre un înțeles covențional, simțimîntul omenesc sporea și dinsul și-și căuta o ieșire care să-i îngăduie să urmeze legile unei limbi care să-i aparțină numai lui, într'un chip totuși ușor de înțeles, dar cu o întreață independentă față de legile logice ale gîndirii.“ A-cea ieșire fu sunetul muzical. Limbajul și muzica urmară astfel, istoricește două drumuri deosebite, exprimînd, unul pe omul ce-și dă samă de sine, pe omul abstract, pe omul ce-și apare limpede sieși și limpede celorlalți, pe omul „extern“ cum zice Wagner (dar observați că acest cuvînt de „extern“ are aci o însemnare deosebită : el inseamnă conscient, mintal), cealaltă pe omul ascuns, pe omul ce nu-și dă samă de sine și care, cu atît mai mult cuvînt, nu se poate face cunoscut celorlalți, pe omul întunecat sau, cum zice Wagner „intern“ (acest cuvînt, fiind pentru dinsul, sinonim cu acela de „inconștient“ sau de „sentimental pur“). Intre sufletul cu totul conscient și acela cu totul inconștient, se întinde însă zona sufletului plin de simțimînte, ce-și dă încă seamă de sine, din ce în ce mai puțin sau din ce în ce mai mult, după cum se lasă să fie cuprins de lumina rațiunii sau de întunericul patimei,... Acea regiune, pe care Wagner o studiază mai puțin, cea mai importantă dintre toate, e domeniul propriu zis al poeziei, care împrumută literaturii cuvîntul, care împrumută muzicii ritmul, care, în momente de mare emoție asvirle cuvîntul în rangul al doilea și se preschimbă într'o curată melodie muzicală : în locul înțelesului, auzim inflexiunile glasului plin de căldură, auzim ritmul armonic regulat.... parcă bătăile inimei:

J'ai dit à mon cœur, à mon faible cœur :
N'est-ce point assez d'aimer sa maîtresse ?
Et ne vois-tu pas que changer sans cesse,
C'est perdre en désirs le temps du bonheur ?

Il m'a répondu: Ce n'est point assez,
Ce n'est point assez d'aimer sa maîtresse ;
Et ne vois-tu pas que changer sans cesse
Nous rend doux et chers les plaisirs passés!

J'ai dit à mon cœur, à mon faible cœur :
N'est-ce point assez de tant de tristesse ?
Et ne vois-tu pas que changer sans cesse,
C'est à chaque pas trouver la douleur ?

Il m'a répondu: Ce n'est point assez,
Ce n'est point assez de tant de tristesse ;
Et ne vois-tu pas que changer sans cesse
Nous rend doux et chers les chagrins passés ?

Literatura deci exprimă o stare a sufletului omenesc, muzica exprimă o alta, și este o regiune de tranziție pe care o

exprimă poezia cu ajutorul versului. Și fiindcă sufletul omenesc e unul, și fiindcă menirea lui e de a trece fără încetare dela una din aceste stări la alta, și fiindcă mai niciodată nu e perfect conștient, precum nici perfect inconștient, literatura și muzica trebuie să se întilnească. trebuie să se contopească, trebuie să se înțeleagă asupra momentului în care fiecare trebuie să cedeze pagăndirile lui, să devină conștient de sine, raționabil, să împărțasească altora gândurile sale limpezi? muzica se va împuțina pe măsură, orchestra își va pierde intensitatea, cuvintul va lua din ce în ce mai multă precădere: vom auzi confidențele personagiului. E nevoie dimpotrivă ca sufletul omenesc să se uite el pe el, să se scufunde în adincimele lui cele mai tainice, să rămână străin celor ce se desfășură împrejurul-i, să-și glăsuiească sie însuși un limbaj neînțeles și totuși — cum zice poetul — plin de înțelesuri? cuvintele se vor rindui mai întâi în forme din ce în ce mai ritmice, cari vor aminti mișcările pasiunii, apoi se vor rări, vor dispărea și vor face loc sunetelor muzicale singure, orchestrei, care singură are darul de a răscoli adincul inconștientului, — orchestra, această „confidentă“ a teatrului liric celui nou, care se deosebește de aceea a teatrului clasic francez sau de corul teatrului grec, prin două caractere: prin acela că va apărea firească și prin darul ei deosebit de a ne face cunoscut sufletul omenesc direct, printr'o pătrundere și o exprimare a lui imediată, și nu prin mijlocirea povestirilor rațiunii, care n'are nici o cunoștință de ce se petrece în adîncurile sufletului.

Iată cîteva exemple culese din partea a doua a activității lui Wagner, din perioada activității lui conștiente.

În actul al doilea al dramei *Die Walküre*, zeul Wothan e readus la simțimîntul datoriei de către soția sa, zeița Fricka, care-l împiedică de a nemulțumi destinul. Rămas singur, zeul cumpănește în sufletul său argumentele pentru și argumetele contra, într'o scenă plină de bun simț și de rațiune. Dar deodată dorințele cele mai tainice ale inimei lui îi navălesc sufletul: argumentele sînt întunecate și nu avem a face de aci înainte decît cu simțimîntul cel mai pasionat, cel mai adînc al zeului. El se destăinuiește ficei sale preferite, Walkyria Brünnehilde, căreia îi interzice de a lua vre-o măsură care să nemulțumiască pe Fricka, zeița rațiunii și Destinul. Cuvîntul e neîndestulător; el dispărea dinaintea orchestrei care pătrunde pînă în adîncimile gîndirii și năzuințelor personagiului: unei scene pur poetice îi urmează, necesar, o scenă pur muzicală.

Citeodată personagiul vrea să ascundă celorlalți stările sale sufletești, precum e cazul perfidului pitic *mime* în drama „Siegfried“. Eroul spune una și gîndește alta. De ce mijloc se va sluji dînsul spre a amăgi pe ceilalți, mai cu seamă pe eroul Siegfried, pe ale cărui zile a plănuisit să le scurteze? De cuvînt, de poezie. Dar de ce mijloc se va sluji artistul spre a ne destăinui gîndul lui ascuns? De muzică, de orchestră. În același timp, cuvîntul va exprima o stare sufletească, sunetul muzical o alta. Muzica

singură n'ar fi în stare să amăgească o conștiință omenească; poezia ar trebui, rînd pe rînd, să ne expună cele două stări sufletești. Numai muzica și poezia îmbinate, pot să ne înfățișeze ceiace se petrece *deodată* în suflet.

Sînt cazuri iarăși, în cari personagiul se înșală el pe sine: crede una, iar în sufletul său se petrece alta: glasul simțimentului adevărat nu se urcă până la lumina rațiunii sau a conștiinței. Cine ni-l va dovedi? Desigur muzica,—pe cînd poezia se va mulțumi să descrie starea sufletească luminată de conștiință. În *Meistersinger* poetul cizmar Hans Sachs luptă din toate puterile să obțină pentru prietenul său Walter din Stolzing mina frumoasei Eva. Luptă, dar o tristeță nespusă îi copleșește sufletul: în adîncul său, fără să-și fi putut da seama, iubește însuși pe Eva,... și nu va ști-o limpede niciodată. Nu am ști-o nici noi, dacă nu ne-ar lămuri-o din cînd în cînd indiscrețiunile orchestrei. La sfîrșitul piesei, marele Hans Sachs va izbuti să înfrîngă această tristeță neexplicabilă... El singur nu va fi priceput înțelesul adînc al destăinuirilor orchestrei...

Alte dăți, personagiul nici nu apare spectatorului. Starea lui de suflet singură planează deasupra împrejurărilor și le dă un înțeles deosebit și un deosebit farmec. Glasul personajilor, cuvîntul, ne exprimă numai ce este prezent, ce se înfățișază dinaintea ochilor. Orchestra se va însărcina, în acest timp, să reproducă ce este absent. Nici o artă de pe lume,—„opera“ italiană mai puțin decît ori care alta—nu ar fi destoinică să reproducă deodată acest indoit efect neașteptat. Vasta dramă intitulată *Tetralogia* nu e în realitate decît drama sufletului lui Wothan, și artistul s'a și gîndit un moment să-i dea numele zeului. Acest zeu e continuu în scenă, în cea dintîi parte a dramei, în „Rheingold“; apare cite odată în fiecare act al celei de a doua părți, în „Die Walküre“; de două ori numai în decursul celei de a treia, „Siegfried“; se întrevede o singură dată în cea din urmă, în „Gottedämmerung“. Și cu toate acestea, acțiunea dramatică va roti dela început până la sfîrșit împrejurul stărei sale sufletești. Acea stare sufletească ne va fi continuu reamintită de orchestră. Ea singură păstrează cheia întregii compoziții dramatice: aparent, personagiul dispăre din cînd în cînd, în realitate el e mai totdeauna prezent pe scenă.

În sfîrșit, sînt momente în cari artistul vrea să pătrundă și mai departe decît în adîncimile sufletului omului; vrea să interpreteze vocea naturii sau să ne exprime propriile sale simțimente asupra celor întimplate. Acest domeniu va fi de natură exclusiv muzicală. Iată pe tînărul Siegfried, erou fără pată, culcat în mijlocul unei naturi nespus de fermecătoare, care vrea să-i povestească toate tainele destinului ce-l așteaptă. Dar eroul nu e încă pregătit să o înțeleagă; el nu a sorbit încă din sîngele balaurului Fafner, care face pe om a tot pricepător. Natura îi va vorbi de două ori; înaintea și în urma morții balaurului. Va fi același limbaj: dar la început va fi priceput numai de noi spectatorii, va fi muzica pură și vor fi minunatele „murmuri ale pă-

durii", dela începutul actului al III-lea; iar la sfârșit, va fi început și de personajii, cuvintele vor întovărăși muzica, și va fi minunatul cântec al păsăricii, dela sfârșitul actului.

În ultima parte a Teatralogiei, în „Götterdämmerung“, asistăm la moartea lui Siegfried. Cel din urmă urmaș al zeilor e lovit Hagen. Scena omorului va fi o scenă de o precizie absolut literară. Dar cine va deplînge moartea eroului? O va deplînge natura întreagă, o va deplînge poetul-muzicant, în niște acorduri tînguitoare ce vor aminti rînd pe rînd toate peripețiile mai însemnate ale vieții lui Siegfried. Toate personajii cite au fost față la omor sînt netrebnice să asiste la această întristare universală. Se va lăsa cortina peste ei spre a-i ascunde, ca pe niște netrebnici privirii spectatorilor,... iar la urechile acestora va răsuna ca o cuvîntare funebră, impunătorul marș funebru al lui Siegfried, din mijlocul actului al III-lea.

Înțelegeți de ce nevoe inperioasă sînt—in această nouă împreunare a poeziei cu muzica,— forma dramatică, pe de o parte, „leit-motivele“ pe de alta. Sufletul omenesc, spre a fi exprimat sub toate aspectele sale, se adresează rînd pe rînd celor două arte ale timpului. În această conlucrare a lor, poezia trebuie să limiteze oarecum muzica, și muzica să limiteze poezia. Poezia trebuie să impiedice muzica de a se pierde în regiunile ei neguroase, vagi, în cari nu s'ar mai recunoaște sufletul; muzica trebuie să impiedice poezia de a coborî la preciziuni prea prozaice, prea amănunțite, cari ar răpi orice vis sufletului. Cereține muzica e textul operei, e poemul, sînt peripețiile dramatice, sînt caracterele mai dinainte schițate ale personajilor; cereține poezia sînt aceste „leit-motive“, care amintesc legăturile ei cu muzica și în care se regăsesc, muzical, situațiile dramatice.

Aceste vederi duseră pe Wagner la următoarele două convingeri finale :

Întâi, că poemul și muzica, avînd să se întregească una pe alta, țintind la reproducerea aceluiași suflet omenesc, trebuie să fie neaparat întocmite de același autor, să iasă din aceeași obirșie sufletească;

al doilea, că subiectul însuși al dramei lirice trebuie să intrunească oarecare condiții : să convină și literaturii și muzicii, să fie în același timp precis și vag, să ne vorbească de *cutare* ființă omenească, fără a uita ființa omenească în genere, să ne schițeze pe omul conștient sau «extern», fără a uita pe omul inconștient sau «lăuntric». Greșala pe care o făcuse Wagner în întăia parte a activității lui critice, înainte de 1848, consistase tocmai în nepricerea alegerii subiectului: cădea dintr'o extremă într'alta: alegea aci subiecte prea speciale, prea precise, prea istorice, cari cereau tocmai toată atenția și tot controlul rațiunii (Rienzi... Friederich Barbarossa...), aci subiecte prea îndepărtate, prea puțin omenești, din vagul căroră îi era greu imaginațiunii să coboare (Zinele... Lohengrin...),—cu un cuvînt subiecte, aci prea mult poetice, aci prea mult muzicale. De aci înainte, subiec-

tul va trebui să fie „pur“ omenesc, adinc omenesc, universal omenesc...; Va fi tema înălțării sufletului omenesc prin renunțare ca în „Meistersinger“; va fi tema purificării sufletului omenesc prin dragostea adevărată, ca în „Tristan și Ysold“; va fi tema izbînzii finale a sufletului fără teamă și fără păcat, ca în „Tetralogie“ sau ca în „Persifal“.

— „Tetralogia“ a fost opera de predilecție a vieții lui Richard Wagner. Mărginită mai întâi la povestirea morții eroului Siegfried (înainte de 1848), concepțiunea ei va fi preschimbată și lărgită în urma cunoștinții mai amănunțite a legendelor scandinave și a reflexiunilor privitoare la artă, din perioada critică. Textul celor patru poeme va fi terminat în 1852, muzica lor în 1874. Astfel autorul va fi pus 22 ani de gândire și de muncă în întocmirea capului său de operă.

E vorba de orgoliul zeului zeilor Wothan, care a vrut să înfrîngă voința Destinului și care rămîne înfrînt în luptă. Piticul Alberich furase Ondinelor, ficele Rinului, aurul ascuns în fundul acestui fluviu și care era ursit, în schimbul renunțării pentru totdeauna la dragoste, a da aceluia ce-l va stăpîni atotputernicia. Wothan, ajutat de vicleanul zeu al focului Loge, smulge inelul lui Alberich și se expune blestemului grozav al acestuia: „Dacă acest aur mi-a dat puterea, puterea fără margini, fie ca această putere să piardă pe oricine îl va stăpîni. Fie ca orice bucurie să dispară din ființa căreia îi va suride strălucirea lui! Fie ca o neliniște sfișuitoare să omoare pe cine-l va avea, — ca o pizmă chinuitoare să roadă pe oricine nu-l va avea. Să ațîțe zgircenia tuturor, fără folos pentru nimeni. Vecinic fatal celui ce-l va purta, să-l împingă spre omorîtorii sei! Să țintuiască locului pe cel mișel, de spaima morții. Să facă din viață chiar o continuă moarte. Stăpînul inelului să devină robul inelului!...“ --- Toți deci ciți vor fi purtat, cu știință, inelul sint urșiți morței, iar inelul trebuie să reîntoarcă în stîrșit, ficelor Rinului. Wothan a purtat cu știință inelul, trebuie să moară! Loge l-a purtat, trebuie să moară! Uriășii Fassolt și Fafner, cărora acest inel le-a fost dat ca răsplătire pentru clădirea palatului zeilor, Walhalla, îl vor fi purtat, trebuiesc să moară! Fassolt e imediat omorît de Fafner, care-i dispută prada.

În desele lui colindări pe pămînt, Wothan a dat naștere la nouă fete, Walkiriile, ficele lui și ale zeiței pămîntului, Erda, dintre care cea mai iubită îi e de sigur Brünnhilde, și unui fiu, născut din el și dintr'o muritoare, Siegmund. Părăsit de tatăl său, care dorește să imblînzească destinul, Siegmund pierе în lupta cu adversarul său Hunding, căruia îi răpise soția, iar Brünnhilde care voise să-i vină în ajutor, gîndind să mulțumească sufletul zeului, e pedepsită de acesta cu pierderea divinității. Un foc imens, aprins de zeul Loge, în jurul fecioarei o desparte de restul lumii și o hotărăște eroului fără spaimă ce va veni să o cucerească flăcărilor. Acest erou e Siegfried, fiul lui Siegmund, biruitorul rasei piticilor și al uriașului Fafner. Soarta vrea ca inelul să treacă din degetul acestui uriaș în acela al lui Siegfried, care îl dăruiește iubitei sale Brünnhilde. Siegfried e ucis de cel din urmă urmaș al lui Albe-

rich, Hagen, iar Brünnebilde se aruncă în flăcările ce vor consuma corpul soțului său. În momentul suprem, ea azvârle, de pe țârm, inelul blestemat în fundul Rinului. Un foc imens, aprins pe înălțimi, ne anunță consumarea palatului splendid „Wallhala“ și moartea zeilor, spre împlinirea întregă a voinței destinului...

V.

Nu voi povesti a doua parte a vieții lui Wagner, ea nefiind decît priveliștea întrupării în opere desăvîrșite a concepțiilor artistice din perioada 1848—1851. O singură dată trebuie reținută: aceea de 1864, cînd poetul-muzicant găsi în sfîrșit pe protectorul luminat, în stare să priceapă valoarea concepțiunii și a încercărilor sale. Acel protector fu Ludovic II, regele Bavariei.

În trei rînduri autorul împărtășise prietenilor visul de a-și vedea dramele sale reprezentate în condițiuni speciale: odată în 1836, în „Comunicare prietenilor mei“,—a doua oară, în exil, în 1853, într'o scrisoare adresată prietenului său Rœkel,—a treia oară în 1862, în prefața poemului lui „Rheingold“.

Teatrul dela Bayreuth, clădit după planurile arhitectului Semper, în urma multor șovăeli și a multor animozități, e o mare clădire de cărămidă roșie, a cărei întregă valoare artistică se descoperă numai la interior. Sala de spectacol, fără loji, (în afară de cele 9 din fața scenei, rezervate prinților și invitaților familiei Wagner), are forma unui „evantaliu“ și conține 1344 locuri spațioase, așezate în mod alternativ, în așa fel ca nimeni să nu fie împedecat de a vedea de cătră spectatorii din față... Aerație minunată, întuneric aproape desăvîrșit, orchestra invizibilă sub scenă... Prima piatră a clădirei a fost pusă la 22 Mai 1872, ziua celei de a 69-a aniversări a lui Wagner. Artistul a avut noroc să asiste la trei serii de reprezentații date în teatrul său: în 1876, în 1882, în 1883...

S'a zis cu drept cuvînt că arta dramatică a trecut prin trei mari faze, reprezentate prin trei nume: Faza Sophocle, faza Shakespeare și faza Wagner.

În prima fază, sufletul omenesc e cunoscut indirect, prin mărturisirile neindestulătoare ale rațiunii sau prin mărturisirile, așa zisilor „Confidenți“,—și mai puțin indetulătoare încă.

În a doua fază, sufletul omenesc e cunoscut în manifestările lui directe: teatrul cuvîntului se preschimbă în teatrul acțiunii,—nu mai e vorba de *ce zice omul?* ci de *ce face omul?*

Era rezervat artei dramatice moderne să se întrebze *Ce este omul?* să facă direct cunoștința sufletului omenesc, a întregului suflet omenesc, conștient și inconștient, raționabil și sentimental... Dar spre a se ajunge la acest rezultat, a trebuit ca, o puternică concepție critică să călăuzească arta, a trebuit să se împreune două arte,—și a trebuit ca geniul puternic care a ajuns la acest uimitor rezultat să se numească Richard Wagner.

Pompiliu Eliade

Povestirea Țigancii*)

Cînd Ion își veni iar în fire, era ziua mare. Voi să se scoale, dar, cînd încercă să se miște, dureri cumplite îl pironiră pe loc și atunci își aduse aminte de ceia ce se întimplase. Tot atunci intră și mama Irina în bordeiu.

Ea era o femeie de vr'o șezeci de ani, naltă, subțire, cu părul alb ca zăpada, iar pe fața ei se vedeau urmele unei strălucite frumuseți. Era mătușa lui Ion. Se născuse roabă în casa Banului Constantin, dar în urmă își căpătase carte de slobozenie dela alt stăpîn. După moartea bărbatului ei, ucis de tîlhari, venise cămărășită în casa Sulgeriului pe care îl ținuse pe brațe cînd era copil mic. Avea trecere mare la boer, căci era deșteaptă știea cum să'l apuce și să-i potolească minia. Era iubită de ceilalți robi pe care nu-i pira niciodată ci, dinpotrivă, acoperea greșelile lor.

Ea primeni legăturile cu burueni, dădu lui Ion să bea o fiertură ce o adusese cu ea, apoi, luînd un scăueș cu trei picioare, veni să s'așeze lingă pat. Tuși de vr'o două ori, apoi începu să vorbească :

— Măi Ionică, zise ea, până acuma te-am crezut un băiat cuminte, dar acuma vād cu părere de rău că ești un nebun. Să poate să te pui cu boerul și să te apuci să-ți bați femeia tocmai cînd boerul o prins pofta de dinsa? Ai noroc că boerul nostru, cu toată iuțimea firii sale, este bun la inimă! Tată-său, Banul Constantin, Dumnezeu să'l ierte, de i-ar fi făcut un țigan de ai lui una ca asta, ar fi pus să'l bată până la moarte.

Doară trupul robului este al stăpînului, care poate să'l întrebuințeze cum vrea. Care-i femeia din neamul nostru care n'ar fi fericită să intre în ietacul boerului? Ce mijloc mai bun are un rob pentru a-și îndrepta soarta decit ca să prindă stăpînul

*) Fragment din noul roman istoric (veacul al XVIII-lea) ce va apărea în curînd.

poftă de femeia lui? Numai roabele cele urte nu văd ietacul boeriului lor!

Barbatul meu, moșu-to Simion, Dumnezeu să'l ierte, n'a fost cap sec ca tine și de aceia ne pricopsisem atât de bine amindoi.

Cînd ne-am luat, eram frumoasă, și Banul Constantin mă îndrăgise chiar bine. Cucoana Catinca numaidecît pricepuse cum drăznea s'o infrunte, căci moșia și așăzarea cea frumoasă erau mine: în doi ani cît s'o ținut de mine, am adunat o mulțime de strae, de lucruri frumoase, și douăzeci de gălbănași. Și lui Simion îi mergea bine de tot: numai din cînd în cînd îl bătea. Și ce feliu de batae, numai vr'o citeva vergi și trase cu cruțare, căci vătavul știa cum stau trebile, și era om deștept. Cînd nemerea vr'un feliu de bucate mai bine, plouau bacșșurele și hainele boeriului: la sfîrșit se alesese Simion cu șase antere și patru giubele. Ne era mai mare teama acuma ca boeriul să nu prindă poftă de altă roabă, căci țigance frumoase ca la Banul Constantin nu erau aiurea la nici o curte.

Tot cucoana ni-o stricat cuibul la sfîrșit. Intr'o zi boeriul fiind dus la Țirgul Troțușului după niște trebi, cucoana începu să caute un șal care era al ei, dar era întrebuițat de boer ca briu, care el mi-l dăruise cu două zile înainte. O femeie care'l văzuse la mine și care mă pizmuia, s'apucă și spune cucoanei. Cucoana veni singură la bordeiul nostru, găsește șalul în ladă, mă face tîlhăroaică, îmi trage singură vr'o citeva palme, apoi poroncește să mă întindă jos și pune pe un vezeteu să-mi tragă cincizeci de bice. O săptămînă am zăcut pe brinci. Și cînd se întorsese boeriul sara, cucoana, după ce'l batjocurise bine, îi hotări că, sau mă vinde îndată sau eapleacă la Iași să ceară despărțenie. Bietul Ban era strașnic de necăjit.

Dar dă dumnezeu, și după vr'o citeva zile vine Părintele Nil, egumenul dela mănăstirea Cașinului. Părintele Nil mă cunoștea de mai nainte, și privirile lui îmi dăduse a înțelege că-i plac. Cum o auzit dela cucoană că se caută mușteriu pentru mine și pentru Simion, îndată o zis că-i gata să dea pe noi preț bun, fiindcă-i trebuie un bucatar bun și o gospodină curată. Venise Părintele cu o păreche de telegari de toată frumuseța la un rădan nou. Telegarii au rămas în grajdii și trăsura în șura Banului, care o trimese pe Părinte cu o trăsură a lui la mănăstire, iar Simion și cu mine l'am urmat într'o haraba.

Trei ani am stat la mănăstire, la Părintele Nil, unde am dus viața unei crăese. Părintele era om frumos, blind, vesel și darnic. N'o ridicat macar odată mîna asupra mea. Lui Simion nu cred să-i fi tras zece palme, și numai odată l'o pus jos la scară și o poroncit părintelui chelar să-i tragă vr'o citeva bice,

fiindcă Simion se îmbătase și uitase luleaua în mijlocul unei plăcinte cu carne, tocmai când era ispravnicul din Bacău cu cucoana și cămărașul dela Ocnă la masă. Părintelui îi plăceau femeile frumoase: avea o mulțime de țigance în bordeile depe împrejurul mănăstirii, apoi la dînsul veneau de se spovăduiau mulțime de neveste și chiar de cucoane de pe moșiile megieșite. Dar la urmă tot la mine se întorcea și tot pe mine mă dăruia.

După trei ani, l'o chemat la Țarigrad de l'o făcut vlădică în țara lui care spunea că-i încunjurată de mare. Cu dînsul n'avea cum să mă ia, voia să ni facă carte de slobozenie. Dar cămărașul Ocnei, Doxache Saul, care era prietin mare cu Părintele și mă vedea bine și el, s'o rugat de Sfinția Sa să ne dăruiască lui, făgăduindu-i că ne va da carte de iertare după trei ani. Părintele o primit, dar cînd s'o despărțit de mine plîngea cu hohote. Pe lingă cei douăzeci de galbeni strinși dela Banul Constantin mai aveam acuma patruzeci, și pe lingă cele două lăzi cu care venisem la mănăstire, am mai plecat cu alte trei, mari de tot și pline de lucruri.

În casa cămărașului nu vedeai bogăția și bielsugul dela mănăstire: el nu era nici frumos, nici bogat ca Părintele Nil, dar nu ni-o mers rău nici acolo. Cuconu Doxache era iute și mîncatam și eu cite o palmă două dela el pe ici pe colea; pe Simion, la o lună, la șase săptămîni, trebuia să'l pue jos, dar pe urmă îi părea rău, pe mine mă dăruia cite cu ceva și pe Simion îl cinstea cu vin sau cu rachiu sau îi dădea cite o haină. După doi ani o găsit o cucoană văduvă, cu stare, pe care o luat-o de soție, și nouă ni-o dat, la amîndoi, carte de slobozenie. Aveam acuma peste optzeci de galbanași, și lucruri de umplut un hambar. Am cumparat o casă la Negoești și am deschis acolo o crîșmă. Zece ani am petrecut acolo cu liniște și cu folos; ajungeam poate boeri de nu dădea nenorocirea peste noi să ne calce-tălharii, să omoare pe Simion și să ne ia tot ce aveam în casă.

Irina oftă și tăcî cîntva, apoi începu iar:

— Dacă Simion ar fi fost un nebun ca tine, nici nu capatam carte de iertare, nici nu stringeam bani; rămîneam robi și calici pe viață. Dar Simion era un om cu scaun la cap și își dăduse samă că nu pierde nimica prin trecerea mea prin ietacul stăpînilor, căci parte de mine tot avea. Iar eu, fiind scutită de muncile cele grele, bine ținută de boieri, bine îmbrăcată, avea parte de nevastă mai aleasă decît o roabă de rînd, cu mîinile și tălpile moi, ca o cucoană. Ah ce vremi bune pentru noi amîndoi au fost cei trei ani petrecuți la mănăstire! Îmi vine să plîng de dor, cînd gîndesc la ele.

Și bătrîna, tăcînd, rămase nemișcată pe scăueș, cufundată în amintirile trecutului ei.

Ion atunci întoarse capul spre dînsa și întrebă:

— Cînd vine Catrina? Mi-o luat-o oare pentru totdeauna?

— Dar prost mai ești! răspunse bătrîna. Care-i boerul că-

ruia să-i placă vreme îndelungată aceiaș țigancă? Ș'apoi ți-ai și ales bine pe boeriul nostru? Nu știi cit îi de schimbător? Peste o săptămână, două, trei, peste o lună, mult două, are să se întorcă Catrina la tine, mai grasă, mai frumoasă, bine îmbrăcată, de ți-a fi mai mare drag să te iubești cu ea. Și cu dînsa or veni poate și cițiva gălbănași.

— Cum, zise Ion cu desnădăjduire, au să treacă zile fără ca s'o văd?

— Apoi dacă te-ai apucat de nebunii, a cui îi vina? zise Irina, azi dimineață boeriul m'o chemat și mi-o hotărit că Catrina are să șadă de acuma înainte în odae la mine. Apoi mi-o porocit s'o ieu în brașovanca cea mică, cu caii cei de dirvală și s'o duc la tirg ca să-i cumpăr de toate, să fie îmbrăcată ca o giupțineasă, dindu-mi și patru galbeni pentru cumpărături.

Văzind desnădăjduirea care se oglindea pe fața lui Ion, bătrina care era bună la inimă, adăogi:

— Măi Ionică, fii cuminte și răbdător, și toate s'or întoarce înspre bine. Eu n'am văzut pe boeriul nostru ținindu-se de o femeie, roabă sau cucoană, mai mult de două săptămîni. Și acum, zise ea sculindu-se, trebuie să mă duc să mă pregătesc de plecare la tirg. Tarsița și cu Frăsina pitariului li-or schimba legăturile până la întoarcerea mea.

Ea se duse și Ion rămase singur; cărnurile lui sfășiate de vergi îl dureau rău, dar nu ca înțepăturile cumplite care-i rupeau inima.

Radu Rosetti

Fotografia colorilor

Chestiunea fotografierii colorilor e tot așa de veche ca și fotografia. Din momentul ce *Niepce* și *Daguerre* reușiră să fixeze pe sticle imaginile obiectelor, ei se gândiră și la fixarea colorilor. La 4 Septembrie 1827 *Niepce* scria: „*Daguerre* a reușit să fixeze pe substanța sa chimică citeva din razele colorate ale prizmei; el a intrunit deja patru, și lucrează să adauge și pe celelalte trei, pentru a avea cele șapte colori primitive.“

Până la anul 1891 chestiunea făcea parte din lista problemelor puse dar nerezolvite încă, cu tot numărul mare de încercări făcute. Posibilitatea rezolvirii fu un moment întrevăzută pe la 1868 de doi oameni de geniu, un poet, *Charles Cros* și un chimist, *Ducos du Hauron*.

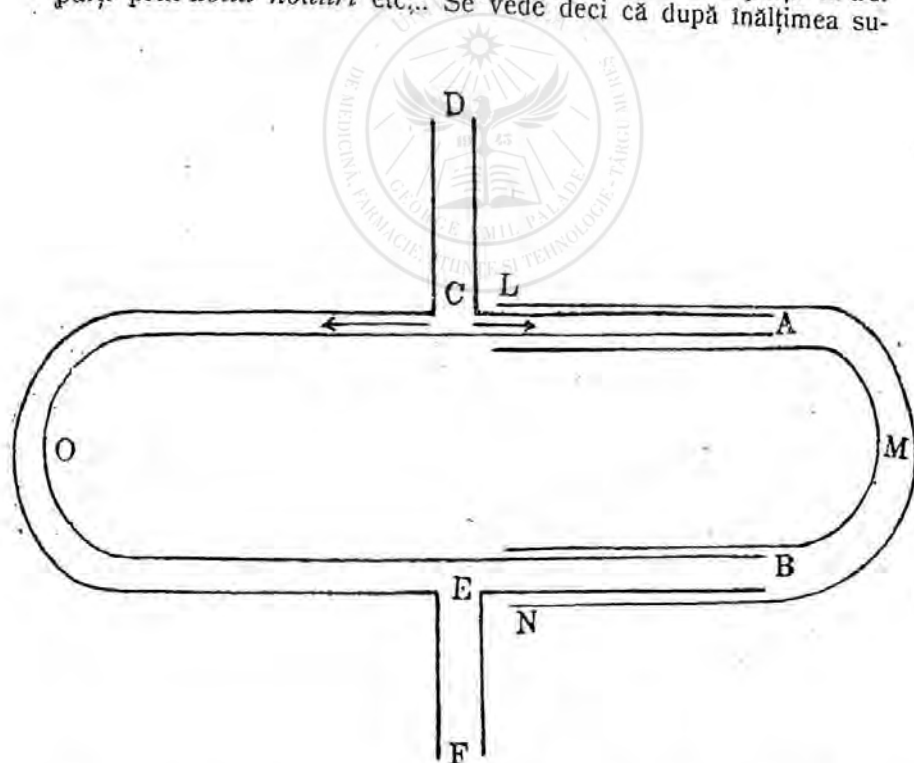
Procedeul lui *Ducos du Hauron* este numit procedeul tricromic; deși el n'a rezolvit problema, totuși nu-i mai puțin adevărat că el a dat primele indicații asupra modului de a ajunge la un rezultat satisfăcător. Vom vedea în adevăr imediat că una din metodele de fotografiere a colorilor este tocmai procedeul tricromic, realizat însă numai în timpurile din urmă. Nu voi descrie ideile lui *du Hauron*, căci teoretic erau confuze, și descriind procedeul actual tricromic, vom avea și explicarea încercărilor lui *Ducos du Hauron*.

Anul 1891 însemnă un pas înainte în rezolvirea problemei fotografiei colorilor, căci procedeul cunoscutului fizician francez *Lippmann* a arătat că chestiunea a trecut din faza teoretică în cea practică.

Două căi au fost utilizate pentru rezolvirea problemei: procedeul *Lippmann* sau prin interferență și procedeul *tricromic*.

Procedeul Lippmann. Nu o dată lumea științifică și industrială a fost surprinsă de modul cum *Lippmann* a știut să utilizeze cele mai abstracte teorii științifice și să le dea o îndrumare practică; e o trăsătură caracteristică acestui genial om de știință pe care o mai întilnim numai la un număr mic de învățați, în special la *Sir William Thomson* (tot așa de cunoscut și sub numele de *Lord Kelvin*, decedat de curind). Înțelegerea procedeu-
lui lui *Lippmann* cere cunoașterea unei chestiuni destul de gin-

gașă, interferența undelor. Întîlnim această interferență atît la unde sonore cît și la undele luminoase. Fenomene de interferență prin acelaș mediu. Să luăm cazul cel mai simplu, acel al unui tub sonor închis la capăt. Suflînd în acest tub, producem un sunet; razele sonore merg prin tub și, ajungînd la capătul fix, sint reflectate; din acest moment aerul din tub conduce două fe-
 luri de unde sonore: acele care vin dela gura tubului, razele di-
 recte și acele ce vin dela capătul închis, razele reflectate. In-
 direcție, de cea reflectată în direcție contrară; aceste două mișcări
 conținut această întîlnire, aerul rămîne în nemișcare formînd
 ceia ce în acustică se numește un *nod*. Asemenea noduri
 se produc nu numai în tubul închis, ci și în tuburile deschise la
 capăt; de obicei cînd un tub deschis dă sunetul cel mai de
 jos, cam la mijlocul acestui tub se găsește totdeauna un *nod*.
 Dacă suflăm mai tare în tubul deschis, el ne dă un sunet de două
 ori mai înalt; cercetînd tubul în interior îl găsim împărțit în trei
 părți prin două *noduri* etc... Se vede deci că după înălțimea su-

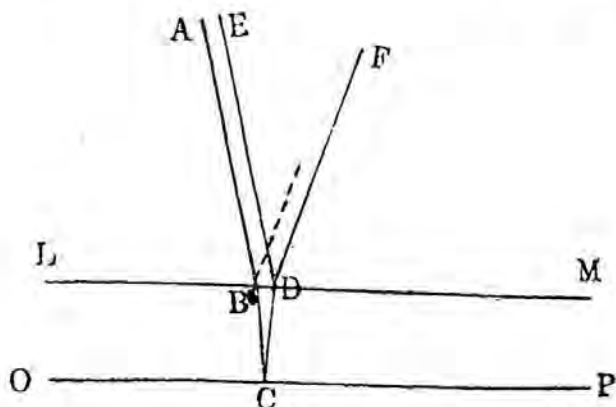
netului produs de tub, avem și numărul de noduri variabil sau mai bine zis, distanța între două noduri variază cu numărul de vibrații pe secundă. Producerea unui nod din două unde sonore

e un exemplu tipic de *interferență*; cele două unde își modifică în mod reciproc vibrațiile; de cite ori două raze fie sonore fie luminoase își modifică vibrațiile, se zice că ele *interferează*.

În fizică se dau exemple foarte curioase de interferențe. Să conducem un sunet prin două țevi, pe care apoi să le intrunim în una; la locul de întâlnire vor interfera, și e posibil ca să obținem *tăcere* din două unde fiecare separat sonore. Să facem aparatul de mai sus din țevii metalice ori de sticlă unite prin tuburi de cauciuc. Țevii AOB indoită sub formă de U îi lipim ramurile CD și EF, din o țevie de aceeași grosime; o altă țevie LMN, ceva mai largă, e indoită tot sub formă de U și poate fi pus la capetele țevii de mai înainte. Așa cum e în figură, dacă producem cu un diapazon un sunet în D, undele ajungând în C se bifurcă o parte merg pela OE alta pela AME; aceste unde se intrunesc în E; dacă țava LMN e potrivită așa că drumurile străbătute de cele două serii de unde sonore sînt egale, sunetele se intrunesc în E și prin EF vine sunetul. Să scoatem însă LMN în afară; pe cînd drumul străbătut de sunetul care merge prin COE rămîne tot așa de lung, ca și mai înainte, drumul LME este din ce în ce mai lung; la un moment dat, cînd acesta întrece pe cellalt cu o anumită parte, se constată că prin tubul EF nu mai esă sunet. Avem acum cazul cînd interferența a produs tăcere. Să scoatem LMN și mai mult afară; la un moment dat sunetul care vine prin EF e tare; în acest caz interferența a produs întărirea sunetului, din cele două unde care vin spre E, una din O alta din B. Interferența sunetului atîrnă deci de drumurile străbătute; cînd drumurile sînt egale, sunetele se adăogă și se întăresc; cînd între drumuri este o anumită diferență, ele se slăbesc la tăcere; să facem ca diferența de drum să fie de două ori mai mare, decît în cazul precedent, ele se vor adăoga, dîndu-ne sunet și a. m. d. Cele ce am constatat la sunet, se repetă la lumină. Două raze de lumină destul de apropiate, ca să utilizeze pentru propagarea lor aceleași porțiuni de eter, vor putea interfera, și, în unele împrejurări, ele se pot slînge reciproc așa încît lumină adăogată la lumină să ne dea întuneric. Dacă vom reflecta razele de lumină și vom face să interfereze razele directe cu cele reflectate, vom căpăta, ca și la tuburile sonore, noduri, adică locuri unde vibrarea eterului este stînsă. Distanța între două noduri va fi diferită după numărul de vibrații pe secundă, adică după fiecare culoare. Fenomene de interferența luminii am avut ocazie mai fiecare să observăm, la beșicile de sopon care capătă colori vii, sau mai ales cînd ne-am uitat la apă peste care a curs gaz; pătura mică de petrol formată deasupra apei capătă colori foarte variate. În știință aceste colori sînt cunoscute sub numele de colorile lamelor subțiri. Grosimea lamei subțiri joacă un rol hotărîtor în aceste fenomene de interferență; să considerăm o lamă mică LMOP peste care cade culoarea roșă, d. ex. Consider ra-

zele de lumină AB și ED; o parte din lumina lui AB pătrunde în lamă, merge pe drumul BCD, după ce suferă în C reflexiune,

și în D se adaugă la lumina razei ED reflectată de fața LM. Fenomenul care se va petrece cu raza reflectată DF și cu raza CD care esă din lamă și merge tot pe drumul DF va atirna de grosimea lamei OPLM, adică de drumul BCD care e aproape de două ori cit grosimea lamei. Presupunind că LM e foarte aproape de OP, adică lama e subțire, vom putea, îndepărtind pe LM de OP, să facem ca drumul BCD să crească neconținut; drumul acesta este însă diferența de drum între raza reflectată DF de fața întâi și între raza ABCDF. Ca și în cazul tuburilor din experiența cu sunetul, îndepărtind pe LM vom ajunge o poziție așa că cele două raze se vor stinge, și îndepărtind pe LM mai departe la un moment dat ele se vor adăoga. În definitiv, pentru anumite grosimi a lamei mici lumina roșie reflectată va fi stinsă, la alte grosimi ea va eși din lamă. Să facem să cadă lumina albă; se știe că o putem considera aceasta ca formată din două colori, care se numesc complimentare. Așa, roșul și verdele sint complementare; lumina albă, căzind pe o lamă mică care stinge roșul, vom căpăta dela lamă culoarea verde. Ca lama mică să stingă roșul este nevoie ca grosimea ei să fie cit $\frac{1}{2}$ din distanța între două noduri produse de lumina roșie.¹⁾ Din contra, dacă grosimea lamei e cit distanța între două noduri ale luminii roșii, lumina ce ne vine prin reflexiune dela o asemenea lamă, pe care am luminat-o cu alb, e roșă, căci razele verzii au fost slăbite.

Acum putem înțelege procedeul lui Lippmann. Pe o oglindă plană să depunem o pătură de substanță fotografică transparentă; să lăsăm să cadă o culoare oarecare pe placă, de exemplu

1) În teoria undulațiunii se dovedește că distanța dintre două noduri este egală cu $\frac{1}{2}$ lungime de undă; aceasta din urmă, e distanța pe care se propagă lumina, în timpul cît o moleculă face o vibrație completă

roșul; razele de lumină vor trece prin pătura sensibilă, se vor reflecta pe oglindă și razele directe cu cele reflectate vor interfera, întocmai ca undele sonore într'un tub închis; efectul interferenței va fi că în anumite locuri, la *noduri*, lumina va fi stinsă, în alte locuri, la jumătatea distanței între două noduri vom avea maximum de lumină. Pătura sensibilă va fi impresionată în aceste locuri, și nu va suferi nimic la noduri. De obicei pătura sensibilă își datorește acțiunea ei sărurilor de argint răspindite într'însa; la noduri aceste săruri nu vor suferi nimic; între noduri, la jumătatea distanței, sărurile de argint vor fi discompuse. Să dezvălim placa, cum facem cu oricare placă fotografică; acolo unde a fost lumina, vom obține o pătură de argint, și în toată placa vom obține plăți de argint, constituind lame mici de grosime egală cu distanța a două noduri a luminii roșe. Dacă pe placă va cădea lumina albă, placa va reflecta lumină roșă. În general o placă pregătită în aceste condiții alege din lumina albă și reflectează culoarea ce a impresionat-o, iar pe toate celelalte, care la un loc dau lumină complementară, le slăbește. Să lăsăm să cadă pe placă spectrul solar; în locul unde cade roșul, placă va căpăta proprietatea de a reflecta roșul, și așa cu fiecare culoare. După ce vom dezvăli placa, și vom lăsa să cadă pe dinsa lumina albă, vom observa prin reflexiune spectrul. Dacă pe placă, am lăsat să cadă imaginea unui fluture, prin reflexiune placa ni va trimite imaginea colorată a fluturului.

Din cauza multor îngrijiri ce reclamă metoda aceasta, ea n'a fost adoptată. Dar lucrurile probabil nu se vor opri aici, și simplificarea operațiilor la care trebuie supusă placa va face sigur ca acest procedeu să se generalizeze.

Procedeu tricromic sau pigmentar. Pentru înțelegerea acestui procedeu—preconizat de *Hauron*—este nevoie să ne aducem aminte că două culori—cum e roșul și verdele—care amestecate ne dau lumina albă se numesc complementare, și să ținem încă samă de explicarea culorii corpurilor. Culoarea verde a unui corp o explicăm prin aceea că corpul poate absorbi, din lumina albă ce cade pe dînsul, lumina roșă complementară verdelui și trimite lumina verde. Să tragem pe sticlă trei linii: una roș-portocalie, alta verde și a treia violetă. Pe sticlă să aplicăm o pătură sensibilă la toate culorile—pancromatică—și să expunem apoi placa așa formată la lumina roșă, însă în așa chip ca lumina să treacă prin sticlă colorată înainte de a ajunge la placa sensibilă. Lumina roșă ce va cădea pe dunga verde va fi absorbită, roșul fiind complementar verdelui, din contra dungile roș-portocalii și violete o vor lăsa să treacă, după ce au modificat-o puțin. Pătura sensibilă va fi deci impresionată numai îndărătul acestor două culori, dar va rămînea neatacată îndărătul verdelui. Să tratăm apoi placă ca de obicei; la dezvălire, părțile impregnate se vor înegri, cea neimpresionată nu va suferi nimic. Dacă am urma șirul obișnuit de operații și am fixa sticlă, îndărătul liniilor roș-portocalii și violete am căpăta dungi negre;

indărătul liniei verde n'am căpăta nimic. Privind prin sticlă la lumina albă, am vedea numai dunga verde, căci numai prin aceasta poate trece lumina, pe cînd celelalte sînt astupate de argintul depus indărătul lor. De obicei șirul operațiilor, la care este supusă placa e altul. Placa e mai întai dezvoltată și tratată cu permanganat de potasiu în soluție acidă ori bicromat acid; aceste soluții dizolvă argintul format, dar nu se ating de bromura de argint. Placa e scoasă apoi la lumină și dezvoltată; pe se obține dunga neagră opacă. Apoi placa e fixată pentru a-i lua bromura de argint, care n'a suferit nimic. De data aceasta care trece prin locurile cu roș și violet, adică trece lumina, care am lăsat-o să cadă pe sticlă, spre a impresiona placa. Sticla pe care am depus colorile constituie *ecranul colorat*. Cele trei culori nu sînt așezate imprăștiat, ci foarte strîns unele de altele și uniform, așa că pe un cm. patrat de exemplu avem și roș și verde și violet. Distribuirea colorilor se face în două chipuri:

Frații *Lumière* din *Lyon* întrebunțează granule foarte fine de leculă colorate unele în roș, altele în verde, altele în violet. Granulele acestea, cu diametru de $\frac{1}{10000}$ din milimetru, sînt împărțite în număr egal de fiecare culoare pe o sticlă; așa granulele roșe sînt împărțite pe toată suprafața ca și cele de celelalte culori; pe o suprafață mică deci avem toate colorile. Acest ecran e pigmentar. Să-i punem pătura sensibilă și să-l luminăm cu roș; să dezvoltăm placa, supunînd-o la cele 4 operații descrise; indărătul granulelor verzi se va forma pătura opacă. Privind prin placă, lumina va trece prin locurile roșe și violete; cum acestea sînt foarte mici, și deci multe pe fiecare suprafață, cit de mică toată placa va părea roșie. Rezultatul este că placa a fixat culoarea roșie cu care a luminat-o. Ceia ce am spus despre roș se poate zice de oricare culoare. Placa va prinde deci orice obiect colorat.

Procedeu societății *Joula*, realizat de un nepot al lui *Ducos du Hauron*, derivă direct din concepția inițială a acestui din urmă. Fiecare milimetru patrat al plăcii de sticlă primește prin un procedeu ținut secret opt sute de patrate mici colorate în cele 3 culori roș, verde, violet. Colorile nu se suprapun, ci se așază unele lingă altele în mod consecutiv.

Acest ecran lucrează ca și cel al fraților *Lumière*, și dezvoltările sînt aceleași.

Ambele procedee dau rezultate admirabile. Detaliile de tehnică sînt fără folos, și de accia ni mărginim numai la indicațiile date până aici. Că ambele procedee reclamă încă perfecționări, nu mai încapе indoială. Rămîne însă constatat că tehnica și știința au săvirșit una din acele minuni, care formează un nou inel la lanțul progresului.

Dr. Petru Bogdan

Cronica Artistică

Din operele sculptorului Fr. Storck

În rotunda Ateneului român, osindită să adăpostească fără vre-o alegere tot felul de lucrări, s'a rătăcit în vremea din urmă și o adevărată operă de artă. E sarcofagul de bronz expus aici de sculptorul Fr. Storck. Deși va fi trecut nebăgat în seamă de către cei mai mulți, totuși el merită o deosebită atențiune. Atît din punct de vedere al lucrării artistului, cit și ca reprezentant al aceleia din ramurile artei, care la noi se bucură de cea mai mare favoare din partea publicului. Căci pe cînd arta în genere lincezește mai peste tot, ea înflorește puțin tocmai în cimitire. Acolo se ridică mereu capele scumpe de piatră, și tot acolo sculptura găsește cea mai largă întrebuițare.

Întiririle orașelor mari sînt astăzi depozitarele cele mai bogate ale artei noastre. Un semn vădit al trufiei care ne predomină. Cei mai mulți dintre aceia care în viață n'au reușit să însemneze ceva prin ei înșiși lăsînd un nume într'un domeniu oarecare, cred că devin nemuritori prin monumentele funerarii ce își ridică. Așa numai se explică numărul cel mare de busturi sau statui de necunoscuți, care populează cimitirile noastre. Multe dintr'aceste monumente sînt de o naivitate adesea foarte hazlie. Astfel, de pildă, figura de bronz al unei cucoane, sub nasul căreia se găsește un ghiveciu cu flori de tinichea. Și totuși, chiar o așa stranie concepție a găsit imitatori. La cîtiva pași întîlnim aceeași compoziție; cu singura schimbare că în locul femeii se află un bust în uniformă militară. Nenumărate sînt asemenea dovezi ale orgoliului nostru.

Alături însă de atari banalități cu pretenții artistice găsim din fericire și adevărate lucrări de artă. În primul rînd se impun capelele născocite într'un stil particular, cu reminiscențe bizantine, de către d. Mincu, precum și acele ale talentatului arhitect d. Clavel.

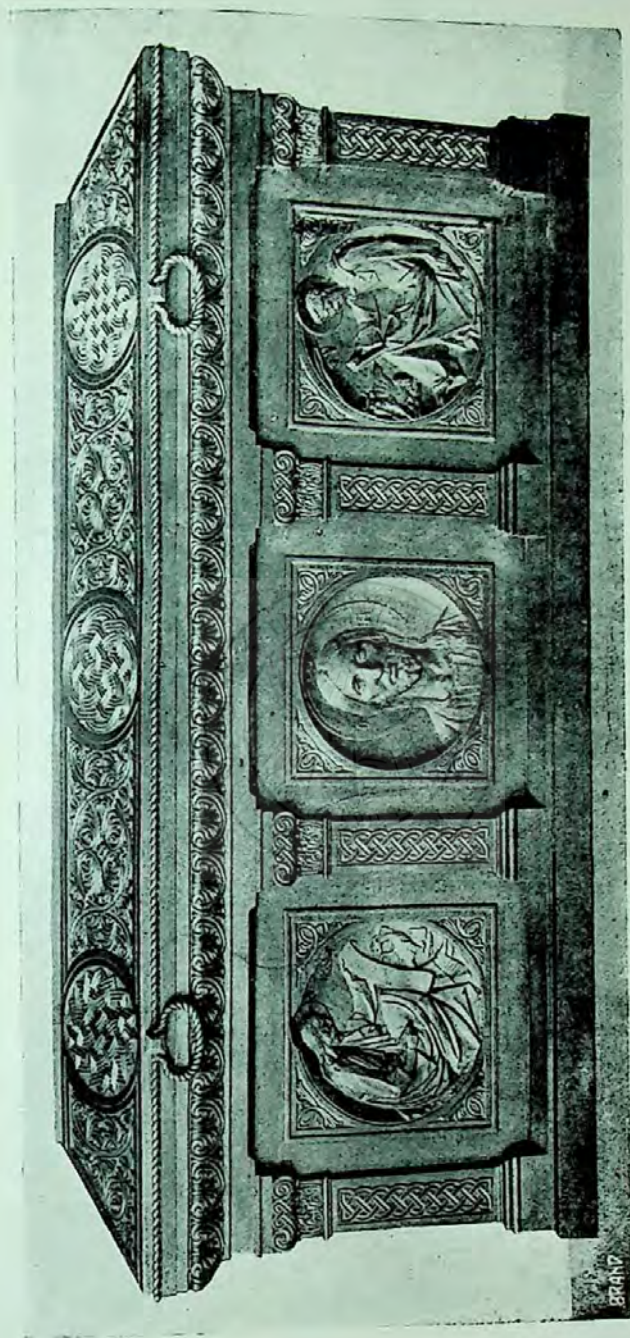
În sculptură a dat o notă cu totul nouă d. Fr. Storck. Sarcofagul aici reprodus e un bun exemplu. El reprezintă, cu toată înfățișarea sa modestă, un mare pas înainte în domeniul artei romineșii. Deși păs-

Evangelistal Luca, de sculptorul Fr. Stork.

Evangelistul Matei, de sculptorul Fr. Storek.

Sarcofag de bronz, executat de sculptorul Fr. Stork.

Reproducerea oprită.

Sarcofag de bronz, executat de sculptorul Fr. Storck.

Placă comemorativă, executată de sculptorul Fr. Storck.

trind, în mod fatal de altfel, forma tradițională, sarcofagul se distinge printr'o interpretare nouă și individuală. Artistul a reușit să creeze o operă nouă cu ajutorul unor figuri biblice învechite și a unor motive încă puțin uzitate în asemenea lucrări. Foarte fericită este adaptarea motivelor decorative ale mănăstirilor noastre și în special a ornamentației bogate dela Curtea de Argeș. Deși aplicate la suprafețe mai mici și executate în alt material, ornamentele își mențin valoarea lor. Fiind bine interpretate și inteligent adaptate, ele produc un efect foarte plăcut. Medalioanele cu figurile sfinților de pe sarcofag se unesc perfect cu roșile de pe capac, care nu sînt decît variante reduse ale celor dela Argeș. Iar cîmpul de arabescuri ce acoperă întreg capacul, contrastează în mod fericit cu suprafața liniștită, cu fondul neted, pe care se desprind medalioanele de pe sarcofag. Pilaștrii sînt alcătuiți de asemeni prin motive simple de împletituri. Caracteristică este și stilizarea figurilor din medalioane. Aici mai ales se dovedește originalitatea artistului. Din interpretarea de mai jos a figurilor evangheliștilor se vor vedea și mai bine inovațiile, ce cu drept cuvînt poate să revendice sculptorul Storck.

Reliefulurile de pe sarcofag reprezintă pe Isus, pe Maica Domnului, pe cei patru evangheliști și pe Sf. Elisabeta. Aceasta din urmă fiind patroana drept credincioasei, care din vreme a căutat să asigure rămășișilor sale pămîntești un monument așa de trainic și de frumos.

Iar pe cînd primele sarcofagii, potrivit tocmai numelui lor—distrugătoare de carne—se făceau din piatră poroasă, monumentul de față e turnat în bronz. Și din acest punct de vedere însă sculptorul Storck are meritul de a fi reușit să execute în față o așa de grea lucrare, întru cît privește tehnica turnătoriei. Atelierele Rășcanu, unde s'a turnat sarcofagul, se pot mîndri cu o așa de perfectă lucrare.

Iată-ne scăpați în fine și în această ramură de robia în care eram față de străinătate. Emanciparea artistică merge paralel cu cea tehnică, una fiind condițională de alta. Noul atelier de turnătorie va aduce desigur mari servicii dezvoltării artelor decorative și aplicate, însemnînd un mare progres pe terenul industrializării artelor plastice la noi.

* *

Urmas al tradițiunii clasice în executarea sarcofagiilor, sculptorul Storck se dezvăluie ca un vrednic inovator prin cei patru evangheliști. Aceștia ornează capela dela Belu a darnicului Evloghie Gheorghieff. Evangheliștii sînt de bronz, de mărime peste cea naturală, și au fost turnați la Școala de Arte și Meserii.

Pentru aceștia nu există nici un model vechiu. Căci arta creștină primitivă și în special cea orientală nu a practicat decît foarte puțin sculptura liberă. Cea mai răspîdită statuie a acelor vremuri este cea a „*bunului păstor*“, din care unele exemplare s'au găsit chiar în vechiul Bizanț. Alte opere sculpturale din primile timpuri ale creștinismului nu se mai cunosc. Căci atît statuia Sfintului Hippolyt din Muzeul Lateranu-

lui cit și cea de bronz a Sfântului Petru, din biserica cu acelaș nume din Roma, sînt discutate în vremea din urmă. Prima pare a fi statuia unui orator roman, transformată în Sf. Hippolyt prin adaosul inscripției creștine. Statuia, impunătoare de altfel, a sfântului Petru pare a fi însă din secolul al XIII, iar nu din ciclul artei creștine primitive. Fără a avea dar modele după care să se fi putut inspira, sculptorul Storck a creat pe ai săi patru evangheliști, concepuți într'un stil cu totul particular. S'a încercat să ne dea opere sculpturale în stilul bizantin, deși, pentru motive cunoscute, asemenea opere nu au fost executate odinioară. A căutat așa dar să se conducă în sculptură de principiile picturii bizantine. A împrumutat însă dela aceasta numai felul schematic al veșmintelor. Căci figurile evangheliștilor sînt foarte naturaliste și individuale, așa cum nu prea se întîlnesc în pictura veche creștină. Cu atît mai mult ele contrastează cu veșmintele tratate cu dinadinsul în mod convențional. Prin învelișul exterior al sfinților, sculptorul vrea însă să dea figurilor sale o înfățișare arhaică, să redeștepte în mintea privitorului imaginile bizantine. Căci numai în pictura atonilă e redusă haina la un rol așa de secundar, și tratată în mod așa de sumar, atîta de puțin adaptat formelor ce îmbracă și mișcărilor corpului. Este poate un simbol al pudicității artei creștine. În tot cazul, contrastul cu draperia așa de îngrijită și naturalistă a artei antice e vădit și desigur voit. Căci draperiile femeilor din epoca de splendoare a sculpturii eline sînt parcă anume făcute nu ca să ascundă corpul, ci ca să-l desineze și mai bine, să pue și mai mult în evidență frumuseța și mlădierea formelor. La creștini din contra. Haina e adevăratul învâliș al trupului: sub cutele rigide și colțurate nu se poate găci corpul omenesc. Sfinții sînt ca niște manechini îmbrăcați. În afară de figura lor, trupul se trădează numai prin mîni și prin vîrfurile picioarelor ce se ivesc de sub draperia greoaie. Fără a cădea în asemenea exagerări, sculptorul Storck a ținut totuși să respecte tradiția bizantină în tratarea veșmintelor. Astfel se explică și la figurile lui acele cute bătoase și nenaturale ale stofelor. Evangheliștii sînt drapați în costumele hieratic și schematic al bizantinismului. O simplă concesie de formă făcută tradițiunii. Cu atît mai admisibilă cu cît nu micșorează deloc adevăratele merite ale operei. Căci figurile, în afară de haina lor învechită, sînt bine concepute atît din punct de vedere al compoziției generale cît și al caracterizării. Rigiditatea îmbrăcăminteii convenționale izolează figurile de lumea încunjurătoare, accentuînd caracterul lor hieratic. Ținută demnă și liniștită, gesturi naturale și nicidecum teatrale dau o înfățișare impunătoare și foarte plăcută evangheliștilor lui Storck. Ei întrupează perfect imaginea ce ne facem despre acești austeri și energici propovăduitori ai creștinismului. Foarte expresive sînt figurile evangheliștilor cufundați în meditare, sau ocupați cu transcrierea cărților lor. Fiecare are alt tip bine caracterizat. Figurile și mîinile sînt admirabil modelate și pline de viață și energie. Nu-s clișee, ci individualități. Și dacă nu se poate spune să sînt frumoși, în înțelesul banal al

cuvîntului, nu li se poate însă tăgădui înfățișarea caracteristică. Iar aceasta e cea mai înaltă însușire a unei opere de artă.

În același stil sînt tratate și reliefurile de pe sarcofag. Ele sînt, împreună cu statuile evangheliștilor, primii reprezentanți ai neo-bizantinismului sculptural. Păcat însă că dogmele ortodoxe nu îngăduie introducerea sculpturii sau a „chipurilor cioplite“ în biserică. Pictura bisericească, redeșteptată și înprospătată de cătră d. Lecomte du Noüy, ar căpăta un bun sprijin în opere sculpturale ca acești evangheliști. Bisericile ar deveni temple mai desăvîrșite ale artei, așa cum sînt în Occident, de unde sculptura n'a fost exclusă.

Inovațiunea d-lui Storck este așa dar limitată la o întrebuițare foarte restrînsă. Cu atît mai meritorie este încercarea grea la care s'a suspus și pe care a rezolvit-o alit de fericit.

E demn de reținut însă că numai pe artiștii adevărați îi preocupă asemenea probleme dezinteresate.

Nu însă la acest gen de sculptură hieratică se reduce activitatea întregă a sculptorului Storck. Avem dela el și academii și portrete remarcabile, precum și interesante statuete. Din toate aceste numeroase opere voiu mai menționa deocamdată numai placa comemorativă aici reprodusă. A fost executată cu prilejul jubileului lui Ștefan cel Mare din 1904, și dă o notă nouă a varietății talentului sculptorului și a frumoaselor sale calități de bun compozitor și tehnician abil.

Pe temeiul unor așa de frumoase dovezi, sperăm că în curînd i se va oferi d-lui Storck posibilitatea să ne dea măsura sa și în executarea unor monumente mai însemnate. Căci ne prezintă toate garanțiile unei bune reușite. E în tot cazul o ofensă nemeritată, ce se aduce artei romînești în genere, prin comăndele făcute în străinătate a principalelor monumente. Urmînd astfel păcătuim îndoit: întăiu că nu obținem opere mai bune decît cele ce ne-ar putea da ai noștri; al doilea că înstrăinăm sume mari, care ar trebui să contribuie la prosperarea artei din țară. Și fără această reală încurajare, nici o artă nu poate progresă. Să ne dăm dar samă de greșala ce comitem. Căci e mult mai grea și compromițătoare a viitorului artistic, decît s'ar părea.

Operele sculptorului Fr. Storck sînt un puternic argument în po-triva desconsiderării artei romînești.

Și din fericire nu sînt singurele.

Al. Tzigara-Samurçaș

Cronica Științifică

Alcoolul este aliment ori otravă ?

E cam multă vreme de când fiziologii și medicii discută această chestiune. Nu discuție dela tribună, ci discuție experimentală, care e adevărata cale de a rezolvi problemele de natura aceasta. Unii au susținut că alcoolul este un aliment, alții că e curată otravă. Care din ei or fi avind dreptate ?

Cînd vrei să afli adevărul, trebuie să studiezi chestiunea în întregime, să compari rezultatele experimentale aduse pro și contra unei afirmațiuni, să faci o critică rezonabilă a condițiunilor experimentale și să vezi dacă afirmațiunea, trecută astfel prin ciur și sită, rezistă sau se clatină.

Se'nțelege că aci nu putem face acest lucru. Ne vom mulțumi numai cu cîteva rezultate generale.

Ca să putem intra cu folos în chestiunea alcoolului, e nevoie să ne lămurim dela început asupra înțelesului științific al cuvîntului *aliment* și al cuvîntului *otravă*.

Fiziologia—ea este știința mai în măsură să ne dea aceste noțiuni —ne spune că sub numele de *aliment* se'nțelege orice substanță care, introdusă în organismul viu, poate să ia parte în fenomenele chimice ce se petrece acolo și să servească sau la repararea pierderilor materiale suferite de organism prin faptul că el trăește, sau să fie capabilă de a libera în organism o cantitate oarecare de energie (căldură, lucru etc.), fără să producă asupra lui vreo acțiune toxică imediată ori tardivă. **Otravă** este orice substanță care, ajunsă în organism, are proprietatea de a devia din mersul lor normal unele ori altele din procesele chimice sau fizice ale organismului și a-i aduce prin aceasta prejudicii ce pot fi trecătoare sau durabile.

E de trebuință să mai știm apoi că otrăvurile cele mai violente pot fi introduse în organism fără nici un inconvenient, ba chiar cu folos în anumite împrejurări, însă cu condiție expresă ca doza să fie foarte mică. Ce otravă mai fulgerătoare ca stricnina, și cu toate astea medicii o ordonă, în cantități foarte mici, ca un fortifiant de oarecare valoare.

Să venim acum la alcool și deocamdată să nu luăm în samă nimic altceva decât ceea ce ne învață experiența de laborator. Apoi să nu lungim vorba, fiindcă o experiență bine făcută vorbește singură, n'are nevoie de avocați.

Prin 1902, savanții americani *Atwater* și *Benedict* au făcut la Washington niște experiențe privitoare la acțiunea alcoolului asupra organismului, care vor rămânea multă vreme un model de precizie în cercetările de această natură. Ele au convins pe absolut toată lumea științifică prin rezultatele lor. Acești doi învățați au găsit că alcoolul luat în cantități mici (un gram de alcool pe kilogram de greutate corporală și pe timp de 24 ore) trebuie considerat, până la un anumit punct, ca un adevărat aliment. În organism, el se oxidează dând naștere la căldură și travaliu mecanic. Mai mult, se poate înlocui o parte din grăsimile sau hidrocarbonatele alimentare prin o cantitate de alcool, calorimetricește echivalentă cu hidrocarbonatele sau grăsimile suprimate, fără ca organismul să sufere vreo turburare însemnată în funcționarea lui normală.

E bine'nțeleș însă că nu poți înlocui o mare cantitate de zăhăroase ori grăsimi prin alcool. Înlocuirea nuse poate face fără inconvenient decât numai dacă alcoolul primit nu trece peste doza de un gram, cel mult un gram și jumătate, pe chilogram și pentru 24 ore. De îndată ce ne îndepărtăm de această condiție expresă, înlocuirea devine dăunătoare.

Aceasta e singura și cea din urmă condiție în care alcoolul etilic ar fi un aliment pentru organismul nostru.

Totuși, poate am face mai bine să ne dispensăm cu totul, pentru că această doză nu este tocmai așa inofensivă, cum ar avea aerul. Cei doi Americani au mai constatat că, în aceste condițiuni, deși omul produce aceeași cantitate de muncă și căldură ca și când, în loc de alcool, ar fi luat o porție calorimetric egală de grăsime sau zahăr, el eliminază însă prin urină mai mult acid uric, uree etc. decât în cazul când n'ar fi luat alcool. Asta vra să zică că organismul se *uzează* mai repede cu alcool decât zahăr ori grăsime.

Vă veți întreba acum de sigur, ce turburări au constatat fiziologii cînd administrarea alcoolului s'ar îndepărta de limita impusă prin experiențele lui *Atwater* și *Benedict*? Răspunsul ne este dat de experiențele lui *Chauveau*. El a văzut că dacă înlocuim zahărul din alimente prin alcool în așa cantitate, ca în 24 oare organismul să fi primit cam 4 grame de alcool pe chilogram, atunci se constată o micșorare a tra-

valiului mecanic produs și scăderea greutateii corpului. Acestea s'au turburările imediate și măsurabile. Cele tardive nu s'au putut constata în laborator, pentru că studiul lor necesită un timp prea lung. În schimb însă cu toții sîntem convinși că ele se produc, pentru că le vedem în fiecare zi.

Aceste două studii experimentale (Atwater-Benedict și Chauveau), alese ca cele mai bine făcute, ne arată dar că alcoolul poate fi un aliment—și încă și asta cu un mic semn de întrebare—dacă doza luată în timp de 24 ore nu întrece un gram pe kilogram de greutate vie. În doze mai mari, întrebuintarea alcoolului devine periculoasă.

Cu toată admirațiunea ce am pentru lucrarea d-ilor Atwater și Benedict, este între rezultatele lor unul, care mă face să nu prea trîmbițez valoarea alcoolului ca aliment, chiar în condițiunile de ei indicate. E vorba de destrucțiunea materiei vii, care e mai accentuată cînd întrebuintăm ca combustibil alcoolul, în locul zahărului ori grăsimii.

Am putea face o comparație, ca să meargă lucrurile mai ușor, dar să știm mai dinainte că „comparaison n'est pas raison“. Organismul nostru ar putea fi comparat cu o locomotivă, al cărei cuptor este construit pentruca să se ardă în el lemne. Dacă în loc de lemn i-am da păcură, se'nțelege că vom obține multe avantaje: o mai mare cantitate de căldură, o economie de combustibil, dar tot așa de bine se'nțelege că cuptorul se va ruina în cîteva zile. O istorie analogă se petrece și cu alcoolul. Organismul animal e făcut să ardă hidrocarbonate și grăsimi, nu alcool; și ca probă că așa este, sînt zgurile (acid uric, uree etc.) ce le dă afară pe deasupra celor ce el elimină cînd e'n stare normală. Drept este că această eliminare suplimentară de produse ale distrugerii țesuturilor e foarte mică, dar nu e mai puțin adevărat că ea există, și un om de știință trebuie să țină samă de dînsa, cînd e vorba de o chestiune așa de însemnată. Savantul ar putea-o neglija numai în cazul cînd, din studiul acțiunii alcoolului, el ar face un obiect al speculațiunilor sale teoretice. Aici însă e vorba de aplicațiuni la viața socială. Datoria lui morală e să nu facă uz de autoritatea sa științifică de cît atunci cînd absolut toate rezultatele experiențelor sale se armonizează în așa chip, ca să nu existe nici cea mai mică discordanță ce ar putea suspecta legitimitatea concluziunilor.

Așa judecate lucrurile, avem dreptul să ne îndoim dacă alcoolul etilic, chiar în limitele restrînse arătate de învățații americani, este un aliment în adevăratul înțeles. Pe cîtă vreme experiența arată că el ruinează mai repede cuptorul în care arde decît ar face-o zahărul și grăsimile, nu vād pentruce l'am pune pe aceeași scară cu aceste din urmă substanțe; cu atît mai mult cu cît noi nu sîntem adevărate locomotive,

ca să ne putem face un alt cuptor de cărămidă refractară de gustul alcoolului.

Dar nu e numai atât. Sint experiențe foarte bine conduse (Nicloux) care arată că alcoolul etilic, luat chiar în doze mici, străbate repede în sînge și, cu el, merge la sistemul nervos, pe celulele căruia se fixează energic și nu le părăsește decît foarte încet. Cît timp stă pe celula nervoasă, alcoolul o excită în mod mai mult ori mai puțin moderat și chiar plăcut. Dar această excitațiune devine dezastruasă cu timpul, mai ales că cei deprinși să recurgă la această plăcere nu prea știu să țină măsura. Nu mai vorbim de abuz, ale cărui consecinți le cunoaște toată lumea.

E curios însă de constatat că, cu toate experiențele așa de pline de învățăminte ale celor doi Americani, se găsesc încă învățați, în 1908, ca A. Gautier ¹⁾, care scriu despre alcool (luat în cantități mici) că este un aliment „*la care poate să recurgă un individ insuficient nutrit*”. Această afirmațiune mi se pare soră cu aberațiunea. Apoi bine, un *individ insuficient nutrit*, noi știm că e un organism care nu-și poate compensa pierderile ce le suferă, din cauză că n'are la dispoziție alimentele trebuitoare; Mașina se uzează prin funcționare și stăpînul n'are material cu care s'o repare. A-i mai da și alcool, care știm că grăbește distrugerea, ar însemna să vrei a stînge focul cu gaz.

Aș mai înțelege să dai puțin alcool unui individ care suferă de lipsă de hidrocarbonate sau grăsimi, pentrucă atunci el l'ar arde în locul acestor substanțe; dar e vorba că, prin *individ insuficient nutrit*, nu se înțelege un organism căruia îi lipsește combustibil, ci unul căruia îi lipsește materialul de reparație, adecă substanțele azotate. Pe acestea nu le va putea niciodată înlocui alcoolul. Și în realitate—nu mai departe decît țaranii noștri—săracul nu suferă atât de lipsa de combustibil, căci o bucată de pîne ori mămăligă tot găsește el. Dorul cel mare la săraci este de carne, lapte, brinză, ouă. Astea sint alimente reparatorii, de ele duc ei lipsă, și nu poate să le înlocuiască nimeni, nici prin grăsimi, nici prin hidrocarbonate, cu alit mai puțin prin alcool.

Pentru cel insuficient nutrit, alcoolul este mult mai dezastruos decît pentru cel bine hrănit. În această privință R. Rosemann a făcut niște experiențe minuțioase din care se vede că, pe cînd cel bine nutrit nu suferă aproape deloc dacă bea pînă la 1400 c. c. de vin slab în 24 oare, cel rău nutrit cu azotoase se distruge, căci eliminează prin urină mai multă uree și acid uric decît ar face-o dacă în loc de vin ar lua zahăr ori pîne.

E dar o nesocotință de a scrie că alcoolul poate fi îngăduit, fără

1). A. Gautier. L'alimentation et les régimes. Mas-on. Paris. 1908.

primejdie, pentru sărac. Și e o nesocotință cu atât mai mare, cu cât de această afirmațiune se pot servi parlamentari, pedestri în astfel de chestiuni, spre a legifera asupra alcoolului.

Netăgăduit că muncitorului cu brațele, muncitorului cu crierul, alcoolul îi poate da, în primele momente după absorbțiune, iluzia unei energii mai mari. Aasta din cauză că alcoolul se fixează pe sistemul nervos și-l excită. În timpul acestei excitațiuni, poetul poate face versuri de valoare, hamalul poate ridica un cufăr mai greu; în scurt, omul devine capabil de a produce o muncă oarecare într'un timp mai scurt ca în stare normală. Păcatul este însă că această exagerare a forței de muncă se însoțește invariabil de o distrugere mai accentuată a mașinii și pe deasupra forța factice nu ține decît până ce alcoolul a părăsit sistemul nervos. Odată alcoolul ars, organele nervoase rămîn mai obosite decît dacă ar fi executat aceeași muncă, dar pe îndeletele și fără ajutorul alcoolului. Această oboseală postumă supără foarte mult pe persoana în chestie, și atunci, pentru a scăpa de dinsa, individul recurge la o altă doză de alcool care să-l . . . învieze.

Și tot așa, azi un pic, mîne o linguriță, poimîne un pătărel, până te trezești că alcoolul, în loc să te ajute să muncești, vezi că te inervează de nu mai poți face nimic; te supără toți cei dinprejur: iată-te candidat la alcoolism. De acum înainte, de vei continua să bei, chiar doza dată de Atwater și Benedict, nu vei mai scăpa. Ca să ai șanse de vindecare, trebuie să suprimi cu totul orice băutură alcoolică. Altfel, oricît de puțin ai bea, e deajuns să-ți întrețină candidatura la alcoolism, ba chiar să-ți garanteze și reușita. Asta se produce cu atât mai lesne cu cât alcoolofilul e mai rău nutrit, știut fiind însă că și mulți din cei bine nutriți nu scapă.

Cam în modul acesta devine cineva alcoolic: începe întâi cu doze așa zise inofensive, pe care e silit mai pe urmă, din cauză că ele își perd efectul, să le mărească.

Singură această observație, bine pătrunsă, e deajuns să ne arate că ar fi cel mai fericit lucru pentru societățile omenești dacă alcoolul n'ar exista decît în farmacii, cu eticheta: *otravă*. Ordonat de medic, el ar putea aduce oarecare servicii bolnavilor; servicii care sînt, evident, însoțite și de oarecare dezavantaje. Dar oare, care medicament dă numai binefaceri, fără să aibă și vreun cusur? Avantajul mare al *alcoolului-medicament* ar fi că nu l'ar mai putea nimeni avea fără rețeta medicului.

Din nenorocire, în starea socială de azi, lucrul acesta este cu neputință. Dar dacă uzul și abuzul alcoolului nu se poate extirpa din rădăcină, e datoria oamenilor politici de a nu stînjini întru nimic luarea unor măsuri menite să împuțineze abuzul de băuturi spirtoase. Cînd

cineva ar veni în parlament și ar combate o lege cu tendinți alcoolice invocând autoritatea vreunui chimist care, în ciuda tuturor statisticilor, a tuturor observațiilor medicale și a cercetărilor precise de laborator, a afirmat că alcoolul e un aliment, acel parlamentar ni se pare că face opera cea mai antisocială posibilă. Lucrul e grav, nu prin greșala științifică pe care o face și care-l privește pe dînsul personal, dar prin faptul că el vorbește în fața unor oameni—unii s'ar lăsa poate convingși—, care dispun de forța votului.

Dacă printre noi mai sînt încă mulți care nesocotesc binefacerile aduse de luminile științii și nu pot să se despartă de această otravă, să-mi dea voie să le dau un sfat, chit să-l urmeze dacă vroesc; dacă nu, eu n'am nici o pretenție. E, ca să se..... *încălzească*, nu cu alcool *etilic*, ci cu *alcool amilic*, mult mai preferabil, fiindcă dă mai multă căldură (10 calorii pentru un gram, pe cînd cel etilic numai 7 calorii) și apoi e de patru ori mai puțin otrăvitor decît cel etilic. I se va găsi poate cusurul că e mai scump. Ei de! ce vrei? Boeria cu chel-tuială se ține.

Dr. D. Călugăreanu

Cronica Internă

Latifundiile și progresul economic

Adversarii reformelor agrare, chiar atunci cînd n'au curajul de a tăgădui vădita mizerie a clasei noastre țărănești, încearcă cel puțin să ne dovedească, că pentru această mizerie nu e vinovat decît țăranul însuși, care nu știe să extragă toate foloasele ce i le poate da peticul lui de pămînt, printr'o cultură mai intensivă, etc.

Cu o deosebită mulțumire și cu un lux de demonstrații „științifice” ni se citează țăranii din Apus, cari reușesc să facă să trăiască o familie întregă dintr'un ogor cu mult mai mic decît al celor mai multe din gospodăriile noastre țărănești.

De aci se trage cu multă ușurință concluzia, că nu sîntem în fața unei probleme *agrare*, ci numai în fața unei probleme *agricole*, în fața necesității de a schimba radical sistemul nostru de agricultură, de a ajunge la o cultură mai intensivă spre a fi la „nivelul științific” și a satisface „cerințelor timpurilor moderne”.

Dacă țăranul nostru din Flămînze, Pîrliți sau Pîrjolîți și-ar lucra ogorul după ultima rețetă a savanților profesori din Hohenheim, Gembloux sau Grignon, el n'ar mai avea nevoie de mai mult pămînt și n'ar năzui la latifundiile vecinilor.

În toată această argumentație se pierde din vedere un mic detaliu: nu numai că țăranii noștri au neglijat să frecventeze cursurile din Hohenheim sau Grignon și statul n'a făcut să vie savanții din Apus la Flămînze sau Pîrliți, dar încă—și mai ales—că sistemul de cultură dintr'o țară nu atîrnă de buna-voința sau fantazia cuiva, ci este determinat de un complex de împrejurări mai presus de voința oamenilor.

Vom releva numai o singură împrejurare.

Nu e deajuns ca o singură categorie socială într'un stat să aibă la dispoziție o întindere prea mică de pămînt, pentruca să fie cu puțință încercarea măcar de a mări productivitatea solului prin o cultură mai intensivă.

Fără să mai vorbesc de alte condițiuni, ca starea generală de cultură a poporului, capitalurile disponibile, situația ce-o are țara în meca-

nismul economic universal, dar intensivarea culturii nu se poate impune numai prin restrângerea suprafeții agricole în mînile țărănimii, ci ea poate decurge numai din raportul între numărul total al populației unei țări și întinderea totală a terenurilor cultivabile, de care această țară poate dispune.

Cu alte cuvinte: dacă acel milion de gospodării țărănești din România ar dispune de aceleași 3.000.000 de ha. pe care le are astăzi, dar în țara noastră n'ar mai fi alături încă 4.000.000 de ha. ce aparțin proprietății latifundiare, din această situație ar putea rezulta și s'ar impune chiar numaidecît o cultură agricolă mai intensivă. Nici într'un caz însă, în situația actuală.

În adevăr, fiind dat că o cultură mai intensivă cere mult mai multă muncă pentru aceeași întindere de pămînt (fac abstracție de celelalte condițiuni, cum am spus), dacă țărăanii noștri ar căuta să-și mărească productivitatea ogoarelor prin o muncă mai intensivă, cine ar mai lucra cele 4.000.000 de ha. ale proprietății latifundiare? Să nu uităm că noi, chiar cu actualul sistem de cultură, simțim lipsa de brațe și sîntem siliți să introducem sute de mii de muncitori agricoli din străinătate.

Nu numai e absurdă teoreticește acea concepție, că am putea avea 3.000.000 de ha. ale proprietății țărănești cultivate intensiv, alături de 4.000.000 de ha. ale proprietății latifundiare lăsate în părăginire din lipsa de brațe, dar realizarea ei este și materialmente imposibilă.

Viața economică are și ea mecanica ei fatală, legi imperioase cărorora nu se poate sustrage. Cele 4.000.000 de ha. *trebuesc* muncite. Și toată istoria lumii ne învață că, pentruca *pămîntul altuia* să fie cultivat, nu sînt decît două mijloace: munca forțată de rob, sau nevoia economică a muncitorului „liber“.

Din necesitatea economică de a face ca cele 4.000.000 de ha. ale *altora* să fie muncite de țărănimea noastră, s'a născut tot aparatul învoelilor noastre agricole, și aici, față de raportul abnorm între întinderea proprietății țărănești și a proprietății latifundiare, e tot misterul aceluși caracter înfricoșător pe care-l au aceste învoeli.

În agricultură, spre deosebire de industrie, aplicarea unui capital mai mare sau desășurarea unei energii de muncă mai mare, necesitate prin intensivarea culturii, e departe de a fi proporționată cu rezultatele ce se pot obține. Acest fapt a făcut pe economiști să formuleze relativ la agricultură faimoasa lege a „produsului mai puțin decît proporțional“ („rendement moins que proportionnel“), pe cînd în industrie orice sporire de capital sau de energie produce relativ tot mai mult („rendement plus que proportionnel“).

De-aci rezultă că, în certe condițiuni, o agricultură din punctul de vedere *tecnic* mai „rațională“, mai intensivă, poate fi *economiceste* cu desăvîrșire „nerațională“, dezavantajoasă, chiar dăunătoare.

O țară, care, în asemenea condiții, ar încerca să-și *raționalizeze*

cultura pământului, să introducă o „agricultură științifică“, s'ar pune, ea însăși, într'o stare de inferioritate, dacă această ipoteză gratuită și fantastică ar fi admisibilă.

Pentru a ilustra acest adevăr, cunoscutul economist și statistician englez Mulhall face următorul calcul relativ la Belgia, unde, cum se știe, proprietatea țărănească este și mai parcelată decît la noi :

„Cu toată stăruința și superioritatea de cultură a acestui popor, țara nu produce hrană mai multă decît pentru 60% din populațiune, pentru rest trebuie să importeze. Dar dacă teritoriul regatului ar fi fost mai întins, cu acelaș număr de brațe ocupat în agricultură (adică : cu un sistem de cultură mai extensiv), s'ar fi putut produce hrana pentru 11 milioane de suflete, adică pentru un număr îndoit decît populațiunea actuală a Belgiei,—fiindcă, dacă sistemul intensiv dă maximum de produs pe hectar, el necesitează o enormă cheltuială de muncă“¹⁾

Ipoteza prevăzută de Mulhall e realizată în România, mulțumită faptului că, alături de gospodăriile pitice ale țăranilor, avem o proprietate latifundiară atît de întinsă. De aci rezultă cit de ineptă este din punct de vedere economic pretențiunea ca țărănimea noastră să caute scăpare exclusiv în intensivarea culturii, cită vreme va dura această situațiune de fapt.

Mai mult. De aici rezultă că repartizarea proprietății agrare în România, cu latifundiile ei atît de întinse, este necompatibilă chiar cu cea îmbunătățire a culturii agricole în gospodăriile țărănești, care ar fi cu puțință din considerații pur economice.

Anume, pentruca să asigure cultivarea atît de primitivă încă a latifundiilor noastre, sistemul nostru agrar trebuie să ducă la paroxism nevoia țaranului nostru, lipsit de bucățiua lui de pămînt, și să-l împiedice să tragă toate foloasele posibile din ogorul lui propriu.

Astfel, regimul latifundiar apare nu numai ca o cauză fatală a mizeriei țărănești, dar el împiedecă și progresul nostru economic. Sub acest regim, nu numai că „agricultura mare“ a trebuit necesar să ia acea înfățișare sălbatică, cunoscută de toți, dar, ca o condițiune de viață pentru latifundiile noastre, și „agricultura mică“, a țaranului, a trebuit să cadă pînă la ultimul grad de dezorganizare și de risipă zădarnică a puterilor solului și a muncii omenești.

O repartizare mai sănătoasă a proprietății funciare se impune deci nu numai pentru a ridica clasa noastră țărănească, ci și pentru a asigura progresul culturii agricole și dezvoltarea noastră economică întregă.

* * *

În cronică precedentă am citat părerile unor economiști autorizați cari, dacă susțin necesitatea economică, în certe condițiuni, a proprietății mari, tăgăduesc însă hotărît orice rațiune de a fi latifundiilor.

1) Mulhall, — „Agriculture“ în *The Dictionary of Statistics*, p. 623.

Dacă, în lumina considerațiilor de mai sus, putem afirma că latifundiile noastre sînt și cauza ruinii țărănimii, și în același timp piedeca progresului economic, cîteva fapte ne vor lămuri îndată că țărănimia noastră, așa ruinală și decăzută cum este, se prezintă totuși ca un factor de cultură agricolă cu mult mai superior decît latifundiarul și marii noștri proprietari.

Nici măcar din punctul de vedere al rolului ei economic, din punctul de vedere al capitalului ce-l dă agriculturii noastre, proprietatea mare, la noi, nu-și poate justifica menirea socială.

În agricultură, capitalul este reprezentat prin unelte și mașini agricole, și prin vitele de muncă.

Din statistica agricolă publicată de Ministerul de domenii, rezultă un fapt uimitor, că în România, cu toată întinderea mai mică a proprietății țărănești față de cea latifundiară, totuși capitalul agricol se află mai cu deosebire în minile acestei țărănime flămînde. Iată cifrele pe care le veți putea găsi și în instructivul discurs al d-lui Vintilă Brătianu, rostit cu prilejul discuțiilor asupra Casei Rurale în Cameră:

Proprietarii mari posedă, de pildă, numai 42.000 de pluguri, pe cînd țărăniile 474.000; grape de fier, un instrument perfecționat, cum cu drept cuvînt arată d. Vintilă Brătianu, în posesiunea proprietarilor mari sînt numai 21.000, iar la țărani 25.000; rarițe de fier, la proprietarii mari 3.000, la țărani 13.833; mașini de secerat, la proprietarii mari 3.560, la țărani 10.556; chiar triori—o mașină nouă pentru cultura noastră—sînt la proprietarii mari 2.745, la țărani 2.982; vînturători, la proprietarii mari 6.056, la țărani 17.678; mașini de bătut porumb, la proprietarii mari 1.276, la țărani 7.669, etc. 1).

Acelaș raport paradoxal îl constatăm în ce privește vitele de muncă.

Din nenorocire, în lucrarea menționată a d-lui Colescu nu găsim date relative la repartizarea vitelor de muncă între proprietarii mari și țărani, dar putem găsi cifrele necesare în ancheta asupra animalelor domestice, făcută în 1901 tot de Ministerul de domenii. Din acea anchetă rezultă că proprietarii mari și arendașii au în total 202.056 de vite cornute, iar țărăniile 2.253.177; cu alte cuvinte, proprietarii au abia 8,2% din speța bovină, iar țărăniile 91,8%; tot așa în ce privește speța calvină, proprietarii mari au numai 41.179 de capete, pe cînd țărăniile 732.598, adică cei dintîi 5,3%, pe cînd țărăniile 94,7%.

Această statistică se referă la totalul de capete de vite dintr-o speță, indiferent dacă servesc sau nu la agricultură. În ce privește vitele de muncă propriu zise întrebuințate în agricultură,—„trăgători”,—nu avem date relative la repartizarea lor între marii proprietari și țărani, dar numai în ce privește cifrele globale. Dacă însă vom ținea samă că proporția între „trăgători”, vitele de muncă, ce aparțin țărănilor și pro-

1) L. Colescu,—„Statistica agricolă a României”. București, 1907. p. 70—71.

prietarilor, nu se poate deosebi mult de proporția în ce privește repartizarea vitelor de speță bovină și cavalină în întregime, putem afirma că tabela următoare reprezintă, cu multă aproximațiune, repartizarea capitalului în vite de muncă între gospodăriile țărănești și cele mari :

Vitele de muncă întrebuințate în agricultură ¹⁾

Repartizarea „trăgătorilor“	Total	Proprietari și arendași		Țărani și muncitori de pământ	
		Numărul	%	Numărul	%
Boi	1.148.312	94.161	8,2	1.054.151	91,8
Cai	710.929	37.679	5,3	673.250	94,7
Total de „trăgători“ în agricultură	1.859.241	131.840	7	1.727.401	93

Chiar dacă am socoti că am presupus greșit aceeași proporție în ce privește „trăgătorii“ ca și la totalul de vite din speța bovină sau cavalină, totuși e vădit, că din cele 200.000 de vite cornute și 40.000 de cai ai marilor proprietari, oricât de multe ar servi ca „trăgători“ în agricultură, oricât de puține ar fi vaci, cai de lux, animale tinere, etc., totuși situația nu se poate prea mult îndepărta de cea rezumată în tabela de mai sus :

93 % din „trăgători“ aparțin țăranilor și numai 7 % proprietarilor și arendașilor, *cu toate că întinderea proprietății țărănești e cu mult mai restrinsă!*....

* * *

Din datele de mai sus rezultă acel fapt extraordinar, că țăranul nostru lipit pământului este în acelaș timp și *marele capitalist* în agricultura noastră, că însăși marea proprietate este cultivată mai cu deosebire mulțumită capitalului lui în vite, mașini și unelte.

Dar, în loc ca din această situație să decurgă prosperitatea economică a țăranimii noastre, tocmai acest „capital“, printr'un lugubru paradox, servește pentru a mări mizeria și robia țăranului; tocmai mulțumită vitelor sale, *cari sînt indispensabile pentru cultivarea moșiilor latifundiare*, asupra țăranului pe deoparte cad, cum a spus odată d. P. P. Carp în Cameră, toate riscurile agriculturii, proprietarul liberîndu-se

1) Vezi „Anuarul statistic al Romîniei“, 1905, p. 188—9.

chiar de sarcina de a se îngriji de vitele necesare gospodăriei sale, de a le crește și de ale întreține în timpul iernii, iar pe de altă parte tocmai nevoia de a asigura pășune și finaț acestor vite, ce muncesc mai ales pe moșia proprietarului, este acea pîrghie, în aparatul învoelilor noastre agricole, care servește pentru robirea desăvîrșită a stăpînului acestor vite!...

Se poate închipui o situație mai ineptă și mai intolerabilă?..

* * *

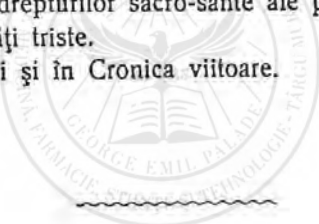
Acestea sînt rezultatele sistemului agrar paradoxal în care trăim. El nu numai că lovește astfel interesele țărănimii, cea mai numeroasă și mai interesantă clasă socială la noi, nu numai că apare ca o piedică pentru progresul nostru economic, dar jignește și simțul nostru de dreptate și chiar bunul simț prin încălcarea neînchipuitelor contradicțiuni inerente lui, prin fantastica complicațiune de situațiuni absurde și nedrepte.

În asemenea împrejurări, predica platonicească a culturii intensive ne pare nu numai lipsită de orice eficacitate, dar și ca o fățarnică și crudă bătaie de joc de suferințele unui popor întreg.

Teoriile, mai mult sau mai puțin profunde și sincere, asupra libertății economice și a drepturilor sacro-sante ale proprietății nu pot servi de scut acestei realități triste.

Voiu mai reveni și în Cronica viitoare.

C. Stere

Cronica externă

Situația în Anglia

Guvernul prezidat de Sir Henry Campbell Bannerman avea până acum în Anglia o situație deosebit de bună. Sprijinit de cea mai puternică majoritate ce un guvern a avut vreodată în Anglia, chemat la putere după opt ani de ocărnuire unionistă ce obosise pe toată lumea, avînd în fața lui o opoziție divizată și decimată, guvernul liberal avea puțința să dea Marei Britanii o guvernare rodnică. Și de fapt, lăsînd la o parte politica externă, care este în mare parte inspirată personal de regele Eduard și care a fost cu totul strălucită, guvernul Campbell Bannerman a votat înăuntru o serie întreașă de legi agrare și a luat, fie pe cale administrativă, fie pe cale legislativă, o serie de măsuri insuflețite toate de cel mai larg spirit democratic. În asemenea condițiuni, cum se explică că atît de repede el să fi pierdut popularitatea lui și să vedem ridicîndu-se de pretutindeni nemulțumiri în potriiva lui? Nu a îndeplinit oare acest guvern făgăduințele date țării? Sau vine el cu vre-o lege care lovește în anume interese prea puternice pentru a putea fi doborîți sau de care națiunea nu voește? Nimic din toate acestea. Invinuirile ce se aduc guvernului liberal sînt de o altă natură. Ele stau în tendințele mai mult decît în faptele lui, mai mult în directivele ce poate imprima politicii engleze decît în măsurile ce a luat până azi. Englezii învinuesc pe Sir Henry Campbell Bannerman că aruncă Anglia în brațele socialismului. Legăturile dintre majoritatea liberală și grupul socialist din Camera Comunelor par opiniei publice din ce în ce mai suspecte și sînt denunțate de mulți ca periculoase. Sub această formă învinuirea nu este însă întemeiată. E adevărat că există oarecare afînități între majoritatea liberală, sau cel puțin o parte din această majoritate și socialiști, este de asemenea adevărat că în mai multe chestiuni socialiștii au votat alături de liberali, dar e cu desăvîrșire inexact că guvernul se lasă a fi condus de socialiști, și că alunecă pe povîrnișul doctrinelor sale. Adevărul este altul. Adevărul este că partidul liberal englez plătește astăzi greșelile, pe care le-a comis de vre-o 30 și mai bine de ani,

Cînd rolul liberalismului clasic s'a sfîrșit, cînd tot programul lui de revindecări populare a fost îndeplinit și s'a transformat astfel într'un patrimoniu comun tuturor partidelor, conducătorii partidului liberal englez, și în deosebi Gladstone, ar fi trebuit să democratizeze acest partid, conservator prin recrutarea și prin interesele sociale ce le reprezintă. Cu alte cuvinte, Gladstone și amicii lui ar fi trebuit să prefacă

acest partid, care era partidul burgheziei industriale și comerciale, în partidul intereselor populare. Când colo el s'a perdut în controverse religioase, și s'au apucat să facă umanitarism sub diferite forme, chestia irlandeză, chestia macedoneană, armenească etc. În timpul acesta masele populare s'au împărțit în mai multe tabere. Unii au mărginit sfera preocupărilor lor politice la interesele lor de clasă. Trade-Unionismul a absorbit toată activitatea lor socială. Interesele lor fiind satisfăcute, prin aceste sindicate, lucrătorii engleji pe de o parte n'au ascultat de ademirile socialiștilor, a căror raiu le părea prea îndepărtat, iar pe de altă parte au părăsit cu totul partidele politice votînd la întimplare pentru oamenii zilei sau pentru chestiunile în jurul cărora se făcuse mai mult zgomot. Ceilalți s'au îndreptat cu hotărîre spre conservatori, care, văzînd că un se mai pot menține pe terenul conservatismului pur, au avut, sub îndemnul lui Disraeli, înțelepciunea să lase la o parte politica internă, să arunce națiunea în imperialism și să deștepte astfel toate instinctele de mîndrie națională și de dominațiune din care erau plămădite sufletele Englezilor a acestor neobosiți luptători și neîntrecuți cuceritori.

Prin această genială diversiune conservatorii au putut lesne înșela masele. Materialicește ele stăteau relativ mai bine decît pe continent. Situația încă precumpănitoare a comerțului și a industriei englezești în lume și perspectiva ca prin noi extinderi teritoriale și prin crearea de noi debușuri în colonii uzinele vor avea mai mult de lucru, dădeau lucrătorilor iluzia că această politică le este folositoare. În fine emigrația, marea supapă de siguranță a Regatului Unit, înlătura crizele violente servind de ultima scăpare celor ce nu mai puteau duce în metropolă povara greutăților vieții. Dar lucrătorii s'au deșteptat într'o bună zi. Ei au văzut că Trade-Unionismul, care înaintea reprezintă un progres față de toate celelalte țări, era acum introdus pretutindeni, că sindicalismul merse chiar mai departe și că era în minile lucrătorilor de pe continent o armă de revendicări sociale mai perfecționată și mai puternică. Și în ziua aceia lucrătorii engleji au început să asculte cu mai multă atențiune pe socialiști și să fie reduși de farmecile teoriilor lor. Pe de altă parte ei au văzut că democrația conservatorilor nu fusese decît un mare „bluff“, cel mai mare „bluff“ politic din timpurile moderne, căci departe de a fi îmbunătățit soarta lor, politica imperialistă a avut drept rezultat crearea unui capitalism mai puternic ca în trecut, a unui capitalism din ce în ce mai internațional, că fabricile, avînd să susție o grea luptă, concurența americană și germană își opreau mașinile proprietarii lor, preferînd să plaseze capitalurile lor în străinătate cu dobînzii mari și că numărul celor ce nu puteau găsi mijlocul de ași agonisi pînea de toate zilele, sporea neîncetat în insulele britanice. Și atunci iarăși lucrători au luat încetul ce încetul drumul spre porțile socialismului care singure le stăteau larg deschise.

Partidul liberal le ținea încă închise. De ce? Fiindcă nu se hotărîse să se democratizeze. D. Gladstone, încărcat de ani și de glorie,

perduse ultimii ani ai lungii sale carieri politice în negurile chestiunii irlandeze. Lord Rosebery îi luase succesiunea, șovăi cîțiva ani, se discursajă și plecă. Sir William Harconst, John Morley, ultimii stîlpi ai liberalismului clasic, nici nu li se putea cere să aibă bărbăția pe care nu o avuseseră o inteligență scilpitoare, o minte vastă și deschisă ca a lui Lord Rosebery. Iar Sir Henry Campbel Bannerman, care este o personalitate palidă, nu avea puterea să determine singur o îndrumare de această însemnătate. A trebuit puterea evenimentelor, a trebuit ca poporul englez să fie obosit de opt ani de ocîrmuire unionistă, a trebuit ca protecționismul să rupă în două partidul unionist, a trebuit ca afacerile Africei de Sud să neliniștească opinia publică, a trebuit conservatorismul sarbăd și cu tendințe din ce în ce mai reacționare al d-lui Balfour, a trebuit progresele uimitoare ale socialismului și nemulțumirea lumii de a vedea că atenția aproape exclusivă a oamenilor de stat este îndreptată asupra imperialismului, pe cînd înăuntru probleme vitale interesînd soarta a milioane de oameni, rămîn nedezlegate, a trebuit ca mai mulți tineri entusiaști și populari, ca d-nii Winston Churchill și Lloyd George să scuture apatia liberalismului, pentru ca, vechiul partid al lui Gladstone, condus cu o aristocratică moliciune de Sir Henry Campbell Bannerman, să se hotărască în fine a deveni un partid democratic în adevăratul înțeles al cuvîntului. Această democratizare în extremis a fost mai mult o democratizare violentă decît evolutivă. În mod normal evident că acest proces s'ar fi făcut mai încet dar mai sigur, că ar fi fost și mai desăvîrșit și mai armonios. Așa însă au fost asperități și exagerațiuni. Aici s'a mers prea departe și s'a stabilit cu socialiștii confuziuni regretabile, dincolo nu s'a înaintat destul. Or asemeni lucruri displac adînc popoului englez. El iubește progresul, e neîgăduit poporul cel mai progresist în tendințele lui, din cite există, dar lui îi place să înainteze încet fără zguduiri, toate trebuie să decurgă unele dintre altele. Firul care se desfășură, nu bucățele nepotrivite ce se lipesc laolaltă. Partidul lui Sir Henry Campbell Bannerman democratizîndu-se repede în ajunul venirii la putere, era osîndit tocmai să nu dea Angliei decît spectacolul unei schimbări neașteptate și violente. De unde de ani de zile nu se vorbea decît de imperialism, de unde guvernele nu se ocupau decît de Engleji s'au văzut dintr'o zi într'alta în fața unui guvern care desprețuia imperialismul care îl scotea cu totul din sfera preocupățiunilor sale. De unde guvernul unionist avea grija de interesele comerțului și industriei englezești, și veghea ca neîncetat debușeuri noi să îi fie deschise amenințînd cu război pentru cel din urmă supus britanic care voia să desfacă citeva bucăți de fer sau citeva cutii de conserve într'un colț oarecare al pămîntului, liberalii nu mai aveau grijă decît de lucrătorii din orașe ca să le îmbunătățească soarta, și de lucrătorii de la țară ca să-i împroprietească. De unde pentru unioniști militarismul era o necesitate indispensabilă și mulți dintr'înșii, nemulțumiți de puterea navală a Angliei nu se gîndeau decît la organizarea armatei și vorbeau deja de

introducerea serviciului militar obligatoriu; Sir Henry Campbell Bannerman și colegii săi inaugurau politica reducerii armamentelor și nu se sfiau să se pue în această privință în fruntea mișcării de dezarmare din Europa și să ceară în congrese ca cele de la Haga reîndrumarea tuturor statelor către acest ideal. De unde mîndria națională era foarte puternică în Anglia, liberalii au adus în viața politică nota unei alte concepțiuni a patriotismului, mai moderată și mai modestă. De unde în fine aristocrația și biserica păstrau nu numai o mare putere efectivă în stat, dar se bucurau și de un mare prestigiu în multe părți ale societății britanice, liberalii au venit și le au dat lovituri aproape mortale. Bisericii i-au răpit școlile, adică plămădirea viitorului, pe cînd cu trei ani înainte d-nu Balfur vota legi prin care se asigura bisericii de stat monopolul instrucției publice; iar aristocrația o amenința cu desființarea Camerei Lorzilor și cu răpirea ultimelor ei privilegii.

Nu noi vom fi aceia care vom dezaproba asemeni măsuri sau care vom critica tendințele sincer democratice ce le au inspirat, dar nu e mai puțin adevărat că e firesc ca tocmai din cauza temperamentului evoluționist al Englezului asemeni schimbări să nu să fi putut săvârși fără rezistențe, fără protestări, fără nemulțumiri și fără adînci jigniri sufletești. Și iarăși aceste rezistente nemulțumiri și protestări nu pot să nu fie amenințătoare pentru cei ce le au provocat, cînd sînt în joc interese atît de puternice ca cele pe care le a pus în joc politica lui Sir Henry Campbell Bannerman. Mai întăi e vădit că imperialismul nu poate să fie nesocotit și că guvernul Campbell Bannerman, dîndu-și așa puțină atenție, trebuia să se expue la serioase greutăți. Coloniile au încă prea multe interese comune cu patria mămă, pentruca să nu le jignească cea mai mică nepăsare a cabinetului din Londra. Iar imperialismul nu este numai o chestiune de interese între metropolă și colonii sau între colonii și metropolă, imperialismul răspunde în Anglia și la o nevoie sufletească. Englezii simt că imperiul lor a ajuns apogeul, că nu pot spera să se înființeze o dominațiune mai intensă decît cea pe care au avut-o, ei știu că sceptorul mărilor le va fi disputat din ce în ce mai tare, că însuși ei nu mai sînt ce au fost, că nu mai au nici aceiași sete de luptă, nici același spirit admirabil de inițiativă, că generațiile tinere, născute în bogăția prea mare sau în mizeria prea cumplită, nu mai au vraga să întreprindă cu aceiași bărbăție lupta pentru viață. Semnele decadentei încep să se arăte la orizont. Un mare popor, un popor ambițios ca Englezii, un popor care a stăpînit lumea, care a gustat din farmecul neîntrecut al atotputerniciei pămîntești nu poate să renunțe însă la supremația lui universală. El recunoaște adevărul, dar se zbate cu el; mîndria lui nu-l lasă să se dea învins, el caută cu orice preț să-și acopere slăbiciunea. Și în această luptă sufletească atît de firească, atît de omească, o singură speranță luminează mintea îngrijită a Englezilor e imperialismul. Singuri nu mai putem fi stăpîni acestei lumi care a fost a

noastră, dar dacă ne am uni cu coloniile, dacă am stabili cu frații noștri din cele 5 continente legături atât de strinse încît să facem să dispară distanțele ce ne despart și să ne contopească laolaltă comunitatea de idei, de interese și de aspirațiuni, dacă am reuși să transformăm această inspirație imprăștiată pe toată suprafața globului într'o singură țară unită într'un acelaș gînd și într'o aceeași speranță, nu o vom preface oare într'o stîncă pe care puterea dizolvantă a valurilor vremii se va cerca în zadar s'o doboare, și nu vom fi scăpat astfel supremația britanică ?

Iată visul de care Englezii se agață, și cînd cu dînsul trăesc mulți Engleji imperialismul nu poate să fie decît o forță cu a cărei rezistență înverșunată trebuie să socotească orișicine vrea să cîrmuiască Anglia. Dar lorzii și biserica sînt forțe care să nu lupte pînă la ultima picătură de sînge ? Nu mai vorbim de biserică care reprezintă veacuri de putere și întrupează forța de inerție cea mai formidabilă din toate, inerția vremurilor. Să luăm lorzii. Ei sînt în Anglia stăpînitori a unei treimi a pămîntului insulelor britanice, ei au acumulat bogățiile lumii întregi, și, prin majoritățile lor, au creat cele mai impunătoare blocuri capitaliste din lume, fiindcă sînt singurele ce nu se pot topi. Cîte interese, cîte industrii, cîte întreprinderi comerciale de tot soiul, cîte căi ferate, cîte mii de vieți omenești nu depind de puterea acestor cîteva sute de gentlemen ce joacă cricket și se plimbă pe cîmpurile de curse. D. Lloyd George, ministru comerțului, spunea odată la Liverpool că lorzii întrupează lenea națiunii. Lenea personală, dar nu lenea socială, căci ei reprezintă munca din trecut și munca prezentă a unei omeniri întregi. Asemeni forțe nu se trîntesc la pămînt fără lupte înverșunate și nu se nimicesc dintr'o zi într'alta. Deasemenea și industriașii și comercianții, ei vād că fabricile lor stagnează, că lupta ce au de purtat cu concurența străină devine tot mai grea și că totuși nimeni în guvern nu se gîndește la ei. Cum să nu-și îndrepte atunci privirile către d-nu Chamberlain. Multă vreme au putut să nu creadă în spusa lui. Obișnuiți cu liberul schimb pe care și-au întemeiat averile, le venea greu să creadă că mîntuirea lor stă în răsturnarea lui. Era limpede pentru ei că condițiunile comerțului universal nu mai erau aceleași, cu toți recunoșteau că Anglia încetase de a mai fi uzina care prefăcea materiile prime ale lumii întregi, dar nu se puteau converti dintrodată la doctrina economică pe care o viață întregă o combătuseră. Acum sînt însă constrînși să se convingă. Uzinele lor se închid mereu, lucrătorii care rămîn pe drumuri și n'au ce mîncă cer cu zgomot răsturnarea societății care e așa de rău întocmită, încît nu poate hrăni pe toți fiii ei. Și atunci ei se întreabă cu îngrijire ce vor deveni bogățiile copiilor lor ; caută de jur împrejur dezlegarea nedumeririi ce îi frămîntă și singura punte de scăpare ce li se întinde e protecționismul. Afară de aceasta mulți dintr'înșii perduseră orice fel de nădejde și nici, nu se mai gîndeau să ducă înaintea cu celelalte state lupta pentru păstrarea supremației economice în lume. Azi criza din Statele-Unite, greutățile financiare ce amenința tîrgul german și ce vor avea o repercu-

siune fatală asupra întregului avînt comercial al poporului german, redau iar încredere Englezilor. Slăbiciunea fie chiar trecătoare a celor mai puternici din comerțianții lor îi îndrituiesc să creadă că zile frumoase îi mai așteaptă și că sînt datori să se folosească de aceste zile.

Militarismul și patriotismul, tot ceia ce se poate împreuna în cuvîntul englez de „jingoism“, sînt forțe care nici ele nu pot consimți să dispară fără a se apăra. Jingoismul este un produs firesc al apogeeului britanic. Poporul care e stăpînitorul lumii, care nu poate face un pas fără să se ciocnească de vre-o mărturie vie a puterii sale, care nu poate călca pe un continent fără să-și vadă drapelul flutînd, sau să plutească pe valurile vre-unui ocean fără se se încrucișeze cu vre-o corabie care să poarte roadele muncii sale, nu poate să nu fie cuprins de o legitimă mîndrie și nu poate să nu aibă slăbiciunea de a-și manifesta această mîndrie.

Cel din urmă Englez sfîrșeste prin a crede, cum s'a spus cu drept cuvînt, că el deține o pîrticică din dominațiunea universală. Și această mentalitate, care, deși tinde să dispară, e totuși încă foarte vie, nu se poate obișnui dintrodată cu ideia că Anglia trebuie să renunțe la puterea ei militară, la supremația ei navală, la politica ei agresivă, la ambițiunea ei de a dicta puterilor, la obiceiul ei de a-și impune voința cu deasila. Cîtă vreme nu i-a trebuit Franței ca să renunțe la acest rol, ce greu a fost conducătorilor democrației franceze să creeze în Franța o altă mentalitate, să obișnuiască poporul francez să-și așeze aiurea decît în aceste demonstrațiuni zgomotoase, patriotismul și ambițiunile. Chiar azi naționalismul nu este în Franța decît ultimul vestigiu al acestei mentalități.

Dacă la toate aceste rezistenți, la toate aceste curenți de nemulțumiri, adăugăm temerile reale ce progresele socialismului inspiră multora, vom înțelege de ce situația ministerului Campbell Bannerman este zdrcinată și de ce opinia publică reîncepe să-și întoarcă privirile către protecționism. Intr'adevăr Englezii se tem de socialism cu alit mai mult cu cît ei scăpaseră de el și își închipuiau deja că doctrinele socialiste nu pot prinde în pămîntul britanic. Văzînd însă nu numai că socialismul prinde, dar că valul socialist crește neîncetat, Englezii, înspăimîntați, caută să îi reziste cu orice preț și prin toate mijloacele. Și bine înțeles, că în asemeni condițiuni, exagerînd pericolul, ei să prefere politica care este cu desăvîrșire străină de orișice fel de amestec cu socialismul decît acea politică liberală, pe care Sir Henry Campbell Bannerman a urmat-o și care prin tendințele ei poate părea a avea afinitate, fie ele oricît de îndepărtate, cu socialismul. Aceasta este azi în Anglia starea de spirit atît a conservatorilor cît și a multor liberali ce au fost democratizați prin puterea împrejurărilor, dar care n'ar vrea ca partidul lor prins în vârtejul democrației să ajungă mai departe decît trebuie.

Așa fiind Englezii vor merge spre protecționism. Protecționismul reprezintă pentru ei scăparea de pericolul socialist și satisfacerea ulti-

melor ambiționi și a ultimelor lor speranțe de supremație în lume. De altminteri, tocmai fiindcă partidul liberal nu și-a îndeplinit de ani de zile rolul de partid democratic înaintat, spiritele prevăzătoare prooroceau demult, că va veni un moment, în care Englezii vor avea să aleagă între socialism și între protecționism. La acest moment au și ajuns Englezii. La dreptul vorbind ei nu au să aleagă între socialismul propriu zis, ci pur și simplu între frica de socialism și între protecționism, și desigur că nu vor sta la îndoială, că vor alege protecționismul. Dar ce crudă ironie a soartei! Când protecționismul după atâtea lupte va eși definitiv învingător, alții vor trebui să-l transforme într'o realitate, căci omul care a chemat Imperiul britanic la protecționism, care l'a reprezentat cu mai multă strălucire, care l'a personificat, d. Chamberlain, izbit de o boală fără leac, sta scos din rîndul oamenilor, fără ca moartea să se îndure a-l scoate din rîndurile celor vii. Iar pe timpul cît protecționismul va domni peste Anglia, liberalismul englez va desăvîrși opera lui de democratizare întinsă, și sub conducerea elementelor tinere, de o netăgăduită valoare, ce posedă, îi va fi ușor să stabilească linia de demarcațiune dintre socialism și liberalismul înaintat. Așa încît dacă Anglia e osîndită să fie vreodată socialistă, va trece desigur întâi prin purgatoriu unui protecționism urmat repede de un liberalism înaintat.

Oricum ar fi, un lucru este sigur, e că Anglia e în preajma unor mari schimbări. Formidabil coalițiune de interese sociale, stau față în față, curenți opuse sînt gata să se ciocnească, vestigiile prea numeroase ale trecutului sînt pe cale să dispară, din sforțările și din dibuirile în spre o organizare socială mai perfectă, ies neîncetat idei și formule necunoscute până azi, la fiecare pas se deschid orizonturi noi. Vechea Anglie a trăit, asistăm la clădirea unei alte Anglii. Care va fi influența ei în lume? Ce soartă o așteaptă? Ce va reprezenta în dezvoltarea omenirii? Toate acestea întrebări, frămîntă mintea poporului englez și sporesc șovăelile, cu care el pășește pe calea necunoscută a viitorului.

Și pe cînd aceste transformări adinci se petrec acolo sub ceșile insulelor britanice, regele Eduard, plimbîndu-se pe țărmul oceanului la Biarritz, el marele sceptic, care de mult a înțeles că soarta popoarelor se desfășoară singură, în afară de viața celor ce s'au născut stăpînitorii lor, trebuie pentru o clipă să nu-și regrete vîrsta și să mulțumească cerurilor că nu îi va fi dat lui să conducă destinele imperiului britanic în vremurile grele și desigur mai puțin glorioase ce-l așteaptă, iar zgomotul valurilor, care se sparg la picioarele lui, trebuie să ia cu dînsul melancolicele reflexii pe care cel mai puternic monarh al lumii le face asupra inanității gloriilor pămîntești.

I. G. Duca

Cronica Veselă

CALEIDOSCOP: Sonete de Mart

Am încercat să scriu în triolete,
Cercai apoi ca Uhland o baladă,
Am proiectat pe urm' o Iliadă...
Emfatic mîna mi-am trecut prin plete,

La cap mi-am pus comprese de zăpadă,
Ca alt Buffon am tot schimbat manșete...
O, cum m'aș da cu capul de părete,
Ca Decebal m'aș arunca în spadă!

Un vers! Un vers cum e un bronz de Spæthe
Ce n'ar reprezînta pe Cincinat —
Un vers într'adevăr înaripat,

Un vers și-apoi să mă înnece în Lethe —
Dar e 'n zadar! Azi nu sînt inspirat...
De-aceia astăzi vă servesc sonete.

* * *

Arvers cu toate-acestea c'un sonet
Și-a pironit în veșnicie-un cui,
Deși nu exista, pe vremea lui,
Dragomirescu, marele estef.

Dar nu's Arvers, ci un sărman poet,
Și sînt contemporanul domnului
Mai sus citat, și orice-ar fi să spui,
Cît de frumos, de fin și de discret,

Hibridul critic ar strîmbe din nas,
Și-apoi cu o costură de-argument
Tăind sonetul ca pe-un ananas,

Ar decreta că nu sînt suculent...
Ce vrei?! Nu dai bacșiș—nu ai talent:
Așa-i portarul nostru din Parnas.

* * *

Literatura noastră-i iarmarocul
Spre care fel de fel de cavaleri
Se năpustesc, ca marile Puteri
Ce vor să ia cu orice preț Marocul.

Ici-colo vezi Sibile cu ghiocul...
Vin fii de proletari și chiar boeri :
Sînt gloriile de astăzi și de ieri, —
Și toți aleargă să și desfacă stocul.

Ca din pămînt vezi că răsar barace,
Menajerii cu strigătoare firme,
Se 'ntind ca să te prindă mîni rapace,

Te'nduioșază colo mîni infirme...
Tu cugetă,—și lasă-i să s'afirme
Cum poate fiecare... Dă-le pace !

* * *

„Ce oameni cumsecade sînt poeții !
Cei morți—bine 'nșeles... Cei ce trăesc,
I-aștept să moară toți, ca să-i iubesc...
O, Parcelor, lungiți-mi firul vieții !

Cei morți nu protestează, nu cîrtesc,
Darăștia vii, mai rău ca precupeții
Mă 'njură pentr'un vers în centrul pieții,
De'mi vine uneori să 'nnebunesc !

Să am eu coasa ta, hidoasă moarte,
Ce hecatombă-aș face eu din ei !
Să-i văd murind aci, supt ochii mei !“

...Așa 'și zicea un critic : „Ah, ce brute !
Ce de volume nouă apărute !...“
Apoi porni cu ciudă mai departe...

* * *

S'au întâmplat atâtea 'n luna asta,
 Dar să mă ierți, iubite cititor:
 Eu îți vorbesc de cele ce mă dor —
 Și prea puțin îmi pasă de năpasta

Ce-a dat peste-un celebru „director”, —
 Nici de succesul glasului lui Nasta,
 Și nici că 'n Parlament postumul Basta
 A reușit s'omoare-un orator...

Mă miră mult că n'avem cranii sparte,
 Și n'a curs sânge ca de obicei...
 Sintem deprinși ca cei dela Pompei:

Glumim și rîdem la doi pași de moarte...
 Vulcanul arde însă, domnii mei!
 Feriți-vă de Idele lui Marte!...

* * *

Ferește-te de Idele lui Marte,
 Oricît ai crede în metempsicoză,
 Cum ține 'n veci Persanu 'n mină-o roză,
 Tu urmărește-ți gîndul pîn la moarte.—

De-ar fi să-i dai un straiu în vers sau proză,
 Muncește-ți gîndul tău și stai deoparte,
 Căci fără muncă nu-i apoteoză—
 Și toate celelalte sînt deșarte.

Dar mai cu samă 'n luna ast' nefastă
 Muncește îndoit și fii cuminte,
 Căci moartea te pîndește la fereastă.

Muncește fără preget, înainte,
 Și nu uita că viața asta proastă.
 E ca și antereul lui Arvinte.

A. Mirea

FĂRIMITURI

În jurul unei iscălituri.—Ziarul „Ordinea“ a publicat o serie de articole prin care d. Teodor Crivăț, fost deputat, critică reformele militare ale d-lui general Averescu, ministru de războiu. Noi nu facem aici politică, deci nu am să criticăm criticile aduse legilor d-lui general Averescu; vreau numai să observ că însăși iscălitura criticului e foarte criticabilă. În adevăr, d. Teodor Crivăț și-a semnat articolele astfel: „Teodor Crivetz, fost raportor al bugetului războiului“.

Prima mea critică contra criticului e că „fost raportor al bugetului războiului“ nu este un titlu care se poate înscrie pe o cartă de vizită sau sub semnătura unui articol de gazetă. Faptul că cineva a fost raportor la un buget este un simplu incident al demnității sale de membru al parlamentului. Ce ar zice d. Crivăț dacă eu aș iscăli această cronică: „George Ranetti, colaborator la numărul precedent al „Vieții Românești“? N'ar avea drept să ridă d. Crivăț, când ar vedea într-un ziar o iscălitură ca aceasta: „Vasile Ionescu, fost întrerupător al discursului deputatului Dumitru Popescu“?

A doua a mea critică contra criticului dela „Ordinea“ este că d-sa, în loc să se subscrie *Crivăț*, cum îi spune toată lumea ce-l cunoaște și cum singur își zicea, mi se pare, până dăunăzi, s'a iscălit: *Crivetz*. De ce? E mai distins așa? Oare crivățul devine zefir dacă *ă* e schimbat în *é* și *ț* în *tz*?

Știu că legile ortografice nu se întind și asupra numelor proprii. Aceste nume sînt ca amorul din „Carmen“: „qui n'a jamais, jamais connu de loi“. Totuși, numele proprii ar face bine să se supună dacă nu legilor ortografiei, cel puțin legilor nescrise ale bunului simț. Căci dacă d. Crivăț, un om cult, se iscălește *Crivetz*, pentru ce nu s'ar iscăli țata Tinca din Tîrchilești: *Tzatz Thynka*? Dacă d-lui Crivăț îi displace cuvîntul pe care-l poartă ca nume, și e explicabil că crivățul îl lasă rece, să meargă mai departe cu schimonosirea ortografiei și să-și zică: *Kryvetz*. Incalte, să se știe că d-sa se iscălește pe limba esperanto, nu pe romînește.

Esperanto.—Fiindcă veni vorba de esperanto și fiindcă esperanto e azi la modă, două cuvinte nu strică. E mi se pare a treia încercare—după „volapük“ și „la langue bleue“—de-a se crea o limbă universală pentru toate semințiile pămîntului. Cu toată reclama gălăgioasă ce se face în jurul noiei limbi, eu unul sînt convins că ea este născută moartă ca și celelalte două ce au precedat-o; vorba celuia: esperanto, esperanto, more... parlando. O asemenea limbă artificială nu răspunde la nicio nevoie simțită, întrucît limbi străvechi, ca limbile franceză, engleză și germană sînt deja azi răspîndite în toate colțurile lumii și înlesnesc relațiunile dintre popoarele cele mai depărtate unele de altele. Nu-i vorbă, la noi în România, grozav s'ar simți uneori trebuința unei

limbi ca esperanto, de pildă în Parlament, unde, deși toți vorbesc românește, se amestecă limbile câteodată așa de babilonic că nimeni nu mai înțelege pe cellalt, cu toate că toți,—și liberali, și conservatori puri și conservatorii... purim,—toți pretind că vorbesc peritru acelaș folos al patriei comune.

Dăunăzi la geamurile librăriilor am văzut mai multe cărți tipărite în esperanto, printre care o traducere a unei piese a lui Shakespeare. Apoi, până aici. Dacă tot se mai poate admite succesul unei limbi artificiale care să servească pentru convorbiri curente, comerciale ori oficiale, între doi oameni de naționalități diferite, este desigur absurd să se conceapă o literatură în esperanto. Putea-va o limbă născocită de un om să redea cu acelaș colorit și subtilitate cugetarea și sentimentele umane cum le redă limbile naturale, vii, cu tradițiuni milenare? Pun rămășag că Shakespeare în esperanto ar părea palid, pentru unul care-ar citi și englezește și românește, pus alături chiar de un volum al doamnei Smara. Shakespeare ar fi ca o sorcovă care, deși lucrată în splendide roze de mătăasă, nu poate susține comparația nici cu un mănunchiu de foi naturale de spanac vulgar în care însă palpită viața.

Chestia Davila.—Obsedanta chestie Davila a fost scoasă în sfârșit de la ordinea zilei. D. Haret a rezolvat această problemă eliminând pe d. Davila ca pe un factor comun. Trebuie să recunoaștem însă că d. Haret nu a rezolvat-o cu calmul calculator al unui matematician, ci mai mult prin gestul brutal al sabiei care taie nodul gordian. Oricum ar fi, bine că am scăpat de un soi de eternă și insolubilă chestie a Orientului. D. Davila, care în scrisoarea către d. Panu, spunea sfidător că, chiar de i se va cere demisia, va rămânea la Teatrul Național „ca un soldat al progresului și civilizației”, va putea să mediteze acum asupra fragilității măririlor omenești, mai ales a măririlor de teatru care fac într-o sară din acelaș actor un rege falnic, iar în sara următoare un valet care anunță solemn: „trăsura domnului conte e la scară”. Vai, nimeni nu e indispensabil, d-le Davila, și Teatrul Național va continua să trăiască și fără d-ta. Nu sînt indispensabili mai ales acei care au îngîmfarea să creadă și să declare despre ei înșiși că sînt soldați ai civilizației și ai progresului. Directori au plecat mulți, mai mari chiar decît d-ta, și instituțiunea a rămas. Singurul soldat în adevăr indispensabil la Teatrul Național este pompierul de serviciu...

De sfîntul Gheorghe.—Cînd se va găsi un ministru care să revoace din calendar și pe... Sfîntul Gheorghe, acest soldat și mai belicos și mai belaliu decît d. Davila? Sfîntul Gheorghe însă, păzitor al sacro-santei proprietăți, pare a fi inamovibil, cum și inamovibile sînt și suferințele bieților chiriași. Aceștia cu adevărat ar merita să fie înscrși în calendar, căci mai rar mucenici ca dinșii. E drept însă că, dacă chiriașii țipă contra ferocității proprietarilor, aceștia nu găsesc cuvinte destul de energice

ca să veștejească purtarea chiriașilor. Adevărul, ca totdeauna, e la mijloc: sînt și proprietari de treabă, sînt și chiriași buni.

Pentru preamărirea chiriașilor model, nu pot rezista ispltei de-a reproduce o anecdotă nostimă al cărei autor nu-l cunosc; mi-a comunitat-o un prieten secretar de legație, care a citit-o într'un ziar sîrbesc tradusă de pe o gazetă ungurească...

Anecdota grăește că odată s'a publicat prin gazete un anunț în termenii următori:

**„1275 pleoșnițe vii caută d-l X strada
Cutare No. cutare. Prețuri avantagioase“.**

Domnul X a primit chiar a doua zi mii de oferte. Toți corespondenții se angajau să-i furnizeze pleoșnițele gratis. Unul dintre ei a avut însă curiozitatea să-l întrebe:

— Ce faci, d-le, cu atîtea pleoșnițe?

— Uite ce, d-le, i se răspunse. Eu stau de zece ani în casa din strada cutare No. cutare. Acum înainte de Sf. Gheorghe, proprietarul a găsit cu cale să-mi urcē prețul chiriei în mod scandalos. L'am anunțat că sunt silit să mă mut. Atunci, el m'a somat prin portărei să-i predau casa în aceeași stare în care am găsit-o. Ori, eu o găsisem plină de pleoșnițe, 1275 de pleoșnițe, niciuna mai mult niciuna mai puțin, le-am numărat cînd le-am distrus cu mari greutate.

— Ei bine?

— Ei bine, pleoșnițele acum au dispărut, cum îți spusei. Nu sînt eu dator, chiriaș cinstit, să reinstalez în casă cele 1275 de gînganii, deoarece proprietarul îmi reclamă să-i las locuința în starea în care am găsit-o?

George Ranetti

Viața românească în Bucovina

Un nou curent politic

Precum în atmosferă după o furtună mare urmează o liniște perfectă ca de mormînt, așa și în viața politică a Romînilor bucovineni după violenta campanie electorală din vara trecută cînd, ca niciodată până atunci, s'au dislanțuit toate patimile, s'au folosit toate mijloacele bune și rele și s'a desfășurat, mai ales în cercul electoral Solca-Gura-Humorului, o agitație nemaipomenită până atunci, atmosfera politică s'a liniștit, viața regulată cu mersul ei monoton a pus stăpînire pe toate sufletele, și ne-am trezit iarăși cei ce eram înaintea de alegeri. Un fel de oste-neală generală se părea că a cuprins pe deputați și alegători.

Viața politică în înțelesul adevărat al cuvîntului, o schimbare regulată de vederi între alegători și aleși, o consfătuire a chestiunilor de la ordinea zilei nu s'a pomenit. Focul luptei îl mai susțin ziarele politice, care cu o violență mai mare sau mai mică, violență care stă de regulă în raport invers cu însemnătatea chestiunii, atacă diferite chestiuni sau persoane. Senzația zilei o formează cele câteva procese, care se trag încă de pe timpul alegerilor și care arată cu prisosință cît de departe sîntem încă de moravurile unui popor civilizată, și că cărturarii noștri au ajuns într'un conflict grav cu datorințele lor de cîrmuitori luminați ai mulțimii. Dureroase sînt și știrile ce sosesc zilnic de la țară că Jidovi învinși în ultima luptă electorală tocmai acolo unde aveau mai mare interes să fie învingători au început o goană sistematică contra alegătorilor, care n'au voit să-i urmeze.

Puțină viață a adus în această monotonie politică *mișcarea anti-semită* din țară. Partidul creștin social sau antisemit înființat de Lueger, care stăpînește astăzi prin numărul mandatelor lui, chiar contra voinții unor cercuri politice, viața politică din împărăția noastră a manifestat deja înaintea de alegeri tendința de a se transforma dintr'un partid german acreditat numai în câteva provincii ale imperiului într'un mare partid imperial (Reichspartei), căruia să i să alipească și alte naționalități austriace, organizate în partide naționale cu program creștin social. Deci încă înă-

inte de alegeri creștinii sociali au venit în Bucovina ca să sondeze terenul și să pregătească alegătorii pentru ideile lor. Ca partid german s'a adresat la început Germanilor din țară, care au dus până acuma o existență foarte problematică. Numerici puțini—50.000 între cele peste 700.000 locuitori cîți număra țara la 1900—ei au sprijinul Ovreilor, care, din aceleași motive care îi fac ca să fie în Galiția Poloni, în Ungaria Unguri, sînt în Bucovina Nemți. Astfel orașele bucovinene au o fizionomie nemțască cîtă vreme Ovreeii sînt dispuși să susție acest caracter. Neghiobia populației autohtone le ajută ca să treacă acest caracter asupra întregii țări. Toate oficiile din țară: prefecturile, judecătoriile, administrațiile financiare, poșta, pînă chiar și oficiile parohiale romîne cunosc ca limbă de oficiu numai limba nemțască. Împrejurarea aceasta li înlesnește Nemților uniți cu Jidovii predominarea în țară și introducerea regulată, spre întărirea lor pe contul nostru, de elemente străine din alte țări. Dacă nu uităm nici sprijinul guvernului, care mai înainte vreme era mai mare și se acorda pe față, acuma este mai mic și se dă mai pe ascuns, apoi avantajul de a fi un popor mai vechiu de cultură, atunci e evident că ei au situație predominantă în țară. Această legătură trainică dintre Nemți și Jidovi a durat atîta vreme cît a trăit partidul liberal în Austria, partid condus aproape exclusiv de Jidovi, și cîtă vreme țărani nemți din Bucovina n'au jucat nici un rol politic. Dar odată ce s'a trecut era liberală cu ideile ei nebuloase și a început organizarea pe baze națională, e evident că Nemții din Bucovina au trebuit să se dispartă de Ovreei mai întăi pe terenul economic și apoi și pe cel politic. E clar însă că din momentul acesta politica Nemților bucovineni n'a mai putut fi unitară. Coloniștii nemți din cele cîteva comune din sudul Bucovinei, toți țărani au cu totul alte interese, decît cele cîteva mii de funcționari nemți dela orașe, care deși de multe ori ar vroi să fie antisemiți, nu pot, fiind prea tare legați de interesele lor cu Ovreei. Prima încercare a creștinilor sociali în Bucovina făcută înainte de alegerile pentru parlament n'a reușit; frunțașul lor, actualul ministru al muncii *Gesmann*, s'a putut încredința că Bucovina e mult prea tare strînsă în ghiarele cămătarilor și crîșmarilor ovreei și că mai ales o parte a Nemților e așa de tare legată de Ovreei, încît mișcarea va prinde numai cu timpul. S'au hotărît deci să amîne organizarea pe alte timpuri mai prielnice; s'a fixat totuși o candidatură creștină socială.

Bucovina este însă cel mai favorabil teren pentru o propagandă creștin-socială antisemită, fără colorit național. Românii și Rutenii gem sub jugul economic al ovreimii—în decurs de 5 ani s'au vîndut la licitație 2643 gospodării țărănești, în 1905 s'au vîndut 470—care furnizează țării proprietari mari, arendași, bancheri, meseriași, comercianți, în primul rînd crîșmari, avocați, ovreime care a acaparat toate profesiunile ce aduc cîștig mult pe urma unei munci neînsemnate.

Mai tirziu sau mai degrabă mișcarea aceasta de reacțiune a elementelor subjgate economic și politic trebuia să se producă. Și ea s'a

produs. Înainte cu câteva luni s'a pornit din suburbiile Cernăuțului, unde până atunci se credea că-s stăpîni social-democrații, mișcarea creștin-socială sub mască pur antisemită. Inițiatorii au ținut o serie de adunări care la început au fost mai slab, mai târziu, mai bine cercetate, la care au participat reprezentanți ai tuturor naționalităților. La urmă s'a aliat la această mișcare și societatea politică nemțască „Deutscher Volksverein”, care într'o adunare, la care a luat parte numai elementul țărănesc, s'a declarat pentru atașarea la marele partid creștin-social nemțesc din Bucovina, care poate conta deocamdată pe elementul țărănesc, funcționarii de prin orașe rămîind și mai departe cu Ovreii.

Și între Romîni bucovineni se simte în timpul din urmă o vie mișcare pentru atașarea la partidul creștin-social. Forma, în care se va face această atașare, dacă se va face, nu e hotărîtă.

Deja înaintea cu câteva luni se vorbea că deputații romîni din parlamentul austriac vor intra, păstrîndu-și organizarea lor de club național, în partidul creștin-social. Se făcuse și toate tratativele, cînd deodată se vesti că deputații s'au răzgîndit. S'a hotărît numai o cooperare din caz în caz. Dacă s'ar fi întrebat poporul romîn din țară asupra acestei chestiuni, după ce i s'ar fi arătat avantajele unei astfel de alieri, desigur că el cu o majoritate zdrobitoare s'ar fi exprimat pentru o atașare la partidul creștin-social. În scurt numai câteva din momentele principale care pledează pentru o atașare. Partidul creștin-social, chiar de la înființarea sa, cînd era în cea mai grea luptă de existență, a arătat cele mai vii simpatii pentru poporul romîn de pretutîndeni, simpatii, pe care nu le-a desmințit nici azi, cînd partidul a ajuns la putere. La 1892, cînd deputația memorandului n'a fost primită de Împăratul, partidul creștin-social în frunte cu Lueger i-a făcut o primire strălucită; cu doi ani înainte a făcut senzație în cercurile politice și mult sînge rău Maghiarilor vizita lui Lueger și a consilierilor săi la București. În delegația austriacă reprezentanții acestui partid au vestejit întotdeauna faptele Maghiarilor, așa și în ședințele din ist an ale delegației austriace s'a ridicat deputatul creștin-social *Axmann* cu multă energie contra prigonirilor ce le îndură naționalitățile din partea Maghiarilor. În adunări, în parlament și prin presa lor, unică în toată Austria, într'un timp în toată Europa, au apărut interesele Romînilor ardeleni arătînd lumii prigonirile la care sînt expuși.

Poporul romîn din Bucovina are doi dușmani periculoși: *slavismul* și *ovreismul*; unul îl amenință să-l șteargă de pe fața pămîntului ca națiune, celălalt îl amenință—în parte deja acest pericol e realitate tristă—cu *robia economică*. Politica Romînilor din Bucovina de până acum n'a aflat încă forma potrivită de luptă și apărare contra acestor pericole.

Politica veche boerească până la ivirea curentului național în frunte cu George Popovici a fost o politică conservatoare fără colorit național, politica națională, inaugurată de George Popovici și tovarășii săi, avînd

a se lupta cu cea mai înverșunată oprimare guvernamentală, dar totodată, ceiace era și mai periculos, cu partidul boeresc, care sub presiunea opiniei publice românești își schimbase poate părul dar năravul ba, și neavînd sprijinul maselor, care nu erau conștiente de drepturile lor și, stînd slab economiceste, nu puteau opune o rezistență durabilă, s'a nimicit.

Curentul democratic care a dat un curs nou politicii a încercat o conlucrare comună cu toate elementele din țară, căutînd să tranșeze toate divergențele pe cale pașnică; dar nici încercarea aceasta n'a reușit. Mai este încă ceva. Soarta popoarelor din imperiul austriac nu se decide însă în camerele provinciale, care au un cerc de competență cam restrîns și ale căror dorinți sînt numai atunci ascultate cînd sînt destul de energic reprezentate la centru. Bucovina, avînd însă un număr mic de deputați, 14, și aceștia fiind încă împărțiți în 4 naționalități și cluburi politice, n'au aproape nici o trecere la centru. Și mai rău stau Romîni cînd e vorba să obție ceva de la guvernul central. Situația în parlamentul din Viena e următoarea: partidul conducător sînt creștinii sociali uniți cu conservatorii, avînd la un loc 97 mandate; grupul extrem sînt social democrații cu peste 80 mandate; al treilea grup mare sînt partidele germane coalitate; al patrulea Polonii, și al cincilea Cehii. Cu aceste partide guvernul trebuie să conteze în toate acțiunile sale; de celelalte partide, ca Italiani, Sloveni, Croați, Ruteni, Romîni, îi pasă mai puțin sau deloc.

Romîni formează în parlamentul vienez un mic grupuleț de 5 mandate între 516. Oricît de mare ar fi trecerea personală a vreunui din deputați, ea nu este cîteodată suficientă nici la obținerea celor mai juste postulate naționale. Ei nu pot nici măcar contrabalansa influența destul de mare, și pentru interesele noastre destul de stricăcioasă, a deputatului rutean Wassilko, care se știe că e adevăratul guvernator al Bucovinei. Din acest punct de vedere e absolut necesar ca Romîni să se alipească unui mare partid parlamentar. Inșă nici cu un alt partid parlamentar din Austria nu ne leagă legături atît de trainice ca cu partidul creștin social. Acest partid ne poate sprijini în lupta noastră contra ovreimii și tot el ne poate sprijini, prin sprijinul acordat la realizarea postulatelor noastre naționale, în lupta noastră contra slavismului. Din punct de vedere național, partidul creștin-social, deși este partidul german, el recunoaște în opoziție de celelalte partide germane, care cer o Austrie germană, dreptul la viața națională a fiecărui popor.

În privința economică programul tuturor partidelor romine, dar mai ales a partidului democratic, e identic cu programul partidului creștin-social. Partidul creștin-social s'a născut în Viena și a rămas multă vreme un partid al orașenilor; după ultimele alegeri generale el a părtruns în masele largi ale populației și s'a prefăcut încet într'un partid agrar, adecă un partid țărănesc, ca și partidul democratic romîn din Bucovina. Partidul democrat romîn a făcut însă politica antisemită în direcția programului creștin-social dela nașterea sa, chiar pe timpul cînd era în a-

lianță oficială cu deputații evrei din țară. Așa, banca țării este o măsură antisemită, menită a scăpa țărănimea din ghiarele cămătarilor; așa legea comunală electorală, așa disrădicarea propinației, lărgirea dreptului de alegere etc.; dar și în afară de dietă lupta s'a dus cu acelaș scop. Organizarea institutelor de credit, a prăvăliilor, a diferitelor asociațiuni țărănești sînt astfel de măsuri.

Deci o eventuală obiecțiune că partidul și-ar trăda ideile și steagul este răsturnată prin faptele de mai sus puse la cale, cînd nici nu se gîndea nimeni la o colaborare cu partidul creștin social. Ar mai rămînea o obiecțiune destul de serioasă, aceea adecă că în urma atașării Romînilor la partidul creștin-social s'ar produce din partea Jidovilor o puternică reacțiune, pe care ar resimți-o mai de ales țărănimea noastră care nu-i destul de pregătită pentru un războiu economic. Dar pentru orîșice cunoscător al referințelor noastre, e clar că Jidanii au înțeles deja dinainte spiritul proiectelor de lege făurite de democrați și exercitează deja demult cea mai mare presiune asupra țărâniei. Motivele deputaților noștri din clubul parlamentar decîși odată de a se atașa partidului creștin-social care s'au răzgîndit mai tîrziu pot fi cel mult *motive personale*, care în activitatea unui deputat din era sufragiului universal ar trebui să remie pe planul al doilea. Că cutare n'ar voi să piardă sprijinul Ovreilor din cercul său electoral la proxima alegere, cînd poate să aibă și un contra-candidat, că altul are poate prea multe și prea strînse legături cu Jidanii, sînt motive care nu pot decide asupra ținutei politice a deputaților unui popor, ale cărui interese vitale sînt atît de amenințate. Dacă deputații n'ar fi pierdut acum, cînd încă nici un an n'a trecut dela alegeri, contactul cu poporul, atunci ei ar fi trebuit să iee avisul poporului în chestiuni de o importanță atît de capitală ca aceasta, dar nu să opereze pe barba proprie.

O nouă ocazie li se oferă Romînilor spre a întra în legături strînse cu partidul creștinilor sociali. Cu constituirea partidului creștin-social nemțesc din Bucovina chestiunea a ajuns iarăși actuală. Deși organele partidelor tac—o tăcere semnificativă—totuși în cercurile bine informate se susține cu tărie că ambele partide romîne din țară, democrații și apărăriștii, înclină spre acest partid, și chestiunea atașării e numai o chestiune de timp. Nu știu dacă Aparariștii se gîndesc serios la acest pas și dacă au și aprobarea aliaților lor din ultima campanie electorală, a Ovreilor cărciumiari, dar în partidul democrat există un curent puternic favorabil acestei idei. Ar fi o suprindere pentru mulți care nu urmăresc cele ce se petrec în culisele politice, cînd într'o bună dimineață s'ar trezi că ambele partide romîne stau în tabăra creștinilor sociali și că astfel împăcarea, care pe altă cale este exclusă, oricîtă străduință și-ar da unii optimiști, care lasă în politică se vorbească sentimentul și n'au deloc spiritul realității, este pecetluită.

Pentru ținuta conducătorilor partidului democrat în această chestiune avem dovezi sigure că ei sînt dispuși să colaboreze în strînsă le-

gătură cu creștinii-sociali. Șeful partidului, dr. A. Onciul, despre care s'a vorbit un timp că voește să se retragă din partid spre a ocupa în ministeriu un post însemnat, care însă s'a dezbărat definitiv de această idee, a fost cel ce a condus tratativele cu partidul creștin-social, iar într'un articol intitulat *Ovreii*, și publicat în revista *Wahrheit**) din Cernăuț se exprimă asupra raportului dintre Români și Ovrei, după ce a arătat, bazat pe date, că Ovreii au observat totdeauna pe toate tere-nele vieții publice o atitudine dușmănoasă Românilor, precum urmează: „Față de atacurile Ovreilor, Români au observat o atitudine pasivă. Motivul principal pentru această atitudine e de căutat în faptul că Jidanii nu s'au girat înainte ca naționalitate, ci numai ca confesiune, și că Români sînt dușmani ai certelor confesionale. În momentul cînd însă Jidovii se prezintă ca națiune, încetează considerare respectivă. Acum se poate dezvolta raportul dintre Români și Jidovi în mod natural și natural el nu poate fi, date fiind interesele contrare, decît dușmănos. La acest rezultat a trebuit să ajungă orișice politician român. Dacă cu toate aceste n'a constatat nici unul până acuma lucrul acesta, motivul trebuie de căutat pe deoparte în sfiala de a rupe cu prietînia simulată de până acuma, pe de alta de a provoca dușmănia Ovreilor la alegeri. Pentru mine nu există aceste două motive. Eu urăsc minciuna și n'am frică de dușmănia Ovreilor, pe care am simțit-o destul de bine la ultimele alegeri, dar pe care am și biruit-o. Eu îi voi combate în interesul poporului român din toate răspunerile, precum mă combat și ei pe mine, nu însă ca confesiune, ci ca națiune dușmană“. Astfel putem constata că e mai mult ca sigur că o apropiere între partidul democrat din Bucovina și între partidul creștin-social se va face. Forma, în care se va face această apropiere nu e hotărîită. Se pare că însă partidul democrat va rămînea cu organizația și se va alipi ca atare partidului creștin-social. Orișicare ar fi deciziunile ulterioare, starea aceasta a spiritelor este caracteristică pentru viitoarea politică a Românilor bucovineni.

G. Bucovineanu

*) Revista „Wahrheit“ este editată de învățătorul român M. Chisănovici.

Miscellanea

JUBILEUL „GAZETEI TRANSILVANIEI“

„Gazeta Transilvaniei“ din Braşov a împlinit la 12 Martie şaptezeci de ani de existenţă.

În Iulie 1837 G. Bariţiu, întemeietorul gazetei, scoate două numere, dar gazeta este oprită de cenzură, până la învoirea guvernului. În urma acelei învoiri, gazeta începe să apară regulat, la 12 Martie 1838, sub numele de „Gazeta de Transilvania“, sub care apare până la 1851, cînd îşi schimbă numele în acela actual de „Gazeta Transilvaniei“.

Înainte de „Gazeta Transilvaniei“ au mai fost ziare româneşti, dar nici unul nu trăeşte până astăzi. Unele au fost încercări trecătoare, altele, ca *Albina romînească* a lui Asache şi *Curierul românesc* al lui Eliade, după o viaţă îndelungată şi un serviciu mare adus culturii naţionale, au dispărut.

În Ardeal mai sînt şi alte ziare româneşti foarte vechi: cele mai vechi ziare româneşti sînt în Ardeal.

La noi, în România liberă, viaţa socială a suferit atît de multe prefaceri, am trăit atîtea epoce,—atîtea veacuri,—într'un singur veac, încît a fost cu neputinţă continuarea *Curierului* ori a *Albinei*. Şi Eliade, şi Asache au ajuns în curînd oameni vechi, neînţelegători ai stărilor nouă de lucruri.

În Ardeal, au fost mai încete prefacerile, mai mici şi mai puţine salturile. Semn bun sau rău, aceasta nu ne interesează acum,—în Ardeal lucrurile au mers mai pe încetul, o generaţie a continuat mai de aproape pe alta. Din această cauză, desigur, ziarele lor cele vechi continuă să trăiască şi astăzi.

Şi faptul acestei continuităţi, oricare ar fi explicaţia lui, este dintre acelea care trebuie să ne umple de mîndrie, căci această dăinuire a unor organe de publicitate este un semn de maturitate culturală.

Se zice că e aşa de interesant de citit *Times* de pe vremea revoluţiei franceze, cu ştirile primite, atunci, dela faţa locului, după cum faptele se urmau zi cu zi... Şi ce interesant trebuie să fie de citit „Gazeta Transilvaniei“, care a asistat la toată istoria contemporană a Romînilor, la revoluţia dela 1848, la trecerea Ardealului sub Ungaria, la Unirea Principatelor, la întronarea dinastiei noastre, la războiul dela 1877, la schimbarea Domnilor noştri, la atîtea fapte mari din lumea largă !...

Trimitem urările noastre venerabilei gazete, dorindu-i spor în munca nobilă de luminătoare şi îndrumătoare a fraşilor de peste munţi,—şi o caldă salutare valorosului ei director, d-lui Aurel Mureşianu, care o conduce de treizeci de ani şi al cărui nume ne evocă numele neuitate ale lui Iacob şi Andreiu Mureşianu, colaboratorii marelui Georgiu Bariţiu, întemeietorul gazetei.

EDMONDO DE AMICIS.

Cunoscutul și popularul scriitor italian, care a murit mai dăunăzi, era născut la Oneglia în 1846 dintr-o familie genoveză. A făcut școala militară din Modena și a luat parte ca sublocotenent în lupta dela Custozza. După războiu a eșit din oștire și s-a stabilit la Turin, debutând în literatură la 1868 cu „Schife din viața militară”. A scris apoi neîntrerupt aproape patruzeci de ani note de călătorie, romane, opere filozofice și morale, versuri. Cele mai de samă din operele lui sînt: „Voiajul în Olanda”, „Pe Ocean”, cea mai răspîdită a fost „Cuore”.

De Amicis n-a fost, desigur, nici un romancier de mîna întăia, nici un artist superior. Opera lui e lipsită de putere și de adîncime, sentimentalismul său pare uneori fad sau rece, disertațiile lui morale sînt adeseori lungi și obositoare. A fost însă un povestitor înzestrat cu umor și fantazie, un stilist fin și ales, un moralist optimist și senin, un idealist setos de dreptate și însuflețit de cele mai generoase aspirații. Opera lui, inspirată aproape totdeauna de actualitate, a avut o mare valoare educativă pentru poporul italian.

O ALTA SCRISOARE A D-LUI IORGA

2 Mart 1938

Domnule Director

Nu mă învoiesc cu răspunsul recensentului d-voastră. Nici cu sistemul—de a face loc încă odată, pe larg, unor învinuiri jignitoare nedrepte,—nici cu felul de interpretare al recensentului, rămas pentru mine și acum, din nenorocire,—căci nu știu cum să-i mulțumesc—necunoscut.

D. Dieterich ni spune că fără studiile d-lor Sandfeld Jensen, foarte stimabil învățat danez, care a scris însă despre *sintaxa comună a limbilor carpato-balcanice* și ale d-lui—nu rîdeți!—ale d-lui Șăineanu, care a scris semasiologie, cărți despre folclor și vestitul dicționar, opere pe care nu le cunosc (pe Șăineanu al nostru!), n'am fost în stare a fixa—ceia ce nu eram chemat a face—caracterul latin al limbii noastre, care limbă ar ieși din expunerea mea mai mult... slavă. Și, în loc să rîdă de naivul străin, recensentul îl crede, crește apoi ridicula învinuire și acum traduce și textul original.

Tot așa traduce și lista de cărți privitoare la cîte'n lună și n'noare, pe care d. Dieterich mi-o comunică binevoitor, ca și cum n'aș cunoaște-o și ca și cum eu aș fi dator să citez, așa ca nuca'n părete, tot ce știu.

Reproduce, în bună traducere, și errata lui Dieterich la două trei nume de cronicari bizantini și va fi rîzînd de bucurie în credința că m'a înfundat „învățatul” german cînd mă învață că trebuie să scriu Akominatos în loc de Choniates. Măcar din „Analele Academiei... Romîne”, traducerea d-lui Murnu, aș fi putut să știu; dar, după oricite descoperiri, Akominatos e tot din Chonae, deci—așa-i? *Choniates*. Și mai crede, cu același recensent, că n'aș fi știind ce e cu legăturile dintre cronicarii bizantini din veacurile al X-lea și al XI-lea, atunci cînd am în manuscris istoria istoriografiei bizantine. Și, iarăși, crede că mi se va închide gura de rușine, aflînd și în traducerea romînească a d-sale, că ἐξαιδεν înseamnă *trans* și niciodată *cis*: de ce natură sînt cunoștințele lingvistice ale recensentului a dovedit-o Pernot, iar de hatîrul sensului *obșnuit* al unui cuvînt nu voui admite desigur o monstruositate istorică, precum ar rezulta din acel sens.

D. cronicar românesc se înșeală amar cînd crede că din pasajul reprodus de d-sa pe p. 322—3, al recenziei germane, iese enormitatea—chiar pentru d. Dieterich ar fi una—că eu socot vorbe ca „drum, aspru, cîltor“ ca fiind de origine... bizantină ! Și, cu multă fineță, d. cronicar lasă a se crede că totuși undeva trebuie să fie la mine această afirmație care „desigur ar constitui o mare greșeală“. *Il poftesc să dovedească*. Sau dacă nu o va face, cetitorii vor trage concluziile. Cred însă că, *de la început*, D-sa trebuia să sacrifice această învinuire, în loc de a populariza o calomnie la adresa mea, calomnie pe care acum nu o retrage formal, ci o strecoară mascat.

Recensentul german se plînge că n'am arătat legăturile culturii noastre cu cele balcanice. Am răspuns: „n'am spus prin niciun cuvînt că datinile poporului român *nu-si* au corespondentul la popoarele balcanice“. Cronicarul d-v. reproduce această propoziție și trage concluzia că „*tocmai asta* o impută recensentul“, ca și cum eu aș fi scris contrariul decît ceia ce am scris. Și are așa o bucurie să traducă din Dieterich că n'am habar de cartea lui Pič despre *pravilele din veacul al XV-lea—XVII-lea ale Romînilor* (cu datinile !), carte pe care trebuie s'o știu—nu-i așa?—măcar pentrucă o citează și d. Xenopol.

Se miră d. cronicar că n'am răspuns încă d-lui Dieterich. Am încercat a o face, și nu sînt eu vinovat dacă nu m'am putut apăra. N'am stăruit fiindcă, dacă, mai la urma urmei, mi-e indiferent ce-mi pune în sarcină un străin incompetent, nu-mi poate fi deloc indiferent cînd din acest metal fals se bate monedă de scriitori romîni într'o revistă romînească ce ajunge în minile multor oameni, care nu trebuie să aibă îndoială asupra autorității mele istorice, la care atîția din cei cu suflete mici rod de mult timp—pană acum numai cu dinții lor—fără a o putea atinge.

Deși foarte împovărat de lucru, declar că voiu continua această discuție—căreia binevoii să-i faceți loc—atîta vreme cît se va găsi o singură învinuire de aruncat asupra mea.

Primiți, vă rog, salutările mele

N. Iorga.

O ultiimă întrebare: s'a întîmplat vreodată „Vieții Romînești“ a reproduce laudele aduse de fruntașii științii europene cărților mele ?

✱

N'am refuzat d-lui Iorga ospitalitatea nici de astădată, pentru a închide această discuție, și așa prea lungă față cu obiectul ei. Valoarea, ca om de știință, a d-lui Dieterich, nu este în discuție ca și cea a argumentelor sale. Datoria noastră e să recenzăm cu fidelitate și deci cu obiectivitate,—și recensentul nostru a dovedit în numărul trecut că și-a îndeplinit această datorie

La întrebarea d-lui Iorga din post-scriptum, „dacă ni s'a întîmplat a reproduce laudele aduse d-sale“, îi răspundem rugîndu-l să cetească p. 177, vol. II ; p. 640, vol. III ; p. 389, vol. IV ; p. 582, vol. VI,—cîte le-am putut găsi în grabă. Dar pentru d. Iorga „laudele“, oricît de multe ar fi, niciodată nu sînt destule...

Probabil că am fi avut plăcerea să vorbim bine de d. Iorga și mai de multe ori, dacă unele din lucrările sale, apărute în ultimul timp, nu ne-ar fi scăpat din vedere,—căci la redacție n'am primit nici o scriere a d-lui Iorga.

D. C. HIOTU ȘI LATIFUNDIILE.

Cedăm mai jos cuvîntul d-lui C. Stere :

Îmi vine în ultimul moment No. 3 al „Convorbirilor literare“ cu un articol al d-lui C. Hiotu, care pentru a tăgădui evidența, existența latifundiilor la noi, mă învinuește că ași fi „alterat“ o citație din Philippovich.

În Cronicile mele interne, scrise în fuga condeului și fără pretenții de aparat științific, ar fi putut ușor scăpa și o citație greșită sau rău tradusă (în Cameră neavînd la îndămnă cartea lui Philippovich am citat-o după articolul meu din „V. R.“).

În cazul de față însă dacă traducerea d-lui Hiotu e mai aproape de *litera* textului, a mea rezumă mai exact *ideia* autorului (și n-am voit decît să dau acest *rezumat* trimețînd pe cetitori la original), pe care *am aplicat-o la situațiunea noastră agrară* în următorul pasagiu :

„Latifundiul, prin puterea lui de atracțiune, prin puterea financiară pe care o reprezintă, tinde în mod firesc să cuprindă în corpul său toate proprietățile mijlocii vecine, și în același timp lipsește și pe țărani de puțința de a se ridica în scara economică prin cumpărarea de loturi mici (și explic pentru ce)... Astfel țărănimea, fiind restrînsă la cel mult ceea ce întîndere de pămînt în posesiunea căreia se află, e condamnată *la o tot mai mare fărâmițare* cu timpul a pămînturilor ei“. („V. R“, 1908, No. 1, p. 106).

A dovedit d. Hiotu, că această afirmare e inexactă ? Atunci pentru ce am mai avea nevoie de Casa rurală ?

Dar această idee aparține, în fond, și lui Philippovich, cum cetitorii pot vedea și din o *altă* citație din aceeași cronică, pe care d. Hiotu n-o mai reproduce, — numai că la noi nu se poate vorbi despre *absorbirea* proprietății țărănești, întrucît ea este aparată prin *inalienabilitatea* prescrisă de Constituție, iar acolo unde această mărginire nu există, Philippovich, cu drept cuvînt, insistă asupra absorbirii ei.

Dar că și Philippovich își dă seama, că în această situație e fatală nu numai *absorbirea* ci și *fărâmițarea* proprietății țărănești, rezultă din toate dezvoltările lui. Recomandăm în deosebi, d-lui Hiotu p. 84 și urm., unde profesorul din Viena vorbește despre fărâmițarea proprietății țărănești, tocmai *în legătură cu formarea latifundiilor*, și mai ales p. 94, unde el citează chiar în șir Irlanda, Italia și *Romînia*, țări care toate se deosebesc prin latifundii întinse alături de mizeria țărăneasca.

Pentru ce dar aș avea nevoie să falsific cuvintele lui Philippovich, admițînd chiar că mi-ar fi scăpat o traducere rea ?

Pentru a liniști scrupulozitatea d-lui Hiotu, îmi permit să-i aduc aminte că în cursul cronicilor mele n'am citat numai pe acest savant, spre a arăta efectele latifundiilor, și îi făgăduesc, pe viitor, aștepta citații, în acest sens, încît și d-sa îmi va ierta că am pus odată mai mult preț pe rezumarea exactă a ideii unui autor, decît pe traducerea literală a cuvintelor lui.

Iar pentru moment îi atrag bagarea de seamă, că chiar în cuvîntarea mea din Cameră, am citat și următoarele cuvinte din *Schmoller* : „...Această proprietate absolută, în certe condițiuni, duce, pe de o parte la o *fărâmițare excesivă* și la arendarea parcelelor insignifiante, iar pe de altă parte la *concentrarea proprietății în cîteva mini...*“ („Econ. politique“, vol. II, p. 387).

Dacă d. Hiotu, pentru a se convinge de adevărul afirmărilor mele, are nevoie de citații, nu-i ajunge autoritatea lui *Schmoller* ? Și spune alt-ceva și Philippovich ?

În ce privește ideile proprii ale d-lui Hiotu asupra reformelor agrare și a situațiunii noastre economice, n'am aici nimic de zis, întrucît d-sa nu adaogă nimic la argumentele partizanilor stării actuale de lucruri.

Recenzii

I. A. Basarabescu. *Norocul. Schițe și Nuvele.* Biblioteca pentru toți. Edit. Alcalay prețul 0.30.

Ceia ce lipsește d-lui I. A. Basarabescu în această culegere de schițe și nuvele, ca și în toate scrierile sale, sînt unele concepții generale, unele idei mai largi și mai înalte, în lumina cărora micile întâmplări și scenele din viața de toate zilele redată de d-sa să-și capete valoarea artistică. Această observație o făceam și cu ocazia apariției volumului *Vulturii*, ceia ce a făcut să mi se atribue de cătră savanta noastră critică pretenția barocă de a cere idei geniale sufletelor înguste ale eroilor d-lui I. A. Basarabescu!... *Idei* și nicidecum geniale ci numai ceva mai largi, mai generale, am cerut numai d-lui I. A. Basarabescu, pentrucă arta realistă își ia valoarea, nu din talentul de a *reproduce exact* ca clișeul fotografului, realitatea, sau ca mișcările cinematografului scene din viața reală, atitudini și gesturi exterioare ale vieții, ci din lumina în care știe să ne redea artistul lumea reală pentruca să avem iluzia că e adevărată și reală din perspectiva în care e răsfrîntă această lume reală în opera de artă, pentruca ea să aibă o semnificație, să pue sau să rezolve una din nenumăratele probleme pe care le sugerează realitatea cînd cade sub atenția și reflexiunea unui cugetător. Toți privim realitatea, toți cunoaștem

micile scene din viața de toate zilele micile întâmplări și anecdotă curente pe care ni le povestește d. I. Basarabescu, și dacă d-sa nu caută a le da o semnificație, a ni le prezinta într-o lumină nouă, aceea a sufletului său, care face tocmai interesul și originalitatea operei de artă, atunci nu ne rămîne de admirat decît exactitatea cu care știe autorul să ne redea cele ce vedem, auzim și observăm în viața de toate zilele, în monotonia și banalitatea lor obișnuită. Sentimentul artistic trezit astfel nu poate fi mai superior decît ceia ce ni l-ar provoca un bun imitator al fluieratului mierlei sau oricare alt imitator dibaciu al naturii. Imitația naturii, este un principiu de artă, zice Brunetiére, însă cu condiție să nu o copieze ci mai mult să o altereze!... În imitare artistul trebuie să fie fidel naturii, se zice adeseori ca un aforism curent. Dar ce este natura? Cum este natura? Ea este așa cum o concepem noi, și priu urmare o operă naturalistă, adevărată operă de artă, trebuie să răsfrîngă cît se poate de fidel concepția artistului, care concepție dă valoarea operei de artă și e realizarea concepțiunii artistice a timpului. Decadența realismului s-a manifestat tocmai prin aceea că epigonii marilor realiști au reținut numai procedurile, mijloacele exterioare prin care genialii lor predecesori au căutat să intruzeze aspirațiile, ideile și

idealurile contemporanilor lor. Dar un artist mare se poate servi adeseori de mijloace și proceduri născocite de alții, predecesori cu spiritul mediocru; ele nu valorează decît pentru că exprimă o concepție în care se formulează sufletul omenirii întregi într-o epocă.

D. I. A. Basarabescu are ușurință de a povesti, spirit de observație, darul de a descrie exact și a prinde amănunțimile (mai mult decît chiar ar trebui). Lipsește însă din operele sale acel „ceva“, ce nu se poate prinde și turna în formele precise, acel „ceva“ ce face din povestirile unui I. Caragiale în „Momente“, de pildă, mici capodopere, tipuri cu viață proprie ce răsfrîng, în perspectiva, în care ni le arată autorul, puterea de viață a miilor de tipuri din care s-au născut și pe care le reprezintă. Ce semnificație are însă Sîlmeanu, Păunescu et comp. ?..

Sînt tipuri banale de provincie pe care autorul le prezintă sub unghiul vizual al observației mediocre, așa cum le vede atenția superficială și distrasă a celor în mijlocul cărora se învîrtesc. Caracterele esențiale tipice ale unei categorii, ca și caracteristica individului, nu-și aro expresia în gesturile, atitudinile și vorbele ce formează zestrea comună a unui anume mediu, monedă banalizată prin uzul zilnic ce nu e nici greu de prins nici greu de redat. Și tocmai de aceea se cere multă măsură și multă artă atunci cînd ne slujim de asemenea mijloace într-o operă de artă. Îndărătul lor trebuie să fie un suflet puternic caracterizat prin un întreg fel de a fi, izvorit din părțile adînci ale umanității tipului, o sintetizare vie și luminoasă a unui întreg complex de împrejurări ce a dat naștere tipului și categoriei sociale care-a-i aparține.

Materialismul crud, brutal, neîndurat al novelistului nostru nu-și ia

valoarea, justificarea și scuza din o concepție despre viață largă, puternică, plină de logică și consecvență, ca aceia a marilor realiști francezi, care dă lumina și poezia acestor capodopere ale literaturii omenești. După cum nici întîmplările și anecdotile din „Norocul“, „Un plagiat“, „Simburile“, etc. nu depășesc ca artă valoarea unor ușurele și plăcute povestiri, de efect în societate sau într-un salon. Întîmplările, dacă nu sînt ciocniri între suflete sau între suflete și împrejurările naturale și sociale din care să se desfășoare ca într-o vie străfulgerare personalitatea eroilor, să se desemneze fizionomia lor sufletească, nu valorează în opera de artă. Trebuie să fie și ele caracteristice ca și însușirile individuale.

Apoi cadrul unei nuvele e un cadru restrîns, în care, ținînd samă de proporții, fiecare moment trebuie să fie un moment psihologic, fiecare întîmplare un pas hotărîtor în desfășurarea acțiunii, fiecare scenă pregătită de cele precedente pentru ca să se desemneze caracterele și să se facă posibil deznodămîntul ce trebuie să arunce asupra întregii povestiri o lumină atît de vie, încît să înlocuiască și să compenseze desfășurarea înceală și treptată din cîmpul mai vast al romanului. În nuvela sa „La Vreme“, ce vrea să redea caractere mai complicate și conflicte sufletești mai grave, d. Basarabescu neglijează cu totul aceste considerații, pierzîndu-se în scene inutile și amănunțimi zădărnice. Am izostat asupra acestor neajunsuri care sînt neajunsurile întregii opere ale autorului, pentru că sîntem în drept a aștepta opere mai desăvirșite dela calitățile sale de observator și povestitor.

*

A. Mîndru. *Zări senine.* Poezii. Edit. Minerva, București. Prețul 1.50.

Pentru a reda sentimentele de bucurie și încă de bucurie senină, trebuie

o vigoare de stil și o strălucire de imagini, de care d. A. Mindru e încă departe. Nici sentimentele, nici ideile din poeziile sale nu sînt noi, personale, neașteptate, capabile de a lovi atenția și a se răsfrînge în vibrații adînci și îndepărtate în sufletul cititorului. Totuși versul e corect, muzical și curgător, cu ușoare reminiscenți în ritm și chiar în unele imagini din poezii noștri mai noi, nu lovește nici urechea nici gîsul, dar lasă o adîncă impresie de monotonie, și te face adeseori să te gîndești la *Sîrîiacul* lui moș Creangă.

În ceea ce privește tablourile istorice, ele au fost redată cu așa perfecțiune la poezii mari încît e greu să mai interesezi pe cititor, dacă nu ești stăpîn pe taina lor de a reda un fond plin de adevăr într-o formă clară, pură și strălucitoare. La d. Mindru, pe lângă unele ceva mai reușite, cele mai multe sînt proză rîmată și ritmată foarte corect, dar mult mai departe de poezie decît pitoreștele și atît de viu coloratele cronici bătrîne.

Poezia suferă însă și mai puțin mediocritatea decît proza, și iată de ce prozatori cu mai puțin talent de cit d. A. Mindru în versurile sale, au un loc cu mult mai favorabil decît d-*sa*.

*

Ioan Ciocîrlan. *Înimă de mamă.* Schițe și nuvele. Edit. societății cooperative Librăria Națională. Prețul 2 lei.

Sinceritatea și căldura simpatiei cu care d. I. Ciocîrlan ia parte la bucuriile, durerile, petrecerile și necazurile celor simpli, precum și darul de a povesti curgător într'un graiu firesc și măsurat, sînt prețioasele însușiri ce fac plăcute povestirile sale. În cea dintâi și cea mai însemnată nuvelă a volumului de care vorbim, „Înimă de mamă“, e desfășurarea vieții de țară într-o gospodărie îndestulată. Fiarele sînt potolite, simțimintele senine

și întimplările fără însemnătate, pare că alese anume de autor astfel pentru ca să iasă mai bine la iveală rostul vieții acesteia pitorești în scurgerea ei obișnuită, cu dătinile, apucăturile și mentalitatea deosebită a țăranelui nostru. Eroi domnului Ciocîrlan în această bucată, la drept vorbind, nu sînt nici moș Radu Potecă, nici leica Sultana și cu atît mai puțin cei doi tineri, ce se pețesc și se însoară așa de ușor și așa de obișnuit. Povestirea aceasta e oglindirea credincioasă a felului cum se desfășoară zilnic viața aceasta simplă și atît de deosebită de a noastră. Dintrodată ai înaintea ochilor satul: căsuța cu acoperișul de șindrilă, înalt și țuguial, cu streșina plecată, de sub care pare că privește prin cele două ferestre mici, de pe coasta dealului, pe partea cealaltă a văii, unde „atitea alte gospodării cuprinse cercau să se ascundă în umbra pometurilor ocrotitoare“. Apoi gospodărie trainică cu toate acareturile, moștenită din părinți și în care se ridicase în două generații cite „paispece“ și „șapte, opt vîlăstare“, ce se revărsaseră pe coastele dealurilor în gospodăriile tănuite în pomet. Apoi iată pe slăpinul locului, Moș Radu, cel cu grijă să le vadă toate puse la cale înainte de a închide ochii, dar și el ne apare mai mult ca factor social decît ca chip cu viață proprie puternică: în raporturile lui cu duioasa leica Sultana cea gata veșnic de plins, în raporturile cu fata, și, ca fruntaș, în raporturile cu ceilalți săteni, caracterizează mai mult felul general de a fi al țăranelui în toate aceste împrejurări, decît sufletul unui anume om, Moș Radu Potecă. Peșitul, raporturile dintre cei doi tineri, Stanca și feciorul Bogdăniții, hora, logodna și nunta sînt iarăși tratate tot în vederea de a pune în primul plan viața dela țară în genere în desfășurarea căreia indivizii se schițează, se estom-

pează ca accesoriile dintr'un tablou ce ar reprezenta o vedere generală. După această privire asupra satului întreg, după priveliștea vieții satului în tot, se desfășoară, în celelalte nuvelete, tablouri mici, scene vii, pagini foarte draguțe din aceiași carte: viața de la țară. Iată copiii, a căror dragălașie, naivitate și vioiciune nu știe nimeni să o redea mai bine decît d. Ciocirlan. Copiii din gospodăria fără de noroc, cu cămeșuicile lor zdrențuite ce le filfie ca niște aripioare în fuga lor plină de zburdălnicie, copii care prosimt durerile vieții lor de odrasle fără de părinți, odrasle sărace și fără de noroc, și felița răsfățată ce umblă popușor sub privirea dezmierdătoare a mamei și învață lupta pentru traiu în hărțu-elile cu pușorii ce se string ciucur în jurul cojiții de pine, adevărate tablouri „de genră“, zugrăvite cu mîna de maestru. Și aceiași știință de a prinde și a reda o scenă în ceia ce are mai pitorese și mai caracteristic viața de țară, ca și în celelalte tablouri: Popasul țiganilor, chipul și sufletul codăniții ce e gata să iasă în horă, și acele frumoase și însuflețite scene din „moara Cerbului“. În genră cartea d-lui I. Ciocirlan lasă o vie impresie de poezie rustică, e ca o suflare plină de mireasma sănătoasă a cîmpului înflorit în literatura noastră atît de tînără și totuși cu înfălișare adeseori atît de îmbătrînită.

I. S.

* * *

B. P. Hasdeu. *Sic cogito. Ce e viața? Ce e moartea? Ce e omul?* Edițiunea IV, București, Socec, 1907. Prețul 2.50.

Opera filozofică a lui Hasdeu, care a apărut la 1891 și a ajuns azi la a patra ediție, dovadă că a fost destul de răspîndită în public, a stîrnit dela început zîmbetul oamenilor serioși, în curent cu știința. Ideile lui metafizice asupra infinitului, divinității și

nemuririi, teoria sa asupra sufletului, supraorganism fluidic și imponderabil, care-și păstrează autonomia față de suborganismul corp; chipul cum explică prin această teorie somnul, visurile, memoria, voința; legătura pe care o face între spiritism și darwinism; ideile lui asupra „iubirii sfînte care înfirează telegraful între sufletele celor vii și morți“ sînt un amestec de hipoteze bizare sau curioase, în contradicere cu toate datele științii, susținute prin argumente uneori sofistice și ingenioase, alte ori slabe sau copilărești, bazate pe observații și fapte suspecte sau insuficiente. Desigur, niciodată în lucrările lui științifice, Hasdeu nu s'a lăsat mai mult condus de zborul neînfrînatei și fecundeii lui imaginații. Cu toată lipsa ei de seriozitate științifică, cartea aceasta se ceștește totuși cu plăcere și uneori nu-i lipsită de farmec. Multe pagini poartă pecetea puternicei lui personalități artistice și strălucesc prin trăsături scinteeoare de spirit și de ironie fină. Despre scepticismul lui Renan, „hemniopist frazeolog, dîndu-se pe ghiată cu o ușurință plină de haz, dar fără a o sparge vreodată, s'ajungă la apa cea vie, de frică de a nu cădea, și mai ales de grijă de a nu perde deziuvoltura mișcărilor“, are cîteva fraze minunate.

Spiritismul lui Hasdeu e departe de a fi un ocultism vulgar. Pentru învîrtirea meselor și alte mijloace inferioare ale spiritismului, ca și pentru șarlatanismul unora din reprezentanții săi, Hasdeu nu are decît cuvinte de dispreț. În repetate rînduri el spune că legătura între spirite nu se poate stabili decît prin iubirea mistică altruistă, impersonală și divină, cheia spiritismului și motorul întregului univers. În pagini pline de simțire, el critică cu indignare teoria schopenhaueriană a amorului. Teoriile lui spiritiste își au izvorul în misticismul re-

ligios. Protestînd contra celor care susțineau că s'a făcut spiritist numai după moartea fiecei sale, Hasdeu spune că nu-i „un copac ateist altoit tîrziu cu o creangă spiritistă“, ci a fost totdeauna credincios: „Am scris în viață mult, foarte mult, de aceea poate, printre cele multe scrise de mine, vor fi destule prostii; aș ruga dară pe oricine și pe acel oricine, printre acele prostii să găsească o singură cîrteală contra lui Dumnezeu, o singură indoială despre nemurirea sufletului. Îi pot incredința că până la o asemenea prostie, eu nu m'am coborît niciodată“.

Criticile ironice ale lui Hasdeu, în dreptate împotriva ateilor, căldura de sentiment cu care vorbește ades de avînturile înalte și adevărate ale sufletului, poeziile pline de idealism mistic dedicate fiecei lui moarte, par a dovedi că în credințele religioase ale acestui spirit sceptic, adeseori inclinat către mistificare, era ceva sincer.

*

Anibal Teodorescu. *Ideia socialistă și Karl Marx.* Studiu critic. București, Editura tipografiei ziarului „Curierul judiciar“, prețul 6 lei.

Cum spunea cu atîta dreptate odinioară d. Gherea adversarilor săi, cunoașterea adevărată și serioasă a doctrinei socialiste pe care nici un om cult n'o mai poate azi ignora, cere ani de studiu și de încordată muncă intelectuală, și e în acelaș timp strîns legată de o atitudine obiectivă și o independență reală față de prejudecățile tradiției și ale mediului. La noi socialismul a fost aproape totdeauna cunoscut, nu din operele lui fundamentale, atît de greu de pătruns, ci din izvoare de a doua mînă, sau după chipul cum era expus și mai ales combătut în tratatele clasice ale economiștilor ortodocși. Unii filozofi, care n'aveu despre dînsul decît cele mai

vagi și superficiale cunoștinți, au fost luați ca conducători în acest domeniu, și cunoscuta lucrare a lui Herbert Spencer a fost tradusă de mentorii neamului în limba romînă, pentru a lumina tinerimea asupra rostului unei doctrine care duce „dela libertate spre asuprire“. E regretabil că și lucrarea de față, care are de scop „să facă cunoscută într'un cerc cît mai întins eroarea lui Marx care nu poate avea mai mare adversar decît instrucțiunea“, continuă tradiția și nu esă întru nimic din acelaș cadru îngust și comun. Atitudinea autorului față de doctrina pe care o expune și o critică e departe de a fi obiectivă, și cunoștințele pe care le are asupra ei sînt superficiale, lipsite de seriozitate și de adevăr. Prima jumătate a acestei lucrări voluminoase e un istoric al doctrinelor socialiste, compilație stîngace presărată cu săgeți inutile și ironii deplasate, care dovedesc lipsa de comprehensiune și de simț istoric. A doua jumătate a lucrării e consacrată expunerii și criticii teoriei lui Marx și a colectivismului lui Schaeffle. Autorul nu pare a cunoaște din operele marelui cugetător decît „Manifestul comunist“ și „Capitalul“, și accețea nici în original nici în întregime. De studiile prețioase ale lui Sombart, Sorel, Labriola sau ale comentatorilor valoroși ai marxismului, Kautsky, Bernstein, d-sa se dispensează sau nu pare a avea cunoștință. În schimb în criticile pe care le îndreaptă în potrive marxismului și colectivismului, autorul reproduce cu fidelitate tot arsenalul de argumente al economiștilor liberali franceji, la care se mulțamește a adăoga din vreme în vreme epitete mai sonore și fraze mai tari.

O. B.

* * *

Const. Giurescu. *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nico-*

lae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian). Extras din Analele Academiei române. Seria II, Tom. XXX. Memoriile secțiunii istorice. București. Carol Göbl, 1907, 37 pg. pr. 40 bani.

Const. Giurescu. Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană. Studiu istoric. București, Carol Göbl, 1908. 65 pg.

Două monografii care stabilesc în mod definitiv lucruri nouă și fixează, reducînd-o la adevărata sa întindere, opera unuia din cronicarii noștri cei mai însemnați, dacă nu prin talentul său, dar cel puțin prin învățătura sa.

Întăiul studiu, aproape în întregime, este consacrat cronicei atribuite în de obște, până acuma, lui Neculai Costin. Cronica aceasta, publicată de Kogălniceanu în cele două edițiuni ale Letopisetelor sale, cuprinde povestirea faptelor dintre 1661 și 1711. Singur Kogălniceanu nu considera însă ca operă originală a lui Costin decît partea dintre 1709 și 1711, considerînd partea anterioară ca o copie după alte izvoade. D. Philippide îl credea pe N. Costin ca compilatorul părții întăi și autorul părții a doua, pe cînd V. A. Ureche, d. Xenopol și d. Iorga îi atribuesc lui cronica în întregimea ei. D. I. Sbiera este cel dintăiu care a susținut că, sub forma pe care o avem, partea cronicei dela început (1661—1709) nu poate fi atribuită lui Neculai Costin, nici ca operă originală, nici ca compilație; argumentele sale însă nu erau de natură de a închide discuția. D. Giurescu reia chestiunea și cu o deplină stăpînire a tuturor izvoarelor și o admirabilă logică în argumentare, dovedește, în chip netîndoios că nu se poate atribui lui N. Costin decît numai cronica ce cuprinde faptele dintre 1709 și 1711. Dovedirea acestui lucru este pentru cronicarul nostru în acelaș timp o abilitare, căci atribuirea părții întăi a cronicei dăduse drept d-lui Iorga de a face aprecieri foarte aspre

asupra inteligenței și caracterului lui Costin, aprecieri care, în urma studiului d-lui G., se vădese a fi fost nedrepte.

Nu avem să reproducem argumentarea foarte strînsă a d. G. și care se sprijină atît pe studiul manuscriselor cit și pe analiza fondului operei, întrucît acest fond se poate potrivi cu cunoștințele și felul de a gîndi a lui N. Costin, așa cum îl cunoaștem din celelalte opere sigure ale lui, ci rezumăm numai concluziile.

Neculai Costin a început, din timpul domniei lui D. Cantemir, să scrie, după izvoadele anterioare, o cronică pe care pornind-o dela facerea lumii, avea de gînd să o ducă până în zilele sale. Venind Neculai Mavrocordat în a doua sa domnie, însărcinează pe cronicar să-i povestească prima sa domnie, și Costin, întreprindîndu-și lucrarea, se execută porîndu-și povestirea din anul 1709. Moartea îl surprinde însă în deplina putere a vîrstei, și amîndouă operele rămîn neterminate: cea dintăi oprindu-se la anul 1661, cea de a doua la 11 Sept. 1711. Între aceste două lucrări era o lacună de 108 ani, și Domnul, care avea nevoie ca descrierea domniei sale să fie pusă în legătură cu corpul de cronici ale țării, pentruca nu cumva, rămăniind răsleață, să se piardă, însărcinează, îndată după moartea lui N. Costin, pe un copist să copieze lucrările cronicarului și să întregescă lacuna. Până la anul 1661, copistul avea la îndămină cronica lui Miron Costin, de-aici însă încolo pînă la 1709, copistul compilează izvoadele pe care le putea găsi și le întregeste, forînd un tot unitar pînă la 1711. Acest lucru s-a făcut chiar în anul 1712, și acestui copist se datorese interpolațiile pe care le găsim și în copia cea mai veche a cronicei, făcută de Axentie Uricarul în 1715.

În privința izvoarelor lui Vasile Dă-

mian și Tudosie Dubău, d. G. arată că, după titlul exact al manuscrisului, nu se mai poate admite identificarea lor,—cum face d. Iorga, propunând ștergerea unei virgule din titlul dat de Kogălniceanu în Letopisește, așa că T. Dubău se apară numai cu logofătul sub care a servit Vasile Dămian,—deoarece în titlul exact al manuscrisului se vorbește lămurit de două izvoade: unul al lui V. Dămian, altul al lui T. Dubău. Din studiul manuscrisului aflat în posesia Academiei (No. 169) d. G. ajunge la convingerea că „cronica” atribuită lui Vasile Dămian e în realitate numai „izvodul lui Tudosie Dubău”.

*

Al doilea studiu se ocupă tot cu o operă atribuită lui Neculai Costin. E vorba de acele „Tractaturi vechi ce au avut Moldova cu Poarta Otomanicească”, publicate întâi de Kogălniceanu în „Arhiva Românească” (ed. I 1845) vol. II 347 sqq. apoi de T. Codrescu în Uricarul IV, 225 sqq. și separat în broșură, și iarăși de Kogălniceanu în Letopisește (ed. II) III, 450 sqq. Kogălniceanu atribuia această operă, afară de partea dela urmă care se ocupă cu întâmplări din veac. XVIII, lui N. Costin, bazându-se pe o notiță găsită în manuscrisul ei, aflat la sfârșitul unei copii a letopisețului lui Neculcea, făcută de Iordache Sion. Opera aceasta se mai găsește încă într-o condică a lui C. Negruți, scrisă pe la 1830, și între niște manuscrise ale lui A. Beldiman, scrise între 1811—1824, de pe care a reprodus-o Kogălniceanu în Letopisește. D. G., cercetînd manuscrisele, arată că Kogălniceanu n-a reprodus în „Arhiva Românească” manuscrisul lui Iordache Sion, cum a lăsat să se înțeleagă, ci pe acela al lui C. Negruți, și încă fără să arăte ce deosebiri există între aceste două manuscrise. Manuscrisul lui Iordachi Sion, după cum se poate vedea dintr-un

manuscris al fiului său, Antohie,—pe care d-l G. îl reproduce în întregime—cuprindea o redacție mult mai veche decît acea modernizată și amplificată de Beldiman și copietorul său Negruți. Analizînd cuprinsul acestei scrieri și comparîndu-l cu celelalte scrieri ale lui N. Costin, d. G. dovedește în mod evident că ea nu poate fi atribuită cronicarului. Se vede ușor că „Tractaturile” sînt o compunere alcătuită din știri culese din D. Cantemir, Istoria Imperiului Otoman și Descrierea Moldovei, precum și din o mulțime de „confuziuni și invențiuni” tendențioase cu scopul de a pune într-o anumită lumină raporturile Moldovei cu Poarta Otomană. Cînd și-a luat naștere această operă și în ce împrejurări? Prin deducții bazate pe studiul amănunțit al faptelor istorice, d. G. ajunge la presupunerea, de o așa de mare probabilitate încît poate fi considerată ca fapt stabilit, că această operă s-a scris cu ocazia congresului ținut la Focșani în vara anului 1772, între reprezentanții Austriei, Prusiei, Turciei și Rusiei, de cătră niște boeri moldoveni, care doreau să-și îndreptălească, prin invocarea vechilor drepturi, cererea lor de a se stăvili amestecul Porții în alegerea Domnilor precum și mărirea tributului anual.

În partea din urmă a acestui studiu, d. G. examinează conținutul acestei scrieri din punct de vedere al adevărului istoric, și arată că închinarea Moldovei sub Bogdan III, prin trimeterea logofătului Tăutu la Constantinopol, nu cuprinde nimic adevărat, ca și anectodele legate de numele acestui logofăt. Moldovenii au început a da daruri de bani Turcilor încă de pe vremea lui Alexandru cel Bun, iar închinarea și supunerea la tribut s-a făcut pe timpul domniei lui Petru Aron. Chiar Ștefan cel mare, cum de altmintrelea a arătat și d. Iorga, a plătit tribut Turcilor la începutul și

sfârșitul domniei sale, adică în tot timpul cîl n-a fost în fațișă dușmănie cu ei.

- Interesantele monografii ale d-lui Giurescu vădese încă odată cită nevoie ar fi de ediții critice ale cronicilor noștri, alit ca izvoare istorice, cit și pentru a se fixa definitiv textul întunecat de interpolări, și operele originale ale fiecăruia din ei. Kogălniceanu—și nimeni nu-i poate face o vină din asta—in tipărirea Letopiseșilor sale, a procedat fără nici o critică; astfel el își permite chiar să schimbe titlul singurului manuscris, dintre cele folosite de el, care cuprindea cronica dela 1631—1709 (Biblioteca Iași No. 9), introducînd numele lui Neculai Costin, care în realitate nu figurează în nici unul din manuscrisele cunoscutе până acum, în legătură cu această cronică; și tot cu aceiaș lipsă de critică, a tipărit el și „Tractaturile“.

C. B.

Henri Lichtenberger. *L'Allemagne moderne, son évolution.* Paris, 1907. „Bibliothèque de philosophie scientifique“, Flammarion, 3.50.

În aceste vremuri de rătăcire a spiritelor, cînd se încearcă să se sădească în mințile tinere și lesne primitoare ale celor ce sînt chemați să formeze generația de mîne, ideea că naționalismul n'ar fi decit dușmănia, disprețul și lipsa de interes pentru tot ce e de alt neam; cînd în numele științii se revarsă în suflete ura fără nici o considerație, și în numele celui mai pur naționalism se incurajează și se pun la cale actele celei mai des-gustătoare sălbătăcii,—lucrarea senină, pătrunsă de adincă simpatie ome-nească, scrisă cu o largă comprehensiune și într'un spirit în adevăr științific, pe care acest învățat francez ne-o dă asupra poporului german, e o a-

devărată binefacere pentru sufletul care se înădușe în atmosfera aceasta otrăvitoare, ce se întreține în jurul nostru.

A cercota nu numai cu o riguroasă obiectivitate științifică, cu imparțialitatea rece pe care o poți avea doară față de natura inanimată, ci chiar cu simpatie și cu respect manifestărite vieții unui popor străin,—iată ce în-samună pentru un om civilizată și în adevăr de știință a aduce un serviciu real neamului său. El știe că prin cercetarea împrejurărilor vieții altui popor, prin cunoașterea calităților care-l ridică și a defectelor care-l stînjinesc în dezvoltarea lui, poți aduce mai mare folos poporului tău decit prin vorbe de ură și prin gesturi teatrale. Ba chiar e convins că cu cit ai de-a face cu un neam pe care-l crezi mai periculos propriei tale dezvoltări, cu alit mai mult trebuie să înlături ura și dușmănia, care sînt, desigur, cea mai mare piedică pentru justa înțelegere a stărilor de fapt.

Iată de ce în studiul acesta al unui francez asupra Germaniei—și nu mai e nevoie să insistăm aici asupra faptului dacă între cele două țări vecine a fost și este luptă de interese!...—nu numai că nu surprindem măcar o urmă de dușmănie, dar chiar sîntem ținuți într'o atmosferă de simpatie și de bunăvoință, adesea chiar de admirație, pentru care la voi autorul ar fi tratat de cel puțin „nepatriot“, dacă nu chiar „vîndut străinilor“...

Și cu toate aceste nimeni nu s'a gîndit să ridice vre-o banuală măcar asupra învățatului autor al *Germaniei moderne*, pentru că acolo, în lumea în care scrie el, toți oamenii de știință socot că așa, cu simpatie și cu respect, trebuie cercetată viața unei națiuni, chiar cînd aceasta e dușmană prin interese și aspirațiuni țării tale.

Această înălțare sufletească face cinste cercetătorului moderu și constituie

noa din cele mai frumoase manifestări ale spiritului ridicat prin știință și cugetare.

Pentru a ne face să înțelegem mai bine starea actuală a Germaniei, autorul nu se mulțumește numai să ne dea un tablou al vieții ei de azi, ci caută să urmărească, în toate domeniile, evoluția Germaniei în cursul veacului al 19-lea, făcând să treacă pe dinaintea noastră toate fazele acestei evoluțiuni, puindu-ne astfel la îndemână elementele de care avem nevoie pentru a ne da samă de situația prezentului și chiar de tendințele și îndrumările probabile ale viitorului.

În cele patru părți din care-i alcătuită lucrarea, celuilor poate urmări pas cu pas transformarea pe care regimul capitalist a adus-o în Germania din punctul de vedere economic, politic, filosofic-religios și artistic.

Ocupându-se cu *evoluția economică*, autorul, după ce definește regimul capitalist arătându-i dezvoltarea și principalele sale manifestațiuni în Germania, studiază pe larg efectele pe care acest regim le are pentru agricultură, industrie și viața socială. Întronarea regimului capitalist modifică formele activității industriale făcând să dispară industria casnică, distrugând corporațiile, transformând cu totul munca lucrătorilor și aservindu-i pe aceștia, aducând decadența economică și socială a clasei muncitoare; în agricultură acest regim aduce sporirea producției prin lărgirea terenurilor cultivate și prin perfecționarea tehnicii agricole, dar tot odată și scăderea însemnătății agriculturii în stat prin industrializarea crescândă a Germaniei. Foarte plastic ne arată autorul diferitele fenomene care întovărășesc domnia capitalismului: ruperea legăturilor dintre proprietari și servi, dintre patroni și lucrători; sporirea libertății individului, dar și slăbirea lui prin izolare; dispariția micilor pro-

prietari, micilor industriași și rămânerea față 'n față a capitaliștilor mari și a armatei proletare. Ca o urmare a acestor prefaceri, regimul capitalist a duce căderea vechii aristocrații feudale, crearea unei aristocrații a banului în locul celei de naștere, și creșterea însemnătății proletariatului ca clasă socială în care se întărește tot mai mult solidaritatea și conștiința de clasă. Și dacă libera concurență excesivă de care regimul capitalist are numai de câștigat pentru dezvoltarea sa a adus și multe rele în viață, mai ales pentru clasa muncitoare, apoi tocmai relele acestea își găsesc în timpul de față un corectiv în asociațiile de credit și de producție, în sindicalele muncitoare, cartelurile patronale, protejarea muncii, etc.—toate semne că un nou ordin de lucruri e pe cale de a se întemeia pentru ușurarea vieții celor care muncesc și sufăr.

A doua parte a studiului, *evoluția politică*, e un rezumat sumar al istoriei Germaniei dela începutul secolului al 19-lea încoace. Oricât de repede însă e făcut acest rezumat, autorul reușește totuși să scoată foarte bine în relief diferitele momente mai însemnate din viața poporului german, cum și legătura dintre ele. Evoluția politică a Germaniei în sec. al 19-lea e o urmare a dezvoltării ei economice, care atrăgea fatal după dinsa o politică unitară și imperialistă. Autorul studiază factorii care au contribuit la realizarea unității Germaniei, arătându-ne foarte bine rolul pe care l-a avut Prusia ca centru în jurul căruia s'au grupat toate aspirațiile pentru unitate, și caracterul idealist al luptei și al intelectualilor germani din acel timp. Un moment însemnat în istoria politică a Germaniei, e revoluția dela 1848, care aduce trecerea dela concepția idealistă în politică la cea practică. Această nouă direcție își găsește apoi întruparea fericită în Bis-

mark, al cărui mare rol în desfășurarea evenimentelor următoare e bine scos în relief. După ce, trecind prin războiul din 1870 cu cauzele și responsabilitățile sale, ne arată încheierea definitivă a Imperiului german, autorul studiază apoi politica externă și internă a Imperiului. În politica externă ne arată tendințele pacifiste ale noului imperiu, care, odată fondat cu atâtea lupte și sacrificii, are nevoie de liniște în afară pentru a-și putea dezvoltă și coordona forțele înăuntru. Cum însă siguranța în afară nu se putea întemeia decît pe forța proprie, care să impie respect vecinilor, întreținerea și dezvoltarea puterii militare rămîne preocuparea de căpetenie a guvernelor germane, — cunoscuta „pace armată“... În politica mondială autorul ne arată extenziunea mare a Germanilor în celelalte continente și mai ales în America, tendința capitalurilor și industriei germane de a se răspîndi cît mai mult pe glob, cum și îndrumările politicii coloniale, care e una din chestiunile cele mai vitale pentru imperiul lui Wilhelm II. Cu privire la politica internă, foarte limpede și luminoasă e analiza pe care autorul o face asupra grupărilor și partidelor politice germane. Socialiști, liberali, conservatori, centru catolic, — toate partidele ne sînt bine redade în evoluția și tendințele lor, în rolul pe care l-au jucat în Germania și pe care sînt menite să-l joace în politica acestei țări. De asemenea îndrumările nouă idealiste ale politicii guvernelor germane, intervenția statului ca împăciuitoare în lupta dintre interesele de clasă, rolul lui în ridicarea stării culturale și economice a muncitorimii prin generalizarea instrucției, organizarea asigurării sociale, îndulcirea relațiilor dintre patroni și muncitori, toate sînt cu pătrundere analizate și cu multă precizie expuse.

În partea a treia autorul se ocupă

cu evoluția gîndirii religioase și filozofice. Cu toate că foarte bine alcătuită, plină de observații fine și de-o pătrunzătoare analiză, partea aceasta a lucrării e cea mai puțin interesantă pentru celitorul român, în cea mai mare parte a ei. În adevăr, autorul se ocupă cu evoluția gîndirii religioase în patru mari capitole, și numai în unul singur cu evoluția gîndirii filozofice. Și cum la noi preocupările de natură religioasă n-au ținut niciodată, ca în Apus, un loc însemnat în viața intelectuală, cele o sută de pagini (aproape o pătrime din întregul volum) pe care autorul le consacră studiului evoluției catolicismului și protestantismului, înălțării și scăderii bisericilor respective, sînt puțin interesante pentru celitorul român, — ceea ce nu ne poate împiedeca de a admira puterea de gîndire, bogăția de cunoștinți și subtilitatea analizei, care mai ales în această parte a lucrării lui Lichtenberger se arată în toată splendoarea lor. Remarcăm în special limpedea lămurire a uneia din cele mai complexe probleme ce se înfațșează cercetătorului stării sociale și culturale a Germaniei de azi: cum într-o țară protestantă a putut să ajungă catolicismul atît de puternic, — chestiune de un interes mai general, întru cit e vorba de puterea de infiltrare a catolicismului în sînul unei populații de altă credință. Analizînd împrejurările ce a contribuit la aceasta, Lichtenberger arată că faptul se datorește: alianței catolicismului cu guvernul contra tendințelor revoluționare, reacțiunii spiritelor contra raționalismului (nesatisfăcător pentru explicarea lumii), simpatiei pentru eul mediu, artei catolice și faptului că adese catolicismul a știut să se arate ca luptător pentru libertate.... Mult mai mică dezvoltare a dat în schimb autorul studiului asupra evoluției gîndirii libere. Căci, oricît de

succintă ar fi expunerea diferitelor doctrine filozofice apărute în sec. XIX în Germania, nu poți să nu regreti că autorul a consacrat numai 32 de pagini studiului evoluției materialismului, pozitivismului, pesimismului, naturalismului și aspirațiilor nouă către clasicism („reîntoarcerea la Goethe“). Aceasta face ca paginile acesteia stricte să fie un rezumat prea strins, care se reduce pe alocuri la o înșirare de nume și la o grupare cam prea generală de persoane. Ca parte mai originală aice o analiza concepției lui Nietzsche și a împrejurărilor care restrâng mult influența lui în Germania.

În sfârșit, în a patra și cea din urmă carte se studiază evoluția artistică. Autorul scoate în relief însemnătatea mare pe care o capătă arta pe la finele sec. 18-lea odată cu reacția contra raționalismului, însemnătate care ajunge până la glorificarea artei de către romantici. Arată apoi cum, odată cu răspîndirea culturii în mase, cu difuziunea artei, se împlă și o schimbare în concepția asupra artei, care e subordonată științei și pusă în serviciul vieții. Pentru fazele prin care trece arta în evoluțiile ei, autorul studiază romantismul, realismul, impresionismul cu caracterul și tendințele lor, cum și îndrumarea actuală, arta sintetică,—tendința de a întruni într-o imbinare potrivită toate artele, de a le face să se folosească fiecare de cunoștințele celorlalte, de a se ajuta reciproc, tendința care și găsește întruparea în creațiunile lui Wagner și în preocupările artelor plastice de azi.

În concluzie autorul scoate în relief progresele enorme realizate de Germania în toate direcțiile în cursul secolului trecut; face portretul germanului de azi, „serios și tare, man-eitor încăpăținat și conștiincios“, „format prin o severă disciplină morală“, „de o putere de voință viguroasă, răbdă-

toare, metodică“, „capabilă să urmărească cu o neînfrînată perseverență scopul ce și-a propus“; și arată tendințele actuale „solidariste“ ale vieții germane. Autorul încheie cu speranța că în curînd această solidaritate, care acum nu e decît națională, va deveni în curînd europeană și chiar umană,—numeroase simptome în domeniul economic și cultural indicînd de pe acum această evoluție.

Am căutat să urmărim șirul expunerii autorului nu cu gîndul că am putea da cetitorilor un tablou complet al conținutului acestei valoroase lucrări. Departe de noi gîndul că s'ar putea da într'un rezumat de cîteva pagini cuprinsul unei cărți de peste patru sute de pagini, pline de fapte și observațiuni, alit de bogată în material și alit de fină în analiză... Am făcut-o mai mult pentru a atrage atenția asupra ei și pentru a arăta macar o parte din mulțimea problemelor pe care autorul le cercetează și le dezleagă cu o deosebită pricepere și cu un mare talent.

Autorul și-a propus, după cum se vede din cele expuse, un lucru foarte greu, să ne dea o lucrare de sinteză care reclame o deplină stăpînire a imensului material de care trebuia să se folosească, și o orientare fără greș în complexul de probleme și chestiuni care intră în studiul evoluției unei țări de însemnătatea Germaniei în curs de un veac. Și de această sarcină grea autorul s'a achitat în genere foarte bine.

Nu ar fi însă o lucrare omenească, dacă ar fi realizat perfecțiunea desăvîrșită...

Și nu e rolul nostru să stabilim dacă dintr'o tendință ca aceea care-l făcea odinioară pe Tacitus să laude *moravurile Germanilor*, dacă dintr'o admirație sinceră, ori din dorința de a nu părea nedrept cu Germanii de azi,

autorul manifestează atita admirație pentru însușirile și starea supușilor lui Wilhelm II, și atita încredere pentru viitorul lor,—fără a se opri mai stăruitor și asupra scăderilor lor..

În orice caz *Faguet* are dreptate când îi impută că prea e „înamorat de Germania” și prea e optimist pentru situația ei..”)

Sînt, în adevăr, în viața Germaniei de azi oarecare împrejurări care ar putea să tempereze întrucîtva entuziasmul exagerat al celor care văd într-o lumină prea trandafirie situația acestei țări.

Mai întîi, cu toată „unitatea” realizată prin constituirea Imperiului german, cu toată *solidaritatea națională* pe care o constată *Lichtenberger*, spiritul particularist nu a dispărut complet, chiar în sinul populației germane: sînt deosebiri de limbă și de moravuri, oarecare autonomie politică și financiară, drumuri de fier, sistem poștal separat etc.... așa că și azi Bavariei, Suabi, Saxoni, Prusieni, etc., alcătuiesc grupe întrucîtva distincte,—în dauna „dezvoltării organice” de care vorbește autorul. Afară de asta, sînt în partea nordică a Schlegelului peste 150.000 de locuitori cu limba daneză, iar la răsărit vre-o 2 milioane de Poloni, fără să mai vorbim de Alsacia-Lorena. Că nu putem să nu ținem samă de frământările adevărate ale acestor neamuri, ne dovedește chiar recentul apel adresat de *Sienkiewicz* lumii civilizate pentru a protesta contra încercărilor de germanizare silită a Polonilor din Polonia....

În al doilea loc, dacă e drept că sporirii rezezi a populației dărește Germania în mare parte repede sa înălțare, după cum arată *Lichtenberger*, nu e mai puțin adevărat că, după cum observă *Fouillée*²⁾, de pe acum

chiar începe să se schițeze o schimbare în ceea ce privește procentul de sporire a populației în Germania, schimbare care s'ar datori faptului că locuitorii dela țară sînt mereu atrași în centrele industriale, în orașe, unde procentul nașterilor e mai mic și al deceselor mai mare. Așa dar, împunîndu-se populația agricolă, se pare că fatal va trebui să scadă procentul de sporire al populației generale ale Germaniei.

În ceea ce privește moralitatea și seriozitatea vieții germane, colaboratorul nostru, d. I. G. Duca a arătat în această revistă¹⁾ rolul pe care a făcut-o *Moltke-Harden* l-a avut pentru distrugerea legendei acestei moralități, pentru ruina prestigiului militarismului și a concepției de guvernămînt din Germania. Dar și înainte de această afacere nu erau cu totul necunoscute unele rele care minează imperiul lui Wilhelm II: alcoolismul foarte răspîndit (în ultimii 30 de ani numărul nebunilor din alcoolism s'a dublat!), divorțurile foarte frecvente, corupția care se întinde mereu,—tot împrejurări care nu sînt de natură să ne sugereze numai reflexiuni favorabile situației și viitorului acestei țări.

Cît despre „spiritul de disciplină” al Germanilor pe care-l cină *Lichtenberger* și care e în adevăr foarte dezvoltat și trebuie să uimească mai ales pe un francez, orîcît este el de dezvoltat, tot nu poate să împiedice ca spiritul de răzvrătire împotriva actualei stări economice și sociale să se răspîndească tot mai mult. Cît de temut e socialismul în Germania, și a-nume socialismul revoluționar, care nu vede cu ochi buni remediile pe care statul le dă cu lingurița (măsuri favorabile muncitorimii,—„socialismul de stat”), socialismul revoluționar care vrea totul ori nimic, care neagă morală patriotismului exclusivist, a de-

1) „*La Revue Latine*” VI 12.

2) *A. Fouillée*, *Esquisse psychologique des Peuples Européens*, 330—331.

1) *Viața Romînească*, II, 11.

votamentului cătră suveran, a religiei etc.; — ne dovedește strigătul de triumf al păturii conducătoare, cu împăratul în frunte, pentru pierderea unui număr de mandate de cătră socialiști la ultimele alegeri. ²⁾ Iar cunoscătorii stării de azi a Germaniei își dau bine samă de adinea nemulțumire care clocește în masele proletare germane și de marile sforțări pe care trebuie să le facă statul în rolul său de „înfrînător al presiunilor păturii de jos”. ³⁾

Astfel fiind lucrurile, firește că cercetătorul stării de azi a Germaniei, oricât de multă admirație trebuie să simtă pentru repede înălțare a acestei țări, nu poate să nu vadă și părțile slabe ale obiectului cercetărilor sale. El trebuie să recunoască că și Imperiul German, ca orice alcatuire omenească, nu poate realiza perfecțiunea.

Dar toate aceste neînsemnate observațiuni pe care le facem aici nu întunecă întru nimic valoarea lucrării scrupuloase și conștiințioase a învățatului francez. Cel mult ele trebuie să ne facă să nu primim fără rezervă admirația nețărmată, optimismul exagerat al autorului.

Dealtfel Lichtenberger nu e singurul scriitor francez care față cu unele aspecte ale vieții Germaniei de azi își manifestă admirația sinceră a sa pentru poporul lui Wilhelm al II-lea. În recentul său jurnal de călătorie cu automobilul, *Octave Mirbeau* ⁴⁾ găsește adese foarte puternice accente de ironie pentru anumite stări din Franța,

cind le compară cu ceia ce vede în Germania. Dar la el, și pentru părțile slabe ale Germaniei ironia nu e mai cruțătoare. Și o formulă ca aceea pe care o găsește el: „Germania de azi e congestionată”, redă foarte bine situația reală, iar explicarea că: „congestia e mai rea decît anemia”, pen-truceă, dacă „cineva moare că nu are destul sînge, moare, și încă și mai brutal, pen-truceă are prea mult”, ne arată că nu de un optimism exagerat e părerea pe care Mirbeau o are despre starea Germaniei. Aceiași concluzie răsare și din cetirea unor pagini din volumul bogat în observații asupra vieții Germanilor, pe care nu de mult l-a dat la iveală neobositul cercetător *Jules Huret*, și mai ales din capitolele în care autorul se ocupă de viața studenților și de moravurile germane. — cu toate ca dealtfel cartea lui Huret ⁵⁾ e plină de admirație pentru spiritul de disciplină și de regularitate al Germanilor, pentru spiritul lor practic, pentru activitatea lor înțeleaptă și susținută...

Dar, ca să ne întoarcem la lucrarea atât de instructivă și de folositoare a lui Lichtenberger, în care bogăția cunoștinților și pătrunderea analizei se îmbină în chip atât de fericit cu claritatea și precizia expunerii, cu înălțarea sufletească și cu obiectivitatea omului de știință, nu putem încheia mai bine, recomandînd-o cetitorilor noștri, decît cu vorbele cu care Faguet își termină receuzia sa asupra acestei lucrări: „*Erudimini, imitami, dacă-i cu putință*”...

M. C.

2) *Joseph Ribet*, Les élections de M. Büllow, în *La Nouvelle Revue* XXVIII, 178.

3) *Paul Louis*, L'Allemagne d'aujourd'hui. „*Mercure de France*” LXVI, 233.

4) *Octave Mirbeau*, „La 628—E S.” Paris, 1907. Charpentier.

5) *Jules Huret*, En Allemagne. Rhin et Westphalie. Paris, 1908. Charpentier.

Revista Revistelor

Luceafărul. (15 Martie). Inceputul unei nuvele de Sadoveanu; versuri de colaboratorii obișnuiți ai revistei. D. Murnu continuă articolele sale asupra Monumentelor din Roma. —Cronică variată.

Sămănătorul. (Martie). Frumoase poezii de talentații poeți Anghel și Iosif și de alți colaboratori ai revistei.— D. V. Calistrat, desigur un pseudonim, are juste observații asupra citorva moravuri literare contemporane.

Familia Română. (Budapesta), revistă săptăminală ilustrată, apare în fiecare săptămână. Se pare că vrea să înlocuiască defuncta *Familie* a defunctului Iosif Vulcan. Din numerele primite până acuma (două), intenția revistei pare că va fi realizată. E o adevărată revistă pentru familii, instructivă și distractivă.

Arhiva. (Februarie). Urmarea interesantelor, naivelor și bătrâneștilor *Amintiri de călătorie* ale vornicului Teodor Burada: povestirea,—în stilul exagerat tragic al vremii lui Conachi,—a lui Burada dela M-rea Neamț la Odobești și auto-exilării sale în Muntenia. — D. Xenopol își continuă studiul d-sale asupra *Luptei între Drăculești și Dănești*.

Viitorul Social. (Februarie 1908).

Relevăm articolul tradus de G. Auerbuch, „Chestia agrară și socialismul în Ungaria”, care, deși are în vedere mai

ales propaganda, și e lipsit de spirit critic, cuprinde totuși câteva date interesante relativ la socialismul agrar din Ungaria (dar nu și despre chestia agrară, cum promite titlul).

Arta Română. (Iași, Martie). A ajuns la al treilea număr.—Ar fi mai potrivit, credem, dacă această publicație, având în vedere și dimensiunile sale, s'ar mărgini numai la fapte, anunțându-le, explicându-le, interpretându-le, și ar renunța la filozofia artei, care se poate găsi în atâtea tratate scrise de oameni competenți, și mai ales când articolele consacrate filozofiei artei ocupă o pagină, maximum două!—Apoi, dacă nu ni se ia în nume de rău, am sfătuî pe directorul revistei să publice mai bine două-trei bucați întregi, decît zece, toate cu „va urma”... Nici o revistă nu poate scăpa de *vaurmale*, cum le zice Caragiale,—dar *Arta Română* abuzează prea mult de ele!

Revista din Iași. (Ianuarie și Februarie).

Încă o revistă în Iași! Și care, după cit putem judeca din cele două numere apărute, poate avea oarecare îndreptățire de a exista, prin studiile și notițele referitoare la cărți sau documente necunoscute, care pot aduce oarecare lumină asupra trecutului țării. — D. Bărbulescu în posesiunea unei limbi aproape necunoscută la noi, face tot ce poate mai bine, cînd ne fa-

ce cunoscut tot ceia ce poate celi în acea limbă relativ la poporul român, —dar d. Bărbulescu face tot ce poate mai rău când, inchipuindu-și că este un spirit universal, tratează, cu o egală competență, arta, literatura, politica, etc. etc... D-sa scrie și o „cronică ... sufletească“!

Revista generală a Invățământului. (Martie, 1908. București).— Conferența d-lui Dr. Babeș, cu caracterul ei așa de agresiv și nedrept împotriva modului actual de organizare a școlii secundare, a avut și o urmare bună: s'a deschis, ca semu de protestare a partizanilor principiilor pedagogice moderne, o discuție obiectivă—cu totul lipsită de spiritul polemic—asupra vechilor și noilor principii călăuzitoare în pedagogie și școală. După d. *Bogdan-Duică*, care în No. trecut a răspuns cu desăvârșit succes d-lui Dr. Babeș, în No. de față d. *N. Bănescu* dovedește cu „documente“ inferioritatea organizării școlii vechi.

Cultura Română. (Februarie, 1908. Iași).—Acest No. umple o largă lacună din viața acestei reviste exclusiv școlară. Ea, până acum prudentă și companită, nu-și spusese încă cuvântul în chestia așa de mult dezbătută a activității extrașcolare a învățătorilor; după ce însă patimile s'au potolit, după ce furtuna a trecut, după ce însfârșit, chestia a intrat—cum s'ar zice în limbajul filozofic—în raza observației obiective, atunci, atunci... „Cultura Română“ se pronunță... reproducând partea din discursul d-lui *Maiorescu* referitoare la această chestie și bătând, în comentarii, aplause satisfăcute, că a găsit în sfârșit în discursul d-lui *Maiorescu* formula propriilor ei păreri.

Săptămîna. (Martie). În trei articole asupra Muzicii, d. Panu atinge mai multe chestii relative la operă. D-sa arată cum în multe opere muzi-

ca nu se potrivește deloc cu sentimentul exprimat: adesea doi oameni își exprimă două sentimente *contrare* prin aceeași melodie! Ce poate exprima muzica? Sentimente generale și, în genere, stări sufletești simple, elementare și bine caracterizate.—În privința *libretului*, d. Panu arată că el trebuie să fie făcut numai în vederea *partiții*, și nu la întâmplare. D-sa se ridică împotriva libretelor făcute pe teme miraculoase, obicei care începe să dispară. D. Panu susține apoi că sau libretul să conțină o acțiune proprie, întreaga, pentru muzică, sau, dacă libretul conține material și pentru recitative, apoi acesta să fie vorbit. Recitativul, am zice noi pentru a traduce ideea d-lui Panu, este un fel de concesie ipocrită pe care o face vorbirea naturală muzicii.—Deși în această rubrică nu analizăm niciodată articolele d-lui Panu de politică curentă, nu ne putem, totuși, stăpîni de a nu semnala portretele ce face unor admiratori ai d-lui *Take Ionescu*, ca d-nii *Rădulescu-Motru*, *M. Dragomirescu* și *Hurmuzescu* până acuma, făgăduindu-ne încă vre-o citeva.—Atingînd și d. Panu chestia *Literațiilor* și a oamenilor de știință față cu independența materială, constată că azi, celindu-se mai mult, cărțile pot da oarecare profit serios scriitorilor, și își exprimă părerea că ajutorarea literațiilor de către Stat, sub diferite forme, e un lucru mult mai demn decât stipendiarea de Curte, ca altădată, în Apus.—Vorbind de *Avorturi*, directorul *Săptămînei* face deosebirea între fetele care-și provoacă avort din cauza sărăciei sau a rușinei și care sînt scuzabile, și între femeile măriate bogate, care-și provoacă avorturi pentru a-și păstra talia și linereța; au însă, zice d-sa, și acestea o scuză: că au la îndămină gata, pentru acest serviciu, pe specialiști, moașe și doctori...

La Nouvelle Revue. (Martie 1908).

Analizind împrejurările care au adus drama portugheză din zilele trecute, Robert de Caix ajunge la concluzia că s-ar înșela cine ar crede că regele Carlos I a murit victima urii poporului său. Masa cea mare nu avea ură contra suveranului și nici nu era indignată contra dictaturii lui Joao Franco, pentru simplul cuvint că cele șese milioane de Portughezi, din care 75% neștiutori de carte, nu iau deloc parte la viața politică și nu împărtășesc deloc interesele și pasiunile partidelor și grupărilor politice. Ca și la noi, partidele politice în Portugalia alternează la putere „nu în virtutea voinții naționale, care nu se afirmă defel, cu toată extensiunea drepturilor, ci după cum suveranul chiamă pe unul sau pe altul la guvern“. E sistemul pe care ironia populară l-a numit „al rotației“. Numai în timpul din urmă acest sistem se cam tulburase, și de aceea rind pe rind partidul „regenerator“ al lui Ribeiro (astăzi condus de Villiena) și cel „progresist“ al lui Castro părăsiseră puterea pentrucă regele nu voia să le acorde *dictatura*, pe care mai tirziu a acordat-o lui Franco. Cea ce ne arată că ambele partide de guvernământ ajunsese la această soluție pe care au combătut-o mai apoi atât de violent, încit s-an găsit spirite exaltate care să comită regicidul. Cit despre popor, spune autorul, „poporul nu-i ostil dinastiei; el e indiferent; el a primit drama dela 1 Februar cu o apatie de necrezut“. Dar tocmai din cauza acestei lipse de interes a poporului pentru afacerile publice ne putem aștepta la multe surprize în Portugalia.—**Conflictul Balcanic** este titlul unui articol în care Pierre Bernus analizează situația pe care o crează în politica Europei ultimele evenimente din orientul Europei, chestiunea drumurilor de fier din Peninsula Balca-

nică. Cită vreme dintre cele două puteri care-și luase asupra lor sarcina de a veghia și de a asigura liniștea în peninsula, una—Rusia—era ocupată în orientul Asiei, cealaltă—Austria—putea să-și continue pe tăcute opera de înaintare în peninsula; iată de ce la 1900 Austria a putut să studieze pe față chestia drumului de fier Serajevo-Mitrovitza fără ca Rusia să manifeste vre-o nemulțămire. Acum însă, după ce și-a lichidat afacerile acolo și după ce s-a înțeles asupra chestiilor din Asia centrală, Rusia, pricepind rolul pe care Germania îl are în afacerea acestor drumuri de fier balcanice, nu mai voește să lase lucrările pe sama lumii germanice, a cărei influență în Balcani a crescut enorm în ultimii zece ani. De aceea declarațiile de curind ale baronului d'Aerenthal au făcut-o să dea semne de nemulțumire. Și cum și alte țări, Anglia și Italia mai ales, nu pot privi cu ochi buni progresele mari ale Germanilor în Peninsula Balcanică, e foarte posibil să se întimple o schimbare și cine știe dacă acțiunea combinată a Austriei și a Rusiei în Balcani nu e pe sfârșite! În orice caz situația nu e ușoară, deoarece „rivalitatea austro-rusă în Balcani este legată de alte rivalități cu mult mai primejdioase pentru siguranța generală“. Cu prilejul aceleiași afaceri, a drumului de fier de la Mitrovitza, Raqueni, ocupindu-se de raporturile dintre Italia și Austria, își exprimă speranța că interesele Italiei nu vor fi sacrificate și arată că cercurile conducătoare din Italia nu sînt mișcate de invoirea pe care Poarta a dat-o Austriei de a construi linia ferată Mitrovitza-Urac, prin care Austria își deschide calea către inima Macedoniei și către Salonic. Dacă această linie va face concurență liniei de pe coasta Adriaticei a Italiei, și dacă va înlesni Austriei influențarea influenței ei asupra Albaniei în

dauna Italiei.—În schimb se speră că Austria ar cossimți, deși până acum nu prea dă semne, la crearea unei Universități italiene în Tirol. Oricum, autorul articolului crede că o apropiere între Italia și Austria nu poate fi decit spre folosul ambelor țări și în interesul păcii europene. Italia în special, prin apropierea de Austria, ar scăpa de sub tutela Germaniei și ar putea să renunțe și la costisitoarele înarmări care ripesc țării atita bogăție și atitea onergii.—Într'un articol intitulat cancer și seroterapie, Dr. I. Thomas, studiind diferitele încercări făcute pentru vindecarea cancerului, ajunge la concluzia că această boală, fiind expresia locală a unei stări rele generale, trebuie tratată prin mijloace corespunzătoare.—și că numai prin seroterapie se va ajunge la vindecarea cancerului, deși până acum încercările în această direcție n'au dat încă rezultate satisfăcătoare.

Mercur de France. (Mart, 1908). Într'un articol intitulat Mișcarea simbolistă și muzica, Edouard Dujardin aualizează citeva din cele mai iusenate producțiuni muzicale, apărute sub influența și în curentul mișcării simboliste pornite acum un sfert de veac. Plecînd de la ideia că simbolismul—„această tendință cam mistică de a căuta sub aparențe misterul conținut în lucruri, de a sugera mai mult decit de a serie”—se caracterizează printr'un fel de admosferă muzicală ce o întretine în jurul său („generația de poeți, romancıeri, muzicanți, pictori...” din mișcarea simbolistă „era o generație eminamente muzicală”, „preocupări de ordin muzical stăpîneau această generație”), autorul articolului se întrebă dacă, de vreme ce în literatură simbolismul nu a dat *opera durabilă* care să reprezinte spiritul timpului, dacă nu cumva a dat *în muzică* această operă eternă. Pentru aceasta Dujardin analizează operele

Pelléas et Mélisande a lui Claude Debussy, *Salomé* a lui Richard Strauss, și *Ariane* a lui Paul Dukas, oprîndu-se la aceasta din urmă, care i se pare că „va trebui să ocupe un rang printre operele notabile ale omeniciei”. Pentru autorul articolului, Paul Dukas e succesorul lui Wagner.—Călătoria flotei Americane în Pacific a avut mare răsunset în lumea politică mai ales fiindcă s'a considerat ca un fel de demonstrație contra Japonejilor. Fi-va războiu între Statele-Unite și Japonia? Ce rezultat ar putea avea un astfel de războiu? Iată problemele pe care și le pune Jean Norel în articolul său *Apropiatul conflict din Pacific*. Care sînt cauzele acestui conflict? În aparență: chestia emigrării japoneze în America și chestia admiterii copiilor japonezi în școlile libere americane. În realitate: mercantilismul debordant al Statelor-Unite. Căci emigrarea japoneză față cu emigrarea europeană în America e ridicul de neînsemnată (vre-o 6000 de Japoneji în anul trecut față de peste un milion de Europeni!...), iar în ceia ce privește școlile, Americanii n'au decit să creeze școli anume pentru Japoneji. Dar pentru comerțul american Japonia—Țara, nu emigranții—e o adevărată primejdie, deoarece produsele japoneze gata să inundeze Coreea, Manciuria, China, etc., au asupra celor americane avantajul a cel puțin 15—20 zile de voiaj pe mare. Dacă conflictul se va rezolvi pe calea armelor, rezultatul e ușor de prevăzut: vasele americane nu sînt de cea mai bună calitate, Japonia, apărută de un milion de soldați, nu poate fi invadată de nici o armată din lume, și chiar dacă Americanii ar învinge flota japoneză, ei nu ar putea obține nici teritorii, nici bani, și... nici nu ar scurta drumul către China pentru produsele industriei lor. Așa dar Statele-Unite nu ar avea decit de pierdut din

această aventură la care par impiuse de interesele marilor industriali și comercianți.—Intr'un frumos articol asupra sindicalismului francez, Paul Louis scoate în relief partea originală a acestei mișcări proletariene, care e „fenomenul capital al luptei sociale de azi”. Sindicalismul francez de azi se deosebește de vechea mișcare sindicală franceză, de Trade-Unionismul englez, de mișcările sindicale din celelalte țări, și de socialismul politic. În vechea mișcare sindicală franceză, organizația se făcea pe bresle și urmărirea interese imediate și mici: sporirea salariului, reducerea oarelor de lucru etc., fără a se preocupa de problema cea mare: structura socială. Tot așa și Trade-Unionismul englez și mișcările sindicale din Germania, Anglia, Statele-Unite etc., au un cerc de activitate restrâns. Cit despre socialismul politic, acesta, prin organizarea sa ca partid politic, pierde tot mai mult din vedere programul său inițial și devine tot mai mult un partid politic, ca și celălalt; ba chiar face adese alianțe cu alte partide, care nu numai că nu urmăresc transformarea regimului social, dar chiar luptă pentru menținerea lui. Sindicalismul francez se deosebește de toate aceste organizații. El face un apel constant și la masă și la individ; el admite o disciplină, o lege a majorității, dar în același timp stimulează și efortarea individuală în cadrul corporațiunii. Greva generală, arma pe care o preconizează ca mijlocul extrem de luptă sindicalismul francez, se poate defini: o acțiune colectivă în care individul pune întreaga sa inițiativă și putere de sacrificiu. Toată lupta sindicalismului francez e în vederea scopului final: regimul comunist. Dar pentru asta, el nu disprețuiește nici reformele mici, parțiale, în folosul clasei muncitoare; pentru el orice reformă, cit de neînsemnată, e un pas în-

nainte și e menită să sugereze dorința de a obține reforme mai adânci să-și dea și mijloace pentru a le realiza. Astfel sindicalismul e dușmanul cel mai primejdios al statului de azi, reprezentant al regimului capitalist, și urmărește pe încetul, dar cu pas sigur, prefacerea organizației sociale actuale.—Intr'un articol asupra lui Henri Poincaré, Jules Lageret analizează teoria „comodului” în știință, și arată rolul pe care savantul francez îl are în lupta pentru expulzarea dogmelor metafizice din știință.—O scurtă expunere a concepției filosofice a lui Bergson, „manifestația cea mai importantă a gândirii critice dela Kant încoace”, ne dă Georges Batault intr'un frumos articol, în care analizează operele lui Bergson.

Revue des idées, (Martie 1908). Abatele V. Ermoni scrie un studiu interesant asupra teoriei religioase a cardinalului Newman. Trei puncte caracterizează fondul newmanizmului: rolul voinții nu numai în elaborarea credinței religioase, dar și în cunoștinței în general, utilizarea acțiunii sau practicei în constituirea filozofiei și evoluția formelor dogmatice. Asupra cug-tării lui Newman au avut o mare influență kantismul, hegeliанизmul și filozofia practică engleză. Subordonând ideea acțiunii, el a utilizat mai ales aspectul moral al creștinismului, socotindu-l ca adevărata viață a spiritului. Considerind religia ca un lucru viu și dinamic, Newman a substituit în studiile teologice: metoda inductivă celei deductive, a întrebunțat observația subiectivă în locul raționamentului. Prin puternica lui cug-etare personală, prin simțul său istoric, Newman poate fi cu drept cuvânt considerat ca cel mai mare teolog al secolului al XIX. Crescând în mediul dela Oxford care purtase tradițiile culturii clasice, în scrierile lui puritatea și farmecul formei sint la ni-

velul înălțimii de cugetare și criticii îl consideră ca unul din fruntașii literaturii engleze.

Revue des Deux Mondes (15 Februarie, 1 Martie 1908). René Pinon într'un articol La force bulgare spune că poporul bulgar, spre deosebire de celelalte popoare slave, poate din cauza singelui său mongol, posedă simțul ierarhiei și disciplinei și are aptitudini practice și utilitare. Schițând istoria politică a Bulgariei în cei treizeci ani de independență, arată rolul lui Battenberg, Starobulov, Ferdinand de Saxa Coburg, laudând mai cu seamă politica abilă a acestuia, față de marile puteri și de vecinii Bulgariei. Ministerele Petrov, Petcov, Gudev au obținut prin intermediul Europei, reforme importante în Macedonia și acordul bulgaro-romino-sârb din 1908 ar putea să rezolve odată chestia bulgărească. Din punct de vedere social, Bulgaria e o democrație rurală, care nu cunoaște marea proprietate. Starea țărănilor e destul de bună și un sistem de credit bine organizat îl apără împotriva cămătarilor. Puține state au o legislație agrară mai completă și mai bine adaptată trebuințelor țării. Pinon se arată plin de încredere în viitorul acestui popor viguros. Singurele puncte întunecoase sînt pentru el răspîndirea socialismului cu toată neînsemnătatea industriei, mai ales printre intelectuali, și criza macedoneană care apasă asupra vieții politice și sociale a Bulgariei și nu se știe încotro o va îndrepta.

Victor Giraud începe un studiu asupra lui Brunetiere. Din copilărie, Brunetiere a avut pasiunea ordinii și a regulii. Războiul din 1870 i-a făcut o mare impresie, patriotizmul, ura împotriva individualismului și respectul tradiției, au fost totdeauna un element al personalității lui literare. În primele lui articole apărute în 1875 a

a ullimilor romantici și mai ales a naturaliștilor. Sainte-Beuve murise, Taine scria numai istorie, Edmond Scherer și Emile Montégut, cei mai de seamă critici de atunci n'au putut să dispute autoritatea lui Brunetiere. Asupra cugetării sale au avut o mare influență pozitivismul, pesimizmul și evoluționismul. De la început, alături cu studiile de critică și istorie literară, s'a ocupat de problemele religioase și de chestiile de morală socială. Dar, până în momentul faimoasei lui vizite la Vatican, a crezut în posibilitatea unei laicizări a moralei.

La Revue Latine (Ianuarie). Faguet degajează filozofia cuprinsă în cele două celebre lucrări ale lui Poincaré: *La Science et l'hypothèse* și *La Valeur de la Science...* Știința nu ne poate face cunoscute lucrurile, ci numai raporturile dintre lucruri; în afară de aceste raporturi, nu există realitate cognoscibilă. Această cunoștință o căpătăm prin observație, prin experiență și prin ipoteză. Fără ipoteză nici nu se poate imagina un singur pas în știință. Trebuie a devina, înainte de a demonstra... A experimenta fără o idee preconcepută e imposibil: Nu ne putem scuti de *l'ombaj*, dar el, deja, conține o mulțime de ipoteze, și, nu e mai bine ca în locul ipotezelor acestora incoherente și inconștient elaborate, să punem ipoteze conștiente.—un antidot la celelalte?— O altă chestie: științele sînt convenționale, în acel înțeles că sînt o sumă de legi, cu ajutorul cărora putem interpreta mai bine o sumă de fapte, decît cu alte legi; dovadă geometria: pot fi un număr infinit de geometrii, chiar sînt mai multe: a lui Lobacevski, a lui Riemann (în geometria acestora drumul cel mai scurt nu e între două puncte, dela un punct se pot duce mai multe linii paralele la o linie dreaptă, etc.). Dacă trăim cu geometria lui Euclid, e că ea e mai

comodă. Ea poate explica și cuprinde mai comod faptele.—Această noțiune, *comoditatea*, joacă un rol mare în filozofia lui Poincaré.—Dacă spunem că pământul se'nvrtește în jurul soarelui,—ceia ce nu se poate dovedi,—este că această ipoteză explică mai bine faptele, e mai *comodă*.—E însă Poincaré, din cauza aceasta, un sceptic? Nu! Căci el spune că știința poate prezice, deci știința dă rezultate sigure.—Dacă știința nu atinge lucrurile, ea atinge *raporturile între ele*, și acestea sînt *constante*.—Știința nu admite miracolele, dar miracolul cel mare e tocmai această lipsă de miracole în univers!—Poincaré apără cu energie dezinteresarea științei: progresele ei se datoresc acestei dezinteresări. El cîntă un imn gîndirii omeniești, cînd zice; „Tot ceea ce nu-i gîndire, e neant pur; pentru că nu putem gîndi decît gîndirea și pentru că toate cuvintele de care ne folosim ca să vorbim de lucruri, nu pot exprima decît gîndiri.. Gîndirea nu-i decît un fulger în mijlocul unei lungi nopți [cît există omenirea], dar acest fulger, *el e totul*”.

Rivista d'Italia (Februar 1908). *Antonio Marenduzzo Mazzini* și muzica. Marele revoluționar italian a fost un puternic temperament muzical. Cînd, după nenorocirile din anul 1833, s-a văzut condamnat la inacțiune politică și un moment s-a părut că va fi copleșit de scepticism și descurajare, numai entuziasmul pentru arta și credința nestrămutată în misiunea sfîntă de reînviere socială a artelor, l-a salvat. Atunci a scris el articolul intitulat „Filosofia muzicii” Cătră muzică se îndreptau speranțele lui, căci muzica o considera el ca cea mai de sus în erarhia artelor, mai puternică și mai semnificativă decît poezia, deoarece oglindește mai fidel aspirațiunile sufletului omenesc. Și aici, ca și în politică, el e revoluționar, căci visează o muzică a viitoru-

lui care se oglindească imaginea unei societăți ideale. El nu poate gusta muzica din timpul său, cărei îi reproșează de a fi renunțat la misiunea de educație religioasă și națională, pe care o avusese la antici și de a se fi separat de viața socială mărginindu-se numai la senzațiuni momentane. Ca și Wagner, revoluționarul de mai tîrziu al muzicii, Mazzini vede progresul muzicii în unirea strînsă cu toate celelalte arte surori, toate inspirate de aceeași credință socială și legate de mersul progresiv al omenirii. El vrea ca muzica să fie interpreta sufletului poporului întreg și de aceea o împarte în două părți bine deosebite: *melodia*,—senzație individuală și *armonia* expresiune colectivă. El cere ca amîndouă aceste elemente să fie contopite într'un acord perfect. Arta italiană, zice el, e melodică și prin urmare individuală; Rossini este personificarea acestei muzici individuale. după cum Byron a fost expresia literară a individualismului și Napoleon expresia politică. Armonia care reprezintă ideea socială constituie caracterul muzicii germane, dar în această muzică, sufletul pare că trăește o viață care nu e pămîntească, pare că patria lui e infinitul. E necesar, zice el, ca aceste două școli să se contopească; atunci „expresia muzicală va conține în ea amîndoi termenii: individualitatea și gîndul universului—Dumnezeu și omul”—Ceea ce e interesant în aceste păreri ale lui Mazzini asupra muzicii, e potrivit că se vede cu inovațiile de mai tîrziu ale lui R. Wagner.

Nouva Autologic (1 Martie 1908). *Giorgio Barini*. Morala în operele lui Oscar Wilde. Se cunoaște succesul pe care îl are în Italia opera lui R. Strauss, *Salome*, al cărei libret e după pieza cu acelaș nume a lui O. Wilde. Numele lui O. Wilde, cunoscut în lumina ultimilor ani nenorociți

ai poetului, a făcut ca doamnela na-politene în unire cu clerul să por-nească o agitație contra reprezentării acestei opere. Autorul acestui articol protestează contra acestei agitații și își propune să dovedească că, în ge-neral, morala ce rezultă din toate o-perele nefericitului poet englez, nu se îndepărtează deloc de cea mai ri-gidă morală catolică: răsplata virtuții și pedeapsa viciului. Întâi atrage aten-ția că numai marii poeți și adevăra-tele genii își scot operele în mod sin-cer din profunzimile sufletului lor, pe cînd simplii artiști—cum a fost Wilde—fiind mai artificiali, pot de dragul paradoxului spune lucruri care să nu fie deloc expresia justă a sufletului lor. Continuîndu-și demonstrația, au-torul rezumă mai multe din scrierile poetului, spre a dovedi că din ele nu rezultă nimic afară de o mare iu-bire de oameni, de o caritate în ade-văr creștinească—cum e în *Principele fericit* de pildă. Felul cum înțelege Barini iubirea de oameni se vede din chipul cum rezumează nuvela „crima lordului Artur Saville”. Lordu-lui i se proorocește de cătră un chi-romant că viitorul îi pastrează o crimă. Atunci, zice Barini „tinărul lord se convinge că e necesar de a se libera de destinația care apasă asupra sa, pen-tru a putea fără preocupății ulterio-are (!) să se însoare cu dulcea sa lo-godnică, Sibilla Merton.—Motivul a-cesta, se vede, e suficient pentru mo-rala catolică! Continuînd apărarea în chipul acesta, se înțelege că autorul ajunge la încheierea că „și în roman și în nuvelă și în teatru, Oscar Wilde, ferindu-se de alte mijloace de atracție de care s-au servit alți scriitori, se face campionul celei mmi rigide mo-rale”. În această privință cititorii noș-tri însă pot găsi în această revistă [An. I, No. 3 p. 413 sqq.] analiza o-perelor lui Wilde.

Deutsche Rundschau (Mart. 1908). *H. Oldenburg*, Budismul și iu-birea creștină. Autorul își propune să cerceteze întrucît această virtute creștină, iubirea de aproapele, își a-vea correspondentă în religia lui Buda. În textele sascrite se vorbește de iu-birea cătră tot ce există, numindu-se acest sentiment cu numele de „ma-itri”. E vorba dacă conținutul sufle-tesc al acestui cuvînt este exact ace-laș ca și în religia creștină. Din texte sascrite se vede că prin „maitri” se înțelege mai mult o bunăvoință paș-nică față de tot ce există, decît o ac-tivitate izvorită din căldura iubirii de aproapele. Se înțelege că în normele pe care budismul le prescrie vieții lu-mești, nu lipsesc preceptele iubirii și a prieteniei, îmbrăcate într-o formă mai activă și mai reală decît numai simpla prietinie ori iubire platonice cătră tot, fără însă a te mișca din ex-taz. În esența sa însă, budismul, prin tendința cătră desfacere de tot ce e lumesc și trupesc, prin sfortarea de a se apropia cit mai mult de neființa totală, de Nirvana, nu putea simți iu-birea către aproapele decît numai în mod cu totul rece. Acest lucru se poate vedea din poezia lirică în care călugării și călugărițele budiste și-au exprimat sufletele lor. Sentimentul predominant în aceste poezii și în a-cesse suflete este cu totul altul decît în imnurile creștine ale sf. Francise de pildă. Nu găsim decît dorința de a rupe orice legături cu lumea, de a trăi în pustie viața ascetului, de a nu o-croti pe nimeni și a nu fi de nimeni ocrotit, etc. Se pare că tendințele re-ligioase ale Indiei, în care s-a pregă-tit și s-a născut budismul, au apleca-rea foarte pronunțată spre imperso-nal și general, spre întoarcere dela vizibil și spre scufundare în nemăr-ginit. Vechii zei, care în alte părți, au fost considerați ca zei în carne și

oase, în India n-au putut trăi. Religia budistă e mai mult o operă a inteligenței pure, e o școală de filozofie, și prin urmare nu poate fi vorba de acele revărsări sentimentale ale sufletului, care formează fondul iubirii de aproapele, în înțelesul religiei creștine.

Deutsche Revue (Martie 1908). *Bernhard Wittes*, Ce însemnă existența unei limbi? Existența unei limbi, zice autorul, n-o formează cuvintele și gramatica, căci acestea sînt numai materialul limbii, nu limba însăși; cuvinte și sistematizări gramaticale poate să nascăcească cineva, dar asta nu însemnă că-și poate crea o limbă. Limba e produsul unei trebuinți directe, individual simțite și concrete; la crearea ei n-au hotărît motive conștiente și considerații morale. ci în mod spontan ea a izbucnit din sufletul omenesc. Nu se poate prin urmare spune că o limbă există, decît numai atunci cînd un număr oarecare de oameni nu se pot exprima altfel decît cu ajutorul ei, cu alte cuvinte, cînd ea este limba maternă a unui grup oricît de mic. Atunci numai limba este expresia unei vieți sufletești și trăește prin această viață sufletească. A doua caracteristică este recunoaștea ea ca limbă reală—obiectivă—din partea celor care o vorbesc. Atunci cînd omul pentru a-și exprima simțirile și gândirile sale se servește în mod involuntar, dela sine, de anumite vorbe, numai atunci consideră el acea limbă ca obiectiv reală. Această obiectivitate, se-nțelege, că nu există decît tot în sufletul vorbitorului, e tot un act subiectiv, se pare limba obiectivă numai într-atît, întrucît vorbitorul are sentimentul că se supune unor legi obiective, deoarece el, care e în același timp și creatorul limbii, nu știe nimic despre această activitate creatoare a sa, ci își dă toată silința de a vorbi corect recunoscînd o obi-

ectivitate a limbii. Această recunoaștere însă, izvorită din însuși sufletul vorbitorului, nu poate fi impusă.

Cîtă vreme nu se vor împlini condițiile de mai sus, o limbă artificial creată, fie ea oricît de genial construită, nu are adevărată existență. Se vede prin urmare greșala acelor care visează să facă dintr-o limbă născocită de un singur om, o limbă universală. Ei își inchipue că e suficient de a alcătui din sunete, cuvinte, de a fixa regule gramaticale pentru a produce o limbă, nedîndu-și samă că aceasta e numai materialul limbii și nu limba însăși.

Sozialistische Monats-Hefte (Mart 1908). *Paul Göhre*: Modernismul.—Lupta în jurul modernismului a devenit așa de violentă, încît a început a interesa și alte cercuri în afara de cele catolice și de aceia autorul își propune a-i schița pe scurt istoricul. Modernismul însemnă încercarea îndrăzneată de a revoluționa complet dogma catolică și știința scolastică pe care ea se razemă. El vrea ca prin ajutorul științei moderne să mărească din nou influența catolicismului asupra omului modern. După el, credința catolică nu e o creație supranaturală, ci un produs al istoriei; catolicismul nu-și are rădăcinile în intelect și filozofie, ci în sentiment; revelațiile divine nu-s altceva decît simțiri puternice de natură religioasă în sufletele a anumiți oameni și ca atare sînt cu adevărat revelații divine; Isus a fost un om ca toți oamenii și viața sa e obiectul istoriei, — numai credința sa este obiectul religiei; Biblia este un document istoric, nu o scriere revelată. Dogmele nu-s adevăruri absolute și invariabile, ci numai niște formulări, niște simboluri ale credinței, care, cași întreaga viață religioasă, sînt într-o continuă schimbare, și a. m. d. Modernismul e, prin urmare o mișcare reformatoare, dar nu dușmănoasă ca-

tolicismului și poate fi comparat cu liberalismul unui Haroack și a altora din partea protestanților, liberalismul cărui nu i se poate nega chiar o puternică influență în nașterea curentului modernist. Mișcarea nu e așa de nouă; durează de câteva decenii, dar măsuri violente, până în timpurile din urmă, nu s-au luat în contra sa. Papa actual însă, spăriat de tulinderea ciștigată de această mișcare, a intervenit cu cea mai mare energie și a luat măsuri, care nu sînt deloc mai prejos de măsurile de altădată ale inchiziției. Astfel tuturor celor care sînt hănuți, li se închide orice slojba bisericască, orice catedră și chiar și gradul de doctor; studenților nu li se mai permite de a urma alte cursuri în afară de cele prescise; chiar librarilor catolici nu li se mai permite vînzarea de cărți moderniste etc. etc. Față cu aceste măsuri, mișcarea modernistă a fost învinsă și cei mai mulți din șefii ei s-au închinat Papei.

North American Review. (Martie, 1908. New-York). — *Baronul von Speck-Sternburg*, ambasador imperial al Germaniei în Statele-Unite, în Adevărul asupra expansiunii germane, se ridică împotriva insinuirii ce fac unii scriitori politicieni din Apus, că Germania ar urmări anexarea Belgiei și Olandei. Nimeni nu poate contesta faptul că Germania, după războiul din 1870—1871, urmărește constant o politică internă de pace; Germania, mai puțin decît oricare altă țară poate fi învinuită de urmărirea unei politici de expansiune: toată activitatea ei se concentrează în sporirea forțelor de producție internă. Cei care cred că Germania se va arunca în o politică de expansiune sprijinesc credința lor pe faptul că Germania, fiind un mare avînt industrial, va avea nevoie de noi cuceriri pentru procurare de material prim și asigurare de piețe de desfacere, și că primul pas

în această direcție reclamă anexarea Belgiei și a Olandei. Pentru cine nu cunoaște starea reală, argumentația pare plauzibilă. Susținătorii părerii de mai sus n-au dreptate din următoarele motive: 1) Nu-i adevărat că expansiunea colonială este o urmare a creșterii forțelor industriale. Capacitatea de cumpărare a Angliei, Franței, Rusiei și Americii crescînd, provoacă și creșterea puterii de producere a Germaniei. Germania nu are nevoie decît de libertatea de a concura pe toate mările cu celelalte puteri. 2) Este o absurditate a crede că anexarea Belgiei și Olandei este o necesitate preliminară pentru Germania în îndrumarea ei spre o politică de expansiune: e absolut indiferent pentru Germania dacă mărfurile ei vor pluti printre țărături străine ori naționale.—Dar afară de aceste considerații sînt și altele care pot să asigure Țările de Jos că Germania nu le va fi un dușman cotropitor: Olanda nu produce nici unul din materialurile prime de care are nevoie industria germană; iar de ferul și cărbunii din Belgia, Germania nu are nevoie, căci are de ajuns la ea acasă. Apoi, pe lângă aceste considerații economice, sînt și motive de natură politică care vor opri totdeauna pe Germania să se năpustească asupra Belgiei și Olandei: Țările de Jos nu mai pot fi teatrul unui război, în cazul cînd pacea europeană s-ar strica; ele aveau importanța strategică pe timpul marilor războaie împotriva lui Ludovic XIV și Napoleon I, astăzi însă, ele nu mai pot inspira frica Germaniei, din acest punct de vedere, și s-o silească să anticipeze primejdia prin anexare. Acei care atribuiesc lăcomia de incorporări de state Germaniei ignorează spiritul Constituției Imperiului German: Germania nu-i un stat federal, în care alte state să poată fi cu ușurință incorporate. Cu toată sfidarea împrejurărilor

reale, curentul acesta neamical pentru Germania se mărește tot mai mult, și el e întreținut de o presă șovinistă din Apus care, cu conștiință, vrea să mineze reputația Germaniei în special în Statele-Unite și să inspire frică statelor mici vecine cu Germania.

Contemporary Review (Martie, 1908. London).—Acest No. conține un foarte interesant articol—Armata engleză de astăzi—datorită *Majору lui von Heydebreck*, din Statul Major al armatei germane. Problema organizării armatei a preocupat pe oamenii de stat engleji mai cu seamă după războiul din Africa de Sud. Până la declararea aceluia război, organizarea armatei engleze răspundea unei singure meniri: *apărarea coloniilor*. Anglia nu simțea nevoia să întrețină o mare armată teritorială, căci politica ei nu o împingea spre mari războaie continentale, iar invazia propriului ei teritoriu de o armată străină era considerată ca o imposibilitate materială față de formidabila ei flotă. Vicisitudinile războiului anglo-bur însă au dovedit că armata engleză, așa cum era organizată, nu mai putea să corespundă noilor necesități ale statului: datoriile armatei engleze trebuie să fie multiple, nu mărginite numai la apărarea coloniilor. Pentru apărarea coloniilor era de ajuns ca statul să dispună de o armată activă, puțin numeroasă dar bine instruită (ceia ce se obține prin lungimea perioadei de serviciu militar sub drapel), lucru care se putea obține ușor, prin înrolarea voluntară pe mai mulți ani. „*Rezervele*” erau cu totul neglijate, și în privința numărului și în privința instrucției. Războiul anglo-bur a arătat ce impor-

tanță au „*rezervele*”: cînd Anglia a mobilizat pe rezerviști, ea a văzut atunci că nu are nici oameni destui nici soldați bine instruiți. Atunci oamenii de stat engleji s-au convins de efectul adînc al organizării armatei engleze pentru cazuri de războaie continentale; atunci ei au început să preconizeze planuri de organizare care să pue armata în putința de a putea răspunde și la alte scopuri decît acei al apărării coloniilor, anume: să poată purta mari războaie continentale și să poată, în caz eventual, să respingă invazia unei armate mari continentale. Predecesorii d-lui *Haldane*, actualul Ministru de Război al Angliei, au căutat să-și atingă realizarea noilor lor idei în *modernizarea* armatei, schimbînd perioadele de serviciu militar sub drapel și în rezervă, în dublul scop de a putea avea în permanență o armată bine instruită pentru apărarea coloniilor și de a putea mobiliza o mare și bine instruită armată din „*rezerve*”, în cazul unui război continental. Atît d. *Brodrick* cît și d. *Arnold Forster*, predecesorii d-lui *Haldane* la Ministerul de Război, și-au dat seamă că o armată modernă nu poate fi improvizată; actualul Ministru de Război a sfîrșit opera înaintașilor lui și a putut, prin actuala lege, să dea Angliei o adevărată armată modernă, în stare să răspundă la necesități multiple. O largă prăpastie se deschide între armata engleză înainte de războiul sud-african și cea de astăzi. Dacă Anglia nu a întrecut încă continentul și în acest punct, fără îndoială că armata ei de astăzi poate să impue respect celor mai mari armate continentale.

Varietăți

Improspătarea aerului în submarine. Un submarin va putea sta atâta timp sub apă, cât timp oamenii din el vor avea aer de respirat. Acest timp e deci limitat de stricarea aerului și e de nevoie de a reimprospăta aerul, absorbind pe de o parte acidul carbonic produs, și făcând să se dezvolte o cantitate de oxigen egală cu cea consumată. Un submarin de talie mijlocie poate sta, fără teamă pentru viața oamenilor din el, 5 ore sub apă. În acest timp din 60 mc. aer, 1200 litri de oxigen au fost înlocuiți prin un volum egal de acid carbonic. În unele submarine engleze și americane se întrebuițază cilindri cu aer comprimat. La momentul trebuitor se dă drumul acestui aer să intre în submarin, iar aerul viciat din vas e scos afară prin pompe. Se pare că nu-i acesta procedeu cel mai bun: rămâne totdeauna acid carbonic care trebuie absorbit cu apă de var. În Franța și Germania s'au oprit la onilite. Substanța aceasta aruncată în apă dezvoltă oxigen, dînd naștere în acelaș timp la oxid de sodiu, care absoarbe acidul carbonic. Un om este însărcinat să arunce din timp în timp într'o caldare cu apă onilită; un aparat special absoarbe aerul din submarin silindu-l să treacă prin apa căpătată; el lasă în ea acidul carbonic, hidrogenul sulfurat etc. care se găsesc în aerul viciat, și aerul eșit acum este bun de respirat.

Canalizările subterane și curenții electrici. În cazul liniilor aeriene,

curenții electrici, după ce trec prin motorii vagoanelor de tramvai ori tren, se întorc la uzină, în parte pe șine, în parte prin pămînt. Cu cit un vagon e mai depărtat de uzină, cu atît curenții preferă să se întorcă prin pămînt. Acești curenți au fost numiți *curenți vagabonzi*. Ca orice curenți electrici, ei cauzează pe drumul lor discompuneri chimice, cînd este posibil; în special ei discompun apa din pămînt încarcată cu diferite săruri ce ea le ține în soluție. Această discompunere se face mai ales în vecinătatea conductelor metalice de apă ori gaz îngropate în pămînt, și conductele se strică. Curenții vagabonzi ai multor linii de tramvai americane au cauzat atîtea stricăciuni, încît evitarea lor pe viitor e o problemă de mare însemnătate din punct de vedere industrial și rezolvirea ei oferă multe greutăți.

Planeta Martie. În vara aceasta s'a organizat o adevărată expediție științifică în Anzi, în scop de a observa mai bine planeta Mart. Punctul de observație ales era la nord de *Chili* la locul numit *Alianza*. Cercul era foarte curat. Între 18 Iunie și 1 August au fost luate 7000 de fotografii ale planetei. Profesorul *Todd* care a condus expediția, a utilizat la întoarcere o sumă de alte stațiuni aflătoare la 2500—5000 m. deasupra nivelului mării. Fotografiiile au permis să se reconstruiască globul lui Martie. Concluzia lui *Todd* este că diferitele aspecte ale lui Martie in-

dică o operă umană în rețelele de canale ce ocupă suprafața acestei planete.

Răspîndirea diamantului. Învăță-tatul Thoulet din Nancy a făcut zilele trecute o curioasă comunicare la Academia de științi. Studiind natura materiilor depuse în golful de Gasconia, a găsit în reziduu o cantitate mică de materie densă, care se prezintă sub formă de mici cristale romboedrice; și cu toate că e foarte neînsemnată cantitatea găsită, așa că nu a putut face proba decizivă prin arderea în oxigen, totuși el crede că, după toate probabilitățile, acele cristale sînt diamante microscopice. Mai mult. Acelaș învățat a găsit cristale de acestea și în țărîna platoului Maxéville de lângă Nancy. De unde să vie aceste diamante? Probabil din colburile cosmice răspîndite de aerolitele care trec mereu prin atmosfera noastră. Așa dar, ca și aurul, diamantul ar fi o materie răspîndită pe suprafața pămîntului,—dar, din nefericire, în cantități cu totul infime.

Contesa Tolstoi despre soțul ei. În curînd va apare, în rusește, englezește, franțuzește, nemțește și italiezește, o carte a soției marelui romancier rus: „Relațiunile mele cu Tolstoi și activitatea lui ca scriitor“. Se poate bănuî de ce mare însemnatate va fi lucrarea aceasta, cînd se știe că soția lui Tolstoi a fost secretarul lui, martorul și sfătuitoarea marelui literat și totodată agentul publicațiilor lui.

Cauciucul pentru pavarea străzilor. Experiențele făcute cu amestecuri în care se pune și 10% cauciuc, au dovedit că această substanță ne dă materialul cel mai rezistent—și prin urmare cel mai comod și mai efin—pentru pavaj. În adevăr, de unde, cu orice alte materii, pavajul, pe străzile cele mai umblate, trebuie refăcut la 3—4 ani, cu un amestec de silice și cauciuc pavajul durează peste 20 ani. E desul dar să ne gîndim la greutatea pe care aduc circulației reparațiunile

dese ale pavajelor, pentruca să înțelegem folosul pe care cauciucul l-ar aduce orașelor mari, cu o circulație îmbelșugată. Din nefericire, cauciucul e din ce în ce mai rar și mai scump astăzi, și asta împiedecă întrebuințarea lui și pentru pavaje. Cum însă se pare că o tendință se produce în regiunile tropicale de a se cultiva tot mai mult cauciucul, de sigur că, de îndată ce această substanță se va mai efeni, ea își va ocupa locul pe care-l merită pe străzile marilor orașe ale lumii.

Înregistrarea emoțiilor. Profesorul de psihologie dela Universitatea din Harvard, Munsterberger a construit un aparat, cu care pretinde că poate înregistra emoțiile. Aparatul are trei părți: automentograful, care se pune la braț și care, cu un creion, notează mișcările produse de emoții; pneumograful, care înregistrează tulburările respirației datorite emoției; și sfigmograful care se fixează la fîmple și controlează pulsul.—Decamdată nu se cunosc rezultatele pe care acest aparat le-a dat, dar profesorul Munsterberger are mare încredere în el și speră că va fi foarte de folos, mai ales la cercetarea criminalilor care-și pot ascunde emoțiile.

Onorariile literațiilor în sec. XVII-lea. Găsim curioase cifre și aprecieri în lista subvențiilor acordate literațiilor, alcătuită la 17 Mart 1663 și datorită inițiativei lui Colbert: *Pierre Corneille*, „primul poet dramatic al lumii“, primește 2.000; *Chapelain*, „cel mai mare poet francez din cîți au existat vreodată“, primește 3.000; *Ménage*, „care-i foarte bun pentru critica pieselor“, e dăruit cu 2.000; în sfîrșit *Molière*, „excelent poet comic“ își are partea sa 1000 de livre.

Telefonul și pescăria. Pescarii din Norvegia au găsit mijlocul de a trage un mare folos, în îndeletnicirea lor, din întrebuințarea telefonului. Prin ajutorul unui microfon pus în legătură cu un telefon așezat pe corabie, pescarii sînt înștiințați de a-

aproprierea peștilor. Și nu numai afit dar, cu oarecare practică, pescarii pot să cunoască și felul și cantitatea peștelui, după natura și intențitatea sunetelor pe care le produc prin mersul lor în apă.

O nouă boală. Pe malurile apelor, în Africa, a apărut o nouă boală, asemănătoare cu cea a somnului; ea se cheamă „baleri” și nu atinge decât animalele: calul, cinele, mița, porcul etc. Se propagă de câtră insecte, care o duc la distanțe de peste 15 km., și se caracterizează printr'un catar al mucoaselor nasale și oculare. Până acum nu i s'a putut da de leac.

Premiile Nobel. Anul acesta au fost date lui *A. Laveran* pentru medicină, lui *Michelson* pentru fizică și lui *E. Buchner* pentru chimie.

Laveran e cunoscut mai ales prin studiile lui asupra *hematozoarului* care produce febra palustră; el a arătat rolul țintariilor în răspindirea acestei boli. De câțiva ani el studiază o altă categorie de hematozoari, *Tripanosomii*, care produc alte boli și în special *boala somnului*. Studiile din urmă ale lui *Koch* au arătat rolul insectelor în răspindirea acestor din urmă hematozoari, pe care insectele îi iau dela crocodiili.

Michelson este unul din cei mai

ingenioși experimenter. Preciziunea atinsă de dînsul în lucrările de optică, verificarea teoriei lui *Fresnel* relativă la proporția în care lumina este dusă de corpurile în mișcare, l-au făcut cunoscut întregii lumi științifice. A studiat apoi spectrele și a reușit să creeze pentru metru o nouă mărime naturală, așa că dacă s-ar pierde tipul metrului din Paris, n-ar mai fi nevoie de refăcut măsurători de meridiane. Noile lui cercetări în domeniul spectrului au ajuns să aibă mai multă autoritate noilor teorii în fizică — teoria electrică a fenomenelor fizice. La început ofițer de marină în Statele Unite, acum e profesor de Fizică la Universitatea din Chicago.

Ed. Buchner s-a făcut cunoscut prin numeroase lucrări de chimie. Cu deosebire l-a făcut celebru lucrarea lui relativă la fermentarea alcoolică. *Buchner* a extras din drojdia de bere un suc, în care nu se află nici o bacterie, ci numai produsele solubile secretate de bacterii; între acestea există una care produce transformarea zaharului în alcool și acid carbonic. Cu modul acesta el a dovedit că fermentarea nu se datorește *direct* bacteriilor, ci se face prin intermediarul productului secretat de dînsule.

Spicuitor

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOSOFIE

Alfred Fouillée. *Morale des Idées-Forces.* F. Alcan.

E un sistem de morală bazat pe concepția autorului asupra ideilor-forțe, al căror rol l-a studiat deja în psihologie și în filosofia generală. Analiza e strict psihologică, dar problemele morale le pune autorul din punctul de vedere sociologic.

Emile Boirac. *La Psychologie inconnnue.* F. Alcan, 5. fr.

O încercare de a restaura ipoteza magnetismului animal a lui Mesmer, pe care au ruinat-o experiențele lui Charcot. Autorul se bazează pe experiențe personale, făcute însă nu desul de riguros științificește.

O. Hamelin. *Essai sur les éléments principaux de la représentation.* F. Alcan.

Autorul a întreprins să expue dezvoltările progresive ale „legii de relațiune” —teză, antiteză și sinteză,—întrucât ea se aplică la totalitatea reprezentărilor noastre, pe care le leagă, formînd o sinteză generală.

Ios. Ans. Fröhlich. *Der Wille zur höheren Einheit.* Heidelberg, Karl Winter.

Autorul se ocupă mai mult cu probleme etice vrînd să dovedească că evoluția spiritului omenesc și a lumii e dominată de tendința către o unitate superioară.

Ferruci Boffi. *Il divenire dell' arte.* Ed. Remodron San.

Autorul schițează dezvoltarea artei, studiîndu-i raporturile cu celelalte manifestări ale spiritului omenesc.

ISTORIE

Camille Jullian. *Histoire de la Gaule,* tome I et II. Hachette.

Sînt primele două volume dintr'o lucrare mare, care va îmbrățișa întreaga viață trecută a Galiei. În aceste două volume autorul se ocupă de: invaziunile galice și colonizația greacă (I), și de: Galia independentă (II).

A. Aulard. *Taine historien de la Révolution française.* Armand Colin.

O critică foarte aspră a lucrării lui Taine asupra revoluției franceze, mai ales în ceia ce privește cunoașterea și interpretarea documentelor timpului.

Bagneux de Villeneuve. *Le Baiser: l'Orgie romaine.* Daragon.

Studii asupra corupțiunii pe care mai ales contactul cu orientul a introdus-o în viața Romanilor.

Karl Larsen. *Ein Modernes Volk im Kriege.* Kiel und Leipzig, Lipsius und Fischer.

E o traducere din limba daneză, făcută de Prof. Dr. R. von Fischer-Benzon, în care, după scrisori și memorii, se povestește războiul din 1863—1864.

SOCIOLOGIE. STUDII SOCIALE

Albert Schatz. *L'Individualisme économique et social.* A. Colin, Paris.

O încercare de a împăca doctrina individualismului cu aspirațiunile moderne, cu socialismul în special.

Georges Sorel. *La décomposition du Marxisme.* R. Rivière.

Cercetări asupra situației marxismului față cu lucrările lui Bernstein și față cu sindicalismul.

Victor Pouget. *La Confédération générale du Travail.* M. Rivière.

Un studiu asupra rolului pe care-l are „Confederația generală” în mișcarea muncitorimii, și a mijloacelor de luptă pentru emanciparea ei economică.

R. Michels. *Proletario e borghesia.* Ed. Fratelli Bocea.

E o istorie a mișcării socialiste din Italia, dela primele începuturi bakuniane până în ziua de astăzi.

ȘTIINȚA. MEDICINA.

E. A. Martel. *L'Evolution souterraine.* Flammarion, 3.50.

Cercetări asupra acțiunii focului, apei și aerului asupra pământului în cursul veacurilor. Autorul ne dă principalele rezultate ale tuturor explorărilor, sondajelor și cercetărilor subterane făcute de douăzeci de ani încoace.

Dr. Lucien Nass. *Les Névrosés de l'Histoire.* Librairie universelle, Paris.

Un fel de studii istorico-medicale. Autorul arată că dintre diferitele personalități care au jucat un rol mai mare ori mai mic în istoria Franței, multe au fost atinse de această boală, care, așa dar, n'ar fi tocmai specifică vremilor noastre.

CRITICA. STUDII LITERARE

F. Baldensperger. *Etudes d'Histoire littéraire.* Hachette.

Autorul cercetează chestiunea, cum își explicau, în sec. XVIII, scriitorii universalitatea limbii franceze.—și citează o sumă de păreri emise de tot felul de scriitori franceji ori străini.

Ernest Zyromski. *Sully Prudhomme.* A. Colin, Paris.

Un studiu critic asupra operei poetice și filosofice a lui Sully Prudhomme.

Jules Bertaut. *Balzac anecdotique.* Sansot, Paris.

Adunarea diferitelor anecdote despre marele romancier, povestite de contemporani de-ai lui, ne dă puțința de a înțelege mai bine pe acest scriitor și de a cunoaște puterea lui de muncă, iubirea de lux etc.

Dr. Camille Spiess. *Le Penseur chez Sully Prudhomme.* Messein, Paris.

Un studiu asupra lui Sully Prudhomme ca filosof.

Alphonse Séché. *Alfred de Musset anecdotique.* Sansot.

Anecdote bine alese care ne dau tizionomia adevărată a marelui poet.

A. Agresti. *I. Prerafaelisti.* Societa tip. ed nazionale, Torino.

O monografie asupra istoriei artei engleze, în care se studiază cele mai importante personalități ale acestei mișcări, dela percursori până în epoca decadentji.

LITERATURA

Albert Thomas. *Le Poème du Désir et du Regret.* Sansot, 3.50.

Un volum de versuri al tinărului poet mort de curînd.

Albert Mockel. *Contes pour les enfants d'hier.* Mercure de France, 3.50.

Povestiri simple pentru tinerime. Volumul e ilustrat.

Jean Signaux. *Du berceau à la tombe.* „Monde Illustré”, 3.50.

Istoria vieții unei femei care n'a cunoscut decît deziluziile iubirii, și care-și sacrifică viața pentru copilul ei.

Max Dreyer. *Ohm Peter.* Roman Stuttgart 1908, Deutsche Verlags-Anstalt.

Întăiul roman al cunoscutului scriitor dramatic.

Valentino Soldani. *Calendimaggio.* Soc. Tip. Ed. Razionale, Roma.

O dramă istorică, reprezentată cu mult succes în Italia, face parte—e a doua—din o tetralogie, intitulată *Rex Regum*, în care autorul vrea să evoace întemeerea stăpînirii medicee în Firenze.

ARHEOLOGIE. FOLKLOR

Félix Digonnet. *La palais des papes d'Avignon.* Séguin, Avignon.

Un studiu complet asupra împrejurărilor care au determinat retragerea papilor la Avignon; o descriere a oraşului şi a castelului pe vremuri; istoricul clădirii acestui palat restaurat de curînd.

Lieutenant H. Lanrezac. *Essai sur le Folk-lore au Soudan.* Bibliothèque de la Revue indigène. 2 fr.

O adunare de legende şi de ziceri populare culese de autor în timpul unei şederi de doi ani în Sudan.

ETNOGRAFIE. CALATORII

Georges Ducrocq. *Du Kremlin au Pacifique.* Champion.

Impresiile dintr'o călătorie făcută

de autor spre Vladivostock şi Port-Arthur prin Siberia. Multe şi interesante observaţii asupra vieţii din Extremul Orient al Asiei.

Prince Scipion Borghèse. *De Pékin à Paris, la moitié du Monde vue d'une automobile.* Hachette, 12 fr.

Autorul s'a întors cu automobilul de la Peking la Paris, împreună cu Louis Barzini, parcurgînd astfel 16.000 kilometri. Se descriu peripeziile acestei călătorii şi locurile văzute.

Paul Walle. *Le Pérou économique.* Librairie orientale et américaine. Prix 9 fr.

Un studiu asupra geografiei economice a acestui stat al Americii, făcut de un om care a cercetat în mai multe rînduri aceste regiuni

Compiler

Bibliografie

(Asupra unora din cărțile de mai jos vom reveni la recenzii)

- I. A. Bassarabescu**, *Norocul*, schițe și nuvele. București Alcalay (Biblioteca pentru toți, No. 300). Prețul 30 b.
- Conan Doyle**, *Aventurile lui Sherlock Holmes*, traducere de Iosif Nădejde, „Biblioteca pentru Toți”. Prețul 30 b.
- I. L. Caragiale**, *Teatru*, Buc. 1908 „Minerva”. Prețul 2 lei.
- I. Slavici**, *Nuvele* vol. II, București 1908 „Minerva”. Prețul 1.50.
- Constanța Hodos**, *Martirii*, roman Buc. 1908 „Minerva”. Preț. 1.50.
- A. Vlăduță**, *Clipe de liniște*, „Minerva”. Prețul 1.50.
- A. C. Caza**, *Naționalitatea în Artă*. Minerva. Prețul 1.50.
- V. Alexandri** *Teatru* vol. V. Minerva. Prețul 1.50.
- C. Sandu-Aldea** *Pe drumul Bărăganului*, București, „Minerva”, 1908. Prețul 1.50.
- George Coșbuc**, *Antologie Sanscrită*, Buc. „Bibl. pentru Toți”. Prețul 30 b.
- Eugeniu Dinescu**, *Euripide. Ecuba*, traducere în versuri. Leon Alcalay. Biblioteca pentru Toți. Prețul 30 b.
- Xavier de Maistre**, *Tinăra Siberiană*. Traducere. Biblioteca Universală. Prețul 25 b.
- Lord Bulwer-Lytton**, *Ultimile zile ale cetății Pompei*. Traducere. București. Prețul 3 lei.
- N. Rădulescu-Niger**, *La Gura văii*. Biblioteca pentru Toți, București, 1907, o broșură de 30 b.
- Ceștor Urechia**, *Găze*. București, 1907. „Biblioteca Tinerimii”, Socec et Co. Prețul 2.50.
- Dr. P. Mihaileanu**, *De Comprehensionibus relativis apud Cicronem*. Berolini, 1907. (Fără indicație de preț).
- A. Măndru**, *Zeri senine*. Poezii. Minerva, Prețul 1.50.
- Ioan Al. Brătescu-Voinești**, *În Lumea Dreptății*. Nuvele și Schițe. Iași, 1908. Editura „Vieții Românești”. Ediția II. Prețul 2 lei.
- Victor Hugo**, *Cea din urmă zi a unui Condamnat*. Roman, trad. București, Bibl. pentru Toți. Prețul 30 b.
- E. Lucian Stoltz**, *Cîteva cuvinte asupra activității Creditului Agricol*. București, Inst. de Arte Grafice Carol Göbl, 1908. Fără indicație de preț.
- Traian Demetrescu**, *Cum iubim*, roman, „Biblioteca p. Toți”. Prețul 60 b.
- N. Gane**, *Nuvele*, Vol. I. Buc. Bibl. p. Toți”. Ed. IV. Prețul 60 b.
- Ioan A. Grigoriu**, *Prețul Român. menirea sa religioasă și socială*. Vaslui, Oneanu i vol. de 40 pg., prețul 1 leu.
- Max Wegener**, *Contribuțiuni cu privire la stabilirea cadastrului general al României*. București. Baer, 1908.

- I. M. Nor**, Din Monomul Universal, *Suprema inteligență*, Ploești 1907: Prețul 1 leu.
- N. Șerban**, *Beethoven*, Din Scrisorile lui. București, Göbl, 1908, 1 broș. de 30 p., prețul 80 b.
- Ch. Dickens**, *O noapte de Crăciun*, Traducere. „Bibl. p. Toți“. București, 1908. Prețul 30 b.
- Raymund Netzhammer**, *Dem Schwarzen Meer entlang*. Bukarest, 1908, 1 broșură de 36 p., fără preț.
- Jean Jaurès**, *Socialism și Libertate*, Bibl. „Viitorul Social“, Iași, Prețul 40 b.
- D. P. Petrescu**, *Curs elementar de Agricultură*. Roman, Friedman, 1906, 1 vol. 8° de 1070 pg., fără preț.
- Nigrim**, *Ce zice Englezul despre Români*. Buc. Minerva, 1908, 1 broș. de 64 pg., prețul 1 leu.
- Georges S. Angelesco**, *Etude sur la Dobrogea au point de vue de l'organisation des pouvoirs publics*. Paris, Rousseau, 1907, 1 vol. în 8° de 260 pg., fără preț.
- Elena Farago**, *Traduceri libere (versuri)*, Editura Revistei „Ramuri“ Craiova, Prețul 1 leu, 1908.
- Societatea mazărală „Armonia“ Raportul anual pe anul 1907*, Soc. Tipogr. bucovineană în Cernăuți, 1908.
- Dr. D. Pașcanu**, Situația sanitară a Spitalului Patarlagele și Plaiul Buzeu pe 1907. Imprimeria Alexandru Georgescu, Buzeu 1908.
- C. Filipescu**, *Monografia economică a comunei Armășești*, București, 1908.
- D. Cădere**, *Rolul social al Preotului la sate*. (Conferință), Iași, 1908.
- C. I. Becescu**, *Un om Pierdut*, Conferință. Instit. de arte grafice „Progresul“ Ploești, 1908.
- L. Georgescu-Gruian**, *Selecțiunea vitelor Bovine pe Moșia Darabani—Codreni jud. Dorohoi*. Conferință, Imprimeria Sfetea București, 1907.
- Violctt**, *Amorul descris așa cum este*. Editura „Aurora“, București Prețul 25 b. 1908.
- I. Nedoviceanu**, *Scumpirea traiului*, Tipogr. „Ovidiu“, Constanța.
- St. Antim**, *Chestiunea Socială în România*, Imprimeria „La Roumanie“, București. Prețul 50 b. 1908.
- Generalul Em. Florescu**, Tip. Lăzăreanu, București, Prețul 30 b. 1908.
- Th. Cart**, *Primele lecțiuni de Esperanto*, Librăria Segal. Buc. 1908.
- P. Danilescu**, *Carmen Sylva și România*, Instit. Grafic „Samitca“ Craiova, Prețul 2 lei, 1908.
- I. Adam**, *Guy de Maupassant. Nuvele alese*. Biblioteca p. Toți. Prețul 30 bani.

TABLA DE MATERII

a

Volumului VIII

(ANUL III, NUMERELE 1, 2 și 3).

I. Literatură.

	Pag.
<i>D. Anghel.</i> —Alesul (versuri)	255
<i>Jean Bart.</i> —Datorii uitate	78, 212
<i>G. Coșbuc.</i> —Nucul (versuri).	76
<i>I. Drăgănescu.</i> —Versuri	384
<i>Eleno Parago.</i> —Ispita (Versuri)	401
<i>O. Goga.</i> —Fior (versuri)	15
<i>St. O. Iosif.</i> —Tannhäuser (sfârșit)	38
” Pesimistul (versuri)	239
<i>Ion I. Mironescu.</i> —Furtună Veteranul	396
<i>D. D. Pătrășcanu.</i> —O audiență la Ministrul de Războiu	377
<i>G. Ranetti.</i> —O idee genială (versuri)	201
<i>Radu Rosetti.</i> —Povestea Țigăncii	428
<i>M. Sadoveanu.</i> —Duduia Margareta	5, 175, 351
<i>A. Stavri.</i> —Ièlele (versuri)	200
<i>A. Vlăhulță.</i> —Dreptate (versuri).	29
” Decebal, Traian, Luptele lor	195

II. Studii. Articole. Scrisori din țările române.

<i>Dr. P. Bogdan.</i> —Fotografia colorilor	432
<i>G. Bucovineanu.</i> —Viața Românească în Bucovina. Un nou curent politic	467
<i>Pompiliu Eliade.</i> —Richard Wagner	404
<i>Gt.</i> —Viața Românească în Bucovina	313
<i>I. Gramadă.</i> —Societatea arheologică română în Cernăuț	126
<i>G. Ibrăileanu.</i> —Spře roman.—„Insemnările lui Neculai Manea“	262
<i>E. Lovinescu.</i> —Contesa de Noailles ca prozatoare	370
<i>C. Moteanu.</i> —Creșterea populațiunii este dovadă a progresului economic ?	204
<i>A. Philippide.</i> —Cum se apără specialistul român	16
<i>Philologus.</i> —Dicționarul Academiei române sau basmul cucoșului roș	257
<i>William Ritter.</i> —Frescurile dela Wiesbaden	30
<i>A. Rubin.</i> —Amintiri din Călătorie	269
<i>I. Russu-Șirianu.</i> —Scrisoare din Ardeal	316
<i>Izabela Sadoveanu-Evan.</i> —Simbolismul	387

II

Pag.

<i>I. Secula.</i> —Gimnaziul românesc din granița bănățeană	116
<i>C. Stere.</i> —Socialdemocratism sau poporanism? Cap. V. Situația politică și problema democratismului în România	49
<i>I. Teodorescu.</i> —Revoluția ce trebuie s-o facem	240

III. Cronici.

<i>Spiridon Antonescu.</i> —Cronica artistică. Expoziția dela Ateneu	288
<i>Dr. D. Călugăreanu.</i> —Cronica Științifică. Simbioza între un vegetal și o insectă	276
Alcoolul este aliment ori otravă?	242
<i>I. G. Duca.</i> —Cronica Externă. Situația din Portugalia	295
<i>I. G. Duca.</i> —Cronica Externă. Situația în Anglia	454
<i>A. Mirea.</i> —Cronica veselă. Caleidoscop.	III, 309, 461
<i>G. Popescu Turnu.</i> —Cronica economică. Cătră despădurire	282
<i>C. Stere.</i> —Cronica Internă. Mizeria țărănimii și repartizarea proprietății	99
„Reformele“	300
<i>C. Stere.</i> —Cronica Internă. Latifundiile și Progresul economic	448
<i>Tarascon.</i> —Cronica veselă. Fărămituri	307, 464
<i>Al. Tzigara-Samurcaș.</i> —Cronica Artistică. Sistem vrednici de un muzeu național?	91
„Din Operele sculptorului Fr. Storck“	438

IV. Miscellanee.

Ronetti Roman	132
În suburbia literară	132
„Pentru ce s-au răscolat țărani?“	135
Ultima oară.	135
O scrisoare a d-lui Iorga	320
Politica și literatūra	323
Jubileul „Gazetei Transilvaniei“	473
Edmondo d'Amicis	473
O altă scrisoare a d-lui N. Iorga	474
D. C. Hiotu și Latifundiile	476

V. Recenzii.

<i>I. Adam.</i> —Năzuinți. (I. S.)	330
Pe lingă vatră (I. S.)	331
<i>I. A. Basarabescu.</i> —Norocul. (I. S.)	477
<i>C. Bouglé.</i> —Qu'est-ce que la Sociologie? (M. C.)	150
<i>M. Bréal.</i> —Pour mieux connaître Homère. (C. B.)	144

<i>I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranția.</i> — Graiul nostru. Texte din toate părțile lo- cuite de Români. I Romînia. (G. P.)	334
<i>I. Ciocirlan.</i> —Inimă de mamă. (I. S.)	479
<i>I. G. Ciorescu.</i> —Cooperativele sătești, starea lor ac- tuală și menirea lor în viitor. (M. C.)	153
<i>O. Diclescu.</i> —Originile limbii romîne. I Vocalis- mul (G. P.)	146
<i>Jean Dornis.</i> —Le Roman italien contemporain (O. B.)	331
<i>Virgil Drăghiceanu.</i> —Călăuza monumentelor istorice din județul Dimbovița. (M. T.)	333
<i>Fanny Eméric.</i> —La confession d'une femme du siècle. (G. I.)	324
<i>Ilie Ghibănescu.</i> —Fenomenele fizice și psihice. Raport- tul și valoarea lor în fața cunoștinții. (O. B.)	149
<i>O. Giurescu.</i> —Contribuțiuni la studiul cronicelor mol- dovene. Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian. (C. B.)	481
Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană. (C. B.)	481
<i>Gr. Grigoriu Rigo.</i> —Medicina Poporului. (G. P.)	335
<i>B. P. Hasdeu.</i> —Sic Cogito. (O. B.)	480
<i>Constanța Hodoș.</i> —Martirii. (I. S.)	329
<i>St. O. Iosif și D. Anghel.</i> —Legenda Funigeilor. (G. I.)	143
<i>Haralamb G. Lecca.</i> —Shakespeare. Romeo și Julieta, traducere. (G. I.)	136
<i>Henri Lichtenberger.</i> —L'Allemagne moderne. Son évolution. (M. C.)	484
<i>A. Mindru.</i> —Zări senine. (I. S.)	478
<i>Raymund Netzhammer.</i> —Auf dem Razelm. Fahrten durch Dobrogea. (M. J.)	332
<i>G. Popa-Liseanu.</i> —Din Mitologia populară romînă. (G. P.)	334
<i>Proverbele Romînilor.</i> —(G. I.)	325
<i>G. Ranetti.</i> —Fabule. (G. I.)	140
<i>C. Rădulescu-Codin.</i> —Cuvîntări pentru popor. (M. C.)	152
<i>Radu Rosetti.</i> —Despre cenzura în Moldova (M. D.)	332
<i>Lazare Sainéan.</i> —La Creation métaphorique en fran- çais et en roman. Le chien et le porc, avec des appendices sur le loup, le renard et les batraciens. (G. P.)	334
<i>O. Sandu-Aldea.</i> —Pe drumul Bărăganului. (G. I.)	327
<i>Anibal Teodorescu.</i> —Ideia Socialistă și Karl Marx. (O. B.)	481

VI. Revista Revistelor.

(Numele revistei se înregistrează atunci când i se anunță numai cuprinsul; în toate celelalte cazuri se înregistrează autorii și articolele).

	Pag.
<i>Adam Paul.</i> —Morala iubirii	341
Arhiva	337, 490
Arta romină	490
<i>Barini Giorgio.</i> —Morala în opera lui Oscar Wilde.	496
<i>Batault Georges.</i> —Conceptia filosofică a lui Bergson	494
<i>Bennett Arnold.</i> —Autorii engleji, debușeurile și cîștigurile lor	339
<i>Bernstein Eduard.</i> —Chestiunea modificării sistemului de vot pentru Landtag	163
" " Tactică și agitație în lupta dreptului de vot	345
<i>Bernus Pierre.</i> —Conflictul balcanic	492
<i>Bogdan-Duică G.</i> —Reforma școlii secundare	337
<i>Boutroux Emile.</i> —Doctrina lui W. James asupra experienței religioase	160
<i>Caix Robert.</i> —Drama Portugheză	492
<i>Chide Alfonse.</i> —Despre Sinonime	159
Convorbiri	337
Convorbiri Literare	336
<i>Oroce Benedetto.</i> —Giuseppe Giacosa	343
Cultura romină	491
<i>Delage Ives.</i> —Partenogeneza artificială	340
<i>Dieterich K.</i> —N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volkes	164
<i>Dujardin Edouard.</i> —Mișcarea simbolistă și muzica	493
<i>Dumour Louis.</i> —Nietzsche și cultura	339
<i>Ermoni.</i> —Teoria religioasă a cardinalului Newman	494
Familia Romină	490
<i>Faguet.</i> —Poincaré, La Science et l'hypothèse, La Valeur de la Science	495
Spencer zăgrăvit de sine însuș	341
<i>Gamaza Gabriel Maura.</i> —Opinia publică în Spania și problema marocană	163
<i>Găvănescu I.</i> —Dați lumină satelor!	338
<i>Gherea C.</i> —Judecata posterității și judecata contemporanilor	155
<i>Giraud Victor.</i> —Brunetiére	495
<i>Göhre.</i> —Modernismul	498
<i>Guidi.</i> —Ouida	342
<i>Heydebek.</i> —Armata engleză de astăzi	500
Junimea Literară	336
<i>Lacour Alfred.</i> —Că-i diamantul	338
<i>Lageret Jules.</i> —Henri Poincaré	494

	Pag.
<i>Lignitz.</i> —Parlamentul și presa în Japonia	344
<i>Limo.</i> —Japonia și Japonezii	161
<i>Loria Achille.</i> —Sintem noi mai fericiți decât strămoșii noștri?	161
<i>Louis Paul.</i> —Sindicalismul francez	494
<i>Lovinescu Eug.</i> —M. Eminescu, Geniu Pustiu	161
Luceafărul	156, 490
<i>Mantovani.</i> —Producțiunile muzicale ale Italiei în 1907.	342
<i>Marenduzzo.</i> —Mazzini și muzica.	496
<i>Mehedinți S.</i> —Americanism literar	154
Neamul românesc	156, 336
<i>Norel Jean.</i> —Apropiatul conflict din Pacific	493
<i>Oldenburg.</i> —Budismul și iubirea creștină	497
<i>Panu G.</i> —Muzica	491
Literații și oamenii de știință față cu independența materială	491
Avorturi	491
<i>Parodi.</i> —Progmatismul	341
<i>Payen Eduard.</i> —Impădurirea	338
<i>Pinon René.</i> —Fortă bulgară	495
<i>Pfleiderer.</i> —Asupra tendinții universale a religiunilor pozitive	344
<i>Raqueni.</i> —Italia și Austria	492
<i>Réja Marcel.</i> —Responsabilitatea criminală	158
<i>Renard G.</i> —Istoria muncii în republica Florenței	160
Revista din Iași	490
Revista Generală a Invățămintului	157, 491
Revista idealistă	157
<i>Rolleston.</i> —Criza în Irlanda	346
<i>Rowe L. S.</i> —Citeva păreri fundamentale greșite asupra Americii de Sud	164
<i>Rzewuski.</i> —Frederic Paulsen	338
Sămănătorul	156, 336, 490
Săptămîna	157, 337
<i>Schurig Arthur.</i> —Hugo von Hofmannsthal	162
<i>Speck-Sternburg.</i> —Adevărul asupra expansiunii germane	499
<i>Tăslăuanu O.</i> —Două culturi	336
<i>Thomas I.</i> —Cancer și Seroterapie	493
<i>Trousselle Roger.</i> —Politica externă în 1907	157
Viitorul Social	490
<i>Weigand Gustav.</i> —Ovid Densusianu, Din istoria migrațiunilor păstorești la popoarele române	164
<i>White.</i> —Viitorul proiect de lege al educației	346
<i>Wities.</i> —Ce însemnă existența unei limbi	498

VII. Varietăți.

<i>Spicuiilor.</i> —Lord Kelvin.—Azot solid.—Manuscrite de ale lui Beethoven.—Aducerea la viață a asfixiaților.—Hirtia-pergament.—O nouă evanghelie.—O conductă de petrol în Statele-Unite.—Dispariția aparentă a sateliților lui Jupiter.—Relicvii napoleonene.—Ridicarea corăbiilor cufundate.—Crăpături în lună. Canalele lui Martie.—Undele electrice și Metereologia.—O nouă cavalerie.—Imprăștierea ceții și a fumului prin electricitate.—Tramvae electrice fără șine.—Nou procedeu pentru conservarea lemnului.—Încălzitul electric în Statele-Unite	333
Stanislaw Wyspianski.—Industria și hidrogenul arseniat.—Comemorarea lui Nekrassoff.—Submarine, submersibile.—André Chénier ca jurnalist.—Un călugăr precursor al lui Darwin.—Salambô și Arheologia punică.—Consumarea cărnii de cal.—Scrisori de-ale lui Heinric Heine.—Noile descoperiri dela Delos.—Gaz de apă	333
Improspătarea aerului în submarine.—Canalizările subterane și curenții electrice.—Planeta Martie.—Răspindirea diamantului.—Contesa Tolstoi după soțul ei.—Cauciucul pentru pavarea străzilor.—Înregistrarea emoțiilor.—Onorariile literaților în secol. XVII.—Telefonul și pescăria.—O nouă boală.—Premiile Nobel	501

VIII. Mișcarea intelectuală în străinătate 170, 348, 504

IX. Bibliografie 172, 507

